

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI**

**KÜRESELLEŞMENİN AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
VE İSLAMÎ PERSPEKTİF**

DOKTORA TEZİ

FATMA ÇETİN

İSTANBUL, 2020

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI**

**KÜRESELLEŞMENİN AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
VE İSLAMÎ PERSPEKTİF**

DOKTORA TEZİ

**Fatma ÇETİN
(141111001)**

**Danışman
Prof. Dr. Ahmet Turan ARSLAN
II. Danışman
Doç. Dr. Ebubekir SİFİL**

İSTANBUL, 2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

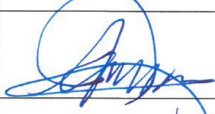
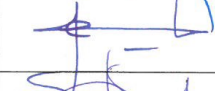

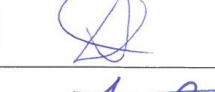

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri Doktora Programı'nda 141111001 numaralı **Fatma ÇETİN**'in hazırladığı "**Küreselleşmenin Aile Üzerindeki Etkileri ve İslamî Perspektif**" konulu **Doktora Tezi** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, 22 /01 2020 Çarşamba günü saat 14:00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE**'ne* **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

Düzeltilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı 22/01/2020, tarihinde, saat 14:00'de yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde :

Tez adının
.....
..... şeklinde değiştirilmesi uygundur.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (*)	İMZA
Prof.Dr. Ahmet Turan ARSLAN..	Kabul	
Prof.Dr. İsmail YİĞİT	Kabul	
Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY	Kabul	
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TRABZON.	KABUL	
Dr. Öğr. Üyesi İsa YÜKSEK.	KABUL	

BEYAN/ ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fatma ÇETİN

İmza

TEŞEKKÜR

Öncelikle doktora ders döneminde bize ufuk açan, sabırla ve ihlasla bildiklerini paylaşan bütün hocalarımıza teşekkürü bir borç bilirim. Tezimde danışmanlık yapmayı kabul eden, en acemi dönemlerimde ilgisini esirgemeyen, sabırla zaman ayıran, her türlü güçlüğü yenmemde hep yanımda olan ilk tez danışmanı hocam Prof. Dr. Serdar Demirel'e teşekkürlerimi sunarım. Danışmanlığımı yürüten, her karşılaştığım güçlükte yanımda olan, tezimi tamamlamak konusunda teşviklerini ve rehberliklerini esirgemeyen danışman hocalarım Prof. Dr. Ahmet Turan Arslan ve Doç. Dr. Ebubekir Sifil'e en kalbî teşekkürlerimi sunarım. Ders döneminde ve sonrasında tecrübelerini aktaran, yanlışlarımı söyleyen, samimi bir şekilde tezimi takip eden kıymetli Tez İzleme Heyeti üyelerim Prof. Dr. İsmail Yiğit, Doç. Dr. Halil İbrahim Kutlay ve Dr. Ahmet Efe hocalarıma da şükranlarımı sunarım. Ayrıca Dr. Şerafeddin Kalay'a, Katolik Hristiyan ailesi konusunda bana zaman ayıran ve ufkumu açan Prof. Dr. Özcan Hıdır'a teşekkürlerimi sunarım. Ders ve tez dönemim boyunca bütün hocalarımdan akademik ve kişisel anlamda çok şey öğrendim. Tezimle ilgili konularda bana zengin görüş ve bilgilerini aktardılar. Tez ara savunma aşamalarını, sözlü bir imtihan gibi değil, olumlu bir öğrenme ortamına dönüştürdüler. Tez savunma jürime katılan ve süreç boyunca beni yalnız bırakmayan, sivri çıkışlarımda uyararak, tezimi baştan sona inceleyip değerlendiren "özel insan" Havva Sula arkadaşşıma çok teşekkür ederim. Tezin teknik yükünü sırtlayan, büyük bölümünün hemen her harfini sabırla gözden geçiren, fazla veya eksik gördüğü bölümlerde beni nazikçe ikaz eden ve bana katlanan genç arkadaşım Amine Ertürk'e şükranlarımı sunarım. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde öğrenci işlerimizi takip eden, destek veren, sorularımıza bıkmadan usanmadan cevap veren Durmuş Akyel ve Bülent Uçan'a teşekkür ederim. Nezaketleri ve yardımlarıyla kütüphanede neredeyse evimde hissetmemi sağlayan başta Hacer Açıkalin olmak üzere FSMVÜ THY Kütüphanesi'nin tüm çalışanlarına ve İSAM Kütüphanesi çalışanlarına teşekkürü borç bilirim. Yeniden aralarına

katılmam için tezimin bitmesini dört gözle bekleyen oğullarım, gelinlerim, torunlarım, akrabalarım, d n rlerim, arkadaşlarım ve komşularıma bu müjdeyi vermekten mutluluk duyduğumu ifade etmeliyim.

Kendisinin haberi olmasa da doktora yapmaya niyet etmeme vesile olan kıymetli kardeşim, komşum “zel insan” Neriman Seçkin’e teşekkürlerimi sunuyorum. Sonra bütün nazımı anlayışla karşılayan, en çaresiz olduğum zamanlarda hep yanımda olan kızım “zel evlat” Nesibe, bu tezin her aşamasında benimleydi. Ve tabi ki değerli eşim, hayat arkadaşım, maddi manevi her türlü yükümü çeken, annem ve babamdan sonra benimle en çok ilgilenen “zel insan” İbrahim Bey’e teşekkürlerimi ifade etmek için kelimeler yetersiz kalır ki onun madd  ve manevî fedak rlıkları ve yardımları olmasaydı bu çalışmayı bitiremezdim.

Elbetteki hamd ve şükür makamı bizi kulluğuna kabul eden Yüce Rabbimizdir. Bütün bunlar Rabbimizin biz kullarına O’nu anmak ve O’na şükretmek için vesile kıldığı lutuflarındandır.

Fatma ÇETİN
İmza

**KÜRESELLEŞMENİN AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE
İSLAMÎ PERSPEKTİF
Fatma ÇETİN**

ÖZET

Müslüman toplumlardaki **ıslahat**/yenileme hareketleri, küreselleşme gibi farklı isimlerle anılsa da, bu faaliyetlerin sekülerleşme veya sekülerleştirme çalışmaları olması sebebiyle sürekli çatışma ortamı oluşturmuştur. Bu tez çalışmasında günümüzde yaşanan olayların benzerinin geçmişte de yaşanmış olduğu dikkate alınarak “aile krizi” olarak isimlendirebileceğimiz bir takım değişimlerin aslında “kültür krizi” olduğu tespit edilmiştir. Buna kriz dememizin sebebi, meydana gelen olaylarla ilgili olarak algılama ve düşünme biçimlerinde, temel değer ve kavramlarda köklü değişikliklerin gerçekleşmesidir.

Osmanlı devletinde ıslahat çalışmalarıyla başlayan değişikliklerin sadece küçük sayılabacak bir kısmı aileleri ilgilendirirken günümüzde bu çalışmalar çok daha geniş kitleleri etkilemektedir.

Bu çalışmada ilk olarak M.Ö. 753 yılında Roma Devletini kuran Roma putperest ailesinden başlayarak, günümüze gelinceye kadar Batı aile tecrübesi ve Batı aile anlayışı ele alınmıştır.

İkinci bölümde Batı aile tecrübesinin meydana getirdiği kültür birikiminin Tanzimat’la beraber Müslüman ailesine aktarım aşamaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise küreselleştirme çalışmalarının boyutlarına aile yönüyle işaret edilerek; Kıyamete kadar baki kalacak tek din olan İslamiyet’in mensupları

olarak Müslümanların diğler milletlere örnek olmak vazifesini yerine getirmede aile boyutu üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Aile, Müslüman ailesi, Batı ailesi, küreselleştirme, küreselleşme.

GLOBALIZATION’S CHALLENGE TO FAMILY: AN ISLAMIC PERSPECTIVE

Fatma CETIN

ABSTRACT

Reform (islahat) movements, in Islamic societies -although often introduced under the pretext of other phenomenons such as globalization- has been enforcing secularization or secular practices and therefore, it often breed conflict environments. In this thesis, I argue that some of the challenges that we can call as the “family crisis” are actually “culture crises” by taking into consideration that culture has often been in the frontline of the structural crises in the past as well. The reason why we call this phenomenon a “crisis” is the fact that it had a profound impact on core values and concepts and on the way people perceive and reflect events as a whole. In the Ottoman period only a limited part of the reform (islahat) efforts affected the family structure yet such efforts affect wider masses today.

This study initially discussed the Roman pagan family that had been the very foundation of the Roman State in 753 B.C., and its roots in the modern Western family structure and understanding.

In the second part, the paper tries to elaborate how the essence and the cultural norms of the Western family was transferred to the Muslim family along with Tanzimat reforms (1839 Ottoman political reforms).

In the third part, the affect of globalization in terms of family re-modelling is discussed. Further it has been pointed out that the duty of Muslims who are the members of a religion which is the only religion that will survive until the Yawm ad-Din, as a role model in terms of family.

Key words: Family, Muslim family, Western family, globalization.

ÖNSÖZ

Rasulü Muhammed Mustafa'yı (s.a.v.) insanlık ve tüm âlemler için bir rahmet; doğru yolu gösteren bir rehber; kalpleri, zihinleri ve tüm hayatı aydınlatan bir kandil olarak gönderen Allah'a hamdolsun. Rabbinden aldığı vahyi hayatında yaşayarak, hayatın her alanında hem sözleri hem de fiilleri ile en güzel örnek/üsve-i hasene olan Rasulullah Efendimiz'e (s.a.v.), pak ailesine, güzide ashabına ve kıyamete kadar ihsan ile onların yoluna uyan tüm mü'minlerine salât ve selâm olsun.

Son 10 yıldır uluslararası müktesebatın gereği olarak aile hayatına yönelik yapılan yasal düzenlemeler toplumumuzu çok meşgul eden konulardan biri haline gelmiştir. Buna benzer bir durumun entelektüeller ve ulemayı karşı karşıya getiren Tanzimat Dönemi'nde de yaşandığı dikkate alındığında aile konusundaki bu hareketlenmenin ve rahatsızlığın yeni bir dönüşüm sürecine işaret ettiğini söyleyebiliriz. Tıpkı geçmişte olduğu gibi günümüzde de bazı kesimler, toplumun Batılılaşma baskısından kurtulabilmesi için Türk-İslam aile değerlerine ve ahlak anlayışına tutunmayı savunurken diğerleri Müslüman aile geleneğinin tutucu ve baskıcı olduğu ve günümüz problemlerine uygun çözümler üretmekten aciz kaldığı yönünde eleştirilerde bulunmaktadır.

Toplumsal problemler üzerine eğilen çoğu sosyal bilimcinin Türk toplumunun çöküşünü sarsılan aile yapısına bağladıkları görülmektedir. "Aile" bir taraftan bir çok sorunun kaynağı olarak suçlanırken diğer yandan "son kale aile" gibi söylemlerle bütün problemlerin çözüm yeri gibi gösterilmektedir.

Toplumlardaki bazı çatışmalar geri planda barındırdığı bir çok gerçeği görünmez kılar. Tezimde günümüzün çok konuşulan konularından biri olan "aile" hakkında Tanzimat'tan bu yana yapılan yoğun tartışmaların görünmez kıldığı bazı önemli hususlara dikkat çekmeyi amaçladım.

Bu çalışmayı hazırlarken beni en çok zorlayan husus, sayısız kaynak arasında tezin sınırlarını belirlemek oldu. Kimi zaman kütüphanelerce kitap okumak zorunda olduğumu hissettim. Çünkü aile üzerine yapılan çalışmalar yanında modernite, postmodernite ve küreselleşme gibi konularda muazzam bir kaynak yoğunluğu ile karşı karşıyaydım.

Ancak ihlas ve samimiyetle başladığım bu yolda Allah'ın izniyle meleklerin bana kanat verdiklerini hissettim. Zor işler kolaylaştı ve böyle bir çalışma ortaya çıktı. Rabbimden niyazım, bu tezin bir sadaka-i cariye olmasıdır. Gayret bizden, tevfik yüce Rabbimizdendir.

Fatma Çetin

Topkapı/Mevlevihane, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
KISALTMALAR.....	xx
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	23
1. BATI DÜNYASININ AİLE TECRÜBESİ: AİLENİN TEMELİ.....	23
1.1. PUTPEREST ROMA AİLESİ.....	23
1.1.1. Küreselleşme ve Roma Ailesinin Türk-İslam Ailesindeki İzleri.....	23
1.1.2. Günümüz Müslüman Ailesine Etkisi Bakımından Roma Hukukunun Kaynaklarının Önemi.....	26
1.1.3. Roma Ailesi ve Özellikleri.....	27
1.1.3.1. Gens ve Patriyarkal Aile Geleneği.....	28
1.1.3.2. Aile ve Din.....	29
1.1.3.3. Din ve Patriyarkal Aile.....	31
1.1.4. Patriyarkal Ailenin Özellikleri.....	31
1.1.4.1. Kutsal Erkek (Pater Familias).....	31
1.1.4.2. Kutsal Erkeğin Hanımı (Mater Familias).....	33
1.1.4.3. Kutsal Patria Potestas Gücü.....	36
1.1.4.4. Evlilikte Yaş Alt Sınırı, Kızın Muvafakati ve Vesayeti.....	37
1.1.4.5. Pater Familias'ın Karısını Boşaması Durumları.....	38
1.1.4.6. Çocukların Durumu ve Nesep Tashihi.....	39
1.1.4.6.1. <i>Evlilik Müessesesi</i>	41
1.1.4.6.2. <i>Çocuk Düşürme ve Ölüme Terk Etme Adetleri</i>	42
1.1.4.7. Akrabalık ve Mahremiyet.....	43
1.1.4.7.1. <i>Zina ve Sadakat Kavramlarının Mahiyeti: Metresler (Concubinatus) ve Zina Kavramının Dışında Tutulan Diğer İlişkiler</i>	44
1.1.5. Ailede Çözümler ve Çözüm Arayışları.....	47

1.1.6. Roma Patriyarkal Ailesinin Sonu.....	49
1.1.7. İmparatorluk Dönemi Çöken Aile Hayatına İmparatorların Aile Hayatlarından Bakış.....	50
1.2. ROMA 'NIN HRİSTİYANLIĞI KABULÜ VE KATOLİK HRİSTİYANLIK'TA AİLE	53
1.2.1. Hristiyan Ailesini Etkilemesi Bakımından Roma Dini.....	54
1.2.2. Ortaçağ Toplum Tabakaları.....	58
1.2.3. Katolik Kilisesinin Dokunulmazlığı	61
1.2.4. “Gelenek” Adlı Verilerin Katoliklerin Aile Davranışlarına Etkisi....	61
1.2.5. Katoliklerin Örnek Kişileri: Ruhban Sınıfı, Rahip ve Rahibeler	63
1.2.6. Katoliklerin Örnek Ailesi: Aziz Yusuf'un Kutsal Ailesi	65
1.2.7. Katolik Kilisesinde Aile	68
1.2.7.1. Mahremiyet ve Tesettür Algısı	68
1.2.7.2. İffet Algısı.....	70
1.2.7.3. Evliliğin Gayesi	73
1.2.7.4. Ailenin Kurulması ve Kutsallığı	74
1.2.7.4.1. Evlenme Ehliyeti ve Manileri	76
1.2.7.4.2. Evlilik Sakramenti ve Uygulanışı.....	78
1.2.7.4.3. Evlilik Sakrament'inin Uygulanmasında Öne Çıkan Özellikler	82
1.2.7.5. Ailede Kadının İkinci Sınıflığı ve Kocaya İtaati Meselesi	82
1.2.7.6. Evlilik Onuruna Muhalif Davranışlar	83
1.2.7.6.1. Sadakatsizlik.....	83
1.2.7.6.2. Boşanma.....	85
1.2.8. Ortaçağ Hristiyan Medeniyetinin Modern Dönem Ailesine Etki Eden Bazı Uygulamaları	86
1.2.8.1. Kadınların Günahkârlığı, Evlilikte Kadının Rolü ve Çocuklar	86
1.2.8.2. Orta Çağ Hristiyanlığında Rahibeler ve Manastırlardaki Ahlak Bozuklukları.....	88
1.2.8.3. Cadılık İnancı ve Kadınların Yakılması	89
1.2.8.4. Miras ve Boşanma	91
1.3. BATI'NIN BİRİNCİ EVRE KÜRESELLEŞTİRME ÇALIŞMALARI (1453-1800): KİLİSE VE AİLENİN DURUMU	91

1.3.1. Endülüs İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkisi ve Üniversitelerin Kurulması	93
1.3.2. Avrupa'da Sömürgecilik Faaliyetlerinin Başlaması	94
1.3.2.1. Kilisenin Servet Problemi	96
1.3.2.2. İslam Coğrafyasında Misyonerlik Faaliyetleri ve Batı Sömürgeciliğinin Başlaması	97
1.3.3. Kilisenin Otoritesine Karşı Çıkış	99
1.3.3.1. Martin Luther'in Afroz Edilmesi	100
1.3.3.2. Kral VIII. Henri ve Hristiyan Aile Hükümlerinin Eleştirilmesi	102
1.3.4. Evlilik Akdinin Sakrament Olmaktan Çıkarılması ve Diğer Değişiklikler	105
1.3.4.1. Boşanma Düzenlemesi	106
1.3.4.2. Ruhban Sınıfının Evlenmesi	106
1.4. BATI'DA SEKÜLER/MODERN AİLENİN ORTAYA ÇIKIŞI	107
1.4.1. Modernite/Modern Çağ	107
1.4.2. Modernitenin Tanımı ve Özellikleri	108
1.4.3. Modernitenin Taşıyıcısı Olarak Protestan Ahlakı ve Sömürgecilik	111
1.4.4. Modern Çağın Kültür ve Ahlakı	114
1.4.5. Modern Aile: Kadın Temelli Aile	115
1.4.6. Modernlerin ve Protestanların Evlilik Sakramentini Kanunlaştırması: Resmi Nikâh Uygulaması	118
1.4.7. Code Civil Kanunu ve Aile	119
1.4.7.1. Code Civil, Sekülerlik, Bireyselleşme: Akrabasızlık	121
1.4.7.2. Code Civil Kanununa Yönelik Eleştiriler: 1804-1945	122
İKİNCİ BÖLÜM	125
2. BATI AİLE TECRÜBESİNİN MÜSLÜMAN AİLESİNE AKTARILMASI	125
2.1. İKİNCİ EVRE KÜRESELLEŞTİRME: BATI SEKÜLER AHLAKININ MÜSLÜMAN AİLESİNE AKTARIMI "KADIN VE AİLE" SÖYLEMİ - MODERNİTE	125
2.1.1. Modernitenin Osmanlı'ya Girişi ve Taşınma Yolları	128
2.1.1.1. Ordunun Modernizasyonu	128
2.1.1.2. İslahatlar ve Ulemanın Tasfiyesi: Medrese-Mektep Ayrımı	129

2.1.1.3. Batı Dillerinde Eğitime Geçiş ve Batı ile Ticaretin Güçlendirilmesi ..	132
2.1.1.4. Osmanlı Devletinin Batı Ülkelerinde Diplomatik Temsilciler Bulundurma Dönemi.....	135
2.1.1.5. Azınlıklar ve Misyonerlerin Çalışmaları	136
2.1.1.6. Avrupalı Mürebbiyeler	137
2.1.2. Modernizasyonun Fikrî Temeli: Irkçı-Turancı Tarih Görüşü.....	137
2.1.3. Sosyal ve Kültürel Alanlarda Modernizasyon – Osmanlı’da Modernite ve Seküler Ahlakın Görüntüleri	138
2.1.4. Modern ve Geleneksel “Aile” Ayırımının Başlaması	141
2.1.4.1. Mahremiyet ve İhlali: İhtilat	142
2.1.4.2. Ulemaya Karşı Batıcı Entelektüellerin Teaddüd-ü Zevcat’ı Tartışmaya Açmaları.....	145
2.1.5. Tanzimat Sonrası Dönemde Aileyi İlgilendiren Değişiklikler (1839-1908).....	146
2.1.5.1. Kızlara Medrese Dışında Eğitim-Çalışma İmkânı ve Tesettür Konusu	147
2.1.5.2. Kadını Öne Çıkaran Aile Çalışmalarının Başlaması	148
2.1.5.2.1. Fatma Âliye (1862-1936) ve Kadınları	149
2.1.5.2.2. Ahmet Midhat Efendi (1844-1912) ve İdeal Gençleri.....	150
2.1.5.2.3. Şemseddin Sami (1850-1904) ve Ev Kadını Sınıflandırması.....	151
2.1.5.3. Hanımlara Mahsus Gazete ve Modern Müslüman Kadın İnşası (1895-1908).....	152
2.1.6. Meşrutiyetin İlanı Sonrası Aile İle İlgili Değişiklikler	153
2.1.6.1. Abdullah Cevdet (1869- 1932) ve Tesettürsüz ‘Müslüman’ Kadın İnşası	155
2.1.6.2. Tesettürsüz Müslüman Kadına Fikrî Temel Oluşturma Çabaları: Feminizmin Osmanlıya Aktarımı	157
2.1.6.3. Gayrimüslim Kadınlara Faaliyet Alanı Açma Çalışması: Darülbedayi-i Osmani (1914)	158
2.1.6.4. İslam Aile Hukukunu Kanunlaştırma/Sekülerleştirme Çabaları	159
2.1.7. Erken Cumhuriyet Dönemi: Halkın ‘Modern’ Olmaya Zorlanması	161
2.1.7.1. Resmî Nikâhın Kabulü ve Ailenin Modernitenin bir ‘Kurum’u Haline Getirilmesi	162

2.1.7.2. Kıyafet Devrimi ve Cilbâb'dan İğrendirme.....	165
2.1.7.3. Öğretimin Birleştirilmesi Devrimi.....	167
2.1.7.4. Soyadı Kanunu ve Roma Putperest Ailesi Patriyarkal Özelliğinin Cumhuriyet Ailesine Aktarımı.....	167
2.2. BATI NİHİLİST AHLAKININ MÜSLÜMAN AİLESİNE TAŞINMASI: “KADIN” SÖYLEMİ - POSTMODERNİTE	168
2.2.1. Hevâ ve Heveslerin Tanrı Edinilmesi: Nihilist Kimlik.....	169
2.2.1.1. Nihilist Ahlakın Bilim ve Teknoloji İle Yaygın Hale Gelmesi	170
2.2.1.2. Kontrolsüz Bilgi Kaynakları ve Çocuklardan Mahremiyet ve Utanma Duygularının Kaldırılması	172
2.2.2. Hayat Sadece Bu Dünyada Yaşanır: Postmodernite.....	175
2.2.2.1. Postmodernizmin İslam Dünyasında Kendine Alan Açması - Kalenin İçten Fethedilmesi: Sizinle Savaşmaya Devam Ederler	176
2.2.2.1.1. Postmodernizmin İslam Dinini Tahrif Etme Çalışmaları.....	178
2.2.2.1.2. Postmodernitenin İslam'ı Etkisizleştirme Yolları.....	180
2.2.2.1.2.1. Müslümanların Medya Yoluyla Etkisizleştirilmesi: İslam'ın Anarşi Ve Düzensizlik Yaratan Bir Güç Olarak Nitelenmesi.....	180
2.2.2.1.2.2. Yerel Kültürleri İslam'la Eşleştirme	181
2.2.2.2. Postmodernizmin 'Müslüman Kadın'ları Hedef Alması: Müslüman Feminist Kadınların Ortaya Çıkması	183
2.2.2.2.1. Modern Feminist Kadının Müslüman Kadın Dünyasına Girmesi	186
2.2.2.2.2. Naşiz Kadın Bilinci Oluşturma Çabaları: İslamcı Feminist Derneklerin Kurulması.....	189
2.2.2.2.3. Feministlere Göre Müslüman Erkek ve Dönüşümü	192
2.2.3. Şeytanların Dostları; Müsrifler ve Savurganlar	194
2.2.3.1. İsrâf Kültürü.....	194
2.2.3.2. Müsrifler ve Çalışmanın Amacı.....	196
2.2.3.3. Müsrifler ve Eşya.....	196
2.2.4. Allah'ı Unutan İnsan: Nihilist ve Postmodern İnsan / Müfrit.....	197
2.2.4.1. Müfrit ve “Haz” Ahlakı: Utanmazlık ve Teşhircilik	200
2.2.4.2. Müfrit Feminist Ahlak	201
2.2.4.3. Müfrit ve Fıtrata aykırı sapmalar: ‘Beden’in Tüketim Nesnesi Olması	203

2.2.4.4. Ailenin Tüketilmesi	204
2.2.4.5. Kadın'ın Tüketilmesi: "İyi Bakılan Köleler".....	205
2.2.4.6. Ana'nın Tüketilmesi	207
2.3. BATI NİHİLİST TOPLUMUNDA "HEVA VE HEVES" TEMELLİ AİLE DÜZENLEMELERİ.....	208
2.3.1. Ahlaksızlığın Kurumsallaşması - Yaşama Amacı "Şehvet" Olan Müfrit.....	208
2.3.1.1. Zinanın Meşrulaştırılması ve Sonuçları.....	211
2.3.1.1.1. Metreslik Düzenlemesi: Evlilik Dışı Beraberlik Kategorisi/Concubinage	212
2.3.1.1.1.1. Fransa Metreslik Düzenlemesi Örneği: Pacte Civil De Solidarité/ Sivil Dayanışma Paketi-PACS	214
2.3.1.1.1.2. İngiltere Metreslik Düzenlemesi Örneği: Living Apart Together/Eş Yaşanma Hakkı-LAT	216
2.3.1.1.2. Gayrimeşru Çocuk Düzenlemeleri.....	217
2.3.1.1.2.1. Gayrimeşru Çocuk Aile Düzenlemeleri: Tek Ebeveynli Aile.....	218
2.3.1.1.2.2. Koruyucu Aile Düzenlemesi	223
2.3.1.2. Eşcinselliğin Meşrulaştırılması ve Sonuçları.....	225
2.3.1.2.1. Vatikan ve Eşcinsellik.....	227
2.3.1.2.2. Eşcinselliğin Yaygınlaştırılmasına Yönelik Çalışmalar.....	228
2.3.1.2.3. Dünyada Eşcinsel Evlilikler Ve Oranları	229
2.3.1.2.4. Eşcinsellerin Evlat Edinmesi.....	232
2.3.1.2.5. Eşcinseller ve Boşanma	233
2.3.1.2.6. Yalnızlık ve Eşcinseller	233
2.3.1.2.7. Batı Medeni Kanunlarında Geçerli Sayılmayan İlişkiler: Encest ve Çok Eşlilik.....	234
2.3.1.3. Sosyal Devlet Uygulamalarında Gayrimeşru Çocukların Ve Tek Ebeveynli Ailelerin Küresel Sorun Olarak Algılanmaya Başlanması	235
2.4. BATIDAKİ AİLE POLİTİKALARININ ULUSLARARASI KURULUŞLAR VASİTASIYLA KADIN ÜZERİNDEN MÜSLÜMAN TOPLUMLARA TAŞINMASI	240
2.4.1. Birleşmiş Milletler'in Kadın Politikaları ve İlgili Düzenlemeler – CEDAW	242

2.4.1.1. Kadının Statüsü Komisyonu - KSK (Committee of Experts on the Legal Status of Women)	244
2.4.1.1.1. UN WOMEN: BM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi	246
2.4.1.2. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)	247
2.4.1.3. Dünya Kadın Konferansları	250
2.4.1.4. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi - CEDAW (Convention on Elimination of all Forms of Discrimination Against Women)	251
2.4.1.4.1. Bazı Müslüman Üyelerin CEDAW Sözleşmesine İtiraz Yönleri ...	254
2.4.2. Avrupa Konseyi-Avrupa Birliği Kadın Politikaları ve İlgili Düzenlemeler – İstanbul Sözleşmesi	256
2.4.3. Feministliğin Devlet Politikası Haline Getirilmesi.....	258
2.4.3.1. Kadına Yönelik Şiddet Kavramı.....	261
2.4.3.2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi Çalışmaları	262
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	265
3. KÜRESELLEŞEN DÜNYADA MODERNİTENİN AİLE YAPISINA OLUMSUZ ETKİLERİ ÜZERİNE İSLAM'IN ÖNGÖRDÜĞÜ ÖNERİLER VE TEDBİRLER	265
3.1. KÜRESELLEŞTİRME VE MODERNİTENİN AİLE YAPISINA OLUMSUZ ETKİLERİ	265
3.1.1. Ailenin “Kurum” İle Eşleştirilmesi	266
3.1.2. Mahremiyet Kavramının Değerini Kaybetmesi ve Cinsellikle Eşitlenmesi.....	272
3.1.3. Medeni Kanun Nikâhının İslam Nikâhı İle Eşitlenmesi	284
3.1.4. İslam'daki Kavram Erkek Kavramının Batı Kültüründeki Ataerkil Kavramı İle Eşitlenmesi	287
3.1.5. Hristiyanlıktaki Sadakat ve İffet Anlayışının Kabulü.....	291
3.1.6. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Teorisi ve Sapkınlıklara Alan Açma....	295
3.1.7. Querr/Kuir Teori ve “Adam/Erkek” Sıfatına Düşmanlık	302
3.1.8. Ailede Şiddet Söylemi ve Babanın Yok Edilmesi.....	310
3.2. İSLAM'IN AİLEYİ MUHAFAZA TEDBİRLERİ.....	315
3.2.1. İslam'ın Ana Hedefleri ve Ailenin İşlevi.....	318
3.2.1.1. Nesli Koruma ve Aile	319

<i>3.2.1.1.1. Zinanın ve Zinaya Götüren Davranışların Yasaklanması.....</i>	<i>323</i>
3.2.2. Ferdin Islahı Yoluyla Kadın ve Erkek İlişkilerinin Düzenlenmesi ..	327
3.2.2.1. İtikadın Islahı	328
<i>3.2.2.1.1. İtikat ve Ahlak İlişkisi.....</i>	<i>330</i>
<i>3.2.2.1.2. İtikadın Hayata yansması.....</i>	<i>331</i>
<i>3.2.2.1.3. Kur'an Kıssaları ve İbret</i>	<i>333</i>
<i>3.2.2.1.4. Müslümanın Toplumu Islah Görevi</i>	<i>334</i>
<i>3.2.2.1.5. İmanın İslam Şeriatını Uygulamayı Gerekli Kılması.....</i>	<i>335</i>
<i>3.2.2.1.6. İmanın İslam Ümmetini Yönetmeye Sevk Etmesi</i>	<i>335</i>
3.2.2.2. Aklın Korunması.....	335
<i>3.2.2.2.1. Taklitten Tahkike.....</i>	<i>337</i>
<i>3.2.2.2.2. Yalandan ve Zandan Sakınmak</i>	<i>339</i>
<i>3.2.2.2.3. Farklılıkları Fark Etmek</i>	<i>340</i>
SONUÇ.....	344
KAYNAKÇA	350
ÖZGEÇMİŞ.....	392

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselam
Bkz.	Bakınız
b.	Baskı
c.	Eserin toplam cilt sayısı
C.	Atıfta bulunulan eserin cilt numarası
d.	Doğum tarihi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	Hazreti
M. S.	Milattan Sonra
M. Ö.	Milattan Önce
ö.	Ölüm tarihi
r.a.	Radiyallahu anhu
s.	Sayfa/sayfalar
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
t. y.	Basım tarihi yok
v.d.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Allah Teâlâ'nın ulûhiyetine, kudretine, rahmetine ve azametine işaret eden ayetlerden birisi O'nun ilk insanı topraktan ve erkek cinsinden yaratması, sonra o erkeğin bir parçasından kadın cinsini yaratarak ikisini birbirine karşı muhabbet ve yakınlık kurabilecek bir fitratta yaratması ayetidir. Ancak her iki cins arasında fitrî olarak var ettiği bu muhabbet ve yakınlığın gerçek manada sağlanabilmesi için ise evlenmeyi şart koşmuş, ömür boyu beraber yaşamalarına imkân sağlayacak aralarında meveddet ve rahmet bağlarını yarattığını bildirmiştir.¹

İnsanı dünyaya karı-koca olarak beraberce gönderen Allah Teâlâ onları birbirine örtü yaptığını² ifade ederken bu örtünün Allah'ın emir ve yasaklarına saygı ve sevgiyle bağlılık anlamına gelen takva ile mümkün olacağına da işaret etmiştir.³ Mîsâk-ı galîz olarak tanımlanan evlilik akdi ile başlayan birlikteliğin hayat boyu devam eden muhabbet ve dostluğa dayandığı, bu mümkün olamadığı takdirde önlerini açarak boşama imkânı verdiğini belirtmiştir.⁴ Allah, kendi belirlediği bu sınırları çiğneyenleri ise “zalimler” diye vasıflandırarak uyarmıştır.⁵

Yine Kur'an'da Müslümanın kendisine göz aydınlığı olacak, gönlüne sürur ve coşku verecek eş ve çocuklara sahip olmak için Allah'a dua etmesi gerektiği bildirilir.⁶ Allah Rasulü (s.a.v.) “Evlenmek benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden vazgeçerse benden değildir.”⁷, “Gençler, içinizden evlenmeye gücü

¹ Rum, 30/20-21; ayrıca bkz. Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberi, (310/923), **Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân**, Beyrut Dârü'l-Fikr, 30 c., 1984, C. XI, s. 31; Bakara 2/102; Elmalılı Hamdi Yazır (1877-1942), Hak Dini Kur'ân Dili (sadeleştirilenler: İsmail Karaçam vd.), Azim Dağıtım, t. y., 10 c., C. I, s. 372.

² Bakara, 2/187.

³ A'râf, 7/26.

⁴ Nisa, 4/21; Bakara 2/229.

⁵ Nisa, 4/21.

⁶ Furkan, 25/74.

⁷ Buhari, Nikâh,7, 2; Müslim, Nikâh, 2; İbn Mâce, Nikâh, 1.

yeten evlensin. Zira evlenmek gözleri haramdan daha çok korur, zinadan daha çok muhafaza eder. Gücü yetmeyen kimse ise oruç tutsun. Çünkü orucun şehveti kıran bir özelliği vardır”⁸ buyurmuştur.

Aile, insana bu dünya hayatında Allah’ın bir kulu olarak varoluş amacını gerçekleştirmesinde yardımcı olması için ihtiyaç duyduğu fonksiyonel bir birim ve araçtır. Kadın olsun erkek olsun her insan, yeryüzündeki kulluk vazifesini tek başına değil de bir aile içinde yer aldığı daha kolaylıkla yerine getirebilecektir. Çünkü aile, fertlerinin maddi ve manevi dayanışma içinde organize oldukları yerdir. Bu sayede dünya hayatı kolaylaşır. Aile yoluyla mahremiyet sınırları belirlenir, nesillerin devamı sağlanır.

Allah Teâlâ insanoğlunu mükerrem sosyal bir varlık olarak yaratmış, yarattıklarının çoğundan farklı özelliklerle donatarak üstün kılmış⁹ ve tek başına değil, diğer insanlarla beraber toplumsal bir hayat yaşamak için yaratmıştır.¹⁰ İşte İslam, bazı temel özelliklerle Allah tarafından yaratılmış olan insanın bu yapısını fitrat olarak ifade etmiş ve bu fitratın bozulmadan devamını hedefleyerek bazı tedbirler almıştır.

Allah Teâlâ’nın bildirdiği üzere bir Müslüman’ın manevi mesuliyeti sadece kişisel hayatıyla sınırlı olmayıp aynı zamanda yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennemden kendisini ve ailesini korumaktır.¹¹

İnsanlık tarihi boyunca pek çok çeşitli uygulamalarını gördüğümüz evlilik ve aile kurma ile ilgili kurallar İslamiyet’le beraber son şeklini almıştır. Müslümanların günlük hayatlarını da düzenleyen bu kurallar kıyamete kadar geçerlidir.

Osmanlı devletinin himayesinde Müslümanların 19. yüzyıla kadar Batılılardan tamamen farklı olarak asırlarca sürdürdükleri özgün ve bağımsız hayat tarzı, Tanzimat dönemi (1839) ile beraber başlatılan modernleşme/sekülerleşme hareketi, “ıslahat” adı verilen değişikliklerle Batıcuların küreselleş(tir)me çalışmalarına maruz kalmıştır.

⁸ Buhari, Savm, 10; Müslim, Nikâh, 1.

⁹ İsrâ, 17/70.

¹⁰ Hucurât, 49/13.

¹¹ Tahrim, 66/6.

Toplumun günlük yaşantısını ve Aile hayatını değiştirmeyi amaçlayan Batı yanlılarının hedefinde İslam Aile Hukuku da vardı. Bu değişiklik ancak Cumhuriyetin ilanı, Batı tarzı evlilik ve aile içi ilişkileri düzenleyen Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesi ve en sonunda da Atatürk reformları yoluyla gerçekleştirilmiştir. Böylelikle daha öncesinde günlük yaşantıdaki İslam'ın oluşturduğu ve olgunlaştırdığı özgün davranışlar ve aile hayatı terk edilmiş, yerine kanunlar yoluyla Batı'nın seküler mevzuatı ve kültürü benimsetilmiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde yaşanan bu değişikliklerden yaklaşık 100 yıl sonra, küreselleşmeye teslim olmayan Müslüman-Türk ailesi yeniden küreselleş(tir)me çalışmalarının hedefi olmuştur. Şöyle ki, Birleşmiş Milletler'in hazırladığı "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi" (CEDAW) adı verilen sözleşmenin 1985 yılında Türkiye dâhil olmak üzere çoğu üye ülke tarafından imzalanması ile medeni hukukun değiştirilmesini gerektirecek yeni bir dönem başlamıştır. Bu tarihten sonra Türkiye söz konusu sözleşmeye uygun alt yapının hazırlanması için yeni bir takım kurumlar oluşturmaya başlamıştır. 80'li yılların sonlarından itibaren faaliyete geçen bu kurumlar ailenin; sosyolog, psikolog, antropolog, tarihçi, iktisatçı, maliyeci, sosyal güvenlikçi, sosyal hizmetçi, ev ekonomisti, gönüllü kuruluş temsilcileri gibi farklı meslek gruplarının araştırmalarına göre mercek altına alınmasını talep ettiler ve yapılan çalışmaların **küresel boyutta** ele alınmasını istediler. Çünkü içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda iletişim araçları vasıtasıyla Batı kültürü bütün dünyaya yayılmaya başlamıştır ve bu değişim dünyaya yeni bir süreç yaşatacaktır.¹² Bu şekilde Batı ailesine, kültürüne ve kaynaklarına dayalı olarak masaya yatırılan Müslüman ailesi bir taraftan akademinin önemli bir konusu haline getirilirken devlet politikalarının da bir aracı haline gelmiştir. Bu çalışmaların sonucunda CEDAW sözleşmesine uygunluğun sağlanması için 2000'li yıllardan itibaren yeni kanunlar çıkarılmaya başlanmış, Medeni Hukuk'taki pek çok

¹² Necmettin Turinay, I. Aile Şurası Raporlar, Görüşmeler, Kararlar (17-20 Aralık 1990 Ankara), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, s. 217.

madde değiştirilmiş ve Türk Aile Hukuku ailenin **kadın bireyi** zerinden yeniden düzenlenmiştir.¹³

CEDAW sözleşmesinin ardından aileyi ilgilendiren ikinci adım, Avrupa Konseyi tarafından –sosyolog Feride Acar’ın ifadesiyle ‘iki yıllık tartişmalar sonucunda’¹⁴ hazırlanan 80 maddelik “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin nlenmesi ve Bunlarla Mücadele Hakkı” (kısa adıyla İstanbul Sözleşmesi) ile atılmıştır. Bu sözleşme ile aile veya ev, **kadına yönelik Şiddetin merkezi** kabul edilerek toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği gibi kavramlarla özellikle meşru olmayan ilişkilerde bulunanların korunmasına yönelik yeni bir hukuk dili geliştirildi.¹⁵ 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul’da imzaya açılan sözleşme 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girdi.

CEDAW’dan farklı olarak iç hukukta yaptırım gücü olan İstanbul Sözleşmesi’nin bütün maddeleri kanun hükmündedir. Bunun için 80 maddenin herhangi biri hakkında Anayasa’ya aykırılık iddiasında bulunulamaz. Bir konu hakkında İstanbul Sözleşmesi ile kanunların atışması durumunda İstanbul Sözleşmesi hükümleri esas alınır. Çünkü İstanbul Sözleşmesi hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kuralları olarak kabul edilmiştir.¹⁶

Bu gelişmelere bağlı olarak günümüz küreselleş(tir)me çalışmalarının özellikle Müslümanları hedef aldığı görülür. Çünkü İslam Müslümanları, Allah’tan başkasına kul olmamak üzere yetiştirir. Bu yüzden küreselcilerin bu sözleşmelerle kendi isteklerini yerine getirecek halk tipini oluşturmak için Müslüman ailesini seçtiği kanaatinin oluşması tabidir. Günümüzde küreselleş(tir)menin “tek tipleştirme” çalışmalarının iletişim organları ve uluslararası anlaşmalar yoluyla hızlandırıldığı ve buna bağlı olarak Batı toplumlarında görülen aile eşitlerinin,

¹³ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Eray Karınca, **Sorularla Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2010.

¹⁴ Feride Acar bu açıklamayı İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından 7-8 Aralık 2019’da düzenlenen ve benim bizzat katıldığım **Kadına Yönelik “Erk”ek Şiddetiyle Mücadele Sorunlar ve çareler Sempozyumunda** “İstanbul Sözleşmesi ve Türkiye” başlıklı konuşmasında yaptı. Bkz. (evrimii), <https://www.bilgi.edu.tr/tr/etkinlik/9438/sempozyum-kadina-yonelik-erkek-siddetiyle-mucadele/> erişim: 18.1.2019.

¹⁵ Madde 4/3

¹⁶ Kadriye Bakırcı, “İstanbul Sözleşmesi”, **Ankara Barosu Dergisi**, No: IV, 2015, (133-204), s. 136.

hastalıklı kişiliklerin, toplumsal problemlerin Müslüman toplumlara taşınmasını kolaylaştırmak ve böylece Müslüman ailesinin sağlam yapısını zayıflatmak amacını güttüğü açıktır. Şöyle ki dünyaca ünlü bazı bebek maması firmaları “Çocuklarınızı cinsiyet kalıplarına sokmayın!” tavsiyesinde bulunurken toplumsal cinsiyetçi politikaların aslında erkek çocukların erkek, kız çocuklarının kız gibi fitratlarına uygun olarak yetiştirilmesinden rahatsız olduğunu ispat etmektedirler.¹⁷

Bu konudaki bir başka “tek tipleştirme” de son zamanlarda şehrin ana arterlerindeki billboardlarda ve diğer reklam panolarında yer alan “Bir erkek inatçı lekelerin hakkından gelir!”, “İşinden evine dönen kadını, eşi bebeğiyle karşılar!”, “Bir kadın, arazi aracıyla, geçilmez denilen yerlerden geçer!” gibi anneleri babalaştırma, babaları anneleştirme, erkekleri kadınsılaştırma çalışmalarıdır. Bu durum Batı’nın küreselleş(tir)me çalışmalarının rengini gözler önüne sermektedir.¹⁸

Biz bu araştırmamızda “küreselleşmenin aile üzerindeki etkileri”ni araştırırken Batı’nın küreselleş(tir)me çalışmalarının aşamalarını, kendi seküler ve feminist kültürünün gerek iletişim araçları gerekse uluslararası sözleşmeler yoluyla Müslümanlara aktarımı sonrasında meydana gelen ve gelecek olan değişikliklerin aileye etkileri boyutuyla ele almaya çalıştık.

Diğer taraftan geldiğimiz noktada seküler veya yarı seküler kesimlerin ailenin ve özellikle kadınların mağdur oldukları, şiddet gördükleri gibi söylemlerin küreselcilerin halkları sömürmek için kullandıkları bir dil olduğuna dikkat çekmeyi amaçladık.

İslam’da günlük hayatın helal ve haram ilkesine göre belirlendiği, bu bakımdan Batı’nın geliştirdiği seküler kültüre göre zamanın modern, post-modern, post-truth gibi ayırımlara tabi tutmalarının Müslümanlar için bir anlam ifade

¹⁷ “Çocuklarınızı cinsiyet kalıplarına göre yetiştirmeyin”, İlk adımlarım, Aptamil, (çevrimiçi), <https://ilkadimlarim.com/> erişim: 4.02.2020; ayrıca bkz. “Bebek maması Aptamil’den ‘cinsiyetsizlik’ skandalı”, haber 7 ekonomi, (çevrimiçi), <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/2924062-bebek-mamasi-aptamilden-cinsiyetsizlik-skandalı> erişim: 4.02.2020.

¹⁸ “Türkiye Reklam Verenler Derneği: Reklamlarda cinsiyet ayrımcılığı bitecek!”, T24, 11 Eylül 2018, (çevrimiçi), <https://t24.com.tr/haber/turkiye-reklamverenler-dernegi-reklamlarda-cinsiyet-ayrimciligi-bitecek.697394> erişim: 4.02.2020. “Reklam, algıları değiştirmek ve cinsiyet eşitsizliğini dönüştürmek adına en güçlü kaynaktır. Yeni kampanyamız ‘Reklam Değişir Toplum Değişir’ sloganı ile İstanbul, Ankara, İzmir Açık hava’da.” Reklam Verenler Derneği için bkz. <http://www.rvd.org.tr/haberler> erişim: 4.02.2020.

etmemesi gerektiğine işaret edilmiştir. İslam'ın günümüz aile ve kadın ile ilgili problemlerin çözümünde yetersiz kaldığı fikri, Batı kaynaklı olduğu için tedbir diye ortaya atılan düşünceler kabul görmemelidir. Çünkü değişen dünya değil, Müslümanların kendileridir.

Küreselleş(tir)menin etkisi altında kalan Müslüman toplumlarda ve Müslüman ailesinde yaşanan problemlerin Batı dünyasında yaşananlarla benzeştiğine işaret edilerek, Batı aile tecrübesi günümüzde veya gelecekte yaşanacaklara örnek olması amacıyla ele alınarak aile anlayışı sorgulanmıştır.

Bu amaçla Batı ailesinin en eski örneği olarak Roma putperest ailesi incelenmiştir. Çünkü Medeni Hukuk'un temelleri Roma hukukuna dayanmaktadır ve bunun 1926'da kabulü ile beraber Roma hukukunun aile ile ilgili kuralları Müslüman Türk ailesine uygulanmaya başlanmış, değişimin ilk aşamasını bu kanun meydana getirmiştir.

Küreselleş(tir)me çalışmalarının modernleşme ile Osmanlı'ya yöneldiğinde Müslüman ailesinin tam çatışmanın ortasında kaldığına işaretlerle, tezimizde vurguladığımız günümüz Müslüman Türk ailesindeki değişimin izleri Tanzimat dönemine kadar uzanmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bugünün Müslüman ailesi, kendi değerleri olan **“iffet ve mahremiyet”**, **“meveddet ve rahmet”** kavramlarıyla değil; batı kültür ve medeniyetinin aileye ilişkin ürettiği **“toplumsal cinsiyet eşitliği”** ve **“toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları”**, **“şiddet”**, **“kadına şiddet”**, **“cinsel yönelim”** gibi kavram, teori ve modeller, yapılar ve bulunan çözümlerle anılmaktadır.

Batı'nın insanı merkeze alan “haz” odaklı düşünce sistemi son zamanlarda Müslüman dünyasına **aile** aracılığıyla aktarılmaya ve Müslüman'ın da bu dünyadaki yaşama amacının **“mutlu aile”** kurmak olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kur'an ve sünnete dayalı yorumlar **“mutlu aile”** algısı oluşturmaya yarayacak örneklerle derlenmekte, Hz. Peygamber (s.a.v.) bütün ömrünü eşlerine adayan bir erkek olarak sembolize edilmektedir.

İslam'da kadın ve erkek ilişkilerini belirleyen **iffet ve mahremiyet** kavramlarının yerini her şekilde nefsin isteklerinin yerine getirilmesini amaçlayan **cinsellik** kavramının aldığı görülmektedir. İslam'da zinaya götürdüğü için yasaklanan davranışlar modernlik adına değiştirilmektedir. Erkeklerin evini geçindirmek için çalışmasına karşılık kadınların kocalarına itaat edip saygı göstermesi ve çocuklarıyla ilgilenmesi **cinsiyetçi** bir iş bölümü olduğu gerekçesiyle reddedilmektedir.

Kızlar için **“kendi ayakları üzerinde durmak, koca eline bakmamak”** şeklinde ifade edilen yeni bir hedef belirlenerek kadınların da maaşlı bir işte çalışmaları teşvik edildiği gibi kadınların çalışmazlarsa özgür olamayacakları ve buna bağlı olarak milletlerin de kalkınamayacağı fikri seküler olan veya olmayan her kesimden kabul görmeye başladı.¹⁹ Artık ailelerin kız çocuklarının da ellerinin ekmek tutmasını şart koşmaya, buna mukabil çoğu genç erkeğin de eğitilmiş ve meslek sahibi genç kızlara ilgi göstermeye başladığı herkesin malumudur.

Büyüklerimizden aktarılan **“Öyle bir zaman gelecek ki o zamanda doğu ile batı yakınlaşacak; doğudan bakan batıyı, batıdan bakan doğuyu rahatlıkla görecektir.”** meselini günümüzde iletişim teknolojileri vasıtasıyla, dünyanın her yerinden çok kısa sürede haberdar olarak yaşamaktayız. Bir de bunun yanında, aktarılan bilginin mahiyeti üzerinde durmayıp, bu teknolojileri üretenlerin belirlediği mecradan dünyayı değerlendirmekteyiz. Bilgi teknolojilerinin üreticisi olan Batılı kaynakların, Müslüman âleminden verdiği –doğru veya yalan- olumsuz haberler, her geçen gün insanları Müslümanların aile değerleri ve hayatları hakkında şüpheye düşürmektedir.²⁰ Günümüz ailesi üzerine yazılar yazan meşhur psikiyatrist Prof. Dr.

¹⁹ Fatma Benli, “Toplumsal Cinsiyete İlişkin Toplumsal Sorumluluğumuz”, **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet I, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantı** (21-22 Mayıs 2011), İstanbul 2012, (355-373), s. 357-369; Nazife Şişman, “İslam ve Cinsiyet’ Meselesi: Metodolojik Problemler”, **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı** (26-27 Mayıs 2012), İstanbul 2012, (63-79), s. 63-67.

²⁰ Sıhhatini kimsenin araştırmadığı ve hemen inanma eğilimi olan bu haberlerin bir de ara ara tekrarlananları var. Mesela **“Hindistan’da kocasını ve akrabalarını zehirleyen kadın!”** İlk olarak BBC’nin verdiği bu haberi yerli yabancı diğer kaynakların da zaman içinde tekrarladığı görülüyor. Bkz. <https://www.sozcu.com.tr/2018/dunya/hindistanda-kendisiyle-dalga-gecen-kocasini-ve-akrabalarini-zehirledi-5-kisi-oldu-120-kisi-hastanelik-oldu-2482939/20:32>, (23 Haziran 2018); aynı haberin 2017’de Pakistan’da bir kadın için yapıldığını görürsünüz. <http://www.milliyet.com.tr/kocasini-zehirmek-isterken-15-dunya-2547712/> veya aynı haberin başka

Erol Göka'nın teknomedya adını verdiği **kitle iletişim** araçlarının, genel olarak aileye karşıt, onun aleyhine bir şekilde işlediğini iddia ederken haklıdır.²¹

Başta görsel medya olmak üzere tüm medya organlarında aile; ataerkillik, erkek egemen aile yapısı, kadın hakları, kadının ezilmişliği, kadına şiddet, cinsel istismar, küçük yaşta evlilik gibi menfi başlıklarla ele alınmakta; bütün bunların sorumlusunun “erkekler” olduğu iddiası kabul görmektedir. Erkeklerin kadınlardan fiziki olarak daha güçlü oldukları için bu özelliklerini kadınlara baskı unsuru olarak kullandıkları kabulüne göre hareket eden bazı dernekler reklamlarında erkekleri sadece “erkek” oldukları için eşlerine karşı davranışlarında bazı hayvanlardan daha kötü oldukları imasında bulunarak bu yolla onları ikaz etmeyi uygun görmektedirler.²² Neticede bu tür propagandalar “erkek” olduğu için sürekli eleştirilen babaların aile içinde baskılanmasına sebep olmakta ve erkeği eşinin ve çocukların karşısında etkisizleştirmektedir. Buna karşılık kadının güçlendirilmesi söylemi ile ailede kadınlar her türlü fedakârlığı yapan, bütün yükü omuzlarında taşıyan ama buna karşılık koca tarafından değeri bilinmeyen, mazlum bir aile ferdi şeklinde takdim edilmekte, her türlü iltifat kadına yöneltilerek aile içindeki eşitlik bozulmaktadır. Bunun sonucunda karı ve kocanın birbirine karşı tahammülü azalmaktadır.

İslam'daki “meşru” ve “gayrimeşru” ayrımı yok sayılmakta, gayrimeşru ilişki yaşayanlar veya bir takım cinsel sapkınlıklar hoş görülmemekte, yukarıda da ifade edildiği gibi uluslararası sözleşmeler vasıtasıyla güvence altına alınmaktadır.

Kadın ve erkek arasında Allah'ın var ettiği fitrî bir çekim gücüne rağmen günümüzde evlilik yaşına gelen gençlerin çoğunun henüz evlenmediklerine, yakın

bir sebep üzerine inşa edildiği olur. <http://www.milliyet.com.tr/kocasini-zehirlemek-isterken-15-dunya-2547712/> erişim: 26.10.2018.

²¹ Erol Göka, “‘Aile’ derken neyi kastediyoruz?” **Yeni Şafak gazetesi**, 01 Eki 2017, Pazar, (çevrimiçi), <https://www.yenisafak.com/yazarlar/erolgoka/aile-derken-neyi-kastediyoruz-2040394> erişim: 22.12.2019.

²² KADEM (Kadın ve Demokrasi Derneği), 25 Kasım Uluslararası Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü kapsamında hazırladığı [#CinsVarCinsVar](https://www.youtube.com/watch?v=zMBFe1y8N_w) kampanya videosunda bir “boz ayı” kullanarak kadına şiddetin “erkek” kaynaklı olduğunu ve “erkeklerin” bir boz ayı kadar bile aklının olmadığını ima etmiştir. Çünkü söz konusu reklam filminde boz ayı, ortalama 2 ile 4 metre boyunda, 150-200 kg ağırlığındadır. Bunlar saatte 48 km hızla koşabilirler. Boz ayı bir pençe darbesi bir sığırı tek seferde öldürebildiği halde dışisine şiddet uygulamaz; doğadaki “bazı cinslerin ötekilerden öğreneceği çok şey var” şeklinde tanıtılan reklam filmi çok tepki çekmiştir. Reklam filmi için bkz. https://youtu.be/zMBFe1y8N_w erişim: 7.11.2018.

zamanda da evlenmeyi düşünmediklerine yahut bir kısmının evlenmeyi hayatlarının en önemli hedefi haline getirdiklerine şahit olmaktayız. İki kesim de müstakbel eşinin, her bakımdan “en”lerin eşi olmasını hayal etmektedir. Örnek vermek gerekirse eş adaylarının eskiden ahlakı, terbiyesi, ailesi ve güzelliği dikkate alınırken, günümüzde, güzel/yakışıklı, çılgın, heyecanlı, eğlenceli, ailesi en zengin, ailesinden uzak ve kızın ailesini kendi ailesi kabul edecek, gezen/gezdiren, entelektüel, en ilginç evlenme teklifini yapacak erkek gibi özelliklerin hepsi veya çoğunun bir arada olması beklenmektedir.

Yine gözlemlerimize göre kız ve erkeklerin birbirleriyle, ancak evlilik yoluyla helal olabilecek bir takım davranış ve yakınlıkları orta öğretim çağında başlamakta, üniversite yılları ise bunun sınırsız bir şekilde icra edildiği dönemi oluşturmakta, eskiden ilahi azabı celbedeceği düşünülen bu aşırılıklar, eşini seçmek amacıyla olduğu zaman, normal görülmektedir.

Kadın-erkek ihtilatı²³ seküler kesimde olduğu gibi dindar kesimde de problem olarak görülmemektedir. Bunun getirdiği kolaylık ve alışkanlıkla gençler ekseriyetle kendi kendilerine tanıştıkları, kendi ifadelerine göre âşık oldukları biriyle evlenmeyi ailelerine kabul ettirmekte; her iki tarafın ailesi, kimi zaman isteyerek kimi zaman da kerhen, çocuklarının bu isteklerine boyun eğmek zorunda kalmaktadırlar. Maddi imkânların sağladığı rahatlıkla, benzerine masallarda rast geldiğimiz adeta 40 gün 40 gece süren bir düğün merasiminin ardından gençler yine isteklerine göre dayanıp döşenen müstakil evlerinde yaşamaya başladıklarında ebeveynler de çocuklarından tıkr tıkr yürüyecek ve ömür boyu devam edecek bir evlilik beklentisi içine giriyorlar. Ancak bu evliliklerin çoğu kısa süre bir sonra boşanmayla sonlanıyor.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistiklerine göre meşru evlilik yapanlar arasında yaşanan boşanma olayları 1990’lardan itibaren önceki yıllara göre belli bir artış göstermektedir.²⁴ Bu durum, 2000’li yılların başından itibaren dikkat çekici bir

²³ Birbirleriyle evlenmelerinde dini bir sakınca bulunmayan erkek ve kadının üçüncü kişilerin bulunmadığı ortamlarda bulunmalarına ihtilat adı verilir. Bu konuda bkz. Yasin Kurban, “İslam Hukukuna Göre Kadın ve Erkeğin Bir arada Bulunması (İhtilât)”, **EKEV Akademi Dergisi**, 2011, C. XV, No: 46, s. 137-153.

²⁴ TÜİK İstatistikleri, **Türkiye Büyük Millet Meclisi 26. Yasama Yılı, 339 Sıra Nolu Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, 14 Mayıs 2016, Tablo 3: Türkiye’de Evlenme Boşanma Oranları,

hal almaya başlamıştır.²⁵ Şöyle ki 2001 yılından 2012 yılına kadar geçen 11 yıllık süreçte boşanmaların % 42,3 oranında arttığı saptanmıştır.²⁶ Boşanmaların çoğu, evliliğin ilk 5 yılında meydana gelmekte, 10 yıl evli kaldıktan sonra boşananların sayısının da buna yakın bir oranda olduğu görülmektedir. Yine bu istatistiklere göre dikkat çeken bir başka husus da aşağıda görüleceği üzere boşanma sebeplerinde meydana gelen değişimdir.

Buna göre 2006 yılında “Evliliğinizi hangi durumlarda sona erdirirsiniz?” sorusuna aldatma, kötü davranış, eşin alkolik veya kumarbaz olması şeklinde cevaplar verilirken, 2016 yılına ait istatistiklerde en az bir kez boşanmış bireylerin boşanma nedeni olarak %50,9 ile eşinin sorumsuz ve ilgisiz davranması öne çıkmaktadır. Bu sebeple kocasından boşanan kadınların oranı % 61,5’tir. Aynı nedenden karısını boşayan erkekler ise % 40,2’dir. Boşanma nedenlerinde ikinci sırada % 30,2 ile eşlerin evin ekonomik olarak geçimini sağlayamaması ve üçüncü sırada ise % 24,3 ile eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması gelmektedir. Bu durumlardan şikâyetçi olduğu için boşanan kadınların oranı % 42,6 ve yine dayak/kötü muamele sonucu boşananların da %36,4’ü kadınlardır. Erkekler için sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedeni %24,5 ile karısının ailesinin aile içi ilişkilere karışması ve %24 ile eşin ailesine karşı saygısız davranması olduğu belirtilmiştir.

Bu verilerde en çok göze çarpan husus, 2016 yılındaki boşanma sebeplerinin 2006 yılındaki boşanma sebeplerine göre oldukça farklılık göstermesidir. Öyle ki eşlerin yarısının maddi hiçbir sıkıntısı olmadığı halde sadece kocam veya karım benimle ilgilenmiyor sebebiyle adeta can sıkıntısından boşandıkları görülmektedir. Diğer taraftan çocuksuzluk sebebiyle boşanan kimse yoktur.²⁷

s. 66, (çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss399.pdf> erişim: 7.11.2017; Neşide Yıldırım, “Türkiye’de Boşanma ve Sebepleri” **Bilgi**, 2004, No: 28, (59-81), s. 67.

²⁵ Özellikle Batı bölgelerinde boşanmalar daha çok görülmektedir. TÜİK verilerine göre 2015 ve 2016 yıllarında kaba boşanma hızının en yüksek olduğu il, binde 2,77 ve 2,63 ile İzmir’dir. “TÜİK Haber Bülteni 2015”, 2 Mart 2016, (çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21515> ve “TÜİK Haber Bülteni 2016”, 2 Mart 2017, (çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24642> erişim: 7.11.2017.

²⁶ **Türkiye Büyük Millet Meclisi 26. Yasama Yılı, 339 Sıra Nolu Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, s. XXXIII.

²⁷ **TÜİK**, “Aile Yapısı Araştırması 2016”, 18 Ocak 2017, (çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869> erişim: 7.11.2017.

Boşanma olaylarına çocuklar açısından bakıldığında ise 2015 yılındaki verilere göre bir yıl içindeki boşanma olaylarından 200 bine yakın çocuğun etkilendiği, kesinleşen boşanma davaları sonucunda bu çocukların velayetinin genelde anneye az da olsa babaya verildiği görülmektedir.²⁸ Bunun sonucu olarak Batı’da 19. yüzyıldan bu yana var olan, ancak bizde daha önce çok rastlamadığımız Tek Ebeveynli Aile (Single Parent Family) türü sosyal hayatta, medyada ve istatistiklerde sıkça görülmeye başlanmıştır.²⁹

3. AMAÇ

Her gün şahit olduğumuz bu olaylar ve Müslümanlar olarak bizlerin acizliği ve şaşkınlığı karşısında Allah Teâlâ’nın Hadid suresinde:

“İman edenlerin, Allah’ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaştırmış kimseler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardır.”³⁰ ayetindeki uyarıyı tekrar tekrar hatırlama zamanının geldiğini düşünüyoruz.

Kur’an-ı Kerim’in Muhammed Mustafa (s.a.v.)’e inmesinin üzerinden geçen asırlarda, biz Müslümanların anlayışının da erozyona uğrayarak yukarıdaki ayette adı geçen geçmiş kavimlerin durumuna benzerlik göstermemize sebep olmuştur. Sanki bu ayetler şimdiki asrın Müslümanlarına hitap etmektedir. Bu yüzden tıpkı Yahudi ve Hristiyanların yaptığı gibi biz Müslümanların da ibadetlere karşı lakayt tavırlar içinde olmak, Allah’ın emirlerinden yüz çevirmek, dünyaya düşkünlük göstermek ve sonu gelmez hülyalar peşine düşmek gibi davranışlarla ahiret hayatımızı karartacak tehlikeli bir yola girmekten korkmamız gerektiğini hatırlatmaktadır.³¹

²⁸ Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) Basın Odası Haberleri, Sayı:32/2016 16 Mart 2016. Bkz. “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2015”, **TUİK**, (çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21515> erişim: 1.11.2017.

²⁹ Bu tip ailelere dair yapılan araştırmaların kaynaklarının neredeyse tamamı yabancıdır. YABANCI DİLDEDİR? KAYNAKLARIN YABANCI DİLDE OLMASI NİYE ÖNEMLİ? Bkz. **Tek Ebeveynli Aileler** (editör: Ahmet Rasim Kalaycı), T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2001, s. 197-207; Semiha Feyzioğlu ve Ceren Kuşçuoğlu, **Tek Ebeveynli Aileler (Single Parent Family)**, Aile ve Toplum Dergisi, yıl: 12, C. VII, No: 26 (Temmuz-Ağustos-Eylül) 2011, (97-110).

³⁰ Hadid, 57/16.

³¹ **Kur’an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsiri** (Hazırlayanlar: Sadrettin Gümüş vd.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, 5 c., C. V, s. 245-246.

Bu dünyanın bir imtihan yurdu ve herkesin imtihanının farklı olduğuna inanan Müslümanlar olarak;³² -Allah Teâlâ'nın bildirdiği üzere- bazen bu imtihanın sahip olunan mallar ve evlatlar vesilesi ile başımıza gelebileceğini,³³ çoğu zaman bir miktar dünyalığa veya çocuğa sahip olan insanın bunlarla ilgilenirken Allah'a ibadet etmeyi unutabileceği ve yaratılış gayesinin dışında işler yapabileceği gerçeğinin tekrar tekrar hatırlanması gerekmektedir.³⁴

Yine hatırlanması gereken bir başka önemli husus da Allah Teâlâ'nın Bakara 143. ve Âl-i İmran 110. ayet-i kerimelerinde haber verdiği üzere iyilik yolunda insanlığa önder ve örnek olmayı hak eden Müslümanların var olmasıdır. Çünkü onlar Allah'a iman ederler. Bu iman gereği olarak peygambere, kitaba, ahiret gününde hesap vereceklerine ve diğer iman esaslarına inanırlar. İyiliği emreder, kötülüğü engellerler ve imanlarının gereğini yerine getirirler. Onlar salih amel olan işleri, haddi aşmayan, sapkınlıktan uzak, dosdoğru, adaletli, ölçülü, mutedil ve dengeli tutum ve davranışları sebebiyle insanlığa örnek ve rehber olmaya hak kazanmışlardır.³⁵

Bu gerçek Allah Rasulü'nün (s.a.v.), "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."³⁶ cümlesinde ifadesini bulur. Bu cümleye her türlü hayır, iyilik, fazilet, şahsiyet, ihsan ve adalet adına ne varsa hepsi girer. Çünkü İslam dini kendinden önce gelen ve birbirine destek olan bütün semavî dinlerin iman, muhabbet ve kardeşlik çağrılarını, bütün iyilikleri, ıslahatçıların bildiği bütün o hoşgörüyeye teşvik, düşmanlıkları terk, kin, nefret ve öfkeye sebep olacak şeylerden uzak tutmaya yarayacak ne varsa hepsinin zirvesi ve tutunacak sağlam ipidir. Eğer bir küreselleş(tir)me olacaksa olması gereken düzgün bir küreselleş(tir)me İslam'ın hâkimiyetinde mümkün olur. Çünkü ancak böyle bir durumda prensiplerini, hükümlerini, kurallarını ve güzel ahlakını yerleştirmek için kalpler ısınır, gönüller açılır. Böylece insanlar güler yüzle, gönülden ve saygı duyarak İslam'a boyun

³² Âl-i İmran, 3/186; Ankebût, 29/2; Mülk, 67/3; A'raf, 7/168.

³³ Enfal, 8/28; Şura, 42/49, 50; Teğabun, 64/15.

³⁴ Münafikun, 63/ 9.

³⁵ **Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsiri** (Hazırlayanlar: Sadrettin Gümüş vd.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, 5 c., C. I, s. 651-652.

³⁶ Müsned, 2/381; el-Câmiu's-sağîr, 1/177; Sahîhu'l-câmiu's-sağîr, 1/464; Muvatta, hadis no: 1634; Tenvîru'l-hevâlik, 3/97.

eğerler. Neticede inançta, ibadette, bütün fiillerde ve düzgün ahlakta liderlik İslam mesajındadır.³⁷

Bu tezin bir amacı da Allah'ın ve Resülü'nün (s.a.v.) bildirdiği bu gerçeklere göre Müslüman'ın Allah katındaki değerini tekrar hatırlatarak genel olarak küreselleş(tir)meye dikkat çekmektir.

Yine Allah Teâlâ'nın Bakara suresinin 217. ayetinde bildirdiğine göre kâfirlerin (müşrik, münafık, mürted) Müslümanlara karşı içlerinde sakladıkları kin ve nefretin boyutu onları imandan döndürmeye kadar gidecektir: “Onlar eğer güçleri yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar size karşı savaşa devam ederler.”

Biz görmek istemesek de böyle bir düşmanlık hâlâ vardır ve devam etmektedir. Bu düşmanlık günümüzde İslam'a ve Müslümanlara karşı art niyetli, kindar grupların saflarında, kalplerinde ve hareketlerinde yeniden alevlenerek maddi ve manevi bütün yönlerden üzerimize doğru oluk oluk akmaktadır. Bu durum karşısında bizim her birimiz onların İslam'ı yok etmek istedikleri geçitlerden birinin üzerinde sağlam bir şekilde durmalı ve bizim korumakla görevli olduğumuz o geçitten düşmanın girmesine asla izin vermemelidir.³⁸

Günümüzde Müslüman ailesi ve aile birliği de küreselleş(tir)menin hedefi haline gelmiştir. Bu bakımdan düşmanların saldırılarına karşı korumamız gereken kalelerden biri olarak görülmelidir. Bu tezde küreselleş(tir)menin yıkıcı etkisine karşı aile birliğini sağlayacak tedbirlere işaret edilecek, Müslüman ailesinin eskiden olduğu gibi **insanlığa model** olma özelliğini kazanmasının yolları aranacaktır. Müslümanın sahip olması gerekli olan aile bilincini edinmesinde takva boyutunun önemine dikkat çekilerek aile birliğinin sağlanmasındaki önemi vurgulanacaktır.

4. ARAŞTIRMANIN PROBLEM CÜMLESİ VE METODU

Tezimizde küreselleş(tir)menin Batı'nın sömürgeciliğinin evrilerek geldiği son noktada dünyada bir millete, bir dine veya bir kültüre özgü hiçbir şey bırakmayan ve başkalarını köle haline getirmeye çalışan bir sistem olduğuna işaretle Müslüman ailesinde ve şahsiyetinde meydana getirdiği değişikliklerin izi

³⁷ Fahreddin Kabave, **Vela Yezalune Yukatiluneküm Fi Meydani't-Ta'lim Ve'l-Bahsi'l-İlmî Ve Urûbeti'l-Lisan**, Dâru'l-lübâb, İstanbul 2017, s. 84-85.

³⁸ Fahreddin Kabave, **Vela Yezalune Yukatiluneküm**, s. 22.

sürülecektir. Araştırmamız boyunca modernleşme ile başlayan küreselleş(tir)me çalışmalarının hedefinde olan Müslüman ailesinin özgünlüğünü kaybetmesine sebep olacak risk alanları nelerdir? Küreselciler Müslüman ailesini değiştirmek için hangi yöntemleri kullanmaktadır? Bütün bu saldırılar karşısında Müslüman ailesi nasıl korunmalıdır? Gibi soruların cevapları aranacaktır.

Küreselleş(tir)me çalışmalarının evreleri konusunda Thomas L. Friedman'ın³⁹ **küreselleş(tir)me** taksiminden faydalanılmış, tezin konu başlıkları buna göre belirlenmiştir.⁴⁰

Friedman'a göre Batı'da ilk küreselleştirme çalışmaları 1492 yılından itibaren Batılıların servet elde etmek için deniz aşırı ülkeleri işgal etmeleriyle başlamış ve 1800'lü yıllara kadar devam etmiştir. Bunun öncülüğünü İspanya ve Portekiz yapmıştır. Henüz Müslümanların sömürgecilerin hedefinde olmadığı bu dönemde Batılı sermaye için dünya, büyük boydan orta boya gelecek şekilde küçülmüştür.⁴¹

Araştırmamızda küreselleş(tir)menin başlamadığı veya henüz Müslümanların hedef alınmadığı bu dönemde Batı'da yaşatılan aile ve aile anlayışı, modernleşme çalışmalarıyla beraber Müslümanlara aktarılmaya başlaması bakımından önemli görüldüğü için **Batı Dünyasının Aile Tecrübesi: Ailenin Temelleri** başlığıyla ele alınmıştır.

Bu bölümde ilk olarak küreselleş(tir)me öncesi dinî geleneği temsil eden putperest **Roma ailesi** ve sonra Roma İmparatoru I. Konstantin (M.S. 273-337) zamanında Hristiyanlığı kabulüyle başlayan **Katolik ailesi** tanıtılacaktır. Sonrasında Batı'nın günümüz seküler ailesine temel teşkil eden **Protestan ailesi** ve devamında Code Civil kanununun kabulü ile başlayan **seküler Batı ailesinin** ilk evresi tanıtılacaktır.

³⁹ Üç Pulitzer ödülüne sahip olan Thomas Friedman, ABD'nin en önemli gazeteci ve yazarlarından kabul edilir. The New York Times'ta "Dışişleri" köşe yazarlığı yapmaktadır. 80'li yıllarda bu gazetenin önce Beyrut daha sonra Kudüs büro şefi olarak atandı. Söz konusu ödülleri bu bölgeden verdiği haberler sayesinde kazandı. 1999 yılında dünyada en çok satan kitapları arasına giren "**Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği**" adlı kitabı 2000 yılında Türkçeye tercüme edildi. 2005 yılında yayınladığı "**Dünya Düzdür: 21'inci Yüzyılın Kısa Tarihi**" adlı kitabı Kraliçe II. Elizabeth tarafından fahri "Order of the British Empire" unvanına layık görüldü.

⁴⁰ Friedman, Thomas L., **21. Yüzyılın Kısa Tarihi: Dünya Düzdür**, Boyner Yayınları, 2. b., İstanbul 2006, s. 13 ve 14.

⁴¹ Friedman, **21. Yüzyılın Kısa Tarihi**, s. 19.

Yine Friedman'a göre küreselleş(tir)menin dünyayı orta boydan küçük boya getiren ikinci adımında ise sömürgecilerin gözleri Müslüman coğrafyaya yönelmiştir. Bu tarihten itibaren küreselleş(tir)menin itici gücü kapitalizm olmuştur. 1800'den başlayan bu süreç birinci ve ikinci dünya savaşlarıyla biraz hız kesse de tekrar toparlanmış 2000'li yıllara kadar şirketler yoluyla sömürmeye devam etmiştir.⁴²

Yine Friedman'a göre 2000'li yıllardan sonra Batılı sermaye grupları neredeyse dünyanın tamamına hâkimdir ve onlar için dünya **minnacık** denebilecek bir boyuttadır. Bunu sağlayan ise **fiber optik** şebekeyle birlikte yazılımın keşfedilmesidir. Netice itibarıyla artık dünyanın her yerinde insanlara ulaşmak ve etkilemek için kas gücüne veya fazladan para harcamaya gerek kalmamıştır.⁴³

Tezimizde bu bölümde Batı aile tecrübelerinin ve kavramlarının Müslüman ailesine intikal ettirilme süreci ve yöntemleri değerlendirilmiştir. Modernite veya postmodernite gibi kavramların Batı seküler kültürünün bir ifadesi olduğu ve küreselleş(tir)menin bu kavramları Müslüman Türk ailesini dönüştürmek maksadıyla kullandığı kabul edilmiştir. Ayrıca 80'li yılların sonundan itibaren aileyi kadın üzerinden yeniden konumlandırmayı hedefleyen uluslararası anlaşmalar yoluyla Müslüman ailesinde meydana gelecek değişimlere işaret etmesi bakımından günümüz Batı ailesinin durumuna dikkat çekilmiştir.

Üçüncü bölümde İslam bakış açısına göre küreselleş(tir)menin Müslüman aile anlayışında meydana getirdiği değişiklikler ve günümüz Müslümanlarında ve ailesinde riskli hale gelen yönler işaret edilmiştir. Son olarak aileye yönelik tehlikeleri çözecek olan Müslümanlarda olması gereken özelliklere işaret edilerek konu tamamlanacaktır.

Değiştiğini ve Batı'dakine benzeştiğini iddia ettiğimiz Müslüman ailesinin mukayesesi, en son özgün ve sağlıklı örneği olduğuna inandığımız, Osmanlı Devletinin payitahtında yaşatılan veya buna en yakın özellikler gösteren bölgelerdeki aileye kıyasla yapılacaktır. İmparatorluğun bazı bölgelerinde, yerel kültürün etkisiyle farklı özellikler gösteren aileler, konumuz dışındadır. Çünkü Allah Rasulü'nün (s.a.v.) bir hadisinde buyurulduğu gibi, Allah'ın gönderdiği hidayet ve ilim ayıdır.

⁴² Friedman, **21. Yüzyılın Kısa Tarihi**, s. 19.

⁴³ Friedman, **21. Yüzyılın Kısa Tarihi**, s. 20-21 ve 15.

Ama bu hidayet ve ilme muhatap olan insanlar, üzerine bereketli yağmurlar yağın toprakların farklı özelliklere sahip olduğu gibi, farklı farklıdırlar ve hidayet ve ilimden aynı derecede faydalanamazlar.⁴⁴ Buralarda kusur, İslam'ın aile hukukuna dair getirdiği hükümlerde değil, insanların bunu yanlış uygulamalarında aranmalıdır. Müslüman ailesinde meydana gelen değişikliklere ise 18. yüzyıldan itibaren dikkat çekilecektir.

Konu itibariyle küreselleşmenin aile üzerindeki etkilerine dair İslamî perspektif geliştirmeyi hedeflediğimiz tezimizin riskli tarafı sekülerlik, modernite, postmodernite ve küreselleş(tir)me gibi Batı kültürünün ürettiği kavramlar aile boyutuyla ele alınırken bu alanda yararlanılan kaynakların çokluğu sebebiyle tezin İslamî ilimlerde değil de sosyoloji alanında yapıldığı fikrini akla getirmesidir. Diğer bir riskli tarafı da söz konusu kavramlara göre yapılan bu çalışmanın alanında ilk olması hasebiyle bu kavramların Müslümanlarca benimsenip kullanılmasının onlarda meydana getirdiği zihin değişikliğine ve günlük hayattaki helal-haram çerçevesine karşı nasıl duyarsızlaştırdığına ve bu kavramları kullanmaları neticesinde günlük hayatlarının nasıl Batıdaki toplum yaşantısına benzediğine dair vurgunun yetersiz görülebileceğine yönelik kaygılarımızdır.

Ancak Müslüman ailesinin riskli noktalarına işaret ettiğimiz üçüncü bölümün birinci konusunda ele aldığımız başlıkların bazılarının başlı başına araştırma konusu yapılabileceğine inanmaktayız.

Son bir nokta olarak küreselleş(tir)me çalışmalarının aile gibi sınırları belli olan konuda ne kadar çok yönlü olduğu ve buna bağlı olarak ne denli geniş yer kapladığı, bu tezin birinci ve özellikle de ikinci bölümüne kıyasla anlaşılabilir. Şöyle ki küreselleş(tir)menin bir aracı olan sekülerliğin Müslümanların günlük hayatlarının hemen her bölümüne sirayet ettiği ve tesettür, mahremiyet gibi İslam'ın en başta

⁴⁴ Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) (ra) tarafından rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'ın benim ile gönderdiği hidayet ve ilim, yeryüzüne yağın bol yağmura benzer. O yağmurun yağdığı yerin bir kısmı, suyu emen bereketli bir topraktır; bolca ot ve çayır bitirir. Bir kısmı da su emmeyen sert bir yerdir; suyu tutar. Allah da o su ile insanları faydalandırır, insanlar ondan içerler, hayvanlarını ve tarlalarını sulurlar. Bir de o yağmur, kaya gibi sert bir yere yağar. Orası, ne suyu tutar, ne de ot bitirir. İşte, Allah'ın dinini anlayan ve Allah'ın benim aracılığımla gönderdiği hidayet ve ilimden faydalanan, onları öğrenip başkalarına öğreten kimse ile buna önem vermeyen ve benim getirdiğim hidayeti kabul etmeyen kimsenin durumu böyledir." bkz. Buhârî, İlim 20; Müslim, Fezâil 15.

gelen alametlerinden olan çoğu özelliğini önemsizleştirdiği veya tamamen ortadan kaldırdığı görülmektedir.

Tezin bilimsel yazım kurallarına uygunluğunun sağlanması için Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından hazırlanan Lisansüstü Tez ve Proje Yazım Kılavuzu (2019)'da önerilen metot takip edilmiştir. Ayetlerin meallerinde ise genellikle Diyanet İşleri Başkanlığı '**Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsiri**'ne müracaat edilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Modernite, sekülerlik, nihilistlik, postmodernite gibi Batı kaynaklı kavramlar, yer aldıkları konu içinde açıklanmıştır. Tezin ana mihrini oluşturan **küreselleştirme ve küreselleşme** kavramı tek başına ele alınmıştır.

5.1. Küreselleştirme ve Küreselleşme

Küreselleşme, kapitalizmle yaşıttır ve bir anlamda Batı dünyasının sosyal, ekonomik, politik ve kültürel temelleri olan kapitalizm ve emperyalizmin yeni adıdır, dolayısıyla iddia edilenlerin tersine yeni bir süreç değildir. Küreselleşme, 16. yüzyılda temeli atılan ancak 19. yüzyılda dünya toplumlarına önemli ölçüde nüfuz eden kapitalizmin, günümüzde yerküreyi kaplamış ve dünyanın tamamına yayılmış halidir.⁴⁵

Küreselleştirme, Amerika'nın Avrupa ile bir olup Batı dışındaki bütün toplumlar, özellikle Müslüman toprakları, üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda denetim kurlmaları ve bu topraklarda yayılmasıdır. Bu durum öyle bir hal almıştır ki neredeyse bütün dünya Batılı bir görüntü alması için zorlanmaktadır. Ya da bu savaş, Batı-dışı hiç bir toplum kalmayınca kadar devam edecektir.⁴⁶

Günümüzde "**küreselleştirme**" çalışmaları, akademik merkezler tarafından yönetilmektedir. Bu merkezlerin önde gelenlerinden biri olan Yale Üniversitesi'nin bünyesinde "**Küreselleştirme Araştırma Merkezi**" vardır. Bu merkeze ait bir

⁴⁵ Sezgin Kızılcılık, "Küreselleşme, Beden ve Şizofreni", **8. Halk Sağlığı Günleri, Halk Sağlığı Ve Sosyal Bilimler, (23 - 25 Haziran 2003), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, C. XXV, No: 4, 2003 Özel Eki, s. 89.

⁴⁶ Kızılcılık, "Küreselleşme, Beden ve Şizofreni", s. 89; J. M. Blaut, **Sömürgeciliğin Dünya Modeli Coğrafi Yayılmacılık ve Avrupa-Merkezci Tarih** (tercüme: Serbun Behçet), Dergâh Yayınları 2012, s. 255-271.

çalışmada “**global**” kelimesinin ilk olarak 1979 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun idari bir belgesinde belli belirsiz denecek şekilde kullanıldığı belirtilir. Ancak 1995 yılından sonraki dönemde kullanımı en hızlı artan kelimelerden biri haline gelmiş ve 2000’li yılların başından itibaren **küreselleştirme** konusunda yapılan akademik çalışmaların tartışmasız en başta gelen maddesi olmuştur.⁴⁷ Bu şekilde kısa zamanda çoğunluk tarafından benimsenip kullanılan “klişe” akademik terimler, aslında çok uzun ömürlü olmayan, önceleri başka bir terimle ifade edilen mananın yeni bir türevidir. 1980’lerden itibaren ise kalkınmacılık, postmodernizm, postkalkınmacılık ve postkolonializm (sömürge sonrası) gibi kavramlar; uluslararası politika, ekonomik ve ticari ilişkiler ve Batı kültürünün hegemonyasının yükselmesini ifade etmekte kullanılmaya başlanan yeni kavramlar olmuştur. 2000’li yıllardan itibaren **küreselleştirme** bütün bu konularla ilgili anlayış ve durumları açıklamak için kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁸

Richard Falk⁴⁹, küreselleşmenin laik bir tüketicilik dâhil, hegemonyacı özellikleri olduğunu ve bunların Batı-dışı, laik olmayan kimliklerini korumaya çalışan ülkelere ciddi yapısal zorluklar çıkardığını belirtir.⁵⁰ J. M. Blaut⁵¹ ve Thomas L. Friedman da küreselleşmenin **sömürge yapmak/olmak** anlamına geldiğini söylerler. Buna göre 1492 yılında Amerika kıtasını işgal eden Avrupalılar ilk

⁴⁷ Nayan Chanda, **Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü: Tacirler, Vaizler, Maceraperestler ve Savaşçılar Globalizmi Nasıl Şekillendirir?** (tercüme: Dilek Cenkçiler), 2009 Ankara, Giriş, s. XII-XIII ve s. 265-267; Zygmunt Bauman, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları** (tercüme: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, 2010, s. 7; Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme: Bir eleştiri** (tercüme: Ali Çaksu), Küre Yayınları, 2005, s. 1; Arslan Bulut, **Küresel Haçlı Seferi**, Bilgi Yayınevi, 2005, s. 22.

⁴⁸ Berke Özenç, **Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi**, İletişim Yayınları, 2014, s. 247 (Immanuel Wellerstein’den nakille); Ahmet Efe, “Yenilikçi Paradigmalar Işığında Türkiye’de Bölgesel Kalkınmacılık Krizi”, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, C. II, No: 2, 2016, (157-180), s. 159, çevrimiçi bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/236538> Erişim: 15.12.2019

⁴⁹ Yale ve Harvard üniversitelerinde hukuk eğitimini tamamlayan Richard Falk’un (1930) bazı makalelerinin yanı sıra **Küreselleşme Ve Din: İnsani Küresel Yönetişim, Dünya Düzeni Nereye: Amerikan Emperyal Jeopolitikası** adlı kitapları da Türkçeye tercüme edilmiştir. BM Filistin İnceleme Komisyonu ve Filistin Bölgesi’nden sorumlu özel raportörlüğünü yürüten Falk bunun yanında Bağımsız Uluslararası Kosova Komisyonu üyesidir. Musevi asıllı olan Falk, halen Princeton Üniversitesinde Uluslararası Hukuk ve Uygulamaları Emeritus Profesörü olarak görevini sürdürmektedir.

⁵⁰ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme: Bir eleştiri**, s. 144-146.

⁵¹ James Morris Blaut (1927-2000) Amerikalı antropoloji ve coğrafya profesörü. The Colonizer’s Model of the World: Geographical Diffusionism and Eurocentric History adlı kitabı Sömürgeciliğin Dünya Modeli Coğrafi Yayılmacılık ve Avrupa Merkezci Tarih adıyla Dergâh yayınları tarafından tercüme edilmiştir.

sömürgeciliği başlatmışlardır. Çünkü buraya ayak basanların en baştan beri bütün girişimleri, genelde önce kendileri için, biraz da ülkeleri için sermaye ve kâr biriktirme şeklinde gerçekleşmiştir.⁵²

Nayan Chanda, küresellik kimliğinin seküler olduğunu, küreselliği yayan misyonerlerin de laik olduklarını söyler. Bunun için küreselleşme misyonerleri, dünyanın her tarafına seküler kimliği yaymak için çalışırlar. Onlar, inançlı veya inançsız olsun, insanları birbirine bağlayacağını iddia ettikleri bir takım düşüncelerin, dünya çapında uygulanabilir olduğuna dair küresel bilinç oluşturmaya amaçlamaktadırlar.⁵³

Küreselcilerin bu amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları en önemli araçları geniş kapsamlı bir **insan hakları dili** meydana getirmektir. Fakat küreselleştirmecilerin öne çıkardığı kimlik, sadece Batı menşeli ve Batının medeniyet kimliklerine dair değerleridir ve bunlar çoğunlukla Batı dışındaki toplumlarda kabul görmediği için bu başlık çoğu zaman tartışmalı bir ifadenin ortaya çıkmasına sebep olur.⁵⁴ Bu yüzden bazı Batılı kuruluşların insan haklarının büyük savunucusu olduğuna karar verip ödüllendirdiği kişiler, bizim değer yargılarımıza göre insan haklarının en büyük ihlalcisi olabilmektedir. Bu şekilde çok büyük tezatlar ortaya çıkmaktadır.⁵⁵

⁵² Avrupalılar Amerika kıtasının keşfinin hemen ardından başta altın ve gümüş olmak üzere, yüzlerce ton kıymetli madeni Avrupa'ya taşımaya başlamışlardır. Bkz. J. M. Blaut, **Sömürgeciliğin Dünya Modeli**, s. 273; Freidman, **21. Yüzyılın Kısa Tarihi**, s. 18-21. Bu konu ile ilgili olarak benim de şahit olduğum bir olayı aktarmak isterim. Şöyle ki 2014 yılında bir grupla İspanya/Endülüs gezisine katıldım. Bu gezi esnasında Kristof Kolomb'un da mezarının bulunduğu büyük Sevilla Katedralindeki tonlarca altın süslemelerinin güney Amerika'dan getirildiğini öğrendiğimde grubumuzda bulunan ve Müslüman olan Brezilyalı bu Hanım, gözyaşlarını tutamamış ve hızlıca kilisenin dışına çıkmıştı. Sebebinin sorduğumuzda; burada da görüldüğü gibi ülkesinin bütün servetinin Avrupa kıtasına taşındığını ve şimdi halkının çok fakir bir hayat sürdüğünü söylemişti.

⁵³ Chanda, **Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü**, s. 116 ve 157.

⁵⁴ Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, s.149.

⁵⁵ Bosna, Afganistan, Suriye, Yemen, Filistin, Myanmar gibi her gün insanların öldürüldüğü veya yerlerinden sürüldüğü coğrafyalarda, bu suçu işleyenler uluslararası kurumlarca gündeme getirilmezken diğer taraftan 2019 Nobel Edebiyat Ödülü' Sırp'ların Srebrenitsa'da soykırım yaptığına inandığını söyleyen Avusturyalı yazar Peter Handke'ye verilmiştir. Bkz. "Başkan Erdoğan'dan sert 'Nobel' çıkışı: Bana verilse alman", **Akşam Gazetesi**, 10 Aralık 2019 Salı, çevrimiçi bkz. <https://www.aksam.com.tr/guncel/baskan-erdogandan-sert-nobel-cikisi-bana-verilse-almam/haber-1028928> Erişim: 15.12.2019; ayrıca bkz. "Tepkilerin gölgesinde Peter Handke'ye Nobel Edebiyat Ödülü (Geçmişten bugüne Nobel skandalları)" **NTV Foto Galeri**, (t. y.), (çevrimiçi) <https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/tepkilerin-golgesinde-peter-handke-ve-nobel-edebiyat-odulu-gecmisten-bugune-nobe.zJ4IZvjqrUmctNaB3E53fg> erişim: 15.12.2019; İnsan hakları konusunun uluslararası hukukun bir konusu haline getirilmesi hakkında bkz. Oktay Uygun, "**Küreselleşme ve**

İnsan hakları dili **şiddet** söylemleri üzerinden yürütülür. Küreselcilerin **şiddet ahlaki** adını verdikleri bir takım davranışlar vardır. Bunlar üzerinden toplumları; baskıcı, sömürücü sistemli olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırır ve istediklerini elde ederler.⁵⁶ Diğer taraftan kendisini dünyanın merkezi olarak gören Batılılar kendi ırklarına olan güvenlerini pekiştirir ve kendileri dışında kalan diğer milletlere de ilerlemelerinin sadece Batılıların tedrisinden geçmekle mümkün olacağı fikrini yerleştirir.⁵⁷ ABD Dışişleri'nin Türkiye veya dünyanın diğer yerlerindeki “istismar” vakalarıyla ilgilenmesinin sebebi budur. Nitekim ABD; Irak, Somali, Suriye ve benzeri kıta ötesi yerlerde bulunma sebebini kendi kamuoyuna açıklarken bunun bir **insan hakları ve demokrasi** mücadelesi olduğunu söyleyerek onları ikna eder.⁵⁸ Bunun için günümüzde insana, çocuğa, hayvana “şiddet” başlıklı çalışmaları, küreselcilerin “şiddet ahlaki” söyleminden kastettikleri mana üzerinden değerlendirilmelidir.⁵⁹ Buradan hareketle “aile içi şiddet”, “kadına şiddet” gibi kullanımların dünyayı sömürmek için harekete geçen küreselcilerin söylemleri olduğunu söylemek iddianın ötesinde bir anlam taşımaktadır.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği gibi yapılar, Batı'nın “küreselleşme” hedefine uygun olarak siyaset yapan “sömürgeci” yapılarıdır. Sömürgeleştirdiği ülkelerde “Batılılaşmayı” hedef olarak sunar. Kendine üye olan bu devletler vasıtasıyla kendini güçlendirir ve onların siyasetlerini belirler.⁶⁰

6. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Tezimiz İslam dininin temel kaynakları ve prensipleri dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi, s. 12-13, bkz. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/uygun.pdf Erişim: 15.12.2019

⁵⁶ Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, s. 147.

⁵⁷ J. M. Blaut, **Sömürgeciliğin Dünya Modeli**, s. 34-39.

⁵⁸ Mücahit Gültekin, “ABD Dışişleri Türkiye’deki İstismar Vakalarıyla Niçin İlgileniyor?” **İslami Analiz**, (26.03.2018), <http://www.islamianaliz.com/yazi/abd-dis-isleri-turkiyedeki-istismar-vakalariyla-nicin-ilgileniyor-3602#sthash.FNF3Qj2t.8bLhM6k6.dpbs> erişim: 11.11.2018.

⁵⁹ Mücahit Gültekin, “Hayvana Şiddet Haberleri Ne Anlama Geliyor: Yükselen Hayvan Sevgimizin Psiko-Politik Bir Analizi”, **İslami Analiz**, (20.6.2018), <http://www.islamianaliz.com/yazi/hayvana-siddet-haberleri-ne-anlama-geliyor-yukselen-hayvan-sevgimizin-psiko-politik-bir-analizi-3636#sthash.tLdO9U7.dpbs> erişim: 10.11.2018.

⁶⁰ Korkut Tuna, “Küresel mi/Yerel mi: Neler Oluyor Bize?”, s. 4; Kızılçelik, “Küreselleşme, Beden ve Şizofreni”, s. 89; J. M. Blaut, **Sömürgeciliğin Dünya Modeli**, s. 300, 303; Friedman, **21. Yüzyılın Kısa Tarihi**, s. 19.

Günümüzde Müslüman ailesinin maruz kaldığı tehlikeli değişikliklerle ilgili önemli noktalara değineceğimiz tezimizin, deryada bir damla misali faydalı olacağına inanıyoruz. Yaptığımız incelemeler sonucunda Temel İslam Bilimi Anabilim Dalı'nın Fıkıh, Tefsir ve Hadis bilim dallarında, küreselleş(tir)me ve diğer Batı kaynaklı kavramların etkilerine karşı Müslüman ailesinin durumuna dair yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.

Çalışmamız özgün Müslüman ailesinin temel özelliklerini değiştirmeyi hedefleyen küreselleş(tir)me çalışmaları olduğu için Batı ailesini tanımamıza yarayacak eski ve yeni çalışmalar İslamî perspektifi sağlayacak bir bakış açısına göre seçilip değerlendirilmiştir. Çünkü her şey zıddıyla tanınır ve küfür İslam'ın zıddıdır. Ayrıca Osmanlı'da aile veya Müslüman Türk ailesi hakkında araştırmalar yapan yabancı araştırmacıların çalışmalarından faydalanılmıştır.

Diğer taraftan Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin aile ile ilgili kendi yayınları veya üye ülkelerin yayınlardan mümkün olduğunca faydalanılmıştır.

Aile konusu çok boyutlu bir alanı kapsadığı için sosyal bilimlerin bütün alanlarındaki kaynaklara imkân nispetinde erişim sağlamaya gayret edilmiştir. Güncel olaylar takip edilerek, yeni nesil aile anlayışına vukufiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Batı'da fert, aile ve toplumda yaşanan değişiklikleri ele alan çalışmalar dikkate alınarak bu seküler birikimin Müslüman şahsiyeti ve ailesine etkisinin belirlenmesine özen gösterilmiştir. Bu tez çalışması süresince **aile ve kadın** konusunda yapılan araştırmalar, sempozyumlar, konferanslar titizlikle takip edilerek, araştırmanın güncelliği sağlandığı gibi meydana gelecek değişimin boyutları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tezimizde günlük haberlere de yer verilmiştir. Çünkü küreselleş(tir)menin en çok kullandığı araçlardan birinin medya olduğu görülmüştür.

Ayrıca evlat, kardeş, hala, eş, gelin, yenge, anne, kayınvalide, babaanne, arkadaş olarak bu zamana kadar yaşadığım tecrübelerimi zamanımızda olup bitenlerden bir anlam çıkarmak için sosyolojik bir kaynak olarak kullandığımı da ifade etmek isterim.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BATI DÜNYASININ AİLE TECRÜBESİ: AİLENİN TEMELİ

1.1. PUTPEREST ROMA AİLESİ

Her konuda olduğu gibi aile konusunda da fikirlerin olgunlaşması ve günümüzde olup bitenlerin doğru bir şekilde anlaşılması için geçmişte yaşatılan aileleri tanımak ve bunlarla bugün yaşananlar arasındaki ilgiyi kurabilmek gerekir. Çünkü sadece var olanı incelemekle yetinmek ve bugünün olaylarına bağlı kalmak geçici bir fayda sağlayacak, uzun vadede kalıcı tesiri olmayacaktır.

Bu bakımdan Romalılar, patriyarkal/ataerkil aile yapısına sahip olan milletler arasında özel bir yere sahiptir. Çünkü onlar “iki” imparatorluk kurarak dünya tarihinde geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Diğer taraftan Roma Hukuku Avrupa modernleşmesinin kaynağını oluşturmuş, Batılılaşma hareketleriyle beraber Müslümanların da gündemine girmiştir. Bu bölümde Medeni Hukuk yoluyla Türk-İslam aile yapısına taşınan Roma aile anlayışı tanıtılmıştır.

1.1.1. Küreselleşme ve Roma Ailesinin Türk-İslam Ailesindeki İzleri

M.Ö. 753 yılında kurulan ve geçen zaman içinde genişleyerek önce cumhuriyet sonra imparatorluk halini alan ve Doğu Roma/Bizans adıyla devam eden Roma Devleti'nin siyasi ömrü Müslümanların 1453 yılında İstanbul'u fethetmesiyle sona ermiştir. Ancak İslamiyet'i kabul etmeyen Batı toplumlarında Roma İmparatorluğu'nun manevi nüfuzu bir şekilde devam etmiş ve bugünkü Avrupa devletleri yüzyılların birikimi olan bu ortak kültürün etkisi ile bugün de siyaset, din ve hukuk birliğini sağlayacak Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi yapıları meydana getirmişlerdir.⁶¹ Diğer taraftan eski Roma Hukuku da 21. yüzyılda yapılmaya başlanan medeni kanunlar aracılığıyla hala varlığını sürdürmektedir.⁶²

⁶¹ Araştırmacıların günümüz Batı hukukunda Roma Hukukunun örnek alındığına dair pek çok tespitleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi şu şekildedir: “Esasen Roma Hukuku, Borçlar Hukukunda

Roma kültür ve medeniyetinin bugünkü Batı dünyasının gelişmesinde olumlu etkiler yaptığı görüşü kabul görmektedir.⁶³ Fransız tarihçi Fustel de Coulanges (1830-89) bu durumu “Roma ve Yunan kültürü, hiç birimizin yabancıları değildir. Çünkü eğitim sistemimiz sayesinde onları daima kendimizle kıyaslamak zorunda kalıyoruz. Düşünüyoruz ki bizim tarihimizde de onlardan birer parça var.” şeklinde ifade etmektedir.⁶⁴

Batı dünyasının bir parçası olan Roma Hukukuna ihtiyaç duyulması Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine rastlar. Şöyle ki bozulan düzeni tekrar sağlamak için 1839 yılında Tanzimat'ın ilan edilmesiyle birlikte, hukuki, sosyal ve ekonomik olarak, Batı'yı örnek alan yeniden yapılanma süreci başlatılmıştır. Bu amaçla ilk önce devlet idaresini modernleştirme hareketinin bir sonucu olarak, Batılı metotla eğitim verecek ilk mektepler ve üniversite eğitimi için **Darülfünun-i Osmânî** açıldı. Burada verilen derslerden biri de Roma Hukuku eğitimidir. 1915 yılına kadar genel bir şekilde verilen Roma Hukuku dersleri, 1925 yılında Ankara'da kurulan Hukuk Fakültesi'nde ilk yıldan itibaren programda kesintisiz olarak yer almaya başlamış ve böylece devam etmiştir.⁶⁵

ve kısmen Medeni Hukukta yeniden canlandı ve bir ağaç kökleri sayesinde yetiştiği gibi günümüz hukuku da Roma Hukuku'ndan gelişmiştir. Hukukun kökleri, onun işlevlerini açıklar, ancak pek tabiidir ki onun yerine geçemez. Günümüz hukukuna dogmatik-tarihsel bakış açısından Roma Hukuku, sadece hukukçuların amaca uygun gelişimi açısından değil de, ayrıca yorum aracı olması açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Ancak çözümler, sosyal ve ekonomik gerçekliklere göre, yeniden bulunmuş olmalıdır. Bu durum da, her zaman Roma Hukuku'nu aşan bir şekilde, fakat Roma Hukuku sayesinde gerçekleşmektedir.”bkz. Prof. Pascal Pichonnaz, “İsviçre ve Roma Hukuku Özet Halinde Bir Görünüş” (tercüme: Nilgün Dinçer), **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVI, 2014, s. 3149-3174.

⁶² Özcan Karadeniz Çelebican, **Roma Hukuku: Tarihi Giriş-Kaynaklar-Genel Kavramlar-Şahsın Hukuku-Hakların Korunması**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1986, s. 34-35 ve **Iustianus Zamanına Kadar Roma'da İş İlişkileri**, Sevinç Matbaası, Ankara 1976, Önsöz, s. V; Recai G. Okandan, **Roma Amme Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Kenan Matbaası, İstanbul 1944, s. 3-4 ve ayrıca bkz. 8. Dipnot.

⁶³ Michel Villey, **Roma Hukuku Güncelliği** (tercüme: Bülent Tahiroğlu), Der Yayınları, İstanbul 2003; Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: 1. Cilt Cumhuriyet**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, (I-II), C. I, s. XXXIII.

⁶⁴ Numa Denis Fustel de Coulanges, **Antik Site: Yunan'dan Roma'ya kadar Tapınma, Hukuk ve Kurumlar** (tercüme: İsmail Kılınç), Epos Yayınları, Ankara 2011, Giriş, s. 9.

⁶⁵ Çelebican, **Roma Hukuku**, Önsöz, s. XVI. Bu durum bütün hukuk fakültelerinde 2009 yılına kadar devam etmiştir. Muhammed Hamidullah'ın haber verdiğine göre Müslüman ülkelerin birçoğunda da Roma hukuku, orta öğrenimden başlayarak yükseköğrenime kadar her seviyedeki eğitim müfredatına eklenmiştir. Bkz. Muhammed Hamidullah, G. H. Bousquet, C. A. Nallino, **İslam Fıkhı ve Roma Hukuku**, (tercüme: Kemal Kuşçu), Yağmur Yayınevi, İstanbul 1964, s. 8.

Türkiye’de Roma tarihi ve Roma Hukuku alanında Batı’da yapılan çalışmaların pek çoğu Türkçeye tercüme edilmiş, birçok araştırmalar yapılmış ve yayınlanmıştır. Günümüze kadar süren bu araştırmalara kaynaklık yapan araştırmacılardan *Roberto Paribeni* (1876-1956) ve *Numa Denis Fustel de Coulanges* önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’de Roma Hukuku ve ailesine yönelik akademik çalışmalarda *Türkan Rado* (1915-2007), *Kudret Ayiter* (1919-1986) ve *Ziya Umur* (?-1990) konuyla ilgili kaynak çalışmaları yapan öncü isimlerdir. Prof. *Giovanni Pugliese*’nin (1911-2010) İstanbul Üniversitesi’nde Roma ailesi hakkında verdiği ders ve konferanslar da önemli bir kaynak meydana getirmiştir.

Diğer taraftan Roma hukukunun ve kültürünün tezimizi ilgilendiren bölümü, Cumhuriyet ile beraber, **Türk ailesini** yakından ilgilendiren Medeni Kanun’un kabulü ile ilişkilidir. Şöyle ki 1926 yılında Türkiye’de İsviçre Medeni Kanunu’nun kabul edilmesiyle birlikte, Roma Hukukunun etkilediği yeni bir hukuk sistemi yürürlüğe sokulmuştur. Böylece bin yılı aşkın bir süredir Müslüman olan ve İslam hukukunun kökleştiği bir coğrafyada insanlar, tek bir kanun değişikliğiyle toplum yapısına, tarihsel ve toplumsal gerçeklere tamamen yabancı olan Avrupa kültür camiasıyla yüz yüze kalmak zorunda bırakılmışlardır.⁶⁶

Bu kanun değişikliği Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’la başlayan Batılılaşma tezahürlerinin Cumhuriyet döneminde aileyi hedef almasıyla devam eden önemli adımlarından biridir. Bu tarihten itibaren İslam ailesi Batı aile tecrübesinin birikimine maruz kalmıştır. Dolayısıyla günümüzde İslam’ın evlilik ve aile kurmaya dair meydana getirdiği değişiklikleri anlamak için İslam öncesi putperest Arap toplumundaki uygulamalarını bilmek yeterli değildir.⁶⁷ Batı’da bugün geçerli olan evlilik ve aile anlayışının tanınması yanında geçmişte uygulananları da bilmek gereklidir. İlki Fransa İmparatoru *Napolyon*’un (1769-1821) *Code Civil* ile düzenlediği aile kanunu, Batı toplumlarında yaşanan ve uzun yıllar boyunca süzülüp

⁶⁶ Çelebican, **Roma Hukuku**, Önsöz, s. XII; Şefik Taylan Akman, “Roma Antikitesinde Sosyal - Politik - Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu Düzeni Üzerindeki Etkileri”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. II, No: 2, 2012, (89–107)

⁶⁷ Bkz. Sahih-i Buhari, Nikâh, 136; ayrıca bkz. Murat Sarıçık, “Cahiliye Nikâhı Mut’a ve Diğer Cahiliye Nikâhları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1996, No: 3, (41-73), s. 54-70.

gelen Roma örfü ve Hristiyanlık öğretilerinin ve geleneğinin beraberce etkilediği bir topluma, o toplumun yaşadığı problemlere çare olmak için yapılan kanunların meydana getirdiği aile tipleridir.⁶⁸ Bu bakımdan Cumhuriyetin ilanı ile bizim kanunlarımızda veya toplumumuzda yapılan bütün değişiklikler Batı'dakini örnek alarak yapıldığı için⁶⁹ günümüzde **küreselleş(tir)me** yoluyla Müslüman ailesinde meydana gelen değişiklikleri takip edebilmek bizce öncelikle Roma putperest ailesini tanımakla mümkün olabilecektir.⁷⁰

1.1.2. Günümüz Müslüman Ailesine Etkisi Bakımından Roma Hukukunun Kaynaklarının Önemi

Roma Hukukunu tanzim eden kaideleri M.Ö. 753 yılında kurulan Roma şehrinde yaşayan insanların örf ve adetleri oluşturmaktaydı. Roma hukukunun gelişme döneminde örf ve âdete dayanan hukuk ve kaidelerin sistemleştirilip bir kısmının yazıya geçirilmesi ise M.Ö. 451-449 tarihleri arasında hazırlandığı tahmin edilen “On İki Levha Kanunu” ile gerçekleşmiştir.⁷¹

Roma'da krallar devleti, *Gens* 'lerde sistemleşmiş putperest dinin örf ve adet hukukunun gereklerine göre idare ederlerdi. Bunu en iyi bilenler ise *Pater Familias* 'lardı. Bu yüzden Roma'nın hukukçuları bu aristokrat sınıftan meydana geliyordu ve kendilerine “rahip” unvanı veriliyordu. Bunlar her yıl toplanırlar ve fertlerin hukuki işlerini yönetmek için içlerinden birini görevlendirirlerdi. Ancak M.Ö. 300 yılında *Patriciler* 'den bir alt tabaka olan *Pleb* 'lere de rahip olma yetkisi

⁶⁸ Ali Yaşar Sarıbay, “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, **Liberal Düşünce**, C. II, No: 6, (32-43), 1997, s. 32-33. Ayrıca bu kanunun uzun tarihi ve tekâmülü için bkz. Eugene Gaudemet, “1804’ten beri Fransız Medeni Kanununun Fransa’da Yorumlanması (1)”(Çeviren: Kemal Gürsoy), **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. II, No: 1, 1944, (287-305); Talha Yıldız, “Kanunlaştırma Hareketlerini Tetikleyen Sebepler Açısından Mecelle ile Code Civil’in Mukayesesi”, **Uluslararası Mecelle Sempozyumu Türkçe Tebliğleri Elektronik Kitabı**, Türkiye Adalet Akademisi, 25-27 Ekim 2017, Bursa, (651-664), s. 654.

⁶⁹ Yaşanan bu değişim hakkında BBC televizyonun hazırladığı “Türkiye’de Kemalizm ve İslam” adlı video, oldukça başarılıdır. **BBC News Türkçe**, <https://youtu.be/jXK3hIOWqyg> erişim: 20.09.2018.

⁷⁰ “Fikirlerin olgunlaşması, muhakemenin kuvvetlenmesi, her türlü hadiselerin dimağlarda bir tesir bırakacak şekilde yoğrulması, ancak dünün müesseselerini de tanımak, bilmek, bunlarla bugünün müesseseleri arasındaki ilgi ve bağlantıları meydana çıkarmakla mümkün olabilecek; sadece var olanı incelemekle yetinmek ve bugünün hadiseleri ile bağlı kalmak, ancak geçici bir fayda sağlayacak; uzun vadede kalıcı bir tesiri olmayacaktır.” Bkz. Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 12.

⁷¹ Giovanni Pugliese, “Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış” (tercüme: Ziya Umur), **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 1957, C. 22, No: 1-4, (339-349), s. 339; Çelebican, **Roma Hukuku**, s. 38-43; Salvatore Di Marzo, **Roma Hukuku** (tercüme: Ziya Umur), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1954, s. 3.

verildikten sonra, Roma’da hukukun eski putperest kurallardan uzaklaşmaya başladığı belirtilmektedir.⁷²

Bu bakımdan M.Ö. 300 yılına kadar, Roma örfüne dair kurallar ve toplum ahlakının sınırları çizilirken, bunların zamanın yüksek sınıfları olarak kabul edilen ve sadece evin başköşesinde yer alan ocağın ateşini söndürmeden sonraki nesillere aktarabilen yerleşik ailelerin bir başka ifadeyle “asilzade” olan *Patrici* sınıfına mensup aileler tarafından belirlendiği gözden uzak tutulmaması gereken bir husustur.⁷³ Çünkü aşağı sınıftan erkeklerin (*plebler*) geleneklere bağlılığı, senatörler ve atlılarla aynı düzeyde olmadığı gibi geleneklerin korunması aşağı sınıf mensupları için hiçbir özel önem taşımamıştır. Nitekim değişen hayat şartları karşısında *Patrici* ailelerinin kadınlarının Roma geleneklerine bağlılığı devam ederken, aşağı sınıf diye nitelendirilen kadınlar, evlenme ve boşanma konularında daha cüretli olmuşlardır.⁷⁴

Uzun yıllar sözlü bir şekilde aktarılan Roma Hukukunun bu kurallarının günümüze aktarılmasında yararlanılan yazılı bilgi kaynakları sadece iki tanedir. Bunların ilki M.S. 2. yüzyılda yaşamış olan meşhur hukukçu *Gaius*’un “Müesseseler” adlı kitabı, diğeri de *Iustinianus*’un M.S. 528 ve 534 tarihleri arasında derlemesini yaptığı ve Türkçeye “Yurttaşlar Hukuku Derlemesi” şeklinde çevrilen *Corpus Iuris Civilis* adlı kitabıdır.⁷⁵ Roma aile yapısı ve işleyişine dair nakillerin çoğunluğu ise genellikle Roma tarihçileri ve edebiyatçılardan gelmektedir.

1.1.3. Roma Ailesi ve Özellikleri

Batı aile geleneğinde büyük etkisi olduğu görülen Roma putperest ailesi, aynı zamanda Kur’an-ı Kerim’de sözü edilen “atalar dini” mensuplarının putperestlik dinini uygulamasına örnek bir kavim olarak gösterilebilir.⁷⁶

⁷² Çelebican, **Roma Hukuku**, s. 58-59, 63.

⁷³ Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 25

⁷⁴ Bkz. Tamer Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar ve Lex Iulia De Adulteriis Coercendis**, Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s.73

⁷⁵ Çelebican, **Roma Hukuku**, s. 45-48.

⁷⁶ Bu konudaki ayetlerden bazıları şunlardır: Bakara, 2/170; Mâide, 5/104; A’râf, 7/28, 70, 95, 173; Hûd, 11/62, 87, 109; Yusuf, 12/40; Nahl, 16/35; Enbiyâ, 21/53, 54; Mü’minûn, 23/23, 24, 68, 83; Şuarâ, 26/26, 74, 76; Neml, 27/68; Lokman, 31/21; Sâffât, 37/126; Necm, 53/23.

1.1.3.1. Gens ve Patriyarkal Aile Geleneği

İnsanlık tarihinin milattan önceki en eski devirlerinde eski Roma’da, herkes mutlaka bir aile oluşumunda yer almaktaydı ve bu aileler, modern Batı sosyolojisinde “geniş aile” tanımıyla anılan putperest *gens/kabile* aileleriydi.⁷⁷ *Gens*, soy ağacı veya kabile anlamına gelen Latince bir kelime olup çoğulu “*Gentes*”tir. Romalıların ıstılahında ise “kendilerini aynı dedenin torunları sayan kişilerin, *Pater Familias* Hukukuna göre örgütlendikleri aile birliğidir.”⁷⁸ Daha sonraları bu kalabalık *Gens* aileleri birleşerek *Curia* ve *Tribus* adı verilen daha büyük toplulukları oluşturmuşlar ve bunların da birleşmesiyle *Civitasları* (şehir, medine, belde) meydana getirmişlerdir. Böylece Roma şehrinin kurulmasıyla Roma devletinin kurulması gerçekleşmiştir.⁷⁹ *Civitas* birliği, siyasi ve dini açıdan beraber olan aile ve kabilelerin (*gens*) konfederasyonudur. Bu aileleri bir araya getiren ortak payda ise “din”dir.⁸⁰

Sınıf sistemli yapı üzerine örgütlenmiş olan bu *Genslerde* esas unsur, *patroni*, *patricius* veya *patricii* şeklinde isimlendirilen birinci sınıf aileleridir. Bu *Patrici*⁸¹ aileleri, himayelerine kabul ettikleri ve *clinies-clientes* veya *pleb* adıyla anılan “ikinci sınıf” ailelerle beraber yaşarlardı. *Patricilerin* himaye ettikleri *plebler* ise onların işlerinde çalışır ve hizmetlerinde bulunurlardı. Bu birliğin içindeki diğer alt sınıfı köleler meydana getirmekteydi. Bunlar hem *Patricilerin* hem de *pleblerin* sahip oldukları kölelerden meydana gelirdi. Azat edilmiş kölelere ise *Libertini* adı verilirdi. Ancak azat edilmiş olsalar da bu köleler, ne kendileri ve çocukları ne de torunları baştan beri içlerinde yaşadıkları *Gens'den* ayrılamazlardı. İsimlerinde bu durumu ifade eden ekler bulunurdu. Çünkü köleler azat edilseler de kendilerini azat eden

⁷⁷ Berki, **Roma Hukuku**, s. 142.

⁷⁸ Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi: Cumhuriyet: I. Kısım: Menşe'lerden Akdeniz Havzasında hâkimiyet kurulmasına kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, Ankara 1987, s. 50; Berki, **Roma Hukuku**, s. 142.

⁷⁹ Orhan Hançerlioğlu, **Toplumbilim Sözlüğü, “Gens” mad.**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 4. Basım, s. 154; **Redhouse Sözlüğü**, “Gens” mad., Redhouse Yayınevi, 9. Baskı 1972, s. 440; ayrıca kelimenin antropolojide ilk kullanımı için bkz. Ana Britannica, “**Gens” mad.**, Ana Yayıncılık, İstanbul 1993, 32 c., C. 9, s. 384; Bu bakımdan *Gens*, “*Civitas*”tan önce gelen küçük devlet teşekkülü’ şeklinde tanımlanmıştır. Bkz. Umur, **Roma Hukuku Lüğati**, s. 79; Celalettin Basık, **Hiç Bizans Olmadı: Romulus’tan Fatih’e Roma Devleti 1**, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2013, s. 9.

⁸⁰ Abdullah İslamoğlu, “Osmanlı Devletinde Modern Belediye’nin Hukuksal Açısından Kurumsallaşması” (Doktora tezi), T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul 2012, s. 14.

⁸¹ Araştırmada *patrici* şeklindeki kullanım tercih edilmiştir.

sahiplerine karşı sorumlu olmaya devam ederlerdi. İşte her bir *Gens'in* içyapısı bu şekilde meydana gelmekteydi.⁸²

1.1.3.2. Aile ve Din

Putperest Roma toplumunun yaşattığı dinin merkezinde aile vardı. Bu yüzden “bekârlık” en büyük dinsizlik olarak görülürdü. Ailenin dininin devam etmesi gelecek kuşaklara bağlı olduğundan, bekârların ölümünden sonra aile ilahlarına tapınılacak bir zürriyet kalmayacağı için evlenmeyenlerin ilahlar tarafından lanetleneceğine inanılırdı.⁸³

Roma putperest inancına göre Roma’da yaşayan her ailenin geçmişinde, o ailenin atalarından birinin “eli” ile yakılan ve hâlâ daha yanmaya devam eden bir ateş vardır. Bu ateş o aile mensuplarının “Tanrı’sı” olarak kabul edilir, bu tanrıyı “ocak” anlamına gelen *Vesta*⁸⁴ kelimesi ifade eder ve *Vesta*’nın o aileyi koruduğuna inanılır. Bu yüzden her aile ateşin yanmasını devam ettirecek bir zürriyet bırakmak zorundadır. Aile ocağında ateşi canlı tutmakla sorumlu olan tek kişi ise *Pater Familias* lakabıyla anılan erkektir. *Pater Familias'in* “*Genius*” adı verilen “kutsal” bir zincirle aileyi (oğul-baba-oğul-baba) ve nesilleri birbirine bağladığına inanılırdı.⁸⁵

Bu sıfatı alan erkekler, aile dininin tek yorumcusu ve öğreticisi oldukları için aynı zamanda **rahiptirler** ve Roma toplumunda dini sadece *Pater Familiaslar* temsil ederlerdi. Toplumdaki ibadet merkezleri herkesin kendi “evi” idi. Çünkü inanışa göre, ismi devam ettirilen “ata” ve o “ata”nın evinin ocağında yanmaya devam ettirilen her ateş bu dinin ibadethanesidir. Böylece “ata”, “ocak” ve “ateş” üçlüsü, Roma toplumunu oluşturan ailelerin inanç ve ibadetlerinin temelini teşkil etmekteydi.⁸⁶

Bu dinin önemli bir özelliği de en eski atanın inşa ettiği, müstakil, konak şeklindeki bir eve sahip olunmasıdır. Roberto Paribeni, Roma ailesini tanımlayan

⁸² Okandan, **Roma Hukuku**, s. 17-18.

⁸³ Fustel de Coulanges, **Antik Site**, s. 52-53.

⁸⁴ “Evin ocağının tanrısı” anlamına gelir. Roma’da her evde mabet makamında bulunan ocaklardan başka, bütün devlet için ateşin yandığı genel bir ocağı, bir anlamda tanrısı vardı. Bu tanrıya tapma işini Roma’da en iyi ailelerden seçilen ‘altı bekâr kız’ yapmaktaydı ki bunlar, mukaddes ateşin ilelebet devamını temin etmekle görevliydi.” Bkz. Roberto Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 104-105.

⁸⁵ Reginald H. Barrow, **Romalılar** (tercüme: Ender Gürol), İz Yayıncılık, 2. Baskı, 1965, s. 19-20.

⁸⁶ Fustel de Coulanges, **Antik Site**, s. 44-45; Barrow, **Romalılar**, s. 15-17.

kavramlardan biri olarak kabul ettiği *domus* kelimesinin Roma ailelerinin orijinalliği ve sağlamlığının, mimariye yansımış hali olduğunu söyler. Buna göre ilk önceleri tek kat olarak inşa edilen evler sonrasında ihtiyaca binaen üstüne *domus* adı verilen bir kat daha çıkılarak inşa edilmiştir. Ona göre bu kelime İngilizce'deki *home* ile *house* kelimelerinde bulunan anlam farkına sahiptir. Çünkü *domus* ailenin, ecdadın ve evi himaye eden tanrıların ikametgâhı anlamına gelir ve Roma'da evler sadece bir ikametgâh olarak değil; aynı zamanda ruhî ve ahlâkî kıymetlerin yüksek derecelerinin yanında muhabbet ve ümidin mabedi olarak görülür. İngilizce'de *house* ifadesi herhangi bir ev, *home* kelimesi ise insanın yuvası gibi bir anlam taşıyorsa Romalılar da *domus* kelimesiyle bunu kastetmektedirler.⁸⁷

Diğer bir önemli hususu Roma toplum hayatını düzenleyen bütün kuralların da bu **aile dininin** kurallarına göre tanzim edilmesidir. Özellikle M.Ö. 4. yüzyıla kadar olan dönemde **yurttaşlık hakları** anlamına gelen *ius civile* hukuku da dâhil olmak üzere bütün hukuk, bu dinin örf ve adetlerinden meydana gelen kurallardan meydana geliyordu.⁸⁸ Dinin kuvvetli olduğu zamanlarda imparatorlar da dâhil olmak üzere hiç kimse aile hukukunu ilgilendiren hususlarda herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Dinin zayıflamaya başladığı M.Ö. 18'de *Augustus'un* (M.Ö. 27-M.S. 14), evliliği düzenleyen kanunda ve M.S. 9 yılında evliliğin azalması ve var olan ailelerde yaşanan problemlerin çoğalması sonucunda, evlilik kurumunu korumak ve çocuk sayısını artırmak, insanları evli ve çocuk sahibi olmaya teşvik amacıyla, yerleşik örfün dışında, yeni kurallar koyduğu görülür.⁸⁹ Bu değişikliklerin amacı, kendi içinde kapalı olan *gens* yapısı ve geleneklerini zamanın şartlarına uydurarak aile bütünlüğünü korumaya almaktır.⁹⁰ Ancak aşağıda ele alınacağı üzere yapılan bu değişikliklerin ilerleyen zamanda *patriyarkal* ailenin çözülmesine sebep olacağı görülecektir.

⁸⁷ Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 75-78, 126.

⁸⁸ Örf adet hukuku, bir kanun yapılmadan toplumun iradesiyle eskiden beri kabul edilen hukuk olarak tanımlanır. Bkz. Umur, **Roma Hukuku Ders Notları**, s.76; Umur, **Roma Hukuku Tarihi Giriş**, s. 33.

⁸⁹ *Lex Iula De Maritandis Ordinibus ve Lex Iulia et Papia Poppaea* adı verilen yasalar bunlardan ikisidir. Bkz. Kamil Doğanç-Recep Altın, "Roma İmparatorluğunda 'Asker Evlilikleri' Yasağı", **TAD (Türk Arkeoloji Dergisi)**, C. XXXVII, No: 64, 2018, (71-96), s. 76 vd.

⁹⁰ Berke Özenç, **Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 56 vd.

1.1.3.3. Din ve Patriyarkal Aile

Yukarıdaki bölümde anlatıldığı üzere, M.Ö. 8. asırda, şimdiki İtalya'nın Roma şehrini kuran ve sonrasında olabilecek en yüksek seviyeye gelip imparatorluk meydana getiren antik zamanların bu *patrici* ailelerine *patriyarkal* aile adı verilmekteydi. Bu ailelerin mensupları, putperest dinlerinin bir gereği olarak *Pater Familias*'ın *Patria Potestas*'ına göre *gense/kabileye* hâkim olduğuna ve yönettiğine inanıyorlardı. Diğer taraftan *Pater Familias* ailenin ateşini söndürmemek ve kendinden sonra gelecek *Pater Familias*'a devretmek için bir anlamda kendini adayan kişidir. *Hilmi Ziya Ülken* bu aile tipinin diğer benzer örneklerine İsraililerde ve İran'da rastlandığına işaret eder.⁹¹

İşte bu araştırmada tanıtılan Roma ailesi, M.Ö. 8. asırda kurulan ve M.S. 565 tarihinde “Şark İmparatoru” olarak adlandırılan *Iustinianus*'un ölümüne kadar geçen devirde yaşayan Roma ailesidir. Bu aile tipi Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul edilmesi ve yaygınlaşmasına kadar devam etmiştir.⁹²

1.1.4. Patriyarkal Ailenin Özellikleri

Batı aile anlayışının temelini oluşturan Roma putperest ailesi Batı kültüründe “patriyarkal” aile tipi olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'ye aile sosyolojisi çalışmalarıyla taşınan bu kavram “ataerki” veya “ataerkil” kelimesiyle ifade edilmektedir. Aşağıda bu tip aile yapısının özellikleri tanıtılacaktır.

1.1.4.1. Kutsal Erkek (Pater Familias)

Roma'da en etkin kurum *Patrici* ailesi, ailede ve toplumda en etkin kişi ise *Pater Familiaslardır*. Çünkü Roma putperest dini ailede onlara **kutsallık** atfetmektedir. Birer rahip olan *Pater Familiaslar*, aile dinini ve geleneğini devam ettiren insanlar olarak en önemli kişilerdir. *Pater Familias* lakabı sadece evin erkeği manasına değildir. Aynı zamanda manevi bir unvandır. Bu yüzden herhangi bir maddi karşılıkla elde etmenin imkânı yoktur.⁹³ *Pater Familiaslar* bu unvanı sadece

⁹¹ Bkz. Hilmi Ziya Ülken, “Aile”, **Aile Yazıları-1, Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1991, s.39.

⁹² Di Marzo, **Roma Hukuku**, s. 2.

⁹³ Bkz. Fustel de Colanges, **Antik Site**, s.54; Kıvanç Ertop, Çetin Yetkin, **Siyasal Düşünceler Tarihi 1**, Say Yayınları, İstanbul 1985, s.196-197; Özenç, **Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi**, s. 58.

miras yoluyla elde edebilirlerdi. Çünkü inanılan ve amel edilen putperestlik dini sadece *Patrici* ailesinde yaşatılırdı. Bu dini de kendisinin gizemli bir özelliği bulunduğu inanılan *Pater Familias* erkeği yaşatabilirdi. Bu dinin en önemli bir özelliği de varlığını babadan oğula aktararak devam ettirebilmesiydi. Buna göre ailedeki patriyarkal özellikler, putperestlik dininin amelî bölümünü meydana getiriyordu.⁹⁴

Patriyarkal aile teşkilatının ocaktaki ateşi canlı tutmak haricindeki bir diğer vazifesi de ölüleri kutsamaktı. Çünkü inanışa göre ölüye gösterilen saygı ve hürmet, ölünün de aileyi himaye etmesini ve onlarla beraber olmasını sağlamaktaydı. Bu ölümler ise her ailenin geçmişte yaşamış olan ve şimdi de hatırası yaşatılan geçmişteki atalarıydı. İnanışa göre kendilerine tapınılan bu atalar, sadece kendi ailelerini korur veya buna güçleri yeterdi. Bu yüzden her ailenin tanrısı kendine özeldi ve diğerleri için hiçbir şey ifade etmemekteydi. Bu putperestlik dininin *Pater Familias*'a sağladığı en büyük avantaj, yaptığı hiçbir şey için onu ne aile içinde ne de dışında kimseye hesap vermek zorunda bırakmamasıydı. Putperestlik dininin gereği olan bir takım *tukusları* yapmakta yegâne temsilci olan *Pater Familias*, bu özel tapınma hareketlerini yaptıkça kendi aile fertlerinin gözünde çok saygıdeğer ve azametli bir hale bürünür, o derecede de kendisine hükmetme ve nüfuz imkânı sağlardı. Çünkü bu törenleri yapma yetkisini elinde bulduran erkek herhangi bir erkek değildir, artık o da geçmişteki atalar gibi mukaddes bir varlıktır.⁹⁵

Roma patriyarkal ailesi işte böyle her türlü yetkileri elinde bulduran bir başbuğ ve ailenin kayıtsız şartsız hâkimi ve dini başkanı olan bir *Pater Familias*'ın hâkimiyeti altında yaşıyordu.⁹⁶

Putperest din *Pater Familias*'ın serbestliğini sadece bir hususta kısıtlıyordu. O da *Pater Familias*'ın meşru olarak tek bir kadınla evlenebilmesiydi. Çünkü *Patrici* ailelerinde sadece tek eşe izin verilmiş, çok eşlilik yasaklanmıştır. Ayrıca tek eş de olsa sınıflar arası evlilik de yasaklanmıştır. Ancak bu dinin ahlakında, erkeklerin alt

⁹⁴ Fustel de Coulanges, **Antik Site**, s. 40; Kamil Doğanç, Fulya Kocakuşak, “Eski Roma Ailesinde ‘Pater Familias’ ve ‘Patria Potestas’ Kavramları”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 16, No: 27, 2014, (233-250), s. 235.

⁹⁵ Paribeni, **Roma Ailesi**, s.29-33.

⁹⁶ Ülken, “Aile”, s. 39; Şakir Berki, “Roma’da Aile Hukuku”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XIV, No: 1, 1963, (111-121), s. 112.

sınıflardan bir kadınla gayrimeşru metres hayatı yaşaması suç sayılmıyor ama bu ilişkiden doğan çocuklar, gayri meşru kabul ediyordu. Roma toplumunda bazı kötü niyetli kişiler tarafından istismar edilen sınıflar arası evliliğin yasak olması, bir takım acı hadiselerle sebep olduğu için M.Ö. 445 yılında *Tribunus*⁹⁷ *Canuleius Gens*'i tarafından uygulamadan kaldırılmıştır.⁹⁸

1.1.4.2. Kutsal Erkeğin Hanımı (Mater Familias)

Yukarıda ifade edildiği üzere Roma örfünde evlilik fevkalade önemli ve ciddi bir işittir. Evlenmemek dinsizlik kabul edilir ve evliliğin eşler arasında gerek dünyevi ve gerekse dini hukuk bakımından mukaddes/kutsal bir bağ meydana getirdiğine inanılırdı.⁹⁹ Aileyi birleştiren muhabbet ve şefkat bağı ise mukaddes ve dini bir kelime olan “*Pietas*” kelimesi ile ifade edilirdi.¹⁰⁰

Patriyarkal ailede kutsallığı devam ettirecek olan erkek çocuğu *Pater Familias*'dan sonra en önemli fert olarak öne çıkardı. Bu yüzden Patriyarkal ailede kadınlar **erkek çocuk** dünyaya getirdiklerinde değerli kabul edilir; *Mater Familias*'ın çocuk doğurmaması veya **kısır** olması halinde bu durum boşanma sebebi olurdu.¹⁰¹

Böylece *Mater Familias* adını alan kadının belirli hakları olduğu gibi aynı zamanda önemli yükümlülükleri de olduğu görülür. Bu bakımdan *Pater Familias*'ın karısına verilen *Mater Familias* sıfatı, onu diğer kadınlardan ayırması ve kendisinin ailede özel bir yeri olduğunu göstermesi bakımından önemli görülür.¹⁰² Onun *Pater Familias* gibi bir kutsallığı olmasa da **kutsal** erkeğin hanımı olmak, *Patrici* ailesinde

⁹⁷ *Genslerin* birleşmesi sonucunda daha büyük aile haline döndüklerinde *Curia* ve *Tribus* adlarını almıştı. *Tribunus* (Tribün): Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluğunda yönetimde bulunanlarla ilgili önemli bir unvandır. Bkz. Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 106-107.

⁹⁸ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 58-60. Söz konusu olay, bu bölümün en sonunda anlatılacaktır.

⁹⁹ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s.73-75; Türkan Rado-Basman, “Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. VIII, No: 3-4, 1942, s. 531.

¹⁰⁰ Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 21-22; Berki, **Roma Hukuku**, s. 160. “Peitas” anlamı: **Pi.e.tism**: dindarlık, kuvvetli inanç; softalık, aşırı dindarlık. **Pietist**: aşırı dindar kimse, softa. **Piestis'tic**: dindarca, sofuca. **Pi.e.ty**: Allah'a karşı hürmet; kendini Allah'a adama; dindarlık; takva; ana babaya hürmet; dindarca davranış. Bkz. **İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü**, s. 728; ayrıca bkz. Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 106.

¹⁰¹ Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 46. Hatice Palaz Erdemir, “Roma Vatandaş Hukukunun Konusu Olarak Kadın”, **Tarih Dergisi**, No: 63, İstanbul 2016, s. (1-26).

¹⁰² Jean Gaudemet, “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu” (tercüme: Bülent Tahiroğlu), **Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. VI, No:9, 1972, (205-230), s. 218.

ve Roma toplumunda bir kadın için en büyük şereftir. İlerde görüleceği gibi Roma örf ve geleneklerine sahip çıkan ve onu yaşatmaya çalışan kadınlar işte bu *Materler* olmuşlardır.

Mater olacak kızların evlenme törenleri de diğerlerinden farklı şekilde icra edilirdi. Çünkü inanışa göre evlenerek kocasının evine gelen bu kız sanki burada yeniden doğmuştur, o evin tapılan veya saygı gösterilen büyükleri yani geçmiş ataları onun için artık kendi büyükleridir. Bu yüzden o güne kadar babasının kızı üzerindeki hâkimiyeti (*Potestas*) kocaya geçer ki bu öyle basit bir değişim değildir, bunun için en yüksek merasim ve dini törenlerin yapılması gerekir.¹⁰³

Roma'da bu asilzade ailelerine mensup kızlar evlenirken "*dos*"¹⁰⁴ adı verilen bir malvarlığı değerini, kocasına veya kocasının ailesine vermesi şarttı. Her *Pater*, evlenen kızına *dos* hazırlamakla mükellefti.¹⁰⁵ Çünkü *dos*, putperest dininin evlenen kızlar için şart koştuğu "olmazsa olmaz" işlemlerden biriydi. Önemine binaen *dos*, *Iustinianus* döneminde hukukî bir yükümlülük olarak kabul edilerek kanunlaştırılmıştır. Bundan sonra şayet kadın veya babası bunu ödemezse devlet gücüyle ödettirilmek âdeti başlamıştır. *Dos*, evlilikle beraber kocanın mülkiyetine geçerdi.¹⁰⁶

Roma ailesinde kadın evlendiğinde adının ve babasının *gensinin/kabilesinin* adının ardından kocasının *gensinin* adı da ilave edilirdi. Mesela "Livia Augusti", Augustus'un Livia'sı gibi.¹⁰⁷ Bu şekilde soy isminin değiştirilmesinin kadını

¹⁰³ Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 35-43. Düğünün ayrıntıları için bkz. Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 60; Kudret Ayiter, **Roma Hukuku Dersleri Aile Hukuku**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963 2. basım, s. 42-50.

¹⁰⁴ *Dos*: Roma hukukunun en eski kurumlarından biridir. *Dos*, kocanın evlilik sebebiyle artan ev masraflarını karşılaması için kadın tarafının verdiği ve kocanın malvarlığını arttıran şeylerdir. Bkz. Kudret Ayiter, **Klasik Roma Hukukunda "Dos"un Tesisi**, Ankara 1958, s. 6.

¹⁰⁵ Berki, *Roma Hukuku*, s. 144.

¹⁰⁶ Di Marzo, **Roma Hukuku**, s. 203; Özlem Söğütlü Erişgin, "Roma Toplumunda Kadın", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. IV, No: 2, 2013, (1-31), s. 6. Daha sonraları bunun adına "drahoma" adı verilmiştir. Batı klasiklerinde hemen her yazarın romanında veya hikâyesinde, acıklı bir drahoma anlatımı vardır. Mesela bkz. Guy De Maupassant, **Le Horla/Saplantı**, (tercüme: Ceyhun Ergüven), Yaba Yayınları, 1. Basım, Ankara 1997, s. 32-39. Moliere'in (1622-1673) Cimri adındaki oyunundaki başkarakter Harpagon da düğün masrafindan kurtulmak için oğlunu zengin bir dul kadımla, kızını da elli yaşlarındaki Senyör Anselme ile evlendirmeyi düşünmektedir. Çünkü Senyör Anselme, Harpagon'un kızı Elise'yi çeyizsiz olarak almayı kabul etmiştir. Bkz. **Cimri** (tercüme: Tuncay Türk), Oda Yayınları, İstanbul 2006, s. 33-34.

¹⁰⁷ Roma'da kişiler daha çok ön adlarıyla tanınırlardı. Ancak bu isimlerin sayısının oldukça az olduğu söylenmektedir. Şöyle ki erkek *Patricilerin* isminin sadece on iki isimden biri olduğu; kız *Patricilerin*

*manus*¹⁰⁸ altına sokan *confarreato* evliliklerde ve büyük ailelerde asillik belirtisi olarak uzun zaman devam edegeldiği belirtilir.¹⁰⁹

Roma'da itibar gören bu kadınlar, çocuklarını gelecekte toplumda saygın kişilerden olması için çalışır, iyi bir eş ve anne olarak kocalarına sadakatle bağlı olur, kocalarının itibarını artırmak ve onların yüklerini hafifletmek için onunla beraber evin yönetimine katkıda bulunurlardı. Böyle kadınlara hem anne oldukları, hem de kocasına sadık oldukları için Roma toplumunda çok minnet duyguları beslenir ve çocukların anne ve babaya isyanı büyük bir suç sayılırdı.¹¹⁰

Roma putperest dini bir ev dini olup dinî eğitim her evde nakil yoluyla elde edilip yine evlerden nakledildiğinden, *Pater* kendinin veliahdı olan çocuğa, evin ilahlarına tapmayı ve onları kutsama şekillerini öğreterek, onu evin yüksek rahibi olmak için hazırlardı. *Mater* ise bu dinin ahlakını çocuklara yerleştirir, onları ataların dinine ve kanunlara karşı hürmetkâr, itidal sahibi, kanaatkâr, güçlülere karşı dayanıklı, sağlam ve güçlü bir bedene sahip, kendi tarlasına çok bağlı, geleceğin büyük bir askeri olacağına dair ideallerle yetiştirirlerdi. Bunun için *Mater Familias* 'ların *Patrici* ailesinde önemi büyüktü.¹¹¹

Roma tarihinde, adı kendinden sonraki nesillerde de unutulmayan, örnek gösterilen nadir kadınlardan biri meşhur *Gracchus* Kardeşlerin, anneleri olan *Cornelia*'dır. Bu kadını meşhur eden yönü, asil aileler içinde seçkin çocuklar yetiştirmesi ve onlara güzel konuşma yeteneği kazandırmasıdır. *Cornelia*, Roma

isimlerinin ise ait oldukları *Gens* adının müennesinin kullanılması şeklindedir. Bir örnek vermek gerekirse mesela *IuliusCaesar Patrici* ailesinin bütün kızlarına *Julia*; *Cornelius Scipio* ailesinin bütün kızlarına *Cornelia* adı verilirdi. *Patrici* erkeklerinin isimleri ise, ön isim sonra *Gens* sonra *aile* isminden meydana gelirdi. *Gaius Julius Caesar* (Gaius, Juli Gens'inin Caesar ailesinden) gibi. *Patricilerin* isimlerinin diğerlerinden ayırt edici bölümü ortadaki isim, yani *gens* ismidir. Bkz. Basık, **Hiç Bizans Olmadı**, s. 20.

¹⁰⁸ *Manus*: kelime manası ile "el" anlamına gelir. Evlilikle beraber kadın kocasının veya onun bağlı bulunduğu *Pater Familias*'ın hâkimiyeti altına girmesini ifade eder. Bkz. Di Marzo, **Roma Hukuku**, s. 144; Umur, **Roma Hukuku Lügati**, s. 134.

¹⁰⁹ Gaudemet, "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu", s. 214. Roma toplumundaki diğer sınıfların evliliği, "*Coemptio*" ve "*usus*" adı verilen evlilik usulleriyle yapıldığı, bunların da *Pater Familias*'ın hâkimiyeti altına girmesi için gerekli olan "*manus*" hakkını sağladığı belirtilmektedir. Bkz. Berki, **Roma Hukuku**, s. 160; Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 61; Pugliese, "Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış", s. 345.

¹¹⁰ Gaudemet, "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu", s. 216; Erişgin, "Roma Toplumunda Kadın", s. 7-8.

¹¹¹ Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 61-67; Doğanç, Kocakuşak, "Pater Familias' ve Patria Potestas Kavramları", s. 242.

askeri ve siyasi hayatında saygın ve tanınan bir isim olan *Scipio Africanus* 'un kızıdır ve yine bu aileden olup da güzel konuşma yeteneğine sahip olan kişiler arasında ayrıca *Gaius Laelius* 'un kızı *Laelia* 'nın kızları ve torunları örnek gösterilmektedir.¹¹² Roma'da kadın olsun erkek olsun *Patrici* 'lerin kendi aile örfüne çok bağlı oldukları ve bir kadına, eski biçim hayat sürüyor, yani eskileri, gelenekleri takip ediyor, anlamına gelen *antiqui moris* denmesi övgü ifade ederdi.¹¹³

1.1.4.3. Kutsal Patria Potestas Gücü

Görevi gereği kendisine kutsallık atfedilen *Pater Familias* 'ın ailesindeki her şeyin sahibi olma, istediği gibi yönetme ve tasarruf etme gibi özellikleri ifade eden özel hâkimiyetine *Patria Potestas* adı verilmekteydi. Tekrar ifade etmek gerekirse bu hâkimiyeti ona veren M.Ö. 8. yüzyıl öncesinde ve sonrasında İtalya ve civarında hâkim olan bu putperestlik dini idi. Roma devleti kurulurken, bütün sosyal sistemin bu iki kavrama (*Pater Familia* - *Patria Potestas*) göre şekillendiği özellikle belirtilir.¹¹⁴

Bu bölümde kendisine sıklıkla müracaat ettiğimiz Fransız tarihçi *Numa Denis Fustel de Coulanges*, Roma ailesinde babaya bu görevi, gücü ve üstünlüğü veren şeyin, *Pater Familias* 'ların sadece “erkek” olmasından kaynaklanmadığına dikkat çekmekte ve şöyle demektedir:¹¹⁵

“Tarihçiler Roma ailesinin temelini baba ya da koca gücünde bulduğuna inanmışlar, bundan bir kurum çıkarmışlardır. Hâlbuki hukukun temeli güç olamaz. Bunun için yanılmışlardır.”

Buna göre *Pater Familias* 'ın bu hâkimiyetini ifade etmek için kullanılan “*Patria Potestas*” gücü veya bağı, *Pater Familias* 'ın sadece erkek olmasından kaynaklanan bir güç olmadığına göre “erkek gücü veya baba gücü” şeklindeki tercüme edilmesi, kavramdan anlaşılması gereken manayı ifade etmemektedir. Bu gibi özel kavramların anlam kaybına uğramaması için olduğu şekilde kullanılması

¹¹² Serap Kalaycıoğulları, “Roma Yazınında Emzirme: Anne Sütünün Bebeğin Bedensel ve Zihinsel Gelişimine Etkisi”, (DTCF) Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Aralık 2016, C. LVI, No:2, (319-331), s. 320.

¹¹³ Barrow, *Romalılar*, s. 25.

¹¹⁴ Di Marzo, *Roma Hukuku*, s. 3; Diler, *Augustus Çağında Cinsel Suçlar*, s.58.

¹¹⁵ Fustel de Coulanges, *Antik Site*, s. 44-45.

uygundur.¹¹⁶ Nitekim Roma dönemi ile ilgili olarak yapılan tercümelerin bazılarında Latince metinde geçen bazı kamu görevlerinin Türkçe tam karşılığı olmadığı için olduğu gibi aktarıldığına dikkat çekilmiştir.¹¹⁷

1.1.4.4. Evlilikte Yaş Alt Sınırı, Kızın Muvafakati ve Vesayeti

Roma'da geleneksel buluş yaşı kızlarda 12, erkeklerde 14 olarak belirlenmiştir.¹¹⁸ Bazı kaynaklarda kızların aileleri tarafından henüz 6 yaşındayken eşleri seçilerek nişanlandıkları 12 yaşına geldiklerinde evliliğe hazır olduklarının kabul edildiği kaydedilmektedir.¹¹⁹

Roma aile hukuku konusunda önemli bir isim olan Fransız tarihçi *Jean Gaudemet* (1908-2001), evlilikte kızın rızasının alınması meselesinde eldeki metinlerden hem olumlu hem de olumsuz nakillerin bulunmasına rağmen araştırmacıların genel olarak olumsuz olanlarını öne çıkardıklarını söyler. Ona göre bunun sebebi Roma dönemi araştırmacılarının özellikle ilk devirlerde olan *Pater Familias* hâkimiyetini hep sert bir şekilde hayal ederek buna göre mantıki sonuçlar çıkarmaya çalışmalarıdır.¹²⁰

Evlilikte sadece kızın muvafakatinin yeterli olmadığı, yakın akrabalarının da rızasının arandığını belirten *Gaudemet*, bunun sebebinin sadece *Patria Potestas* hâkimiyeti olmayıp, kızların düşünmeden vereceği kararlara karşı onları korumak için tedbir amaçlı bir uygulama olduğunu söyler.¹²¹ Babasının rızası olmadan da kızın evliliği geçerli olmakla beraber bu durumda mirastan mahrum edilme ihtimali vardır. Evlilikte kızın rızasının gerekli olduğunu gösteren bir diğer husus da evlenecek kadın veya kızın evlilik merasimlerinde hazır bulunması şartıdır. Çünkü

¹¹⁶ Nitekim Ziya Umut, tercüme ettiği **Roma Hukuku** kitabında şu notu düşmüştür; “Avrupa’da Latince kelimeler olduğu gibi yazılır, tercüme edilmezler. Çünkü tarihi mahiyete bürünmüş bu tabirlerin, hiçbir lisanda karşılığı olmaz.” Bkz.Di Marzo, **Roma Hukuku**, Önsöz, s. VII.

¹¹⁷ Gaius Suetonius Tranquillus, **On İki Caesar’ın Yaşamı** (tercüme: F. Gül Özaktürk-Ü. Fafo Telatar), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, Önsöz.

¹¹⁸ Gaudemet, “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, s. 211.

¹¹⁹ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s.63.

¹²⁰ Gaudemet, “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, s. 212; Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s.63.

¹²¹ Gaudemet, “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, s. 212-214.

aksi durumda evlilik gerçekleşmemiş sayılır ve bu durum kızlar gibi erkekler için de geçerli bir kuraldır.¹²²

Romalılarda kadın ya babasının ya da kocasının velayeti altında olacağı için kadınların velî ya da vasî olması söz konusu olmamıştır.¹²³

Ailede belli düzenlemeler yapan imparatorlardan olan *Augustus*'un çocuğu olan azatlı kadını veya üç çocuğu olan hür kadınları vesayetten kurtaracak düzenlemeler yaptığı, daha sonraları çocuk sayısına bakılmadan bu durumun uygulandığı da belirtilir.¹²⁴ Vesayet düzenlemesinin kadınlara ait *pudicitia* adı verilen iffeti koruma anlayışına bağlı olarak yapıldığı ve *Vesta* rahibelerinin her zaman vesayetten uzak tutulduğu nakledilir.¹²⁵

1.1.4.5. Pater Familias'ın Karısını Boşaması Durumları

Roma dininde fevkalade önemli ve ciddi bir iş olan *Conferreatio* evliliklerinin bozulmasının kural olarak mümkün olmadığı¹²⁶, sadece kısırlık sebebiyle gerçekleşebildiğini belirtmiştik. Bu yüzden Roma Devleti'nin ilk kurulma dönemlerinde boşanma olaylarının yok denecek kadar nadir olduğu söylenir. Hatta Roma tarihinde ilk ayrılmanın *Carvilius Ruga* adlı bir *Patrici* erkeğinin yine asil bir aileye mensup olan çok sevdiği ve ahlakından çok memnun olduğu karısını, kısırlığı nedeniyle boşaması olayı olduğu söylenir. Çünkü *Ruga* evlenirken karısıyla evlat yetiştirmesi gayesiyle evlendiğine dair yemin etmiştir.¹²⁷

Conferreatio adı verilen *Patrici* evliliklerinin bozulması için yine kutsal bir tören olan "*diffarreatio*" töreninin yapılması gerekiyordu. Bu ise şu şekilde gerçekleştiriliyordu: Buna göre boşanmak isteyen koca, aile ve arkadaş meclisini

¹²² Gaudemet, "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu", s. 212-214.

¹²³ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s.62.

¹²⁴ "Roma hukukunda ise insanlar arasında ayırım yapılmakta ve çeşitli statüler dikkate alınarak, bir kısmına hukuken kişilik tanınmaktadır. Bu statülerden birisi bir insanın özgür olup olmamasına göre şekillenmekteydi ve buna göre köle hukuken kişi olarak kabul edilmezdi." Bkz: Özlem Erişgin Söğütlü, "Roma Hukukunda Hamile Kadın Kölenin Çocuğunun (Partus Ancillae) Hukuksal Yazgısı Hakkında", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. LXI, No: 4, 2012, (1407-1436), s. 1407.

¹²⁵ Gaudemet, "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu", s. 211.

¹²⁶ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s.73-75; Rado-Basman, "Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri",s. 531.

¹²⁷ Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 46; Annalize Jacobs, "Carvilius Ruga V Uxor: A Famous Roman Divorce", C. XV, No. 2, **Fundamina**, 2009, (92-111), s. 94, 101, 104, 105, (çevrimiçi), https://journals.co.za/docserver/fulltext/funda/15/2/funda_v15_n2_a4.pdf?expires=1576579820&id=i&accname=guest&checksum=024B7FCF246FFEE09AC7FCF118B09155 erişim: 17.12.2019.

toplar. Sonra karı-koca, bir rahip ve tanıklarla beraber son kez ortak ocağın huzurunda bir araya gelirler. Evlilik gününde olduğu gibi karı ile kocaya ince undan yapılmış bir çörek sunulur, ama evlilik akdinde yapıldığı gibi çörek paylaşılmaz, reddedilir. Sonra dua yerine birbirlerine bir tür beddua sayılan sert sözler söylerler, bundan sonra kadının kocasının tapınmasından ve dualarından vazgeçmiş olduğu kabul edilirdi. Dinsel bağ bu andan itibaren koptuğu için evlilik de feshedilirdi.¹²⁸

1.1.4.6. Çocukların Durumu ve Nesep Tashihi

Roma putperest dinine göre ailenin en önemli çocuğu meşru evlilik şekli olarak kabul edilen *Conferreatio* evliliğinden dünyaya gelmiş olan erkek çocuktur. Çünkü gayrimeşru çocuk dinin erkek çocuğa tahsis ettiği rolü yerine getiremez. İnanişaya göre evlilik töreni yapılmayan kadın eşinin tapınmasına ortak olamaz ve bu kadından doğan erkek çocuğun kendisi de tapınmaya katılamaz, aile onunla devam etmeyeceği için putperestlikte çok önemli olan cenaze yemeği sunma hakkı olmazdı.¹²⁹

Pater Familias'ın varisi olan ve dini yaşatacak olan bu çocuklara aşırı bir disiplin uygulandığı belirtilir. Şöyle ki klasik hukuk devri hukukçusu olan meşhur *Gaius* (ö. 180), bu durumu **tipik Romalılık** olarak adlandırmış ve Romalılar kadar erkek çocuklar üzerinde güç kullanan çok az topluluk bulunduğunu iddia etmiştir.¹³⁰

Roma patriyarkal aile yapısının çocuklar üzerindeki bu ağır disiplinin bir diğer nedeninin de Romalıları yüksek bir otoriteyi tanımaya, itaat etmeye ve emretmeye alıştırmaktır.¹³¹

Pater Familias için kız çocuklarından bazılarını *Vesta rahibesi* olarak tapınağa adanması da önemli bir dini görevdi. Çünkü putperestlik inancına göre *Tanrıça Vesta* adını verdikleri bir put vardı ve bu hane ve aile fertlerini korurdu. Ayrıca Roma şehrinde, her evde bir mabet makamında bulunan ocaklardan başka, bütün devlet için ateşin yandığı genel bir ocağı, bir anlamda “ateş tanrısı” vardı. Buna *Vesta Tapınağı* adı verilir ve burada yanan ateşin sönmemesi için bekçilik

¹²⁸ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s.73-75.

¹²⁹ Fustel de Coulanges, **Antik Site**, s. 54.

¹³⁰ **Marriage, Divorce and Children in Ancient Rome**, (editör: Beryl Rawson), Oxford University Press, Oxford 1991, s. 114.

¹³¹ Demircioğlu, **Roma Tarihi**, s. 50.

yapılması gerekirdi. İşte bu tapınakta *Tanrıça Vesta*'ya tapma işini Roma'da en iyi, en asil aileler olan *Patrici*'lerden *Pater Familiasların* seçtiği **altı bekâr kız** yapmaktaydı ki bunlar mukaddes ateşin ilelebet devamını temin etmekle görevliydi. *Vesta Rahibesi* olan kız çocuklarına toplumdaki en yüksek ve en şerefli bir şekilde hayat yaşama imkânı sağlanırdı. Öyle ki devletin en yüksek kurumlarından birinin başkanı olan şahıslar bile sokakta *Vesta Rahibelerinden* birisiyle karşılaşsa ona selam vermek zorundaydı. Bu kızlar *Tanrıça Vesta* mabedine girdikleri günden itibaren 30 yıl orada kalmaya ve en titiz şekilde iffetlerini korumaya mecburdular. Bakireliğini kaybeden *Vesta Kızı* ise diri diri toprağa gömülerek cezalandırılırdı. Roma tarihinde böyle birkaç cezalandırmanın bulunduğu kaydedilir.¹³²

Roma'da *gens* dışında hiç kimse yaşayamaz; bu yüzden her ferden bir şekilde *Patria Potestas* çatısı altında barınma zorunluluğu vardır. Bunu belirleyecek olan kişi de *Pater Familias*'dır. Onun "*domus*"unda yaşamasına izin vermesi bir anlamda "neseb tashihi" anlamına gelirdi. Diğer taraftan meşru bir evlilik ilişkisi ile dünyaya gelen çocukların babası tabii olarak kocadır ve soy babaya dayandırılırdı.¹³³

Pater Familias'ın Romalı olmayan bir kadınla evlenmesi gayrimeşru kabul edildiğinden ve Roma'da vatandaşlık hukuku sadece *Patrici* sınıfı için geçerli olduğundan bu tür evlilik gayrimeşru olarak kabul edilir ve evlilikten doğan çocuk da gayrimeşru/nesebi bozuk bir çocuk sayılırdı. *Pater Familias* bu çocuğu hâkimiyetine alamazdı. Eğer bu evliliğin kasıtlı olarak değil de hata yoluyla olduğu ispat edilecek olursa bu takdirde anne ve çocuk Roma vatandaşlığına alınır, böylece neseb düzelmiş sayılırdı.¹³⁴

Bazı kaynaklarda, gayrimeşru ilişkilerden dünyaya gelen erkek çocuklarının nesebinin şehrin yönetiminden sorumlu olanlar tarafından kabul edilmesi durumunda, babanın bir akrabası gibi kabul edilerek kayıt altına alınabildiği, kızların

¹³² Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 104-105; Basık, **Hiç Bizans Olmadı**, s. 8-9.

¹³³ Nurcan İpek, "Roma Hukukunda Yardım Nafakası Yükümlülüğü", **MÜHF-HAD**, C. XIX, No: 3, (277-290), s. 283.

¹³⁴ Di Marzo, **Roma Hukuku**, s. 137.

da yönetimde söz sahibi olan biri ile evlendirilerek nesebinin tashih edilebildiği nakledilir.¹³⁵

Nesepte şüpheyi kaldırmak için alınan tedbirlerden biri de dul kalan kadınların ikinci defa evlenmeden evvel bir sene beklemesinin zorunlu olmasıydı. Bu kaideyi ihlal ettiği takdirde evlenmesi sahih olmakla beraber ilk evliliğini yaptığı *Pater Familias* ile ikinci kocası *preator/consul* beyannamesine göre şerefsiz kimselerin çarptırıldığı cezalara çarptırılırlardı. Bu kaidenin daha sonra boşananları da içine alacak şekilde düzenlendiği belirtilir.¹³⁶

Roma'da köle sınıfının herhangi bir tanınırlığı olmadığı için onlarla evliliğe dair herhangi bir yasak bulunmamasına rağmen hiçbir erkek onlarla evlenmezdi. Ancak Roma geleneksel ahlakının bozulmaya başladığı dönemlerde köle kadın sayılarının artmasının etkisiyle onlarla evlilik dışı beraber yaşayan erkekler ortaya çıktı. Bu durum kölelerden dünyaya gelen gayrimeşru çocuklar problemini ortaya çıkardı. Çünkü Roma dininin örf ve âdetinde kölelerden ve gayrimeşru ilişkilerden dünyaya gelen çocuklara dair bir düzenleme bulunmamaktaydı. Kimsenin sahip çıkmadığı bu çocuklar ölüme terkedildi. Hayatta kalanlar ise sefil bir hayat yaşadılar. İmparator *Augustus* (M.Ö. 27-M.S. 14)¹³⁷ zamanına gelindiğinde azatlı kölelerden doğan çocuklar sahih nesep kabul edilmeye başlandı. Yine *Augustus* döneminde başlatılan bir başka uygulamaya göre Roma vatandaşlarının meşru bir evlilikten meydana gelen çocuklarını otuz gün içinde kaydettirmeleri zorunlu oldu. Gayrimeşru çocuklarla ilgili bir değişiklik yapılmadı.¹³⁸

1.1.4.6.1. Evlatlık Müessesesi

Pater Familias'ın evlat olarak kabul ettiği her çocuk kendi karısından doğmuş gibi kabul edilirdi.¹³⁹ Hâkimiyeti altına girdikleri ailenin bir ferdi sayılan bu evlatlıklardan *Augustus gibi* imparator olanlar olmuş hatta aşağıda imparatorların

¹³⁵ Di Marzo, **Roma Hukuku**, s. 138.

¹³⁶ Di Marzo, **Roma Hukuku**, s. 172.

¹³⁷ Julius Caesar'ın evlatlığıdır. Roma Cumhuriyeti M. Ö. 27'de onun Roma'nın hâkimiyetini eline almasıyla İmparatorluk olarak anılmaya başlanmıştır. Bkz. (çevrimiçi), <https://tr.khanacademy.org/humanities/world-history/ancient-medieval/roman-a/a/roman-empire> erişim: 21.09.2018.

¹³⁸ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s.101-119.

¹³⁹ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 101.

sefiş hayatları bölümünde görüleceği üzere böyle evlatlıkların bir müddet hüküm sürdüğü evlatlıklar hanedanlığı kurulmuştur.¹⁴⁰ Bu evlatlıklardan meşhur olan bir diğeri de M.Ö. 62’li yıllarda dönemin meşhur demagogu ve halk temsilcisi olduğu söylenen ve aynı zamanda meşhur *Cicero* (MÖ.106-43) ile hasmı olmakla tanınan *Publius Clodius* adındaki biridir. Çünkü bu şahıs, kendisini bir *Pleb*’in evlat edinmesini sağladıktan sonra *Appius Claudius Pulcher* adını almış ve evlatlığı olduğu bu ailenin konumunu kullanarak *Tribunus Plebis* yani halkı temsil etmek hakkını kazanmıştır.¹⁴¹

Evlatlık edinilenlerin evlatlıktan çıkarılması da mümkündür. Bu muameleye *emancipatio*/hâkimiyetten çıkarma adı veriliyordu.¹⁴²

Patrici ailesinin patriyarkal yapısına göre *Mater Familias* da olsalar kadınların evlatlık edinmelerine izin verilmemiştir.¹⁴³

1.1.4.6.2. Çocuk Düşürme ve Ölüme Terk Etme Adetleri

Romalıların çocuk düşürmeyi ahlak dışı olarak kabul etmedikleri, bu yüzden Roma’da çocuk düşürmek veya yeni doğan çocukları öldürmek veya ölüme terk etmek gibi aileyi sınırlandırmaya yönelik davranışların yaygın olduğu belirtilir. Esasen Roma Devleti’nin kuruluşunu anlatan efsaneye göre devletin kurucuları olduğuna inanılan *Romulus* ve *Remus*, *Vesta* rahibesi olarak adanan bir kız tarafından gayrimeşru olarak dünyaya getirilmiş ve bu yüzden ölüme terk edilmiş ama bir şekilde hayatta kalmayı başarmış iki kardeştir.¹⁴⁴

Özellikle Roma’nın erken dönemlerinde çocuk düşürme ve kürtajın, zengin asil sınıfı mensupları için bir çeşit zenginlik ve asillik özelliği olarak görüldüğü iddia

¹⁴⁰ Tranquillus, **On İki Caesar’ın Yaşamı**, s. 91.

¹⁴¹ Roma tarihinde ahlaksızlıklarıyla da meşhur olan bu şahsın evlat edinilmesi siyasi sebeplerle ilişkilendirilmiştir. Tarihçilerin naklettiğine göre İmparator *Iulius Caesar*, siyaseten kendisini rahatsız eden *Cicero*’ya düşman olduğu için, bu evlatlık meselesini çalışma saatlerinin dışında onaylamıştır. Bkz. Tranquillus, **On İki Caesar’ın Yaşamı**, s. 8, 57. Dipnot ve 14. Sayfa, 109. Dipnot.

¹⁴² Paul Koschaker, **Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, (tercüme: Kudret Ayiter), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1977, s.33,49,53; Ariès P./Duby G., **Özel Hayatın Tarihi 1, Roma İmparatorluğu’ndan 1000 Yılına** (tercüme: Turhan Ilgaz), İstanbul 2002, s.87.

¹⁴³ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 101.

¹⁴⁴ Efsane için bkz. Demircioğlu, **Roma Tarihi**, s. 36; Basık, **Hiç Bizans Olmadı**, s. 8-9; Nurcan İpek, “Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğın Terk Edilmesi Meselesi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. XXIII, 23, No: 2, 2017 (295 – 360), s. 295.

edilir. Ancak ahlakın bozulmasıyla gayrimeşru ilişkilerin çoğalması neticesinde sonraki dönemlerde, çocuk düşürmek yaygın hale gelmiştir. M.Ö. 1. yüzyıl sonunda çocuğun düşürülüp düşürülemeyeceği konusunun tartışılmaya başlandığı nakledilir.¹⁴⁵

O dönemde çocukların ölüme terk edilmesi olayları öldürülmelerinden, kız çocuklarının ölüme terk edilmeleri ise erkek çocuklara göre daha yaygın olan bir adetti.¹⁴⁶ Çocuğu doğduktan sonra öldürme konusundaki yetkili kişi *Pater Familias*'dir. Onun bu işe kalkışmadan önce annenin de rızasını aldığına dair nakiller vardır. Ancak bazı kaynaklarda babası tarafından öldürülen çocuklar için annenin ne kadar üzüldüğünden hatta bazen annelerin bunu önlemek için kız çocuklarını erkek gibi yetiştirdiğinden bahsedilir.¹⁴⁷

Gayrimeşru ilişkilerden dünyaya gelen çocuklardan hiç kimse mesul değildir. Bu yüzden bu çocuklar ölüme terkedilir.¹⁴⁸

1.1.4.7. Akrabalık ve Mahremiyet

Eski zamanların geniş ailesi olan Roma *Gens* birliğinde *Pater Familias*'ın kendi çatısı altında yaşamasına izin verdiği herkes birbiriyle akrabadır. Çünkü onun hükmettiği *gens* bir tapınma birliğidir ve bu akrabalığı ifade eden kavram *agnatio* akrabalığıdır. Bu hısımlık bağına göre meşru bir evlilikten doğan çocuklar, edinilmiş olan mallar, aynı *Pater Familias*'ın hâkimiyeti altında bulunurlar ve bu hısımlık aile reisi öldükten sonra da devam ederdi.¹⁴⁹ Bugün de Roma'daki *agnatio* akrabalığına işaret eden soyadları kullanımının devam ettiği söylenir.¹⁵⁰

Evlilik ve mahremiyet konularında kan bağına bağlı olan akrabalık bağının dikkate alındığını belirten araştırmacılar, Roma putperest geleneğinin 3. dereceye kadar kan hısımlarıyla evlenilmesini yasakladığını, buna göre, anne ve babalarla evlenme, evlatlık alınanlar da dâhil kardeşler arasındaki evlenme, hala, teyze, amca,

¹⁴⁵ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 95; Burcu Dönmez, "TCK'da Çocuk Düşürtme Suçu Mukayeseli Hukuk ve AIHM'nin Bakış Açısıyla Ceninin Yaşama Hakkının Sınırlandırılması", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. IX, No: 2, 2007, (99-141), s. 102-103.

¹⁴⁶ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 97.

¹⁴⁷ Doğanç, Kocakuşak, "Pater Familias' ve 'Patria Potestas' Kavramları", s. 241-242.

¹⁴⁸ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 101.

¹⁴⁹ Ziya Umur, **Roma Hukuku Lügati**, s. 23.

¹⁵⁰ Rado-Basman, "Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri", s. 530.

dayı, yeğen arasında evlenme yasağı olduğunu belirtirler. Kimi zaman imparatorların kendilerine özel uygulamaları olsa da bu durumun uzun süreli olmadığı belirtilir. İmparator *Claudius* (M.Ö. 10-M.S. 54) bunlardan biridir. Onun yeğeni ile evlenmek istediği için bunun caiz olduğuna dair senatodan karar çıkarttırdığı ama bu durumun İmparator *Constantinus* (273-337) tarafından tekrar yasaklandığı belirtilir. M.S. 4. yüzyılda getirilen kardeş çocukları arasında evlenme yasağının sonradan geri çekildiği aktarılır. Bir de kayınvalide, kayınpeder, gelin ve damat, din kardeşi olarak birbirlerinin ebedî mahremi kabul edilir; aynı şekilde üvey çocuklar ile üvey anne ya da baba ebedî mahrem sayıldığı için evlenemezler. Ayrıca tek eşlilik şarttır. İkinci bir evlilik suç kabul edilmiştir.¹⁵¹

1.1.4.7.1. Zina ve Sadakat Kavramlarının Mahiyeti: Metresler (Concubinatus) ve Zina Kavramının Dışında Tutulan Diğer İlişkiler

Roma toplumunda ve tabii ki *Patrici* ailelerin örfünde en çok önemsenen hususun zina fiili olduğu görülmektedir. *Infamia*/şerefsizlik adını verdikleri zina, en ağır cezaları gerektiren büyük bir suçtur. Ancak zina konusunda üzerinde en çok durulan kişi *Mater Familias*'tır. Onun zina yapması düşünülemez.¹⁵² Çünkü o, ailenin ateşini devam ettirecek veliaht *Pater Familias*'ı dünyaya getirecektir. Örfte göre sadece evli kadın kocasına sadakat borçludur. Şayet kadın buna sadık kalmazsa, koca onu boşar, zina davası açar ve karısıyla zina yapan erkeğe de ceza verilir. Verilecek cezayı *Pater Familias* takdir eder, çünkü onlar kadınların sadakatini korumakla yükümlüdürler.¹⁵³

Bazı durumlarda zina cezasının nişanlı kızları da içine aldığı nakledilir. Bu durumda nişanlısı suç duyurusunda bulunabilirdi.¹⁵⁴ Bunun cezasının ne olduğu tam anlaşılmasa da bekâr kızların ölüm cezasına çarptırılmadıkları nakledilir. Ancak ahlakın koruyucusu olarak kabul edilen *Vesta* kızlarının/rahibelerinin zina yapması

¹⁵¹ Söğütlü Erişgin, "Roma Toplumunda Kadın", s. 12-13.

¹⁵² Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 24-25.

¹⁵³ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Gökçe Türkoğlu Özdemir, **Roma Hukukunda İnfamia (Şerefsizlik)**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008; Tamer Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar ve Lex Iulia De Adulteriis Coercendis**, Homer Kitabevi, 2007.

¹⁵⁴ Di Marzo, **Roma Hukuku**, s. 161.

durumunda, yer altında bir odaya gömülerek yavaş yavaş ölüme terk edildikleri aktarılır. Bu rahibelere tecavüz etmeye kalkanların cezası ölümdür.¹⁵⁵

Zina suçu olarak kabul edilen fiillerden biri de evli kadınların ölen kocalarının yasını tutma süresi içinde yeniden evlenmeleri idi. Çünkü kadınlar, kocalarının ölümünden iki veya üç yıl geçmeden yeni bir evlilik yapamazlardı. Boşanmış kadınların yas tutma süresi ise 18 aydır.¹⁵⁶ Zina suçunu işleyenlerin artık bir daha özgür Roma vatandaşları ile evlenemedikleri ve ailelerine mirasçı olamadıkları söylenmektedir.¹⁵⁷

Bütün bu uygulamalardan anlaşıldığı üzere Roma putperest aile geleneğinde kadınların zina yapması kabul edilemez ve erkekler karılarının namusundan sorumludur. Erkekler gelince sadece *Patrici* tabakasının erkekleri kendi tabakasından biriyle zina yapmadıkları sürece, diğer tabakalardan kadınlarla gayrimeşru ilişkileri zina sayılmaz. Bu konudaki kurallar toplumun diğer tabakaları için geçerli değildir.¹⁵⁸

Roma'da görünüşte tek eşli evlilik esas olmakla beraber yukarıda ifade edildiği gibi erkeğin alt sınıflardan bir kadınla beraber olması, onu metres edinmesi, evliliğe sadakatsizlik sayılmadığı gibi zina olarak da adlandırılmıyordu. Buna *concupinatus* adı verilirdi ve bir çeşit hayat ve cinsel ilişki birliği olarak kabul edilmekteydi. Erkeğin bunlarla evlenmeleri yasaktı ancak bunları metres edinmeleri meşru idi. Bu ilişkide taraflar birbirlerine karşı hiç bir sorumluluk taşımaz ve bu ilişkiden dünyaya gelen çocuklar gayrimeşru sayılırlardı. Metreslik (*concupina*) ilişkilerinin de kendi içinde bazı kurallarının olduğundan bahsedilse de¹⁵⁹ Roma dinine göre bu ilişki içinde bulunan kadın ve erkek suçlu kabul edilmemekte ve cezalandırılmamaktadır.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Gaudemet, "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu", s. 221.

¹⁵⁶ Türkoğlu Özdemir, **Roma Hukukunda İnfamia(Şerefsizlik)**, s. 230- 231.

¹⁵⁷ Türkoğlu Özdemir, **Roma Hukukunda İnfamia(Şerefsizlik)**, s. 232.

¹⁵⁸ Gaudemet, "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu", s. 215.

¹⁵⁹ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 60; Doğancı-Altın, "Roma İmparatorluğunda 'Asker Evlilikleri' Yasağı", s. 75.

¹⁶⁰ Gaudemet, "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu", s. 215; Di Marzo, **Roma Hukuku**, s. 170.

Düşük tabaka olarak kabul edilen köle kadınlar, genelevlerde çalışanlar, genelev sahipleri, odalık hayatı süren kadınlar ve aktristler kendilerine değer verilmediği gerekçesiyle “zina ve tecavüz” kanununun dışında tutulurdu.¹⁶¹ Hatta *Augustus* döneminde, daha önceki yani Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan ahlaksızlıklara son vermek ve yeniden yüksek ahlaklı bir toplum meydana getirmek amacıyla bu kadınların kolaylıkla tanınabilmesi için düzenleme yapılmıştı. Şöyle ki böyle ahlak düzeyi düşük kadınların veya zina gibi fiillere meyilli olanların listesi çıkarılarak onlara özel kıyafetler giydirilmişti.¹⁶²

Ancak burada dikkat çeken bir başka önemli husus, meşru bir evlilik yapamayan kadınların da toplumda en düşük sınıflardan kabul edilen, aktristler, flütçüler gibi en düşük tabakadan sayılmalarıdır.¹⁶³

Augustus da dâhil olmak üzere bütün imparatorlar, devlet çıkarlarının düzenli bir aile hayatına bağlı olduğunu kabul ederken, bunu sadece *Patricius* aileleri ile sınırlı tutmaya devam ettiler. Yine bunun yanında her sınıftan erkeğin serbest cinsel hayata devam etmelerinde bir beis görmediler. Diğer önemli bir husus da zina cezasının sadece *Patricius* ailelerinin kadınlarına uygulanması, alt sınıftaki kadınların yaşantısına karışılmamasıydı. Elbette *gens* yapısının güçlü olduğu zamanlarda *patriyarkal* aileye sığınarak yaşayan yabancılar sorun olmadı ama *gens* yapısı çözülüp de ahlakî bozukluklar geniş kesimlere yayıldığında bu şekilde cezalandırmaların sadece asiller sınıfıyla sınırlı kalması toplumun zararına oldu. Şöyle ki adı kötüye çıkan kadınlar hür kadınlara tanınan hak ve ayrıcalıklardan ayrılmayı memnuniyetle kabul ediyorlardı. Çünkü yasalara göre bu kadınlar cezalandırılırken hür olmayan kadınlar cezalandırılmıyordu. Gençler de verilecek cezalardan kurtulmak için *infamia*/şerefsizlik ile damgalanmayı seve seve kabul etmeye başlamışlardı.¹⁶⁴

¹⁶¹ Türkoğlu Özdemir, **Roma Hukukunda İnfamia(Şerefsizlik)**, s. 229.

¹⁶² Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 24.

¹⁶³ Türkoğlu Özdemir, **Roma Hukukunda İnfamia (Şerefsizlik)**, s. 229. Bu gelenek orta çağda böyle kadınların “cadı” olarak görülüp yakılmasına sebep olmuştur. İlerleyen bölümlerde bu konu ele alınacaktır.

¹⁶⁴ Tranquillus, **On İki Caesar’ın Yaşamı**, s. 105; Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 24.

1.1.5. Ailede Çözümler ve Çözüm Arayışları

Roma toplumunda aile kurumunun çözümlenmesini getiren en başta sebeplerden biri olarak, kendi ananelerine sınımsız bağlı olan *Patrici*'lerin toplum düzenini oluşturan “*ius*” düzenlemesi olduğu belirtilir. Şöyle ki Roma’da M.Ö. 4. yüzyıla kadar olan dönemde özel hukuk alanında, *ius civile* yani “yurttaşlık hakları” anlamına gelen kurallar, devleti kuran *patriyarkal* ailenin mensuplarını (*patrici*) bağlıyor, diğer gruplar için herhangi bir kayıt getirmiyordu.¹⁶⁵

Roma’da din ve aile bütünüyle *Pater Familias*'ın uygulamalarına bağlı olduğu için, savaşlar nedeniyle *Pater Familiaslar* sık sık evden ayrılmak zorunda kalınca, kendisinin veliahdı olacak çocuğa evin ilahlarına tapmayı, onları kutsama şekillerini öğreterek onu evin yüksek rahibi olmak için hazırlama görevini yeterince yerine getiremedi. Bu durum onun etkilerinin azalmasına sebep oldu. *Mater Familiaslar* da çocuklar karşısında yetersiz kaldı. Bunun üzerine çocukların terbiyesi azat edilmiş kabiliyetli bir kölenin hocalığına bırakıldı. Bütün bu durumlar Cumhuriyet devrinin sonlarına doğru “asiller” tabakasını temsil eden sağlam ve emin geleneklere sahip sınıf olan *Patrici* ailelerinde çok ağır buhranlar ve korkunç ahlak dengesizlikleri meydana getirdi.¹⁶⁶ Miladi 3. yüzyıla kadar *Patrici* birliği şeklinde yaşayan Roma ailesinin bu tarihten sonra yavaş yavaş *Pater Familias* hâkimiyetinden çıkması çözülmeyi de beraberinde getirmiştir.¹⁶⁷

Metres edinme (*concupinatus*) yaygınlaştı. Bunun üzerine daha önce kınanan ve yaygın olmayan *concupinatus*, *Augustus*'un on iki kanun düzenlemelerinde yer aldı. Buna göre sınıflar arasında evlilik yaşağı devam ederken, hür ve namuslu olmayan kadınlarla yasak olan gayrimeşru ilişki suç olmaktan çıkarıldı. Bu dönemde erkeklerin karısıyla beraber birkaç tane de metres/*concupinae* edinmesi normal hale geldi. Sonrasında *concupinea* ile evlenmeye de izin verildi. *Iustinianus* zamanında

¹⁶⁵ Örf adet hukuku, bir kanun yapılmadan, toplumun iradesiyle, eskiden beri kabul edilen hukuk, olarak tanımlanır. Bkz. Umur, **Roma Hukuku**, s. 76; Umur, **Roma Hukuku Tarihi Giriş**, s. 33.

¹⁶⁶ Paribeni, **Roma Ailesi**, s.61-67.

¹⁶⁷ Pugliese, “Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış”, s. 342-343. Böyle de olsa her bir dönemi bir öncekinden ayıran kesin çizgilerin olmadığı bilinmelidir. Bu konuda Roma Hukuku profesörlerinden Andreas B. Schwarz'ın (1886-1953): “Roma tarihinin krallık, cumhuriyet, principat, mutlak imparatorluk isimleri altında ayırdığımız muhtelif devirleri, birbirlerinden ani değişmelerle ayrılmış müstakil devirler olmayıp, eski an'aneleri mümkün olduğu kadar muhafaza edip inkişaf ettiren devamlı tekâmüllerdir.” dediği nakledilir. Bkz. Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 6 ve 9. Dipnot.

farklı sınıfların birbiriyle evlenebilmesi mümkün oldu. Ayrıca dini bir merasim anlamı taşıyan ve sadece patricilerin yaptığı *confarreatio* evliliği şart olmaktan çıktı. *Concubinae* ile yaşamak da sıhri hısımlık doğurdu.¹⁶⁸

Meşhur Roma ailesi tarihçisi *Roberto Paribeni* ailenin çözülmesini kölelik müessesesine bağlar. Ona göre kölelerin pek çok faydalarının yanında zararları da olmuştur. Çünkü Roma’da azat edilmiş köleler anarşiye sebep oldukları gibi özellikle çocukların ahlaklarını da bozmuşlardır. Çünkü bunlar güçlendiklerinde *Pater Familiaslar* üzerinde hâkimiyet kurarak her türlü sefahati ve çapkınlığı kolaylaştırmışlardır. Hükümdarların veya toplumda itibarı olan kişilerin itimadını kazanan köleler, bu sayede çok iyi duruma gelebiliyorlardı. Bu da halk arasında kin ve nefreti körüklüyordu. Diğer taraftan lüks ve zenginlik artınca kölenin yaşayışı patronunkinden çok farklı olmadı. Evde birden fazla ırktan köle çalıştırmak idareyi zorlaştırdığı için efendileri hoşgörülü olmak zorunda kaldılar. Kölelerin itibarı arttıkça patronunu taciz etmeye başlıyordu. Hatta bir vali kölesi tarafından öldürülmüştü. Bütün bunların yanında kimilerince köleler en fena tesirini Roma ailesinin ve ırkının üzerinde yaptırmıştır. Çünkü pek çok köle nüfusa karışmıştır.¹⁶⁹

Ailenin çözülmesinin bir başka sebebi olarak, sıkı kuralları olan putperest Roma dinine “karşı” bir hareket olarak **hümanist ruh** adlı fikir akımının **aşağı sınıf** kabul edilen kesimden şair, yazar, hukukçu gibi önemli sayıda kişiyi etkilemesi gösterilmiştir. Çünkü bunlar hayatlarının büyük bölümünü savaş meydanlarında geçiren erkeklerin dış âleme kapalı olan hayatlarını da etkiledi. Bu dönemde Roma geleneğine tamamen ters bir davranış olan *Pater*’e itaatsizlik durumu ortaya çıkmıştı. Roma putperest geleneğinin şekillendirdiği ahlaka sahip kadın tipine karşı daha serbest bir tavır takınan kadın tipi teşvik edilmeye ve bu dış âleme açılanlar öne çıkarılmaya başlandı. Geleneğe aykırı olarak kocalarını boşayan kadınlar ortaya çıktı.¹⁷⁰ Bunun için Roma ailesinde kız çocuklarının *Patria Potestas* hâkimiyetinden kurtulma istekleri erkek çocuklarına göre daha hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁸ Di Marzo, **Roma Hukuku**, s. 179-180.

¹⁶⁹ Paribeni, **Roma Ailesi**, s. 79-87.

¹⁷⁰ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 91.

¹⁷¹ Gaudemet, “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, s. 212-214.

Bütün bunlara ilave olarak Yunan kültür ve ahlakının Roma'ya aktarılması lüks ve refah seviyesinin artmasıyla birleşince genel olarak bir ahlak bozukluğu ortaya çıktı. Bunun önüne geçmek isteyen *ensor* ve *senatuslar* lüks sayılan maddelerin üretimi ve yapımını kısıtlayıcı kurallar koydu. Ancak bunlar Roma *Patriyarkal* ailesini kurtarmaya yetmedi.¹⁷²

1.1.6. Roma Patriyarkal Ailesinin Sonu

Pater Familias'nın gücünün zayıflaması sonucunda *patriyarkal* dini yapı zayıfladı. Bu durum sosyal sınıflarda dengesizlik meydana getirdi. Evlilik birliğinde toplumsal çıkar duygusu kayboldu. Zina yaygınlaştı. Aile yapısının gevşemesi, evlatların anne-babaya şefkat ve sevgi duygularını yok etti. Babaların oğullarına karşı iyi duyguları tükendi. *Patriyarkal* ailesinin ahlaki bağlarından kaçan insanlar kolayca boşanmaya başladılar. *Concubinatus* evliliği tercih edilmemeye; *Patriyarkal* geleneğe sahip olmayan alt sınıfların evlilik akdi tercih edilmeye başlandı. Bu bağı bile sıkıcı bulanlar evlenmeyi reddederek cinsel isteklerini tümüyle geçici ilişkilerle gidermeye, yabancı insanlardan çocuk sahibi olup, sonra da evlat edinmeye başladılar.¹⁷³ Çocuk düşürme olaylarındaki artış, dönem kaynaklarında, yüzyılın en büyük kötülüğü olarak nitelendirilmiştir.¹⁷⁴

Aileyi korumak için devletin müdahalesi durumu düzeltmedi. İstanbul Üniversitesi'nde Roma hukuku dersleri veren Fransız hukukçusu *Jean Gaudemet* (1908-2001) bu durumu şöyle özetler:

“Hukukçuların tutumu, örf ve âdetin gelişmesi ile çatışmıştır. Cumhuriyetin son yıllarından itibaren aile birimi dağılmıştır.¹⁷⁵ Ordu ile giden *Pater*'in uzun yolculukları, gitgide daha uzaklarda fethedilen toprakların işletilmesi gibi zorunluluklar, baba otoritesinin ferdi uygulanaşına engel olmuştur... Yunan uygarlığının etkisi, zenginlik, lüks ve bağımsızlıktan zevk alma; artık tartışılmaya

¹⁷² Özcan Karadeniz Çelebican, **Iustanius Zamanına Kadar Roma'da İş İlişkileri**, Sevinç Matbaası, Ankara 1976, s. 240-241. (138 ve 139. Dipnotlar.) Ayrıca bkz. Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 26, 76-81.

¹⁷³ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 75-76, 89-94; Nurcan İpek, “Actio Rerum Amotarum”, **MÜHF – HAD**, C. XVI, No: 3-4, s. 205.

¹⁷⁴ Gaudemet, “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, s. 207.

¹⁷⁵ Cumhuriyet Devri M.Ö. 509 ile 27 yılları arasındır. Sonrasında ilk imparatorluk devri M. S. 284'e kadar, son imparatorluk devri İstanbul'un fethine kadar sürmüştür.

başlanan hatta bazen geride kalan dinin zayıflayan zorlamaları, kadına daha fazla hürriyet getirmiştir.”¹⁷⁶

Roma ahlakının sınırları çizilirken, kuralların yüksek sınıflar tarafından belirlendiği gözden uzak tutulmamalıdır. Aşağı sınıftan erkeklerin geleneklere bağlılığının, senatörler ve atlılarla aynı düzeyde olmadığı da belirtilmelidir. Aynı şekilde aşağı sınıftan kadınlar evlenme ve boşanma konularında daha cüretli davranabilmiştir. Geleneklerin korunması aşağı sınıf mensupları için özel bir önem taşımamıştır. Bu nokta, geleneklerin Roma devlet sistemiyle ne kadar paralel koştuğunu vurgulamak açısından da önem taşımaktadır.¹⁷⁷ Çünkü Romalıların dini örflerine uygun olarak sağlam bir şekilde kurdukları *gens* sistemi, şehirleşme (*civitas*) çalışmaları içinde meydana gelen değişikliklerle beraber, *Gens*’lerin ayakta kalmasını sağlayan aile akrabalığını zayıflatmıştır.¹⁷⁸

1.1.7. İmparatorluk Dönemi Çöken Aile Hayatına İmparatorların Aile Hayatlarından Bakış

Roma, tarihin tanık olduğu en görkemli imparatorluklardandır. İmparatorluk Roma dininin *patriyarkal* aile yapısına göre teşkilatlandırılmıştı. İmparatorlar bir çeşit *Pater Familias* olarak kabul edilebilir. Bu bakımdan zaman içinde geleneksel Roma putperest ahlakının değişimine de bir örnek teşkil ederler. Bu konuda bize gelen nakillere göre Roma devletinin zenginliği arttıkça, kötü zevkler, sefahat, ahlaksızlık da son raddeye gelmiş, Roma serseriliğin, serüvenciliğin ve eğlencenin merkezi olmuştur.¹⁷⁹ Bu ahlak düşüklüğünün vardığı noktada imparatorların ve yüksek tabakadan bazı insanların yaşadıkları *Pompei* kentinde¹⁸⁰ düzenlenen eğlencelerdeki zulüm ve fuhuş korkunç derecelere ulaşmıştır. Bunlara dair tarihçilerin imparatorların hayatlarına dair bazı nakilleri günümüze ulaşmıştır.

İmparatorların hayatları hakkında bilgi veren bazı kaynaklarda, başta “*Tanrısal Iulius Caesar, Tanrısal Augustus, Tiberius, Caligula, Tanrısal Claudius,*

¹⁷⁶ Gaudemet, “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, s. 206.

¹⁷⁷ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s.73.

¹⁷⁸ Okandan, **Roma Amme Hukuku**, s. 22.

¹⁷⁹ August Bebel, **Kadın ve Sosyalizm** (tercüme: Sabiha Zekeriya Sertel), Toplum Yayınevi, Ankara 1980, s. 41.

¹⁸⁰ Günümüzde turizme açık olan bu kent M. S. 79 yılında Vezüv yanardağının külleri altında kalmıştır.

Nero” şeklinde isimlendirilen ve putperest Roma dinine göre öldükten sonra “tanrı” olarak kabul edilenler de dâhil Roma imparatorlarının çoğunun; pek çok evlilik yaptıkları, bazı kadınları kendileriyle evlenmeye zorladıkları, eğlence ve şehvete düşkünlükleriyle tanındıklarını, hatta yukarıda değindiğimiz gibi *Tanrısal Claudius*’un Roma dinine göre yakın akraba ile evlenme yasağına rağmen kardeşinin kızı ile evlendiğini; imparatorların çoğunlukla bozuk ahlaklı kişiler oldukları ve sefih bir hayat yaşadıklarını naklederler.¹⁸¹

Bunlardan bir diğeri olan Roma’nın ikinci imparatoru *Augustus*’un evlatlığı *Tiberius Iulius Caesar Augustus*’un (M.Ö. 42, M.S. 37) annesi *Livia Drusilla, Octavianus*’la¹⁸² evlenebilmek için babası *Tiberius Claudius Nero*’dan (M.Ö. 42, M.S. 37) boşanmasıdır.¹⁸³ Bu evlilikte Roma geleneğine göre iki aykırı durum var; ilki yukarıda zikrettiğimiz üzere Roma kanunları böyle bir boşanmayı kabul etmez; çünkü boşanma ya zina ya da kısırlık sebebiyle kabul edilebilir. İkincisi ise yine Roma kanunlarında evlatlık alınan kişi kendi sulbünden sayılır.

Zamanın tarihçilerinin kaydettiklerine göre yine Roma geleneksel uygulamalarına tamamen ters bir hareket olarak *12 Caesar*’dan ilki olan *Tanrısal Iulius Caesar*, ikinci karısı *Cornelia*’dan olan kızı *Iulia*’yı nişanlı olduğu *Servilius Caepio*’dan ayırarak kendi imparatorluk konumunu sağlamlaştırmak için daha avantajlı gördüğü *Gnaeus Pompeius* ile evlendirdiği; ayrıca kendi karısının ailesi olan *Pompeius* ile olan akrabalığını ve dostluğunu korumak için, kız kardeşinin torunu olan *Octavia*’yı onlardan biri ile evlenmesi için teklif ettiği nakledilir.¹⁸⁴

Roma’nın en çok tepki alan yöneticilerden biri de yukarıda adı geçen M.Ö. 62’li yıllarda dönemin meşhur demagogu ve halk temsilcisi olan meşhur *Cicero*’nun¹⁸⁵ hasmı olduğu belirtilen *Publius Clodius*, Roma geleneğinde yaygın bir şekilde uygulanan “evlatlık” müessesinin nasıl kötüye kullanılabileceğinin bir

¹⁸¹ Geniş bilgi için bkz. Tranquillus, **On İki Caesar’ın Yaşamı**, s. 25-190.

¹⁸² Augustus Octavianus (M.Ö. 27 - M.S. 14) ilk Roma imparatorudur. Konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Oğuzhan Can, “İmparator Tiberius’un Yaşamı Ve Siyasal faaliyetleri” (M.S. 14-37) **T.C. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi**, İzmir 2015.

¹⁸³ Caesar Augustus Emperor of Rome, **Monumentum ancyranum=Ankara anıtı** (tercüme: Çiğdem Dürüşken), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2009, s.113, 27. Dipnot.

¹⁸⁴ Tranquillus, **On İki Caesar’ın Yaşamı**, s. 14 ve 17.

¹⁸⁵ M.Ö. 106-M.S. 43 yılları arasında yaşadığı bilinen meşhur devlet adamı ve hatibi. Son derece zarif bir lisanla yazmış olduğu eserleri, Latincenin en mükemmel örneği sayılır. Umur, **Roma Hukuku Lüğati**, s. 36.

örneğidir. Şöyle ki bir köle olan bu şahıs, kendisini bir *Pleb*'in evlat edinmesini sağladıktan sonra adı *Appius Claudius Pulcher* şeklinde değiştirilmiş, sonra evlatlığı olduğu ailenin konumunu kullanarak *Tribunus Plebis*, yani halkı temsil etmek, hakkını kazanmıştır.¹⁸⁶ Bu şahıs, 12 levha kanunlarının hazırlayıcılarından biri olan *Appius Cladius* adlı, aşağı sınıftan bir asker olan *Lucius Virginius*'un kızı *Virginia*'yı elde etmeyi aklına koyduğu halde Roma putperest geleneklerine göre onunla evlenmesi mümkün değildir. Olay kaynaklarda şöyle geçer: rivayete göre o dönemde *ensor* olan *Appius Cladius*, *Virginius*'un kızını çok beğenmiştir, ancak her ikisi de farklı sınıflardandır ve o dönemdeki sınıflar arası evlenme yasağından dolayı yasal olarak evlenmeleri mümkün değildir. *Appius Cladius*, *Virginia* ile gayri meşru bir şekilde beraber olmak ister. Kız buna karşı çıkınca kendi akrabalarına onu kaçırmalarını söyler. Bunu gören halk kendilerine engel olur. Bu defa iyice hırslanan ahlaksız adam, kıza ve ailesine iftira attırır ve mahkemeye verir. Çünkü mahkeme başkanı kendisidir ve ailenin aleyhine karar verir. Artık kendilerine bütün yolların kapandığını gören baba, kızına kötülük yapacaklarını anlar. Bunun üzerine kızına son kez sarılma bahanesiyle eline geçirdiği bir bıçağı eline alır ve “çocuğum seni özgürlüğe ve iffete gönderiyorum, ölümler dünyasındaki atalarının yanına çünkü yaşadığın sürece tiranlar senin iffetini ve özgürlüğünü vermeyecekler.” diyerek son çare olarak kızının kalbine saplar.¹⁸⁷

Daha önce belirtildiği gibi **evlatlık edinme** örfü, *Iulius & Claudius evlatlıklar hanedanlığı* şeklinde adlandırılan dönemi meydana getirmiştir. Bunlardan yukarıda adı geçen imparatorlardan *Tiberius* (M.Ö. 42-M.S. 37) *Caesar*'ın anne tarafından dedesi olan *Livius*'ların evlat edindiği biridir.¹⁸⁸ İmparator *Augustus*'un kendi oğulları erken yaşlarda ölünce, *Tiberius*'u evlatlık edinmiştir.¹⁸⁹ Meşhur imparatorlardan biri olan *Nero* veya *Neron*'un da (M.S. 37-68) İmparator *Claudius*'un (M. S. 10-54) evlatlığa aldığı damatlarından biri olduğu söylenir.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Söylendiğine göre İmparator *Iulius Caesar*, siyaseten kendisini rahatsız eden *Cicero*'ya düşman olduğu için, bu evlatlık meselesini, çalışma saatlerinin dışında alelacele onaylamıştır. Bkz. Tranquillus, **On İki Caesar'ın Yaşamı**, s. 8, 57. Dipnot ve 14. Sayfa, 109. Dipnot.

¹⁸⁷ Diler, **Augustus Çağında Cinsel Suçlar**, s. 58-59.

¹⁸⁸ Tranquillus, **On İki Caesar'ın Yaşamı**, s. 91.

¹⁸⁹ Tranquillus, **On İki Caesar'ın Yaşamı**, s. 97.

¹⁹⁰ Tranquillus, **On İki Caesar'ın Yaşamı**, s. 165.

Hanedanın son imparatoru olan Neron hakkında günümüze gelen söylentilere göre öncekileri kıyaslayacak olursak **kayser** adı verilen Roma imparatorlarının özel hayatlarının, pek çok zulme ve entrikaya sahne oldukları anlaşılır. Rivayete göre tahtın asıl varisi *Claudius*'un üvey oğlu *Neron* değil, öz oğlu *Britannicus* 'tur. Ancak ikinci eş *Agrippina*, türlü oyunları ile *Claudius*'un yaşta küçük oğlunu geri plana atıp kendi oğlu *Neron*'u evlatlık olarak aldırdıktan sonra gelecekte imparator olmasını sağlamıştır. Bir süre sonra oğlunun Roma tahtına geçmesi için hazır gören *Agrippina*, mantar yemeğine koyduğu zehirle kocası *Claudius*'u öldürür. Böyle bir süreçle tahta geçen *Neron* için hâlâ üvey kardeşi *Britannicus* tehdit olmaya devam ettiği için onu da bir akşam yemeğinde zehirleterek öldürmüştür. Bu defa annesini kendine tehdit olarak görmeye başlayan *Neron*, metresi *Poppaea Sabina*'nın da kışkırtmalarıyla annesini de öldürür. Bu ve benzeri pek çok aşırılıkları **Senatus** tarafından affedilmez ve vatan haini ilan edilir. *Neron*, M.S. 68 yılında boğazını keserek 30 yaşında hayatına son verir. *Neron* ile birlikte *Iulius & Claudius* hanedanlığının tahttaki iktidarı bitmiş olur.¹⁹¹

1.2. ROMA'NIN HRİSTİYANLIĞI KABULÜ VE KATOLİK HRİSTİYANLIK'TA AİLE

İsa (a.s)'ın kâmil bir tevhid inancı ve Tevrat'ı tasdik edici ve kendinden sonra adı **Ahmet** olacak bir peygamberi müjdelemek üzere gönderildiği din¹⁹² sonraki tarihlerde Hristiyanlık olarak adlandırılmıştır.

Dünya tarihinde 7. yüzyıldan başlayarak **İslam medeniyetinin altın çağlarının** yaşandığı tarihler, Batı'nın en karanlık çağları olmuştur. Kimi araştırmacılar Ortaçağlar kültürünü Avrupa'nın Hristiyan kuzeyinin kültürü olarak tanımlar. Buna göre Haçlı ruhunu taşıyan ve Hristiyanları Müslümanlara karşı harekete geçiren Kuzey Avrupalılar; haçlı savaşları esnasında ilk defa karşı karşıya geldikleri Müslüman medeniyetinden etkilenecek geri dönmüşler ve ülkelerinde

¹⁹¹ Ali Güveloğlu, "İmparator Sofraları", **Mediterranean Journal of Humanities**, C. IV, No:2, 2014, (131-140), s. 134-139; Merve Taş, "İmparator Neron ve Hakkında Bilinmeyenler" (Bitirme Tezi), **T.C. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı**, İzmir, 2016.

¹⁹² Mâide, 5/116, 117 ve 47; ayrıca bkz. Muhammed Ebu Zehre, **Hristiyanlık üzerine Konferanslar** (tercüme: Akif Nuri), Fikir Yayınları, İstanbul 1978, s. 23-25.

değişimi başlatan güç olmuşlardır.¹⁹³ Çünkü Batı tarihinde en karanlık çağ olarak tanımlanan bu yüzyıllarda Müslümanlar en parlak dönemlerini yaşamışlardır.¹⁹⁴

Bu bölümde Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesi sonrasında Putperest Roma ailesinde meydana getirdiği değişikliklerin izi sürülecektir. Bundan amaç, İslam'ın kıyamete kadar devam edecek olan aile düzenlemelerinden yoksun olan Hristiyan ailesini meydana getiren şartların, zaman içinde tıpkı Roma putperest ailesinde olduğu gibi zamanın gerisinde kalarak, çağın ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığı yönlerine işaret etmektir. Diğer taraftan küreselleş(tir)me neticesinde günümüz Müslüman ailesine aktarılan Hristiyan ailesine ait unsurlara dikkat çekilecektir.

1.2.1. Hristiyan Ailesini Etkilemesi Bakımından Roma Dini

“Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri” adlı kitabın¹⁹⁵ 15 Ağustos 2000 tarihli basımının dış ve iç kapağına yerleştirilen bir logonun şu anlama geldiği belirtilmektedir:

“Kapaktaki logo Domitilla Katakomblarında¹⁹⁶ III. yüzyıl sonlarından kalan bir Hristiyan mezar taşından alınarak çizilmiştir. Putperest kaynaklı bu çoban tasvirini Hristiyanlar merhumun ruhunun ebedi yaşamda bulduğu mutluluğu ve huzuru simgelemek için kullanırlardı.

Tasvir, bu kitabın belirgin karakteristik yanlarına da işaret etmektedir: İnanlılarını (koyunlar) gerçeğin melodili senfonisiyle (flüt) çeken, onları otoritesiyle (değnek)

¹⁹³ Christopher Dawson, **Batı'nın Oluşumu** (tercüme: Dinç Tayanç), Dergâh Yayınları, İstanbul 1976, s. 125, 311; Ellen Meiksins Wood, **Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağlardan Ortaçağlara Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi** (tercüme: Oya Köymen), Yordam Kitap 2013, s. 200; Ali Mazaheri, **Orta Çağ Müslümanlarının Yaşayışları** (tercüme: Bahriye Üçok), İstanbul, 1972.

¹⁹⁴ Jose Vazquez Ruiz, “Kristof Kolomb'un Coğrafi Kanaatlerinde Müslüman Kültürünün Etkisi” (tercüme: Mehmet Özdemir), **İslâmî Araştırmalar**, 2000, C. XIII, No: 1, (43-46), s. 43.

¹⁹⁵ Bu bölümde sıklıkla kendisine müraccat edeceğimiz bu kitap, Katolik kilisesi literatüründe “kateşizm” (Fransızca catechisme) olarak tanımlanan ve bu bölümde 1.2.4. numaralı başlıkta kendisinden söz edeceğimiz Katolik prensiplerini soru-cevap şeklinde öğreten el kitabıdır. Bkz. Musa Osman Karatosun, “Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı”, **Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu** içinde (27-29 Mart 2015), (editör: Yavuz Ünal vd.) **Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, Samsun 2016, 2 c., C: II, (389-408), s. 403.

¹⁹⁶ Bkz. Ufuk Serin, “Erken Hristiyanlıkta Ritüel, Simge ve Kimlik: Mekânsal Bir Çerçeve Olarak ‘Katakomb’lar, Topoğrafya, Mimari ve İkonografya Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Arkeoloji’de Ritüel ve Toplum** TAS (Tematik Arkeoloji Serisi) C. V, 2019, (285-318).

koruyan ve güden ve onları cenneti açan kurtarıcı Haçının, “yaşam ağacının”, gölgesinde dinlendiren İyi Çoban Mesih.¹⁹⁷

Araştırmalara göre Roma putperest dininden Hristiyanlık dinine girenler, Hristiyanlığın Avrupa kıtasında görünür olmaya başladığı M.S. 64-313 yılları arasında kıtaya hükmeden putperest Roma İmparatorluğu yönetimi tarafından çok zulüm görmüş ve İsa (a.s.)'ye inancını açıkça dile getiren pek çok insan öldürülmüştür. Bu zulüm **313 Milano Bildirisi** adı verilen bir mutabakatla sona ermiş ve bu tarihten itibaren, Hristiyanlığa girenler için ilk defa ibadetlerini açıktan yapmaları mümkün olmuştur.¹⁹⁸ Böylece Hristiyanlığın tanınması kısmen gerçekleşmiş ve Hristiyanlar da koruma altına alınmıştır.

İmparator Konstantin (hicrî 308-337) ve sonrasında, Hristiyanlığın Roma topraklarında hızla yayılmaya başladığı yıllarda, putperestliğe ait gelenekler de yavaş yavaş bu yeni dine adapte edilerek halkın bu dini kolaylıkla benimsemesinin amaçlandığına dair bir tez öne sürülür. Bu tezi güçlendiren ise İmparator Konstantin'in Hristiyan olduğu halde vaftiz olmaması, ama bütün servetini yeni kurulmuş olan Roma kilisesine bağışladığına dair nakledilen rivayettir. Üstelik Konstantin, pazar gününü güneşe adadığını ilan ederek bu günün Hristiyanlar için de kutsal kabul edilmesini sağlamıştır.¹⁹⁹ Diğer taraftan Roma dininde geleneksel olan **başrahip** (Pontifex Maximus)²⁰⁰ unvanını son nefesine kadar korumuş ve yine ülkenin her tarafında puta tapılmaya devam edilmiştir.²⁰¹ Ayrıca putperestlik dininde kutsal olan rahiplerin, Roma devletinde de en etkin kişi olmaları sebebiyle, putperestliğe dair bir takım kabulleri aynıyla Katolik Hristiyanlığa taşıdıkları bu

¹⁹⁷ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri** (tercüme: Dominik Pamir), Yayıncılık Matbaası, İstanbul 2000.

¹⁹⁸ Kemal Polat, **Katolik Hristiyanlık'ta Azizilik ve Azizler**, Salkımsöğüt Yayınevi, Ankara 2008, s. 62-63.

¹⁹⁹ Polat, **Katolik Hristiyanlık'ta Azizilik ve Azizler**, s. 166-167.

²⁰⁰ Roma putperest dininde rahiplerin organize olduğu grupların en üst seviyesi olan “collegium pontificium” adlı birimine imparatorlar heyet başkanı olarak atanır ve bu makam “Pontifex Maximus” olarak adlandırılırdı. Bu sistem müşrik Roma dininde bir çeşit ruhbanlık olarak görülmektedir. Bkz. Nadide Şahin, “Hristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı** (Yüksek lisans tezi), 2008, s. 4.

²⁰¹ Basık, **Hiç Bizans Olmadı**, s. 96. Constantinus'un Hristiyan olup olmadığı konusu ise günümüze kadar devam eden tartışmalara konu olduğu görülmektedir. Bkz. Yunus Kaymaz, “Büyük Constantinus'un Hristiyanlığı Meselesi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, C. XVI, No: 29, (213-235).

yüzden de Katolik kilisesindeki **başrahiplik** müessesesinin aynı görevle orada da yerini aldığı belirtilmektedir.²⁰²

Konstantin'den sonra gelen imparatorlardan Jülyen/*Julianus* (M.S. 361-363) döneminde putperest inancın tekrar canlandırılmasına yönelik çalışmalar yapılsa da²⁰³ çok geçmeden İmparator I. Tiyodosyus/*Theodosius* (M.S. 379-395) döneminde Hristiyanlığın devlet dini olarak tanınması gerçekleşmiştir.²⁰⁴

Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olana kadar (M.S. 383) baskı altında kalan Hristiyanların dinlerini gizledikleri ve Hristiyanlığın Avrupa'da ancak 4. yüzyıldan itibaren kendine açıktan destekçi bulabildiği ve bu zaman içinde hem Yahudiliğin hem de Roma İmparatorluğu'nun baskı ve eziyetleri altında kaldığı bilinmektedir. Bu esnada Hristiyanlığın kendi içinde bölünmeler yaşadığı ve pek çok mezhebin ortaya çıktığı, bunun sonucu olarak meydana gelen boşlukların Yahudi kültürüyle doldurulduğunu ifade eden *Muhammed Ebu Zehra*, Hristiyanlığın Yahudi inancı ile Yunan felsefesinin uyuşması sonucunda ortaya çıkan karma bir din olduğunu söyler.²⁰⁵ Bu etkileşimden ailenin de önemli ölçüde pay aldığı ve dolayısıyla bu dönemdeki aile oluşumunun bu coğrafyada birbiriyle ilişkili olarak yaşanan Yunan, Roma, Helen ve Pagan olmak üzere, başlıca dört kültürel modelin etkisi altında kaldığı söylenebilir.

Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı kabul ettikten sonra da Roma geleneğini korumak temeline dayalı eski düşünceden vazgeçmediği, ilerleyen zamanda bunun ortak bir Avrupa kültür ve medeniyetini oluşturmada bir esas teşkil ettiği iddia edilir.²⁰⁶

Kiliselerdeki aziz ve azizeler ve bunların kiliselerdeki heykellerinin bizzat kilise tarafından, puta tapmaya alışık olan bu topluluklarda görülen puta tapma arzusunu karşılamak ve kiliseye bir gelir sağlamak amacıyla Roma döneminde

²⁰² Şahin, **Hristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı**, s. 17-19.

²⁰³ Basık, **Hiç Bizans Olmadı**, s. 109.

²⁰⁴ Basık, **Hiç Bizans Olmadı**, s. 93-96.

²⁰⁵ Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1985, C. XXVII (123-148), s. 123-125; Ali Erbaş, **Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi**, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, Önsöz; Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", **DİA**, C. XVII, (328-340), s. 330; Ebu Zehre, **Hristiyanlık üzerine Konferanslar**, s. 53-61 ve s. 66, (f) paragrafı; Basık, **Hiç Bizans Olmadı**, s. 96.

²⁰⁶ Dawson, **Batı'nın Oluşumu**, s. 46.

tapınılan pek çok putun yeniden yorumlanmış haliyle “aziz ve azizeler” yani mübarek-kutsal kişiler olarak tekrar kiliseye sokulmasının sağlandığı iddia edilir.²⁰⁷ Çünkü Hristiyanlık inancına göre tanrı her insandan kutsal bir hayat sürmesini ister, hatta bunu emreder. Öyle ki Hristiyanlık için çalışmış ve ölmüş herkes kilise kabul ederse **kutsal** olabilir.²⁰⁸ Bunun son örneği Katoliklerin “*Theresa Ana*”sı Rahibe *Theresa*’dır. *Theresa* 1997’de vefat etmiş, vefatından altı yıl sonra, 2003 yılında Vatikan’da düzenlenen görkemli bir ayinle kendisine **mübarek** yani azize unvanı verilmiştir.²⁰⁹

Katolik Hristiyanlarda aziz ve azizelerin yeri büyüktür. Hamile kalmakta zorlanan bir kadın *Azize Mary*’nin heykeli önünde; sevgi ve aşk konusunda kendisine yardım etmesini isteyecekse *Padova’nın Aziz Anthony* heykelinin önünde bir mum yakarak dilekte bulunması veya dua etmesi istenir. Veya bir anne, çaresiz bir hastalığa yakalanmış olan kızını *Aziz Nikon* heykelinin ayaklarının dibine atarak dövünerek ondan yardım istemelidir. İnanişâ göre aziz ve azizeler, aynı putperest inancında olduğu gibi isteklerinin yerine getirilmesi için insanlara kendi gücünden daha yüksek bir güçle çekici bir etki yaratır. Çünkü Katolikler tanrının örnek bir Hristiyan yaşantısı sürdürmüş ve bu din uğruna canını vermiş olan bu kutsal insanların sesine daha fazla kulak vereceğine inanırlar.²¹⁰

Roma Katolik kilisesi imparatorluğun nüfuz ve itibarından, geleneklerinden faydalanarak kendini geliştirmiş ve Batı Roma Devleti çöktüğünde (476) *Roma patriği* (papa) kendisini bütün Hristiyanların başı ilân etmiştir. Yine bu esnada, putperestlikten kalma imparatorluk unvanlarının bazılarını da kendine izafe etmiştir.²¹¹

Roma İmparatorluğunun Hristiyanlığı kabulünden yaklaşık 600 yıl sonra; Allah’ın son peygamberi İslam dini ile tebliğe başladığında, *Heraklius* (M.S. 610-641) Doğu Roma/Bizans imparatorudur. Allah Resulü hicretin 7. yılında (628) *Dihye*

²⁰⁷ Polat, **Katolik Hristiyanlık’ta Azizilik ve Azizler**, s. 85.

²⁰⁸ Polat, **Katolik Hristiyanlık’ta Azizilik ve Azizler**, s. 11.

²⁰⁹ Polat, **Katolik Hristiyanlık’ta Azizilik ve Azizler**, s. 105.

²¹⁰ Polat, **Katolik Hristiyanlık’ta Azizilik ve Azizler**, s. 163-165.

²¹¹ Ömer Faruk Harman, “Katoliklik”, **DİA**, C. XXV, 2002, (55-58), s. 57; “Yeni devlet daha başından Roma İmparatorluğu geleneklerinin varisi gibi davranmıştır.” Bkz. Dawson, **Batı’nın Oluşumu**, s. 120.

b. *Halife* (r.a.)²¹² ile kendisini İslamiyet'e davet eden bir mektup göndermiştir. *Heraklius*'un onu kabul ettiği, saygı gösterdiği ve İslam peygamberini o zaman henüz Müslüman olmamış olan *Ebu Süfyan*'a (r.a.) sorduğu sahih rivayetlerde yer almaktadır.²¹³ Bütün bu müspet davranışlarına karşılık İslam dinini kabul etmemiş ve H. 636 yılında cereyan eden meşhur Yermük Savaşı, bundan sonra gerçekleşmiştir. Ancak *Heraklius* bu savaşa kendisi katılmamış, yerine başkumandanı olan *Theodoros*'u göndermiştir. Müslüman ordusunun başkumandanı ise Allah Resulü'nün **Seyfullah** lakabını verdiği **Halid b. Velid** (r.a.)'dır ve Bizans bu savaşta büyük bir hezimete uğratılmıştır.²¹⁴

İslamiyet'i kabul etmeyen Bizans/Doğu Roma Devleti, 1453 yılına kadar tahrif edilmiş bu Hristiyanlık üzere yaşantılarını devam ettirmişlerdir. Katolik mezhebi sadece M.S. yaklaşık 756 yılından günümüze kadar bağımsız bir devlet olarak tanındığı Vatikan'da varlığını devam ettirmektedir. Bu bölümde putperestlikten Hristiyanlığa geçen Batı toplumlarının aile anlayışlarına Katoliklik mezhebi perspektifinden bakılacaktır.

Konunun başında "İyi Çoban Mesih" logosu ile ilgili olarak alıntılanan yazıda ifade edildiği üzere, Roma ya da Bizans Devleti'nde yaşatılan ve günümüze aktarılan Hristiyanlığın Roma putperest dininin çoğu özelliğini benimsediği anlaşılmaktadır. Aşağıda görüleceği üzere günümüz Hristiyan ailesinde de bunun uzantılarına rastlanacaktır.

1.2.2. Ortaçağ Toplum Tabakaları

Roma putperest dininin yaşantısından toplum tabakalarına alışık olan halk, Katolik kilisesinin ilk kiliseleri teşekkül ederken bu defa kendi arasında cemaati idare eden Hristiyanlar ve idare edilen Hristiyanlar şeklinde tabakalaşmıştır. Bu ayrımın toplumdaki ifadesi; **ruhban sınıfı ve laikler** yani ruhban sınıfının dışında

²¹² Ali Yardım, "Dihye b. Halife b. Ferve el-Kelbî", **DİA**, C. IX, 1994, s. 294.

²¹³ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahyi*, 6. Konuyla ilgili bilgi için ayrıca bkz. İrfan Aycan, "Ebû Süfyan", **DİA**, C. X, 1994, s. 231-232.

²¹⁴ Mustafa Fayda, "Yermük Savaşı", **DİA**, C: XLIII, 2013, s. 485-486; Basık, **Hiç Bizans Olmadı**, s. 217.

kalanlar şeklidir.²¹⁵ Dini faaliyetleri idare eden ve ibadetlerin yapılmasını sağlayanlar **Ruhaniler** olarak isimlendirilmiş ve bunların dışında kalanlara **Laikler** adı verilmiştir ki bununla ruhanilere boyun eğmiş, kilisede herhangi bir görevi olmayan avam tabakası kastedilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bunlar **ümmî** yani Kitap'ı okumayı bilmeyen ve ruhban kesiminin söyledikleri kadar din bilgisine sahip olan halk, şeklinde ifade edilmektedir.²¹⁶ İşte **laik** adı verilen bu avam tabakasının dini bir görevi bulunmamakta sadece tören/ayin gibi vesilelerde kiliseye gitmeleri gerekmektedir. Cemaatin birliğini sağlamak için mahalli kilise görevlisi olan piskoposların; düzenleme, yargılama ve yönetme başlıklarında toplanan üç önemli görevleri vardır. Afroz etme yetkisi de bu görevlerden biridir.²¹⁷

İlk başta bütün Hristiyanları temsil eden ve tek kilise ve tek inanç birliğini sağlayan Roma Katolik kilisesi, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Doğu ve Batı kilisesi olarak ikiye bölünmüştür. Batı kilisesinin kendini tanımladığı Katolikliğin merkezi Vatikan'dır. Bunun başında papa bulunmaktadır. Papa aynı zamanda ruhani Vatikan devletinin devlet başkanıdır. O yeryüzünde Tanrı'nın temsilcisidir. Diğer Katolik kiliseleri onun yanılmazlığını kabul eder.²¹⁸

İmparatorluk ya da krallıkların yıkılıp, toplumun merkezi bir güç tarafından idare edilmediği dönemde ortaya çıktığı belirtilen feodal toplumdaki tabakalaşmada **yönetenler** ve **yönetilenler** olmak üzere iki grup öne çıkar. Burada yönetenleri *senyör veya lord* adı verilen kesim temsil ederken toplumun geri kalanı yönetilenler sınıfıdır. Bunların çoğunluğunu köylüler ve miras yoluyla kendisine tahsis edilen arazide toprak ağası adına çalışan **serf** adı verilen köleler meydana getirir. *Senyör* adı verilen kesimi şövalyeler ve efendiler adı verilen soylular, bir de ruhban sınıfını meydana getiren rahipler oluşturmaktaydı. Dönemin toplumsal tabakalaşmasını bir piskoposun; "Tanrının evi üçtür: yeryüzünde birileri dua eder, diğerleri savaşır, diğerleri de çalışır. Bu üçü birliktedir ve ayrı olmayı kabul etmez." şeklindeki sözü en açık şekilde ifade eder. Buna göre Batı'daki bu şekildeki tabakalaşma, kilise

²¹⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları-Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Kitabevi, 8. Baskı, İstanbul 2017, s. 205.

²¹⁶ Bakara, 2/78; ayrıca bkz. Elmalılı, **Hak Dini Kur'an Dili**, C. I, s. 328.

²¹⁷ Mehmet Esgin, "Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri", (Doktora Tezi), **T.C. Selçuk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı**, 1998, s. 35-36.

²¹⁸ Esgin, **Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri**, s. 14-16, 24.

tarafından “Tanrı iradesinin bir sonucu” olduğu ve bunun için meşru olduğu kabul edilir.²¹⁹

Merkezî iktidarın iyice ortadan kalktığı 11. yüzyıl Avrupa’sında üst tabaka olan *lordlar*, özgür toprak sahibi sınıflar olarak, üstlerinde herhangi bir otorite yokmuş gibi hareket ederler ve mahkemeleri de kendileri yönetirlerdi. Bu yolla *lordlar* ihtiyaç duydukları ürünleri veya daha fazlasını elde etmek için mülk sahibi olamayan ve bu yüzden de hiçbir söz hakkı olmayan *serfler* üzerine her türlü baskıyı uygulayarak istedikleri miktarda ürün alamadıkları takdirde onları ağır cezalara çarptırabilecekleri kanunlar çıkarmışlardır. 14. yüzyılda ortaya çıkan meşhur köylü isyanlarının köylülerin daha çok sömürülmesi için yapılan bu kanûnî düzenlemelere karşı siyasi haklar istemesi sonucunda çıktığı belirtilir.²²⁰

Diğer taraftan 11. yüzyıldan itibaren, İtalya gibi büyük limanlara sahip olan bölgelerde yaşayan alt tabakadan halkın, çoğunlukla sömürü için yapılan deniz yolculuklarına katılarak zengin olmaları bu mevcut sosyal tabakalardaki fiili durumu değiştirmiştir. Coğrafi keşif olarak adlandırılan bu sömürgeleştirme döneminden sonra Batıda itibar soy ile değil **para** ile elde edilmeye başlamıştır. Neticede paranın önem kazandığı **burjuva sınıfı**, ruhban ve soylular kadar güçlü ve itibarlı hale gelmiş²²¹ hatta bundan sonra **burjuva kesimi** toplumun ilk tabakasını meydana getirmeye başlamıştı. Böyle parayla istediklerini elde etme imkânına kavuşan butjuvalar 14. Yüzyıldan itibaren **burjuva dindarlığı** adı verilen yeni davranış kalıplarının ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır.²²²

Hristiyanlığa dışarıdan baktığınız zaman Hristiyan doktrininin, Tanrı önünde bütün insanların eşit olduğunu söylediğini zannedilebilir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi Hristiyanlık bu dünyanın gerçekliği olan derin eşitsizlikleri, baskıları hatta köleliği bile görmezden gelmiştir.²²³

²¹⁹ Ağaogulları-Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 180-191.

²²⁰ Özenç, **Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevleri**, s. 99-105.

²²¹ Ağaogulları-Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 180-191.

²²² Werner Sombart, **Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı** (tercüme: Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 125-131; J. M. Blaut, **Sömürgeciliğin Dünya Modeli**, s. 255-271.

²²³ Wood, **Yurttaşlardan Lordlara**, s. 246.

1.2.3. Katolik Kilisesinin Dokunulmazlığı

Batı, Hristiyanlıkla açtığı çağa **Ortaçağ** adını vermiştir. Bu çağda en etkin kurum kilisedir ve Ortaçağ medeniyeti bir Hristiyan medeniyetidir. Bu medeniyet, Katolik Roma Kilisesi'nin dogmalarıyla sistemleşmiş, örgütlü ve hiyerarşik yapısıyla siyasal iktidarı ve toplumsal yapıyı biçimlendiren kilisenin yönetim biçiminin görüntüsüdür.²²⁴

Bu çağda kilisenin Batı insanının düşünce dünyasına yerleştiği fikir özetle şudur: İyi bir hayatın şartları **Tanrı** tarafından belirlenmiştir. Maddi dünya ile ruhani dünya arasında kesin bir ayırım bulunmaktadır ve ruhani dünya, maddi dünyadan çok üstündür. Maddi dünyanın temsilcisi Kayser/Sezar da ruhani dünyaya bağlıdır.²²⁵

Batı Roma İmparatorluğu'nun miladi 476 yılında yıkılmasına rağmen kilise sadece mevcut yapısıyla ayakta kalmakla yetinmeyerek kendi devletini kurmuştur. Yukarıdaki bölümde ifade edildiği gibi Vatikan'ın başında bulunan papa, aynı zamanda Ruhani Vatikan devletinin devlet başkanıdır. O yeryüzünde Tanrı'nın temsilcisidir. Diğer Katolik kiliseleri onun yanılmazlığını kabul eder.²²⁶ Ortaçağ boyunca yönetimi alan krallar, kendilerine meşruiyet kazandırmak için Vatikan'dan tasdik almışlardır. Bu uygulamayı ilk başlatan Alman kralı *Şarlman* (Charlamagne) olmuştur. Egemenliklerini korumak için kiliseyle beraber hareket etmek zorunda olduklarından onlara pek çok taviz vermişlerdir.²²⁷ Bir sonraki bölümde görüleceği üzere bu tasdiki alamayan krallar kilise tarafından aforoz edilmişlerdir.

1.2.4. “Gelenek” Adlı Verilerin Katoliklerin Aile Davranışlarına Etkisi

Hristiyan kaynaklarına göre 30 yaşında risâlet vazifesi verilen ve bunu sadece üç yıl yaptıktan sonra öldürülen²²⁸ İsa (a.s.)'ın söz, sükût ve davranışlarının çok sınırlı olacağını söylemek, aşırıya kaçan bir iddia olmamalıdır. Ama günümüzde bütün Katolik Hristiyanların inanmaları gereken iman esasları ve uymakla yükümlü

²²⁴ Tuncay İmamoğlu, “Orta Çağ Batı Dünyasında Din–Siyaset İlişkisi ve Sekülerleşme Seyrine Genel Bir Bakış”, **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi**, 2001, C. I, No: 2, (99-106),s. 100.

²²⁵ Esgin, **Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri**, s. 34, 56; Wood, **Yurttaşlardan Lordlara**, s. 188; Ağaoğulları-Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 159-168.

²²⁶ Esgin, **Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri**, s. 14-16, 24.

²²⁷ İmamoğlu, “Orta Çağ Batı Dünyasında Din–Siyaset İlişkisi ve Sekülerleşme Seyrine Genel Bir Bakış”, s. 102.

²²⁸ Duralı Gül, “Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini”, (Yüksek lisans tezi), **Ankara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı**, 2002.

bulunduğu kurallar bütününe çoğunluğunun İsa'nın söz, sükût ve davranışlarının anlatıldığı iddia edilen İncillerden diğer Yeni Ahit kitaplarından ve Eski Ahit'in genel kurallarından meydana geldiğine inanılmaktadır.²²⁹

Katolik kilisesinin bir diğer önemli kaynağının da geçmiş zamanda pek çok Kilise babasının ve azizinin günümüze kadar gelen ve **gelenek** olarak adlandırılan Kutsal Kitap yorumları olduğu ve bunların Hristiyanlar için yüksek derecede bağlayıcılığının olduğu haber verilmektedir. Üçüncü olarak, çeşitli konsül kararları ve papalık dokümanları ile şekillendirilen "*Catechismus Catholicae Ecclesiae*"²³⁰ adı verilen, Hristiyan davranış ve inanışlarının çerçevesini belirlediği belirtilen, herhangi bir müellifi veya dipnotu olmayan bir kitaptır.²³¹

Hristiyan din adamları, Katolik Kilisesinin itikadını, ibadetlerini ve davranış kodlarını düzenleyen tahrif edilmiş İncil ve diğer kaynakların günlük hayatı bütün yönleriyle içine almasının imkânsız olduğunu gördüler. Bunun üzerine gündelik hayatın getirdiği değişik problemlere yeni çözümler üretmek için çok sonraları öncelikle İsa Mesih'in hayatı olmak üzere Havariler'in hayatlarını; papazlar, azizler ve teologların yorumları yoluyla bir takım genel kaideler belirleyerek Eski Ahit'i oluşturdular.²³²

Gelenek adı verilen bu yorumların Katolik kilisesinde dini bir otorite olarak kabul edilmesi²³³ Hristiyan ailesine getirdiği yenilikler veya eski adetlerin devamı bakımından çok önemlidir. Bunlar günümüzde, yukarıda üçüncü kaynak olarak adı geçen *Catechismus* ve *Codex/Katolik Kilisesi Din ve Ahlak Bilgileri* adlı kitapla temsil edilmektedir.²³⁴

Roma dininin en önemli kaynağını meydana getiren bu **gelenekler** papazlar yoluyla gündelik hayata uygulanırdı. Bizim burada işaret etmek istediğimiz husus da

²²⁹ Gunther Wenz, "Kanonik Bir Kitap Olarak Kutsal Kitap ve Hristiyanlığın Kutsal Yazı'sı Teolojik Amaçlı Tarihsel Notlar", **İnsan Onuru: İslam ve Hristiyanlıktaki Temelleri Çalıştayı 2005**, (editör: Mualla Selçuk vd.), Ankara Üniversitesi, 2006, (3-9), s. 4.

²³⁰ Bkz. http://www.vatican.va/archive/catechism_lt/index_lt.htm erişim: 21.12.2018. Not: Bu kitap, araştırmamızın kaynaklarından biri olan ve Türkçeye **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri** adıyla Dominik Pamir tarafından tercüme edilen kitaptır.

²³¹ Karatosun, "Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı", s. 390.

²³² Karatosun, "Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı", s. 391.

²³³ Mehmet Aydın, "Hristiyanlık", **DİA**, C. VIII, s. 341.

²³⁴ Karatosun, "Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı", s. 403; ayrıca bkz. Thomas Michel, **Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş Dinler Tarihine Katkı**, Sak Ofset, İstanbul 2012, 2. Bölüm, s. 18-39.

Roma putperest dininde olduğu gibi Hristiyanlıkta da **gelenek kültürünün** oluşturulması ve bunların otorite olarak kabul edilmesidir ki aşağıda geleceği üzere bunların Katolik ailesinde büyük belirleyiciliği vardır.

1.2.5. Katoliklerin Örnek Kişileri: Ruhban Sınıfı, Rahip ve Rahibeler

Katoliklerde zımnen özellikle erkekleri evlenmemeye teşvik edilir. Şöyle ki yine “*Catechismus Catholicae Ecclesiae*” kitabında zikredildiği üzere, çocukların bazıları anne babalarına ya da kardeşlerine bakmak ya da bir mesleği layıkıyla yapmak için veya daha şerefli başka işler için evlenmezler. Bunun sebebi evlenmeyenlerin insanlık ailesine çok büyük katkıda bulunabileceklerine dair inançtır. Bu yüzden bu gibiler evlenmek için zorlanmazlar. Hiçbir çocuk, anne ve babasını veya oğlunu ve kızını İsa Mesih’ten daha çok sevmek hakkına sahip değildir. Anne ve babalar çocuklarından birini kiliseye adanmışlardır.²³⁵

Hristiyanlığın inanç esaslarından birisi olan, her Hristiyan için en üstün makam kabul edilen ve Tanrı’nın içinden geçirdiklerinin seslendirilmiş hali şeklinde anlatılan **Kutsal Ruh** inancının evlilik ile tamamen ters düşen bir inanış olması dikkat çekicidir. Çünkü **Kutsal Ruh** sadece evlenmemiş erkeklerin taşıyabileceğine inanılmaktadır. Bunun aslı şöyledir; inanışa göre Kutsal Ruh İsa (a.s.)’ı yüceltmiş, onu tanrının oğlu yapmıştır. O da kendisini yücelten bu Kutsal Ruh o andan itibaren evlat edindiği çocuklarda yayacaktır. Kutsal Ruhun evlat edinmesindeki amacı, onları Mesih’de birleştirmek ve O’nda yaşatmaktır. Çünkü Mesih İsa ile ilişki kurmak için önce Kutsal Ruh tarafından dokunulmuş olmak gerekir. Çünkü Tanrı Baba’dır. Baba’ya ulaşmak için önce Oğul’a ulaşmak gerekir. Oğul’u tanımak da Kutsal Ruh aracılığıyla olur. Kutsal ruhu taşıyanlar arada hiçbir vasıta ve mesafe olmadan **Oğula** ulaşabilirler.²³⁶ Bunun anlamı, artık onların sesleri Tanrı’nın sesidir.

İsa (a.s.) Kutsal Ruhunu kilise aracılığıyla verir. Bu, Hristiyanlığa giriş sırlarından sonra Hristiyanların hizmetindeki **kilise sırları** adı verilen sakramentlerden biri olarak tanımlanan **Ruhbanlık Sırrı**’dır.²³⁷ Bunun kilisede üç

²³⁵ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri** s. 514-515.

²³⁶ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 178-181.

²³⁷ Bu sırrın Roma’nın putperestlik dininde kullanılan kavramlar ve Yahudilik ile ilişkisi için bkz. **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 371-372. Sakramentin anlamına daha sonra değinilecektir.

derecesi vardır ve bu sırta erenler, halkın gerçek çobanları olan rahiplerdir.²³⁸ Ruhbanlık sırrını yalnızca vaftiz olmuş erkekler alabilirler. Çünkü havariler de erkekti ve şimdiye kadar bu görev hiçbir zaman kadınlara verilmemiştir.²³⁹

Ruhbanlık sırrının en yüksek derecesi kabul edilen **Episkoposluk** aşaması bir çeşit peygamberlik olarak kabul edilir ve bu görev için sadece bekâr kalmak eğiliminde olan ve bekâr yaşayan erkekler seçilir. Bunun sebebi yine Kutsal Ruh sadece bekârların taşıyabileceğine dair inançlarıdır. Çünkü evlenmek kişiyi, eş ve çocukların bakımı gibi işlerle meşgul edeceğinden, çok ibadet yapmayı engeller ve Kutsal Ruha erişilmez. Yukarıda da ifade edildiği üzere Hristiyanlıkta Tanrı'nın insanlardan kutsal bir hayat yaşamalarını istediği hatta bunun bir tercih değil emir olduğuna inanıldığı konusu, evlilikte daha çok belirginleşmektedir. Kızların evlendirilmesi konusunda da yine bir çelişki göze çarpar. Şöyle ki Katoliklik örfünde, babalar kızlarının yaşı geçtiği halde evlendirmede için kendini suçlu hissederlerse onları evlendirebilirler. Bunun bir günahı yoktur. Kızını evlendiren iyi bir iş yapmış olur ama evlendirmeyen daha iyi bir iş yapmış olur. Çünkü evlilik, mutlaka yerine getirilmesi gerekli bir görev değildir. Günah değildir ama pek hoş görülme fiillerdendir. Aksine evlenmeyip bekâr kalmak daha üstün görülen bir durumdur. Erkeğin de kızın da evlenmemesi daha iyidir ve evliliğe sadece cinsel zaruret olduğu düşüncesiyle izin verilir. Evlilik, sadece zinadan korunma yolu olarak görülür. Zina günahdır, evlilik de kötüdür; fakat günaha girme eğilimi olan zayıf insanlar için kerhen izin verilmesi gereken bir kötülüktür.²⁴⁰

Roma'nın devlet dini putperestlik olduğu dönemde, böyle bir uygulamanın sadece **Vesta rahibeleri** için geçerli olduğunu belirtmiştik. Erkeklerin konumu ne

²³⁸ Bu durum ayette “Allah’ı bırakıp da din âlimlerini, rahiplerini, özellikle Meryem oğlu Mesih’i rab edindiler. Oysa tek bir Tanrı’ya kulluk etmekle emrolunmuşlardı.” Tevbe, 31. Ayetinde geçen manayı hatırlatmaktadır. Karşılaştırmak için bkz. **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 374.

²³⁹ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 380-381.

²⁴⁰ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 381; Ali Erbaş, **Hristiyan Ayinleri: Sakramentler**, Nun Yayıncılık, 1998, s. 209-215; Rabia Soyucak, “Russell’da Özgürlük Sorunu ve Ahlak Felsefesi” (Yüksek lisans tezi), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı**, 2002, s. 76; Asife Ünal, “Hristiyanlık’ta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış”, **Dinler Tarihi Araştırmaları-III Sempozyum (09-10 Haziran 2001)**, içinde, **Dinler Tarihi Derneği Yayınları 3**, Ankara 2002, (125-136), s. 126; Musa Kaval, “İlahi Dinlerde Kadın’ın Kıymet Problemi”, **Akademik Bakış Dergisi: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, 2016, No: 55, (306-324), s. 313-314.

olursa olsun mutlaka evlenmeleri gerekirdi. Hatta **başrahip** unvanını elinde bulunduran imparatorlar da dâhil olmak üzere hepsi evlidir ve çocukları vardır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın emretmediği halde sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için başlattıkları ruhbanlık uygulamasının²⁴¹ ortaya çıkmasının sebebi Hristiyanlık dininin Roma topraklarına ulaştığı yıllarda, gerek toplumda ve gerekse imparatorların özel hayatlarında büyük sapıklıkların yaşanmasına bir tepki olarak görülür. Çünkü ahlaksızlığın yayıldığı bu zamanlarda, toplumda ortaya çıkan kötülüklerin fitratı bozulmamış, namuslu kişilerde evliliğe karşı isteksizliğe sebep olduğu ve cinsel birleşmenin kirletici olduğu gerekçesiyle de ruhbanlığa yönlendirdiği şekilde açıklanır. Sonradan amacından saptırılan ruhbanlığın çıkış amacı bütün bu ahlaksızlıklara karşı kişiye safiyet kazandıracacağı fikridir. Sonrasında değişikliğe uğrayan Ruhbanlık düşüncesine göre Tanrı'yla uygun bir ilişki sağlamak için rahiplerin, keşişlerin ve rahibelerin, insanı kirlettiğine inanılan cinsel ilişkiden ve dolayısıyla evlilikten kaçınması beklenmiştir. Bu yüzden Tanrı'yla uygun bir ilişki sağlamak için rahiplerin, keşişlerin ve rahibelerin insanı kirlettiğine inanılan cinsel ilişkiden ve dolayısıyla evlilikten kaçınması beklenmiştir.²⁴²

1.2.6. Katoliklerin Örnek Ailesi: Aziz Yusuf'un Kutsal Ailesi

Katolik kiliselerinde **Aziz Yusuf** adı verilen bir heykel meşhurdur. İnanişaya göre bu heykel, Hristiyanlıkta çok önemli olan bir şahsiyeti temsil etmektedir. Şöyle ki Hristiyanlar, Meryem Validemizin kendi hayatlarındaki yerini anlatırken bu Aziz Yusuf'u, İsa (a.s.)'ın kutsal kalbinin koruyucusu olarak gördüklerini söylerler. Çünkü Hristiyanların inancına göre bütün kiliselerde heykeli olan Yusuf, aslında Meryem Validemiz ile gerçekten evlenen kişidir. Ama bu bakir bir evliliktir; aralarında sadece birbirlerine bağlılık ve kişisel sevgi vardır. Tanrı Aziz Yusuf'u **Kutsal Aileyi** koruması ve böylece insanlığı korumakla görevlendirmiştir. O, Meryem'in iffetli eşi olduğu gibi kurtarıcı İsa'nın babalığıdır. Hristiyanlara göre İsa, sadece Yusuf'un evlat edindiği oğlu değildir. O'nu Yusuf'un eşi doğurmuştur. Tanrı, Bakire Meryem'le iffetli Yusuf'un arasındaki sevgiyi, herkesin kurtarıcısının doğuşu için bir

²⁴¹ Hadid, 57/27.

²⁴² Şahin, "Hristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı", s. 35-39.

beşer sevgisi şeklinde dünyaya gelmesi için seçmiştir.²⁴³ Yusuf doğal ya da bedensel olarak İsa'nın babası değildir. İsa (a. s.), Yusuf'un dindarlığı ve sevgisiyle, Bakire Meryem'in bir oğludur. O, aynı zamanda tanrının oğludur. Bu inançla **Aziz Yusuf** 1870'de evrensel kilisenin koruyucusu olarak ilan edilir. Bu unvan onun Hristiyan hayatındaki özel yerini uygun biçimde tanımlar. Aile babalarının ve işçilerin onu örnek alması gerektiği vurgulanır. Çünkü Hristiyanlığa göre Aziz Yusuf'a bağlılık, kişiyi Meryem aracılığıyla verilen Mesih İsa'daki yeni hayata ve daha derin bir imana götürür.²⁴⁴

İnananların İsa Mesih'i ve aziz ve pak annesi Meryem'i örnek alması yanında Aziz Yusuf da bir örnektir ve hayatlarını her açıdan onlar gibi geçirmesi beklenir. Böylece dünya ve ahiretleri kurtulan ve her iki cihanda mutlu olan bireylerden oluşan bir Tanrısal Krallık gerçekleşecektir.²⁴⁵

Bu konuya yukarıda adı geçen meşhur *Catechismus Catholicae Ecclesiae* kitabında da bu konuya "Mesih İsa, Yusuf ile Meryem'in kurmuş olduğu kutsal aile içinde doğmak ve büyümek istedi." şeklinde yer verilmektedir.²⁴⁶

Bu konuda dikkat çekici hususlardan biri de bütün Katoliklerin tek örnek ailesi bu Aziz Yusuf ve ailesidir. Üstelik bu kıssada öncelikle Hz. Meryem'in temizliğine şüphe düşüren bir anlatım ve aynı zamanda sahici olmayan pek çok yön vardır. Öncelikle Meryem Yusuf ile evlidir ama çocuk ondan değildir; Yusuf bir insandır ama gerek Meryem ve gerekse İsa kutsal varlıklardır. Ailenin tek normal ferdi olan Yusuf çocuğuna normal insanlar gibi sahip olamamıştır. Çünkü çocuk İsa, Tanrı Baba'nın oğludur.

Diğer taraftan Hristiyanların örnek alacağı gerçek yaşamış aile konusunda büyük bir eksiklik olduğu görülmektedir. Çünkü istifa ettiğim Katolik kaynaklarında, rahip veya rahibelerden örnek şahsiyetler bulunurken, mitolojik Aziz

²⁴³ Bu, Hristiyanlığa özel başka bir sevgi türüdür. İsa'ya göre bu sevgi, Tanrı ile insan ve insan ile diğer insanlar arasında tesis edilmesi gereken üstün ilişkiyi ifade etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Karatosun, "Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı", s. 394-395.

²⁴⁴ Polat, **Katolik Hristiyanlık'ta Azizlik ve Azizler**, s. 168-169.

²⁴⁵ Polat, **Katolik Hristiyanlık'ta Azizlik ve Azizler**, s. 169; Karatosun, "Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı", s. 394; Ömer Faruk Harman, "İsa", **DİA**, C. XXII, (466-467).

²⁴⁶ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 398.

Yusuf ailesinden başka; fertleri sadece insanlardan teşekkül eden, Katolıklara örnek olarak gösterilen tek bir aile yoktur.

Hz. Meryem'in hayatı ve Hristiyanlık ailesinin menşei hakkındaki bu hikâyede putperest Roma devletinin kuruluş kıssası arasında birbirine benzer yönler bulunmaktadır. Çünkü Roma'yı kuran Romus ve Romulus kardeşler de *Vesta* rahibesinin gayrimeşru olarak dünyaya getirdiği çocuklardır. Burada da Meryem'i evlenmiş kabul etmekle beraber çocuğun babası evlendiği kişi değildir. Çünkü bu adam ona hiç dokunmamış ama Meryem hamile kalmıştır. Tanrı, Bakire Meryem'le iffetli Yusuf'un arasındaki sevgiyi, cinsel birleşme için değil herkesin kurtarıcısının doğuşu için bir **beşer** sevgisi olarak seçmiştir. Efsaneye göre Roma da gayrimeşru ilişkiden dünyaya gelen çocuğun kurduğu bir devlettir.

2. Yüzyılla birlikte **kutsal bakirelik** adı verilen kilisenin yeni bir kurumu ortaya çıkmıştır ki bu kadınlar kendilerini bakire olarak yaşamak için vakfetmişlerdir. Bundan amaçları ise cennette İsa (a. s.)'ın gelini olarak şerefli, itibarlı bir yere sahip olmaktır. Bu kutsal bakireleri daha sonra **kadın münzeviler** izlemiş, böylece kadın manastırları oluşmuştur. Diğer taraftan hastaneler ve imarethanelerdeki faaliyetlerde bu kadınlar görev almaya başlamışlardır. Dini inançlarından dolayı kocalarından ayrılan ve bakımı Hristiyan toplumun üzerine kalmış olan dullar da bunlara katılmış, kadınlara ait hizmet ve ibadetlerle meşgul olmuşlardır. 2. yüzyılda dullar, papazlar, rahipler, diyakonlar gibi bu kadınlar da kilisenin ayrılmaz bir parçası iken, 3. yüzyılda dulların oruç tutmak ve ibadet etmek gibi asli vazifelerine dönmeleri istenmiş, ayinlerdeki görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. 4. yüzyılın sonunda ise kilise yetkilisi olarak kendilerine tanınan **dini öğretme** hakkı ellerinden alınmıştır.²⁴⁷ Manastıra ve ruhbanlık sınıfına dair bekârlık uygulamasının Protestanlarca reddedilmesinin ise 1500'lü yılların başında Martin Luther (1483–1546) tarafından başlatılan reform hareketi ile bu mezhebin kurulmasından sonra gerçekleşmiştir.²⁴⁸

²⁴⁷ Ömer Faruk Harman, "Hristiyanlık'ta Kadın Algısı", Kur'an ve Kadın Sempozyumu (4-5 Haziran 2010 Ankara), **Türkiye Diyanet Vakfı**, Ankara 2013, (56-70), s. 61.

²⁴⁸ Şahin, **Hristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı**, s. 35-39.

Hristiyanlıktaki kadın ve erkek algısına dair kısa bir açıklamadan sonra Katolik Kilisesinin evlilik ve aile kurma anlayışına geçmek uygun görülmüştür.

1.2.7. Katolik Kilisesinde Aile

Katolik ailesi, kendine özgü bir takım özellikler taşır. Bu bölümde başlıca temel özelliklerine değinilecektir.

1.2.7.1. Mahremiyet ve Tesettür Algısı

Katolik literatürde mahremiyet denilince akla, İslâm'daki gibi kadın-erkek ilişkilerine has ve özellikle evlilik ile ilgili olan hususlar gelmez. Çünkü onların ıstılahında mahrem veya namahrem şeklinde bir ıstılah bulunmadığı gibi kadın ve erkek arasındaki davranışların şeklini belirleyen haremlik-selamlık veya tesettür uygulaması da yoktur. Bunun yerine Katoliklikte kadın ve erkeğin sosyal hayattaki davranışlarının ölçüsü bir takım görgü kuralları mahiyetinde olan davranışları **manevi değerlerin** belirlediği iddia edilir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in haber verdiği üzere Hristiyanlıkta da en başta gelen manevi değer **hayâdır**.²⁴⁹ Bu şöyle açıklanır: “dokuzuncu emirde insanın kendisini şehvetlerden arındırması emredilmekte ve kişinin kalbini kötü düşüncelerden arındırması ve tenin isteklerine karşı mücadele vermesi istenir. Bu mücadelenin ayaklarından birini **utanma** oluşturur. Çünkü utanma kişinin mahremiyetini korur, gizlide kalması gerekenleri açığa vurdurmaz. Kişilerin onuruna ve onların birlikteliklerine uygun bakış ve davranışlara rehberlik eder. Utanma kişinin gizlerini ve aşklarını korur. Aşk ilişkilerinde sabra ve itidale davet eder. Kadın ile erkeğin birbirlerine vermiş oldukları söze sadık olmalarını sağlar. Utanma gösterişsizliktir. Giysi seçimine etki eder. Bedenin olduğu kadar duyguların da bir utanması vardır. İnsan bedeninin bütünüyle ortaya çıkarılıp sergilenmesine karşı çıkar. Utanma, egemen ideolojilerin baskısına ve modanın isteklerine direnen bir hayat tarzı esinler. Her ne kadar utanma kültürden kültüre toplumdan topluma

²⁴⁹ “İnsanların ilk nübüvvetten beri bütün Peygamberlerden duyduğu sözlerden biri: Utanmazsan dilediğini yap” sözüdür.” Bkz. Buhârî, Kitâbu'l-enbiya, 7; Müslim, İman, 71, 72; Tirmizi, Kıyamet, 59; Bu konuyla ilgili ayrıca bkz. Mustafa Işık, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an Çerçevesinde Hayânın Evrenselliği: Utanmadıktan Sonra İstedini Yap!”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, C. XVII, No: 1, s. 261-288.

farklılık gösterse de her yerde insana özgü bir tinsel onur önsezisi olarak kalır. Kişinin bilincinin uyanmasıyla birlikte ortaya çıkar. Çocuklara ve ergenlik çağındakilere utanmayı öğretmek, kişiye saygıyı uyandırmak demektir. Ayrıca Hristiyan arılığı bir sosyal ortam arılığını gerektirir.”²⁵⁰

Hayâdan sonra Katoliklikte kadın ve erkek ilişkilerini düzenleyen diğer değerler; **terbiye, haysiyet, bağlılık, itidal, sabır, ketumluk, ahlaklılık, arılık ve iffet** şeklinde sıralanır. Bu ahlak biçimleri, birbirine namahrem olan kadın-erkek ilişkilerini düzenlemeli ve zina başta olmak üzere yanlış davranışlarda bulunmalarını engellemelidir. Yine dokuzuncu emirde yer aldığına göre *Havari Yuhanna* açgözlülüğü ya da şehveti üç çeşit olarak belirliyor: Tenin istekleri, göz zevki ve yaşamın verdiği gurur. İncil’de bu husus: “Komşunun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.” şeklinde bir kural olarak yer alır. Ayrıca İsa’nın bir vaazında: “Bir kadına şehvetle bakan her adam, yüreğinde o kadınla zina etmiş olur” dediğine göre gerçek bir Hristiyan önce kalbini ve niyetini temizleyerek bu manevî değerleri geliştirecektir.²⁵¹

Buna göre Katolik inancında kişilerin gözlerini ve kalplerini örtmeleri gerekir. Bunun için bir kişinin nasıl giyindiğinden ziyade nasıl baktığı daha önemlidir. Kişi kalbini temiz tutmak veya temizlemek için duaya devam etmeli ve iffetli olmaya gayret etmelidir. Bir başka metinde ise aslında papaların, bir başkasının günaha girmesine vesile olmayacak şekilde davranma ve giyinmenin genel çerçevesini belirttikleri görülmektedir. Buna göre kadınlar, adına **Meryem-vâri** adı verilen bir standarda göre tesettüre bürünmelidirler. O da şu şekilde tanıtılır: “Boyun çukurundan iki parmak aşağıda olan, kolları en az dirseklere kadar kapatmayan ve ucu ucuna diz kapağını örten herhangi bir elbise terbiyeye uygun sayılmaz. Şeffaf olan elbiseler de kesinlikle uygusuzdur.” Kilise kadınlara vücut hatlarını gizleyen, ten renginde olmayan, şeffaf veya dar olmayan bol elbiseler giymelerini tavsiye etmiştir.²⁵²

²⁵⁰ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 572-573’den özetle.

²⁵¹ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 571; Karatosun, “Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı”, s. 401.

²⁵² Karatosun, “Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı”, s. 402-403.

1.2.7.2. İffet Algısı

Katoliklikte iffet kavramı ile iki mana kastedildiği görülmektedir. Birincisi karı kocanın kendilerini birbirlerine tam olarak teslim etmeleri ve sadakatli olmaları; ikicisi ise evli olmayanların duygularına söz geçirmesidir. Eğer kişiler, bu duygularına söz geçiremezse, bu tutkular onu köleleştireceği için mutsuz olacaklardır. Evli kişiler evliliklerinde iffetli yani sadakatli olarak, evli olmayanlar da cinsel isteklere karşı kendilerini tutararak iffetli yaşamalıdır.²⁵³

Burjuva kitabının yazarı *Werner Sombart*'ın (1863-1941); Hristiyan ahlakıyla ilgili olarak **Aziz Thomas**'dan naklettiğine göre ahlaklı olmak için akla uygun hareket etmek gerekir. Başıboş kontrolsüz cinsel içgüdüler ise toplum ahlakını bozar ve “erdemlerin en büyüğü cinsel arzuların (burada sözü edilen şey concupiscentia)²⁵⁴ aklın egemenliğine boyun eğmesi olup, bu konuda iş akla ters düşen şiddetli tutkuların yok edilmesine kadar götürebilir.” Yazara göre Aziz Thomas'ın bu görüşlerinin temeli Helenizm'e ait Yunan felsefesinin temel unsurlarıdır.²⁵⁵

Katolik Hristiyanlıkta evlilikte iffetli olmakla kastedilen bir diğer husus da, eşlerin bu evlilikte üretken olmaları yani çocuk dünyaya getirmeleridir. Çünkü evlilik ilişkisinin iki önemli noktası cinsel birleşme ile çocuk yapmaya riayet edildiği takdirde o zaman evlilik ilişkisi karşılıklı gerçek aşka anlamını veren ve insanın en yüce görevi olan anne babalığa terfi etmesini sağlamış olur. Cinsel perhiz, doğum kontrolü için en ahlakî yöntemdir. Döllenmeyi imkânsız kılacak bir çare ya da amaç olarak önerilen her türlü doğum kontrolü kötüdür. Evliliğin hayatı ilerletme yükümlülüğüne aykırıdır. Diğer taraftan kısırlığı önleyici araştırmalar, insanın ve onun koparılamaz haklarının, gerçek ve tam mutluluğunun hizmetinde ve tanrının tasarısına ve iradesine uygun olması şartıyla desteklenmelidir.²⁵⁶

²⁵³ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 535-537.

²⁵⁴ Bu terim, Hristiyan inancındaki ilk günahın kuşaktan kuşağa insanlara aktarılması ile ilgili Kilise doktrinini ifade eder. Bkz. **Katolik Kilisesi Katesizmi (Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri)**, VII. Paragraf, 406. Madde. <http://www.hristiyan.net/katolikkilisesidinvaeahlakilkeleri.html> erişim: 27.12.2018.

²⁵⁵ Sombart, **Burjuva**, s. 246-247.

²⁵⁶ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 542-543.

Doğum kontrolü, annelik babalık sorumluluğunun bir biçimidir. Ahlakî açıdan kabul edilemez çarelere, doğrudan kısırlaştırma ya da hamileliği önleyecek tedbirlere başvurmak, eşlerin iyi niyetinin meşruluğunu haklı çıkarmaz.²⁵⁷

Şehvet düşkünlüğü yani çocuk dünyaya getirme isteği olmaksızın cinsel zevke karşı aşırı istek duymak, iffetsizliktir.²⁵⁸

Kıralık annelik, sperm ya da yumurta bağışlama ahlaka son derece aykırıdır. Devlet doğum kontrol yapabilir ama ahlaka aykırı nüfus planlama yöntemlerini desteklemeye ve eşlerin inisiyatifine karışma hakkı yoktur.²⁵⁹

İnsan hayatı döllendiği andan itibaren mutlak bir şekilde korunmalı ve ona saygı gösterilmelidir. İnsan, varlığının ilk anından itibaren kişilik haklarına sahiptir, bunların arasında masum varlıkların da ellerinden alınamayacak yaşama hakları vardır. Kilise birinci yüzyıldan itibaren kürtaj yaptırmayı ahlaka aykırı bulmuştur. Bu, şimdiye kadar değişmediği gibi değişmesi de mümkün değildir. Açık olarak kürtaja katılmak da büyük bir suçtur. Kilise bunları bağışlamaz ve aforoz ederek cezalandırır.²⁶⁰

Özgür veya serbest birliktelik, ilişkilerini resmileştirmek istemeyenlerin cinsel birlikteliğine denir. Bunun amacı kişilerin birbirlerine karşı sorumluluk almamaları için yapılmaktadır. Bu davranış hem birbirlerine hem de geleceğe olan güven eksikliğini gösterir. Bu ilişki ifadesi değişik durumları gösterir, nikâhsız karı kocalık, evliliği olduğu şekliyle reddetme ve ömür boyu bir anlaşma yapamamak anlamına gelir ki bütün bunlar evlilik onuruna karşı işlenmiş günahlardır. Çünkü aile ve sadakat kavramlarının anlamını zayıflatırlar. Ahlak yasasına aykırıdırlar. Zina her zaman ağır bir günahdır ve Kutsal Komünyon almayı engeller. Deneme evliliği yapmak için önceden cinsel ilişkiye girmek, ikisi arasındaki ilişkilerin dürüstlüğüne ve sadakatini garanti altına almaz, onları özellikle fantezi ve kaprislere karşı

²⁵⁷ Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, s. 547.

²⁵⁸ Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, s. 537.

²⁵⁹ Katolik Kilisesi Din Ve Ahlak İlkeleri, s. 543.

²⁶⁰ Katolik Kilisesi Din Ve Ahlak İlkeleri, s. 522-523.

koruyamaz. İnsan aşkı **deneme evliliğini** hoş göremez. İnsan aşkı kişiler arasında kesin ve tam bir verişi gerektirir.²⁶¹

Evli kadın ve erkek arasında olması gereken ilişkinin üçüncü taraflarla paylaşılması anlamına gelen pornografi, bunu yapanların yanı sıra yayanların ve aynı zamanda bütün insanların şerefine kast eden bir davranış olduğu için günahdır. Diğer taraftan herkesi bir başkası için ilkel bir zevk aracı ve meşru olmayan bir kazanç nesnesi olmak konumuna düşürür. Sivil otorite bu tür materyallerin üretilmesini ve yayınlanmasını engellemelidir.²⁶²

Ensest ilişki ise aralarında asla evlilik bağı olmayacak üstsoy-altsoy veya yansoy hısımları arasında gerçekleşen cinsel ilişkiyi belirten bir ifadedir. Ensest, aile ilişkilerini yozlaştırır ve hayvanlığa doğru gidişin bir işaretidir.²⁶³

Fuhuş özgür bir kadınla özgür bir erkeğin evlilik dışında cinsel ilişkiye girmesi demektir. Fuhuş, eşlerin mutluluğuna engel olduğu gibi çocukların meydana getirilmesi ve insan onuruna tamamen aykırı bir iştir. Fahişelik yapmak da büyük bir suç olduğu halde yoksulluk, şantaj ve toplumsal baskı gibi nedenler, fahişeliğin suçunu azaltabilir.²⁶⁴

Katolikler insan cinsinin kadın ve erkek olarak yaratıldığını ve herkesin ne olarak yaratıldıysa buna sahip çıkmasını ister.²⁶⁵ Bu bakımdan **eşcinselliği** doğa yasasına aykırı bir fiil olarak tanımlayan Katolikler aynı zamanda yeni Hristiyanların dünyaya gelmesinin önünü kestiği için iffetsizlik olarak kabul ederler. Ancak günümüzde bu anlayışın yumuşatıldığı ve eşcinsel kadın ve erkeklerin bu şekilde bir

²⁶¹ **Katolik Kilisesi Din Ve Ahlak İlkeleri**, s. 546-547; Karatosun, “Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı”, s. 405.

²⁶² Karatosun, “Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı”, s. 405.

²⁶³ Karatosun, “Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı”, s. 404. Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır. O da Hristiyanlıkta yan-soy hısımlığındaki evlilik yasağı kişinin dördüncü dereceye kadarki akrabalarıyla evliliğini içine almaktadır. Bu durumda amca, teyze, hala çocuklarının evlilikleri de ensest ilişki içine dâhil olmaktadır. Ayrıca İslamiyet’te öldükten sonra bozulan bazı hısımlıklar Katoliklerde devam etmektedir.

²⁶⁴ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 538.

²⁶⁵ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 534.

yaşantıyı kendi istekleriyle seçmedikleri ve şimdilik bir deneme içinde kabul edilerek din adamlarının bunlara şefkatle yaklaşmaları tavsiye edilmektedir.²⁶⁶

1.2.7.3. Evliliğin Gayesi

Katolik kilisesi evliliğin gayesini **birlik, bozulmazlık ve üretkenlik** olarak belirlemiştir. **Çokeşlilik** evliliğin birliği ile bağdaşmaz; **boşanma** ise Tanrı'nın birleştirdiğini ayırır; **çocuk yapmama** ise evlilik yaşamının en şahane armağanından yani çocuktan yoksun kalmaktır.²⁶⁷

Katoliklerde boşanıp başka biriyle evlenmek de çok eşlilik anlamına gelmektedir. Bu bakımdan boşanıp tekrar evlenmek veya birden fazla evlenmek, tek ve özel olan evlilik aşkına ve onuruna ters düştüğü için yasaktır.²⁶⁸

Katolik inancında, evlenen kadının ve erkeğin evlilik akdi ile birleşmesi demek, her ikisinin tanrının huzurunda, ayrılması mümkün olmayan tek bir beden olarak hayat boyu beraber kalacaklarına dair söz vermeleridir. Bunun için Katolik ve Ermeni kiliselerinin boşanmaya kesinlikle izin vermedikleri, Ortodoks kiliselerinde ise belirli şartlara bağlı olarak mümkün olduğu belirtilir.²⁶⁹ Başka hiçbir insan veya kurum bu anlaşmayı feshetme yetkisine sahip değildir. Yeni Ahit'te evlilik ve aile ile ilgili olarak Hz. İsa'ya evlenme ve boşanma ile ilgili sorular soranlara Allah'ın insanı erkek ve dişi olarak yarattığı, "...bunun için insan anasını babasını bırakacak ve karısına yapışacaktır. İki bir beden olacaktır." ve artık boşanamazlar çünkü onları Tanrı birleştirmiş, artık bir beden olmuşlardır.²⁷⁰

Evliliğin kutsal bir muamele (sakrament) ve ailenin kutsal sayılması, Yahudilikteki boşanmaların aşırılığına bir tepki olarak görülebileceği gibi Roma dönemi aile geleneklerinin Hristiyanlıkla devam ettirilmesi anlamına da gelebilir.

²⁶⁶ Bu konu çerçevesinde tavsiye edilen 'şefkatle yaklaşmak' hususu, eski katı kaidelerin yerine duruma göre dinin kurallarının değiştirilmesinin günümüzde de devam ettiğini gösterir. Bkz. **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 539.

²⁶⁷ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 509.

²⁶⁸ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 396.

²⁶⁹ Mehmet Âkif Aydın, "Aile", **DİA**, 1989, C. II, s. 197; Aydın, "Hristiyanlık", s. 350; Cemaleddin Şarkavi, **Kilise ve Yedi Sakrament** (tercüme: Eldar Hasanov), Ocak Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 178.

²⁷⁰ Ünal, "**Hristiyanlık'ta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış**", s. 126.

Çünkü Roma döneminde de eşler zina başta olmak üzere sadece belli sebepler yüzünden boşanabiliyorlardı.

Kiliseye göre evlilik sadece çocuk dünyaya getirmek için yapılmalıdır. Evliliğin ödülü çocuk dünyaya getirmek ve bu çocukları iyi bir Hristiyan yapmaktır.²⁷¹

Özellikle ortaçağda Hristiyanlar arasında Aziz Augustin'in "...işte biz dışkı ile idrar gibi pisliklerin arasında doğduk ve annem bana günah işleyerek gebe kaldı." sözü ve Saint Jerome'nin "Evlenerek bile olsa cinsi münasebetten fazla zevk alman çok makbul bir şey değildir." anlamına gelen sözleri herkes tarafından bilinirdi.²⁷² Bu inanca göre çocuklar "ebeveynin günahları" olarak kabul edilir.²⁷³ Yine bir yüksek lisans çalışmasında, Polonya Katolik kilisesinin günümüz öğretilerinde de bedenlerin birleşimindeki amacın zevk almak değil, yalnızca üreme olduğu fikrinin küçüklükten itibaren çocuklara öğretildiği nakledilir.²⁷⁴

Bir başka önemli husus da çocukların meşru evlilik yoluyla dünyaya gelmesi yanında bu çocukların anne ve babası tarafından Rabbin terbiyesine ve tavsiyesine göre yetiştirilmesidir.²⁷⁵

1.2.7.4. Ailenin Kurulması ve Kutsallığı

Hristiyanlığı özetleyen tek kavram **kutsallıktır**, denebilir. Nitekim evlilik ve aile de bu kutsallığın tam merkezinde yer alan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutsallığın aileye yansımaları ifade eden ve sürekli tekrarlanan cümle ise evlenen kadın ve erkeğin tek beden olduğu ve sonsuza kadar beraber olacaklarıdır. Bu bölümde Katoliklerin aileye kutsallık atfetmesinin sebep ve sonuçları üzerinde de durulacaktır.

²⁷¹ Katolik kaynaklarda bu bölüme "üretkenlik yolunu açmak" şeklinde başlık atıldığı görülmüştür. Bkz. **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 397-398.

²⁷² Harman, "Hristiyanlık'ta Kadın Algısı", s. 63.

²⁷³ Bu durum, kız ve erkek çocuklarının eğitimi konusunda yazılmış şu kitaplara verilen isimlendirmede de görülmektedir: bkz. Thomas Felix (1815-1875), "**Aile İçinde Terbiye- Ebeveynin Günahları: Kızlarımız; Aile İçinde Terbiye- Ebeveynin Günahları: Oğullarımız**", (tercüme: Hüseyin Cahit), Tanin Matbaası, İstanbul 1924.

²⁷⁴ Ozan Tellioglu, "1989 Sonrası Dönemde Polonya'da Katolik Kilisesinin Siyaset ve Toplum Üzerindeki Etkin Rolü" (Yüksek lisans tezi), **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı**, Aralık 2015, s. 56 ve 57.

²⁷⁵ Erbaş, **Hristiyan Ayinleri: Sakramentler**, s. 215; Michel, **Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş Dinler Tarihine Katkı**, s. 97.

Katolik kilisesince evlilik, vaftizli bir kadınla bir erkeğin ömürleri boyunca bir aile oluşturmak üzere, doğal amacı eşlerin mutluluğu olduğu kadar soyu devam ettirmek ve çocukları yetiştirmek olan, Rab Mesih tarafından sıır mertebesine çıkarılan bir sözleşmedir.²⁷⁶ Ailenin kurallarını tanrı belirlediği gibi kadın ve erkeğin evliliğe olan meyilleri de O'nun tarafından yaratılmıştır. Bu yüzden evlilik ve aile tamamen insanın bulduğu, oluşturduğu bir kurum değildir. Evliliğin saygınlığı ve önemi her yerde aynı derecede hissedilmese de kişinin ve toplumun mutluluğu evlilik ve aile mutluluğuyla sıkı sıkıya bağlıdır. Karı koca arasındaki sevgi de Allah'ın yarattığı bir sevgidir. Tanrı Âdem ve Havva'yı kutsamış ve onlara çocuk dünyaya getirmelerini ve böylelikle çoğalarak dünyayı denetimi altlarına almalarını emretmiştir. Kutsal Kitap'ta kadın ve erkeğin birbiri için yaratıldığını ve yalnız kalmamaları gerektiğini belirten sözler vardır. Çünkü kadın erkeğin etinden yaratıldığı için birbirlerinin eşitidir ve bu yüzden kadın ve erkek evlendiğinde tek beden olurlar. Bundan sonra ebediyen ayrılmaları mümkün değildir.²⁷⁷

Evlilik, sadece iki insanın bir arada yaşaması demek değildir, Âdem ile Havva'nın Tanrı tarafından kutsanmasını temsil eden bir eylemdir. Bundan ötürü nikâh rahip eşliğinde ve iki tarafın rızalarını bir rahip huzurunda onaylanmadıkça kilise bunu gerçek bir evlilik olarak kabul etmez.²⁷⁸

Hristiyanlıkta aile, tamamen dini bir kurumdur yani bir çeşit kilisedir. Çünkü aile, dünyaya yeni bir Hristiyan gelmesine imkân verecek özel bir müessesedir. Bu anlayışa göre her evlilikten doğan çocuk, yeni bir Hristiyan ailenin oluşmasını temin ederek İsa Mesih'in yeryüzündeki varlığının devamına katkıda bulunacağı için kutsaldır. Ailenin yaşadığı eve **ev-kilise** de denir ve kilise tanrının yuvasıdır. Buralar Hristiyanlık sevgisinin ve erdemlerin öğretildiği dua ve lütuf cemaatidir.²⁷⁹

Evliliğin ve aile kurmanın kutsal olarak kabul edilmesinin diğer bir sebebi de bazı Hristiyan kaynaklarında geniş bir şekilde yer alan ve İsa (a.s.)'in "Kana" adı verilen bir yerdeki düğüne bizzat katılmış olduğu rivayetine yüklenen anlam ile

²⁷⁶ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 385.

²⁷⁷ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 386-387.

²⁷⁸ Şahin, **Hristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı**, s. 73; Şinasi Gündüz, **Hristiyanlık**, İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s.155-171.

²⁷⁹ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 398, 400, 508.

ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki mademki İsa (a.s.) bir düğün merasimine katılmıştır, o halde evlilik ve aile kurmak kutsal bir şeydir.²⁸⁰ Kilise kaynaklarında geniş yer alan bu rivayet, aşağıda görüleceği üzere daha sonra Katoliklerde Mesih ile kilise arasındaki anlaşmanın sırrı/sakrament olarak kabul edilmiştir.²⁸¹

1.2.7.4.1. Evlenme Ehliyeti ve Manileri

Katolik kilisesine göre akrabalık, kan akrabalığı ve evlilik akrabalığı olmak üzere ikiye ayrılır. Kan akrabalığı ise alt-soy ve yan soy olmak üzere ikiye ayrılır. Kişiler alt ve üst-soy hısımlarıyla ebediyen evlenemezler. Yan-soy hısımlığında ise kişinin dördüncü dereceye kadarki akrabalarıyla evliliği mümkün değildir.

Evlilik sebebiyle meydana gelen hısımlığa **kayın hısımlığı** (eşlerden biri ile diğerinin üstsoyu veya altsoyu) adı verilir. Evlilik sona ermiş olsa bile eşlerden biriyle diğerinin üst soyu veya alt soyu arasında evlenme yasağı devam eder. Bu hısımlıkta evlenmesi ebedi yasak olmaya devam edenler grubuna kayın ve baldız da girer. Buna göre erkeğin kendi kan bağıyla bağlı olduğu akrabaları kadının aynı tür ve dereceden kayın hısımları olur ve kadının kan bağıyla bağlı olduğu akrabaları erkeğin aynı tür ve dereceden erkeğin kayın hısımları olur.²⁸²

Akrabalık ilişkisinden başka evliliği geçersiz kılan başka etmenler de vardır. Bu etmenlere “tamamen feshedici maniler” (*impedimentum dirimens*) denir. Bu özürlerin bazıları geçici bazıları kalıcıdır. Genel kural olarak bu tür manileri ilan eden, beyan eden veya gerektiğinde başka maniler tesis eden en üst otorite Katolik Kilisesidir.

Katolik Kilisesinin koymuş olduğu kanunlara tamamen zıt bir mani belirten her türlü yerel veya geleneksel yasa lanetlenir.

Tanrı'ya yakın oldukları ya da Kutsal Ruh'u taşıdıkları için Hristiyanların örnek grubu olan ruhbanlar, evlenemez.

Evlenen bir Hristiyan boşanamaz çünkü **boşanma** gibi bir durum asla yoktur.

²⁸⁰ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, s.197; bu düğün için bkz. Kitâb-ı Mukaddes, Yuhanna 2:1-11, <https://incil.info/kitap/joh/2> erişim: 01.08.2018.

²⁸¹ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 389.

²⁸² Karatosun, “Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı”, s. 400.

Kilisede yapılmayan nikâh sahih sayılmaz.

Hristiyanlıkta mezhep farklılığı evlenmeye manidir. Bunun için Ortodoks, Katolik ve Protestan gibi mezhepleri farklı olan kişiler Hristiyan da olsalar evlenemezler. Ayrıca eşlerden birisi vaftiz olmamışsa, o evlilik geçerli değildir.

Kişi, evli iken bir başkası ile evlenemez. Çok eşlilik yasaktır. Aynı şekilde resmi olarak boşanıp başka biriyle evlense, bu da geçerli bir evlilik değildir, evlendiği kişiyle zina yapmış sayılır.

Kızlar ve erkekler için evlenme yaş sınırı farklıdır. 16 yaşını dolduran her erkek ve 14 yaşını dolduran her kız evlenebilir. Bu yaşın altındakilerin evlenmesi yasaktır.

Evlilikte karşılıklı rıza şart olduğu için bir kadın ile kendisini kaçıran, alıkoyan veya zorlayan erkek arasında asla evlilik oluşmaz, ancak kadın bu durumdan kurtulur, güvenli bir yere gider ve özgür iradesiyle o kişiyle evlenmek isterse bu durumda evlilik olabilir. Bir anlamda bu bir tecavüzdür ve Hristiyanlıkta kadın, erkeğin zorlamasıyla evlendirilmez.

Bir başkasıyla evlenmek için evlenmek istediği kişinin eşini ya da kendi eşini öldüren veya fiziki açıdan veya ahlaki olarak bu fiile iştirak eden kişi, o kişiyle asla evlenemez.

Evleneceği kişi ile arasında üstsoy-altsoy olup olmadığı veya ikinci dereceden yansoy olup olmadığı hususunda bir şüphe varsa, o evliliğe asla müsaade edilemez. Evlendikten sonra üstsoy-altsoy akrabalığı ortaya çıkarsa o evlilik fesh olur.

Evlathığı ile üstsoy-altsoy akrabalığı bulunduğu için kişi evlathığıyla evlenemez. Ayrıca bir başkasının evlathığı ile ikinci dereceden yansoy bağı varsa bu kişiler de birbirleriyle evlenemezler.²⁸³

Kadının veya erkeğin evlilik ilişkisini engelleyecek bedensel bir kusurları olduğu halde bunlar gizlenir ve bu kusur evlilik gerçekleştikten sonra anlaşılırsa bu evlilik geçersiz sayılır. Kısırlık ise evliliği engelleyici veya feshedecek bir sebep

²⁸³ Hepsini içine alan bir ifade için bkz. Harman, "Hristiyanlıkta Kadın Algısı", s. 58; Mehmet Aydın, "Hristiyanlık", s. 349; Karatosun, "Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı", s. 398-399.

teşkil etmez. Bu gibi bir sorun yaşayan eşler de boşanamaz. Bunlara evlatlık edinmeleri ya da başkaları için önem taşıyan isteyen işler yaparak bu kusuru telafi etmeleri tavsiye edilir. Tüp bebek yöntemi ile çocuk sahibi olmaya izin verilmez.²⁸⁴

1.2.7.4.2. Evlilik Sakramenti ve Uygulanışı

Hristiyanların dinî hayatında, günlük, haftalık ve yıllık ibadetlerin yanında *sakrament* kelimesiyle ifade edilen ve bizzat Hz. İsa tarafından tesis edilen kurumlara ve yaşadığı tecrübelerle kilise aracılığıyla katılmak, anlamını ifade ettiği belirtilen özel dinî âyinler bulunmaktadır. Hristiyan mezheplerine göre sayıları farklı olsa da bu *sakramentlerin* imanın şartı sayıldığı belirtilmektedir. Evlilik töreni de bu sakramentlerden biridir.²⁸⁵

Bu *sakramentlerin* Katolik mezhebindeki görüntüleri “vaftiz, evharistiya (veya evkaristiya), kuvvetlendirme, evlilik töreni, ruhbanlık sırrı, günah itirafı ve tövbe, hasta yağı” olduğu bildirilir. İnanişe göre bu *sakramentlerin* amacı, insanı kutsallaştırmaktır. Bu yüzden bu sakramentlerin yerine getirildiği yegâne yerler olan kiliseler, Hristiyan inancının uygulanma yeri olarak hep en önemli mekânlardır.²⁸⁶

Sakramentin bazen **gizem** bazen de **sır** kelimeleriyle Türkçe’ye tercüme edildiği görülür ve buralarda söz konusu kavramın açıklaması şöyle yapılır:

*Thomas Michel’e*²⁸⁷ göre sakrament:

“Tanrının insanlara lütfunu sunduğu duyulur veya görünür bir olaydır. Diğer bir deyimle gizem Tanrı’nın görünmez etkinliğinin görünür bir işaretidir... Hristiyanlar dirilen İsa’nın topluluk için ve toplulukla birlikte yaşadığına; Filistin’deki yaşamı boyunca yaptıklarını, halâ yapmaya devam ettiğine; eğitmeyi, ibadeti, hizmeti, şifa vermeyi, açları doyurmayı, bağışlamayı, cefa çekmeyi, ölmeyi sürdürdüğüne inanırlar. İsa’nın bu görünmez eylemleri Kilisenin gizemsel (sakramental) yaşamında görünür hale gelir. Diğer bir

²⁸⁴ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri** s. 267; Tarık Demirkan, “Macaristan Katolik Kilisesi: Tüp bebek tedavisi günah” **BBC News Türkçe**, (28 Ağustos 2017), (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41075300> erişim: 11.11.2019

²⁸⁵ Geniş bilgi için bkz. Erbaş, **Hristiyan Ayinleri: Sakramentler**, s. 31-35.

²⁸⁶ Mehmet Aydın, “Kilise”, **DİA**, 2002, C. XXVI, s. 13.

²⁸⁷ Michel, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Dinler Tarihi programı çerçevesinde Hristiyan Teolojisi ve Dinine Giriş dersleri vermiş, buradaki çalışmalarını kitaplaştırmıştır. Bkz. <https://www.catholic.az/download/kitap-Hristiyan.pdf> erişim: 1.01.2019

deyimle, bir Hristiyan gizemsel bir etkinliğe katıldığı zaman kendisine Tanrı'nın kurtarıcı lütfunu bağışlayan dirilmiş İsa ile karşılaştığına inanır.”²⁸⁸

Katolik Kilisesi Din ve Ahlak Bilgileri kitabında *sakrament sır* olarak tercüme edilir ve şöyle açıklanır:

“Katolik kilisesine göre kilise sırları Mesih tarafından belirlendi. Yedi tanedir. Bunlar: Vaftiz sırrı, güçlendirme sırrı, Efharistiya sırrı, günah çıkarma sırrı, hastalara yağ sürme sırrı, ruhbanlık sırrı ve evlenme sırrı. Bu sırlar bir Hristiyan'ın hayatındaki en önemli anlardır. Bunlarla yaşadığımız hayatın evreleri ile tinsel hayatın evreleri arasında bir benzerlik kurulur.”²⁸⁹

Cemaleddin Şarkavi ise *sakrament* kelimesinin **gizem** veya **sır** olarak tercüme edilemeyeceğini söyler. Ona göre bu kelimenin kökeni İngilizce “*secret*” kelimesine dayanmamaktadır. Aslı Yunanca “**mysteries**”tir. İlk kullanıldığında ibadet ve ayinlerini putperest papazların kontrolünden uzak bir yerde gizlice yapmak isteyen Yahudi gruplarının bu gizli toplantılarına kendilerinin verdikleri bir rumuz mahiyetindedir. Kelime latinceye “*mysteries*” şeklinde olduğu gibi tercüme edildiğinde halktan kabul görmediği için sonraki yıllarda mütercimler bunu Roma ordusuna katılacak olan acemi askerlerin Roma tanrısına ve imparatora bağlılık yeminleri için kullanılan *sacramentum* kelimesine yakın bularak bununla tercüme etmeye başlamışlardır ki bunun anlamı, sivil halden askeri hale geçmek durumunu ifade etmekteydi. *Şarkavi*, günümüzde kiliseye ve ikonlara bağlılık yeminini ifade eden ve Hristiyan dininde kullanılan ana kavramlardan biri olan kelimenin hikâyesini bu şekilde anlatır.²⁹⁰

Sakramentlerin mahiyeti hakkında, *Papa II. John Paul* ise şu açıklamayı yapmaktadır:

“Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkelerini okurken, Tanrı'nın gizeminin harikulade birliğinin, kurtarma iradesinin ve aynı zamanda; babadan olma tek evlat, Tanrı'nın Oğlu, bizzat Baba tarafından hepimizin Kurtarıcısı olması için gönderilen, Kutsal Bakire Meryem'in rahminde Kutsal Ruh'un gücü ile insan şekline bürünen İsa Mesih'in merkezi konumunu algılarız.

²⁸⁸ Thomas Michel, **Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş Dinler Tarihine Katkı**, s. 87-91.

²⁸⁹ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 301.

²⁹⁰ *Şarkavi*, **Kilise ve Yedi Sakrament**, s. 86-90.

Mesih; öldükten sonra dirilmiştir ve her daim Kilisesinin başında, özellikle sakramentler esnasında hazır ve nazırdır; o, imanımızın kaynağı, Hristiyan davranış biçiminin modeli ve ibadetlerimizin öğretmenidir.”²⁹¹

Hristiyanlıkta evlenmek **kutsal** bir iş olarak görüldüğü için **kutsal aileye** giriş aşaması olan düğün dünyaya gelen çocukların vaftiz edilmesinde olduğu gibi bir *sakrament* kabul edilmektedir. Çünkü evlilik Tanrı'nın insanlığa sevgisini simgeleyen bir yaşam halidir. Bunun için bir Hristiyan, evliliğin seküler dildeki **medeni hal** şeklinde kullanılmasını kabul edemez. Diğer taraftan evliliğin *sakrament* olması, kilisenin evliliklere koyduğu en oneli kurallardan olan sadakati yani tek evlilik ve boşanma yasağının da dayanağıdır. Çünkü Tanrı'nın çocuklara verilmesini istediği Hristiyanlık terbiyesi ancak bu şekilde mümkündür.²⁹²

Aile babası, anne, çocuklar, ailenin tüm bireyleri **kilise sırlarını alarak**, dua ederek, hamd ederek etkili sevgi ve özverili kutsal yaşamlarıyla işte burada ayrıcalıklı bir biçimde vaftizden gelen **genel rahipliklerini** ortaya koyarlar.” Aile böylece insanı zenginleştiren bir okul, ilk Hristiyan okuludur.²⁹³ Bu tanımlamaya göre putperest Roma'da **ev ve aile babası** (pater familias) kutsal bir konumdayken, Katoliklerde ailenin tüm bireyleri genel olarak rahiptir ve kutsaldırlar. Ama baba başrahiptir.

Evlilik *sakramenti* halk arasında meşhur olan **nikâhta keramet vardır** sözünü hatırlatır mahiyettedir. Çünkü bu sakrament ile bir yandan evleneceklerin tanrı huzurunda, yüz yüze bakarak birbirlerine ve aynı zamanda tanrıya söz vermelerini sağlamaktır. Bu tören esnasında kilisede hazır olan İsa Mesih, onların sesini duyacak ve bunu kabul edecektir. Aynı zamanda da kilisenin istediği şekilde bu töreni gerçekleştiren kadın ve erkek arasında beşeri aşk pekişecek, böylece eşlerle tanrı arasında yapılan bu karşılıklı sözleşme yoluyla Tanrı ve kilise yoluyla bu birliğin bozulmaz olduğunu kabul edeceklerdir. Çünkü onlar bu tören sayesinde bir bedene dönüşmüşlerdir. Kadın kocasına tabi olacak buna mukabil kocalar da Mesih

²⁹¹ Karatosun, “Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı”, s. 391.

²⁹² Erbaş, **Hristiyan Ayinleri: Sakramentler**, s. 215; Michel, s. 97. Katoliklikte bu konu üzerinde günümüzde de çok durulmaktadır.

²⁹³ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 509.

kiliseyi nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse onlar da karılarını öyle seveceklerdir. Her ikisi kutsal birer insan olacaklardır.²⁹⁴

İnanişaya göre *evlilik sakramenti* eşlere Mesih İsa kilisesini nasıl sevdiyse öyle birbirlerini sevme yeteneği verir ve böylece eşler arasındaki sevgiyi olgunlaştırır, bozulmaz birlikteliklerini pekiştirir ve onları ebedi hayata götüren yolda kutsallaştırır. Çünkü Pavlus²⁹⁵ diyor ki:

“Ey kocalar, Mesih İsa kiliseyi nasıl sevdiyse karılarınızı da öyle sevin.”²⁹⁶

Yani Mesih İsa nasıl canını vererek kilise ile bir bütün olduysa sizin evliliğiniz de Mesih İsa ile kilisenin birleşmesi gibi olsun. Bunun için evlilik ibadetinin yeri de kilise olmuş ve evlilik için yapılan törenin kutsallığı bulunduğu için kilise dışında hiçbir kurum ya da kuruluşa, bu ayini yerine getirme yetkisi verilmemiştir. Evlenme engelleri, boşanma ve diğer aile ile ilgili konularda kiliseler tam yetkilidir. Dolayısıyla Hristiyan bir bireyin evlilik akdinin geçerli olması için eş seçiminden başlayarak akdin kilisede din adamının huzurunda belli seremonilere uygun olarak yapılması şarttır.²⁹⁷

Kutsal kabul edilen Hristiyan ailesinin kurulması sırasındaki yapılan bu törenin son şeklini 4. yüzyıldan sonra aldığı belirtilir. Ailenin kutsal kabul edilmesinin gereği olarak, yeni kurulan ailenin Hristiyanlığın amaçladığı şekilde olması için ilk başlarda, ailelerin kendi aralarında yaptıkları ve dua niteliği taşıyan bir takım ayinler yapılırken, bu tarihten itibaren kilisede yapılan bu sakramentin

²⁹⁴ Erbaş, **Hristiyan Ayinleri: Sakramentler**, s. 214; Cihat Şeker, “Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı/Ahlakı”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)**, 2015, No: 44, (247-271), s. 251-252.

²⁹⁵ Cemaleddin Şarkavi, **Hristiyanlıkta Pavlus Gerçeği** (tercüme: Selami Çaylı), Ocak Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 60-61; Charles H. H. Scobie, **Hristiyan Kilisesinin Evrensel Misyonunun Kökeni İsa mı? Paulus mu?** (tercüme: Süleyman Turan), Bilimname: Düşünce Platformu, 2005/1, C. III, No: 7, (123-135); Gül, “Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini”, s. 68-81.

²⁹⁶ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 399.

²⁹⁷ Harman, “Katoliklik”, s. 55-58; Aydın, “Hristiyanlık”, s. 350; Ali Aslan Topçuğlu, “Yahudilik-Hristiyanlık ve İslâm Hukuku’na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2010, C. X, No: 2, (79-120), s. 87, 88; Nedim Bahçekapılı, “İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik”, **Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları**, 2008, C. I, No: 1, (29-38), s. 35, 36.

icrasında papazlar da iştirak etmeye başlar ve törenin aşamalarını kendileri belirlerler.²⁹⁸

1.2.7.4.3. *Evlilik Sakrament'inin Uygulanmasında Öne Çıkan Özellikler*

Öncelikle evlenmek isteyen çiftler, kayıtlı buldukları kilisenin papazına birkaç hafta evvelinden müracaat ederler. Bu müracaat sırasında kilisenin papazı onlara; başta vaftiz sertifikalarını getirmelerini ve Katolıklara göre evlenme manilerinin olup olmadığını öğrenmek için bir takım sorular sorar ve evliliğin gerekleri ve mükellef oldukları görevler hakkında bilgi verir. Ayrıca evlilik zamanı hakkında bilgi verir. Çünkü Katoliklerde Noel'den dört hafta önceki pazar günü ve paskalya haftasının çarşamba günü evlenmek caiz değildir. Şayet ille de evlenilecekse şayet bunun için özel izin almak gereklidir.

Evlilik günü geldiğinde kilisede toplanılır ve papaz çiftler için dua eder. Gerekli işlemleri yapar ve en sonunda önce evlenecek olan erkeğe: annemiz kutsal kilisenin usulüne göre evlenmek ister misiniz? diye sorar. Erkek: Evet, istiyorum diye cevap verince papaz aynı soruyu evlenecek kadına sorar. Kadın da: evet, istiyorum diye cevap verince *sakramentin* diğer aşamasına geçilir.

Bu aşamada papaz eşlerden birbirlerinin sağ ellerini tutmasını ister ve “sizi evlenerek birleşmiş ilan ediyorum” cümlesine “baba, oğul ve kutsal ruh adına” ifadesini ilave eder. Bunun sonunda **âmin** dedikten sonra ikisinin yüzüne kutsanmış su serper. Sonra önce kadının yüzüğünü alır, ona da kutsanmış su serper ve dua eder. Erkek onu papazdan alır, karısının parmağına takar. Böylece **evlilik sakramenti** yerine getirilmiş olur.²⁹⁹

1.2.7.5. Ailede Kadının İkinci Sınıflığı ve Kocaya İtaati Meselesi

Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da ailede hâkimiyet kocadadır. Ancak bu hâkimiyet İslamiyet'te olduğu gibi ailenin geçimini sağlamakla görevli olması bakımından değil, kutsallık ve ibadet yönündendir. Şöyle ki, Hristiyanların kabullerine göre kilisenin başı İsa Mesih olduğu için bir kilise olan Hristiyan

²⁹⁸ Erbaş, **Hristiyan Ayinleri: Sakramentler**, s. 35; Harman, “Katoliklik”,s. 58; Aydın, “Hristiyanlık”, s. 349.

²⁹⁹ Hepsini içine alan bir ifade için bkz. Erbaş, **Hristiyan Ayinleri: Sakramentler**, s. 220.

ailesinin başı da erkektir. Bu yüzden Hristiyan ailesinde kadından, rabbine tâbi olduğu gibi kocasına tâbi olması istenir.³⁰⁰

Yine inanışa göre ilk günahı kadının işlemesi ve erkeğine de işletmesinden dolayı, hep erkeğin ardında pasif bir konuma bulunmalı ve işlediği günahın karşılığında doğum yapmalıdır. Bu yüzden günahkâr kadın için en uygun yer aile, günahına kefaret olarak yapacağı şey de çocuk doğurmaktır.³⁰¹

Catechismus'da yazdığına göre evliliklerde görülen geçimsizliğin sebebi, ne kadının ne de erkeğin yaratılışından gelmektedir. Bilakis bunun sebebi tanrıdan kopma anlamına gelen asli günahın sonucudur. Tanrı bu günahı sebebiyle insanı terk etmedi ama onu ağır cezalarla cezalandırdı. Bunlardan birisi ağrı çekerek doğum yapmak, alın teri dökerek ekmeğini kazanmaktır. Bunlar aynı zamanda günahın zararlarını sınırlayan ilaç görevi görürler.³⁰²

Genel olarak Hristiyanlık'ta kadının yerinin Yahudilik'te olduğu gibi kocasının mülkiyeti altındaki bir mal gibi görülmemekle beraber Allah katında da erkekle eşit değildir.³⁰³

Araştırmamızda sıklıkla başvurduğumuz Katoliklerin temel kaynak kitabı olan "Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri" adlı eserde, Hristiyanlıkta kadın ve erkek eşitsizliği ve kocaya itaat konularının ele alınmadığı görülmektedir.

1.2.7.6. Evlilik Onuruna Muhalif Davranışlar

1.2.7.6.1. Sadakatsizlik

Roma putperest ailesinde olduğu gibi Hristiyanlıkta da evlilikte sadakat, uyulması istenen en önemli kuraldır. Ancak buradaki sadakat isteği tek taraflı olmayıp karı ve koca ikisinden de beklenir. İnanca göre evlilikteki aşk, dokunulmazlık meydana getirir ve bunun gereği sadakattir. Sadakat ise eşlerin birbirlerine karşı daha çok fedakâr olmalarını sağlar ve bu çocukların iyiliği için gereklidir. Tek eşli olarak bir ömür boyu yaşamak anlayışının altında Mesih'in kilise için kendisini feda ettiği fikri vardır. Buna göre kişiler evlilikle aslında bir çeşit kilise

³⁰⁰ Mehmet Âkif Aydın, "Aile", s.197; Ebu Zehre, **Hristiyanlık üzerine Konferanslar**, s. 26.

³⁰¹ Kaval, "İlahi Dinlerde Kadın'ın Kıymet Problemi",s. 309, 310, 319.

³⁰² **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 388.

³⁰³ Mehmet Âkif Aydın, "Aile", s. 197.

meydana getirmişlerdir ve bunu korumak ancak bu şekilde mümkün olur. Eşlere bu gücü evlilik sakramenti verir.³⁰⁴

Zinadan kasıt, sadakatsizlik olarak adlandırılan evli zinasıdır. Hristiyanlık inancında da peygamberlerin zinayı büyük günah olarak tanımladıkları belirtilir. Ayrıca zina putataparlık günahının sembolü olarak görülür. Zina bir haksızlıktır. Çünkü zina, evlilik sözleşmesi denen bağı yaralamakta, diğer eşin hakkını zarara uğratmakta, evlilik kurumunu zedelemekte ve evliliğin temelini oluşturan sözleşmeyi ihlal etmektedir. Sürekli bir anne babaya ihtiyacı olan çocukların ve insan soyunun selametini tehlikeye düşürmektedir. Bunun için zina yapan kişi sorumluluğunu yerine getirmiyor demektir.³⁰⁵

“Ölümcül” olarak tanımlanan ve tam bilinçli bir şekilde ve isteyerek ciddi bir konuda işlenmiş günahlardan biri olarak kabul edilen zina, altıncı emirde tamamen yasaklanmış ve adaletsizliğin en açık bir göstergesi olarak putperestliğin bir alameti sayılmıştır. Zina eden kişi, ilk olarak evlenirken verdiği söze ihanet ederek, yükümlülüklerini yerine getirmeyen ve evliliğin temelini oluşturan ahdi yaralayan kişi olarak tanımlanır. İkinci olarak insan soyunu ve her daim anne-babaya ihtiyacı olan çocukları tehlikeye atmaktadır.³⁰⁶ Ancak Hristiyanlıkta zina suçuna verilen bir ceza bulunmamaktadır.³⁰⁷

Kadın ve Demokrasi Derneği'nin (KADEM) düzenlediği Ailenin Güçlendirilmesi Zirvesi'nde “Ailenin Birleştirici Gücü Olarak Din” başlıklı oturumda konuşma yapan ve kendisinin Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olduğunu belirten Lia Galici de, şimdiki inançlarına göre de hükmü kıyamete kadar devam edecek olan en büyük emrin “Tanrını ve en yakını seveceksin” kuralı olduğunu belirtti. Bu yüzden **evlilikte sadakat** çok önemli olduğunu anlattı. Çünkü aile birlikteliğinin amacı bir yandan karşılıklı bağlılık ve sadakati meydana getirmesi diğer yandan karı-kocanın İsa'ya bağlılıkları vesilesiyle göğe uzanan bir yolculuğa çıkmaya vesile olduğuna inanmaktır. Bunun da dini inanç birliği, değer eşitliği,

³⁰⁴ Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, s. 396.

³⁰⁵ Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, s. 545.

³⁰⁶ Karatosun, “Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı”, s. 397, 403, 404.

³⁰⁷ Şeker, “Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı/Ahlakı”, s. 252.

ahenk birliği ve karşılıklı bağlılık ile sağlanacağını ve Aziz Yuhanna'nın aileyi bir **küçük kilise** olarak tanımladığını nakletti.³⁰⁸

1.2.7.6.2. *Boşanma*

Günümüzde konuyla ilgili ağıklamaların bulunduğu Hristiyanlıkla ilgili bilgilendirme amaçlı bazı internet sitelerinde; boşanmanın yasak olmasının sebebi, eşlerin boşanma ihtimali üzerine evlenmeleri, eşler arasında güvensizlik ortamı meydana getirdiği; kişinin canının istediğinde evliliğini sonlandırma yetkisi olduğu takdirde, bu durumun güvensizlik meydana getirdiği için kimsenin evlenmek istemeyeceği şeklinde açıklama yapıldığı görölmektedir. Ayrıca sadece boşanma ihtimali olmayan evliliklerin gerçek evlilik olduğu ve başka türlü yapılan evliliklerin gerçek evlilik olmadığı ifade edilmektedir.³⁰⁹

Katolik inanç ve ibadet kitaplarında bulunan bir başka kayda göre İsa, Musa tarafından verilen kadını boşama izninin, insanların kalplerinin katılığı sonucunda ceza olarak verdiği; kendisinin ise kadın ile erkek arasındaki evlilik birleşmesinin bozulamazlığı emrini verdiğini belirtilmektedir. Çünkü *Havari Pavlus*, kocalara, Mesih'in kiliseyi sevip yüceltmek uğruna kendini nasıl feda ettiyse erkeler de kendilerini karlılarına feda edecek kadar sevip yüceltmelidirler demiştir.³¹⁰

Bunun içindir ki Katolikler arasında "kıyılmış kilise nikâhı" ölüm dışında hiçbir insani güç ve nedenle bozulmaz. Eşlerin evliliği bozmadan ayrı yaşamaları sadece kilise hukukunun öngördüğu bazı durumlarda meşru sayılabilir. Boşanma doğa yasına karşı işlenmiş bir suç olduğu gibi aile biriminde ve toplumda oluşturduğu bozukluk nedeniyle ahlak dışıdır.³¹¹

Günümüzde resmi kanunlara göre evlenip boşanan ve sonra tekrar evlenen Katoliklerin varlığına dikkat çekilerek; kilisenin bunları tasvip etmediği ve etmeyeceğini, böyle yeniden evlenmenin meşru olmadığı için aradaki ilişkinin zina olduğu belirtilmektedir. Bu durumun Tanrı'nın kanunlarına ters düştüğünü ve

³⁰⁸ Lia Galici, "Ailenin Oluşumunda Dinin Etkisi", **III. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi**, (23-24 Kasım 2018), İstanbul, (çevrimiçi), <https://kadem.org.tr/dini-degerler-aile-yasaminda-cok-onemli/> erişim: 18.12.2019.

³⁰⁹ Bkz. <http://www.hristiyanforum.com/forum/showthread.php?t=351599> erişim: 27.12.2018.

³¹⁰ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri** s. 389.

³¹¹ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 545.

kilisenin hiçbir zaman bu evlilikleri meşru kabul etmeyeceği için böyle resmi yollarla boşanıp tekrar evlenenlerin de kiliseden **komünyon**³¹² alamayacakları ifade edilmektedir.³¹³

Boşanma olacaksa şayet bu konuda yetkisi olan yegâne kişi kocadır. Kadınların hiçbir şekilde boşama yetkileri yoktur. Ancak koca da keyfi olarak karısını boşayamaz. Erkeğin karısını boşamadaki tek gerekçesi zina etmiş olmasıdır. Eğer başka gerekçelerle boşar ise zina etmiş sayılır.³¹⁴

Katoliklik ailesinin bu konumunu 15. yüzyıla kadar bir şekilde koruduğu görülmektedir.

1.2.8. Ortaçağ Hristiyan Medeniyetinin Modern Dönem Ailesine Etki Eden Bazı Uygulamaları

Batı'da modernleşme/sekülerleşme söz konusu olduğunda “kadın” konusu bunun en önde gelen ögesi olmuştur. Aile yapısının “ataerkil” olmasının yanı sıra yukarıda görüldüğü gibi Katolik Hristiyanlıkta kadın hep erkekle beraber bir değer ifade etmiş ve ikinci sınıf muamele görmüştür. Diğer taraftan bu çağda Batı'da geleneksel olarak kadına karşı yekpare bir uygulama ya da düzenlemenin bulunduğu da iddia edilemez.³¹⁵ Bizim burada kastettiğimiz, genel olarak kilisenin uygulamalarıyla sınırları belirlenen kadın algısı ve bunun Modern ailenin teşekkülüne etki eden yönleridir.

1.2.8.1. Kadınların Günahkârlığı, Evlilikte Kadının Rolü ve Çocuklar

Katolik Kilisesinin İlkelerinin yer aldığı kaynakta yer alan ifadelerden biri şöyledir:

“Evliliklerde görülen geçimsizliğin sebebi, ne kadının ne de erkeğin yaratılışından gelmektedir. Bilakis bunun sebebi tanrıdan kopma anlamına gelen aslî günahın sonucudur. Tanrı bu günahı sebebiyle insanı terk etmedi

³¹² Hristiyan âlemindeki inanişâ göre, İsa'nın son akşam yemeğinde ekmek ve şarabı kendi bedeni ve kanı olarak öğrencilerine sunuşunu anmak amacıyla düzenlenen ve Evkaristiya olarak da bilinen ayin. “Komünyon Ayini”, Watch Tower Bible and Tract Society of PA, <https://wol.jw.org/tr/wol/d/r22/lp-tk/1101989247> erişim: 25.04.2018

³¹³ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 397.

³¹⁴ Kaval, “İlahi Dinlerde Kadın'ın Kıymet Problemi”, s. 314.

³¹⁵ M. Semih Gemalmaz, **Devlet, Birey Ve Özgürlük**, Legal Yayıncılık, 3. b., İstanbul 2016, s. 136.

ama onu ağır cezalarla cezalandırdı. Bunlardan birisi ağrı çekerek doğum yapmak, alın teri dökerek ekmeğini kazanmaktır. Bunlar aynı zamanda günahın zararlarını sınırlayan ilaç görevi görürler.”³¹⁶

Hristiyan inancının en temel ilkelerinden olan bu **asli günah** meselesi, Hristiyanlıkta “kadına” bakışı belirlemiştir. İnanişe göre ilk günahı kadının işlemesi ve erkeğine de işletmesinden dolayı hep erkeğin ardında pasif bir konuma bulunmalı ve işlediği günahın karşılığında doğum yapmalıdır. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre kadın her daim günahkârdır; günahına kefaret olarak yapacağı tek şey çocuk doğurmaktır.³¹⁷

Anne ve babasının evinde yaşadığı müddetçe çocuklar anne ve babasına her şekilde itaat etmekle yükümlüdürler. Ayrıca eğitimcilerine de itaat etmek zorundadırlar. Ancak kendinden istenen şeyin ahlaken kötü olduğunu bilirse bunu yapmamalıdır. Büyüyünce de anne ve babalarına saygı göstermeye devam etmelidirler. Onların isteklerini önceden sezip yapmakla görevlidirler. Anne babaya itaat çocukların rüştünü ispat etmeleriyle beraber sona erer. Ama anne babalara karşı hep saygı duyulur. Ayrıca anne babaların yaşlılık yıllarında da onlara yardımcı olmalıdırlar. Anne babaya gösterilen saygı, bütün aile hayatında ahengi kolaylaştırır. Anne babalar da çocuklarını, tanrının çocukları gibi görmelidirler. Kendileri gökteki babanın isteğine uydukları gibi çocuklarını tanrının buyruklarını yerine getirecek şekilde yetiştirmelidirler.³¹⁸

Terbiyesi için oğulların sık sık dövülmesi gerekir. Kiliseye göre sıkı bir disiplin uygulayanlar bunun faydasını görürler.³¹⁹

Çocukların bazıları anne babalarına ya da kardeşlerine bakmak ya da bir mesleği layıkıyla yapmak için veya daha şerefli başka işler için evlenmezler. Bu insanlar, insanlık ailesine çok büyük katkıda bulunabilirler. Ama hiçbir çocuk anne ve babasını veya oğlunu kızını İsa Mesih’ten daha çok sevmek hakkına sahip değildir. Anne ve babalar çocuklarından birini kiliseye adamalıdırlar.³²⁰

³¹⁶ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 388.

³¹⁷ Kaval, “İlahi Dinlerde Kadın’ın Kıymet Problemi”, 309, 310, 319.

³¹⁸ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 511-512.

³¹⁹ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 513.

³²⁰ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 514-515.

1.2.8.2. Orta Çağ Hristiyanlığında Rahibeler ve Manastırlardaki Ahlak Bozuklukları

Üst tabaka/aristokratik ailelere mensup kızlar orta sınıftan yaşlıları gibi fiziksel güce dayalı olan ev işleri veya hayvanların bakımı gibi işlerle meşgul olmaz; onlar daha çok ev halkını yönetmek, iğne işi yapmak ve iyi yetiştirilmiş bir hanımefendiden beklenen çeşitli sosyal özelliklere sahip olmasına önem verilir. Şayet bu ailelerde kız sayısı birden fazla ise bu durumda bazılarının rahibe manastırına gönderilmesi beklenirdi.³²¹

Ortaçağ Batı toplumlarında manastırlarda kalan kadınlar hasta bakımı, fakirlere yardımcı olmak ve eğitmenlik yapmak gibi faaliyetlerde buldukları gibi misyonerlik faaliyetlerine de katılırlardı. Nitekim 10. yüzyıl İngiltere’inde dört başrahibe, parlamentoda lord olarak yer almış ve Alman baş rahibeleri kendi adlarına para bastırılmışlardır. Şu var ki Batı’da üniversitelerin gelişmesi sonucunda kiliselerin kontrolünde eğitim veren manastırlar zaman içinde önemini yitirmiştir. Ayrıca ahlakı bozdukları sebebiyle kadınlar manastırlardan dışlandığı gibi üniversite eğitimi almalarına izin verilmemiştir.³²²

Ancak rahip ve rahibelerin kiliselerde meskûn olmaları, pek çirkin davranışlara sebep olmuş, rahibe manastırları bu yüzden ahlaksızlık yuvaları haline gelmiştir.³²³

Buna ilave olarak Başta Vatikan kilisesi ve müzesi olmak üzere çoğu ortaçağdan kalma kiliselerin tavan ve duvarlarında Kutsal Kitap’taki olayları tasvir ettiği iddia edilen heykel ve resimlerde rahipler hariç bütün peygamberler, melekler ve hatta “Tanrı” figürü bile çıplak tasvir edilmiştir. Özellikle melek olarak tasvir edilen erkek çocuklarının resimlerinin Batı kültüründe ve bütün modernler tarafından “sanat” olarak kabul edilmesi, içselleştirilmesi, oldukça düşündürücüdür. Buna ilave olarak bu durumdan kilisenin rahatsız olmaması, kendisi yapmasa da “çıplaklığı ve cinselliği” yayanları hoş gördüğü sonucu çıkmaktadır.

³²¹ Özlem Genç, “Çocukların Orta Çağ Avrupası’ndaki Yeri”, **Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2016, C. I, No: 1, (241-261), s. 250.

³²² Harman, “Hristiyanlıkta Kadın Algısı”, s. 65.

³²³ Ali Kemal Acar, “Bertrand Russell’in Eğitim Görüşü” (Yüksek lisans tezi), **T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Ana Bilim Dalı**, Konya 2007, s. 71.

Batı'daki reform hareketleriyle birlikte Martin Luther, manastırlardaki rahip ve rahibelerin hayatlarının tabiat kanununa aykırı olduğunu ilk kez apaçık bir şekilde söyleyerek, Katolik kilisesinin bakireliği övmesini eleştirmiştir. Protestanlığın ortaya çıkmasıyla beraber manastır hayatında genel bir düşüş görülmüş ve evlilikler çoğalmıştır. Protestanların kadınlardan evlerinde kalmalarını istedikleri ve eğitim veya başka aktiviteler için kilisede yer vermedikleri belirtilir.³²⁴

1.2.8.3. Cadılık İnancı ve Kadınların Yakılması

Hristiyanlığın önde gelen din adamlarından *Pavlus* başta olmak üzere diğer kilise babaları, kadınları, melekleri bile baştan çıkararak bir varlık olarak tasvir etmişlerdir. Bu düşünce yüzünden 16. yüzyılda kadınların şeytanla işbirliği içinde oldukları inancıyla, yakılmak başta olmak üzere dehşet verici zulümlere maruz kaldıkları nakledilir. 19. yüzyılda bile kötü ruhu taşıdıklarına inanılan kadınların cadı olarak nitelendirilip öldürüldükleri bilinir. Hatta Hz. Meryem dışında bütün kadınların ahlâksız oldukları, erkekleri aldatan yaldızlı bir musibet oldukları söylenir. Bu yaygın söylemin Batı'da kadına yönelik şiddeti meşrulaştırdığı iddia edilir.³²⁵

Avrupa'daki "cadılık" anlayışına gelince şu şekilde geliştiği belirtilir: Ortaçağ Avrupa'sında insanlar meydana gelen garip hadiseleri olağanüstü şeklinde niteler ve bunların oluş sebeplerine bir cevap ararlardı. Garip hadiselerden kasıt da; iki başlı buzağılar, hilkat garibesi bebekler, felç salgınının birdenbire yaygınlaşması, sara salgını gibi olaylardır. Ortaçağ'da günlük hayatta yaşanan bu gibi hadiseler için elle tutulur, gözle görülür suçlular aranır. Çünkü inanışa göre şeytanlar bazı insanlara tesir ederek onlara kendi şeytani güçlerinden verirdi. İşte dönemin din adamlarına göre şeytanın tesir ettiği bu insanlar "cadı" olarak adlandırılır; yukarıda adı geçen hareketleri bilerek, isteyerek yaptıkları, çocukları ve hayvanları sakatladıkları iddia edilirdi. Böyle şeytanın içine girdiğine inanılan ve cadılıkla suçlananların çoğunluğunu da evlenememiş yaşlı kadınlar veya dullar oluşturuyordu. Yalnız yaşayan ve insan içine çıkmayan bu kadınlar uğursuz kabul ediliyor ve yaşanan her kötü olayda hemen bu zavallı kadınlar suçlanır, sorgulanır, şeytanla işbirliği içinde

³²⁴ Harman, "Hristiyanlıkta Kadın Algısı", s. 65-66.

³²⁵ Kaval, "İlahi Dinlerde Kadın'ın Kıymet Problemi", s. 319. İspanya-Cordoba'da Engizisyon mahkemelerinde yargılanan kadın ve erkeklere yapılan işkence teması üzerine kurulu "Galeria De La Inquisicion" adlı müzede sergilenenler bunun bir örneğidir.

oldukları gerekçesiyle cezalandırılırlardı. Diğer taraftan bu çağlarda Avrupa’da yaygın olan “büyü” geleneğinin de bu kadınlar eliyle yapıldığına dair kanaatin bulunması da bu kadınların eziyet görmesine sebep oluyordu. Şöyle ki rivayete göre Avrupa toplumlarında uzun zamandır “zararsız” olduğu söylenen büyü yapma geleneği yanında bir de “kara büyü” adı verilen zararlı büyü yapma geleneği vardır ve iki büyüün arasındaki farkı da ayırt etmek imkânsızdır. Ortaçağ’da kilisenin İncil’de bir cadının yaşamasına izin verilmeyeceğine dair bir emrin varlığına dair bir emrin bulunduğunu iddia etmesiyle birlikte kilise ve devletin cadılığı bastırıp ezmeyi kutsal bir vazife olarak kabul etmesini gerekli kıldı. Bunun için Papalık 1484 yılında çıkardığı bir emirname ile Almanya’daki cadıların işkence ile öldürülmesini emretmiş ve cadıları takip edip bulmakla görevli engizisyon müfettişleri, işkence metotlarını anlatan **Cadı Çekici** adında cadıları yakalama yolları ve onlara yapılacak işkence çeşitlerini içeren kılavuz şeklinde bir **el kitabı** hazırlamışlardı.³²⁶

Hristiyan din adamlarınca yakıldığı söylenen ilk kadınlardan biri olarak İskenderiyeli “*Hypatia*” adında bir kadının adı geçmektedir. Rivayete göre İskenderiyeli matematikçi ve ünlü bir babanın kızı olan bu kadın miladî 370-415 yılları arasında yaşamış, kendisini matematik ve felsefe alanında yetiştirmiştir. İskenderiye Üniversitesi’nde matematik, astronomi, Platon ile Aristoteles üzerine verdiği derslerle ünlenmiştir. Onun doğa bilimleri ve matematikteki söylemleri klasik bilgilerle çatıştığı için aralarında *Piskopos Cyril*’in de olduğu bir kısım Hristiyanlar tarafından cadılıkla suçlanıp taşlanarak öldürülmüştür.³²⁷

Batı’da 1430-1780 yılları arasında cadı oldukları sebebiyle katledilen kadın sayısının elli bin civarında olabileceği belirtilmektedir.³²⁸

Cin ve büyü gibi kavramlar da kiliseye yabancı değildir. Öyle ki kilise bünyesinde **cin çıkarma sakramenti** uzun yıllar boyunca uygulanması ve papazlardan bazılarının şeytan/cin çıkarıcılar (exorcist) adı altında şeytan çarptığı iddia edilen veya deli veya buna benzer kimselere kendilerince şifa verdikleri bilinir.

³²⁶ Bu kitap için bkz. Mark A. Kishlansky, **Batı’nın Kaynakları Batı Medeniyeti Okumaları: Başlangıçtan 1600’e** (tercüme: M. Kürşad Atalar), Açılım Kitap, İstanbul 2009, s. 403-410. Harman, “Hristiyanlıkta Kadın Algısı”, s. 66.

³²⁷ Basık, **Hiç Bizans Olmadı**, s. 276.

³²⁸ Haydar Akın, **Ortaçağ Avrupası’nda Cadılar ve Cadı Avı**, Dost Kitabevi, Ankara 2001, s. 202-211.

Bu makam başlangıçta karizmatik bir makam olarak görüldüğü için zamanla her piskoposlukta resmi bir exorcist bulundurulduğu belirtilir. Ancak ilerleyen zamanlarda bu sakramenti uygulama yetkisi alan bazı papazların görevini kötüye kullandıkları görüldüğü için sonrasında piskopos yetkilendirmedikçe hiç kimse kiliselerde veya hanelerde şeytan çıkarma ayini yapamamıştır. Ancak Ortaçağ'da bu tip okuyucular ve şeytan çıkarıcıların oldukça etkin oldukları ifade edilir.³²⁹

1.2.8.4. Miras ve Boşanma

Batı'da Roma putperest patriarkal ailesinde olduğu gibi Ortaçağ Katolik Hristiyanlık'ta da aristokrat ailelerde mirasın en büyük erkek çocuğa bırakıldığı bilinmektedir. Bu durumun 19. yüzyıla kadar devam ettiği ve bu yüzyıldan sonra Almanya ve ebeveyne sadece bazı durumlarda miras konusunda takdir payı bırakan İngiltere örnekleri dışında bu öncelik hakkının yürürlükten kalktığı belirtilmektedir.³³⁰ Batı'da kızlara mirastan pay verilmesinin hiçbir zaman akla gelmediği görülmektedir. Ama şayet erkek çocuk yoksa bu durumda mirasın damatlara pay edilip edilmediği bilinmemekle beraber bu fikrin dile getirildiği görülmektedir.³³¹

Bu bölümün üçüncü konusunda ele alınacağı üzere Katolik ailesine yönelik ilk eleştirilerden biri de boşanmanın yasak olmasıyla ilgilidir.

1.3. BATI'NIN BİRİNCİ EVRE KÜRESELLEŞTİRME

ÇALIŞMALARI (1453-1800): KİLİSE VE AİLENİN DURUMU

Batı'da klasik gelenek adı verilen Yunan ve Roma geleneği, her zaman kültürün bir parçası olmuştur. Bunun için Batı kültürünün dili Latince'dir. Çünkü Roma devleti yıkılsa bile onun eğitim ve kültür hayatının temsilcileri olan gruplar, Hristiyan din adamları sınıfları olmuştur. Bunlar da toplum nezdinde en etkin olan kişilerdir. Dolayısıyla aslında Yunan ve Roma geleneğini oluşturan karma kültür, iki

³²⁹ Şahin, **Hristiyanlıkta ruhbanlık anlayışı**, s. 26-27.

³³⁰ Özeç, **Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevleri**, s. 134-27. Dipnot; Genç, "Çocukların Orta Çağ Avrupası'ndaki Yeri", s. 251-252.

³³¹ Sombart, **Burjuva**, s. 39-40.

bin yıl boyunca Avrupa’da aynı çeşit okullarda ve aynı çeşit eğitimciler tarafından verilmeye devam ettirilmiş ve bu durum 19. yüzyıla kadar böyle süregelmiştir.³³²

Ancak böyle Roma, Yunan, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dört veya beş farklı özelliğe sahip parçalı bir medeniyet olan Avrupa kıtasında 11. yüzyıldan itibaren siyasî durumda değişiklik olur. Bunun sonucunda Batı *Cermen* kabilelerinin geleneksel ilişkilerinden ve Hristiyan dünya görüşlerinden meydana gelen öğelerin birleşimi olarak şekillenmeye başlayan kültürel yapı diğerlerinin önüne geçerek Avrupa’da yaygınlık kazanmaya başlar.³³³

Diğer taraftan bu bölge Ortaçağ okullarının ve manastırlarının merkezi olması hasebiyle hem dini reformlara hem de haçlı düşüncesinin ortaya çıkmasına kaynaklık yapan fikirlerin oluşumunu sağlar.³³⁴ Çünkü Ortaçağın hukuki ve idari düzeninin temel yapısını devam ettiren bu kilise ve manastırlar, aslında Roma’dan miras kalan Latin kültürü ve öğrenim geleneklerini takip ettiriyorlardı. Bu bağlamda özellikle *Benedicten* Manastırları Batı kültürünün merkezi ve Ortaçağ toplumlarını hareketlendiren enerjinin kaynağı olarak tanınırlar.³³⁵

Manastırlardan ayrı olarak bir de antikçağ filozoflarının mirasını devam ettirenler vardı. Bu kişiler öğrencileriyle beraber kendi ortak çıkarlarını korumak amacıyla örgütlendiler. Bu yerler, kiliseler gibi özerkliği olan kamu kuruluşları statüsüne sahip üniversiteleri meydana getirdi. Bu yüzden üniversitelerin çoğu planlanmış yapılar değildi. Ancak üniversitelerde ders veren din adamları manastırdakilerden daha çok tanınmaya başladı. Toplum tarafından saygı gösterilen

³³² Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 68-70; Wood, **Yurttaşlardan Lordlara**, s. 34-35; Esgin, “Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri”, s. 55.

³³³ Ağaoğulları-Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s.171 vd.

³³⁴ Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 308-310.

³³⁵ Wood, **Yurttaşlardan Lordlara**, s. 197; Dawson, **Batının Oluşumu**, s. 124, 214; Esgin, “Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri”, s. 55. Benedict manastırları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Yücel Aşıkoğlu, “Aziz Bernard ve Hristiyanlık Tarihindeki Yeri”, **İstanbul Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı**, (Yüksek lisans tezi), 2009, s. 41-46; ayrıca bkz. Süleyman Derin, “Benedict’in The Rule İsimli Eseri Çerçevesinde Ruhbanlık ve Tekke Hayatına Bir Bakış”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2011, C. XII, No: 27, s. 219-252.

ve sözü dinlenen kimseler oldular.³³⁶ Böyle pekçok etkenin sebep olduğu Avrupa'daki değişim 12. yüzyılda belirgin hale gelmişti.³³⁷

Bu esnada Katolik kilisesi kendi düşüncesine uymayanları cezalandırmak amacıyla “din mahkemeleri” veya meşhur adıyla “engizisyon mahkemeleri” kurmakla meşguldür. Bu mahkemelerin 19. yüzyılın ortalarına kadar görev yapmaya devam ettikleri bilinir.³³⁸

Kilise okullarına paralel bir yapı arzeden üniversitelerde yetişen din adamları 15. Yüzyıldan itibaren papalık kurumuna açık eleştiriler getirmeye başlar. Bunların ilki *Floransa Üniversitesi*'nde eğitim gören *Marsilio* (1433-1499) adındaki bir din adamıdır. Bu şahıs, papa ve ruhban sınıfının dünyevi otoritede hak talep etmesini yanlış gördüğünü ve daha da ileri giderek papalık kurumunu Avrupa barışına temel tehdit olduğunu söyler.³³⁹ Söz konusu muhaliflerin en meşhuru şüphesiz Ortodoks mezhebinin kurucusu olan *Martin Luther* (1483-1546)'dir. O da eğitimine bir kilise kurumu olan “Latin Okulu”nda başladıktan sonra üniversitede devam edenlerdendir.

Sonuç olarak, Ortaçağ'da Avrupa üniversitelerini kuran ve geliştirenler de Hristiyan din adamlarıdır. Ancak bunlar dinde reform yanlısı olup Katolik kilisesinin düşünce ve uygulamalarına mutabık değildirlere.

1.3.1. Endülüs İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkisi ve Üniversitelerin Kurulması

Batı'nın yaşadığı bu değişimde bir diğer etken de -meşhur *Aquino'lu Thomas* gibi- İslam medeniyeti ile irtibat kuran bazı ünlü din adamları yoluyla olmuştur. Hristiyanlık tarihinin felsefi temellerini kuranların en başta gelenlerinden biri olan *Aquino'lu Thomas* (1225-74) eğitimine önce amcasının başrahip olduğu *Benedikten* Manastırı'nda başladıktan sonra *Napoli Üniversitesi*'nde sürdürmüştür. Ancak onun inşa ettiği felsefi düşüncesinin temelleri *İbn Rüşd'e* dayanmaktadır. *İbn Rüşd'ü* ilk benimseyen ve Batı'ya tanıtanlar da İspanyol Yahudileri olmuştur.³⁴⁰

³³⁶ Esgin, “Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri”, s. 55.

³³⁷ Ağaogulları- Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 209, 211.

³³⁸ Esgin, “Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri”, s. 55-68.

³³⁹ Wood, **Yurttaşlardan Lordlara**, s. 229.

³⁴⁰ Wood, **Yurttaşlardan Lordlara**, s. 214 vd.; S. Hayri Bolay, “Endülüs'te Gelişen Düşünce Hayatı ve Batıya Tesirleri”, **Endülüs'ten İspanya'ya**, Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, (49-61), s. 57-60;

Ortaçağ Avrupa'sında Endülüs İslam Devleti'nin yaşadığı medeniyet o zamanki Avrupa krallarının dikkatini çekmiş ve kendilerinin de Endülüs'ün medreselerinde tahsil görebilmeleri için zamanın halifesinden izin talep etmişlerdir. Hatta bazı kralların Endülüslü âlim, mühendis ve sanatkârları, memleketlerinde medreseler, atölyeler ve müesseseler kurmak için davet ettikleri de olmuştur. Endülüs'te eğitim gören ve Batı'daki değişimin anahtarı sayılacak bilgiyi aktaranların en önemlisi meşhur Fransız rahip *Gerbert*'dir (946-1003). Endülüs'e gelen *Gerbert*'in, *İşbiliyye* ve *Kurtuba* enstitülerinde riyaziye, felek ve diğer ilimleri tahsil ettiği bilinir. *Gerbert* 999 yılında kardinal olmuş ve II. Sylvestre adını almıştır. İşte Endülüs'te eğitim gördüğü esnada bu papaz, Batı üniversitelerinde kullanılan Roma rakamlarıyla işlem yapmanın çok sınırlı olduğunu fark etmiş ve geri döndüğünde günümüzde kullandığımız rakamları –ki bunlar Arap rakamlarıdır– Endülüs'ten Avrupa üniversitelerine nakletmiştir. Avrupa'da Endülüs'e gönderilmek üzere teşkil edilen heyetlerin her sene artarak devam ettiği ve mesela 1293 yıllarında bu sayının 700'e kadar yükseldiği aktarılır.³⁴¹

1.3.2. Avrupa'da Sömürgecilik Faaliyetlerinin Başlaması

Ortaçağ Hristiyanlarının altın çağı 11. yüzyıldan başlar. Çünkü bu asırlarda evrenselliği ile övünen bir Hristiyan medeniyeti kurulmuştu.³⁴² Ve bu yıllar aynı zamanda Katolik kilisesinin teşvikiyle Müslümanlara karşı düzenlenen haçlı saldırılarının (1095-1291) yoğun olarak devam ettirildiği tarihlerdir. Bu saldırılar neticesinde Avrupalılar yeni topraklar ele geçirdiler, ticarî açıdan pazarlarını genişlettiler, yiyecek ve kumaş yönünden yeni zevkler keşfettiler ve o zamana kadar bilinmeyen tarım ve sanayi ürünlerini kendi ülkelerine getirdiler. Böylece ekonomik düzeyde ticaret canlandı. Zenginliğin artmasına bağlı olarak gelişen şehir hayatı giderek önem kazandı ve **burjuva** adı verilen şehirli zenginler ortaya çıktı.

Şevket Yıldız, "Endülüs Yahudileri ve İslam Kültür ve Biliminin Avrupa'ya Geçişinde Oynadıkları Rol", **İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi**, 2009, C. VII, No: 13, (51-68), s.65.

³⁴¹ Selim Taha et-Tekriti, "Avrupalılar İlim Almak İçin Endülüs'e Heyetler Göndermişlerdi" (tercüme: İsmail Cerrahoğlu), *Diyanet İlmi Dergi*, 1968, C. VII, No: 75-76, (184-188), s. 187

³⁴² Eşgin, "Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri", s. 55.

Geçmişten farklı olarak bundan sonra **burjuvalar** siyasi hayat içinde söz sahibi oldular.³⁴³

Ancak uzun dönemde haçlı saldırılarından beklenen sonuç elde edilemedi. Çünkü bu saldırılar Hristiyanların doğudaki nüfuzunu azaltırken siyasi sebeplerle firkalara ayrılmış olan Müslümanlara İslâm'ın ilk zamanlarındaki diriliş ruhunu yaşattı.³⁴⁴ Maddî olarak da istediklerine ulaşamayan Batılılar İstanbul'un 1453'de fethi ile bu bölgeden tamamen ümitlerini kesmiş göründüler ve kendilerine yeni hedefler belirlediler.

Werner Sombart da Batı'da para ve altın tutkusunu 13. yüzyılda başlatır. Ona göre bu tarihlerden itibaren büyük olsun küçük olsun zengin olsun fakir olsun, rahipler de dâhil olmak üzere herkesin zengin olmak peşine düşmüştür. Şu var ki zamanla bu sevgi onların ahlaklarına da sirayet etmiştir. Çünkü zengin olma sevdası, ruhî çöküntülere sebep olduğu gibi akli ve vicdanı boğduğu için insanın iradesine hükmetme kabiliyetini zayıflatır. Bu yüzyıldan sonra Ortaçağ'da zengin olmak isteyen insanların kullandıkları yöntemlerin en meşhuru eşkıyalık yapmak ve deniz aşırı ülkelere yağma seferleri düzenlemek olmuştur.³⁴⁵

Bu mal edinme hevesinin ve yağmacılığın boyutlarına işaret eden en meşhur hadiselerden birisi; Kraliçe *Elizabeth'in* (1533-1603) ilk devir ganimet kapitalizmine destek olmak için aristokrat sınıftan bazı aileleri korsanlık faaliyetlerini desteklemek amacıyla kraliyet valiliğine yerleştirmesi ve onlara top ve silah sağlayarak korsanlığı bizzat desteklemesidir.³⁴⁶ 8 Şubat 2006 tarihinde BBC İngilizce yayınında verilen habere göre bu devirde kilisenin yaptığı köle ticareti de akla hayale sığmayan boyutlardadır.³⁴⁷

³⁴³ Ağaoğulları- Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 203 vd.; Dawson, **Batının Oluşumu**, Sonuç bölümü.

³⁴⁴ Philip K. Hitti, "Haçlı Seferlerinin Doğu Hristiyanlığı Üzerindeki Etkileri" (tercüme: S. Haluk Kortel), **Folklor/Edebiyat**, 2010, C. XVI, No: 61, s. 227-232.

³⁴⁵ Sombart, **Burjuva**, s. 41-42, 49, 70.

³⁴⁶ Carl Schmitt, **Tarih ve Siyaset üzerine İki Deneme** (tercüme: Gültekin Yıldız), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2009, S. 87-91.

³⁴⁷ Haberde yer aldığına göre İngiltere Kilisesi köle ticaretinin kurbanlarının torunlarından özür dilemeye karar verdi. Bunun için meclise verilen bir değişiklik önerisi desteklendi. Değişiklik Canterbury Başpiskoposu Rowan Williams ve York Başpiskoposu John Sentamu tarafından desteklendi. Haber için bkz. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/4694896.stm erişim: 20.12.2018.

Bu ve benzeri hadiseler, kendisini tamamen dünya ile alakasız gören ve ruhani hayatı temsil ettiğini iddia eden kilisenin, seküler bir dönüşüme uğradığı, bu yüzden onun maddi güç ve kuvvet edinmek için ne kadar çok hevesli olduğunu göstermektedir. Din adamlarının kiliseyi para kazanmak için kullandıklarına dair nakillere Selman-ı Fârisî (r.a.)'nin Peygamber efendimiz (s.a.v.)'i ararken yaşadığı olaylarda da rastlarız.³⁴⁸

1.3.2.1. Kilisenin Servet Problemi

Roma Katolik Kilisesi sadece rûhânî hayatı temsil iddiasına muhalif olarak 10. yüzyıla gelindiğinde, Batı Avrupa'nın en güçlü ekonomik kurumlarından biri haline gelir. Böyle olunca maddi güç elde etmek isteyen aristokrat aileleri de kilise bünyesinde yer almak için çabalar. Ancak yerel senyörler tarafından seçilen din görevlilerinin, rahiplerin ve keşişlerin kilisenin istediği disipline uymamaları, başta Fransa ve Almanya'da rahatsızlık meydana getirir. Bunun için Hristiyanlık kurallarının yeniden toplumsal hayata egemen olması için rahiplerin evlenmemeleri, metres tutmamaları ve makamlarını elde etmek için maddi bir bedel ödememeleri gibi bir takım değişiklikler içeren bir yenilik hareketi başlatılır.³⁴⁹

Bu yıllarda kilisenin muazzam bir servete sahip olması onun Hristiyan toplumunun maddi refahına dair dünyevi güç olduğu iddiasıyla makul karşılanıyordu. Çünkü kilisenin bu serveti bütün Hristiyan toplumu adına elinde tuttuğu anlayışı hâkimdi. Ancak çok geçmeden bu da kabul görmemeye başladı. Serveti paylaşma konusundaki ihtilaflar 11. Yüzyılda Papa olan *VII. Gregorius* (1073-1085) ve 14. yüzyılın başında Papa olan *VIII. Bonifatius* (1235-1303) zamanında iyice gün yüzüne çıktı. Fransa kralı *IV. Philips* (1285-1314) papanın devlet yönetimine karışmasına ve elde edilen vergilerin kilise ile paylaşımına itiraz etti. Şöyle ki Hristiyanlık inancına göre tamamen seküler görülen devlet yönetiminde 'kilise' artık hak sahibi olmamalıdır. Buna karşılık kilise ise papalık otoritesinin her

³⁴⁸ Şerafeddin Kalay, **Peygamber Dostları Örnek Nesil: İslam'ı Nasıl Anladılar, Nasıl Yaşadılar**, Erkam Yayınları, 2016, s. 167-175.

³⁴⁹ Ağaoğulları- Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 192-193.

dünyevi gücün, ruhani kılıcın da seküler kılıcın üstünde olduğunu ilan ederek maddi üstünlüğünü devam ettirmekten yanadır. Ancak ilk defa krala yenilir.³⁵⁰

Martin Luther'in Katolik kilisesine karşı Ortaçağ boyunca yöneltilen bütün tenkitleri sıraladığı **Alman Aristokrasisine Hitabe** isimli bildirisinde, üzerinde durduğu en önemli konulardan biri de papazlık görevinin maddi kazanç karşılığı satılmasıydı. Çünkü ortaçağ boyunca kilise büyükleri siyasi kudret sahiplerinin hayal bile edemedikleri bir hayatı yaşamaktaydılar. Hâlbuki manastır hayatında olması gerekli fakirlik ve ahlâklılık ile manastırlarda yaşanan şimdiki hayat arasında büyük fark vardı. Manastırdakilerin herhangi bir mesleği veya işi olmadığına göre manastırlarda biriken servetin kaynağı araştırılmalıydı. Papalık, çiftçiden imparatora kadar herkesi fakirleştiren bir mekanizmayı işletiyordu. Bütün bunlara işaret eden *Luther*, Roma Kilisesi'nin Tanrı'nın bağışlaması konusunda herhangi bir tekele sahip olmaması gerektiğini ifade ederek kilisenin zenginliğini açıkça tenkit etmiştir.³⁵¹

1.3.2.2. İslam Coğrafyasında Misyonerlik Faaliyetleri ve Batı Sömürgeciliğinin Başlaması

15. yüzyıla kadar Venedik ve Akdeniz üzerinden ticaret yapan Batılıların bu tarihten itibaren yeni limanlarının *Ümit Burnu* olduğu ve ticaretin Atlas Okyanusu üzerinden yaptıkları görülür.³⁵² Batılı tüccarlar bu yolla Hindistan ile doğrudan irtibat kurarak, bu ülkenin baharat ve diğer geleneksel ürünlerinin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki deniz yollarını da aradan çıkartarak doğrudan Amsterdam'a ulaştırmaya başladılar. Aynı şekilde Amerika kıtasının altın ve gümüşünün, İspanya limanlarından Avrupa ve bütün Akdeniz dünyasına adeta akması sağlandı. Bütün bu servet ve zenginlik Batı'nın coğrafi keşif olarak adlandırdığı sömürgecilik faaliyetlerinin başlangıcıdır.³⁵³

³⁵⁰ Wood, **Yurttaşlardan Lordlara**, s. 190-191; Ağaoğulları- Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 198-202; Gemalmaz, **Devlet, Birey Ve Özgürlük**, s. 190.

³⁵¹ Adnan Güriz, "Avrupa'da Reform Hareketi ve Mülkiyet Sorunu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1957, C. XXV, No: 1, (237-271), s. 245-249.

³⁵² Jose Vazquez Ruiz, "Kristof Kolomb'un Coğrafi Kanaatlerinde Müslüman Kültürünün Etkisi" (tercüme: Mehmet Özdemir), **İslâmî Araştırmalar**, 2000, C. XIII, No: 1, (43-46).

³⁵³ Zeki Arıkan, "Sir Paul Rycout: Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir", **Osmanlı Araştırmaları**, No: 22, (109-139), İstanbul, 2003, s. 109-110; Esgin, **Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri**, s. 394-396.

Misyonerlik faaliyetleri de sömürgecilikle beraber başlar. Çünkü sömürgecilik faaliyetlerinin başarılı olması için misyonerlerin sağladığı bilgiye ihtiyaç vardır. Bu dönem zarfında misyonerler, İslam coğrafyası'nda sürekli olarak faaliyette bulunmuşlar ve Batı ülkelerinin sömürgecilik ve emperyalizm düşüncelerinin arka planını oluşturmuşlardır. Elde edilen belgelere göre 16. yüzyıla ait Fransız arşiv belgeleri incelendiğinde misyonerlik stratejisinin Papalık ve Fransa tarafından altı ayrı coğrafyaya göre şekillendirildiği; bu alanların Levant, Amerika, Hindistan, Uzak Doğu, Çin ve Okyanusya olduğu görülür. Ancak misyonerlerin kendilerine en kritik görev yeri olarak Levant'ı seçtikleri görülür.³⁵⁴ Çünkü Fransa tarafından alınan imtiyazlar ile İstanbul'a gelen misyonerler ilerleyen dönemlerde de Boğazlar üzerinden Ege ve Akdeniz'e seyahatler ile deniz yolu üzerinden iletişimi başarı ile yürütmüşlerdir. Ayrıca İstanbul'dan güneye doğru Haçlı seferleri güzergâhı takip edilerek kolaylıkla Levant coğrafyasında Kudüs'e, Nil nehrine ve Mısır'a ulaşmışlardır. Levant misyonunun görev alanı bu nedenle oldukça geniş ve mücadele doğası değişkendir. Özellikle bu bölgelerde yapılan çalışmalarla sömürge faaliyetlerinde çok önemli gelişmelere ev sahipliği yapılmıştır.³⁵⁵

Fransa'ya verilen ticari haklardan başka, Osmanlı Devleti ve İngiltere Krallığı arasında 1580 yılında çıkartılan bir fermanla, İngiliz tüccarların vergilerini verdikleri müddetçe ticareti yasak olan mallar haricinde ticaret yapmalarına da izin verilmiştir. Böylece İngiliz ticaret gemilerine imparatorluk limanlarında zorluk çıkarılmayacaktı. Bu amaçla bir şirket kuruldu ve bu şirketin sahibi, Osmanlı Devleti nezdinde Büyükelçi olarak görevlendirildi.³⁵⁶ Şirket temsilcileri İstanbul'a yerleştikten sonra İmparatorluğun önemli kentlerinde konsolosluklar açmaya başladılar. İskenderiye, Halep, Cezayir Konsoloslukları bunların ilkidir. Bu yolla ticaret büyütülerek;

³⁵⁴ Levanten: Fransızca kökenli bir kelime olup, 16. yüzyılda yeni kapitülasyonların verilmesiyle Fransız ve İngilizlerin ticaretle uğraşanlarına verilen genel isimdir. Bunlar özellikle Tanzimat sonrasında İstanbul'da ve büyük liman kentlerinde yerleşerek sergiledikleri rahat tavırlarla Müslüman halkın günlük hayatının değişmesinde etkili olmuşlardır. Bkz. AnaBritannica, "Levanten", 2004, C. 14, s. 435.

³⁵⁵ Haktan Birsal, "Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması (Papaz J. Baptist Piolet'nin Mektubu)", **Türkoloji Araştırmaları**, 2014, C. IX, No: 4, (207-223), s. 209-210, 221-222; Ayten Sezer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1999, (169-183), s. 171.

³⁵⁶ Ümit Yalçın, Büyükelçinin Mesajı, Türkiye Cumhuriyeti Londra Büyükelçiliği, <http://londra.be.mfa.gov.tr/Mission/Message> erişim: 24.01.2019.

Governor and Company of Merchants of the Levant adında bir şirket kuruldu. Söz konusu bu şirketin uzun süre Doğu ticaretinde tam bir tekel kurduğu ifade edilir.³⁵⁷

1.3.3. Kilisenin Otoritesine Karşı Çıkış

Kilise ve devletin otoritesinin karşılaştırılması ve kilisenin dokunulmazlığının ilan edilmesine dair ilk metin *Papa Gelasius* (492-496) tarafından, Konstantinopolis'teki İmparator *Anastasios*'a yollanan mektuptur. Papa bu mektupta Bizans Devleti'nin güç taleplerine karşı Roma Kilisesi'nin **ruhani gücü**, İmparatorun ise **dünyevi gücü** temsil ettiğini belirtmiş ve kilisenin başının devletin başından üstün olduğu için kral atamalarının kilise tarafından yapılması veya onaylanması gerektiğini açıkça bildirilmiştir. Buna uymayan kralların aforoz edilip tahttan indirilmelerinin mümkün olacağını da hatırlatmıştır.³⁵⁸

Bu mektup, Batı Hristiyanlığının kalbindeki seküler güce ilişkin paradoksu çok güzel açıklamaktadır. Buna göre imparator(luk) seküler/laik gücü temsil eder ve bu dünyanın işleri esas olarak bu seküler otoriteyle ilgilidir. Kilise ise bu gündelik yönetim işlerinin üstünde bir alanda yükselir. Bu mesaja göre dünyayı idare eden **iki kılıç** iki farklı el tarafından ustalıkla kullanılmalıdır ve Kayser'in hakkı dünyevi güç kılıcıdır. Bu mesaj İncil'de İsa'nın dilinden; "öyleyse Sezar'ın hakkını Sezar'a Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin" sözüyle ifade edilmektedir.³⁵⁹

Ortaçağ boyunca kilise ile krallar arasında otorite konusunun kilisenin tasdiki gözetilerek dengede tutulduğu görülür. Çünkü **iki kılıç** anlayışına sahip kiliseye göre krallar, seküler alanı temsil ettikleri için, kilisenin memurları hükmündedirler. Bu yüzden de adayların kraliyet makamına uygun olup olmaması ancak papalık onayına bağlıdır. Nitekim kendi döneminde Batı Avrupa'nın parçalı yönetimine kısa da olsa son vererek bütünlüğü sağlayan Frank *Kralı Şarlman'ın* (Charlemagne) (768-814),

³⁵⁷ Arıkan, "Sir Paul Rycout: Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir", s. 112; Resul Çatalbaş, "Anglikan (İngiliz) Kilisesi Misyonerliği ve Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkileri", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, C. XVI, No: 25, (167-180).

³⁵⁸ Ağaogulları- Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 198-200; Mustafa Alıcı, "Ortodoks ve Protestan Kiliselerinde Dinî Otorite", **Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi**, 2015, C. II, No: 6, (41-56).

³⁵⁹ Wood, **Yurttaşlardan Lordlara**, s. 188; Ağaogulları-Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s. 159-168; Matta, 22/21.

800 yılında Papa Leo tarafından kutsanması sonucunda bu devlet; Batı Roma İmparatorluğu'na ithafen “Kutsal Roma Germen İmparatorluğu” olarak anıldı.³⁶⁰

Krallar papaya itiraz etmeleri durumunda ise kiliseden dışlanır yani aforoz edilirdi. Bunun bir örneği aşağıda görüleceği üzere *VIII. Henry* için söz konusu olmuştur. Böylelikle bütün Hristiyan toplumunun hem ruhanî, hem de dünyevî ortak yararı için hareket eden papalığın daha üstün otorite olduğunu zihinlerde yerleştirmiş oluyordu.³⁶¹

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Batı Avrupa'da ortaya çıkan parçalı iktidar ilişkileri içinde kilisenin kurumları ile bir bütün olarak ayakta kalması, onun **evrensellik** iddiasının karşılık bulduğunun göstergesi olarak kabul edilir. Fakat idarecilere meşruiyet kazandırıcı yönü onun aynı zamanda siyasi gücüne de işaret eder. Kilisenin her daim siyasette etkili olması sebebiyle Ortaçağ boyunca süren iktidar savaşlarında da taraf olmasını gerektirmiştir.³⁶²

1.3.3.1. Martin Luther'in Aforoz Edilmesi

Tarihte yaşanmış birbirinden farklı iki dönem arasındaki ayrılıkları tespit edecek kesin bir çizgi bulmak mümkün olmaz. Ama tarihte yaşanmış bazı sıra dışı olaylar başlangıç olarak kabul edilir. Bunun için Avrupa'nın karanlık çağları şeklinde tanımlanan Hristiyanlık çağı Ortaçağ tarihinin sona erip 31 Ekim 1517'de *Luther'in* (1483-1546) *Wittenberg Kilisesi'nin* kapısına doksan beş maddelik tezini astırması, Avrupa'daki değişim hareketin başlangıcı kabul edilir.³⁶³

O zamanın geleneklerine göre ünlü biri bir konuda açık tartışmaya girmek istediği zaman o konudaki düşüncelerini Latince olarak herkesin görebileceği bir yere asıyordu. *Luther, Saint Pierre Kilisesi'nin* finansmanı için *X. Leo* (1475-1521) tarafından uygulamaya konulan endüljans sistemini eleştirmek için kilisenin kalabalık olacağı **şahitler bayramı** adı verilen günde 95 maddelik bir yazı hazırlayıp

³⁶⁰ Bkz. Mehmet Sinan Birdal, **Kutsal Roma İmparatorluğu ve Osmanlı: küresel emperyal iktidardan mutlakiyetçi devletlere** (tercüme: Barış Özkul), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 11-14 ve 149-195.

³⁶¹ Wood, **Yurttaşlardan Lordlara**, s. 190-191.

³⁶² Özenç, **Hukuk Devleti Kökenleri Ve Küreselleşme Çağındaki İşlevleri**, s. 95.

³⁶³ Wood, **Yurttaşlardan Lordlara**, s. 243; Dawson, **Batı'nın Oluşumu**, s. 307; Mehmet Şahin, “Anglikanizm Öncesi İngiltere ve Anglikanizm'in Doğuşu”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya 2014, No: 18, (137-154), s. 147.

Wittenberg Sarayı'nın kilisesinin kapısına asar. Almanya'da bu şekilde başlayan reform hareketine, daha sonra Fransa'da *Jean Calvin* (1509-1564) ve İsviçre'de *Ulrich Zwingli* (1484-1531) liderlik etmiştir.³⁶⁴

Luther'in istekleri arasında İncil'in herkes tarafından okunup anlaşılabilmesi için başka dillere de çevrilmesi de vardı. Onun ayin dilinin sadece Latince olmasına ve Kilise'nin Kutsal Kitap yorumunu tekelinde bulundurmasına da itiraz etti. Sonra kendisi bu düşüncesini pratiğe geçirmiş ve İncilleri Almanca'ya tercüme etmiştir.³⁶⁵

Papalık onun fikirlerinin halk arasında taraftar toplamaya başladığını görünce önce onu vazgeçirmeye çalışır. Fikirlerinden vazgeçmeyen *Luther'in* taraftarlarının sayısının artmaya başlaması üzerine, onu ve yandaşlarını 3 Ocak 1521'de aforoz ve ölüme mahkûm eder. Ancak *Luther'in* görüşleri destekçi bulmaya devam eder ve kilise içinde sadece bir ıslah hareketi başlatmak isteyen *Luther'in* bu hareketi, papalıktan gördüğü sert tepki dolayısıyla, Katoliklik ve Ortodoksluktan sonra Protestanlık adı altında üçüncü bir mezhebe dönüşür.³⁶⁶ 1546'da ölümünden sonra Protestanlar güç kaybetmiş ve bu esnada Katolikler tekrar eski otoritelerini elde etmek için mücadele etmişlerdir. Protestanlar tarafında Luther'in yerini alabilecek ve kavga eden grupları birleştirebilecek kimse olmadığı için onun ölümünden hemen sonra taraflar arasında kan dökülmeye başlamıştır.³⁶⁷

Bu hareketi **modern çağın** başlangıcı veya habercisi gibi görmenin yanıltıcı olacağını söyleyen kimilerine göre ise³⁶⁸ bu dönemde Katolik kilisesi bünyesinde yapılmak istenen değişikliklerin amacı, ruhanî iktidarı siyasi iktidara tabi kılmaktır.

³⁶⁴ Ali Erbaş, "Protestan Reformu ve Martin Luther", **Dinler Tarihi Araştırmaları III: 2000. Yılında Hıristiyanlık (Dünü Bugünü ve Geleceği)**, 2002, (197-245), s. 201; Ali Yaşar Sarıbay, "Protestanlık ve Sekülerizasyon: Sosyolojik Bir Bakış", **Din-Devlet İlişkileri Sempozyumu**, 1996, (71-82).

³⁶⁵ İrfan Atalay, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa D'aubigne'nin Les Tragiques Örneği", **Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015, C. III, No: 6, (31-50), s. 34; Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2000, C. XLI, (309-325), s. 321; Wenz, **Kanonik Bir Kitap Olarak Kutsal Kitap**, s. 7-8.

³⁶⁶ Esgin, **Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri**, s. 198-199; İrfan Atalay, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa D'aubigne'nin Les Tragiques Örneği", **Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015, C. III, No: 6, (31-50), s. 35.

³⁶⁷ Erbaş, "Protestan Reformu ve Martin Luther", s. 204. Bu dönemdeki katliamlar için bkz. Atalay, **XVI. ve XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları**.

³⁶⁸ Wood, **Yurttaşlardan Lordlara**, s. 227.

Ya da dinsel olanın dünyevi olana uyması şeklinde bir değişimi gerçekleştirmektir. Yoksa ruhanî olanı dünyadan ayrı olarak ele almak değildi.³⁶⁹

1.3.3.2. Kral VIII. Henri ve Hristiyan Aile Hükümlerinin Eleştirilmesi

1509 yılında *Galler Prensi* olarak taç giyen *VIII. Henri* karısını boşayıp başka bir kadınla evlenmek ister. Ancak Katolik Hristiyanlıkta böyle bir şey yasak olduğu için Vatikan izin vermediği gibi o dönemin papası *Papa Klement VIII. Henri* 'yi tekfir eder ve onu Hristiyanlık dininden çıkardığını bildirir. Bu olaylar silsilesi İngiltere'nin Vatikan'dan bağımsız olarak kendi devlet kilisesini kurmakla neticelenir. Bu bakımdan *Anglikan Kilisesi* tamamen devlet isteğiyle ve devlet gücüyle kurulan ilk kilise olma özelliğine sahiptir.³⁷⁰

Kaynaklara göre *VIII. Henri* iyi bir Katolik eğitimi almış bir genç olarak halkı tarafından büyük kabul görür. Henri ölen abisi Arthur'un eşi olan *Aragonlu Katherine* ile evlenmiştir. Çünkü bu evlilikler zamanın politik ve dini durumu göz önüne alınarak yapılan evliliklerdir. *Aragonlu Katherine* de İspanya kralı II. Ferdinand ve Isabella'nın kızıdır. *VIII. Henri* ile evlenmeden önce kraliçe olmuş ve o dönemden itibaren İngiltere'nin ve İngiliz ordusunun başı olarak görev yapmaktadır. Kraliyet geleneklerine göre kocası *VII. Henri'nin* büyük oğlu olan Arthur ölünce, yerine geçecek olan veliaht prens *VIII. Henri* ile evlendirilmesi gündeme gelir ve bu evlilik Papa'nın da tasdikinden geçen bir evlilik olarak tescillenir. *Katherine, Henri* ile evlendikten sonra da İngiliz ordusunun başında görevine devam eder ve hatta bir takım başarılar kazanır.³⁷¹

Kral *VIII. Henri'nin Katherine* ile evliliğinden sadece Mari adındaki kız çocuğu dünyada kalır, diğer hamilelikler ölü doğum olarak gerçekleşir. Erkek çocuğunun olmamasına çok üzüldüğü belirtilen kral *VIII. Henri'nin Katherine* 'yi boşayıp, metres hayatı yaşadığı *Anne Boleyn* adındaki bir nedime ile evlenmek istediği ortaya çıkar. Bunun için harekete geçen *Henri* zamanın en ünlü kardinali ile

³⁶⁹ Esgin, "Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri", s. 387; Jacques Waardenburg, "Protestanlık", **DİA**, 2007, C. XXXIV, s. 351-354.

³⁷⁰ Vedat Şafak Yama, "Çağdaş Anglikan Kilisesinin İdari ve Dini Yapısı" (Doktora tezi), **T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı**, 2007, s. 30, 48.

³⁷¹ Yama, "Çağdaş Anglikan Kilisesinin İdari ve Dini Yapısı", s. 26-27.

anlaşarak 1527 yılında *Katherine'den* boşanmak istediğini resmen duyurur. *Katherine* konunun Roma'da görülmesini ister. Ancak Roma'dan gelecek cevabı tahmin eden *Henri* bu cevabı beklemez ve Vatikan'dan ayrılığını ilan eder. *Katherine'yi* saraydan uzaklaştırır. Kızı *Mari'yi* evlatlıktan reddeder ve gayrimeşru ilan eder.³⁷²

Henri'nin arkadaşı olan Thomas Cranmer, Cambridge Üniversitesi'nde hocadır. O kendisine, boşanma konusunda İngiltere ve kıta Avrupa'sında sayıları oldukça fazla olan üniversitelerden akademik görüşü istemesini teklif eder. Nitekim onların bu konudaki görüşleri de *Henri'nin* kararıyla aynıdır. *Henri* boşanmayı kiliseye değil de parlamentoya onaylatmak ister ve 1534 yılında yapılan bir dizi değişikliklerin sonunda parlamento kralın boşanmasını onaylar.³⁷³ Böylece Roma ile İngiliz kilisesinin yolları 1534 yılında ayrılır.³⁷⁴

Henri gayrimeşru hayat yaşadığı *Anne Boleyn* ile 1533 yılında evlendiğini ilan eder, ona kraliyet tacını giydirir. Daha sonra İngiliz tarihinde I. Elizabeth olarak meşhur olan ve İngiltere tarihinde 40 yıl hüküm süreceği olan (1558-1603) kızı dünyaya gelir. Ancak kilise bu kızı hiçbir zaman meşru kabul etmez. Bu evlilikten de erkek çocuk isteği gerçekleşmeyen *Henri'nin* bu karısını da zina ile suçladığı, mahkemeye verdiği, mahkemenin boşadığı ve sonrasında da *Anne Boleyn'i* öldürttüğü nakledilir. (1536) *Henri'nin* kendine varis olarak gördüğü tek erkek evladı olan *VI. Edward* (1537–1553), 1537 yılında evlendiği *Jane Seymour* adındaki bir kadından dünyaya gelir. *Henri'nin* toplam altı kez evlendiği ve evlendiği kadınları öldürttüğü nakledilir.³⁷⁵

Böylece *VIII. Henri* Hristiyanlıkta boşanmayı ortaya çıkarmaktan başka 1539 yılında yayınladığı Altı Madde (Six Articles) adı ile ünlenen değişiklik isteklerini kiliseye yayınlattırır. Bu maddelerden birisinin de rahip ve rahibelerin evlilikleriyle ilgilidir. Şöyle ki bu bildiri papazların evlenmeleri gerektiğini (*celibacy*), papaz haricinde görevli olan din adamlarının ve daha önce rahibe olup da artık kilisede çalışmayan rahibelerin de evlenmelerini deklare etmektedir. Ayrıca kendisi

³⁷² Yami, "Çağdaş Anglikan Kilisesinin İdari ve Dini Yapısı", s. 43.

³⁷³ Yami, "Çağdaş Anglikan Kilisesinin İdari ve Dini Yapısı", s. 124-127.

³⁷⁴ Şahin, "Anglikanizm Öncesi İngiltere ve Anglikanizm'in Doğuşu", s. 148.

³⁷⁵ Yami, "Çağdaş Anglikan Kilisesinin İdari ve Dini Yapısı", s. 28, 30-32.

günümüzde Anglikan Kiliselerinde meşhur olan **Kralın Kitabı** olarak tanınan “*A necessary Doctrine and Erudition for any Christian Man*”ı yazmıştır.³⁷⁶ *Henri'nin* sonradan kiliseye başpiskopos olarak atadığı Thomas Cranme de evlidir. Bu tarihten itibaren kilisedeki evli din adamlarının sayısının artmıştır. Sonraki dönemde alınan kararlardan birine göre din adamlarının evlenecekleri kadın ile bağlı oldukları piskoposun görüşme yapması ve gelinin piskopos tarafından onaylanması zorunlu hale getirilmiştir.³⁷⁷

1549 yılında *Henri'nin* oğlu *VI. Edward* döneminde çıkarılan bir kanun ile İngiltere’de görevli olan din adamlarının tamamının evlenebilmelerine izin verilir. Bu kanundan istifade ederek ülkede birçok din adamı evlenir. Ancak bu değişikliklere ülkenin çeşitli yerlerinden tepkiler gelir ve bir takım ayaklanmalar olur.³⁷⁸

Böylece 16. yüzyılda Avrupa’da oluşan reform hareketlerinin İngiltere ayağı, *VIII. Henri* tarafından oluşturulmaya başlamış ölümünden sonra da devam ettirilmiştir. Ama reddettiği ilk kızı *Mari'nin* koyu Katolik olduğu, babasının ölümünden sonra tahta geçtiği (1553-1558) ve bu esnada 277 tane Hristiyan lideri öldürttüğü bu yüzden Kanlı *Mari* lakabıyla anıldığı nakledilir. Ancak diğer kızı *Elizabeth'in* (1558-1603) Anglikan kilisesini desteklediği ve bu kilisenin din adamları kadrosunu oluşturarak bağımsızlaştırdığı ifade edilir.³⁷⁹

İngiliz kraliçesi olan *Elizabeth* zamanında İngiliz hanedanına daha önce verilmiş olan En Yüksek Otorite (Supreme Head) unvanı “Kilise ve Devletin En Yüksek Başı” (Supreme Governor of both Church and State) olarak değiştirilmiş böylelikle yönetimde hanedana öncelik verilmiştir.³⁸⁰

³⁷⁶ Söz konusu metin için bkz. *A Necessary Doctrine and Erudition for Any Christian Man*, **Project Canterbury**, <http://anglicanhistory.org/henry/book/> erişim: 21.01.2019.

³⁷⁷ Yamı, “Çağdaş Anglikan Kilisesinin İdari ve Dini Yapısı”,s. 34, 130, 50.

³⁷⁸ Yamı, “Çağdaş Anglikan Kilisesinin İdari ve Dini Yapısı”,s. 41.

³⁷⁹ Şahin, “Anglikanizm Öncesi İngiltere ve Anglikanizm’in Doğuşu”, s. 147; Yamı, “Çağdaş Anglikan Kilisesinin İdari ve Dini Yapısı”,s. 37-39.

³⁸⁰ Yamı, “Çağdaş Anglikan Kilisesinin İdari ve Dini Yapısı”, 2007, s. 49.

1.3.4. Evlilik Akdinin Sakrament Olmaktan Çıkarılması ve Diğer Değişiklikler

13. yüzyıldan itibaren bütün *sakramentlerin* Tanrı tarafından tesis edildiği ve yedi tane olduğu hususu benimsenmiş ve kilise uygulamalarına yerleşmişti. Bu ritüellerden beş tanesinin Kutsal Kitap'ta bulunmadığını söyleyen *Martin Luther* sakramentlerin sayısını ikiye indirdi. Ona göre evlilik merasimi dini bir uygulama olmayıp seküler bir meseledir ve nikâhla ilgili düzenlemeleri yapma görevi kilise dışındaki otoriteye (yöneticilere) ait olmalıdır.³⁸¹

Martin Luther'in aile ile ilgili olarak yaptığı en önemli değişiklik budur. Bu isteğin ileriki yüzyıllarda devlet yönetiminde karşılık bulduğu görülecektir. Çünkü bu değişiklik kilisenin ahkâmıyla ilgili önemli bir konuyu içine almaktadır. Nitekim bir önceki bölümde ele aldığımız gibi Katolikler bugün de evlilik akdinin kilise ahkâmından bir *sakrament* olduğunun üzerinde önemle durmaktadırlar.

Bundan başka *Luther'in* Hristiyan ahkâmıyla problemlili olduğu konulardan bir diğeri Katolik kilisesinin uygulamalarından biri olan vaftizle kurulan mahremiyet ve **evlenme yasağı** konusudur. Katoliklerde vaftizi yöneten rahip, vaftiz annesi ve babası ile vaftiz edilen kişi arasında manevi bir akrabalık kurulduğuna inanılır. Bu yüzden vaftiz yapan kişinin veya vaftiz anne-babasının vaftiz edilen kişiyle evlenmesi dine aykırı görülür. *Luther* bunun bir hurafe olduğunu söyler ve bu kuralı kaldırır.

Yine *Luther*, Katoliklerin vaftiz olmuş bir erkeğin vaftiz olmamış bir kadınla evlenme yasağını da kabul etmez. Ona göre bir Hristiyan'ın başka dinden biriyle evlenmesi için de bir mani yoktur. *Luther* ayrıca eşi ölen birinin, eşinin dördüncü dereceye kadar olan akrabalarıyla evlenme yasağı olmasını hatalı görür ve Yahudilerden örnek vererek onlarda böyle bir kişinin eşinin en yakın akrabasıyla evlendirildiğine dikkat çeker.

Luther'e göre iki kere evlenmek de zinaya tercih edilmelidir.³⁸² Boşanmaktansa birden fazla evlilik yapmak daha uygundur. Boşanmanın tek sebebi

³⁸¹ Muhammet Tarakçı, **Protestanlıkta Sakramentler**, Emin Yayınları, Bursa 2012, s. 37-41, 263.

³⁸² Erbaş, **Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi**, s. 129-130.

zina suçunu işlemek olmalıdır. Başka sebeplerle boşanmak günahdır. Boşanan erkeğe tekrar evlenebilmesi için izin verilmelidir.³⁸³

1.3.4.1. Boşanma Düzenlemesi

Protestanlıkta ister kilisede görevli olsun ister olmasın (laik biri olsun), boşanabilir ve yeniden evlenebilir.³⁸⁴

Protestan kiliselerine göre eşlerin Tanrı huzurunda sözleşmeleri, geleneksel kalıplar olarak görülür ve bu kesinlikle bir *sakrament* özelliği taşımaz. Aile ile ilgili olarak **birliğin bozulamazlığı** düşüncesi çok sert bulunur.³⁸⁵

1.3.4.2. Ruhban Sınıfının Evlenmesi

Martin Luther'in kilise geleneğine getirdiği en önemli değişikliklerden biri de kadın-erkek, manastırda yaşayan herkes için geçerli olan evlenme yasağını Kutsal Kitap'a ters düştüğü iddiasıyla kaldırmasıdır. Bunun için *Luther* herkes için düzenli bir aile hayatını savunur.³⁸⁶ Bekârlığın kutsal bir davranış olduğuna dair anlayışı reddeder. Ona göre din adamları da evlenmelidir; çünkü İncil vaizi, başkalarına öğüt vermeden önce kendi nefisini temizlemelidir. Şayet bekâr bir vaiz iffetli olmak konusunda vicdanen rahat olamıyorsa evlenmelidir. Çünkü Tanrı evlenmeyi, evlenmemekten veya evlilik dışı yaşama biçimlerinden üstün tutmuştur.³⁸⁷

Martin Luther'in evliliği överken esas yüceltmek istediğinin evlilikle birlikte aile hayatı ve bir anne olarak kadın olduğu belirtilir. Kadın anne olmak için yaratılmıştır ve annelik şerefli bir vasıftır. Annelik kadına Tanrı tarafından verilen tek ilahi görevdir. Âdem'e Havva'yı verme sebebi de Âdem'in çocuk sahibi olmasını kolaylaştırması içindir.³⁸⁸

³⁸³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Tarakçı, **Protestanlıkta Sakramentler**, s. 252-267.

³⁸⁴ Erbaş, **Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi**, s. 129-130.

³⁸⁵ Erbaş, **Hristiyan Ayinleri: Sakramentler**, s. 215.

³⁸⁶ Güriz, "Avrupa'da Reform Hareketi ve Mülkiyet Sorunu", s. 247.

³⁸⁷ Erbaş, **Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi**, s. 129-130; Huriye Abaydın, "Lutherci Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü" (Yüksek lisans tezi) **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**, 2017, s. 58 vd. Martin Luther'in evlilik, kadınlar ve çocuklar hakkındaki bazı görüşleri için bkz. Kishlansky, **Batı'nın Kaynakları Batı Medeniyeti Okumaları: Başlangıçtan 1600'e**, s. 508-510.

³⁸⁸ Luther ve görüşleri için bkz. Abaydın, "Lutherci Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü", s. 64 vd.

Luther, bir din adamı olarak, 1525 yılında bir rahibe olan *Katharina von Bora* (1499-1552) ile evlenmiştir. 18 Şubat 1546'da ölen *Luther'in* cenazesi Eisleben'den Roma kilisesini protesto ettiği Wittenberg'e getirilerek Wittenberg şatosu kilisesi yakınına gömülmüştür. *Luther'in* ölümü üzerine Katoliklerle protestanlar arasındaki kavga büyümüş, kan dökülmeye kadar gitmiştir.³⁸⁹

1.4. BATI'DA SEKÜLER/MODERN AİLENİN ORTAYA ÇIKIŞI

Bu bölümde 17. yüzyıldan itibaren Batı'da meydana gelen değişimlerin Hristiyan ailesine etkileri ele alınırken 19. yüzyılda Batıcıların Müslüman ailesinde yapılmasını istedikleri değişimlerin boyutları anlaşılmasına çalışılacaktır.

1.4.1. Modernite/Modern Çağ

Daha önceki bölümde üzerinde durulduğu gibi Ortaçağ'da Batı'ya hâkim olan resmî dünya görüşü Hristiyanlıktı. Kilise Hristiyanlara dini inancı belirleyip öğrettiği gibi günlük davranış modellerini ve sahip olmaları gereken dünya görüşünü de belirliyordu. *Martin Luther* ve benzerlerinde gördüğümüz gibi Batı'nın en önemli ve etkili şahsiyetleri kilise bünyesinde yetişenlerden meydana geliyordu.

Ancak 16. asırdan itibaren gelişmeye başlayan Protestan hareketi, merkezî/ana kilise olan Vatikan'ın otoritesine yönelik olduğu için kilisede sarsıntı meydana getirdi. Ayrıca Kutsal Kitap'a uygun olmadığı için bazı bilimsel buluşların sahiplerinin -*Galileo* (1564-1642) gibi-engizisyon mahkemesinde yargılanıp, görüşlerinin kiliseye itaatsizlik olduğuna karar verilmesi ve cezalandırılması da bir kısım halkı ana kiliseye karşı tavır almaya sevk etti.³⁹⁰

Bunu takip eden 17. yüzyıl ve sonrasında kilise mensubu olmayan yani laik araştırmacı ve bilim adamlarının çalışmaları öne çıkarak Avrupa düşüncesinde etkili olmaya başladı. Böylece Batı tarihi boyunca toplum hayatında çok etkin olan din,

³⁸⁹ Erbaş, "Protestan Reformu ve Martin Luther", s. 204. Bu dönemdeki katliamlar için bkz. Atalay, **XVI. ve XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları**.

³⁹⁰ William Shea, **Galileo Nasıl Yargılandı?** (Bilim Tarihi Kurumu'nun davetlisi olarak Türkiye'ye gelen William Shea'nın, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümü bünyesinde 18 Mayıs 1998 tarihinde sunduğu "The Trial of Galileo: An Episode in the History of the Relations Between Science and Religion" isimli İngilizce konferansının Türkçe'ye tercümesidir.) bkz. <http://askerihukuk.net/?pnum=272&pt=Galileo%27nun+Yarg%C4%B1lanmas%C4%B1> erişim: 30.01.2019.

günlük hayattan gitgide çekilerek etkisi azaldı ve bu boşluk bilim ile dolduruldu.³⁹¹ 18. yüzyıla gelindiğinde halkı eğiten, ona doğru yaşama yollarını öğreten ve dünya görüşünü sağlayan sınıf, artık kilise değildi. Bunu “aydınlanma düşünürleri” olarak tanımlanan, düşünce ve ifade özgürlüğünü vurgulayan, dini eleştiren, akla ve bilime inanan, bireyciliği öne çıkaran kişiler yerine getirmeye başladı. Bu şahıslar vasıtasıyla meydana gelen seküler fikirler, modern toplumun ortaya çıkmasında aktif rol oynadı.³⁹²

Artık insanların çoğu Tanrı’ya inansa da kiliseye karşı derin bir husumet beslemekteydi. İşte bütün bunlar Batı dünyasındaki düşünce kodlarının değiştiğinin göstergesidir. Artık Katolik Kilisesi’nin dünyevî hayatta tesirinin olmadığı, devletin kendini kiliseden bağımsızlaştırdığı bu yeni dönem “modern” olarak kabul edilmektedir.³⁹³

1.4.2. Modernitenin Tanımı ve Özellikleri

Batı tarihinde “modern” kelimesinin kullanımında ittifak edilen husus, onun öncelikle; eski’den yeni’ye geçişi ve ikinci olarak ‘yeni’nin şimdiki veya farklı zamanlardaki durumunu, antik çağla ilişkisi bakımından karşılaştırabilme bilincini ifade etmesidir.³⁹⁴ Daha çok “Aydınlanma” (1715 – 1789) adı ile anılan dönem sonrası yaklaşık 300 yıl içinde kazandığı kültürel değer ve sosyal ilişkilerin özümsemesi ile ortaya çıkan yeni hayat tarzı “modernlik” olarak ifade edilir.³⁹⁵ Bunun son dönemi, sanayi devriminden sonra meydana gelen 1848 siyasal

³⁹¹ Dave Robinson, **Nietzsche ve Postmodernizm** (tercüme: Kaan H. Ökten), Everest yayınları, İstanbul 2000, s. 20-21; Sait Kar, “Din, Aydınlanma ve Eleştirisi”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 42, Erzurum 2014, (173-192), s. 175.

³⁹² Kasım Küçükalp-Ahmet Cevizci, **Batı Düşüncesi Felsefi Temeller**, İsam Yayınları, 2009, s. 134-135.

³⁹³ Fehmi Baykan, **Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1996, s. IX-X. Modernitenin Rönesans ile başladığını söyleyenlere göre başlangıç 1300’lü yıllardır. Bkz. İsmail Coşkun, “Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi**, C. III, No: 6, 2013, (45-69) s. 63 vd.; Dursun Çiçek, **Postmodernliğin İslamcılar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**, Rey Yayınları, Kayseri 1997, s. 20.

³⁹⁴ Jürgen Habermas, “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”, (tercüme: Gülgül Naliş), **Postmodernizm: Fredric Jameson, Jean-François Lyotard, Jürgen Habermas** (derleyen ve sunan: Necmi Zekâ), Kıyı Yayınları, İstanbul 1994, 2. b., s. 31.

³⁹⁵ Mustafa Acar-Ömer Demir, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Adres Yayınları, Ankara 2005, s. 289; Habermas, “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”, s. 32; Metin Bal, “Postmodernizmin Düşünce ve Sanat Dünyasında Tanımı”, **Mavi Atlas**, 2015, No: 4, (120-135), s.122.

devrimleriyle başlatılır³⁹⁶ ve böylece modern dönem, 17. yüzyılın yarısından başlayarak 19. yüzyılın ilk çeyreği ile ilişkilendirilir.

Anthony Giddens'a (1938) göre modern, zaman ile ilgili olarak şimdiki zamanı ifade etmek için kullanılan kelimelerdendir. Ancak şimdiki zamanı ifade eden diğer kelimelerden farklı olarak anlamında, geçmiş zamanı “**yermek**” söz konusudur. Çünkü modernlik düşüncesinin özünde dini görüntüler içeren geleneğe “**zıt**” olma durumu vardır.³⁹⁷ *Jean-François Lyotard* (1924-1998) da modernliğin inanç sarsılması olmaksızın ilerleyemeyeceğini söyler.³⁹⁸

Modernite seküler bir hayatın nasıl yaşanması gerektiğine dair soruların cevabını verir. Şöyle ki seküler bireylerin günlük hayatta nasıl giyineceklerine, nasıl besleneceklerine, ev düzeni, tatili gibi kararlarını geleneğe aykırı olacak şekilde belirleyen modernite böylece zamanla sekülerliğe uygun kimlik gelişimini hedefler.³⁹⁹

Ahlak ve sanat modernitenin bireysel gelişimi merkeze alan bir kimlik gelişimi için taşıyıcı olarak kullanıldı. Daha önce toplumun alt tabakasından sayılan bu kesimlerin bohem bir hayat yaşayan temsilcileri, eskiden farklı olarak öne çıkarıldı ve kendilerine değer verilmeye başlandı. Dinden ve dini yaşantıdan uzak olan bu insanlar vasıtasıyla ahlak ve sanat, dîmî kurallardan soyutlandı. Geçen süreçte diğer dallara da yayılan bu akımın genel durumunu ifade eden kelime ise “**özgürleşme**” oldu. İşte böylelikle bu yeni yeni düşünce tarzının hâkim olduğu bu dönemi, geçmişinden ayıran yeni dönem, modernite tanımına böylece dâhil edildi.⁴⁰⁰

³⁹⁶ **Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar** (editör: Andrew Edgar-Peter Sedgwick, tercüme: Mesut Karışahan), Açılım Kitap, İstanbul 2007, s. 231; Fatih Duman, “Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. LXI, No: 1, s. 117-152.

³⁹⁷ Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları** (tercüme: Ersin Kuşdili), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s. 39.

³⁹⁸ Jean-François Lyotard, “Postmodern Nedir Sorusuna Cevap”, s. 51.

³⁹⁹ Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, s. 39

⁴⁰⁰ Mike Featherstone, **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü** (tercüme: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, 2. b., İstanbul 2005, s. 26; İlkin Özdikmenli, “Jürgen Habermas’ın Modernite Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme”(Yüksek lisans tezi), T.C. **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı**, Ankara-2006, s. 30, 34-35. Sanat aracılığı ile “sekülerleştirmek” zamanın bazı ressamı tarafından oldukça etkili bir şekilde yerine getirilmiştir. Bkz. Parvin Ghorbanzadeh Dizaji, “Yaratıcı Deneyimde Bedenin Gizemi” (Sanatta yeterlilik tezi), **Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı**, Ankara

Bu gerçeği göz önünde tutan *Fehmi Baykan*, 17. ve 18. yüzyılda Batı'daki bu entelektüel hayat üzerinde Fransız madamlarının salonları ile mason localarının etkili olduğuna dikkat çeker. Çünkü bu mekânlar zamanın fikri tartışmalarının yapıldığı ve yayıldığı yerlerdir. Ayrıca zamanında bu mekânlar, giyim-kuşamdan gezmeye kadar hayatın her alanında yapılacakları belirler, moda üretir ve “aydınlanma” kelimesinde olduğu gibi yeni kavramlar üretir ve yayarlar.⁴⁰¹

Max Weber (1864-1920) tarafından ortaya atılan “Avrupa mucizesi” teorisine göre de Avrupa'daki bu “akılcılık” akımı veya aydınlanma; modernleşmeyi getirmiştir. Öyle ki akılcılığın değiştirici etkisi, Avrupa'da daima ileri oldukları fikriyle beraber, modernleşme ve kapitalizmi ortaya çıkarmıştır. *Weber'in* iddiasına göre Avrupa dışındaki milletlerde görülen durağanlık, geleneksellik ve akıldışı batıl inançlar gibi çeşitli kültürel tutumlar, onların batı aklına veya akılcılığına sahip olmamalarından kaynaklanır ve bu ülkelerin kendiliğinden modernleşmesi mümkün değildir. Çünkü akılcılık ve bunun sonucu olan modernleşme sadece Avrupa'da daimîdir. Avrupalıların akıl bakımından üstünlüğü Avrupa ile Avrupa-dışı arasında büyük tarihsel farklılıklara yol açar. Ve bu nitelikler Avrupa'dan yayılmazsa Avrupa-dışı modernleşemez.⁴⁰² *Max Weber* burada aslında kendilerinden olmayan dünyanın Batı tarafından sömürülmesinin caiz olduğu fikrini aşılır.⁴⁰³ Diğer taraftan da modern insanın sömürgeci olmasının yanında akılcı olduğunu; geleneksel olmadığını ve akıldışı her şeyin batıl olduğuna inandırır.

Günümüzde moderniteyi, maddi güç ve makinaların yaygınlaşması ifade eder. Bu dönemin aktif sınıfı fabrikalarda çalışan işçilerdir. Bu da modernitenin kurumsal eksenini kapitalizmin oluşturduğunu gösterir. Çünkü günümüzde “modern

2017, s. 10-11. www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/.../Parvin%20GHORBANZADEH%20DIZAJI erişim: 13.10.2017.

⁴⁰¹ Baykan, **Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar**, s. 21-26; İsmail Kılıoğlu, “Aydınlanma Sorununa Giriş Denemesi”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, C. II, No: 41, (167-188), s. 167. Ayrıca Fransız yazar Alphonse Daudet'in (1840-1897), “Sapho” adlı romanında kendi döneminin Fransız entelektüellerinin hayatlarından söz ederken bu tür salonların dönemin kültür ve sanattaki etkileri görülebilmektedir.

⁴⁰² Blaut, **Sömürgeciliğin Dünya Modeli**, s. 162-166.

⁴⁰³ Allah Teâlâ'nın haber verdiği üzere; “Sen onların milletine tâbi oluncaya kadar senden ne Yahudiler ne de Nasraniler asla hoşnut olmazlar.” Bakara, 2/120.

toplumlar” dendiğinde, sanayileşmiş dünyaya karşılık gelen toplumlar ve onların içinde yaşadıkları dönem anlaşılır.⁴⁰⁴

Bu modern kabul edilen kültür ve ahlakın kapitalist üretim tarzının yerleşmesiyle birlikte meydana gelen modern toplumun en büyük göstergesi, okuryazarlık oranlarının yükselmesi, ulusal ve laik ideolojilerin egemen hale getirilmesidir.⁴⁰⁵

Çağdaş filozoflardan *Fredric Jameson* (1934), modernizmin ana temalarının, yabancılaşma, anomi, yalnızlık, toplumsal parçalanma ve tecrid kavramları ile ifade edilebileceğini söyler. “Kaygı çağı” diye de adlandırılan o dönemi *Edward Munch*’un (1863-1944) 1893 yılında “Çılgılık” adını verdiği tablosu, bütün bu olumsuzlukları ifade eden bir amblem olarak kabul edilir.⁴⁰⁶

1.4.3. Modernitenin Taşıyıcısı Olarak Protestan Ahlakı ve Sömürgecilik

Katoliklerin Rönesans’la yükselmeye başlayan modern dünya anlayışına karşı uyum sağlamaları mümkün değildir. Çünkü kilise geleneksel kabul edilmekte ve dışlanmaktadır. Buna karşılık Protestanlar, toplumunun, politik, ekonomik ve kültürel gelişmesine ortaklık eder. Çünkü modernizmin hayat anlayışı, Katolikliğe ters düşerken Protestan anlayışına ters düşmemektedir. Çünkü Protestan ahlakında öne çıkan iki özellik olan; “plüralizm ve laiklik” anlayışı, kişinin günlük hayatından dine ait olan öğeleri çıkarmasını kolaylaştırmış ve böylece toplum sekülerleşerek modern hale dönmüştür.⁴⁰⁷

Batı toplumunu oluşturan sekülerizm, liberalizm ve kapitalizm gibi temel kavramların ortaya çıkmasında *Martin Luther*’in ve onun başlattığı düşünce akımının da etkisi vardır. Çünkü modern Batı düşüncesinin ileri sürdüğü çoğu düşünce

⁴⁰⁴Anthony Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum** (tercüme: Ümit Tatlıcan), Say Yayınları, 2. b., İstanbul 2014, s. 29.

⁴⁰⁵ Ömer Demir- Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Adres Yayınları, Ankara 2005, s. 289.

⁴⁰⁶ Fredric Jameson, “Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı”, s. 71.

⁴⁰⁷ Erbaş, **Hristiyanlık’ta Reform ve Protestanlık Tarihi**, s. 128-129.

araştırıldığı takdirde bunların dinî bir temele dayandığı görülecektir.⁴⁰⁸ “Aydınlanma” ile beraber anılan *Kant’ın* da iyi bir *Luther’ci* olduğu ifade edilir.⁴⁰⁹

Modernizm’de olduğu gibi Protestanlıkta da “**okul**” reformun en sihirli kelimesidir. Protestanlıkta okumaya çok önem verilir. “Din bütünüyle kutsal kitap okumaya dayanır” sözü Protestanlıkta çok yaygındır. Protestanlar arasında “Katolik inancına sahip dedesinden beri okuyan kişidir, Protestan 300 seneden beri, Yahudi ise 2 bin seneden beri okuyan bir adamdır” sözü meşhurdur. Bu söz onların okumaya ve eğitime verdikleri önemin göstergesi kabul edilir. Diğer taraftan Protestanlığın insanlardan bütün zihinsel yeteneklerini kullanmasını ve ondan sürekli bir kültürel çaba içinde olmasını ister. Bunun için Protestanlar, reformlarının başarılı olduğu yerlerde kilise ve onunla beraber akademiler ve üniversiteler kurmuşlardır. Nitekim Protestan memleketleri demek, okuma bilinen, dinin tamamen okumaya dayandığı memleketler olarak kabul edilmektedir. Hatta öyle ki her Protestan papazının bir ilimde müteahhas olması arzu edilir.⁴¹⁰

Protestan misyonerler 1820’lerden 1900’lere kadar Osmanlı Devleti içindeki eğitim-öğretim ve dini faaliyetlerini yaymak, gerekse dini propaganda malzemesi hazırlamak için İzmir ve İstanbul gibi merkezlerde kurdukları matbaalarda çoğu dini muhtevalı milyonlarca sayfa tutarında kitap ve broşür basmışlardır. Özellikle Protestan *American Board* ve diğer misyoner teşkilatlarının bu derece etkin ve yoğun çalışmaları sonucunda, 1880’lerden itibaren ABD’nin Ortadoğu ve Anadolu’da ekonomik, sosyal ve kültürel bir hayat sahası oluşturduğu ifade edilir.⁴¹¹

İddiaya göre sermaye sahipleri, işverenler, hatta işçi sınıfının eğitim görmüş yüksek tabakası ve özellikle çağdaş iş kollarında yüksek düzeyde teknik ya da ticari eğitim görmüş personel, Protestan özelliklere sahiptir. Çünkü Avrupa’daki en zenginlerin büyük çoğunluğu, gerek imparatorluğun doğal kaynakları ya da ilişki ağları bakımından en uygun ve ekonomik olarak en gelişmiş alanları, özellikle de

⁴⁰⁸ Özcan Hıdır, “Tarihte Bir “Anti-İslamist” Olarak Martin Luther”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, (editörler: Kadir Canatan, Özcan Hıdır), Ankara 2007, (145-178), s. 146. Martin Luther hakkında bkz. Erbaş, “Protestan Reformu ve Martin Luther”, s. 199-204.

⁴⁰⁹ Erbaş, **Hristiyanlık’ta Reform ve Protestanlık Tarihi**, s. 132.

⁴¹⁰ Erbaş, **Hristiyanlık’ta Reform ve Protestanlık Tarihi**, s. 122-123,132-133.

⁴¹¹ Ayten Sezer, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e; Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Özel Sayı, Ankara 1999, (169-183), s. 176.

zengin kentlerin çoğu 16. yüzyılda Protestanlığı kabul etmiş olanlardandır. Bütün bunların etkisi ile bugüne kadar Protestanlar ekonomik kavgada var olmuşlardır.⁴¹²

Sömürgeciliğin tarihini ve seyrini yazan *J. M. Blaut* (1927-2000); Avrupalıların ilk sömürgeciliği 1492 yılında Amerika kıtasını işgalle başlattıklarını söyler. Çünkü buraya ayak basanların en baştan beri bütün girişimleri genelde kendileri için biraz da ülkeleri için sermaye ve kâr biriktirmektir. Yazarın Avrupa “yayılmacılığı” diye ifade ettiği bu ilk sömürge dönemi 1688 tarihinde gerçekleşen ve adına “şanlı devrim” benzeri isimlerle anılan İngiliz devrimine kadar hızlı bir şekilde devam eder. Söz konusu bölgelere hâkim olmak için bu seyahatleri yapanlar Avrupalı proto-kapitalist olarak isimlendirilen gruplardır.⁴¹³

Protestanların sömürgeleştirme faaliyetleri ile ilgili olarak söylenebilecek bir başka yön de Protestanlığın yayılma tarihleri ve bölgeleri dikkate alındığında; sömürge edinme döneminin en hızlı olduğu 17 ile 19. yüzyıllar arasında, Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, Cezayir, Grönland, Çin, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde önemli bir Protestan yayılmasının gerçekleşmesidir. Bu tarihlerde dünyanın çeşitli bölgelerinden sömürge edinen Amerika, Almanya, Danimarka, İsviçre, Fransa, İsveç, Norveç, Finlandiya gibi devletler, misyonerlik teşkilatları oluşturarak, bu sayede bütün dünyayı Hristiyanlaştırmak veya bir anlamda Protestanlaştırmak istedikleri gibi bir amaçları olduğunu öne çıkararak⁴¹⁴ sömürgeci olduklarını gizlemişlerdir.

Erken dönem Hristiyanlığında Katolik kilisesinin İslam âlemi üzerindeki emellerini haçlı seferleri düzenleyerek yerine getirmeye çalışması gibi Protestan kiliselerinin de bunu misyonerlik üzerinden gerçekleştirmeye çalıştığını söylemek abartılı bir ifade olmaz. Onların bu emellerine Fransızların kapitülasyonlar ve İngilizlerin de kendilerine özel olarak aldıkları ticaret izinleri ile başladıklarını bir önceki bölümde ifade etmiştik. Bu ilişkiler sayesinde Batı ile Osmanlı arasında yakınlaşma olmuş ve bunun sonucunda Osmanlı devleti Batı üniversitelerine öğrenci göndermeye başlamıştır. Bu öğrenciler, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında

⁴¹² Erbaş, **Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi**, s. 148-149.

⁴¹³ Blaut, **Sömürgeciliğin Dünya Modeli**, s. 255-271; Sombart, **Burjuva**, s. 124-125, 130-131.

⁴¹⁴ Erbaş, “Protestan Reformu ve Martin Luther”, s. 206-212.

Osmanlı entelektüel hayatına *Weber*'in düşlediği aktarımı gerçekleştirmeye başlamışlardır. Çünkü Batı gibi modern olmanın yolu, Batı'ya benzemekle gerçekleşecektir. Çoğu Paris, Viyana ve Londra gibi merkezlerde eğitim almaları dolayısıyla Aydınlanma ve Romantizmin ürünü olan Batılı düşünce akımlarını daha yakından tanıma imkânı bulan bu öğrencilerden Ahmet Rıza, *August Comte*'un pozitivizmini, Beşir Fuad, *Büchner*'in materyalizmini; Abdullah Cevdet, *Darwin*'in evrim anlayışını; Prens Sabahaddin, *Le Play*'in bireyciliğini ve adem-i merkeziyetçiliğini; Ziya Gökalp ise *Durkheim*'in korporatizmini Osmanlı entelektüellerine aktarmaya başlamışlardır.⁴¹⁵

Tezimizde küreselleşmenin ilk evresi olarak kabul ettiğimiz 1453-1800 tarihleri arasında Protestanlığın Avrupa'da ve Müslüman olmayan dünyada, fiziki bir yayılma gösterdiği rahatlıkla görülebilir. Bu dönemle ilgili olarak *Thomas L. Freidman*'ın ilk küreselleşmenin başlangıcını 1459 tarihinde Amerika kıtasının işgali ile başlatmasının sebebi böylece anlaşılmaktadır.⁴¹⁶ 1800'den sonra İslam coğrafyasında yürütülen sömürgecilik faaliyetleri ise hem fiziki hem de fikri işgal şeklinde gerçekleşmiştir.

1.4.4. Modern Çağın Kültür ve Ahlakı

Modern kültür ve ahlak, kapitalist üretim tarzının yerleşmesiyle birlikte meydana gelen bir oluşumdur. Yukarıda ifade edildiği gibi modernliğin en büyük göstergesi, okur-yazarlık oranlarının yükselmesi, ulusal ve laik ideolojilerin egemen hale getirilmesidir.⁴¹⁷

Bu dönemde dini düşünce alanında deizm, ateizm gibi değişik akımlar ortaya çıkmış ve dönemin entelektüelleri arasında ruhban sınıfı ile alay etmek, onları küçümsemek bir adet haline gelmiştir. Ancak yaygın olan kanaatin aksine halkın bu dönemde Katolikliğe bağlılığının devam etmiş olmasıdır.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Ahmet Davutoğlu, "Modernleşme Sürecinde Entelektüel Dönüşüm ve Zihniyet Parametreleri" **Modernleşme İslam Dünyası ve Türkiye: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı**, 17-19 Kasım 2000, İstanbul 2001, (361-392), s. 371.

⁴¹⁶ Thomas L. Friedman, **21. Yüzyılın Kısa Tarihi**, s. 14

⁴¹⁷ Demir-Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, s. 289.

⁴¹⁸ Baykan, **Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar**, s. 16-17.

Bu yüzyıllarda toplumları yöneten burjuva sınıftan mesela *Leonardo da Vinci'nin* (1452-1519) babası ve *Benjamin Franklin* (1706-1790) farklı yüzyıllarda ve biri Avrupa'da diğeri Amerika'da yaşamış olmasına rağmen, aynı ahlakî özellikleri gösteren iki modern kültür ve ahlakına sahip kişilerdir. *Da Vinci'nin* büyük babasına göre aile, birlik beraberlik içinde tek bir çatı altında yaşamalıdır. Zira herkes tek bir masada yediği takdirde tek bir masa örtüsüyle tek bir lamba yetecektir. Oysa aile ikiye bölündüğü takdirde iki masa örtüsü ve iki lamba gerekli olacaktır. Herkes aynı şöminenin etrafında ısındığında bir kucak odun yeterli olacaktır. Kadınlar yalnızca mutfak ve çocuklarla ilgilenmeli, kocasının işlerine karışmamalıdır. Bir kadının aklına güvenmek için insanın aptal olması gerekir. “Burjuva” kitabının yazarına göre bu düşünceler ve düşünmeden hareket etmemek, boş gezmek yani aylaklıktan tiksinek, savurgan olmamak yani harcamaları gelirin üstünde olmamak, çok çalışmak gibi genel burjuva kalıpları 14'ten 18. yüzyıla gelinceye kadar değişmemiştir. *Benjamin Franklin'e* göre **burjuva**, dünya görüşü en kusursuz ahlak biçimlerini temsil eder. Onun sıraladığı burjuva erdemlerinden biri olan namuslu olmak, az cinsel ilişkide bulunmak veya metres hayatı az veya hiç olmamaktır.⁴¹⁹

Yine Sombart'a göre 19. yüzyıldan sonra gelen burjuva tabakasında “erotik mizaç” adı verilen düşük ahlaklı kişiler ortaya çıkmış ve aslında bir ahlaksızlık olarak görülen bu davranışları “aşk” söylemi ile mazur göstermeye çalışılmıştır. Hâlbuki “aşktan kastettikleri” cinsel dürtülerdir.⁴²⁰

1.4.5. Modern Aile: Kadın Temelli Aile

Batı ailesi ile ilgili şimdiye kadar yaptığımız araştırmalar bize gösterdi ki Batı'da milattan önceki dönemlerden itibaren “patriarkal” aile geleneğini sürdürmektedir. Bu gelenek Hristiyanlıkta da dinî ve günlük yaşantının bütün sorumluluğunu erkeğe yüklediği için “kadınlar” ömür boyu kocaların vesayeti altında bir hayat sürmüşlerdir. Buna ilave olarak Katolik Hristiyanlıkta kadınların dünyaya erkeklerden daha çok suçlu olarak geldikleri inancı, kadınların ezilmesinin ve hor görülmelerinin yolunu açtı. Katolik ailesi bölümünde papazların vaazlarında sürekli

⁴¹⁹ Sombart, **Burjuva**, s. 123-125, 130-131.

⁴²⁰ Sombart, **Burjuva**, s. 212-213.

olarak kadınların eksik ve günahkâr olduklarını vurguladıklarına değinmiştik. Batı’da kadınlar hakkındaki ilk olumlu gelişmenin, Protestanların ruhban sınıfına mensup din görevlilerinin, kilise mensubu olmayanlar gibi (laikler) evlenmesi ve aile hayatı kurmalarıyla başladığı söylenebilir. Ancak bu durum da ilerleyen yüzyıllarda, kadınlar üzerindeki olumsuz düşünceleri kaldırmaya yetmedi.

Meşhur İngiliz filozof *Bertrand Russell* (1872-1970) Hristiyanlıktaki “günah” kavramının kadınlar için bir baskı aracı olarak kullanıldığını ifade eder. Ona göre aslında günah durumu, kadın ve erkek için eşit biçimde geçerli iken pratikte böyle olmamış, özellikle “namus” gibi bazı önemli durumlarda erkeklere göz yumulmaya devam edilmiştir. Bunun böyle olmasına sebep bir diğer etken de geleneksel Batı ahlakının –Putperest Roma toplumundan beri- namus sorumluluğunu erkekten çok kadına yüklemesidir. Bu da sosyal hayatta erkeğe rahat hareket etme imkânı sağlarken, kadının konumunu daraltmıştır. Buradan hareketle *Russell’a* göre, Hristiyan ahlakının kadına ayrı erkeğe ayrı olarak uyguladığı bu çifte standart toplumda kadına yaklaşımı ve aile kurumunu etkilemiş, eşler arasındaki bağları da zedelemiştir. Bu yüzden toplumsal alanda bir hakkı bulunmayan kadın, evlilikte de bir hak talep edememiştir. Genel olarak kadının baştan çıkarıcı, günaha sürükleyici bir varlık olarak kabul edilmesi devam etmiştir. Zaten bu inanç yüzünden din adamları evlilikten uzak durmuşlar ve Hristiyanlıkta riyazet anlayışı gelişmiş, netice olarak herkesin bildiği gibi ruhban sınıfı arasında ahlaksızlık ve cinsel sapkınlıklara zemin hazırlamıştır.⁴²¹

Bilimsel ve teknolojik alanlarda büyük gelişmeler yaşansa da Batı düşünce dünyasının evliliğin tanımı veya evlilikte kadının rolü gibi konularda fikir üretmediği ve üstü kapalı bir şekilde geçiştirdiği görülmektedir. Şöyle ki “Kadın evlilikte özne mi yoksa kocasının uşağı mıdır? Yani özgür bir birey midir yoksa bağımlı biri olarak mı görülmelidir?” sorularına karşılık olarak, Batı düşüncesinin bazı önde gelen isimleri tarafından şu cevapların verildiği görülmüştür: *Johann Gottlieb Fichte*’ye (1762-1814) göre evlilik “devlet gibi tüzel bir birlik değil, doğal ve ahlaki bir birliktir.” Bu nedenle evlilikte neyin zorunlu olduğunu belirlemek için doğal hukuk yeterli değildir. Evlilik her iki cinsiyetin cinsel içgüdüsüne dayanan

⁴²¹ Soyucak, “Russell’da Özgürlük Sorunu ve Ahlak Felsefesi”, s. 77.

kusursuz bir birlikteliktir ve kendisi dışında bir amacı yoktur. Evlilik iki birey arasında sadece bir bağ meydana getirir. Bu bağ aşktır. Hukuk sadece evlilik gerçekleşince müdahale eder. Bu yüzden herhangi bir yasadan önce kadın kendi özgür iradesiyle erkeğe teslim olur. *Immanuel Kant'a* (1724-1804) göre evlilik, basitçe cinsler arası doğal ilişki ya da basit hayvani doğanın ifadesi değildir. Yasayla düzenlenir ve kadının erkeğe itaat etmesi gerekir. Meşhur filozof *Hegel* (1770-1831) ise evliliği bilinçli aşk olarak tanımlar. Ne bir birliktelik ne de bir sözleşme olan evlilik, iki reşit *partnerden* “bir” kişinin oluşmasıdır. Bu nedenle evlilik her şeyden önce manevi bir bağıdır. Hukuk aynı zamanda bir tüzel kişilik de olan aile dağılınca veya aile üyelerinden her biri bağımsız bir kişi haline gelince müdahale eder. Evliliğin özü ahlak alanında gerçekleşir.⁴²²

Protestanlıkta evlenmemenin takvalı bir iş sayılması veya evlenildiğinde de kötü bir iş yapıldığına dair anlayışın, kadın erkek ilişkilerinde sapmalara yol açtığı ve bu olumsuz yaklaşımın, cinselliğe ilgiyi artırarak, aşırıya gidilmesine sebep olduğu düşüncesi hâkim olmaya başlasa da bu durumun düzeltilmesi amacıyla yapılan yeni düzenlemeler de yaşanan karışıklığı gidermeye yetmedi. Batıda aile ve evlilik konusunda yaşanan bu kafa karışıklığı, insanların **vahyin** rehberliğine olan ihtiyacını bir kez daha gözler önüne serer.

Bertrand Russell'e göre Ortaçağda ve kendi dönemindeki Hristiyanlık anlayışında kadın, evlilik ve cinsellik konularındaki olumsuz anlayışın temelinde *Aziz Pavlus'tan* aktarılan bir takım görüşlerin etkisi çoktur.⁴²³ Şöyle ki ona göre zina günahdır, evlilik de kötüdür; fakat günaha girme eğilimi olan zayıf insanlar için kerhen izin verilmesi gereken bir kötülüktür. Çünkü zina günahını işlemek için evlenmek şarttır. *Russell* bu inanç dolayısıyla Hristiyanların evliliğin biyolojik amacını yok sayarak, eşler arasındaki sevginin ne yüce bir şey olduğunun göz ardı

⁴²² **Kadınların Tarihi: Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı** (editörler: Georges Duby, Michelle Perrot; tercüme: Ahmet Fethi), Türkiye İş Bankası, İstanbul 2005, C. 4, s. 53-54.

⁴²³ İsa (a.s.)'ın 12 havarisinden birisi olmadığı halde, zamanında Hristiyanlığı yaymak için yaptığı yolculuklarla bu dinin Kudüs'ten Anadolu'ya buradan da Avrupa'nın içlerine yayılmasında en büyük emeğe sahip olan kişidir. Bkz. Will Durant, “Babililer ve Hamurabi”, **Batı'ya Yön Veren Metinler: Kökler/Ortaçağlar (-1350)**, (derleyen: Alev Alatlı; tercüme: Kapadokya MYO çeviri ve Redaksiyon Heyeti), Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayınları, İstanbul 2010, 4 c., C. I, s. 60; Fuat Boyacıoğlu, “Ernest Renan'ın Hristiyanlığın Kökenleri 3: Aziz Paul/Pavlus İsimli Kitabında Lystra/Hatunsaray”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 2013, C. VI, No: 6, (263-275), s. 266.

ettiğini söyler.⁴²⁴ Ancak buna benzer bir eleştiri Roma ailesi için de yapılır. Onların da aileyi sevgi duygusundan uzak bir şekilde sadece gelenek olduğu için kurdukları söylemi meşhurdur.

Sonuç olarak Hristiyanlıktaki “evlenin ama evliliğin de günah olduğunu bilin” gibi bir inanç, “aşk” adına, hazzın ve cinselliğin yüceltilmesine sebep olmuştur denebilir. Şöyle ki bu inanç Hristiyanlıkta ruhban sınıfının cinsel sapmalarına sebep olduğu gibi eşler arasında olması gereken sevgi duygusunu da ayıpladığı için cinselliği hayvanlarda olduğu gibi sadece içgüdüsel bir davranış gibi görmüştür. Çünkü Hristiyanlıkta “aşk” kutsal olana aittir.⁴²⁵

1.4.6. Modernlerin ve Protestanların Evlilik Sakramentini Kanunlaştırması: Resmi Nikâh Uygulaması

Martin Luther'in “evlilik” akdini sakrament olmaktan çıkarması ve ruhban sınıfının evlenebileceğini söyleyip kendisinin de evlenmesi ve üniversite hocalarının *VIII. Henri*'nin boşanmasına izin vermeleri, Katolik kilisesinin günümüzde de kabul etmediği hükümlerdir.

18. Yüzyıl evlilik ve aile kurulmasına yönelik değişikliklerde böylece ilk adım atılmış olmaktadır. Protestanlar bu süre zarfında *Martin Luther* ile başlayan Katolik kilisesine ve mensuplarına karşı başlattıkları itirazlarını, kilisenin dolayısıyla papaların hâkimiyetinin işareti olarak bilinen ayinler, ikonalara saygı, ruhbanlık, Mariyoloji, Papa otoritesi ve manastır yaşamını reddederek göstermişlerdi.⁴²⁶

Protestan din adamlarından evlilik akdini kilise dışında gerçekleştiren ilk papaz, daha önceki bölümde geçtiği üzere *Martin Luther* ve Krallardan *VIII. Henri*'dir. Araştırmalarımızda ikisi de aynı dönemde yaşamış olan bu önderlerden sonra gelen Protestanların evlilik akitlerini nasıl gerçekleştirdiklerine dair bir açıklamaya rastlamadık. Ancak evlilik akdinin “devlet” tarafından ilk olarak düzenlenmesinin Fransa'da olduğu görülmektedir. Şöyle ki 1787 yılının son

⁴²⁴ Soyucak, “Russell’da Özgürlük Sorunu ve Ahlak Felsefesi”, 2002, s. 76.

⁴²⁵ Soyucak, “Russell’da Özgürlük Sorunu Ve Ahlak Felsefesi”, s. 76- 77-78.

⁴²⁶ Protestanların kilise sakramentlerinden sadece “vaftiz” ve “evharistiya”yı kabul ettikleri belirtilmektedir. Bkz. Bakit Murzaraimoğlu, “Baptizm ve Kırgızistan’da Baptist Faaliyetler” (Doktora tezi), T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri (Dinler Tarih) Anabilim Dalı, Ankara 2003, s.15.

aylarında zamanın kralının buyruğu ile yapılan düzenlemeye göre isteyenlerin ikametgâhlarının bulunduğu yerel kilisede, dilerlerse de aynı mahallin hâkimi önünde evlilik akitlerini gerçekleştirebileceklerine karar verilmiştir. Ama Katolikler eskiden olduğu gibi kayıtlarının yapıldığı kilisede evlenmeye devam edeceklerdir.⁴²⁷ Birincisi dînî, ikincisi medenî nikâh niteliğinde olan bu ayrımla beraber nikâh işlemi dini bir vazife olmaktan çıkarak, laiklerin ya da devlet görevlisinin yerine getirebileceği bir işlem olarak resmî bir hüviyet kazanmıştır. Böylece nikâhı yapmakla görevlendirilen memurun devlet dairesinde kıydığı nikâh ile kilisede papazın kıydığı nikâhın, birbirine eş tutulma dönemi başlamıştır. Bundan sonra kişiler isterse kilisede isterse de şehrin yönetiminden sorumlu olan belediyelerde nikâhlarını kıydırabileceklerdir veya istenirse her ikisini de yaptırabilirler.⁴²⁸

Bunun aileye yansıyan pratik sonucu, Katoliklerce kutsal sayılan aile, yerini kutsal olmayan laik/seküler bir aileye bırakmıştır. Böylece evliliğin ruhanî alanda tanımlanmasını sağlayan *sakramental* özelliği ortadan kalkmış ve ‘sivil’ bir görünüm almıştır. Bu durum Batı’da “Civilization” kelimesinin ifade ettiği anlamı da açıklayan bir örnektir. Buna göre modernizmin kutsalı “civil” kavramıdır ve Katolik kilisesinin uygulamalarının aksine olarak ortaya çıkan her yeni kanun veya fiil bu kavram ile ifade edilir.⁴²⁹ Protestanlık “civil” yani seküler alanı desteklemiştir.⁴³⁰

1.4.7. Code Civil Kanunu ve Aile

Kilisenin aile üzerindeki hâkimiyetini tamamen sonlandıracak kanun *Napolyon’un* (1769-1821) hazırlattığı ve 21 Mart 1804 tarihinde resmî olarak yürürlüğe soktuğu “*Code Civil des Français*” veya *Code Civil/Code Napoleon* adıyla meşhur olan kanunlardır. Türkçede “Fransız Medeni Kanunu” veya “Kod

⁴²⁷ İznik konsilinden (325) Reform dönemine (16. yüzyıl) kadar Avrupa’nın büyük bir bölümünde kültür, eğitim-öğretim ve düşünce hayatının hâkimi Kilise olduğu için; dini merasimleri yönetir, doğum, evlilik ve ölüm kayıtlarını tutardı. Kralların otoritesi de kilise tarafından onaylanırdı. Bkz. Ramazan Adıbelli, “Katolik-Laik Tartışması Bağlamında Ortaya Çıkan Bir Disiplin Olarak Fransa’da Dinler Tarihinin Oluşum Süreci”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, C. XI, No: 2, 2011, (149-192), s. 154-155.

⁴²⁸ Erbaş, *Hristiyanlık’ta Reform ve Protestanlık Tarihi*; Asife Ünal, “Hristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantı*, 6-8 Nisan 2012, İzmir, İSAV İlimi Toplantılar Dizisi, İstanbul 2012, (279-307), s. 291; Yıldız, “Kanunlaştırma Hareketlerini Tetikleyen Sebepler Açısından Mecelle ile Code Civil’in Mukayesesi”, s. 654.

⁴²⁹ Erbaş, *Hristiyanlık’ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, s. 129-130.

⁴³⁰ Hakan Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 241-243.

Napolyon” olarak anılan bu kanunların, görünüşte toplumu bir arada tutma ve Avrupa kıtasında kanun birliğini sağlamak amacı güttüğü belirtilir.⁴³¹ Çünkü 18. yüzyıla kadar Avrupa kıtasında, devletin birleştirici yazılı bir kanun metni yoktur ve devlet yönetimi, kimi zaman Hristiyan kültürü kimi zaman da yerel kültürün belirleyici olacağı şekilde parçalı kurallara göre yapılmaktadır.⁴³²

Code Civil’den yaklaşık iki asır öncesinden başlayan kanunlaştırma çabaları başarısızlıkla sonuçlandığı halde Code Napolyon’un ilan edildiği andan itibaren sanki gökten inmiş “kutsal” bir metin gibi muamele gördüğü belirtilir. Bunda yapılan düzenlemenin halktan kabul görmesinin yanı sıra *Napolyon*’un baskısıyla, pek çok eksikleri ile beraber yürürlüğe girdirildiği gibi “dokunulmazlık” ile korumaya alınmış bir kanun olduğuna işaret edilir.⁴³³

Bu tarihten sonra Katolikler için de resmî nikâh yaptırmak zorunlu hale getirilmiştir. Şu var ki Katolikler, sadece resmî nikâh ile evlenmiş sayılmamış ayrıca dinî nikâh yaptırmaları kilise tarafından şart koşulmuştur.⁴³⁴

Code Napolyon aile kanununun Fransa haricinde uygulanması biraz daha zaman alsa da çok geçmeden İngiltere ile Kuzey Amerika Devletleri, Çekoslovakya ve İskandinav ülkelerinin çoğunda, konunun, kişilerin isteklerine bağlı olduğu söylenerek, her iki şekilde de yapılabileceği kabul edilerek, seçimin kişilere bırakıldığı gözlemlenmiştir. Katolikliğin merkezi Vatikan’ın bulunduğu İtalya’da ise 1942 yılında, İtalyan Medenî Kanunu resmî nikâhı esas kabul etmeye başlamıştır. Ancak Katoliklerin ve devlet tarafından tanınmış diğer mezhep mensuplarının evlenmelerinde, devletin Papalık ile yapmış olduğu anlaşmalara ve özel kanun

⁴³¹ Bkz. Seyfeddin Aslan, “Sivil Toplum ve Demokrasi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. XV, No: 2, 2010, 357-374; Murat Belge, “Sivil Toplum Nedir?” (Yayına hazırlayanlar: Nurhan Yentürk ve Arzu Karamani), **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, No: 1, 2003, https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/belge_std_1.pdf erişim: 08.06.2018; A. Faruk Sinanoğlu, “Kültür ve Uygarlık”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, C. II, No: 1, s. 71-82.

⁴³² Ali Yaşar Sarıbay, “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, s. 32-33.

⁴³³ Kanunun uzun tarihi ve tekâmülü için bkz. Eugene Gaudemet, “1804’ten beri Fransız Medeni Kanununun Fransa’da Yorumlanması (1)”, (tercüme: Kemal Gürsoy), **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. II, No: 1, 1944, s. 287-305, s. 291-294; Yıldız, “Kanunlaştırma Hareketlerini Tetikleyen Sebepler Açısından Mecelle ile Code Civil’in Mukayesesi”, s. 654.

⁴³⁴ Ünal, “Hristiyanlık’ta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış”, s. 130.

hükümlerine uyulduğu takdirde kişilerin, resmî/medenî ya da dinî evlenme şekillerinden birini seçme hakkına sahip oldukları ayrıca belirtilmiştir.⁴³⁵

Günümüzde evlilik akdinin yalnız kilisede yapıldığı devletler de bulunmaktadır. Mesela Yunan Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olan Balkan devletlerinde ve 1929'dan beri Vatikan Devleti'nde evlenme, yalnız kilisede akdedilmektedir. Bu ülkelerden biri olan Yunanistan'da 1983'den itibaren resmî nikâha geçilmiştir.⁴³⁶

Sonuç olarak Hristiyan Batı dünyasında Aydınlanma hareketiyle başlayan dinin dışlanma hareketi ve sekülerizmin genişlemesi, Batı'daki bütün toplumlarda aynı şekilde meydana gelmemiştir.⁴³⁷ Buna bağlı olarak “kadın ve aile” konularındaki değişim ve gelişiminde hep aynı hareketlenme olmamıştır.

1.4.7.1. Code Civil, Sekülerlik, Bireyselleşme: Akrabasızlık

Batılı araştırmacıların genel olarak söylediği şeylerden biri de Aydınlanma ile başlayan yeni süreçte kişiler; cemaatçi bir kimliğe sahip geleneğin kontrol ettiği ve yönlendirdiği toplum düzeninden, sadece kendi kendilerini yöneten insanlar haline dönüştürülmüşlerdir. Bu “bireyselleştirme” adı verilen yeni kimliğin amacı insana, sadece aklına inanan “tanrısız bir benlik” kazandırmaktı. Ama bir araç olan akıl, tanrının yokluğunda, herhangi bir ruhsal ya da ahlaki amaçtan yoksun kalmış oldu. Şayet tensel arzu ve iktidar aklın ışığını gereksinmeksizin keşfedebilecek yegâne değerler ise, o zaman akıl başkalarına boyun eğdirmek için basit bir araç haline gelmek zorunda kalırdı. İşte postmodern teolojik proje, aklın kudretini terk etmeksizin, Tanrı'nın hakikatini yeniden öne sürmektir.⁴³⁸

Batı'da dini alanların daralması ve seküler alanların genişlemesini hızlandıran sebeplerden birisinin de dini nikâh ve medeni nikâh ayrımı olduğu söylenebilir. Çünkü bu dönemin meşhur “bireysel vicdanın ve bireysel özgürlüğün yüceltilmesi” söylemi, giderek dinin bireyin veya çekirdek ailenin şahsi görüşünü ifade eden özelleşmiş bir dini kültüre dönüştürür. Bunun sonucunda aile hayatında dini

⁴³⁵ Ünal, “Hristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, s. 289.

⁴³⁶ Ünal, “Hristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, s. 290.

⁴³⁷ Mustafa Özden, “Müslüman Kelamında Sekülerleşme Süreci” (Doktora tezi), T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı, Ankara 2005, s. 9, 10.

⁴³⁸ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul 2010, s. 57.

hususlara dikkat eden kişiler de kamusal alanda bu özelliğini göstermemeye başlar. Neticede dînî alan ve laik alan ayrımı, dinin etkisini bitirmekle sonuçlanır. Protestanlık bu yüzden sekülerizasyonun başlangıcı sayılmış; Protestanlığın hâkim olduğu modern bir toplum, aynı zamanda dînî özelliklerden soyutlanmış/seküler olmuş bir toplumdur.⁴³⁹

Fransa'daki Protestanların geliştirdiği, felsefî ağırlıklı olarak yapılan çalışmalardan birisi olan bu “bireysel vicdanın ve bireysel özgürlüğün yüceltilmesi” ilkesinin yorumlanması ile kadınlara da “özgürlükçü ve eşitlikçi bir hak verilmesi” konusu konuşulur olmaya başlamıştır.⁴⁴⁰

1.4.7.2. Code Civil Kanununa Yönelik Eleştiriler: 1804-1945

Her ne kadar Batı'da iki asırdır böyle bir kanun beklenmiş olsa da kanunun 1804 yılındaki Fransa'nın şartlarına göre hazırlanan kanunun çok geçmeden üzerinde değişiklik gerektirdiği, hatta bu değişikliğin daha *Napolyon* hayattayken bile yapılmasının gündeme geldiği nakledilir.⁴⁴¹

İlk olarak *Code Civil*'in düzenlenişine bakılırsa, bu kanunun hazırlayıcıları her ne kadar kuvvetli ve sağlam bir aileyi arzu etseler bile kanunun tertibinde, ailenin değil erkeğin önemli olduğunu öne çıkarmışlardır. Çünkü *Code Civil* ailede kocanın hâkimiyetini esas alıp karının da ona itaatini şart koşmakta ve çocukların velayetini tamamıyla babaya devretmektedir. Bu kanuna göre de koca hükümandır ve aile şerefi kendisinden sorulmaktadır. Ayrıca koca karısını korumakla, kadın da kocasına itaat etmekle yükümlüdür. Bu madde Batı kültüründe; kadının kaderinin kocasının elinde olduğu için ona itaat etmesi gerektiğinin hatırlatılması anlamına geldiği

⁴³⁹ Ali Yaşar Sarıbay, “Protestanlık ve Sekülerizasyon: Sosyolojik Bir Bakış”, s. 74.

⁴⁴⁰ Waardenburg, “**Protestanlık**”, s. 351-354; Abdüllatif Tüzer, “Postmodernizm ve Tanrı'nın Ölümü: Öznenin Arkeolojisi Üzerine Bir Deneme”, **Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, C. XII, No: 2, 2015, (73-124), s. 85; Seda Esirgen Örsten, “Osmanlı Devletinde Medenî Kanun Tartışmaları: Mecelle mi; Fransız Medenî Kanunu mu?”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, No: 29/Bahar 2011, (31-48), s. 35-36.

⁴⁴¹ “İmparatorun ‘benim code mahvoldu’ diye bağırdığı rivayet olunur.” Bkz. Eugene Gaudemet, “1804 ten Beri Fransız Medenî Kanununun Fransa'da Yorumlanması (1)” s. 289-293; Julliot de la Morandiere, “Fransız Medenî Kanununun Tadili” (tercüme: Kemal Tahir Gürsoy), **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VII, No: 3, 1950, (414-425).

şeklinde yorumlanır. Çünkü namus ve şeref kadının yükümlülüğündedir. Ayrıca kocanın gerekli gördüğünde karısının hürriyetini engelleyebilme hakkı vardır.⁴⁴²

Bundan başka Code civil miras düzenlemesi yetersiz olduğu için de eleştirilir. Zira evliliğin devamı müddetince koca bütün malların sahibidir. Çünkü kanun, ailenin beka ve ehemmiyetini idame ettirmek için malların bölünmemesini, aynı aile içerisinde kalmasını talep eder.⁴⁴³

Yukarıdaki sebeplere ilave olarak bir de her şeyden önce aradan geçen 150 yılın sonunda (1945 yılı itibarıyla), kanun 1804 yılındaki topluma göre çok mükemmel olsa bile, yaşanan sosyal değişimler sonucunda, ihtiyaca binaen kendisine yapılan ilave kanunlarla ahengi bozulmuş ve teknik olarak yeterliliğini kaybetmiş, bir anlamda ihtiyarlamıştır. Çünkü 19. yüzyıldan başlayarak hızla devam eden sanayileşmenin meydana getirdiği modern hayat, öncekine nazaran pek çok konuda değişikliklere sebep olmuştur. Bunlardan bir tanesi, ulaşım vasıtalarının gelişmesidir. Öyle ki artık kadın erkek herkesin bir yerden diğer bir yere gitme imkânları artmıştır. Eskiden yapılan aile çalışmaları ve el sanatları yerine fabrika ve büyük girişimlerde bulunmak için gidilen merkezlerde, büyük şehirler meydana gelmiştir. Artık aile dendiği zaman, Code Civil'in 1804 yılında muhatap olduğu aile yoktur. İkinci olarak, artık ailenin içerisinde karının özgürlüğü söz konusudur. Kadın da erkek gibi iş ve sosyal hayata iştirak eder olmuştur. Bütün bunlar, aile içinde koca nüfuzunu ve kadının ehliyetsizliğini gittikçe azaltmakta ve nihayet tamamıyla ortadan kaldırmak üzeredir.⁴⁴⁴

1940'lı yıllarda iyice arttığı anlaşılan “gayri meşru münasebetlerin”⁴⁴⁵ sayısını azaltmak için evlenme merasimlerinin olabildiğince basitleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Müstakbel karı - koca nikâh muamelesinden önce sadece bir ilân

⁴⁴² Napolyon'nun özellikle bu maddenin düğünlerde yüksek sesle okunmasını talep ettiği nakledilir. Bkz. DUBY, Perrot, **Kadınların Tarihi: Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı**, s. 96-97.

⁴⁴³ “Karı, koca arasındaki mal birliği ancak bunlardan birinin ölümü halinde mevcut olabilir. Zira evliliğin devamı müddetince koca bütün malların sahibidir.” Bunun Code Civil'i yorumlayanların hatalarından kaynaklandığı iddia edilir. Bkz. Eugene Gaudemet, “1804'ten Beri Fransız Medeni Kanununun Fransa'da Yorumlanması (1)”s. 299.

⁴⁴⁴ De la Morandiere, “Fransız Medeni Kanununun Tadili”,s. 416-418.

⁴⁴⁵ 1950 yılındaki bu ifadeye dikkat! Günümüzde “gayri meşru ilişki” tanımını kullanmak, önyargı ve bazen neredeyse hakaret kabul ediliyor.

yaptırmakla mükelleftiler. Ailenin söz hakkı; anne-babanın dahi itirazı, nikâh akdini geciktirmeleri usulü kaldırılmıştır.⁴⁴⁶

Julliot de la Morandiere (1885-1968) İstanbul Üniversitesinde verdiği konferansta; *Code Civil*'e göre boşanmanın, eşlerden birisi tarafından irtikâp edilmiş ağır bir kusuru sonucunda gerçekleşebildiğini ama akıl hastalığının bir boşanma sebebi olmadığını ifade eder. Bu kanunda karşılıklı rızaya dayalı boşanmak da mümkün değildir. Kadınlar da erkekler gibi özgür kabul edilmelerine karşılık, ailenin reisi koca kabul edildiği için kadınların kocalarını boşamalarının 1938 ve 1942 yılındaki yapılan iki düzenlemeye kadar mümkün olamamış, sonraki zamanlarda kocanın kendine verilen haklarını suistimal etmesi halinde kadının buna itiraz etme hakkının kabul edilmeye başlanmıştır.⁴⁴⁷

Aralarında bir evlenme anlaşması yapmamış olan “karı koca” hakkında, erkeği bu ortaklığın başı yapan malî ortaklık sistemi devam ettirildi. Bu sisteme göre “koca”, ortaklık malların sahibi olduğu gibi karının mallarının da idarecisidir. Bu konuda 1945 yılında kurulan komisyonda şiddetli tartışmaların yaşanmış, neticede kocanın aile reisliği sıfatı lağvedilmiştir. Ancak o tarihlerde karı-koca arasındaki mal rejimi konusunda devam eden tartışmalarda ise mal ortaklığı rejimi yerine, yapılan masrafların taksim edildiği ve mal ayırımına dayalı bir kanun çalışması devam etmektedir.⁴⁴⁸

Fransa’da daha çok gayrimeşru ilişkiler sebebiyle gittikçe artan evlât edinme müessesesi için bir proje hazırlamış olmakla beraber bu yeterli olmamaktadır. Artık nesep tahkiki konusu ele alınmaya başlanmıştır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ De la Morandiere, “Fransız Medenî Kanununun Tadili”,s. 422.

⁴⁴⁷ De la Morandiere, “Fransız Medenî Kanununun Tadili”,s. 418-419.

⁴⁴⁸ De la Morandiere, “Fransız Medenî Kanununun Tadili”,s. 422

⁴⁴⁹ De la Morandiere, “Fransız Medenî Kanununun Tadili”,s. 422

İKİNCİ BÖLÜM

2. BATI AİLE TECRÜBESİNİN MÜSLÜMAN AİLESİNE AKTARILMASI

2.1. İKİNCİ EVRE KÜRESELLEŞTİRME: BATI SEKÜLER AHLAKININ MÜSLÜMAN AİLESİNE AKTARIMI “KADIN VE AİLE” SÖYLEMİ - MODERNİTE

Bu bölümde 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı toplumunda görülmeye başlanan İslam’ın günlük hayattaki bazı uygulamalarının terk edilmesi ve bunun yerine Batı adetlerinin alınması sonucunda meydana gelen değişiklikler ve bunların aileye etkileri, “İstanbul” şehri örnek alınarak ele alınacaktır.

17. yüzyıla kadar dünyanın en güçlü devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti’nde 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra bunalımlı bir döneme girildiği, bunun Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) döneminden itibaren başladığı belirtilir.⁴⁵⁰ Bu çözümlen III. Murat (1574-1595) döneminde kendisini iyice hissettirmiş III. Mehmet (1595-1603) döneminde ise artarak devam etmiştir. Kimi zaman **buhran**, kimi zaman **dönüşüm ve değişim** gibi tabirlerle anılan bu dönemlerde, zamanın bazı devlet adamları ve uleması, Kanun-i Kadîm’in⁴⁵¹ tavizsiz uygulanması üzerine yapılması gerekenler hakkında gerekli gördükleri hususları layiha, risale, siyasetname, nasihatname adı verilen risalelerle padişahlara ulaştırmaya çalışırlardı. Ancak III. Selim’den (1789-1807) itibaren bunların

⁴⁵⁰ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu** (tercüme: Metin Kıratlı), 5. b., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 438-439; Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, ty., s. 34-39.

⁴⁵¹ Devletin yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarını, halife, sultan, emir, padişah gibi adlarla anılan devlet başkanının uhdesinde toplanmasına ve onların bu fonksiyonlarını “kadı” adı verilen vekilleri vasıtasıyla kullanmasına verilen isimdir. Allah Rasulü’nün (s.a.v.) başlattığı bu uygulamanın Osmanlı Devleti’nin kurulmasından itibaren esas alınıp icra edildiği ilk dönemine “klasik devir” adı verilir. Sonraki döneme ise “Tanzimat devri” adı verilir. Bu devrin hukuk tarihi olarak başlangıcının Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nun ilan edildiği 1839 tarihinden birkaç sene öncesine (1830) tekabül ettiği söylenir. Bkz. Ali Akyıldız, “Tanzimat”, **DİA**, 2011, C. XL, s. 1-10; Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2005, C. III, No: 5, 2005, s. 417.

sultanların isteği üzerine kaleme alınması ve Batı'yı örnek alma isteğini yansıtmaması çok önemli bir değişiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁵²

Kanun-i Kadîm'in bırakılıp Batı'nın örnek alınması sürecinin fikri temeli, Avrupa'da kurulan Hristiyan devletlerinin meydana getirdiği **mukaddes ittifak** olarak adlandırılan savaşı (1683-1699) kaybetmesinin sonucunda, bir asker ve ordu devleti olan Osmanlı'yı derinden sarsmasıyla alakalandırılır.⁴⁵³

Bundan başka 18. yüzyılın başlarında Avrupa'dan kovulan askerlik ve ticaretle mahir Ortodoksların Osmanlı Devleti'nin Batı ile irtibat kurmasında resmî sıfatlarla çalışmaları sonucunda, idarecilerin Batı'ya bakışının yumuşadığı ifade edilir. Tanzimat'ı hazırlaması bakımından III. Ahmet (1703-1730) zamanından 1789 tarihine kadar yapılan ıslahatlar önemli görülür.⁴⁵⁴ Gerçekten de 1720 yılında, sonradan ihtida ettiği söylenen Fransız mühendise yaptırılan itfaiye ocağının ve tulumbacılarının şeritlerini imal eden Yahudi esnafı⁴⁵⁵ ve yine 1874 yılında itfaiye teşkilatı kurulan Macar Kont Seçini ve gördükleri iltifat,⁴⁵⁶ zamanın Osmanlı devlet adamlarının Batılılara hayranlığının delilidir. Osmanlı'da III. Selim (1789-1807) ile birlikte yapılacak değişikliklerde Fransa örnek alınmış ve bu devirden

⁴⁵² Mehmet Öz, **Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları: XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına**, İstanbul, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, s. 85-87; Çetin Aykurt, "III. Selim'in Fikri Yapısı", **Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı** (editör: Hasan Bahar) Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, No: 7, s. 441-442; Kayhan Atik, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmiye Teşkilatındaki Çözölmeye İlişkin Tespit ve Teklifler", **Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2000, No: 14, s. 31-33; Biray Çakmak, "Adnan Şişman, Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876), Türk Tarih Kurumu Yayınları", Ankara, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2004, s. 265-271.

⁴⁵³ II. Viyana Kuşatması'nın (1683) başarısızlıkla sonuçlanması, Osmanlı devlet yönetiminde sarsıntı meydana getirdi. Bunu gören Avrupalılar, Osmanlıları Avrupa'dan atma zamanının geldiğini düşünen Papa'nın teşviki ile dönemin güçlü olan Avrupalı devletlerini ve Rusya'yı "Kutsal İttifak" adı verilen bir sözleşmeyle, Osmanlı'ya karşı birlik oluşturdular (1684). Böylece papalığın "Kutsal İttifak Savaşları" adını verdikleri savaşları başlattılar. 16 yıl süren bu savaşların sonunda Osmanlı devleti Karlofça Anlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Bkz. Uğur Kurtaran, "Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi", **Türk Arkeoloji Dergisi (TAD)**, C. XXXV, No: 60, 2016, s. 97-139.

⁴⁵⁴ Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", **OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Ankara 1995, No: 6, s. 173-194.

⁴⁵⁵ Kenan Yıldız, "Yeni Belgeler Işığında Tulumbacıbaşı Gerçek Davud Ağa ve Tulumbacı Şeritleri Esnafı", **Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhafe İsmail E. Erünsal'a Armağan** (hazırlayan: Hatice Aynur-Bilgin Aydın-Mustafa Birol Ülker), Ülke Armağan Yayınevi, 2014, C. I, s. 557-586.

⁴⁵⁶ Abdurrahman Kılıç, "İstanbul İtfaiyesi", **Ateşi Tutan Eller: Ateş Kahramanları**, 2010, çevrimiçi bkz. http://www.yangin.org/dosyalar/istanbul_itfaiyesi.pdf erişim: 28.03.2019.

itibaren askerlik ve eğitim alanlarında kalıcı değişiklikler yapılmaya başlandığı görülmüştür.⁴⁵⁷

Aşağıda geleceği üzere Osmanlı'da Batı adetlerine öykünmenin sınırlı olarak da olsa toplumda görülen kadın-erkek ihtilafı ve kadınların kılık kıyafetlerindeki gevşeklikle kendisini sosyal hayatta nasıl çarpıcı biçimde ortaya koyduğu 1807 yılındaki padişah fermanından anlaşılmaktadır. İslam literatüründe fasıklık olarak kabul edilen bu davranışlar, **seküler** kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu fasıklık durumunun, devletin gayrimüslim Batı dünyasıyla samimi ilişkiler kurması, onların düzen ve teknolojilerini saygıyla karşılaması ve bunları Müslüman halka sevdirmekle başladığı görülür. Bu sevginin belirtisi, onların kullandıkları eşyaları kullanma, günlük yaşantılarının bazı bölümlerinde onları taklit etmekle ortaya çıkmıştır. Bu ufak değişiklikler, ilk başlarda çok önemsiz görülebilecek bazı dini emirlerin layıkıyla yapılmamasında etkili olmuştur. Böylece zayıflamaya başlayan dinî hayatın yerini modernlik görüntüleri doldurmaya başlamıştır. Çünkü bir toplumun seküler olduğu söylendiğinde bu, o toplumda yaşayan insanların, dinî inanışlarının olmadığı veya zayıf olduğu anlamına gelir ve o toplumda dinden boşaltılan bu boşluğu modern hayat anlayışı ve onun görüntüleri doldurur.⁴⁵⁸

Anthony Giddens, modernitenin kendine has özelliklerinden birisinin yayılmacılık olduğunu ve bunu da kurumlar aracılığıyla sağladığını belirtir. Bu nedenle modernitenin anlaşılabilmesi için kurumsal düzeyde meydana gelen değişikliklerin izi sürülmelidir.⁴⁵⁹

Osmanlı Devleti'nin duraklamaya girdiği dönemden itibaren (17. yüzyıl), hedef alınan iki kurum vardır: Yeniçeri Ocağı ve Osmanlı ilmiye sınıfı. Yukarıda ifade edildiği üzere bunlar Osmanlı'da modernleşme sürecinin başlatıldığı ve yaygınlaştırıldığı yıllarda değiştirilmesi ilk hedeflenen kurumlar olmuşlardır. Askeri alanda değişim/yenilik önce teknik alanda başlatılmış sonra ulemanın tasfiyesine doğru gitmiştir. Ancak Osmanlı'daki teknik ve zihin değişikliği, aşağıda görüleceği

⁴⁵⁷ Aykurt, "III. Selim'in Fikri Yapısı", s. 439-447; Aysel Yıldız, "Şehzadeye Öğütler: Ebûbekir Ratıb Efendi'nin Şehzade Selim'e (III) Bir Mektubu", **Osmanlı Araştırmaları**, 2013, C. XLII, s. 234, 242; Kemal Beydilli, "İshak Bey", **DİA**, 2000, C. XXII, s. 525-527; Kemal Beydilli, "Şehzade Elçisi Safiyesultanzade İshak Bey", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, No: 3, İstanbul 1999, s. 73-81.

⁴⁵⁸ Özden, "Müslüman Kelamında Sekülerleşme Süreci", s. 6, 7.

⁴⁵⁹ Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik**, s. 11.

üzere, sadece Batı'yı taklit şeklinde gerçekleşmiştir. Şüphesiz ki bu her şeyden önce Osmanlı modernleşmesinde başat rol oynayan misyonerler, azınlıklar ve devlet içinde yerleşmiş sömürgeci veya Batıcı unsurların yönlendirmesini ortaya çıkarmaktadır ki aşağıda bazılarına işaret edilecektir.

2.1.1. Modernitenin Osmanlı'ya Girişi ve Taşınma Yolları

Modernite Osmanlı Devleti'ne "ıslahat" kavramıyla girmişti. Bu, yenilenme, değişim ve dönüşüm anlamına geliyordu ve direk olarak kurumları hedef almıştı. Modernitenin Osmanlı Devleti'nin kurumlarına nasıl girdiğine ve nasıl yayıldığına işaret ederken diğer taraftan günümüzde sıklıkla dile getirilen "değişen dünyada kadın veya aile veya toplum" gibi söylemlerin geçmişte olduğu gibi şimdi de kurumları hedef aldığına dikkat edilmelidir. Ayrıca 17. yüzyıldan beri modernizasyonun hedefinde olan askeriye ve eğitimin aradan geçen yaklaşık 4 yüzyıl sonrasında da hala en çok eleştiri alan iki kurum olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

2.1.1.1. Ordunun Modernizasyonu

Osmanlı modernleşmesi askeri yenilgilerin ve toprak kayıplarının artması akabinde askeri sistemde yapılan Batı tarzı yeniliklerle başlamıştır. Çünkü o zamana kadar hiç yenilmeyen Osmanlı ordusunun bu yenilgilerin sebebi, ordunun düzen ve teçhizat gibi bir takım konularda kusurlu olmasına bağlanmıştı. Bu fırsatı kaçırmayan Batıcılar, o zamana kadar "düşman" olarak görülen Batı'dan bazı teknik araç-gereçler satın alınarak, orduda yenileştirmeler yapılmasını istedi.

Bu yenilikler karşısında entelektüellerden bazıları Batı usulü yenilikleri ayetler ve hadislerle meşrulaştırmaya çalışırken, diğer grup İslam ahlakının korunması şartıyla Batı'dan teknik transfer etmekte bir sakınca olamayacağını savunuyordu.⁴⁶⁰ Bu konuda üçüncü bir grup da modern askeri eğitimin ve harp ilminin öğrenilmesini, yeniçeri askerlerinin yerine kurulan Nizam-ı Cedid askerlerine

⁴⁶⁰ Ahmet Faruk Kılıç, Sıddık Ağçoban, "Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XV, No: 28, 2013, s. 223-242.

Batı askerlerinin giydiklerine benzer kıyafetlerin giydirilmesinin küfür sayılacağını, ayrıca trompet vb. aletleri kullanmanın caiz olmadığını savunuyordu.⁴⁶¹

Teknik sahada alışverişlerden sonra bu aletleri kullanan askerlerin kıyafetlerinin de değiştirilmesi istendi. Özellikle başlıklar konusunda çok fazla itiraz olmasına rağmen gerekli değişiklikler yapılarak, askerler dış görünüş olarak Batılı bir görüntüye sahip kıyafetlere büründürüldüler. 1829'dan itibaren askeriye yapıları bu kıyafet reformlarına memurlar da dâhil edilmeye başlanmıştır.⁴⁶²

Orduların donanım ve eğitiminin Fransızların yöntemine göre tanzim edilmesi sonucunda Müslüman gençlerden Batı uygarlığının bazı cephelerini tanıyan, en az bir Batı dili bilen, Batılı uzmanlara, hem öğretmenleri ve hem de akıl hocaları olarak bakan bir kara ve deniz subaylar heyeti meydana gelmiştir.⁴⁶³

Bu değişikliklerin sonrasında elde edilen sonuçlar yine istendiği gibi olmayınca bu defa da padişahlar sorumlu tutulmuş ve devlet idaresi buhranlı dönemler yaşamaya başlamıştır.⁴⁶⁴ Buralarda yetişen gençler daha sonra devletin ıslah edilmesini isteyen yenilik taraftarlarının öncülüğünü yapmışlardır.

Kısaca açıklamaya çalıştığımız askeri alandaki değişikliklerin peşinden eğitim sistemi de kökten değiştirilmeye başlamıştır.

2.1.1.2. Islahatlar ve Ulemanın Tasfiyesi: Medrese-Mektep Ayrımı

Osmanlı Devlet teşkilâtında vezirler de dâhil olmak üzere idari kadronun hepsi medresede tahsil görmüş ve adına **ilmiye sınıfı** adı verilen âlimlerden meydana

⁴⁶¹ Konu ile ilgili çalışmalar için bkz. Mahmut Dilbaz, "II. Mahmud'un Askerî Islahatlarına Dair Tercüme Bir Müdafaanâme: el-Kevkebü'l-Mes'ûd fi Kevkebeti'l-Cünûd", **Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, C. XVI, No: 31, 2011/2, (175-200), s. 175.

⁴⁶² Ümit Meriç, "Sosyolojik Açıdan Kılık- Kıyafet ve İslam'da Örtünme", **İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi**, 1991, İlmi Neşriyat İç ve Dış Ticaret A.Ş., 3. b., (29-37), s. 32, 37.

⁴⁶³ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 57-61; Gülnaz Gezer Baylı, "Türkiye'de İstihdam Edilen Fransız Uzmanlar ve Türk Modernleşmesine Katkıları"(Yüksek lisans tezi), **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı**, Ankara 2013.

⁴⁶⁴ Yüksel Çelik, "Nizam-ı Cedid'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askeri Reformlarına Dair Tespitler", **III. Selim ve Dönemi** (editör: Seyfi Kenan), Türkiye Diyanet Vakfı, 2008, (565-590), s. 568.

gelirdi.⁴⁶⁵ Bu sınıfın en üstünde **Meşihat Makamı** yani Şeyhu'l-İslam bulunurdu. Bu makam, devlet idaresinde veziriazam ile aynı seviyede temsil edilirdi. Beş asra yaklaşan meşihat tarihinde bu makama yükselen 129 Şeyhülislam'ın hemen hepsinin, eserleri ile tanınmış, ilmiyle amil faziletli zatlardır.⁴⁶⁶ Divan-ı Hümayun'un diğer üyeleri olan müftiler (kadı ve müderris ünvanı da kullanılır), kazaskerler (kadı asker), nişancı, defterdar da aynı şekilde ilmiye sınıfından seçilirdi.⁴⁶⁷

İslam tarihinin her döneminde İslamî hayat ulemanın rehberliğinde yaşanırdı. Devlet, yapılacak her yeni faaliyette ulemaya danışır ve onların verdiği karara göre hareket ederdi. Ayrıca ulema tabakası, müderris, kadı, cami imamı ve müezzinler olarak halkla sürekli bir yakın ilişki içinde olurdu. Halk da İslam dinini en iyi bilen ve uygulayan kişiler olmaları hasebiyle onların yolundan giderlerdi.⁴⁶⁸ Ancak yukarıda işaret ettiğimiz gibi III. Selim'den itibaren devlet yöneticileri, istikbalin modernleşmede olduğuna karar verdiler ve bu isteklerini gerçekleştirme yolunda ulemayı kendilerine engel olarak görmeye başladılar. Bu konudaki ilk değişim III. Selim ile beraber başladı. Öyle ki onun döneminde padişaha tavsiye ve nasihatlerde bulunacak olan ulemayla ilgili sistem değişikliğine gidildi. Padişah bu kişileri kendisi belirlemeye başladı.⁴⁶⁹ Sonra devlet kademelerine, modernleşmeye karşı çıkmayacağını tahmin ettikleri kişiler, yerleştirilmeye başlandı.⁴⁷⁰ Bunlar kendilerine ilmiye sınıfı dışından danışmanlar edindiler.⁴⁷¹ İلميye sınıfından kayırma veya torpil yoluyla seçilerek devlet yönetimine getirilen bu kişilerin kifayetsizlikleri sonucunda bir takım aksaklıklar meydana gelmeye başladı ve bu durumdan bütün ilmiye sınıfı

⁴⁶⁵ Recep Ahışhalı, "Divân-ı Hümayûn Teşkilatı", **Osmanlı-Teşkilat** (editör: Güler Eren, Kemal Çiçek, Cem Oğuz) Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, (24-33), s. 29; Veli Ertan, "Meşihat-ı İslâmiye ve İlmiye Sınıfı", **İslam Düşüncesi**, 1969, C. II, No: 8, s. 513-527.

⁴⁶⁶ Ertan, "Meşihat-ı İslâmiye ve İlmiye Sınıfı", s. 518.

⁴⁶⁷ Ahmet Mumcu, "Dîvân-ı Hümayun", **DİA**, 1994, C. IX, s. 430-432.

⁴⁶⁸ Osman Özkul, **Gelenek ve Modernite Arasında Ulema**, Bir Harf Yayınları, İstanbul 2005, s. 17, 23.

⁴⁶⁹ Aykurt, "III. Selim'in Fikri Yapısı", s. 441. Ebubekir Ratip Efendi bunlardandır. Bkz. Aysel Yıldız, "Şehzadeye Öğütler", s. 233-274.

⁴⁷⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 255.

⁴⁷¹ İshak Bey bunların ilklerindedir. Kemal Beydilli, "İshak Bey", **DİA**, 2000, C. XXII, s. 525-527.

suçlu görüldüğü için devletin içine düştüğü bunalımlı durumdan da onlar sorumlu tutuldu.⁴⁷²

III. Selim'in Batı'ya hayranlığı, Batı tarzı eğitim müesseseleri kurmasında da kendisini gösterdi. Kara ve deniz kuvvetleri için zabıtlar yetiştirmek maksadıyla, 1794 tarihinde Batılı tarzda eğitim verecek olan Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun'unun açılışını yaptı. Sonra hekim ihtiyacını karşılayabilmesi için bir Rum okulunda, tıp şubesi açtırdı. Bu okullara, modernizasyona mani olacağını düşündüğü ulemayı almamak için imtihanla hoca alımı yapıldı.⁴⁷³ Günümüzde de bazı tarih kitaplarında, ulemanın bozguncu ve yıkıcı kuvvetlerle işbirliği yaptığı için böyle bir yola başvurulduğu iddia edilir.⁴⁷⁴ Hâlbuki ulema, Kanun-u Kadim'i muhafaza etmek istiyordu. Ama devlet ricalinin niyeti Batı'yı taklit ederek ilerlemektir.⁴⁷⁵

Ulemaya yönelik engelleme çalışmalarının ilki II. Mahmut (1808-1839) zamanında 1826'da yapılan **Evkaf-ı Hümayun Nezareti** düzenlemesiyle vakıf gelirleri devlet bütçesine alınarak medreseler ödeneksiz bırakılmasıyla resmen başlatıldı.⁴⁷⁶

Bu tarihten itibaren Batı'yı örnek alan **laik/seküler** eğitim verecek mektepler açılmaya başladı. Bunlardan amaç, yabancı dil bilen insan yetiştirmek ve bu insanların gayretleriyle Batı dillerinden eserler tercüme etmeye başlamaktı. İşte bu ayırım, Tanzimat döneminde daha da geliştirilecektir.⁴⁷⁷

Nihayet toplumda, biri medresede geleneğe bağlı eğitim alan diğeri mektepte Batı modeline dayanan eğitimden geçen çift başlı bir yapı ortaya çıktı. Mektepliler medreselileri cahil, bağınaz, uyuşuk ve yenilik düşmanı olarak nitelendirirken, ilmiye

⁴⁷² Öz, **Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları**, s. 104-15; Atik, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmiye Teşkilatındaki Çözümeye İlişkin Tespit ve Teklifler", s. 31-33; Yaşar Sarıkaya, "II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi", **Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, 2008/2, C. XIII, No: 25, Meşrutiyet II sayısı, s. 37-73.

⁴⁷³ Aykurt, "III. Selim'in Fikri Yapısı", s. 443.

⁴⁷⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, C. V, s. 131.

⁴⁷⁵ Bazı araştırmalarda III. Selim'in yaptıkları "sivilizasyon" olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Tuncer Baykara, **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı**, Akademi Kitabevi, İzmir 1992, s. 4-5.

⁴⁷⁶ Halit Ziya Uşaklıgil (1867-1945), **Kırk Yıl** adlı hatırat kitabında, küçükken bir müddet gittiği ve sonra kaçtığı mahalle medresesinin ne kadar bakımsız olduğunu yazar. Bkz. **Kırk Yıl** (editör: Nur Özmel Akın), Özgür Yayınları, İstanbul 2008, s. 62-71. Uşaklıgil'in "Levanten" mekteplerini övgüsü için bkz. s. 157-164.

⁴⁷⁷ Karagöz, **Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri**, s. 193.

mensubu ulema da Avrupa örneğinde yeni açılan mektepleri, dinî değerlere uymayan bilgiler öğretmekle ve bu şekilde yeni yetişen öğrencileri İslam'a yabancılaştırmakla suçluyordu. Yüzyılın sonlarına doğru medreseliler, mektepliler karşısında her alanda geriye düştü. Öyle ki, II. Meşrutiyet başlarına gelindiğinde medreseler, artık cazibelerini yitirmiş⁴⁷⁸ bütün ikbal, mekteplerden mezun olanlara geçmişti.

2.1.1.3. Batı Dillerinde Eğitime Geçiş ve Batı ile Ticaretin Güçlendirilmesi

1815'de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Müslüman gençleri, eğitim görmek için Batı'ya gönderme geleneğini başlatan Osmanlı yöneticisidir.⁴⁷⁹ İstanbul ise bu uygulamayı neredeyse çeyrek asır sonra 1830'da başlatacaktır. Bu dönemde gençler için seçilen devlet Fransa'dır ve devlet bursu ile gönderilmişlerdir. 1856-1864 yılları arasında bu şekilde eğitim gören öğrenci sayısı 100'ü geçmiştir. Bunların büyük kısmı Osmanlı hükümeti tarafından Paris'te kurulan Mekteb-i Osmani'de ve bu mektebe bağlı olarak çalışan çeşitli Fransız eğitim kurumlarında tahsil görmektedirler.

Bu tarihlerde Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin hemen hemen yarısını gayrimüslim öğrenciler oluşturmaktadır.⁴⁸⁰ Bir yandan medreselerin ilgiden mahrum kalmasına karşılık Batı tarzı eğitim kurumları/mekteplerin hayata geçirilmeye başlaması, bir yandan da Batı'ya öğrenci gönderilmesi, ilerleyen yıllarda laik entelektüelleri ulemanın karşısına çıkaracaktır.

İlk ve orta seviyede eğitim veren müesseselerin Batılı tarzda laik eğitim kurumlarına dönüştürülmesi 1869 **Maarif Nizamnamesi** adlı düzenleme ile gerçekleşmiştir.⁴⁸¹ İlk ve ortaöğretimdeki modernleşme hareketlerinin ardından yükseköğretimde de modernleşmek, medreselerle mücadele etmek ve tekellerini

⁴⁷⁸ Sarıkaya, "II. Meşrutiyet ve Medreseler", s. 38.

⁴⁷⁹ Mısırlı şair ve yazar Menfelûtî (1876-1924) yazılarında Batı'ya tahsil için gönderilen gençlerin İslamî değerlerden ne kadar uzaklaştıklarını, fikirlerinin ne kadar değiştiğini anlattığı bir yazısında onların kadınların özgürlüğünden ve bürokraside çalıştırılmalarını istediklerine değinir. Bu yazılarından biri için bkz. "Hicab", **el-İbarat**, Matbaat'l-İstikâme, 17. b., Kahire, 1958/1377, s. 36-51.

⁴⁸⁰ Mehmet Akman, "Türkiye'de Hukuk Alanında Yapılan İlk Doktora Tezi", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, 2006 (Bahar), s. 68-69; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünun", DİA, 1993, C. VIII, s. 521-525; Seval Yınılmez, "Darülfünun'da Batı Algısına Bakış: Usûl-i Hikmet-i Tabiiye Örneği", **CIEPO 19 Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Uluslararası Osmanlı Dönemi ve Öncesi Araştırmaları Sempozyumu**, (26-30 Temmuz 2010), s. 1-8.

⁴⁸¹ Koray Ergin, "Osmanlı Devleti'nde Kanunnamelerden Nizamnamelere Geçiş", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2016, No: 39, (1-26), s. 18-19.

kırmak için yükseköğretim konusu dikkat çekmeye başlayınca, Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlıktan kurtulması, klâsik medrese eğitim anlayışından uzaklaşmak, bilim ve tekniğin eğitim ve öğretimde esas olması iddiasıyla 1845 yılında Dârülfünun kurulmuştur. İki kere kapanan okul üçüncü defa 1874 yılında yeniden açıldığında, Türkçe ders verecek öğretmen bulunamadığı için öğretim dili Fransızca olarak kabul edildi ve yalnız Galatasaray Sultanisi mezunlarının devam edebileceği bir okul haline dönüştürüldü. Okulun programında Türk tarih ve edebiyatına, sanat ve kültürüne yer verilmemiş olması, özellikle dikkat çekilmesi gereken bir noktadır.⁴⁸²

Bu eğitim kurumlarında yetişenlerin söz sahibi olmaya başlamasıyla Osmanlı toplumunda değişimler başlamış, bu değişim kendini II. Meşrutiyetin ilanı (1876) ile göstermiştir. Tanzimat döneminin yetiştirdiği devlet adamları ve aydınlar, devletin geleceğini, anayasa ve Batılı kurumların ithalinde görmüşler ve bu doğrultuda mücadele vermişlerdir.⁴⁸³ Bu tarihten itibaren meydana gelen en köklü değişimlerden birinin o vakte kadar Osmanlı'da tek söz sahibi olan ulemanın karşısına çoğu subaylardan meydana gelen **muallim/egitimci** tiplerin söz sahibi olmaya başlamasıdır. *Tevfik Fikret* (1867-1915)⁴⁸⁴ ve *Satı Bey* (1880-1968)⁴⁸⁵ Batıcıların yapmak istediği zihniyet değişikliğine uygun yeni bireyleri yetiştirmeye başlayanların öncüsü olarak kabul edilir. *Niyazi Berkes* o dönemde kurulan yeni okulların amacının, sadece gençleri geleneklerinden kurtarmak ve Batı uygarlığının

⁴⁸² Yücel Gelişli, “**Darülfünun’un Kuruluşu ve Gelişimi**” yazı için bkz. çevrimiçi

http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/18.htm erişim: 01.03.2019.

⁴⁸³ **1876 Kânûn-ı Esâsî**, TBMM Başkanlığı, Anayasa ve İçtüzük Sitesi, çevrimiçi <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1876.aspx> erişim: 31.03.2019.

⁴⁸⁴ Tevfik Fikret'in Anglo-sakson eğitim sisteminden etkilenerek Osmanlı'da yerleştirmek istediği, eğitimin amaç değil araç olması fikridir. Galatasaray Lisesi'nde bunun ilk düzenlemesini yapmıştır. Hayal ettiği yeni gençlerin özelliklerini “Haluk’un Defteri”nde, kız çocukların özelliklerini de “Şermin” adlı şiir kitaplarında anlatmıştır. Sedat Sever, “Tevfik Fikret ve Çocuk Şiirleri”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. IXXX, No: 1,1996, s. 37.

⁴⁸⁵ Türkiye'nin ilk modern eğitim birimi kabul edilen öğretmen okullarının (Darulmuallimat) müfredatını hazırlayan ve modern, Batılı, yeni tip insan yaratmaya yönelik çabalara dair “Fenn-i Terbiye” adlı kitabını yazan Satı Bey'in çalışmaları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e maarifin **eğitime** dönüştürülmesinin ilk başlangıcı olarak kabul edilmekte; Batılılarda olduğu gibi Müslümanlarda da bireyin öne çıkarılma çabası olarak görülmektedir. Bkz. Mustafa Gündüz, “**Gelenek ile Modernleşme arasında, Mustafa Satı Bey ve Eğitim Bilimi, Fenn-i Terbiye Üzerine Bir Araştırma**”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3 Summer 2010, çevrimiçi www.journalagent.com/.../PAUSBED-87699-RESEARCH_ARTICLE-POLAT.pdf erişim: 15.11.2017.

özü olan bireyciliği yerleştirmek olduğunu söyler.⁴⁸⁶ Aşağıda görüleceği gibi bu gençler, bilerek ya da bilmeyerek, devletin Batılı devletler tarafından sömürülmesine zemin hazırlamışlardır. Çünkü Batılı devletlerin medreselerden rahatsız olmalarının en temel sebebi bu müesseselerin devlet ve toplumun İslamî hususiyetini temin ve garanti eden en önemli unsur olmasıdır.⁴⁸⁷

Burada bir önceki bölümde sözünü ettiğimiz, Batılı devletlerin bazılarıyla yapılan anlaşmalar ve bu yolla verilen imtiyazlarla Osmanlı topraklarında açılan okulları gözden kaçırmamak gereklidir. Çünkü ilk başta imparatorluk sınırlarında yaşayan azınlıklara eğitim için açılan ve bugünün üniversitelerinin temelini meydana getiren okullardan mezun olanların bir kısmı, devletin açtığı mekteplerde hoca olmuşlardır. Sonra yine çoğunluğu gayrimüslim veya İslamî bilgisi zayıf olan gençler, Batılı tarzda eğitim yapan bu mekteplerde yetiştirilmeye başlanmış ve buralarda yetişen kadrolar devlet kademelerinde görevlendirilmişlerdir. Böylece eğitim hayatına sokulan seküler düşünce istikametinde, Osmanlı'nın geri kalmasına, medreselerin, halkın dinî yaşantısının, mahremiyet anlayışının ve özellikle de kadınların örtüsü ve eğitimsizliğinin sebep olduğuna dair -Batı yüksek okul ve üniversitelerinde eğitim görenler tarafından- yayılmak istenen inanca güç kazandırmıştır.⁴⁸⁸

Eğitim yoluyla seküler veya laik düşünce güçlendirilirken, Batılı devletlere tanınan imtiyazlar sayesinde onların mallarını Müslüman diyarlarında satmaları da

⁴⁸⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma** (editör: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 453-454.

⁴⁸⁷ Deniz Kandiyoti, "Kadın, İslam ve Devlet", **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler** (editör: Aksu Bora, Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay), Metis Yayınları, İstanbul 2011, s. 114.

⁴⁸⁸ Batıcı yazarlar Osmanlı Devleti'nin geri kalışını İslam dininin kurallarına bağlarlar. Aşağıda görüleceği üzere erkek kıyafetindeki "gerici unsurlar" yeni ordu-asker düzenlemeleri ile kısmen ve sessiz gerçekleşir. Geri kalmışlığın veya gelişmiş Batı uygarlığından kopukluğun bir göstergesi sayılan çarşaf ve peçe ise özellikle 1908'den sonra -aşağıda geleceği üzere- Abdullah Cevdet eliyle açıkça hedef alınmıştır. Bkz. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, s. 405 vd.; Dücan Cündioğlu, **Başörtü Risalesi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998, 2. b., s. 13; Emine Keskiner, **Osmanlı Döneminde Robert Kolej ve Mekteb-i Sultanî'deki (Galatasaray Lisesi) Din Eğitimi Karşılaştırmalı Bir Bakış**, Değerler Eğitimi Dergisi, 2004, C. II, No: 5, s. 57-80. Bu misyoner okullarında okuyanlardan birisi de Ayşe Sıdika Hanım'dır. Ayşe Sıdika Hanım, Batılı tarzda ilk pedagoji kitaplarından sayılan "**Usûl-i Talim ve Terbiye Dersleri**" (İstanbul 1313/1895) adlı kitabı yazmıştır. Kendisinin Beyoğlu'ndaki Zapyon Kız Okulu'nda eğitim gördüğü belirtilir. Bkz. Ahmet Koçak, "Osmanlı Türk Toplumunun Modernleşmesinde Yeni Bir Model: Avrupalı Mürebbiyeler", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2016, No: 40, (59-71), s. 61.

kolaylaştırılmıştır. Ayrıca Tanzimat'tan itibaren yapılan değişikliklerle Osmanlı toplumunun sosyal yapısı, sanayi üretimi çok artan Avrupa için bir pazar olacak şekilde dönüştürülmeye başlamış, yerli ne varsa kötülenip, yabancı mal ve ürünlerin tervici moda haline gelmiştir.⁴⁸⁹

Böylece Avrupa'nın ucuz ve bol malları, Osmanlı ülkesini bir pazar durumuna getirmiş, ithalat hacmi hayli büyümüştür. Bu sebeple pek çok Avrupalı tüccar Osmanlı ülkesine gelip gitmeye, hatta yerleşmeye başlamıştır.⁴⁹⁰

2.1.1.4. Osmanlı Devletinin Batı Ülkelerinde Diplomatik Temsilciler Bulundurma Dönemi

Batı'ya açılan diğer bir pencere diplomasi reformuyla gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti daha önce resmi işlerini İstanbul'da bulundukları yabancı elçilerle yürütürken XIX. yüzyıl başlarından itibaren Batılı ülkelerde daimi elçi bulundurmaya başlamıştır.⁴⁹¹ Böylelikle pek çok genç, Avrupa kentlerinde vakit geçirmiş, döndüklerinde ise değişik memuriyetlere atanarak subaylar gibi onlar da Batı'nın gönüllü temsilcisi olmuşlardır.⁴⁹²

Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle gerçekleştirdiği ilk diplomatik ve ticari ilişkinin resmî tarihi 1669 yılında XIV. Louis zamanında Fransa'ya büyükelçi olarak gönderilen **Kolbaşı Süleyman Ağa** ile başlatılır ve Süleyman Ağa'nın vakur duruşuyla Fransızları etkilediğinden bahsedilir. Onun temsil ettiği Osmanlı kültürünün bazı özellikleri Paris'te taklit edilmeye başlar. Mesela ona ziyarete gelen zenginler/burjuvalar onun Osmanlı tarzı kahve sunumunu çok beğenir ve taklit etmeye başlarlar. Kahvenin Fransa'da tanınması da bu yolla olur. Fransızlardan bazıları, Süleyman Ağa (Türkler/Müslümanlar) gibi başörtüsü takmaya, kaftan giymeye ve yer minderlerinde oturmaya başlarlar.⁴⁹³ Bu durumdan rahatsız olan kralın, Molière'in yazdığı **Kibarlık Budalası/Bourgeois Gentilhomme** adlı

⁴⁸⁹ Baykara, **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı**, s. 112.

⁴⁹⁰ Ekinci, "Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", s. 420.

⁴⁹¹ Bunlardan Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin (1670-1732) tuttuğu notlardan, onun ve beraberindeki heyetin Fransa'daki hayattan ne kadar etkilendikleri ve bunu öve öve bitiremediği görülmektedir. Bkz.Zeki Arıkan, "Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi", **DİA**,2013, C. 43, s. 551-552.

⁴⁹² Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 61-63.

⁴⁹³ Nayan Chanda, **Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü**, s. 95-96.

komediye, Müslüman Türk elçisini küçük düşüren sahneler koymasını emrettiği nakledilir.⁴⁹⁴

Elli yıl sonra 1720 yılında Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi (1670-1731) ile geçmişte yaşananların tam tersi bir gelişme olur. Bu defa elçi, Fransız caddelerine, operaya ve kadınların güzellik ve özgürlüğüne hayran kalmıştır. Her ne kadar Paris'te **Turquie**⁴⁹⁵ modası yayılsa da, Osmanlı'da da Fransız modası başlamıştır. Öyle ki Lâle Devri'nin sanat anlayışında, sarayların, kasırların, köşkların yapımında Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in beraberinde götürdüğü oğlu Mehmet Said'in Fransa gözlemlerinin çok etkisi olmuştur.⁴⁹⁶ Bu tarihten itibaren Batı'yı taklit, sadece evin içi ile değil dışı, yani mimarisi ile de alakalıdır.

2.1.1.5. Azınlıklar ve Misyonerlerin Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudi ve Hristiyanlar da Batılı fikirleri ve yenilikleri desteklemişler ve Müslümanlara iletilmesinde rol oynamışlardır. Esas rolleri ise Batılı kitapları tercüme etmek, Batılı öğretmenlere tercümanlık yapmak ve Batı dillerini öğretmek yoluyla olmuştur. Bu süreçte yetişen birçok kişi toplumun Batılılarca rahatça yönlendirilmesinde aracı olmuştur.⁴⁹⁷

Fransız misyonerlerin yönlendirmesiyle de Fransa'ya hayranlık duyan bir kitle oluşturulmuştur. Sayıları az da olsa mevkileri nedeniyle toplum üzerinde yüksek bir etkiye sahip bu kitle, yapılması planlanan devrimlerin alt yapısına katkıda bulunmuş, daha sonra da bu katkılarla Batılılaşmanın en önemli bölümü olan devrimlerin yapılması gerçekleşmiştir.⁴⁹⁸ Fransa'ya duyulan bu hayranlık eğitimde

⁴⁹⁴ Günümüzde bu oyun İstanbul tiyatrolarında oynatılmaktadır. Bkz. "Başrolünü Haldun Dormen'in oynadığı Moliere'in ölümsüz eseri Kibarlık Budalası, 9. yılında seyircisiyle buluşmaya devam ediyor." Bkz. <http://www.biletix.com/etkinlik-grup/453/TURKIYE/tr> erişim: 21.03.2019.

⁴⁹⁵ "Alla Turca Stili" şeklinde de ifade edilen bu kavramın "Batı Avrupa'da Doğu'ya olan ilgi" şeklinde tanımlandığı görülmüştür. Bkz. Şerife Yorulmaz, "Tarih sürecinde Bir Zümre: Levantenler", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Arşivi, C. 2, No: 4, 1994, (129-136), s. 133-134.

⁴⁹⁶ Arıkan, "Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi", s. 552.

⁴⁹⁷ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 63-64.

⁴⁹⁸ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 64-65. Ayrıca sömürge yapılması planlanan bölgelerdeki bu gönüllü misyonerlerin vasıtasıyla Avrupalı olmayanlar hakkında içeriye (Avrupa'ya) bilgi akışı sağlanıyordu. Bkz. Blaut, **Sömürgeciliğin Dünya Modeli**, s. 48-49.

Fransızcanın etkin bir dil olarak kullanılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin ileriki yıllarında da etkisini sürdürmüştür.⁴⁹⁹

2.1.1.6. Avrupalı Mürebbiyeler

Avrupa'dan getirilen mürebbiyelerin seküler Batı ahlakını taşımada önemli bir yeri vardır. Dönemin romanlarına konu olan “tatlı su frengi” ya da “züppe” olarak adlandırılan “yabancılaştırılmış” Müslüman çocukları bu mürebbiyeler eğitmişlerdir. İlk önce romanlarda ortaya çıkan bu tipler, daha sonra toplumda yaygın olarak görünür hale gelecektir.⁵⁰⁰

Kız çocuklarının eğitimi için konaklara getirilen mürebbiyelerden çocuklarına Batı adabı muâşeretini öğretmesi istenir. Ayrıca Fransız dilini, piyano çalmayı ve resim yapmayı öğretmesi de istenir. II. Abdülhamit devri sonlarında, İstanbul'da hemen bütün konaklarda kız ve erkek torunlara bir mürebbiye tutma modası iyice yaygın hale gelmişti. 20. yüzyılın başında velilerin istedikleri tek şey, çocuklarının sağlığı, eğitimi ve güzel bir meslek sahibi olabileceği bir eğitim almasıydı. Çünkü medrese okuyanlar, meslek sahibi olamıyordu. Arapça öğrenmenin de bir hükmü kalmamıştı.

Ancak veliler, mürebbiyeler tarafından eğitilen çocuklarının dini konularda farklılaşacağını veya mürebbiyelerin dinlerine girebileceklerini hesap etmiyordu. Nitekim bu mürebbiyelerden ders alan sadrazam paşa vb. seçkinlerin çocuklarının Osmanlı aile kızlarının artık modern bir hayatları vardır. Onlar, geleneksel sembolleri taşıyan öz ailelerine karşı dahi mesafeli ve resmîdirler.⁵⁰¹

2.1.2. Modernizasyonun Fikrî Temeli: Irkçı-Turancı Tarih Görüşü

Turancılık akımının başlaması, İslam ülkelerinin temsilcisi olan Osmanlı Devleti'nde modernizm için fikrî yapının temelini oluşturduğu gibi Cumhuriyet ve

⁴⁹⁹ Bolu/Göynük Ortaokulu'nda benim öğrendiğim dil de Fransızca idi. Çünkü sadece Fransızca dilinin öğretmeni vardı. Sonrasında eğitim aldığım Edirne Kız Öğretmen Lisesi'nde ise Fransızca, İngilizce ve Almanca dilinin öğretmenleri mevcut idi.

⁵⁰⁰ Koçak, “Avrupalı Mürebbiyeler”, s. 62-63; Zeynep Şen, “Din Eğitim ve Öğretimi Açısından Batılılaşma Sürecinde Mürebbiyeler” (Yüksek lisans tezi), **Marmara Üniversitesi İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı**, 2006.

⁵⁰¹ Şen, “Din Eğitim ve Öğretimi Açısından Batılılaşma Sürecinde Mürebbiyeler”, s. 71-81.

Atatürk devrimlerinin temelinde de bu fikir vardır.⁵⁰² Dışarıdan beslenen bu akımın ilk müşahhas tezahürü 1870’de Macaristan’da açılan **Türkoloji** kürsüsüdür. Bu kürsünün ilk profesörü, İstanbul’da Reşit Efendi olarak tanınan, İngiltere adına casusluk faaliyetleri yapan, Macaristan’ın Budapeşte başkonsolosu olan ünlü Türkolog Müftüoğlu Ahmet Hikmet’in (1870-1927) de hocası olan ve İngiltere adına casusluk faaliyetleri yapan Musevi Vamberi Armin’dir (ö. 1913). Armin’in faaliyetleri meyanında Türklük ve Türkler ile ilgili pek çok belge ve bilgi ile Türk Ocaklarını desteklediği bilinmektedir.⁵⁰³

Lewis’e göre Osmanlı’da fikri modernleşme 19. yüzyıla kadar kendilerini sadece Müslüman olarak kabul eden Türkler, bu yüzyılın ortalarından itibaren kendilerini **Türk milleti** olarak adlandırmasıyla başlamıştır. Bu fikir önce müstağriblerle (Batıcılarla) başlamış olmakla beraber, sonrasında yeni kurulan devletin adının Türkiye Cumhuriyeti olarak belirlenmesiyle birlikte kalıcılık kazanmıştır.⁵⁰⁴

Niyazi Berkes, Türkiyat araştırmalarının sömürgecilik faaliyetleri için kullanıldığına işaret eder ve modern zamanlarda Türk tarihine olan bu ilginin, Rus-İngiliz sömürgecilik faaliyetlerinin bir sonucu olduğunu belirtir.⁵⁰⁵

2.1.3. Sosyal ve Kültürel Alanlarda Modernizasyon – Osmanlı’da Modernite ve Seküler Ahlakın Görüntüleri

Avrupa ile başlayan diplomatik temaslar, kültürel ve sosyal hayat üzerinde basit ama etkili değişiklikler meydana getirmeye başlamıştı. Mesela Yirmisekiz Çelebi Mehmed’in 1721 yılında Paris Türk Elçiliği’nde başlattığı Fransız mobilyalarının elçilikte kullanılması âdeti, İstanbul’da da kabul görmeye başladı. İlk defa saray çevresi bu frenk tarzına uygun Fransız bahçe düzeni ve mobilyalarını satın alarak kullanmaya başladı. Bunu sarayların ve köşklerin Fransız tarzı mobilyalar ile

⁵⁰² Atatürk şapka devriminden bir gün önce, başa giyilecek nesne hakkında açıklama yaparken “Bunun nasıl olması gerektiğini bulmak için Turan Kıyafetlerini araştırıp sonra karar vermeye gerek yoktur.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bkz. Sadi Irmak, **Atatürk Devrimleri Tarihi**, Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1981, s. 224.

⁵⁰³ Cemal Kutay, **Sahte Derviş**, Aksoy Yayıncılık, 3. b., 1998, s. 12, 62-63; Turgut Akpınar, “Vámbéry, Arminius”, **DİA**, C. XLII, s. 501-502; Alim Kahraman, “Müftüoğlu Ahmed Hikmet”, **DİA**, 2006, C. XXXI, s. 508-509.

⁵⁰⁴ Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s. 2-3.

⁵⁰⁵ Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s. 128-131.

döşenmesi izledi. *Bernard Lewis*'e göre bu modanın özellikle saray çevresinde ilgi gördüğü andan itibaren Batı kültürünün Osmanlı kültür ve sosyal hayatındaki etkileri başlamıştır. Çünkü devamında, padişah, yabancı diplomatları, Osmanlı protokol sistemine göre değil, Avrupaî tarzda, Avrupa protokolüne göre eşleriyle birlikte kabule başlamış, böylece Paris'e giden bazı Osmanlı devlet ricalinin hayran kaldığı şekilde sarayda da kadın ve erkeğin bir arada bulunduğu ortamlar oluşmaya başlamıştır.⁵⁰⁶

Yaşanan değişimin kültürel yansımalarından biri de sultanların, sadrazamların ve ileri gelen bazı devlet adamlarının, *Flandreli ressam Van Mour'a* portrelerini yaptırılmalarıdır.⁵⁰⁷ Yine yenilikçi padişah olarak tanınan II. Mahmut'un 1826'da yeniçeri ocağını lağvettikten sonraki ilk icraatı, o zamana kadar sadece Müslümanların elinde olan nakkaşlığı gayrimüslimlerin de yapabilmesi için serbest bırakması olmuştur.⁵⁰⁸ Bu durum İslam'da sınırlı bir şekilde ruhsat verilen resim yapma veya yaptırmanın önünü açtı. Böylelikle İslam'ın kontrol altında tuttuğu **sanat**, Batı'da olduğu gibi estetik, üslup, hayat tarzı ve duygusallık gibi nefse yönelik arzu ve heveslere önem veren sınıfların önünü açacak ve günümüzde **haz ahlaki olarak** tanımlanan **nefs-i emareyi** besleyen seküler alanların genişletilmesine imkân tanıyacak şekle gelmiştir.⁵⁰⁹

Askeriyede yapılan kıyafet reformlarının memurlara da uygulanmaya başlamasıyla modernlik, insanları kıyafetlerine göre ayırtırmaya başlamıştır. Çünkü kıyafet de insanın dünya görüşünü ortaya koyan sembollerden biridir. İslam'ın giyim-kuşam konusunda gözettiği esas, Müslümanların başka milletlere benzemekten korunmasıdır. Bunun için İslamiyet'te Müslümanların Müslüman olmayanların kıyafetlerini giymeleri yasaklandığı gibi onlarla yakın oturmak da

⁵⁰⁶ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 102-103; ayrıca bkz. Türkan Polatçı, "Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris Sefaretnamesi'nin Önemi", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. II, No: 2, (249-263), s. 256-259.

⁵⁰⁷ Deniz Demirarslan-Emine Begüm Savcın, "17.-20. Yüzyıl Arası Resim Sanatı Örneklerinde İstanbul Tasvirleri ve Kentsel Bellek", **Mimarlık ve Yaşam Dergisi**, C. II, No: 1, 2017, (121-151), s. 125-126.

⁵⁰⁸ Bu izinden sonra pek çok portre ressamı İstanbul'a akın etmiştir. Bkz. Baykara, **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı**, s. 53-59.

⁵⁰⁹ Feathersone, **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**, s. 133. Püriten için bkz. Bkz. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleih/findrecords.php> erişim: 25.12.2017. Not: Tezin (2.2.4.) numaralı başlığında bu konu detaylandırılacaktır.

yasaklanmıştır.⁵¹⁰ Bu yüzden kılık-kıyafete yönelik değişikliklerin çok tepki gördüğünü belirten *Lewis*, aslında bunların yüzeysel değişiklikler olduğunu söyler, esas önemli değişikliğin İslam'ın şer'i hukuku ve özellikle de toplum ve aile hukukunda olması gerektiğini ifade eder ve bu alanların "itiraz edilemez durumda" olmasını garipser. Çünkü evlenme-boşanma, mülkiyet ve miras, kadınların ve kölelerin statüsü gibi "dini" olarak kabul edilen kurumlarda Osmanlı Devleti'nde reform yapılamamıştır.⁵¹¹

Lewis bu yenilikleri yani Batı kültürünü saraya ve dolayısıyla devlete taşıyanların hemen tamamının **dönmelerden** meydana geldiğini özellikle vurgular.⁵¹²

Saray ve çevresinde sosyal ve kültürel alanda yaşanan değişiklikler ve buna bağlı düzenlemeler eşzamanlı olarak toplum hayatına da yansımıştır.

20 Haziran 1807 (13 R. Âhir 1222) tarihinde dönemin padişahı III. Selim (1789-1807) suikastla öldürülmeden bir ay önce, kadınların çarşı pazar ve sair yerlerde edebe muhalif davranışlar sergilememeleri konusunda bir padişah emri/fermanı bulunduğu nakledilir. II. Mahmud (1808 – 1839) dönemine denk gelen 1818 tarihinde ise bu defa Müslüman kadınların, çarşı, pazar, mesire yerleri ve kadın-erkek herkese açık olan toplumsal alanlarda, Allah'ın emrine ve dolayısıyla padişahın fermanına uygun olmayan, Müslüman hanıma yakışmaz açık yaşmaklar ile dolaşmalarını yasaklayan yeni bir fetva çıkarıldı. 1835 tarihinde Boğaziçi'ne gezmeye giden kadınların akşam olmadan evlerine dönmeleri konusunda uyarıların yapıldığı, mesire yerlerinin düzeninin sağlanması konusunda kolluk güçleri ile ilgili bu ilk düzenlemelerin 9 Nisan 1850'de uygulamaya girdiği görülmektedir.⁵¹³

Kadınlardaki kılık kıyafet değişikliği ile ilgili olarak, 1790 ile 1890 yılları arasında bazı kadınların, cilbapları giymeyi bırakıp uzun yakalı göz alıcı ferace

⁵¹⁰ İskilipli Atif Efendi, **Frenk Mukallitliği ve İslam**, Milsan Basım, t.y.; Ebubekir Sifil, **İhya ve İnşa**, Rihle Kitap, İstanbul, 2. b., s. 239-250.

⁵¹¹ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 100-103.

⁵¹² Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 46-47 vd.

⁵¹³ Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Sosyal Hayatından Bir Kesit: Tanzimat Döneminde Mesire", **İslâmî Araştırmalar**, 1999, C. VII, No: 3-4, (253-258), s. 255; Orhan Türkdoğan, "Türk Burjuvazisi Üzerine Bazı Yaklaşımlar", **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul 2007, No: 170, s. 7-28; Bu konudaki diğer fetvalar için bkz. Figen Aydınör, "Tanzimat Döneminde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme" (Yüksek lisans tezi), **Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2006, s. 11-13.

modası başlattıkları nakledilir. Üstelik feracelerin yaka kısmını kurdelelerle, eteklerini dantellerle süsleyip, siyah yerine gülkurusu, eflâton, fıstıkî, pembe, al, mor gibi renkli kumaşlardan dikmektedirler. Kimileri dirseklerini açık bırakacak şekilde kısa kollu da giymektedir. Üstelik bu feraceleri, dantel eldiven, dantelli şemsiye, yüksek hotoz ve benzeri aksesuarlarla süsleyip öyle sokağa çıkmaktadırlar. Bunları giyen kadınlar bu halleriyle, Müslüman bir kadın görüntüsünden daha ziyade, o dönemin Batılı kadın modasını yansıtmaktadırlar.⁵¹⁴

O dönemde sokağa yansıyan kılık-kıyafet tarzından ve kadın-erkek ihtilatından başka evlerin içinde de benzer değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Türk ailesi üzerine araştırmalar yapan *Alan Duben*'e göre bu değişikliklerin en dikkat çekenini, yemek ve sofranın kurma adabında yaşananlardır. Bu, çok sembolik ama çok anlamlı bir değişikliktir. Şöyle ki; yemekler artık yerde değil, masada yenir olmuş ve Batılı ailelerin kullandıkları gibi çatal bıçak takımlarına geçilmiştir. Yine toplum içinde **alaturka-alafranga** (modern olmayan ve modern olan) ayrımı bu vesile ile başlar. Çünkü bu dönemden itibaren, yaşanan değişiklikleri desteklemek üzere, alafranga yemek tarzının nasıl olması gerektiğini en ince ayrıntılarına kadar anlatan Batı adab-ı muâşeret kitaplarının tercümelemleri yapılmaya başlamıştır.

Şüphesiz bu davranış değişikliği, toplumun yaşadığı kimlik değişikliğini ortaya çıkarmaktaydı. Çünkü yeme usul ve adabı ile beraber giysiler, ev dekorasyonu gibi günlük hayatta göze çarpan her şeyin değiştirilmesi, ulema ve medreselerin yerini alan modern eğitim sisteminin ve kurumlarının birey ve toplum üzerinde oluşturduğu etkinin müşahhas göstergesidir.⁵¹⁵

2.1.4. Modern ve Geleneksel “Aile” Ayrımının Başlaması

İslam'da özel bir mahremiyet anlayışı vardır. Bu anlayış mahremiyeti muhafaza edecek giysiden başlayarak evlerin inşasına kadar, hayatın her yönünde kendini gösterir. Müslüman toplumlarda ikili ilişkilerin tamamı bu kurallara göre

⁵¹⁴ Necdet Sakaoğlu, “Osmanlı Giyim Kuşamı ve “Elbise-i Osmaniyye”, **Tarih ve Toplum**, Kasım 1987, No: 7 s. 38.

⁵¹⁵ Alan Duben, **Kent Aile Toplum** (tercüme: Leyla Şimşek), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 153-155; Faust Zonaro'nun firçasından bir İstanbul Hanımefendisi tablosu için bkz. Nevin Meriç, “Değişen İstanbul'da Değişen Adab-ı Muâşeret”, **1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi**, 2014, No: 20, (26-30); Osman Öndeş, Makzume Erol, **Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro**, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

düzenlenir. Bu bölümde görüleceği üzere modernitenin ilk önce hedef aldığı ve en çok çatıştığı alan, işte bu İslam'ın emrettiği mahremiyetin muhafazasıyla ilgili olan helal ve haramlardır. Şayet bunda başarılı olunursa, hayatın diğer yönlerine sirayet etmesi daha kolay olacaktır.

Nitekim şeytan Âdem ve Havva'yı cennetten çıkartabilmek için önce onların giysilerini çıkartmalarını hedeflemişti. Bunu onlara Allah'ın yasakladığı bir davranışı kendine göre bir takım mantık oyunları ile yaptırmayı başardı. Fakat Âdem (a.s.) hatasını anladığı anda Havva ile birlikte Rabbine yönelerek yaptıkları davranıştan pişmanlıklarını ifade edince, Allah da onları affetti ve onların zatında bütün Âdemoğullarını yeryüzünde yalnız bırakmayacağını, resul veya kitap göndererek doğru yolu göstereceğini müjdeledi. Ancak kurtuluşa ermeyi kulların isteğine bıraktığını da haber verdi.⁵¹⁶

İşte bu bölümde bir anlamda şeytanın Müslümanlarla olan mücadelesinde yeni bir boyuta işaret edilecektir. Belki de modernitenin çatışmalı bir ortam meydana getirmesinin esas boyutu bu mücadelenin yaşanmasıdır.⁵¹⁷ Çünkü modernite kendini kabul ettirmeye başladıktan itibaren kendi görüntüsünden başka hiçbir görüntü istememekte, farklılığa tahammül edememektedir. Bu da başta aile içinde olmak üzere genel olarak toplumda çatışmalı bir ortam meydana getirmektedir. Geleneksel aile olarak tanımlanan aile tipi ise aslında İslam'ın mahremiyete dair olan hükümlerini uygulamaya devam eden bireylerin yaşattıkları hanelerdir.

2.1.4.1. Mahremiyet ve İhlali: İhtilat

Şehir hayatı ve meskenlerin düzenlenmesi, İslam fıkhnının konularından biri olarak ele alınır ve helal haram ilkesine göre düzenleme yapılırdı.⁵¹⁸ Bunun için Osmanlı Devleti'nde de, şehirdeki yaşantı, insanların toplum içindeki bütün

⁵¹⁶ Bakara, 2/36-37; A'raf, 7/22-23; Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib İbn Atıyye el-Endelüsi (481-546 h), **el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz**, el-Memleketü el-Mağribiyye: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1975, 9 c., C.VII, s. 29.

⁵¹⁷ Çünkü Allah Teâla: "Ey Âdemoğulları! Size 'Şeytana kulluk etmeyin, o sizin için apaçık bir düşmandır; bana kulluk edin, doğru yol budur' dememiş miydim?" buyurmuş, şeytanın hilelerine karşı mücadele etmemizi emretmişti. Yasin, 36/60.

⁵¹⁸ Kassem Toueir, "Kuran'ın Bakış Açısıyla Şehirlerin Planlanması Şam-ı Şerif'in İnşasında Fıkıh ve Sünnet'in Tesiri" (tercüme: Nurettin Gemici), **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Ocak- Haziran 2010, No: 5, (323-342), s. 324 vd.

faaliyetlerini helal ve haram ilkesini gözetecek şekilde düzenlenir; şehirler, helal ve haram mefhumlarına göre Müslümanların ve gayrimüslimlerin yerleşim yerleri başta olmak üzere her konuyu içine alacak şekilde planlanırdı. Bu durum, şimdikininkin tersine olarak, en çok da şehir hayatında belirgin bir halde idi. Şehir yaşantısında temel alınan esas ise mahremiyetin muhafazasıydı. Bunu sağlamakla yükümlü olan kurum ise devletin şeriatın uygulanmasından sorumlu tuttuğu “kadılık” müessesesiydi.⁵¹⁹

Bölümün başında ifade edildiği gibi 1807 yılının yaz mevsimi başlangıcında padişah fermanıyla, halkın mesire alanlarını kullanırken İslam’ın tesettür ve mahremiyet kurallarına uygun olarak yapılması isteniyordu.

Bu fetva İslam’ın çizdiği helal-haram sınırlarına riayet ile alakalıdır. Müslümanların yönettiği bir devlette, mesire yerlerini kullanmak isteyen kişiler, mahremiyeti ihlal ederek, kamu düzenini ve ahlaki bozacak davranışlardan kaçınmalıdırlar. Söz konusu tarihte, bu uyarıyı icap ettiren değişimin ilki, kadın ve erkeklerin aynı yerde beraber bulunmalarından meydana gelen mahremiyet ihlali, ikincisi ise mesire yerlerini kullanan Müslüman kadınların sayısının çokluğu ile beraber, “nâmahrem” erkeklerin yanında yüzlerini açmaya başlamalarıdır.

Osmanlı’dan başlayarak günümüze kadar Müslüman-Türk erkeğinin yaşadığı değişimi Bukelemon’a benzeten “*Ayşe Saraçgil* (d. 1954), Lale devrinden sonra (1750’lerde) “iyi ailelere” mensup genç kız ve kadınların erkeklerle beraber salıncaklarda şarkılar söyleyerek eğlendiklerini ve iç kıyafetlerini ortaya çıkaran hareketlerde bulduklarını iddia eder.⁵²⁰ Bir başka araştırmada, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Batı’nın etkisiyle geçiş dönemi yaşanır ve geleneksel giysiler Avrupa harçlarla (giysilere süs için dikilen hazır şerit) süslenir. Bu kadın kıyafetleri 1875’ten sonra bütünüyle Batı karakteri kazanır ve dört yüz yıldır sürdürdüğü geleneksel çizgisini kaybeder.⁵²¹

⁵¹⁹ Halil İnalçık, “İstanbul: Bir İslam Şehri” (tercüme: İbrahim Kalın), **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi**, 2004, No: 2, (318-319).

⁵²⁰ Ayşe Saraçgil, **Bukelemon Erkek: Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Ataerkil Yapılar Ve Modern Edebiyat** (tercüme: Sevim Aktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 47.

⁵²¹ Figen Aydınçör, “Tanzimat Döneminde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme”, (Yüksek lisans tezi), **Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2006 s. 54.

Bu gibi erkek ve kadınların davranış ve kıyafetlerinde meydana gelen değişimin o devrin Müslüman kadın ve erkeklerini ne kadar etkilediğini bilmiyoruz. Ama yukarıdaki davranış ve kıyafet değişiminde gayrimüslimlerin veya dönme faktörünün göz ardı edilmemesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Zariyat ve diğer başka surelerde yer alan “Sen öğüt vermeye devam et, zira öğüt inananlara fayda verir.”⁵²² şeklindeki ayetlere göre bir Müslüman’a Allah ve resulünün emri hatırlatıldığında, bundan etkilenmemesi mümkün değildir. Ancak yukarıda *Bernard Lewis*’den naklettiğimize göre o dönemdeki bu değişikliklerin yaygınlaşması ve kabul edilmesi hususunda **dönme** faktörüyle beraber, devlet yönetiminde meşihat makamının zayıflamasının büyük etkisi vardır.⁵²³

Gülhane Parkı örneği: Mesire alanlarını düzenlemek için verilen fermanın yüz yıl sonra, Cemil Topuzlu’nun (1866- 1958) belediye başkanı olduğu 1912 yılında devlet, Gülhane Parkı’nı mesire alanı olarak açar ve dindar olduğu söylenen Enver Paşa (1881-1922) burada kadınlar için ayrı bir gün tahsis ettirir. Ancak çok geçmeden Cemil Topuzlu kadın-erkek ayrı uygulamasını kaldırır.⁵²⁴

Aynı tarihlerde (1912) hükme konu edilen bir başka husus da kadınların sokaklarda İslam’a uygun olmayan yeni moda kıyafetlerle dolaşması, erkeklerle beraber görünmeleri ve peçesiz kadın resimlerinin yasaklanması emridir. Araştırmacılar bu yasağın daha sonra Ziya Gökalp (1876-1924)’in gayretleri ve Talat Paşa (1874-1921)’nin da ikna olması sonucunda kaldırıldığını haber verir.⁵²⁵

⁵²² Zâriyât, 51/55.

⁵²³ Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s. 46-47 vd.

⁵²⁴ Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı kredi yayınları, s. 444. Bu tarihlerde kadınların bu gibi yeni açılan yerlere karşı çok iltifat gösterdikleri, Nermin Hanım’dan dinlediğim şu hatırasından anlaşılabilir: Nermin hanım, bu tarihlerde İstanbul’un Bayrampaşa semtinde oturan annesi Huriye Üçer’den (1936-2015), teyzesi Gülsüm hanım (Yurdagül) ile ilgili şu hatırasını paylaşmıştı: “O vakitler Sultanahmet meydanındaki Alman Çeşmesi (27 Ocak 1901) halk arasında büyük bir hadise olarak karşılanır. Bu durumu fırsat bilen bazı düzenbazlar; ilk gün çeşmeden su yerine altın akacağı söylentisini yayarlar. Buna inanan kadınlardan bazıları Sultanahmet’e çeşmeye gitmeye karar verir. Komşuların gideceğini öğrenen Gülsüm Hanım da onlarla gitmek için eşinden izin ister ama alamaz. Ancak oraya gidip altın toplayacağına inanan Gülsüm Hanım bu duruma çok üzülür ve bazı komşularının “eşin akşam eve gelmeden önce dönebiliriz” şeklindeki telkinlerine güvenerek o da gider. Ama kocası Gülsüm hanımdan önce eve döndüğü için gerçeği anlar ve Gülsüm hanımdan boşanır.

⁵²⁵ Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s. 444.

Dikkat çekici bir diğer husus da o dönemin süreli veya günlük yayınlarında sürekli olarak kadınlarla ilgili konuların işlenmesidir. Bunların en tanınanlarından biri olan *Şemseddin Sami*'nin (1850-1904) **Kadınlar** veya **Bir Elde İğne Bir Elde Kitap** adlı cep kitaplarında, padişahın yasakladığı biçimde Batılı moda evlerinin çıkardığı kadın kıyafetlerinin hem resimlerinin basılması, hem de bunları üreten gayrimüslim moda evlerinin yayınlanması da ilginçtir. Yazarın kendisi de dış kıyafetsiz ve başı açık olarak, eşi hanımefendi ile birlikte çektiği resmini, bu kitapta yayınlamıştır.⁵²⁶

2.1.4.2. Ulemaya Karşı Batıcı Entelektüellerin Teaddüd-ü Zevcat'ı Tartışmaya Açmaları

Söz konusu dönemde aile ile ilgili olarak entelektüellerin gündeme taşıdığı en önemli konulardan birinin İslam'daki teaddüd-ü zevcat olduğu görülmektedir. O dönem Osmanlı ulemasının da katıldığı⁵²⁷ bu tartışmaların, aslında toplumda yaşanmış bir gerçekliği olmayıp teorik zeminde yapılan tartışmalar olması dikkat çekicidir. Çünkü son zamanlarda yapılan araştırmalar da ispat etmiştir ki, Osmanlı toplumunda ve genel olarak Müslümanlarda çok eşlilik yaygın bir şey değildir.⁵²⁸ Ancak tartışmalar çok şiddetlidir. O dönemde mesela Fatma Aliye'yi (1862-1936) İslam'da **çok eşlilik** hakkında sorular soran İngiliz hanım ziyaretçisine (Madam R...) cevap verirken görmek mümkündür.⁵²⁹

İslam'daki **teaddüd-i zevcat** gibi konuların gündeme taşınarak tartışma başlatılmasının sebebi, meydana getirilmeye çalışılan kültür değişimi ile alakalı görülmüştür. Çünkü modern Batı kültürünün en büyük özelliği olan

⁵²⁶ Şemseddin Sami'nin "**Kadınlar**" veya "**Bir Elde İğne Bir Elde Kitap**" adlı cep serisi adında yayınladığı kitaplarında burada yasaklanan biçimde Batılı moda evlerinin çıkardığı kadın kıyafetlerinin resimleri ve satıldığı yerler haber verilmektedir. Ayrıca kendisinin eşiyle olan fotoğrafında eşinin başı açık ve dış kıyafetinin de olmadığı görülmektedir. Bir diğer kaynak da 19. ve 20. yüzyıllara ait gazete ve dergilerinde sadece kadınların ve onların kıyafetlerinin resimlerinin bulunduğu görülmektedir. Tuğba Aydeniz, "İki Dergi Üzerinden Kadın ve Aile Hayatına Yansıyan Batılılaşma: "Avrupalılar Gibi Bir Kabul Günü Tesis Edersek", **Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi**, No: 13, 2011, s. 96-99.

⁵²⁷ Mustafa Sabri Efendi, "Din-i İslam'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesailden Taaddüd-i Zevcat", **Beyanülhak Dergisi**, Neşreden: Cem'iyet-i İlmiye-i İslamiye, 1 Kanun-ı evvel 1324, C. I, No: 11, s. 226-231. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleosm/findrecords.php> erişim: 14.11.2017.

⁵²⁸ Duben, **Kent Aile Toplum**, s. 144-146.

⁵²⁹ Fatma Aliye, **İslam Hanımları/Nisvan İslam** (sadeleştirenler: Ayhan ve Âmine Pekin), İnkılâb Basım Yayım, 2009, s. 34-70.

“bireysel/individual” yani akrabalarından uzak özgür bir hayat anlayışı, onların ekonomik düzen de dâhil olmak üzere hayatın her alanına sirayet etmiştir. Batı aile yapısında “görünürde” tek eşlilik/monogami hâkimdir. Bunun içindir ki Avrupalılar sömürge yaptıkları toplumlarda, kendilerince insanlık şerefine aykırı bir uygulama olarak gördükleri çok eşliliği (poligami) yasaklarlar.⁵³⁰

Niyazi Berkes, İslam aile hukukunun bir konusu olan teaddüd-i zevcatın böylece gündeme getirilmesiyle birlikte, ulemanın buna sert bir şekilde karşılık verdiğini söyler. Ancak *Ziya Gökalp* gibi Batı’da eğitim görmüş ve devlette etkili olan o zamanın entelektüelleri, buna aynı şekilde karşılık verirler ve tartışma bu konuların hukuki değil, ahlâkî olduğu gerekçesiyle müftü, ulema ve şeyhülislamın aile hukuku alanından çıkarılmalarıyla sonuçlanır.⁵³¹ Bu durum, devlet kademelerinde ulemanın ne denli zayıfladığının da bir belirtisidir.

Nitekim Tanzimat öncesinden bu yana seküler sisteme göre düzenlenen eğitim sisteminin, 1854 yılından itibaren medreselerin hukuk ve adalet sahaslarındaki tekeline kıldığı, mezunlarının bugünkü diyanet hizmetindeki gibi bir hale dönüştürülmeye başladığı belirtilir.⁵³² İslam tarihinin her döneminde İslamî hayatı yaşamak ve devam ettirmek için ulemanın rehberliği hiçbir zaman sorgulanmamıştır. Ancak III. Selim’den (1761-1808) itibaren başlayan Batı’ya yönelmenin önündeki en büyük engel olarak görülen ulema, bir yandan etkisizleştirilerek bir yandan da halkın laikleştirilmesiyle, gündelik hayattan yavaş yavaş uzaklaştırılmıştır.⁵³³

2.1.5. Tanzimat Sonrası Dönemde Aileyi İlgilendiren Değişiklikler (1839-1908)

Küreselleş(tir)me çalışmalarının Tanzimat’la beraber kendine uygun bir ortam bulmasının ardından gözlerin “kadınlara” yöneltildiği görülür. Ancak Müslüman kadınların “modernleşme” gibi bir meseleleri yoktur. Modernleşmenin kadınların da gündemlerine girmesi için erkekler gibi kızlar için de mektepler, ortaokullar/rüşdiye mektepleri ve öğretmen okulları/dâru’l-muallimat açılmasına

⁵³⁰ Bu bölüm için bkz: Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1987, s. 25-33.

⁵³¹ Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s. 450.

⁵³² Ali Yaşar Sarıbay, “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, s. 47.

⁵³³ Ali Yaşar Sarıbay, “Protestanlık ve Sekülerizasyon: Sosyolojik Bir Bakış”, s. 64; Serdar Demirel, **Postmodern Çağda Müslüman Bilincin İnşası**, Rihle, 2016, c. 2, s. 173.

önem verildi. Diğer taraftan Batılı hayat tarzının unsurları, dergiler, tercüme ve romanlar vasıtasıyla tanıtılmaya başlandı. Bu konuda özellikle 1860'lardan itibaren Fransızcadan tercüme edilen romanlar, Avrupa hayat sivilizasyonu hakkında bilgi veriyor ve belli bir taklit isteği uyandırıyorlardı.⁵³⁴

Bu okullar -aşağıda görüleceği üzere- seküler/laik alanın genişlemesine sebep oldu. Bunun evlilik ve aileye yansıyan yönü, birbirine mahrem olmayan kadın ve erkeklerin bir arada bulunmasını yasaklayan ya da buna belli ölçülerde izin veren mahremiyet sınırlarının çiğnenmesi oldu. Böylece İslam'da göz, el, ayak zinası gibi kavramlarla anılan ahlak kuralları önemsizleştirildi. Diğer taraftan kitap ve dergilerde, modernitenin 'nasıl yaşamalıyım?' sorusuna cevap veren 'sağlık, din, evlilik ve aile hayatı, çocuk yetiştirme, ailede terbiye, ev idaresi, giyim kuşam, güzellik, fen bilimleri, güzel sanatlar, bulmaca, müzik gibi konu başlıklarına yer vermeye başlandı.⁵³⁵

2.1.5.1. Kızlara Medrese Dışında Eğitim-Çalışma İmkânı ve Tesettür Konusu

II. Mahmut'un (1808-1839) 1824 yılındaki fermanından sonra eğitim-öğretim alanındaki ilk ıslahat çalışması olarak, rüştiye mekteplerinin kurulmasına karar verilir. Çünkü Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da eğitimde "laik" tarza dönüşü başlamış, devlet ricali Batılı tarzda "eğitim" alanlardan seçilmeye başlanmıştır.⁵³⁶

Kızların bu okullara kabulü, 1843'de tıbbiyede ebelik eğitimi ile başlar. 1856'da ilk kız rüştiyesi açılır. Bu okulların kızları iyi bir **ev hanımı** olarak yetiştirmek amacıyla açıldığı söylenir. Daha sonra İstanbul'da kadınlara mesleki eğitim veren kız sanayi mektepleri de açılmıştır. Ancak kızların meslek edindirildiği ilk alan **ebelik** olmuştur. Daha sonra 1870'de açılan ilk kız lisesi olan dâru'l-

⁵³⁴ Ayşe Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 92.

⁵³⁵ Günümüzde buna benzer bir değişim olimpiyatlara katılma kararı alan Suudi Arabistan devletinde yaşanmaktadır. Bkz. "Devratu elâb olimbiyâd fi's-Suûdiyye", **Ukaz gazetesi**, 1 Recep 1441 /25 Şubat 2020, (çevrimiçi) <https://www.okaz.com.sa/sport/na/2012075> Erişim: 1.03.2020; ayrıca bkz. Saudi Women's Football League launched", **ARABNEWS**, 24 February 2020, (çevrimiçi) <https://www.arabnews.com/node/1632571/sport> erişim: 1.03.2020.

⁵³⁶ Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları Ve eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXXVII, No: 1, (407-442), s. 438.

muallimat/kız öğretmen okulları, kız okullarına muallimat yetiştirmek amacıyla kuruldu.⁵³⁷

1917’de Sağlık Bakanlığı/Tıbbiye Nezareti kadınların da doktorluk yapabileceklerine karar verince, bunlar tıp fakültelerine erkeklerle beraber devam etmişlerdir. Bundan evvelki dönemde ebe, hastabakıcı ve öğretmen olurken artık devlet memuru da olmaya başlamışlar ve Birinci Dünya Savaşı’nda cepheye giden erkeklerin yerlerini almaya başlamışlardır. Böylece memur olan kadınların peçeleri kalkmış, çarşafı elbiseye yakın bir hal almıştır. Bu durum önce eğitim kurumlarından başlayıp sonra bütün topluma yayılan değişikliklerin en önemlisi olmuştur.⁵³⁸

2.1.5.2. Kadını Öne Çıkaran Aile Çalışmalarının Başlaması

19. yüzyılın sonlarından 1930’lu yıllara kadar edebiyat ve köşe yazarlarının en çok ilgilendikleri konu başlığı ailedir.⁵³⁹ Ancak bu ilginin bütün konusu kadına yöneliktir. Buna dair örnekler aşağıda verilecektir.

Osmanlı’daki değişimin II. Meşrutiyet’in ilanından sonra hızlandığı ve kalıcı hale geldiği görülmektedir. Ancak değişime zemin hazırlaması bakımından Tanzimat ve bu dönemde faal olan bazı önde gelen şahısların çalışmaları, o zamana kadar mahrem olan ve dışarıya kapalı olan aile içi ile ilgilidir. Bu zamana kadar kadın ve erkek ilişkilerine dair Türk-İslam edebiyatında “Leyla ile Mecnun” veya “Ferhat ile Şirin” efsanelerinden başka bir eser bulunmazken bu tarihten sonra Osmanlı edebiyatına “roman” girmiş ve birden bire yaygınlaşmıştır. İngilizceye tercüme edilen 1876 yılında *Ahmet Midhat Efendi*’nin yazdığı “Felatun Bey’le Rakım Efendi” romanı 20. yüzyılın başında Osmanlı Ailesi üzerine araştırmalar yapan Batılı pek çok araştırmacının ilham kaynağı olmuş, hayali bir Osmanlı ailesi tasvir eden bu roman üzerinden Müslüman ailesi değerlendirilmiştir.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Şemseddin Sami, **Bir Elde İğne Bir Elde Kitap** (tercüme: İrfan Karakoç), Kitap yayınevi, İstanbul 2008, s. 28; Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul 1996.

⁵³⁸ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri**, s. 193; Çilem Tuğba Akdağ, “Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kadınlarının Eğitimiyle İlgili Basında Yer Alan Tartışmalar”, **Humanities Sciences (NWSAHS)**, 4C0202, C. XI, No: 2, 2016, s. 55-68.

⁵³⁹ Alan Duben, **Kent Aile Toplum**, s. 154 ve s.162, dipnot: 10.

⁵⁴⁰ Alan Duben, **Kent Aile Toplum**, s. 35-42.

2.1.5.2.1. *Fatma Âliye (1862-1936) ve Kadınları*

Son devir Osmanlı devlet adamlarının en önde gelenlerinden biri olan hukukçu ve tarihçi *Ahmed Cevdet Paşa*'nın kızı olan *Fatma Âliye*, yeni açılan okullara gönderilmemekle birlikte babası eğitimi ile bizzat ilgilenmiştir. Zamanının kadınlarından farklı olarak o, İslamî ilimlerin yanında Batılı bir tarzda da birçok özel hocadan ders almıştır. *Fatma Âliye* çok iyi Fransızca bildiği gibi piyano da çalmaktadır. Ayrıca babasının resmî görevleri münasebetiyle Halep, Yanya, Şam ve Beyrut vilâyetlerinde bulunmuştur. Kendisi ilk zamanlarda müstear bir isimle Fransızca bir romanı tercüme eden, gazetede makaleler yazan Müslüman bir kadındır. Aynı zamanda sosyal faaliyetler için bir dernek kurmuş, burada yaptığı çalışmalar sebebiyle dönemin padişahı II. Abdülhamit tarafından bir beratla takdir edilmiştir.⁵⁴¹

Tanzimat dönemine hâkim olan roman yazarlığına o da ayak uydurmuştur. Romanlarının ana teması kadın ve ailedir. Zamanın çoğu yazarı gibi o da romanlarında ailedeki değişime işaret etmekte veya değişimi istemektedir.

Bunlardan **Re'fet** isimli romanında, öğretmen olmak isteyen yetim bir kızın mücadelesini anlatır.⁵⁴² Bir diğer romanı olan **Muhadarat**'ın ana konusu, baskı ile yapılan evliliğin mutsuzlukla sonuçlandığını ispat etmektir.⁵⁴³ **Ûdi** adındaki romanda ise çalışarak hayatını kazanan namuslu bir kadın anlatılmakta ve Müslüman bir kadının çalışarak namusuyla hayatını kazanabileceği fikri işlenmektedir.⁵⁴⁴ Bir diğer romanı olan **Levâyh-i Hayât** ise romanın kahramanı beş kadının evlilikleriyle ilgili olarak birbirlerine yazdıkları on mektuptan meydana gelmektedir.⁵⁴⁵

Bu romanların ana konusunu, genel olarak Müslüman kadınlar bu hayatta **tek başlarına** dimdik ayakta olmaları oluşturur. Çünkü kadınlar, çok fedakâr, çok cefakârdırlar çünkü kendi geçimlerini kendileri sağlamaktadırlar. Bunun için de aile içinde tek başına bağımsız hareket etmekte, aile sorumluluğunu tek başına yüklenmektedirler.

⁵⁴¹ H. Emel Aşa, "Fatma Aliye Hanım", **DİA**, 1995, C. XII, s. 261-262.

⁵⁴² Fatma Aliye, **Refet** (editör: Şahika Karaca), Kesit Yayınları, İstanbul 2012.

⁵⁴³ Fatma Aliye, **Muhadarat** (editör: H. Emel Aşa), Enderun Kitabevi, İstanbul 1996.

⁵⁴⁴ Fatma Aliye, **Udi** (editör: Şahika Karaca), Kesit Yayınları, İstanbul 2012.

⁵⁴⁵ Fatma Aliye, **Hayattan sahneler (Levayih-i hayat)** (tercüme: Tülay Gençtürk Demircioğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002.

Fatma Âliye'nin makalelerinde, zamanın çok konuşulan mevzularından olan İslam'da taaddüd-i zevcât konusunun bütün yönleriyle ele alındığı görülür. Ayrıca 1891 yılında **Tercümân-ı Hakikat** gazetesinde yayınladığı ve sonra **Nisvân-ı İslâm** adıyla kitaplaştırdığı makalelerinde, Müslüman Türk ailesi ve özellikle harem hayatı hakkında bilgi edinmek isteyen Batılı bazı kadınlarla İslam'da çok evlilik, cariyelik ve örtünme gibi konularda verdiği cevapları aktardığı bir kitap yayınlamıştır.⁵⁴⁶

Fatma Âliye'nin yaşadığı dönemde kendinden söz ettiren diğer kadın yazar ve şairlerinden Nigâr Hanım, Makbule Leman, Fahrünnisâ Hanımların hayatlarını ve kadın-aile üzerindeki etkilerinin ayrıca ele almaya değer olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.5.2.2. *Ahmet Midhat Efendi (1844-1912) ve İdeal Gençleri*

II. Abdülhamit zamanının en saygın kişilerinden biri olan *Ahmet Midhat Efendi* yazdığı ikiyüzden fazla romanla meşhurdur. Romanlarında tasvir ettiği müspet gençler Doğu medeniyetinin ahlâk ve geleneklerine bağlı, Batı kültürünü benimsemiş tiplerdir. Menfi olanlar ise millî örf ve âdetlerine ilgisiz, Batı'nın sadece serbest ve rahat yaşama tarzını benimsemiş tiplerdir. *Ahmet Midhat Efendi* bu iki tipi birbiriyle çatıştırılarak, mahallî ve millî bir karakter meydana getireceğine inanmaktadır.⁵⁴⁷

Alan Duben'in haber verdiğiğine göre Batılılar Türk ailesini, *Ahmet Midhat Efendi*'nin yabancı dillere tercüme edilen **Felatun Bey ile Râkım Efendi** adlı romanı vasıtasıyla tanımışlardır. Ancak sahici olmayan roman kahramanları ve olayları, Batı'nın Türk ailesini yanlış tanımasına sebep olmuştur.⁵⁴⁸ *Ahmet Midhat* o dönemde Batılı eğitimi alıp Doğu'nun ahlakına sahip bir damat adayını **Felatun Bey** ile şekillendirdiği tiplerinde onu, "otuz yaşında, akli başında, mektepten çıkmış, âlemin her köşe ve bucağını öğrenmiş bir asker yüzbaşı" diye tanıtmaktadır.⁵⁴⁹

⁵⁴⁶ Bkz. Fatma Aliye, **İslam Kadınları** (sadeleştirilenler: Ayhan ve Âmine Pekin), İnkilab Yayınları, İstanbul 2009. Kitap ilk defa "Nisvan-ı İslam" adıyla 1892 tarihinde basılmıştır.

⁵⁴⁷ M. Orhan Okay, "Ahmed Midhat Efendi", **DİA**, 1989, C. II, s. 100-103.

⁵⁴⁸ Alan Duben, **Kent, Aile, Tarih**, s. 145-146.

⁵⁴⁹ Ahmet Mithat Efendi, **Felatun Bey ile Rakım Efendi** (düzenleyen: Ahmet Aydemir), Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 136. Alan Duben burada şu hususa dikkat çekmektedir: "Günümüze gelinceye kadar, hane ve evlilik örüntülerini inceleyen tarihçiler bu konudaki yargılarını hep edebiyat eserleri üzerinden okuyarak vermişlerdir. Ancak Ahmet Midhat ve diğerlerinin romanlarında da görüldüğü gibi buralarda verilen örneklerin toplumun gerçek yapısını yansıtmadığına karar vermişler

O dönemde İngiltere’de *Cambridge*’de hoca olan *Halil Halid Bey* (1869-1931) ise Batı ile İslam’ın her noktada, histe ve ahlakta birbirlerinin tümünden karşıtı olduğunu ve Batıcıların anladığı anlamda batılılaşma fikrinin İslam’ın bütün prensiplerinden vazgeçmek demek olduğunu söylese de sesi pek duyulmaz. *Ahmet Midhat Efendi* gibi düşünenler galip gelir.⁵⁵⁰

2.1.5.2.3. *Şemseddin Sami (1850-1904) ve Ev Kadını Sınıflandırması*

Türk edebiyatında roman türünün ilk örneği olarak kabul edilen *Şemseddin Sami*’nin **Taaşuk-ı Talat ve Fitnat** adlı romanın ana teması, Müslüman toplumda evlenecek kızların fikirlerine önem verilmediğidir. Ona göre evlenecek gençler anne babanın buldukları adaylarla evlendirilmekte; kendilerinin değişik vesilelerle görüp âşık oldukları kişiler ile evlenmeleri mümkün olmamaktadır. Romanda, görücü usulü evliliklerin facia ile sonuçlandığı fikri işlenmektedir.⁵⁵¹

Şemseddin Sâmî’nin diğer bir telifi olan **Bir Elde İğne Bir Elde Kitap** adlı çalışmasında kitabın adından da tahmin edilebileceği gibi kadınlar için bir kategori belirlemektedir. Bu yeni kategori **ev kadını** kategorisidir. Buna göre zamanın modern eğitim almış **Osmanlı aydınları** kadının asli vazifesinin eşi ve çocuklarına bakmak olduğu fikrine sahip olmakla beraber, kadınların eğitimini de istemektedirler. Bunun da sebebi kadınların bu yolla daha iyi bir eş ve anne olmalarını sağlamak iddiasıdır. Bu fikrin altında yatan ana fikir ise, devletin geri kalmışlığın sebebinin ailenin ıslah edilmemesi ve kadınların eğitimsiz olmasıdır.⁵⁵²

Sadece kadınları ilgilendiren konularda yayın bulunmadığını söyleyen *Şemseddin Sami* bu konu üzerinde çalışmalar yapanların ilkidir.⁵⁵³ O, “kadınlar” adlı kitabında “kadın ve aile” başlıklı ayrımı başlatarak böylelikle kadınları aile

ve eskiden beri yaptıkları yanlışlara düşmeyerek artık bu kurumları edebiyat eserleri üzerinden okumayı terk etmişlerdir.” Bkz. Alan Duben, **Kent Aile Toplum**, s. 154 ve s.162, dipnot: 10.

⁵⁵⁰ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s. 416; Mustafa Uzun, “Halil Hâlid Bey”, **DİA**, C. XV, s. 313-316

⁵⁵¹ Şemseddin Sami, **Taaşuk-ı Talat ve Fitnat**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1990.

⁵⁵² Şemseddin Sami, **Bir Elde İğne Bir Elde Kitap**, s. 16 ve 83. Yazara göre aile ne dört duvar, ne muhabbet, ne akrabalık ne şefkat; çünkü bunlar hayvanlarda da bulunuyor. Ama ailenin aile olması için kadınların eğitimi şarttır. Bkz. s. 83.

⁵⁵³ Bkz. Şemseddin Sami, **Kadınlar**, Cep Kitapları Serisi, (hazırlayan: İsmail Doğan), Gündoğan Yayınları, Ankara 1996.

birliğinden ayrı ve **laik** bir birey olarak, inceleme konusu yapmıştır. *Şemseddin Sami*'nin “moda ve kadın” temalı **Kadınlar** kitapçığı, 1930'larda yayınlanan ilk magazin dergilerinde olduğu gibi moda ile ilişkili haberler, kadınların aile yaşantısı içerisinde nasıl bir rol üstleneceklerine dair yönlendirmeler ve bunların yanında batılı tarzda ev ve aile yaşantısına özendirme içeriyordu.⁵⁵⁴

2.1.5.3. Hanımlara Mahsus Gazete ve Modern Müslüman Kadın İnşası (1895-1908)

Şemseddin Sami'nin ardından kadınlara yönelik dergi yayınları, sadece kadınların yazılar yazdığı meşhur “Hanımlara Mahsus Gazete” adlı dergi ile devam etti. İlk sayısında derginin amacı tıpkı bu tezin birinci bölümünde işaret edildiği gibi (1. Bölüm 4. Konu) Batı’da seküler/modern ailenin özelliklerine uygun olarak “okuyup yazmayı seven, eğitilmiş, dindar, iyi ahlak sahibi, iyi eş ve iyi anne özelliklerine sahip Osmanlı Müslüman hanımı yetiştirmek” olduğu söylendi. Yine içeriğinde seküler hayatın gereği olan kadınların ve kızların meslek sahibi olmalarına yönelik olarak eğitimi ve Batılı sisteme uygun olarak açılan mekteplerde okutulması teşvik edici makalelere sıklıkla yer verildi.

13 yıl ve toplam 604 sayı çıkaran gazetenin, ağırlıklı olarak İstanbul’un bütün ilçelerinde, ayrıca İzmir, Bursa, Aydın, Manisa, Edirne, Kozan, Samsun illerinde satışı vardı. Gazete abonelerine hizmet için Paris’ten kılık-kıyafet ve ev eşyası modasını takip etmekte, Paris’teki basın-yayınlarından okuyucusunu haberdar etmekteydi. Gelirin yüzde beşini “yetim ve öksüz” fakir kızların çeyizlerini hazırlamak için ayrılacağını haber veriyordu ki bu durum, gazetenin kendini topluma kabul ettirme çalışması olarak yorumlanır⁵⁵⁵

Zamanın idaresiyle (II. Abdülhamit) gayet iyi ilişkiler içinde olduğu belirtilen gazetede, **kadınların ahlaklı** olmaları, gıybet ve dedikodu yanında cazibeli görünmeye çalışmak, koku sürünmek, gözü dışarıda olmak gibi ahlak bozukluklarına

⁵⁵⁴ Özlem Uslu, “Cumhuriyet Dönemi İlk Yıllarında Türk Kadınının Değişen Sosyal Konumu ve Modaya Yön Veren Etmenler” **Türkiye’de Ve Dünyada Kadın Araştırmaları**, (editör: Prof. Dr. Gülseren Ağrıdağ), Adana 2015, s. 411.

⁵⁵⁵ **Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908): Seçki** (editör: Mustafa Çiçekler-Fatih Andı), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2009.

karşı uyarılar da yer alır. Bu gibi kadın ahlakına aykırı davranışların **eğitim** yoluyla düzeltilebileceği iddia edilir.

Bunlarla beraber gazetede, Batı'da meşhur olmuş feminist kadın şahsiyetler tanıtılır ve Müslüman Osmanlı kadınlarından bunların iyi taraflarını örnek almaları istenir. Örnek verilen bu kadınların batıda nasıl bir hayat sürdükleri, hangi haklara sahip oldukları gibi konulara özellikle yer verilir ve Müslüman kadınlardan da kendi haklarını korumaya önem vermeleri veya hak talep etmeleri tavsiye edilir. Bunun yanında bu kadınlar yoluyla kadınların yapabilecekleri meslekler tanıtılır. Bu mesleklerin içinde gazeteciliğe özellikle dikkat çekilir. Çünkü Şair Nigar hanımın başyazarlığını yaptığı bu gazetede başta Fatma Aliye ve kardeşi Emine Semiye olmak üzere babaları devlette üst düzeyde görev yapan tanınmış erkeklerin akrabası olan kadınlar makaleler yazmaktadır.⁵⁵⁶

İstanbul'da basılan gazetede, Batıya özendirmek ve laik bir ahlak anlayışını takdim etmek yanında Osmanlı kadınına feminizm fikrini aktarmak için de yayınlar yapılmaktaydı. Bunun için içeriğinde o dönemin Osmanlı kadınından ziyade arzulanan modern Osmanlı kadın tipine dair yazılar yazılır, örnekler verilir.⁵⁵⁷ Bu ve benzeri gazeteleri takip eden aileler, Müslüman Osmanlı evine has ev eşyalarını, Avrupa'dan gelen eşyalarla değiştirmeye başlamıştı. Bu durum başta haremlik-selamlık uygulaması gibi İslam'a ait yerleşik adetleri de ortadan kaldırıyordu.

2.1.6. Meşrutiyetin İlanı Sonrası Aile İle İlgili Değişiklikler

1807'de mesire alanlarındaki halkın davranış ve kıyafetlerini düzenleyen padişah fermanının üzerinden yüz yıl geçtikten sonra gelinen noktada, 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve toplumsal değişikliklerin devam etmesi için aileden başlanması gerektiği konusunda karar alınmıştı. Buna göre **“toplumsal değişikliklere köklü bir şekilde girişmek için her şeyden önce aile hayatını yeni bir eksen üzerinde yeniden kurmak zorundayız”** şeklinde ifade edilebilecek bir

⁵⁵⁶ Zehra Öztürk, “Hanımlara Mahsus Gazete”, **DİA**, 2016, EK. 1, s. 533-535.

⁵⁵⁷ Gazete üzerine yapılan tezler için bkz. İmren Gece, Hanımlara Mahsus Gazete'de Edebi Faaliyet, giriş s. 1-5; Hanımlara mahsus gazetenin ilk sayısında, gazetenin amacına müteallik yazılan yazı için bkz. H. Hale Gürbüz, giriş s. 1-6. Fatma Âliye yanında Şair Nigar Hanım'ın da (1856-1918), bu neslin öncülerinden kabul edilmesi uygundur. Bkz. Nazan Bekiroğlu, **Şair Nigar Hanım: Güftesi garpli, bestesi şarklı**, Timaş yayınları, İstanbul 2008.

anlayıştaki düşünce sahiplerinin görüşlerine göre toplumun değişmesi aileden başlamalıydı.⁵⁵⁸ 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren medreselerin iyice etkisizleşmesini sağlayan yeniliklerden birisi olan Avrupadaki benzerlerini örnek olarak açılmaya başlayan mekteplerin sayısının hızla artmasıyla beraber, gerekli zihni değişimi sağlamaya yönelik çalışmalar yapacak Batıcıların da bu alandaki faaliyetleri artırmıştır.⁵⁵⁹

Bu esnada Batı'da da seküler değişim rahibelerin kılık-kıyafetlerini ve kiliseye giden kadınların kıyafetlerini de dikkat çekici bir şekilde farklılaştırmıştır. Rahibelerin uzun bol giysileri ve ipek atkıları, geleneksel orta çağ görüntüsünü terk ederek daha dar ve kısa bir hal almıştır.⁵⁶⁰

Bunlarla ilgili olarak zamanın Merkez Katolik Kilisesi Papası olan XV. *Benedict* (1854-1922) 1921 yılında bir münasebetle yayınladığı bir bildiriye, kadınların kıyafetleri ve sosyal hayat ile ilgili olarak şu hususlara dikkat çekmektedir:

‘... Bu bakış açısına göre, her yaş ve durumdan pek çok kadının içinde bulunduğu gafletten, herhangi birisinin pek müteessir olmaması düşünülemez. Zira o kadınlar sırf (birilerini ya da kendilerini) tatmin etme tutkusundan kaynaklanan, terbiyesiz giyim tarzlarının Tanrı’yı ve dürüst adamları ne kadar korkunç şekilde sarstığını göremeyecek kadar kör olmuşlardır. Şimdilerde umarsızca sokak ortasında giydikleri tuvalet denilen elbiseleri, önceki zamanlarda giyselerdi bu tür elbiseler Hıristiyan hayâ duygusuyla vahim derecede çeliştiğinden ötürü, kuşkusuz yüzleri kızarırdı. Üstelik bu şekilde Kiliselerin eşiklerini çiğneyip en kutsal ayine katılmaktan ve hatta ve hatta o rezil tutkularının ayartıcı meyvesini, saflığın göksel Yaratıcısıyla bütünleştiğimiz ta Evharistiya Masasına kadar taşımaktan asla korkmuyorlar. Ve son dönemlerde moda çevrelerine ithal edilen, biri diğerinden katbekat

⁵⁵⁸ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, s. 445. Not: Meşrutiyetle beraber 23 Ocak 1913’de Birtakım yeniliklerle yürürlüğe giren Anayasaya göre padişahın meclisi açma-kapatma yetkisi sınırlandırılmış, hükümet meclise karşı sorumlu hale gelmiş, devlet kademelerine gelebilmek için Müslüman olma şartı kaldırılmıştır. Bkz. Bayram Ali Çetinkaya, “Meşrutiyet Dönemi (1876-1909) Aydın ve Devlet Adamının/ Bürokratının Kimlik Yapısı”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, C. XII, No: 2, (75-120), s. 90.

⁵⁵⁹ Yaşar Sarıbay, “II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi”, **Divân: Disiplinler arası Çalışmalar Dergisi**, 2008/2, C. XIII, No: 25, Meşrutiyet II sayısı, (37-73), s. 38.

⁵⁶⁰ Şahin, “Hristiyanlık’ta Ruhbanlık Anlayışı”, s. 78.

iğrenç olan ve hayâ duygusunun en son kırıntılarını bile yok eden ecnebi ve kaba danslardan bahsetmiyoruz bile...⁵⁶¹

Papa Benedict'in bu konuşmasından alıntı yapmamızın sebebi, Osmanlı Devletinde Batı'yı esas alan değişim başladığı sıralarda, Batılı bir din adamının dilinden Batı'daki sosyal hayat ve kadınlarla ilgili olarak fikir sahibi olmaktır. Çünkü aşağıda görüleceği üzere Batı'ya eğitim için giden Osmanlı entelektüelleri, Müslüman Osmanlı kadının görüntüsünü Batı'daki bu hemcinslerine benzemesini arzu etmektedirler.

2.1.6.1. Abdullah Cevdet (1869- 1932) ve Tesettürsüz 'Müslüman' Kadın İnşası

Daha önceki dönemde yapılan kadın ve aile çalışmalarından farklı olarak 1908'den sonraki dönemde dikkat çeken en önemli husus; bu konudaki tartışma ve yazıların İstanbul dışından hazırlanması ve yayınlamasıdır. Artık aile ve kadın üzerine yazılan yazıların bir kısmı Selanik'te hazırlanıp, oradan yayılmakta ve yayınlarında kadın cemiyetleri, kadınların üniversiteye devam etmeleri ve tıp eğitimi alabilmeleri, kadın hakları, peçe ve çarşaf giymeleri, Gülhane parkına gidebilmeleri, erkeklerle beraber sokakta görünmeleri, yüzlerinin resimlerinin çekilmesi gibi konular sıklıkla ele alınmaktaydı. Bir taraftan Birinci Dünya Savaşı olurken bir taraftan da kadınların kıyafeti, çalışması, okuması gibi konular tartışılıyordu. Kadınların haklarını savunduğunu söyleyen dernekler; Müslüman kadınlara **feminizm** akımını başlatan dergiler yayınlıyordu. Bunların yanı sıra yurtdışında basılan bir başka dergi olan 'İctihad'da Batılılaşmak için yapılması gerekenler anlatılırken ulema ve kadınlar, bu değişimin en çok ele alınan konularını oluşturuyordu.⁵⁶²

Bu dergide çıkan makaleler o kadar Osmanlı kültür ve ahlakına ters konuları ele alıyordu ki; bazıları Tanzimat entelektüellerinin bu halini, kendilerini

⁵⁶¹ Karatosun, "Din ve Ahlak İlkeleri Çerçevesinde Katolik Kilisenin Mahremiyet Algısı", s. 402-403.

⁵⁶² 'Kadınlar, diledikleri tarzda giyinmelidirler; kadınlar ve genç kızlar, Müslüman Boşnak ve Çerkezlerde olduğu gibi, erkekten kaçmayacaklar; her erkek, gözüyle gördüğü, tedkik ettiği, beğendiği ve seçtiği kızla evlenmeli, görücülük âdetine nihayet verilmelidir; kızlar için, diğer mekteplerle birlikte bir de Tıbbiye açılmalıdır.' Bkz. Nasuh Günay, "Dr. Abdullah Cevdet ve Görüşleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1994, C.I, No:1, (213-223), s. 218.

Avrupalılara evlatlık edindirmek için ana-babasını reddetmiş asi evlatlara benzetiyordu.⁵⁶³

Bu dergiyi çıkaran *Abdullah Cevdet*'in⁵⁶⁴ özellikle ilgilendiği konuların başında Müslüman kadınların örtüsü gelir. O, Müslümanların geri kalmasına sebep olan şeyin; çarşaf ve peçe olduğunu söyleyecek kadar cilbaba düşmandır. Sürgünde bulunduğu yıllarda bir taraftan Müslüman kadınların da Müslüman olmayan batılı kadınlar gibi giyinmesi, gezmesi, özgür olması için neler yapılması gerektiği hakkında Batılı edebiyat ve sanat çevrelerine akıl danışır. Müslüman kadınlara dış kıyafetlerini nasıl çıkarttırılabileceğini sorduğu bu istişarelerinden birinde, bir Fransız edebiyatçısı ona bunun mümkün olmadığını anlatmak için, **Kur'an'ı Kapa Kadını Aç** şeklinde bir cümle kullanır. Ancak bu söz *Abdullah Cevdet*'e çok anlamlı gelir. Müslümanlara Kur'an'ı kapattıramayacağına göre bunu **hem kadınları hem Kur'an'ı aç** şekline dönüştürür. Bize göre şeytanın verdiği bir vesvese olduğu anlaşılan bu cümle, Batıcıların aile reformu için kullandığı bir numaralı slogan olur.⁵⁶⁵ Böylece aile, toplumda değişiklik isteyen Batıcı siyasilere hedefine oturtulur⁵⁶⁶ ve bundan sonra Müslüman kadının süfur ve teberrücu için çalışmalar başlatılır.

⁵⁶³ Kemalettin Taş, "Tanzimat Ve Batılılaşma hareketlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım", **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.7, 2002, (87-94), s. 91.

⁵⁶⁴ Abdullah Cevdet hakkında bkz. Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet Ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, ty.

⁵⁶⁵ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 443-445. Ayrıca bkz. Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri Ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, 1995, No:6, s.173-194; Ramazan Uçar, "Abdullah Cevdet'in Din Anlayışı", **Toplum Bilimleri Dergisi**, Ocak-Haziran 2012, s. 205-218. Paris'te yaşayan Batılı edebiyat ve sanat çevrelerinin aile ve kadın hakkındaki düşünceleri veya aile yaşantısı hakkında fikir sahibi olmak için Alphonse Daudet'in 'Sapho' romanı burada da tavsiye edilir.

⁵⁶⁶ Alan Duben, **Kent Aile Toplum** (tercüme: Leyla Şimşek), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 154-155. Bu tür çalışmaların 1925 yılında yayın yapan resmi neşriyatta da devam ettiği görülmektedir. Örnek vermek gerekirse Nevin Meriç'ten alıntıladığımız şu bölüme bakılabilir: 'Nitekim Son Saat (1925'ten sonra İstanbul'da çıkmaya başlayan resimli günlük gazete)'in anket yazarı A. Sırrı Bey tertip ettiği anketin suallerini gönderdi. Anket yazarı soruyor: 'Kadınları açık saçık mı, kapalı mı görmeyi tercih edersiniz?' (cevap açık çünkü çıplak kadın zararsızdır, örtünüp saklandığı andan itibaren fitne ve fesat unsuru oluyor. Kadın açık saçık göründükçe etinin bizim etin cinsinden olduğu anlar ve onu sevmek ona hürmet etmek için cinsi cazibe dışındaki faziletlerini bulmaya çalışırız) İkinci soru kadın mı güzel erkek mi? Tabii ki erkek, çünkü erkek süslenmek için süs vasıtalarına ihtiyaç duymaz) diyerek toplumsal araçlar vasıtasıyla taşınan ve normalleştirilen yeni yaşamın algı ve kabullerinden haberdar etmektedir. Bunun yanında Batılılaşmanın erkek egemen yapısına da vurgu görülmektedir.' Bkz. Nevin Meriç, "Değişen İstanbul'da Değişen Adab-ı Muaşeret", s. 30.

2.1.6.2. Tesettürsüz Müslüman Kadına Fikrî Temel Oluşturma Çabaları: Feminizmin Osmanlıya Aktarımı

Osmanlı kadınının konumunun tartışmaya açılıp ilerde bunun bir kadın hareketi olmasının yolu 1912 yılında tamamı erkeklerden oluşan üyelerle İstanbul dışında kurulan **müdafaa-i hukuk-i nisvan** adındaki bir dernek ile başlamıştır.⁵⁶⁷ Batıda olduğu gibi “eşitlik, hak ve özgürlük” üzerinden yürütülen kadın hareketi, 1913 yılında -yazı kadrosu hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan- “Kadınlar Dünyası” adlı bir dergi çıkarmaya başlamıştır. 1921 yılına kadar yayın yaptığı belirtilen dergi, geçmiş 1858-1883 yılları arasında açılan ortaokul ve liselerin neredeyse yarısının kızlara ait olduğu halde yine her yere kız okulları açılmasını ve kızların yüksek eğitim almalarına dair çağrılarda bulunur. Derginin ikinci yılında yayınlanan yazıda kadınların, henüz siyasi hak istemediklerini ama eğitim hakkı, çalışma hakkı gibi hakları elde etmek için çalışacakları yazılmaktadır. Bu yıllarda Feminizmi ifade etmek için kullanılan ifade “âlem-i nisvan” olarak belirlenir. Bu hareketin amacı iş ve çalışma hayatında kadına yer açmaktır. Bunun için kadın hakları, özellikle kadın ve genç kızların, kız çocuklarının eğitimi ve aydınlanması yani sekülerleşmesi konularını ele alır.⁵⁶⁸

Feminist kadınlar 15 Haziran 1923'te **Kadınlar Halk Fırkası** adıyla bir siyasî parti kurarlar. Partinin başkanı Nezihe Muhittin, genel sekreteri ise Şükûfe Nihal'dir.⁵⁶⁹

Modernitenin bu sıralarda öne çıkardığı kadınlar, şair ve besteci olan kadınlardır.⁵⁷⁰ İddiaya göre Osmanlıda bütün engellemelere rağmen, sadece kendi aile çevresinde özel öğrenim görüp kendini yetiştiren Osmanlı kadınları vardır.

⁵⁶⁷ Selanik'te 1909 tarihinde kurulan 'Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti' adındaki derneğin kurucuları da erkektir. Bkz. Emine Öztürk, “Türkiye’de Aile İçi Şiddet, Kadın Sığınma Evleri Ve Din” (Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi İlahiyat Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı**, 2008, s. 118-121.

⁵⁶⁸ Ebru Kayabaş, **Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde Cemiyetler Hukukunun Gelişimi-Hukuk-ı Aile Kararnamesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2009, s. 22-23; Semra Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, **Yasama Dergisi**, 2008, No:10, (1-55), s. 15; Erdiñ Gülcü, Samiye Tunç, “Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi” **Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi**, No:2, (155-176), s. 164-167.

⁵⁶⁹ Türkiye’de Feminizmin tarihi için bkz. Zafer Toprak, **Türkiye’de Kadın Özgürlüğü Ve Feminizm (1908-1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2015 ve “Cumhuriyet Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Mart 1988, (158-159).

⁵⁷⁰ Aydıngör, “Tanzimat Döneminde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme”, s. 15.

Bunlardan ilk kadın şairi Zeynep Hatun'dur. Amasyalı Fahrünisa Mihri Hatun, gazel ve kasideleri ile tanınır. Hubbi, Tuti, Ani, Fıtrat, Saffet, Leyla, Şeref gibi şairler devirlerinin ünlü kadınlarıdır. Esmâ Bret, Şerife Fatma gibi hattat kadınlar, Dilhayat gibi besteci kadınlara da rastlanmaktadır.

2.1.6.3. Gayrimüslim Kadınlara Faaliyet Alanı Açma Çalışması: Darülbedayi-i Osmani (1914)

Aydınlanma ile beraber Batı'da "sanatın" sekülerliğe alan açmak için kullanıldığını belirtmiştik. (1.4.1. Modernite/Modern Çağ başlığı altında) Tanzimat'tan itibaren Osmanlı entelektüelleri moderniteyi yerleştirebilmek için edebiyat alanında çok sayıda kitap yazarlar. Bunların bazıları tiyatroya uyarlanabilecek şekilde yazılır ve böylelikle tiyatro aracılığıyla gerekli eğitimi vererek, ideal bir kadın modeli yaratmak amaçlanır. Bu oyunlarda ele alınan konuların en öne çıkanları, çok eşlilik, gençlerin evleneceği kişileri seçmesi ve görücü usulünün yanlışlığı gibi, zamanın matbuatında da öne çıkarılan aile ile ilgili meseleler olduğu görülmektedir. Çünkü amaç batılılaşmaktır.⁵⁷¹

1914 yılında zamanın belediye başkanı Cemil (Topuzlu) Paşa'nın teklifiyle belediye meclisinden çıkartılan; bugünkü Şehir Tiyatroları'nın temeli sayılan ve 'Osmanlı Güzellikler Evi' anlamına gelen 'Darülbedayi-i Osmani' kurulur. Böylece tiyatro, devletin modernleştirmek için kullandığı bir kurum haline gelir. Kurumun başına Fransız M. Antonie getirilir. Kurum 20 Ocak 1916'da **Darülbedayi-i Osmanî** de oynatılacak oyunlarda rol alacak Müslüman aile kızları bulunamayacağı için ilk oyuncularını Musevî kızlardan yetiştirecektir. Kurumun Fransız müdürü bunların Halep ve Suriye'den getirterek kendilerine diksiyon ve dans dersleri verileceğini açıklar.⁵⁷² Nitekim ilk oyunda oynayan kadın oyuncular; Madam Felekyan, Kınar Hanım, Eliza Binemeci adındaki gayrimüslimlerdir.⁵⁷³

⁵⁷¹ Ömer Delikgöz, "Tanzimat Tiyatrosunda Kadın" (Yüksek lisans tezi), **Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, 2010.

⁵⁷² Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s. 444.

⁵⁷³ İBB Şehir Tiyatroları, <http://www.daimatiyatrosu.com/2015/03/curuk-temel-ibb-sehir-tiyatrolari.html> erişim: 14.11.2017; Darülbedayi'nin sahnelediği ilk oyun olarak tarihe geçen Çürük Temel (La Maison d'Argile) adlı oyununun konusu 'aile' üzerinedir. Şöyle ki öteden beri ailenin geçimini temin ettiği fabrikada işler bozulunca aile üyeleri birbirine düşmüş ve ailede her birey kendisi kazanmak için diğerlerine tuzak kurarken ellerindeki her şeyi kaybetmişlerdir. Ana fikri ise, bir toplumda en sağlam temel ailede olmalı. Eğer değilse, başta aile, sonra içinde yaşadığı toplum, en

Tiyatroda görev alan ilk Müslüman kadının 1920 yılında sahneye çıkan Afife Jale olduğu ve onun arkasından başka kadınların da alındığı belirtilir.⁵⁷⁴

2.1.6.4. İslam Aile Hukukunu Kanunlaştırma/Sekülerleştirme Çabaları

Batı'da 18. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan kanunlaştırma hareketleri, Osmanlı'ya 19. yüzyıl sonlarında, Tanzimat'la beraber başlamıştır. Aile hukukundaki ilk kanunlaştırma, Abdülmecid (1839-1861) zamanında, 1844 tarihli fermanıyla, buluğa ermiş kız ve dulların velisinin izni olmadan **kadınların** uygun görmesi halinde geçerli bir evlilik sözleşmesi yapabileceği şeklindeki karar alınır.⁵⁷⁵

Osmanlıdaki bu kanunlaştırma çalışmalarının en sonuncusu Hukuk-i Aile Kararnamesi olduğu bildirilir. Kanun tekniği yönünden fevkalade olarak nitelenen ve **Mülteka** kitabı kaynak alınarak oluşturulan **İslam Aile Hukuku Kararnamesi** 157 madde halinde 25 Ekim 1917 tarihinde kanunlaştırılarak yürürlüğe sokulur.⁵⁷⁶

Kanunlaştırıldıktan bir müddet sonra, İmparatorlukta yaşayan Hristiyan ve Musevi azınlıklara uygulanacak bölümleri de içine alacak şekilde mükemmel bir metotla hazırlanmış olan bu kanun⁵⁷⁷ azınlıkların kendi dini otoritelerinin yetkilerini azalttığı için azınlıklar kendilerinin bu kanun çerçevesinden çıkarılmalarını talep ederler.⁵⁷⁸

İslam hukukunda aile hukuku **nikâh veya münakehat** başlığı altında ele alınan bağımsız bir bölümdür. Osmanlı aile hukuku da İslam aile hukukunun altı yüz yıllık bir uygulamasıdır. Osmanlılarda Tanzimat'tan önce mahkemelerde davaları halletmek için konuları daha geniş teferruatlarıyla ele alan fıkıh kitaplarından başka daha kullanışlı olması için “fetva kitapları” telif edilir.⁵⁷⁹

son da koca bir devlet yıkılır ve yeniden inşa etmek ya imkânsızlaşır ya da zaman alır. Bkz. <http://tiyatro.iksv.org/tr/program/426> erişim: 14.11.2017.

⁵⁷⁴ Banu Çakmak, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili Ve Kadın Sorunu”, **Tiyatro Eleştirme ve Dramaturji Bölüm Dergisi**, 2013, No:18, (44-80), s. 74.

⁵⁷⁵ Kayabaş, **Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde Cemiyetler Hukukunun Gelişimi**, s. 8 vd.

⁵⁷⁶ Bkz. İbrahim Halebi (1549), **Mevkufat: Mülteka tercümesi/Mülteka'l-ebhur**, (şerheden: Mevküfâfi Mehmed Efendi; sadeleştirilen: Ahmed Davudoğlu; yayına hazırlayan: Zülkarneyn Tatlılı, Şevket Gürel), Sağlam Kitabevi, İstanbul 1983.

⁵⁷⁷ Orhan Çeker, **Aile Hukuku Kararnamesi**, Önsöz, s. 7, Ebru Yayınları, İstanbul ty.

⁵⁷⁸ Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar**, s. 107-108.

⁵⁷⁹ Çeker, **Aile Hukuku Kararnamesi**, s.7.

Hukuk-i aile kararnamesini hazırlayan sebepler içinde siyasal, ekonomik ve hukuksal nedenlerden söz edilir. Bunlardan birisi de medreselerin eski işlevini kaybetmesi ve bunun sonucunda, yukarıda sözü edilen fetva kitaplarının bile hâkimlere zor gelmesi durumu ortaya çıkar. Bu yüzden hükümlerin daha pratik olarak hâkimlere sunulması ihtiyacını doğar.⁵⁸⁰ Ancak hazırlanan kararnameden bu defa azınlıklar memnun kalmazlar. Çünkü *Bernard Lewis*'in dediği gibi onlar da Batı'da olduğu gibi seküler bir düzenlemeye geçiş yapılıması taraftarıdır. (2.1.3. başlık vd.)

Tanzimat'ın ilanından sonra entelektüellerin zorlamasıyla yapılan modernleştirme çalışmaları Osmanlı toplumunun kılık kıyafet tarzında, adab-ı muaşeret ve hayat tarzında, erkek ve kadın ilişkilerinde, eğitim ve öğretim sistemi ile fikri yapısında büyük ölçüde değişiklikler meydana getirmekle beraber,⁵⁸¹ Batıcıların istediği sonuç elde edilememiştir. *Bernard Lewis*'in hiç tereddütsüz söylediği gibi aslında bunlar yüzeysel değişikliklerdir ve modernitenin istediği bu değildir. Batıcılara göre esas önemli olan değişiklikler **İslam'ın şer'i hukuku** ve özellikle de **aile hukukunda** olması gerekirken, bu alanların hâlâ itiraz edilemez durumda olmasından rahatsızlık vericidir. Çünkü bu kadar çabaya rağmen evlenme-boşanma, mülkiyet ve miras, kadınların ve kölelerin statüsü gibi 'dini' olarak kabul edilen kurumlarda henüz reform yapılamamıştır.⁵⁸²

Nitekim Osmanlı ulemasının asrın ihtiyacına göre fukahanın değişik içtihatlarını da içine alacak şekilde kanunlaştırması;⁵⁸³ *Lewis*'in açıkça söylediği gibi modernlerin/entelektüellerin isteklerine uygun Batılı kanunlar olmadığı için 19 Nisan 1919 tarihinde çeşitli baskılar sebebiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu arada dönemin entelektüellerinin, bazı yazılarından, İslam ailesinde kadının **boşanma hakkını** ele aldıkları görülmektedir. Aslında bu durum günümüzde de yapıldığı gibi yazıların Batılı matbuattan tercüme yoluyla yazıldığı ve Batı toplumunun sorunlarını Osmanlıya aktardıklarının da bir delilidir. Çünkü **boşanma**

⁵⁸⁰ Çeker, **Aile Hukuku Kararnamesi**, s. 7.

⁵⁸¹ Kayabaş, **Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde Cemiyetler Hukukunun Gelişimi**, s. 21-22; Ahmet Yasin Küçüktiryaki, **Osmanlı Aile Hukuku: Gelenek ve Modern Arasında Hukuk-i Aile Kararnamesi ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri**, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 28-31.

⁵⁸² Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 100-103.

⁵⁸³ Çeker, **Aile Hukuku Kararnamesi**, s. 9.

tamamen Batı toplumlarındaki kadınların meselesidir ve Osmanlı ailesinde boşanma yok denecek kadar azdır. Buna ibretlik bir örnek olarak 1913 yılında kadınlar dünyası adındaki dergide, adı verilmeyen bir hanım; ‘evlilik nedir?’ diye soruyor ve şöyle cevaplıyor:

“evlilik; iki şahsın mütakabil hizmet ve muavenet neticesinde yekdiğerinin rahat ve saadetini istikmal etmesini temin eden bir mukavele, bir şirket değil midir? Hangi memleketin kanun-i ticarisi bu şirketlerden bazılarına feshetmek yetkisi verdiği halde yekdiğerini bundan mahrum etmiştir? İzdivaç da bir şirket olup tarafların bu şirketten görebilecekleri nef ve zarar da mütakabil olunca şeriklerden birinin istediği surette umur-u şirketi idare etmesi ve dilediği vakit şirketi feshedememesi hangi insafa hangi mantığa sığar?”⁵⁸⁴

İslam aile hukukunda ‘kadının boşanma hakkı yoktur’ iması yapan bu yazı, günümüzde bile çoğu araştırmacının yanlış sonuçlar çıkarmasına sebep olmaktadır. Hâlbuki İslam’da kadının boşaması; evlenme esnasında kocasının üzerine evlenmemek veya evlendiği takdirde kendisi veya ikinci karısı boş olma şartını koyabileceği şeklinde düzenlenmiştir. 1917 Aile Hukuku Kararnamesinin 38’inci maddesinde yer alan bu hüküm, İslam aile hukukuna yeni konmuş yeni bir şey değildir.⁵⁸⁵

2.1.7. Erken Cumhuriyet Dönemi: Halkın ‘Modern’ Olmaya Zorlanması

Cumhuriyet’in ilanı ile beraber, değişim ve dönüşümün ana unsuru kadın olmuş, aile ise batıdaki gibi kurumsal bir niteliğe büründürülmüştür. Aşağıda erken Cumhuriyet döneminde evlilik ve aileyi ilgilendiren değişiklikler ele alınacak ve bu bağlamda küreselleş(tir)menin seküler alanları genişletirken Müslüman görüntüsünden uzaklaştırma şeklinde devam ettiğine dikkat çekilecektir.

⁵⁸⁴ Kayabaş, **Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde Cemiyetler Hukukunun Gelişimi**, s. 29.

⁵⁸⁵ Ahmet Özkiraz, Gül İşçi Baş, “Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi** 18, 2016, No:30, s. 91.

2.1.7.1. Resmî Nikâhın Kabulü ve Ailenin Modernitenin bir ‘Kurum’u Haline Getirilmesi

En başta ifade ettiğimiz üzere 1926’da kabul edilen medeni kanun, o dönemde Roma ve Germen hukukları ile *Rousseau*’nun tabii haklar felsefesinin en başarılı sentezi sayılan İsviçre medeni kanunudur. Medeni kanun aileyi dini vecibelerden kurtarıp laik normlarla düzenlemeye yönelik önlemler getirmiştir. Bu Kemalist aile reformu temelinde *Ziya Gökalp*’in Avrupa ailesinin milli bir çeşidi olarak algıladığı erkek hâkimiyetinde olmakla beraber kadının işlevlerinin önemini kabul eden çekirdek aile modelidir.⁵⁸⁶

Bu kanunla beraber Müslümanlar, Müslüman olmayanların hukuklarına uyduruldular. Medenî kanunu savunanlar bunun **kadın haklarına** dair pek çok yenilik getirdiğini iddia ederler. Bu yenilikler şöyle sıralanır:⁵⁸⁷

İslam olmazdan önceki Türklerdeki sisteme geri dönmüştür. Medeni kanun, erkekler gibi kadınların da hukuk önünde eşit olduklarını kabul eder ve kadın; hak ve hürriyetlerine sahiptir. Kocasının tek eşidir ve çocuklarının annesidir.

İslam da kadınlığı koruyan bir dindir. Çünkü kız çocuklarının öldürülmesini yasaklamış, erkeğin sayısız evlenme hakkını sınırlandırmış, dört zevceden başkasını men etmiştir. Bununla birlikte erkeğe verdiği dört kadınla evlenme hakkını kadınlara vermemiş ve onu tek kocayla sınırlamıştır.

İslam, miras hukukunda kadın ve erkek arasında farklılık yapmış, bunu yaparken de erkeğe her bakımdan kadını koruma görevi vermişti. Ama yeni hayat şartlarına göre hukuk eşitsizliğinin devamına imkân kalmamıştı. Medeni kanun, mirasta eşitlik verdi.

Yani medeni kanun her bakımdan kadını ikinci sınıf insan saymayı ortadan kaldırmıştır. Kadının her alanda toplum hayatına girmesi medeni kanunu zorunlu kılmıştır.⁵⁸⁸

Medenî Hukukun Yeni Aile Kanunları ile topluma getirdiği söylenen yenilikler ise şu şekilde sıralamaktadır:⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ Saraçgil, “**Bukalemun Erkek**”, s. 249.

⁵⁸⁷ Bu bölüm, Sadi Irmak’ın Atatürk Devrimleri Tarihi kitabından özetlenmiştir.

⁵⁸⁸ Sadi Irmak, **Atatürk Devrimleri Tarihi**, Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1981, s. 218.

Her şeyden önce yeni Türk aile hukuku monogamiyi prensip olarak kabul etmiştir. Bu özelliği yüzünden tek başına devrimlerin alemdarlığı/bayraktarlığı medeni kanuna verilmiştir.

Medeni nikâh mecburiyetini yurda sokan yeni aile hukukudur. Bugün medeni nikâh ahd olunmadan, dini nikâh kıyılmaz. Böylece evlenmeye **laik** bir hüviyet kazandırılmıştır.

Evlenmede devlet müdahalesini mutlak şekilde sokmuş ve muteber bir evlenmenin ancak evlenme memuru huzurunda ve onun vasıtası ile ahd edilen evlenme olduğunu belirtmiştir.

Evlenmede temsil yolunu kapatmıştır. Böylece birtakım düzenlemelere mani olmuş ve eşlerin şahsiyet ve arzularına hürmet ve riayeti şiar edinmiştir.

Evlenmede yaş hadlerini tespit etmiştir. Böylelikle bu mühim ve hayati müessesenin önemini idrake henüz muktedir olamayan kimselerin yanlış adım ve kararlarına mani olunmak istenmiştir.

Boşanmada serbesti usulünü kaldırmıştır. Boşanmanın ancak muayyen ve mahdud sebeplerin vücudu halinde ve mutlaka dava yolu ve mahkeme kararı ile olabileceği prensibini vazetmiştir.

Mal rejimlerine çeşitli imkânlar sağlamıştır.

Cins eşitliğinin korunmasını sağlamıştır. Bütün bu hükümleri (toplu bir tedvin) prensibinin bir ifadesi olarak (tek bir kanun) halinde vazetmiş ve tatbik yoluna koymuştur.⁵⁹⁰

Böylece birinci bölümde anlatıldığı üzere 21 Mart 1804'de Fransa'da yürürlüğe giren **Kod Napolyon** benzeri bir medeni kanun, Müslüman milletin nikâh kanunu olarak yürürlüğe sokulmuş ve Sadi Irmak'ın dediği gibi modernlik böylece taçlandırılmıştır.

Anthony Giddens'in ifade ettiği gibi askeriye ve eğitimden sonra **aile** de resmen, moderniteyi yaygınlaştıracak bir kurum haline getirilmiştir.

⁵⁸⁹ Bu bölüm de Sadi Irmak'ın 'Atatürk Devrimleri Tarihi' kitabından özetlenmiştir.

⁵⁹⁰ Irmak, **Atatürk Devrimleri Tarihi**, s. 219.

Medeni kanun yürürlüğe girmeden 29 Ocak 1923 tarihinde evlenen Mustafa Kemal Atatürk ve Latife Hanım'ın evlilikleri de dini nikâhla gerçekleşmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak ve Kâzım Karabekir Paşalar, Mustafa Kemal'in, Mustafa Abdülhalik Renda ile Salih Bozok ise Latife Hanım'ın nikâh şâhidi olmuşlar. Nikâh akdinin daha sonra Merkez Kadısı Hüseyin oğlu Ömer Fevzi tarafından belge haline getirilip tasdik edildiği aktarılmaktadır.⁵⁹¹

Resmi nikâhla kıyılan ilk evlilik akdinin piyanist Fazlı Say'ın büyük teyzesi Zehra Say olduğu naklediliyor. Türk medeni kanununun 17 Şubat 1926 yılında yürürlüğe girmesinden bir gün sonra 18 Şubatta, Fuat Say'la Ankara Türk Ocağı'nda, Kavaklıdere şarapları sahibi Tunalı Hilmi ve Erzurum mebusu Mahmut Bey'in şahitlikleriyle evlenmiş; dini nikâh kıyılmamıştır. Zehra Say'ın söylediğine göre o, mini etek bir gelinlik giymiştir.⁵⁹²

İlerleyen zamanda halk için resmi nikâh; bir **kayıt veya izinnamedir**. Bununla Müslümanın nikâh akdinin gerçekleşmeyeceğine inanılır ve günümüzde olduğu gibi **imam nikâhı** olarak adlandırılan dini nikâh akdi, evlenmek için şart olmaya devam eder.⁵⁹³

Altmışlı yıllarda dini nikâh-resmi nikâh konuları tekrar gündeme gelir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1966 yılında Konya'da düzenlenen müftüler seminerine katılan Ahmed Davudoğlu (merhum), laikliğe aykırı beyan ve telkinlerde bulunduğu gerekçesiyle Konya Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 22 Mart 1968 tarihinde bir yıl ağır hapis, Kırşehir'de dört ay zorunlu ikamet ve memuriyetten ihraç cezalarına çarptırılmıştır.⁵⁹⁴ Psikiyat Dr. Musa Tosun'un aktardığına göre hoca bu konuşmasında; resmi nikâhın dinî nikâh yerine geçmeyeceğini söylediği için şikâyet edilir. Hoca hapis yatıp çıktıktan sonra Musa Tosun kendisine; niçin böyle yaptığı hakkında serzenişte bulunmak isteyince ona: 'doktor! Dini nikâh resmi nikâh yoktur,

⁵⁹¹ "Atatürk'ün eşi Latife Hanım kimdir? İşte Latife Hanım hakkında bilinmeyenler" <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/aturkun-esi-latife-hanim-kimdir-40742911> erişim: 3.04.2019.

⁵⁹² Baki Sarısakal, "Türkiye Cumhuriyetinde İlk Resmi Nikâh", <file:///C:/Users/fcetin/Desktop/turkiyecumhuriyetindeilkresminikah.pdfhttps://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/4509/sayfa/1987/6/14/6.xhtml> erişim: 3.04.2019.

⁵⁹³ Bizim resmi evlilik akdimiz kıyılırken de büyüklerimiz 'izinname' alınması için belediye memuruna gidileceği söyledi. Dini nikâhımıza ait yazılı belge kendi tarafımızdan oluşturulmuştur.

⁵⁹⁴ Nihat Engin, "Davudoğlu, Ahmet", **DİA**, 1994, C.IX, s. 52-53.

nikâh vardır ve nikâh Allah adına kıyılır; bunu birinin söylemesi gerekiyordu, ben de söyledim; hapis de yattım' cevabını verir.⁵⁹⁵

1970'lere kadar halk tarafından bu şekilde devam ettirilen dini ve resmi nikâh konusu, Hayreddin Karaman'ın dini nikâhı, sıradan **ufak tefek hayırlı işler** arasına koymasıyla tekrar gündeme gelir.⁵⁹⁶ Ahmed Davudoğlu, dini nikâhın bütün ulema tarafından ibadet kabul edildiğini ve nikâhın bu şekilde basitleştirilmesinin büyük bir 'hata' olduğunu belirtir. Allah Rasulü'nün (s.a.v.): 'Nikâh benim sünnetimdir; her kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.' 'Bu nikâhı ilan edin; onu mescitlerde kıyın ve onun için defler çalın!' ve emsali hadislerine aykırı düştüğünü hatırlatır.⁵⁹⁷

2.1.7.2. Kıyafet Devrimi ve Cilbâb'dan İğrendirme

Birinci bölümde ifade edildiği üzere modernite, şimdiki zamanı ifade etmek için kullanılan kelimelerdendir. Ancak şimdiki zamanı ifade eden diğer kelimelerden farklı olarak anlamında, geçmiş zamanı **yermek** söz konusudur. Çünkü modernlik düşüncesinin özünde dini görüntüler içeren geleneğe 'zıt' olma durumu vardır.⁵⁹⁸

Bu bölümün başında ifade edildiği gibi modernite Osmanlıda Batılılaşmayla birlikte gerçekleştirilen ıslah hareketleriyle, özellikle askeriye ve bürokraside değiştirilen kıyafetler; kadınlara da yansımış, onlar da teberrücvari bir takım dış kıyafetler edinmişlerdi. Ancak bu durum, Cumhuriyet'le beraber yeni bir hal aldı. Çünkü modern olmak için eskinin tamamen terk edilmesi gerekiyordu. Bunun için 'şapka ve kıyafet devrimi' yapıldı.

Sadi Irmak, bunu şu şekilde naklediyor:

'Atatürk 24 Ağustos 1925'te Kastamonu'da şapka giymiştir. Laik Türkiye için şapkanın sembolik bir anlamı vardır; o da daima yabancıyı kalacağımızı

⁵⁹⁵ Musa Tosun bunu 14-15 Ekim 2017'de İstanbul Birlik Vakfı MTTB Konferans Salonunda gerçekleştirilen 'IV. Ulusal Maneviyat Psikolojisi Sempozyumu'nda moderatör olduğu bir oturumda söyledi. Ben bunu o zaman notlarıma aldım. Şüphesiz bu konuşmanın başka şahitleri de vardır. Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=Gyn2JfgPxXc> erişim: 2.04.2019.

⁵⁹⁶ İbrahim Hakkı İnal-Muhammed Nurullah Alagöz, "1970'ler Türkiye'sinde Dinde Reform Tartışmaları: Nesil Dergisi Çevresi Örneği", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ocak-Haziran 2016, Yıl: 21, No: 35, (28-52), s. 45.

⁵⁹⁷ Ahmed Davudoğlu, **Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 150-153.

⁵⁹⁸ Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, s. 39.

sandığımız Batı âleminin bir sembolü sayıldığı için; ulemamız tarafından en açık kâfirlik alameti olarak görülmüştü. Bizi Batı medeniyetinden ayıran bu zihniyeti yıkmak lazımdı. Onun için şapka giymek bizde Batı medeniyet ailesine girmenin bir sembolü halini aldı. Büyük bir tepki beklerken bir iki fanatik hariç buna karşı çıkan da olmadı. Bunun sebebi olarak halkımızın da sarık ve başörtüsünden memnun olmayışıyla alakalıdır. Zaten hiç birisi bizim milletimizin mazisinden gelmemiştir. Şapka, 25 Ağustos 1925 tarihinde kanunlaştırılmıştır. Şapkayla beraber, medeni olmanın bir şartı olan beynelminel kıyafet giymek demek, Batılılar gibi giyinmek anlamına geliyordu.⁵⁹⁹

Ali Fuat Cebesoy'a göre en koyu '**mürteci**' yeri Kastamonu olduğu için şapka ve kıyafet devriminin ilanı özel seçilmiştir. Buradan bütün Türkiye'ye gözdağı verilmek istenmiştir.⁶⁰⁰

Kılık kıyafet devriminin Müslüman kadınları ilgilendiren yönü, onlara peçe ve çarşaf giymenin yasaklanmasıdır. Ancak bu konudaki araştırmaların, şapka devrimi kadar yer almadığı görülmektedir. Sadece bazı hatırat türü kitaplarda kasabalara atanan bazı kaymakamların kadınların çarşaflarını yırttığına dair bazı bilgiler bulunmaktadır.⁶⁰¹

Refik Halid Karay (1888-1965), **Yeni İstanbul** adıyla çıkan bir gazetenin ikinci sayfasında Anadolu'da Refik Halid **Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra** başlığıyla seyahatname türünde yazdığı yazıların dördüncüsünde Bursa'yı anlatırken, o dönemde Bursa'da kadınların değişmediğini, kırk yıl evvelki gibi siyah çarşafli ve çekingen olduklarını; ayrıca **yerli erkek** olarak tanımladığı Bursa'nın yerleşik ailelerinin erkeklerinin de erkek erkeğe eğlenmeye devam ettiklerini, kadınıyla beraber gezmediklerini sokağa çıkmadıklarını da teessüfle anlatıyor.⁶⁰²

⁵⁹⁹ Irmak, **Atatürk Devrimleri Tarihi**, s. 224.

⁶⁰⁰ Ali Fuat Cebesoy, **Bilinmeyen Hatıralar** (hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 2001, s. 382.

⁶⁰¹ Osman Yüksel Serdengeçti, **Bir Nesli Nasıl Mahvettiler?**, Şamil yayınevi, t.y., s. 62-63.

⁶⁰² Bkz. 3 Mayıs 1950 Çarşamba, (çevrimiçi), <http://gazeteler.ankara.edu.tr/dergiler/65/1632/23912.pdf> erişim: 18.04.2018.

2.1.7.3. Öğretimin Birleştirilmesi Devrimi

Bu konuda Cumhuriyet döneminin önemli kişilerinden olan Sadı İrmak'ın değerlendirmeleri şöyledir:

“Osmanlı imparatorluğunda bütün eğitim müesseseleri dînî idi. Öğretimin mihverî din olunca dili de Arapça idi. 3 Mart 1924’de öğretim birliği kabul edilince; azınlık okulları da dâhil olmak üzere hepsi milli eğitim bakanlığına bağlanmıştır. Bu okullarda öğretim laik prensiplere bağlıdır. Bu sebeple din dersleri de kaldırılmıştır. Din öğretimi ailelere bırakılmıştır. Ancak çok partili hayata geçince, kız çocuklarının okullara devam mükellefiyeti gereği gibi uygulanamamakta, ihmali olan ana babalar gereği gibi takip edilememektedir. Diğer taraftan pek çok iş sahaları kadınlara hâlâ kapalıdır. Kültürel ve ekonomi alanlarda Türk kadınına yetiştirmek memleketimizin başlıca ihtiyaçlarından biridir. Kadın yetişmedikçe bir milletin yükselmesinin imkânı yoktur. Hukuk eşitliğini bu bakımdan her derde şifa olmuş kabul edemeyiz. Kadını bu haklarını bilecek ve kullanacak bir seviyeye getirmeliyiz.”⁶⁰³

3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı kanunla Tevhid-i Tedrisat ilan edilmiş ve bütün medreseler Maarif Nezâreti’ne bağlanmıştır. Bunun ardından Bakan Vasıf Çınar, bu kanuna dayanarak bütün medreseleri kapatmıştır. Böylece, altı yüz yıllık geleneksel Osmanlı eğitim sistemi tarihe karışmıştır.⁶⁰⁴

2.1.7.4. Soyadı Kanunu ve Roma Putperest Ailesi Patriyarkal Özelliğinin Cumhuriyet Ailesine Aktarımı

Müslüman toplumda kadınlar evlendikten sonra kendi sülale adlarını taşırlar ve aileleriyle kan bağları kopmaz. Evlenerek girdikleri ailede de çocukları vasıtasıyla kan bağı oluşturduğunu bütün entelektüeller bilirler.⁶⁰⁵

1934 yılında çıkarılmış bir kanunla, soyadı zorunluluk haline getirilmiştir. Batıcılar, bu değişikliğin sebebinin ailede birliği sağlamak olduğunu iddia ederler.⁶⁰⁶ Ancak bu durum Birinci Bölüm’de ifade edildiği üzere Batı’da antik Roma’dan beri

⁶⁰³ İrmak, Atatürk Devrimleri Tarihi, s. 219-221.

⁶⁰⁴ Sarıkaya, “II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi” **Divân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, s. 73.

⁶⁰⁵ Saraçgil, Bukalemun Erkek, s. 62.

⁶⁰⁶ İrmak, Atatürk Devrimleri Tarihi, s. 233.

vardır. Günümüzdeki araştırmalarda, bu kanunun 19. ve 20. yüzyıllarda, Batı dünyasında var olan ataerkil aile yapısının bir yansıması olduğu;⁶⁰⁷ Türk Medenî Kanunu'nun 187. maddesine göre evlenen kadının kocasının soyadını taşıması zorunluluğunun Roma patriyarkal aile yapısının medeni hukukta devam eden bir özelliği olduğu belirtilir. Aynı şekilde medeni kanunda yer alan **koca, birliğin reisi** şeklindeki ifadeler de, Batı ataerkil sosyal yapısının ürünüdür.⁶⁰⁸

şimdilerde değiştirilen eski Medenî Kanunun 153. maddesi kadının kocasının soyadını taşımasının yanı sıra evin mutluluğu için kadından gücünün yettiği oranda kocasına muavin ve müşavir olmasını istemekte ve ev işlerini kadından beklemektedir.⁶⁰⁹

2.2. BATI NİHİLİST AHLAKININ MÜSLÜMAN AİLESİNE TAŞINMASI: “KADIN” SÖYLEMİ - POSTMODERNİTE

Bir önceki bölümde ifade edildiği üzere **modern** kelimesinin özünde değişime vurgu vardır. Ancak moderniteyi sadece **değişim** olarak algılamak yanıltıcıdır. Çünkü modernitenin ana felsefesini **aklın egemenliği ve dini olanın reddi** oluşturmaktadır. **Değişim** ise insanın ve bu dünyanın asıl görüntüsüdür.⁶¹⁰ Bu bölümde modernite veya postmodernite sayılan durumlar, Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetlere işaretle okunacaktır.

⁶⁰⁷ Bahar Öcal Apaydın, “Son Yargı Kararları Işığında Kadının Soyadı Meselesi Çözümüne Kavuşturulmuş Mudur?”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2015, C.VI, No: 2, (425-458), s. 427.

⁶⁰⁸ ‘4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Kanunu Medenîsi’nde kadın erkek eşitliğini hayata geçirmeye yönelik pek çok hüküm bulunmaktaydı. Özellikle Mecelle’ye kıyasla kadın erkek eşitliğini sağlamak konusunda oldukça başarılı olan bu düzenlemeler zaman içerisinde yetersiz kalmıştır.’ Geniş bilgi için bkz. Sera Reyhani Yüksel, “Türk Medenî Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2014, C. XVIII, No: 2, (175-200), s. 183-189.

⁶⁰⁹ Yüksel, “Türk Medenî Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği”, s. 184.

⁶¹⁰ Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji** (Toplumbilim), Genişletilmiş 10. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 1999, s. 226; Biray Çakmak, “Adnan şişman, Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, 185 sayfa” **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. V, No: 2, Aralık 2003, (265-271), çevrimiçi bkz. https://www.academia.edu/36107177/Tanzimat_D%C3%B6neminde_Fransaya_G%C3%B6nderilen_Osmanlı%C4%B1_%C3%96%C4%9Frencileri_Kitabiyat erişim: 27.09.

2.2.1. Hevâ ve Heveslerin Tanrı Edinilmesi⁶¹¹: Nihilist Kimlik

Friedrich Nietzsche'nin (1844-1900), insan ve dünyadaki hakikatler hakkında **akıl** tek belirleyici şey olmadığını söylemesiyle modernizm felsefesinde çöküş başlar. Çünkü modernite insan hakkındaki tek hakikatin, insanın elde ettiği güç ile her şeyin kontrolünü ele geçirmek olduğunu fısıldar. Batı bu gücü bilgi ile elde etmiştir. Ancak insan farkında olmasa bile ondaki bu gücü uyandıran, tutku ve arzularıdır. Mantık ise sadece aklımızın nasıl çalıştığının bir yansımasıdır ve hakikat ile hiçbir ilgisi yoktur ve mantığın işleyebilmesi için bazı yasalara uymak gereklidir.⁶¹² *Nietzsche*, önce din (muharref Hristiyanlık) sonra bilgiye (akıl) dayalı olarak kurulan bu iki iman sistemi çöktükçe, insanların hızla evrensel nihilizme ve ümitsizliğe düşeceklerini; bunun da modern dünyanın çöküşüne yol açacağını iddia etmiştir.⁶¹³

Nihilizm; modern Batı düşüncesini oluşturan kavramlardan biridir. Latince hiçbir şeyin var olmadığı anlamına gelen *nihil* (hiç) kökünden gelir ve kelime anlamıyla dilimize “Hiçlik teorisi” diye aktarılır. Terim olarak anlamı ise “yürürlükte olan değerlere, görüşlere, siyasi düzene karşı çıkmak ve varlığın imkânından şüphe etmek veya reddetmek” şeklinde tanımlanır. Bu düşünce biçiminde ister dini, ister toplumsal, ister siyasi olsun her türlü düzenleme “baskı” olarak kabul edilir. Dolayısıyla nihilizmin fazilet olarak gördüğü davranış, bütün bu düzenlemelere karşı koymaktır.⁶¹⁴

İslam dünyası nihilistlikle ilk olarak 14. yüzyıl Rus edebiyatıyla karşılaşmıştır. Bu alanda nihilist karakterlerin ilk örneklerinden biri olarak, yazar *İvan Turgenyev*'in (1818-1883) “Babalar ve Oğullar” adlı romandaki “Bazarov”⁶¹⁵

⁶¹¹ Bu başlık Casiye Suresi 23. ayetten alınmıştır. “Arzularını tanrı yerine koyan, Allah’ın kendini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi bir tasavvur et! Allah’tan sonra onu kim yola getirecek? Düşünmüyor musunuz?”

⁶¹² Robinson, **Nietzsche ve Postmodernizm** s. 14-17, 20-21; ayrıca bkz. Arthur Danto, **Nietzsche: Hayatı, Eserleri Ve Felsefesi** (tercüme: Ahmet Cevizci), Paradigma yayımları, İstanbul 2002, s. 19, 22-23.

⁶¹³ Robinson, **Nietzsche ve Postmodernizm**, s. 23-26.

⁶¹⁴ Hüseyin Aydın, “Nihilizmin Tarihçesi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1986, C. I, No: 1, s. 1-8; **Sosyal Bilimler El Sözlüğü** (editör: Erhan Arda), Alfa yayımları, 2003, s. 444-445; Mustafa Acar-Ömer Demir, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, s. 186; Sebahattin Çevikbaş, “Nietzsche ve Nihilizm Tarihsel Bir Yazgı Olarak Nihilizm: Avrupa Nihilizminin Tarihi, Kökeni ve Egemen Olma Aşamaları” **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2011, C. 15, No:2, s. 69-82.

⁶¹⁵ Hüseyin Aydın, “Nihilizmin Tarihçesi”, s. 2.

zikredilebilir. Bu tiplene, o dönemde Rus toplumunda yeni yeni ortaya çıkan materyalist dünya görüşünü benimseyen kuşağın temsilcisi olarak her türlü otoriteyi reddedenleri temsil eder. Şöyle ki Bazarov; kiliseler başta olmak üzere, toplumun belli başlı kurumlarının çürüdüğünü ve fesat ürettiğini görür. Bunun için toplumun bütün karşı çıkmalarına rağmen, başta aile olmak üzere toplumdaki bütün kurumlara, onların değer yargılarına ve toplumun ahlaki değerlerine karşı çıkararak, bunların kökten değişmesi gerektiğini savunur.⁶¹⁶ İnançsızdır; insanın kendini ifade etmesi için herhangi bir kurala ve topluluğa bağlı olmasına ihtiyaç olmadığını düşünür. Ona göre insanın doğruyu bulması için kendi doğal halini ön plana çıkararak içgüdülerini kullanması yeterlidir. İşte bu onun ‘hiçlik’ isteğidir.⁶¹⁷

Nihilizmi en iyi karakterize eden bir diğer yazar olan *Dostoyevski* (1821-1881)⁶¹⁸ nihilizmin, manevi değerlerin sıfırlandığı, insan hayatının anlamının reddedildiği, kazancın ve egoizmin en yüksek değer olarak kabul edildiği yerde başladığını ve nihilizmin temelini inançsızlık ve bununla bağlantılı olarak gelişen ahlaki çöküş olduğunu savunur. Bunun için nihilistlerin temel özelliğinin, yaşadığı dünyaya karşı bir tiksinti ve nefret duymak, inançsızlığın yarattığı boşluk duygusuyla hayatın anlamını yitirmesi ve kendini her şeye karşı yabancı hissetmek olduğunu belirtir. Onun romanlarındaki nihilist karakterler neticede intihar ederler. Çünkü *Dostoyevski*'ye göre nihilizm, kötülük ve yıkımdan başka bir şey getirmez.⁶¹⁹

2.2.1.1. Nihilist Ahlakın Bilim ve Teknoloji İle Yaygın Hale Gelmesi

Neil Postman (1931-2003)⁶²⁰; teknolojiyi “ahlaktan ve maneviyattan arındırılmış makine ve aletler”; bunların kullanılmasıyla meydana gelen yeni kültürü

⁶¹⁶ İvan Sergeyeviç Turgenyev, **Babalar ve Oğullar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Basım, 2015, s. 68.

⁶¹⁷ Ülkü Çalışkan, “Rus Yazar İvan Sergeyeviç Turgenyev’in (1818-1883) Siyasi Görüşleri”, **Uluslararası Söz, Sanat, Sağlık Sempozyumu, 21-23 Ekim 2015, Edirne Bildiriler Kitapçığı, Trakya Üniversitesi, Yayın No: 178**, s. 190; Nazan Coşkun Karataş, “Rusya’da Nihilizmin Gelişmesi ve Edebiyata Yansması”, **İdil Dergi**, C. 3, No:12, 2014, s. 42.

⁶¹⁸ **Sosyal Bilimler El Sözlüğü** (editör: Erhan Arda), s. 444-445.

⁶¹⁹ Nazan Coşkun Karataş, “Rusya’da Nihilizmin Gelişmesi ve Edebiyata Yansması”, s. 50-52.

⁶²⁰ 1931 New York doğumlu ABD’li eleştirmen, yazar, eğitimci, iletişim kuramcısı Neil Postman, New York Eyalet Üniversitesi ve Columbia Üniversitesi’nde eğitim görmüş, New York Üniversitesi’nin Kültür ve İletişim Fakültesi’nde 40 yılı aşkın bir süre öğretim üyesi olarak görev yapmış, aynı üniversitenin Medya Ekolojisi Programı’nı kurmuştur. Çocukluğun Yokoluşu (1982), Televizyon: Öldüren Eğlence (1985), Teknopoli (1992) başta olmak üzere yirmi kitap ve çok sayıda makale kaleme almıştır. 2003 yılında New York’ta ölmüştür.

de “teknopoli/teknoloji çokluğu” olarak tanımlar. *Postman*’ın “teknopoli çağı” olarak adlandırdığı bu çağ, artık teknolojinin “tanrı” gibi kabul edilme sürecidir. *Postman*’a göre artık insanlar bu dünyayı, teknolojinin emirlerine göre yaşayacaktır. Çünkü 20’inci yüzyıl teknolojisi insanlar tarafından o kadar başarılı ve ümit verici bulunmuştur ki mutluluk, yaratıcılık ve hayatın anlamı bakımından, ‘din’ de dâhil olmak üzere, teknolojiden başka hiçbir kaynağa ihtiyaç duyulmamaya başlanmıştır. Öyle ki artık eski dünyada inanılan şeylerin, alışkanlıkların ve geleneklerin her birine karşılık gelen teknolojik bir alternatif vardır:

“...duanın alternatifi penisilin; aile köklerinin alternatifi yer değiştirme,⁶²¹ okumanın alternatifi televizyon; sınırlamanın alternatifi hemen elde edilen haz; günahın alternatifi psikoterapi; politik ideolojinin alternatifi bilimsel seçim vasıtasıyla tesis edilen şöhrettir. Hatta can sıkıcı ölüm muamması için bile alternatif mevcuttur. Bu muamma uzun ömürlülük sayesinde ertelenebilir ve “dondurma” sayesinde çözüme kavuşacaktır.”⁶²²

Orta çağda insanlar ne olursa olsun bütün bu yukarıdaki konularda “din”in otoritesine inanırlarken bugün de değişen bir şey olmamıştır ve insanların akli da artmamıştır. Çünkü şimdi de insanlar aynı şekilde **bilimin** otoritesine inanmakta; kendilerine **bilimsel araştırma** adı altında sunulan her türlü bilgiyi araştırmadan tasdik etmektedir.⁶²³

Ona göre bu durum şimdiye kadar doğru bilinen pek çok şeyin hızlıca çözülmesine sebep olacağı için yeni bir toplumsal düzen ortaya çıkacaktır. Bu zamanda insanların yeni meydana gelecek bu değişimler için topluma bağımsızlık kazandırabilecek; hukuk sistemi, okul ve ailenin kontrol mekanizmaları olarak devreye sokulmaları gerektiğini söyler. Bunlar vasıtasıyla, yeniyile eski, yenilikle gelenek, anlam ile kavramsal kargaşa arasındaki denge istenmeyen enformasyonları

⁶²¹ Mesela 17 Haziran 1954’te Hamburg’da doğduğu belirtilen Almanya Devlet Başkanı olan Angela Merkel, bu durumun iyi bir örneğidir. Bkz. “Merkel’in kökeni Polonya’ya uzanıyor”, Deutsche Welle, <http://www.dw.com/tr/merkelin-k%C3%B6keni-polonyaya-uzan%C4%B1yor/a-16700456>, (Erişim: 5.10.2017).

⁶²² Neil Postman, **Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni**, Paradigma Yayınları, İstanbul 2006, s. 87.

⁶²³ Neil Postman, **Teknopoli**, s. 87.

‘yok ederek’ sağlanır. Her sosyal kurumun birer sosyal kontrol mekanizması gibi iş gördüğü unutulmamalıdır.⁶²⁴

2.2.1.2. Kontrolsüz Bilgi Kaynakları ve Çocuklardan Mahremiyet ve Utanma Duygularının Kaldırması

Bilgiyi kontrol etme mekanizmalarının en önemlisi “**dinler**”dir. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren Yaratıcı olan Allah, insanları başıboş ve çaresiz bırakmamış, onlara mutlaka bir hidayet rehberi göndermiştir. Bu rehberler onlara; insanın temel soruları olan, “Neden buradayız? Nereden geliyoruz? Nereye gidiyoruz?” sorularına cevap vererek, yaratıcıyı tanımaya yönlendirmişlerdir. Tahrif edilenler de dâhil olmak üzere genel olarak dinler, insanın neleri yapması, neleri yapmaması, küfre girmemek için hangi söz ve fiillerden kaçınılması gerektiği, nelerin şirk olduğu, hangi davranışların iyi ve ahlaka uygun olduğu, hangilerinin kötü ve ahlaka uygun olmadığı gibi dünyevi her konuda otoritedir. Bunun için dinin rehberliğinin kaybedilmesi insanı derin bir şaşkınlık içinde bırakacaktır. Nitekim Batı’da olan da bundan başkası değildir. Tahrif edilmiş de olsa hayatın kökeni ve anlamı konusunda İncil’in belli bir rehberliği vardır. İncil’e inananlar, hangi kitapların okunmaması, hangi filmlerin izlenmemesi, hangi müziklerin dinlenmemesi ve çocukların hangi konulardan uzak durmaları gerektiği gibi konularda rehberlik edebilecek belli bir bilgiye sahiptirler. *Postman*’ın ifadesiyle; günümüz Batı dünyasında dini **otorite** olarak görenlerin sayısı oldukça az olduğu gibi bu insanlarda da dinin ahlaki bakımdan bağlayıcılığı yoktur. Tahrif edilmiş bir dinin insanlara rehberliği de yanlış olacağı için Batı yeni otoriteyi **bilim** olarak belirlemiştir. Din otoritesinin yerine geçen ‘bilim’, insanı istenmeyen bilgiden koruyor olsa da bilimsel kuram, ahlaki bilgiler hususunda rehberlik etmez ve bilimsel olarak adlandırılanın dışına çıkmaz. Bu bakımdan insan hayatında neye dikkat edileceği ve neye önem verilmesi gerektiği konusunda bir düzensizlik ortaya çıkmaktadır. *Postman* yeni hayat düzenleyicinin “teknoloji” olduğuna işaretle buna işaretle “**Teknopoli**” terimini kullanmıştır. Bununla “kendisine ait kuramların ahlaki anlamda işlevsiz kaldığı kültürleri kastedildiğini belirtmektedir.⁶²⁵ Bu toplumda artık insanlar neye,

⁶²⁴ Neil Postman, **Teknopoli**, s. 87-92.

⁶²⁵ Neil Postman, **Teknopoli**, s. 96.

niçin inanacaklarını bilmez, teknoloji tarafından üretilen bilgi selini kontrol edecek kurumlardan mahrumdur ve belli bir davranış biçimi yoktur.⁶²⁶

Batı toplumlarında kutsallığı ile öne çıkan aile aynı zamanda bir sosyal kontrol mekanizmasıdır. Bu konuda yaşanan değişikliklerin ilki birinci bölümde ele alındığı üzere, Roma putperest ailesinde çocukların eğitiminin *Pater* ve *Materin* kontrolünden çıkması ile gerçekleşmiştir. *Postman* 18. yüzyılın sonlarına doğru Batı toplumlarında aile; bireylerin soğuk ve rekabete dayalı toplum karşısında duygusal korunma ihtiyacını sağlayan bir yer olarak görüldüğünü bunun da **kalpsiz dünyada bir sığınak** şeklinde ifade edildiğini söyler. Çünkü bu yıllarda çocuklar henüz din, lehçe, örf ve adetler korunarak ailede sosyalleştiriliyor; onlara verilecek bilgi aile tarafından belirlenerek sadeleştirilerek, düzenli ve ölçülü olarak veriliyordu. Hristiyan Batı kültürü de aile olmanın bir gereği olarak, çocuklarına vereceği bilgiyi kontrol ederek onların iyi bir Hristiyan olarak yetişmelerini sağlamak için çocukları üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturuyordu. *Postman*, çocuklarının edindikleri bilgileri kontrol edemeyen bir ailenin, tam bir aile sayılamayacağını iddia eder. Çünkü çocukların o ailenin bir mensubu olduğunu gösteren şey, ailenin çocuğuna aktardığı bilgi birikimidir. Bir anlamda her aile, kendi çocuğunun markasıdır. Günümüzde ailelerin bilgiyi kontrol etmesi oldukça zorlaştığı için her çocuk mensup olduğu ailenin sadece genetik özelliklerini taşımaktadır ki bu da aile kurumunu zayıflatmaktadır. Batı'da ailenin bilgiyi yöneten bir kurum haline gelmesine matbaanın gelişmesi ve her türden kitabın ortaya çıkması neden olmuştur. Bu dönemden itibaren babalar gardiyan, koruyucu, terbiyeci ve doğruluk timsali olma rolünü üstlenmişlerdir.⁶²⁷

Şu bir gerçektir ki 70'li ve 80'li yıllarda Türkiye'de yaygın hale gelen "*Teksas ve Tommiks*" gibi çizgi romanlara, özellikle erkek çocuklarının çok fazla ilgi gösterdiğini gören bazı anne-babalar ve öğretmenler, çocuklarını bu kitapların zararlarından yani Batı ahlakından uzak tutmak için koruyuculuk yapmak isterlerdi. Ama çocuklar bunları, gizli bir şekilde edinir ve yine ders kitaplarının arasına

⁶²⁶ Neil Postman, **Teknopoli**, s. 99.

⁶²⁷ Neil Postman, **Teknopoli**, s. 92.

saklayarak gizli bir şekilde okumaya çalışırlardı.⁶²⁸ Günümüzde basılı ve görsel yayınların mahzurlarını önlemek neredeyse imkânsızdır. Son zamanlarda *Elif Şafak*, *Ayşe Kulin*, *Abdullah Şevki* gibi meşhur bazı yazarların romanlarında uygunsuz cinsel içerik bulunduğu tespit edilmekte ve bazı yazarlara soruşturma açılrsa da çoğunun mahzurları, kitaplar okunduktan çok sonra ortaya çıkarılmaktadır.⁶²⁹ Aynı şekilde televizyon ve internet yoluyla gelen bilgilerin çok özel durumlar hariç, herhangi bir şekilde kısıtlaması mümkün değildir.

Çocukları etkileyen kontrolsüz bilgi kaynaklarından bir diğeri olan televizyona dikkat çeken *Postman*, televizyonun iki özelliği yüzünden çocuklar üzerinde kitap ve okul etkisinden daha fazla etki yaptığını ve onların çocukluklarını çaldığını savunur. Bu özelliklerinin ilki, televizyon seyretmek için belli bir beceri gerekmemesi ve önüne oturan herkesin oradaki görüntüleri seyredebilmesidir. Bunun için yeteneksizliğinden dolayı televizyon izleyemeyen birine hiç rastlanmamıştır. Çünkü televizyon seyredilmesi için ne zihinsel olarak ne de davranış olarak kişileri zorlayacak bir performans gerektirmez.

İkinci olarak, televizyon seyirci ayırımı yapmaz. Çocukların programını büyükler, büyüklerin programını çocuklar seyredebilir. Çünkü televizyon seti ilaçlar gibi dolapların üstlerine saklanamaz. Böyle olunca eskiden sadece anne-babasından veya okulda kitaptan öğrenebileceği sıralı bilgilerin hepsini bir anda televizyondan öğrenebilmektedir. Hâlbuki çocuk sadece okuldan ve kitaptan bilgi öğrense, bir sonraki yılın sınıf deneyimini bilemez. Çünkü yaşamamıştır. İşte televizyon bu bilgilenme hiyerarşisini çökertmiştir. Çocuk artık merakını, otoriter olarak gördüğü ve bu yüzden hoşlanmadığı büyüklerine sorarak gidermez. Bunun yerine hiç

⁶²⁸ Teksas (Il Grande Blek) 1956 yılından beri Türkiye'de yayımlanan ve kardeş yayın olan Tommiks (Captain Miki) ile birlikte çocuklar ve gençler arasında çok büyük ilgi görmüş İtalyan yapımı bir çizgi romandır. İlk yayınlandığı yıllarda bu romana olan ilgi o dereceye varmış ki Türkiye'de bütün çizgi romanlar Teksas-Tommiks adıyla anılmaya başlanmıştır.

⁶²⁹ “Pedofili içeren ifadelerin bulunduğu kitabın yazarına soruşturma” **Indigo internet dergisi**, 28 Mayıs 2019 haberi, çevrimiçi bkz. <https://indigodergisi.com/2019/05/pedofili-iceren-ifadelerin-bulundugu-kitabin-yazarina-sorusturma/> erişim: 27.09.2019; ayrıca bkz. “Bir ‘pedofili’ skandalı da Ayşe Kulin’in kitabında çıktı! Sapık ifadeler” **Yeni Akit gazetesi**, 29 Mayıs 2019, (çevrimiçi), <https://www.yeniakit.com.tr/haber/bir-pedofili-skandalı-da-ayse-kulinin-kitabında-cikti-sapik-ifadeler-777485.html> erişim: 27.09.2019; “Sapık yazar skandalında ikinci vaka! Elif Şafak’tan iğrenç satırlar”, **ahaber internet gazetesi**, 29 Mayıs 2019 haberi için (çevrimiçi), <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2019/05/29/sapik-yazar-skandalında-ikinci-vaka-elif-safaktan-igrenc-satirlar> erişim: 27.09.2019.

tanımadığı kimselerden, herhangi bir kaynaktan gelen bilgilere inanır. Aile, kendisinin bilgi ve tecrübe aktarımı yapamadığı çocuklarla baş başa kalır. Diğer taraftan televizyon, seyirci kitlesini daima elinde tutmak için yeni ve ilginç şeyler bulmak zorundadır. İnsanların en çok ilgisini çeken şeyler mahrem şeyler olduğu için, televizyona göre mahrem şeyler yoktur. Bunun için her şeyi mahrem sınırının dışına atar. Daha küçük oldukları için henüz sormayı bilmedikleri soruların cevaplarını da öğrenen çocuklar, hiç çocukluklarını yaşamadan büyüklerin dünyasına dâhil olurlar.

Yine *Postman*'a göre bütün bu yukarıda sayılan özellikleri dolayısıyla televizyon, nesiller arasındaki bilgi ve tabi ki tecrübe geçişini tamamen durdurmuş, artık yetişkinlerin çocuklara ve gençlere öğretebileceği bir şey kalmamıştır. Hatta günümüzde televizyon seyreden çocukların, anne-babaları kadar hatta daha da fazla bilgiye sahip oldukları rahatlıkla söylenebilir. Sonuç olarak bu kontrolsüz bilgiyi hazmedemeyen çocuklar, kız olsun erkek olsun henüz küçük yaşta kendilerini yetişkin gibi görmeye başlamaktadırlar. Öyle ki ergen yaşa gelmiş çoğu çocuklar, artık yetişkinler gibi giyinmekte, onlar gibi konuşmakta, onlar gibi hareket etmektedirler. Öyle ki sanki arada kuşak boşluğu kalmamış ve herkes aynı kuşaktan bireyler gibi olmuşlardır.⁶³⁰

2.2.2. Hayat Sadece Bu Dünyada Yaşanır⁶³¹: Postmodernite

Postmodernitenin genel karakteristiği olarak nitelendirilen nihilist hayatın günümüzdeki en meşhur ifadesini “**Tanrı öldü**” sözüyle veciz bir şekilde ifade eden *Nietzsche*'ye göre 19. yüzyıldan başlayarak Avrupa'da kabul gören nihilizm artık bir başka dönemine girmiş, esas nihilistlik başlamıştır.⁶³² Bunun *İhab Hassan*'a⁶³³ göre anlamı şudur: Şimdi eğer “**Hakikat**” öldüyse, o zaman teorik olarak her şeye izin

⁶³⁰ Neil Postman, **Çocukluğun Yok Oluşu ve Televizyon** (tercüme: Kemal İnal), İmge Kitabevi, İstanbul 1995, s. 101-116.

⁶³¹ Bu başlık da Casiye Suresi 24. ayetten alınmıştır. “Bir de şöyle demektedirler: ‘Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir.’ Hâlbuki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, zannetmekten başka bir şey yaptıkları yok.”

⁶³² Aydın, “Nihilizmin Tarihçesi”, s. 2, 3; Robinson, **Nietzsche ve Postmodernizm**, s. 32-33.

⁶³³ İhab Habib Hassan, Arap asıllı, ABD’li edebiyat teorisyeni, eleştirmeni ve yazar. 1925, Kahire doğumlu yazar 21 yaşında ABD’ye iltica etmiş, 1954-1970 yılları arasında Wesleyan Üniversitesi’nde, 1970’ten 1999’da emekliliğine kadar Wisconsin-Milwaukee Üniversitesi’nde öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Edebiyat ve kültür üzerine 15 kitabı, 300’ü aşkın makalesi yayınlanmıştır.

vardır. Ve her şey keyfi, tesadüfi ve göreceli ve hiçbir şey bağlayıcı değil ise “gerçeklik”; olmasını sağlamak için uğraştığımız şeydir. Bu durumda insanı engelleyecek tek şey, ağır hastalık veya ölümdür. *İhab Hassan* bu düşüncenin insanı son derece “özgürleştirici” bir şey olduğunu söylüyor.⁶³⁴ Nitekim son zamanların postmodern insanları için tek bir yasa kalmıştır; o da “tabiat kanunları”dır.⁶³⁵

2.2.2.1. Postmodernizmin İslam Dünyasında Kendine Alan Açması - Kalenin İçten Fethedilmesi: Sizinle Savaşmaya Devam Ederler⁶³⁶

Hassan “postmodern” kavramını, 1971 tarihli *Dismemberment of Orpheus: Toward A Postmodern Literature* adlı kitabı ile literatüre kazandırmıştır. Kendisiyle yapılan bir söyleşide, Batılı entelektüellerin onun bu konudaki çalışmalarına ilgi göstermediklerini ancak daha sonra bu konuda yapılan çalışmaların, kendisinin tasvip etmediği mecralara kaydırılarak sosyal değişim isteyenlerin bir uğraşı haline geldiği gerekçesiyle bu konuda çalışmaktan vazgeçtiğini belirtmiştir.⁶³⁷ Nitekim 1987 yılının sonlarına gelindiğinde postmodern kelimesi mimariden çevreye, müzikten resme kadar her konuya dâhil edilen hiçbir anlam ifade etmeyen ve isteyenin istediği şekilde kullanabileceği bir kavram haline gelmiştir. Hatta bu kelimenin, Batı dünyasında işi kavram üretmek ve bunun üzerinden geçimini sağlayan bir takım teorisyenler tarafından icat edildiğini iddia edenler de olmuştur.⁶³⁸

Ancak daha sonra *İhab Hassan*’ın belirttiği gibi postmodernizm 1990’lı yıllarda, Batı dünyasında en çok üzerinde durulan ve yoğun olarak fikir üretilmeye başlanan bir kavram haline dönüşmüştür. Postmodernizm felsefesi hakkında *Charles Jencks*, *Jean-François Lyotard*, *Jürgen Habermas* adlarının öne çıktığı görülür.⁶³⁹

⁶³⁴ Frank L. Cioffi, “Postmodern Vs: İhab Hassan’la Söyleşi” (tercüme: Serkan Işın), çevrimiçi bkz. www.poetikhars.com/webblog/bibliobot/postmodern-vs-ihab-hassan-la-soylesi erişim: 13.10.2017

⁶³⁵ Yuval Noah Harari, *Homo Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi* (tercüme: Ertuğrul Genç), Kolektif kitap, 31. Basım, İstanbul 2017, s. 417.

⁶³⁶ Bu başlık Bakara Suresi 217. Ayetin bir bölümünden alınmıştır. Bkz. “Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşsınlar”.

⁶³⁷ Frank L. Cioffi, “Postmodern Vs: İhab Hassan’la Söyleşi”; ayrıca bkz. Robinson, *Nietzsche ve Postmodernizm*, s. 44.

⁶³⁸ Mike Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (tercüme: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2005, s. 18.

⁶³⁹ Gianni Wattimo, *Modernliğin Sonu: Post-Modern Kültürde Nihilizm ve Hermenötik* (tercüme: Şahabettin Yalçın) İz Yayıncılık, İstanbul 1997, John R. Snyder, “*Modernliğin Sonu*” Hakkında, İngilizce’ye Çevirenin Takdimi, s. 7-8.

İlerleyen zamanlarda kavramın bir felsefe terimi mi yoksa sosyal durum tespiti mi olduğu hakkında tereddütler oluşmuştur. *Bryan S. Turner* (1945); postmodernitenin, her şeyden önce tüketim ile özdeşleşmiş bir kavram olduğunu; bunun da ‘ticari prosedürlerin günlük hayata girmesi ve kitle tüketim kültürlerinin kültürel sistemler üzerindeki etkisini artırması neticesinde üst ve alt kültürler arasındaki ayrımın bulanık bir hale gelmesi’ şeklinde kendini gösterdiğini söylemiştir.⁶⁴⁰

David Harvey (1935), Aydınlanma hareketinin, insanın ‘bireysel özgürlüğünün üstünü örten ortaçağ geleneğinden ve cemaatinden’ kendini özgürleştirmek için yapıldığını ve amacının ise insana, sadece aklına inanan ‘tanrısız bir benlik’ kazandırmak olduğunu söyler. Ancak herhangi bir ön bilgiye dayanmayan bu hareketin sonucunda insan, herhangi bir ruhsal ya da ahlaki amaçtan yoksun kalmıştır. İşte Batı insanına göre Postmodern teolojik proje, Tanrının hakikatini aklın kudretini de kullanarak yeniden öne sürmektir.⁶⁴¹

Postmodernizmin hoşgörü, serbestlik ve kesişen kimlikler anlamına geldiğine ikna olan Müslüman entelektüellerden biri olan Pakistanlı *Akbar S. Ahmed*’e⁶⁴² göre Müslümanlar, kimliklerini yitirmeden de Batılıların oluşturacağı evrensel uygarlığa yani “yenidünya” düzenine katılabileceklerdir. Batılılar da Müslümanların Filistin, Keşmir gibi önde gelen sorunlarının çözümüne katkıda bulunabileceklerdir.⁶⁴³

Türkiye’de de buna benzer bazı çalışmalar Müslümanlar tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Bunlardan biri olan *Nilüfer Göle*’nin “Modern Mahrem” adlı çalışması Türkiye’de sadece seküler kesimde değil, İslami kesimin bazı entelektüelleri tarafından da ilgi görmüştür. Çünkü ilk defa seküler bir sosyal bilimci,

⁶⁴⁰ Bryan S. Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm** (tercüme: İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yayınları, Ankara 2002, s. 27; Akbar S. Ahmed, **Postmodernizm Ve İslam** (tercüme: Osman Ç. Deniztekin), Cep Kitapları, 1. Baskı Ankara 1995, s. 19-23.

⁶⁴¹ Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, s. 57.

⁶⁴² 1943 doğumlu Pakistan vatandaşı antropolog Akbar S. Ahmed, Washington DC’deki Amerikan Üniversitesi’nde İbn Haldun İslami Çalışmalar Başkanı ve Uluslararası İlişkiler Profesörüdür. Dinlerarası diyalog ve küresel İslam’ın toplum üzerindeki etkisi üzerine çalışmalar yapmıştır.

⁶⁴³ Akbar, **Postmodernizm Ve İslam**, s. 302.

Müslüman kadının örtüsünü “başörtüsü düşmanlığı” yapmadan değerlendirmektedir.⁶⁴⁴

Türkiye 90’lı yıllarda “İslami hareketler” hakkında yapılan pek çok akademik çalışmaya sahne olmuştur. Bu yıllarda düzenlenen bir sempozyumda *Nilüfer Göle* “İslami Hareketler ve Postmodernizm” başlıklı bir konuşma yapmış; konuşmasında 70’li ve 80’li yıllardan itibaren hemen hemen Müslüman ülkelerin hepsinde İslami hareketlerin yükselme sebepleri üzerinde durarak **Kemalist Modernleşme** yönteminin topluma sürekli Batılılaşma ve laikliği dikte ettirmesi yüzünden başarısız olduğunu iddia etmiş ve İslami hareketlerin bu yüzden kendilerine uygun bir zemin bulduğunu söylemiştir. *Göle*’ye göre İslami hareketlerin kutuplaşmasının önü, demokratikleşme ile kesilebilecektir. Çünkü demokratikleşme, İslam ile beraber yürüyebilir.⁶⁴⁵ Nitekim 2013 yılında düzenlenen bir diğer sempozyumda *M. Kürşat Atalar*⁶⁴⁶, 80 sonrasında **yeni gelenekçi** adımı verdiği bazı İslamcı grupların **Demokrasi İslam’la bağdaşır** tezini kabul edilebilir bulduklarını söylemiştir.⁶⁴⁷

2.2.2.1.1. Postmodernizmin İslam Dinini Tahrif Etme Çalışmaları

Postmodernizmin fikir babalarından olan *Jean-François Lyotard*; **anlatı**⁶⁴⁸ adını verdiği bir **değerden** söz eder. Ona göre postmodern zamanlarda **anlatılar**, bir üst anlatıya veya büyük anlatıya başvurmak suretiyle aşılamayacak bir çoğulluk ve farklılık taşır ve her bir anlatının biçimi diğer anlatı biçimiyle ölçülemez. Artık

⁶⁴⁴ N. Akbulut Arıkan, “Modern Mahrum: ‘Modern Mahrem’ Üzerine Bir Değerlendirme”, çevrimiçi bkz. https://www.academia.edu/23297606/Modern_Mahrum_Modern_Mahrem_%C3%9Czerine_Bir_De%C4%9Ferlendirme (1-8), s. 6-7. erişim: 12.04.2019.

⁶⁴⁵ Nilüfer Göle, “İslami Hareketler ve Postmodernizm” **İslam Düşüncesi Sempozyumu Bildiriler Tartışmalar** (hazırlayan: Mehmet Bekaroğlu), Beyan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1993, s. 107-116.

⁶⁴⁶ Doktora tezini “Türkiye’de Radikal İslamcılık” hakkında yapan Atalar, başta Zaman gazetesi olmak üzere gazete ve dergilerde yazılar yazdı. ‘Batı’nın Kaynakları (Mark A. Kishlansky)’ kitabından başka; Kur’an’ın Zihni İnşası (Seyyid Abdüllatif), Batı Düşüncesinde İslam (Albert Hourani), Modern Küresel Sistem (Immanuel Wallerstein), İslam’da Modern Eğilimler (H. A. R. Gibb) kitaplarını Türkçeye çevirdi. Düşüncede Devrim ve On Tez başlıklı iki kitabı bulunmaktadır.

⁶⁴⁷ Mehmet Kürşat Atalar, “80 Sonrası Türkiye’de ‘İslâm Düşüncesi’nin Problemleri ‘Modernist İslâm’ Söyleminin Eleştirisi” **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri** (editörler: İsmail Kara-Asım Öz), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013, (538-549), s. 539, 4. dipnot.

⁶⁴⁸ “Anlatı: Olaylara dair bir izahı, bağlantılı ve planlı bir şekilde iletmeye yarayan bir yapı dâhilinde dilin düzenlenmesidir. Bu bakımdan bir anlatı, olaylar silsilesine başvurur.” Bkz. **Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar**, s. 239.

Batı'da büyük anlatılar çökmüştür. Onların yerini evrensellik iddiası olmayan türlü türlü sınırlı anlatılar alacaktır.⁶⁴⁹

Postmodernizm bu şekilde kendini **büyük anlatılara karşı şüphe ettirerek** gösterecektir.⁶⁵⁰ Büyük anlatıların başında gelenler semavi dinler olduğuna göre en çok şüpheliği hak edenler de **semavi dinler** olacaktır. Bunun için *Bryan S. Turner*; hem postmodernizmin hem de postmodernitenin İbrahimî dinlerden doğan değerler ve kurumlara yönelik önemli bir meydan okuma olduğunu iddia etmiştir. Aslında modernite Hristiyanlığı bu meydan okuma ile daha önceden karşılaşmıştır ama İslamiyet bu durumu postmodernizm ile yaşayacak ve postmodernite, **İslam'ın küresel olarak dışlanmasına sebep olacaktır.**⁶⁵¹

Turner bunu şu şekilde açıklamaktadır: Postmodernleşme sürecinin birçok açıdan büyük bir 'sekülerleştirme' süreci olduğunu anlamak önemlidir. Postmodern düşünce, dünyadaki bütün dinsel açıklamaları yalnızca **büyük anlatılar** olarak gördüğü için dinlerin kendilerini postmodern kültür eleştirisinden korumaları imkânsızdır. Bunun yanında çoğulcu inanç, rastgele bağlanma ve dinsel deneyim, postmodern hayat tarzıyla yani sekülerizasyonun kültürel çoğulculuk olduğu fikriyle bağdaşmaktadır. Kişi aynı anda birden fazla inancı yaşayabilir veya rastgele bir dine bağlanabilir veya çeşitli dinsel deneyimler yaşayabilir. Postmodernitenin getirdiği sekülerliğin nedeni sadece rasyonel düşünce değildir. Bilakis insanlar, hergün karşılaştıkları/zulümler (küfür, şirk, öldürme, zina, hırsızlık, dolandırıcılık vb.) ve bunların sorgularken yıpranırlar ve bu yüzden inanmaktan vazgeçerler. Kültürün postmodernleşmesi, sunilik deneyimi yaratırken ayrıca dinin günlük yaşam düzeyinde de sorgulanmasını gündeme taşır. Çok kültürlü bir toplumda dinsel inançların çoğalması, köklü bir **zan** (göreceleştirme yani bana göre veya sana göre) etkisi yaratır. Günlük hayat, ilahi vahyin yönlendirmelerinden uzaklaşır. Herkes kendine göre doğru bulduğu yönde ilerler.⁶⁵²

⁶⁴⁹ **Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar**, s. 239.

⁶⁵⁰ Bryan S. Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm**, s. 30.

⁶⁵¹ Bryan S. Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm**, s. 35.

⁶⁵² Bryan S. Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm**, s. 273.

2.2.2.1.2. Postmodernitenin İslam'ı Etkisizleştirme Yolları

2.2.2.1.2.1. Müslümanların Medya Yoluyla Etkisizleştirilmesi:

İslam'ın Anarşi Ve Düzensizlik Yaratan Bir Güç Olarak Nitelenmesi

Akbar S. Ahmed, Körfez savaşı sonrası, Müslümanların elini kolunu bağlayan bir takım gelişmelerin yaşandığını; bunların en önemlilerinden birinin de Arapların ortak bankası olan **Bank of Credit and Commerce International (BCCI)**'ın Pakistan iştiraki ile ilgili olarak dolandırıcılık, yolsuzluk, defter tahribatı, uyuşturucu trafiği gibi sahtekârlıkların yapıldığına dair 1991 yılında; patlayan skandal olduğunu haber verir. Söz konusu bankada kilit rollerde bulunan Müslümanların bu kirli işlere karıştığına dair iddialar, medyanın bu konuya daha ziyade ilgi göstermesine sebep olmuş, bütün dünya bu haberle çalkalanmış ve bu olay sebebiyle Batılı medya Müslümanları **suç kültürü/criminal** diye tanımlanan bir bağlamda görmeye ve göstermeye başlamıştır. Medyanın Müslümanlara karşı bu aşırı menfi tavrı ve yalan haberleri o kadar çok yönlü olmuştur ki bu durum Müslümanları çaresiz ve güçsüz bırakmıştır. Diğer taraftan insanlardaki gerçek ile yalanı ayırt etme sağduyusuna da büyük bir darbe vurmuştur.⁶⁵³

Bir diğer olay *Mücahit Gültekin*'in bir makalesinde bahsettiği Saadet Özkan adlı bir öğretmene 29 Mart 2017 tarihinde bizzat *Melania Trump* tarafından ABD'nin **Uluslararası Kadınlar Cesaret Ödülü**'nü bir basın ordusu önünde vermesidir. Özkan'ın bu ödüle layık görülme nedeni, Menderes ilçesinde 6 kız öğrenciye cinsel istismarda bulunulmasını ortaya çıkarması ve istismarda bulunan okul müdürünün yargılanmasını sağlamasıdır. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından 2007 yılından bu yana verilen bu ödülün hedef kitlesi insan hakları, insani yardım, kadına yönelik şiddet, cinsiyet eşitliği alanlarında mücadele eden kadınlardır.⁶⁵⁴

⁶⁵³ Akbar S. Ahmed, **Postmodernizm Ve İslam**, s. 16

⁶⁵⁴ Mücahit Gültekin, "ABD Dış İşleri Türkiye'deki İstismar Vakalarıyla Niçin İlgileniyor?" **İslami Analiz**, (26.3.2018), (çevrimiçi), bkz. <http://www.islamianaliz.com/yazi/abd-dis-isleri-turkiyedeki-istismar-vakalarıyla-nicin-ilgileniyor-3602#sthash.FL6XCyeW.UwPROy0b.dpbs> erişim: 12.04.2019; ayrıca bkz. "Saadet Öğretmen ödülünü Melania Trump'tan aldı", **NTV**, (29 Mart 2017), https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/saadet-ogretmen-odulunu-melania-trumptan-aldi,RgPtRQQIOUCDbkJMQES_WQ erişim: 14.04.2019

Bu olay vesilesiyle, Türkiye'deki bazı medyanın doğru ya da yalan olduğuna bakılmaksızın **cinsel istismar** başlığıyla verdiği haberlerini artırdığına şahit olunur. Bunlardan biri de Karaman'da Ensar Vakfı ile bağlantısı olan bir öğretmen ile ilgili olan cinsel istismar davasıdır. Yukarıda Pakistan'daki Arap katılım bankasıyla ilgili aktarılan olayda Müslümanların kilit rollerde bulunması medyanın ilgisini artırdığı gibi bu olayın da Ensar Vakfı'yla ilgisi aynı şekilde medyayı çekmiş ve özellikle BBC tarafından çok özel önem verilen bir haber olmuştur. Bu haberler tüm dünyaya servis edilerek, bütün Müslümanların **cinsel istismarcı** olarak tanınmasına yardım etmektedir.⁶⁵⁵

2.2.2.1.2.2. Yerel Kültürleri İslam'la Eşleştirme

Postmodernite ile ilgili olarak *Jean-François Lyotard*'ın bir başka tespiti de genel olarak zamanımızda bir gevşeme yaşanmasıdır.⁶⁵⁶ Bu gevşeme veya vazgeçme durumu, medyanın İslam ve Müslümanlara karşı, yalan ya da gerçek olup olmadığına bakmadan yaptığı yayınlar yanında, yerel bir takım kültür ve gelenekleri İslam ile eşitleme yoluyla da olmaktadır. Başlık parası, berdel, levirat, taygeldi gibi bir takım yerel evlilik uygulamaları İslam'ın uygulamaları gibi gösterilmektedir.⁶⁵⁷ Yine evlilik yaşı ile ilgili olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın '9' yaşındaki kızları evlendirme fetvasının olduğu iddiası da bu amaçla ileri sürülmüştür. DİB Başkan Yardımcısı *Prof. Dr. Huriye Martı* bu iddiayı, **böyle bir fetvanın olmadığını** söyleyerek reddetmiştir. Ancak bunu ifade ederken; küçük yaşta evlendirmenin fizyolojik olarak mümkün olmadığını söyleyerek seküler bir dil kullanma ihtiyacını da hissetmiştir.⁶⁵⁸

⁶⁵⁵ Bu konuda Selin Girit'in 18 Nisan 2018'de BBC Türkçe sayfası için hazırladığı "Ensar Vakfı, iş arkadaşları ve köylülerin gözüyle Karaman zanlısı Muharrem B." adlı haber, üzerinde değerlendirme yapılmaya değerdir. Bkz.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160418_karaman_ensar_vakfi erişim: 14.04.2019

⁶⁵⁶ Jean-François Lyotard, "Postmodern Nedir Sorusuna Cevap", **Postmodernizm içinde** (hazırlayan: Necmi Zekâ) Kıyı Yayınları, İstanbul 1994, s.45.

⁶⁵⁷ Tuğçe Poyraz Tacoğlu, "Türkiye'de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri Ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi", **ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. II, No: 4, Aralık 2011, (114-144), s. 127.

⁶⁵⁸ Huriye Martı, "Diyanet'le ilgili daha asılsız bir haber üretilmezdi", **Diyanet İşleri Başkanlığı Resmi İnternet sitesi**, (4 Ocak 2018), (çevrimiçi), <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/11167/diyanetle-ilgili-daha-asilsiz-bir-haber-uretilemezdi> erişim: 14.04.2019; İslam'da erkek olsun kız olsun, evlenmekte yaş sınırı bulunmamaktadır. Bkz. Kemalüddin İbnü'l-Hümmam, **Fethu'l-Kadir**, Daru'l-fikr, Üçüncü baskı, 1977, I-X, c. 3, s. 187.

Bazı hikâyelerde genel olarak, zalim kişilerin zulümleri anlatırken, kadınlara yapılan bu zulümden gelenek ve bir miktar da din mesul tutulur. Mesela *Cihan Aktaş*'ın 17 Nisan'da *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Toplumsal Araştırma ve Uygulamalar Merkezi* tarafından tertip edilen **Toplumsal Cinsiyeti Kavramını Konuşmak** başlıklı toplantıda gerçek hayattan alıntılarla anlatıldığı 'kayınvalidesi ve eşi tarafından tuvalette ayakları elleri bağlayarak ölüme terk edilen kadın' hikâyesi oldukça acıklıdır.⁶⁵⁹ Bu derece zulümlere belki binde bir rastlansa veya bunu yapan kişilerin akıl sağlıkları yerinde olmasa veya içki, uyuşturucu vs kullanarak yapsa bile gerek anlatıcı gerekse de okuyucu veya dinleyici, olayın bu yönünü unutup bu gibi olayların –kendi dışlarında- her daim gerçekleştiği hissine kapılmaktadır. Buna binaen *Melek* ve benzeri nicesine bu acıyı tattırın koca ve onun annesi üzerinden bütün koca ve kayınvalideler ve dindarlar sorgulanmaktadır.

Yerel kültürleri İslam'la eşleştirme konusu **akademik** çalışmalarla da desteklenmek istenmiştir. Bunların en başta gelenlerinden birisi *Hidayet Şefkatli Tuksal*'ın "Kadın Aleyhtarı Rivayetlerde Ataerkil Geleneğin Tesirleri" başlıklı doktora tezidir.⁶⁶⁰ Tuksal'ın burada, kadın aleyhinde olduğunu iddia ettiği hadisleri, bazı atasözleri ve benzeri sözlerle birlikte ele alarak; sahih hadislerin de bazılarını İsrailiyattan olduğu, diğerlerinin de erkek egemen kültürlerin tezahürü olarak ele alarak değerlendirdiği tarafımızdan tahkik edilmiştir. Tuksal bu şekilde, İslam'ın ana kaynağından biri olan hadisleri **israiliyyat veya yerel kültürler** seviyesine indirdiği görülmektedir.⁶⁶¹ Mesela "Kadının Yaratılışı İle İlgili Rivayetlerde Ataerkil Geleneğin Tesirleri" adlı 2. bölümde ele aldığı hadisler, hadis âlimlerinin sıhhatinde ittifak ettikleri hadislerdir. O ise bunları "ataerkil Müslüman dünyanın tasavvur alanında herhangi bir değişikliğe uğramadan aynen varlığını sürdüren bir takım geleneksel kabuller" olarak nitelendirmektedir. Ve "Kadınların Akıl Ve Din

⁶⁵⁹ Yasemin Çoban, "Toplumsal cinsiyet kavramını konuşmak, çalıştayından izlenimler..." **akoder**, (29.4.2019), (çevrimiçi) <http://akoder.net/yazi-yasemin-coban-157.html> erişim: 4.05.2019.

⁶⁶⁰ 2014-2017 yılları arasında Mardin Artuklu Üniversitesi Antropoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak görev aldı. Evli ve üç çocuk annesi olan Hidayet Tuksal, halen Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı'nda Yrd. Doç. olarak görev yapmaktadır. Kendini Müslüman feminist olarak tanımlayan Tuksal, akademisyenliğinin yanı sıra Başkent Kadın Platformu adlı derneğin üyesidir. (çevrimiçi), <https://fdbb.kku.edu.tr/Bolum/Sayfa/AkademikPersonel> erişim: 6.1.2018.

⁶⁶¹ Hidayet Tuksal, "Kadın Aleyhtarı Rivayetlerde Ataerkil Geleneğin Tesirleri", **Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı**, 1998.

Bakımından Durumları İle İlgili Rivayetlerde Ataerkil Geleneğin Tesirleri: Eksiklik Söylemi” başlıklı 3’üncü bölümde, aile içinde kadınların kocalarına itaat etmesi ile ilgili tavsiyeleri, rivayet edilen hadis malzemesine **sosyokültürel** doku ile etkileşim sonucunda ilave ettirildiğini iddia etmektedir. Tuksal’ın hadisleri **metin tenkidi** metoduyla değerlendirdiğini iddia ettiği tespitlere göre raviler, rivayetlerin muhtevasına kadın aleyhtarlığını ve geleneği taşımışlardır.⁶⁶²

Tuksal’ın gelenekçi bakış açısıyla ilişkilendirdiği hadislerden biri olan “kadınların aklının ve dininin noksanlığı” ile ilgili hadis, *Tuğba Kocaman* tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmış ve neticede hadisin hem metin ve hem de sened bakımından **sahih bir hadis** sonucuna varılmıştır.⁶⁶³ Diğer taraftan bu hadisler 1400 yıllık İslam kaynağı birikiminin bir parçasıdır. Günümüzde tartışma konusu yapılan bu rivayetlerin, sened ve metin bakımından Allah Rasulü’ne isnad edilmesi hususunda şimdiye kadar herhangi bir menfi görüş bildirilmemiştir.

2.2.2.2. Postmodernizmin ‘Müslüman Kadın’ları Hedef Alması: Müslüman Feminist Kadınların Ortaya Çıkması

Osmanlı devletinde modernleşmek için başlanan nokta, devletin **dini dayanaklarını** ortadan kaldırmaya yöneliktir. *Ayşe Saraçgil* hedeflenen bu büyük değişimi gerçekleştirmek için değişimi isteyen ve gerçekleştirmek için hazır bekleyen İstanbul’un belli başlı ailelerinin bulunduğunu; bunların da Müslüman topluma yönelik ilk eleştirilerini evlilik ile ilgili adetler, aile düzeni, kadın erkek ilişkileri ve kadın hakları gibi konular üzerinden yaptıklarını söyler.⁶⁶⁴

⁶⁶² Hidayet Şefkatli Tuksal, **Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri**, OTTO yayınları, 4. Baskı, Ankara 2012, s. 91-13, 124 ve 279.

⁶⁶³ Tuğba Kocaman, “Kadınlar Hakkında ‘Aklın ve Dinin Noksanlığı’ Nitelemesini İçeren Hadisin Tahrici Tenkidi ve Değerlendirilmesi” (Yüksek lisans tezi), **Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı**, 2017; Hidayet Şefkatli Tuksal, **Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri**, 2. Baskıya Önsöz.

⁶⁶⁴ Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 14-15. Ayşe Saraçgil hakkında, kitabını basan İletişim Yayınları’nın tanıtımı şu şekildedir: 1954 yılında Ankara’da doğdu. 1974’te Ankara Üniversitesi DTCF Tiyatro Bölümü’nden mezun oldu. Burs ile geldiği İtalya’da Roma Pro-Deo Üniversitesi’nde televizyon programcılığı ve kitle iletişimi üzerine iki yıllık bir eğitim gördü. Roma Üniversitesi’nde modern tarih yüksek lisansı yaptı. 1977-1984 yılları arasında, Avrupa işçi sınıfı tarihi üzerine araştırmalar yapan Lelio e Lessi Basso Vakfı’nda çalıştı. 1985 yılında Università di Napoli L’Orientale, Facoltà di Studi Arabo Islamici e del Mediterraneo’da Türkçe okutmanlığı yapmaya başladı. 1996’dan bu yana aynı üniversitede Türk dili ve edebiyatı ve Osmanlı tarihi profesörü. Bkz. <https://www.iletisim.com.tr/kisi/ayse-saracgil/7178#.XKXwuJgzblU> erişim: 4.04.2019.

Deniz Kandiyoti ise Tanzimat dönemindeki feminist hareketin milliyetçilik hareketlerinin himayesinde kadın konusunu ele alırken bunu; kadınların okuryazar olmaları, eve kapatılmamaları ve erkeğin birden fazla evlenmemesi şeklinde toplam 3 konuda çerçevelediğini belirtir. Çünkü o dönemde modernite **insan hakları** bağlamında değil **kadınların eğitimi** üzerinden yürütülmektedir. Ve o dönemde revaçta olan düşünceye göre **Batılı tarzda** (yani mektep veya üniversite) bir diploması ya da eğitimi olmadığı için **cahil** sayılan annelerin eliyle (kadınların değil), sıg çocuklar yetiştirildiği, böyle eğitimsiz erkeklerin de düzenbaz oldukları, dolayısıyla istikrarsız evlilikler, tembel ve üretken olmayan bireyler meydana geldiği iddia ediliyordu. Modernitenin gereği olarak bu eleştiriler modernleşme yanlıları tarafından; Osmanlı ailesinin **geleneksel** olduğu söylemi ile aşığılanmasını gerektiriyordu. Onlara göre devlet ve toplumun yenilenmesi için **aile reformu şarttı**.⁶⁶⁵

Günümüz Postmodern dönüşümünün de yine aileden ama bu defa **kadın ve aile** veya **anneler** değil, sadece **kadın** veya **kadınlar** üzerinden başladığı görülür. Osmanlı'daki Modernleşme süreci Kanun-i Kadim'in başlıca esaslarını tartışmaya açarak başlatıldığı gibi şimdi de eleştiriler 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun üzerinde yoğunlaşır. Şöyle ki 80'li yıllara gelindiğinde, feminist hareket, bu defa medeni kanunun aile hayatında erkeğin üstün konumunu muhafaza ettiğini seslendirmeye başlar. Bu kanunda da aile reisinin erkek olması, ailenin ikametini belirlemesi, bütün önemli kararları aile adına onun alması, alenin geçiminden sadece erkeğin sorumlu olması gibi konulardan şikâyetçi olduklarını bildirirler. Söz konusu kanuna göre kadının bir işte çalışmak veya bir ekonomik aktivitede bulunmak için kocasının iznine ihtiyacı vardı. Anne ve babanın, çocukların sorumluluğunu eşit bir şekilde paylaşmak sorumluluklarının bulunması; bir anlaşmazlık durumunda çocukların velayetinin babaya bırakılmasına engel olmuyordu. Yine kanun, evlendiği andan itibaren kocasının soyadını taşımaya başlayan kadına, evin idaresinin sorumlusu olarak ailenin refah ve mutluluğunun devamı için kapasitesi ölçüsünde

⁶⁶⁵ Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar**, s. 106; Şemseddin Sami de yazılarında Osmanlı'nın geri kalmışlığını, ailenin istenilen şekilde olmadığına bağlar. Ona göre hem kadınlar, hem de erkekler eksiktir. Bu durumun ailenin ıslah edilerek düzeltilebileceğini, buna da kadınlardan başlamak gerektiğini iddia eder. Bkz. Şemseddin Sami, **Bir Elde İğne Bir Elde Kitap**, s. 83.

kocasına yardım etme vazifesini yüklüyordu⁶⁶⁶ Ancak bu çalışmalar Müslüman kadınları etkilemedi. Çünkü bu seküler feminizmin aile söylemleri, Müslüman ahlakına uyum göstermiyordu.⁶⁶⁷

Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda, bütün bu şikâyetlerin ardından feminist yapılanmaların önce aileyi toplumun en ataerkil kurumu olarak ilan ettikleri ve **aile içi şiddet teorileri** üretmeye başladıkları görülür. Bu yeni feminist akım 1971-1983 yılına kadar yaptığı çalışmalarda **aile içi şiddet** iddialarını sistemleştirebilmek için **ataerkil sistem ve kadınların istismarı**”adında yeni bir teori geliştirmişlerdir.⁶⁶⁸

Bu yıllarda Batı’da feminist kadınlar ses getirecek faaliyetlerde bulunmaya devam etmişlerdir. Bu bağlamda ilk kadın sığınma evi 1974 yılında Londra’nın Chiswick bölgesinde açılmış 1976’da **Kadınlara Karşı İşlenen Suçlar Uluslararası Kurulu** Brüksel’de çalışmalar yapmış ve bu çalışmaların sonucunda, konunun TV ve radyolarda **toplumsal sorun** olarak ele alınmaya başladığı görülmüştür. Söz konusu sürecin Türkiye’de **aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet, cinsel taciz** son olarak **kadın cinayetleri** gibi daha öncesinde kullanılmayan kavramlarla seslendirilmeye başlaması ise 1980’lere rastlar. Türkiye’de kadın sığınma evlerinin ilki 1990’da kısmen seküler bir semt olarak tanınan Bakırköy’de açılmıştır. İkincisi ise 1995’de daha dindar tanınan Eyüp semtinde çocukları da kapsayacak kapasitede, Mor Çatı Derneği tarafından açılmıştır.⁶⁶⁹

⁶⁶⁶ Ayşe Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s.250; Deniz Kandiyoti, “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”, s. 113; Sera Reyhani Yüksel, “Türk Medenî Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2014, C. 18, Sayı: 2, (175-200), s. 184.

⁶⁶⁷ Gazeteci Özlem Albayrak’a göre seküler feminizmde kadın kendini ailesi için feda etmezken, Müslüman feministler kendilerini aile içinde tanımlarlar. “Seküler feminizmin “kadın ailesi için kendini feda etmesin” sav sözünü “ama kadın ailesiz de kalmasın” şerhiyle kabullenmek, feminizmin yeni bir yorumu değil midir ve bu yorum “İslamcı feminist işte” demek suretiyle burun bükülecek kadar değersiz midir?” Bkz. çevrimiçi, Özlem Albayrak, “İslamcı feminist!” **Yeni şafak Gazetesi**, 15 Mart 2008, Cumartesi.

⁶⁶⁸ Emine Öztürk, “Türkiye’de Aile İçi Şiddet, Kadın Sığınma Evleri Ve Din” (Doktora tezi), **Marmara Üniversitesi İlahiyat Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı**, 2008, s. 32-40.

⁶⁶⁹ Öztürk, **Türkiye’de Aile İçi Şiddet**, s. 121-135.

2.2.2.2.1. Modern Feminist Kadının Müslüman Kadın Dünyasına Girmesi

Müslüman kadınların dâhil olmaya başladığı feminist hareketlenme, 1980 yılından itibaren Müslüman kadınların **başörtü mücadelesi** için başlattıkları örgütlenme çalışmalarlarıyla başlar. Müslüman kadınların hareketine, Batıcı laik kadınlar **Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği** gibi oluşumlarla karşılık verdiler. Ancak 1980 sonrasında liberal, sosyalist ve feminist hareketler BM'in **Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi** şeklindeki anlaşmayı Türkiye'nin de imzalaması için bir imza kampanyası başlattılar.⁶⁷⁰ Bu esnada Türkiye'de yoğun biçimde **başörtüsü** yasağının uygulandığı, dikkatlerden kaçmamalıdır. Üniversite eğitime devam etmek isteyen dindar genç kızlar ve aileleri, kızlarının yüksek tahsil yapmasını istemekte ama Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) buna izin vermemektedir.

Türkiye'de 1990 yılında bu defa kendilerine **anti-Kemalist** sıfatını veren ikinci bir grup feminist ortaya çıktı. Bunlar yukarıda sözü edilen **Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi** kapsamında çalışan gruplardı. Onlara göre aile ve devlet iki **ataerkil** kurumdu ve bunlarla baş etmek gerekiyordu. Bu amaçla 1990 yılında –belediyelerin de yardımıyla- kurumlar yoluyla toplumu değiştirme yönünde kurumsallaşmaya giderek farklı bir adım atarlar. Bu kurumların ilki “Kadın Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi” diğeri “Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı”dır. Bu olayların üzerinden bir müddet geçtikten sonra yazdığı yazılarda *Yeşim Arat*, ilk bakışta birbiriyle alakasız görünen bu her iki kurumun, Türkiye'deki feminist eylemlerin sonunda ortaya çıktığını ifade eder.⁶⁷¹ Çünkü Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı'nca yayınlanan bir broşürde bir kadın sığınma evi kurma düşüncesinin **Aile İçi Şiddete Karşı Kampanyasıyla** birlikte doğduğu belirtilir.⁶⁷² Dolayısıyla “BM'in

⁶⁷⁰ H. Bayram Kaçmazoğlu, “Türkiye’de Kadın Sorunu Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 22, 1995, s. 76-90. “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi” anlaşması BM genel kurulunda 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılmış, 14 Ekim 1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf erişim: 18.04.2019.

⁶⁷¹ Yeşim Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik İçinde** (Editör: Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba; Çeviren: Nurettin Elhüseyni; Yayına hazırlayan: Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, (82- 98), s. 97.

⁶⁷² Yeşim Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, s. 94.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi” anlaşmasından başlayarak bütün çalışmaların feministlerin sistemleştirdiği feminist hareketin bundan sonra **Aile İçi Şiddet Mücadelesi** şeklinde yürütüleceğini göstermektedir.

Burada 1999 yılında Hizbullah tarafından kaçırılarak vahşice öldürülen *Konca Kuriş*’i anmadan geçmemelidir. Batı menşeli hemen her harekette olduğu gibi feminist hareket de **kansız** olmadı. Kadınların eşitlik mücadelesini dini referanslara dayandırmaya çalıştığı için Müslüman feminist diye tanımlanan ama aslında İslam dini hakkında sadece kulaktan dolma bir takım bilgi kırıntılarına sahip olan *Konca Kuriş*’in öldürülmesinin feminist hareketin genel olarak bütün Müslüman kadınları etkilemesi için hedef alındığını düşündüğümüzü söylemek isteriz.⁶⁷³

Bütün dünyada feministlerin en çok çatıştığı anlayış Müslümanlık olmasına rağmen feminist çalışmaların anti-Kemalist feminist grubun başını çektiği *Şirin Tekeli*; Türkiye’de kadın-erkek bütün Müslümanları feminist harekete dâhil etmeyi başaran önemli bir kişiliktir.⁶⁷⁴ Çünkü Osmanlı zamanında görüldüğü gibi feministler modern/seküler bir hayat talep ederler ve nefislerine hoş gelmeyen her türlü kuralı özgürlüklerinin ihlali olarak görürler ve genel olarak bütün İslam ahlakına karşı çıkarlar. Bu yüzden feministler İslam’dan uzak durur ve Müslüman kadınlarla mücadele ederler. Nitekim yukarıdaki paragrafta ifade edildiği gibi Türkiye’deki **kemalist feminist kadınlar** 1980 sonrasında ortaya çıkan **İslamcı tehdide karşı** örgütlenen kadınlardır. Yine bu kadınlar, Müslümanlarla mücadele etmek için Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği’ni kurmuşlardır. Derneğin ilk başkanı *Aysel Ekşi* kuruluş amaçlarının **kadınların dilediği gibi giyinme özgürlüğü** söyleminin arkasına gizlenerek, gerçekte toplumu Ortaçağ’a/yani İslam’a döndürme ve Cumhuriyet’i yıkıp şeriat düzeni getirme çabası içinde olanlara karşı Atatürk devrimlerini ve Cumhuriyet’i korumak için karşı olduğunu belirtir.⁶⁷⁵

⁶⁷³ Kuriş; ibadetin Türkçe yapılabileceği, kadınların regl dönemlerinde namaz kılıp oruç tutabileceği, Kur’an’da çarşafın olmadığı, Kur’an’da kadın ve erkeğe eşitlikçi yaklaşımın olduğu, kadınların da erkekler gibi cuma ve cenaze namazına katılabileceği, erkeklerle birlikte namaz kılabilceği gibi söylemleri, feminist söylemlerle denk düşmektedir. Bkz. Hacı Özdemir, “İslami Feminist Konca Kuriş Üzerine”, **International Social Sciences Studies Journal**, C. V, No:31, 2019, (1569-1581).

⁶⁷⁴ Bizce Şirin Tekeli’nin çalışmaları, Müslüman feminist tipinin oluşturulması bakımından İslamî İlimlerde araştırma konusu yapılmalıdır.

⁶⁷⁵ Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”,s. 98.

Ancak *Şirin Tekeli* ve *Nilüfer Göle* gibi anti-kemalist modern kadınlar, Müslümanların doğrularına karşı ters fikir beyan etmezler ve İslamcı olarak tanımladıkları eğitilmiş Müslüman kadınları kendileriyle aynı seviyede görürler. Diğer Kemalist grup feministler gibi onları dışlamaz ve onlara karşılıklı birbirlerini tanımayı önerir. Bu grup, başörtüsünden dolayı dışlanan, okuma hakkı elinden alınan, bu yüzden kalpleri öfke ile dolu Müslüman kadın ve kızlara **hangi düşünceden olursa olsun kadınların baskı altında tutulamayacakları ve cinsiyetleri yüzünden ayrıştırılmayacakları** şeklindeki sloganlarla yaklaşırlar. Böylece normalde birbirine zıt iki grup arasında kurulması mümkün olmayan yakınlık kurulur ve her feminist kadının, hangi politik yapıdan ve hangi inançtan olursa olsun bunlara karşı çıkması gerektiği niyeti üzerine mutabakat sağlanır. Böylece bu grup *Yeşim Arat*'ın ifadesiyle Müslüman kadınların bazılarının gönlüne girmeyi başarılır.⁶⁷⁶

Anti-Kemalist feministler **Kadın Kütüphanesi** şeklindeki oluşumlarla, Müslüman toplumda kendileri gibi **feminist kadınların** sayılarını artırmayı amaçlarlar. Bu konuda Arat'ın sorduğu şu soru çok önemlidir: Türkiye'de Kadın Kütüphanesi'ne ihtiyaç var mıydı? Üstelik *Yeşim Arat*'ın ifadesiyle bu kütüphane feminist hareketin kendine meşruiyet kazandırmak niyetiyle açıldığı için bu meşruiyet, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin desteğiyle sağlanmıştır.⁶⁷⁷

Normal şartlarda Türkiye'de ayrıca kadın kütüphanesine ihtiyaç yoktur. Çünkü kadın ve erkek herkes normal olarak bütün kütüphanelerden eşit olarak faydalanabilmektedir. Ancak anti-kemalist kadınlar, Müslümanları kadın veya erkek, kendi feministlik halkalarına katmanın yolunu kimsenin karşı çıkamayacağı **kadın hakları** söylemi ile bulmuşlardır. Aslında kemalist reformcular ve çağdaş feministler birbirlerine karşıt değildirler. Yine *Yeşim Arat*'ın ifadesiyle her iki seküler grubun amacı geleneklere ve ahlaki sınırlara karşı çıkarak evrensel hak arayışıdır.⁶⁷⁸ Dolayısıyla yukarıda zikrettiğimiz üzere anti-kemalist kadınlar da tıpkı kemalist kadınlar gibi dine karşıdırlar ve Müslüman feminist kadınlar onlarla aynı seviyede

⁶⁷⁶ Arat, "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", s. 97; Ayrıca bkz. Sedef Öztürk, "Eleştiriye bir yanıt", **Kaktüs Dergisi**, No 4, Kasım 1988, s. 28, 30. Bu konudaki birlik söylemleri için bkz. <http://ka-der.org.tr/hakkimizda/> erişim: 25.03.2019.

⁶⁷⁷ Yeşim Arat, "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", s. 95.

⁶⁷⁸ Yeşim Arat, "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", s. 98.

değildir. Türkiye'nin CEDAW anlaşmasına imza atmasından sonra iki grup arasında pek bir yakınlığın kalmaması ayrıca dikkat çekicidir.

Liberal sosyalist feminist gruplar, Türk toplumunda avamdan bazı erkeklerin, mahremi olmayan yabancı kadınlara yönelik hitaplarında kullandıkları; erkek ile kadın arasına bir anlamda mahremiyet babında mesafe koyan geleneksel **bacı** söylemi yerine BM'in anlaşmalarında kullanılan **Kadın/Women** kelimesini kavramlaştırma sürecini başlatmışlardır. Yeni ortaya çıkan bu kavram, Müslümanları da rahatsız etmemiştir. Çünkü Müslümanlara göre kadın kavramı başta anne olmak üzere ailedeki bütün değerli bireylerin genel adıdır.

2.2.2.2.2. *Nazîz Kadın*⁶⁷⁹ *Bilinci Oluşturma Çabaları: İslamcı Feminist Derneklerin Kurulması*

Burada *Anthony Giddens*'in dediği gibi modernitenin kendine has özelliklerinden birisinin yayılmacılık olduğu, bunu da kurumlar aracılığıyla meydana getirdiğini tekrar hatırlayalım⁶⁸⁰ ve feministliğin Müslümanlar eliyle yayılmasını sağlayan önemli bazı derneklere seküler ya da dindar diye adlandırılan her iki kesimin de yine dernek veya vakıflar vasıtasıyla örgütlendiğini gözönünde bulunduralım.⁶⁸¹

Feminist hareketin **başörtüsü mücadelesi** vasıtasıyla yine **ataerkil** kavramı üzerinden Müslüman kadınları kendilerine çekmeye çalıştıkları bu dönemde tıpkı Tanzimat'tan sonraki dönemde olduğu gibi **kadın ve hakları** başlıklı yayınları artırdığı gözlenmiştir. Araştırmacılar bu dönemde akademik alanda sayısız kitap, tez ve makale yayınlandığını haber verir.⁶⁸²

Bu konuda *Nazife Şişman*'a yöneltilen; **neden herkes Müslüman kadınların haklarıyla ilgileniyor?** sorusu konuyu açıklayıcı mahiyettedir. *Şişman* bu soruyu; küreselleşen kapitalizmin **yeni küresel ahlak** adı altında oturtmak istediği bir takım

⁶⁷⁹ “(Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.” Nisa, 4/34.

⁶⁸⁰ Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik**, s. 11.

⁶⁸¹ Örnek olarak bkz. <http://www.keig.org/kadin-orgutleri/> ; <https://acikacak.org/sivil-toplum-kurulusu/kadin-dayanisma-vakfi>

⁶⁸² H. Bayram Kaçmazoğlu, “Türkiye’de Kadın Sorunu Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 22, 1995, (76-90), s. 81-82.

davranış kalıplarının var olduğunu ve bu kalıplara karşı Müslümanların kadın-erkek ilişkileri ve cinsel ahlak anlayışlarının, sorun teşkil ettiğini haber verir. Müslümanlardan da bu sorunu çözmesi beklenir. Şöyle ki Müslümanlardan eşcinsellerle ilgili biraz daha hoş görülmesi olmalarını, daha evrensel değerlere uymak için biraz daha yeni yorumlar yapmalarını, erkeğin kavvamlığı modern kadın ve erkeğin eşitliğine engel olduğu için bertaraf etmelerini istemektedirler. İşte böyle teklifler/zorlamalar altında bıraktıkları Müslümanlardan dini hükümlerden taviz vermelerini beklemektedirler. Müslümanlar; cinsiyet, kadın erkek eşitliği, Müslümanların cinsiyetler arası münasebetleri gibi konuları ele alırken işte böyle bir atmosferin içinde konuşmaktadırlar.⁶⁸³

Amargi Kadın Akademisi'nin düzenlediği “Amargi Feminizm Tartışmaları”nın “Dindar Kadınlar ve Feminizm” başlıklı buluşmada ‘Reçel Blog’ adlı Müslüman feminist kadınların fikirlerine yer veren bloğun kurucusu olan ve bir üniversitede araştırma görevlisi olan *Feyza Akınerdem*; İslami feminizm ile Müslüman dindar kadınların feminizmi üzerine konuşma yapmış ve konuşmasında İslami feminizmi **Kuran mesajları ve normlarının ataerkil yorum ve uygulamalarına karşı çıkan bir hareket** olarak tanımlamıştır. Ona göre İslam'ın yaygın olduğu ülkelerde feminist aktivistler ve entelektüellerin mücadele alanı şer’î hükümlerin uygulanma biçimleridir. Çünkü bu uygulamalar, kadınlar canlarını yakmaktadır ve kadınlar canlarının yandığı bu hükümlere karşı çıkmaktadırlar. Mesela kadınlar boşanma, miras ve recm olaylarına karşı bir İslami feminist hareketi ortaya çıkartmaktadır.⁶⁸⁴

⁶⁸³ Nazife Şişman, Müslüman Kadın Feminist Olabilir mi?, Dünya Bizim, 20 Şubat 2012, <https://www.dunyabizim.com/soylesi/musluman-kadin-feminist-olabilir-mi-h8820.html> erişim: 25.03.2019.

⁶⁸⁴ Feyza Akınerdem, “Başörtülü Feminist Olmak Çelişki Değil” **bianet**, 08 Nisan 2012, Pazar 14:42 <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/137492-basortulu-feminist-olmak-celiski-degil> erişim: 25.03.2019. Feyza Akınerdem reçel blog’da şöyle tanıtılıyor: Boğaziçi mezunu. Son 10 yıldır Türkiye’de kadın hareketinin içerisinde yer almış, farklı siyasi, etnik ve dini öznelliklere sahip kadınların bir araya geldiği kadın ağlarının kurulması için çalışmalarda bulunmuştur. Reçel-Blog kurucuları ve editörlerindedir. 2014’te kurulmuş olan blog, kadınların ve özellikle Müslüman kadınların gündelik hayat deneyimlerini eleştirel bir perspektiften anlatan öznel hikâyeleri yayınlamaktadır. Bkz. <https://www.istekadınlar.com/feyza-akinerdem-kimdir-biyografi,641.html> erişim: 25.03.2019.

Genel olarak Türkiye’de feminizmin gelişimini anlatan ve *Şirin Tekeli*’nin hazırladığı **Türkiye’de Kadın Hareketinin Tarihi** adlı çalışmada, Tanzimat’tan sonra ilk defa 1997’de kurulan ve tüzüğünde açıkça siyasetle uğraşacağını belirten ilk derneklerden biri olan KA. DER’e (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği) kadar olan feminist hareketin kurumlaşma çalışmalarını kronolojik sıralamayla verilmiştir.⁶⁸⁵ Burada dikkat çeken detaylardan birisi 1989 yılında feministlerin devlette temsil edilmelerini sağlayacak olan “Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı” ve sonrasında Çalışma Bakanlığı’na bağlı olarak Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün kurulmasıdır.

Kendilerini **Müslüman feminist** olarak tanımlayan kadınların kurduğu Başkent Kadın Platformu; “muhafazakâr/dindar olarak adlandırılan kadınların bir araya gelerek 1995 yılında kurulmuştur. Kuruluş çalışmalarında etkin rol alan *Hidayet Tuksal*, dönem başkanlığı sistemiyle çalışan kuruluştaki iki dönem başkan olarak görev almıştır. Platformun⁶⁸⁶ şimdiki başkanı *Zeynep Göknil Şanal*, Platform üyesi ve AK Parti kurucularından *Fatma Bostan Ünsal* ve *Berrin Sönmez* en tanınmış Müslüman feministler olarak dikkat çeker. Temsilci ve üyelerinin çoğunluğunun başörtülü olması nedeniyle bu platform 28 Şubat ve sonraki süreçte başörtüsü yasağının ortaya çıkardığı **hak ihlallerine** karşı verdiği mücadele ile adını duyurdu. Bu grubun çalışmaları yukarıda faaliyetlerini zikrettiğimiz anti-Kemalist feminist gruplardan da destek gördü.⁶⁸⁷

Hazar Eğitim Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği Kasım 1993 tarihinde şimdiki başkan *Ayla Kerimoğlu* ile birlikte bir grup tesettürlü-Müslüman kadın tarafından kurulmuştur. Dünyayı ve olayları **kadın bakışı** ile değerlendirdiğini söyleyen **Hazar Derneği** amacını; kadınların, gençlerin ve çocukların güncel problemlerine hukuki, sosyal, siyasal çözümler bulmak ve ekonomik varlıklarını geliştirecek çözüme yönelik projeler üretmek olarak ilan etmiştir. Ayrıca kişiler ve

⁶⁸⁵ Şirin Tekeli, “Türkiye’de Kadın Hareketinin Tarihi”

⁶⁸⁶ Platform başkanı ve bazı üyelerinin dönemin bakanının ‘2017’de boşanmalar azalıyor’ sözüne verdikleri ibretlik tepki için bkz. “**Başkent Kadın Platformu: Hem Müslüman hem feminist kadınlardır**” haberi için bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43320529> erişim: 25.03.2019.

⁶⁸⁷ <http://www.sivilsayfalar.org/2017/07/20/baskent-kadin-platformu-dernegi-baskani-zeynep-goknil-sanal-15-temmuz-sonrasi-sivil-toplumun-etkili-olma-olasiligi-kalmadi/> erişim: 25.03.2019.

gruplar arası diyalog, iletişim, dayanışma, işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak, kadınların ve gençlerin kişisel gelişimine yönelik çalışmalar yapmak, eğitim ve öğretim açısından donanımlı hale getirmek, maddi ve manevi açıdan desteklemek de derneğin diğer amaçlarıdır.⁶⁸⁸ Son kanun düzenlemeleriyle büyük bir problem haline gelen **süresiz nafaka** yükümlülüğü hakkında hazırladığı raporla gündem olan dernek; bu konuda kemalist ve anti-kemalist dernekler gibi **adalet terazisini** toplumun gerçeklerini göz önünde bulundurarak kurduklarını ve **kadın yoksulluğunun** toplumun bir gerçeği olduğunu iddia ederek süresiz nafakanın aynı şekilde kalması için mücadele etmesiyle tanınmıştır.⁶⁸⁹

Takip ettiğimiz kadarıyla önde gelen tanınmış Müslüman kadınların kurduğu derneklerin çalışmalarının diğer feminist hassasiyete sahip kadınlarla aynı çizgide bulunduğu söylemek mümkündür. Başkent Kadın Platformunun üyelerinin çoğu görüşleri de feminist taleplerle uyumludur ve hepsinin ortak yönü İslam'ın bazı hükümlerinin günümüzün problemlerini çözmek için uygun olmadığı veya kadına karşı haksızlık içerdiği şeklindedir. Miras, şahitlik, kocaya itaat, özgürlük, eşcinseller, küçük yaşta evlilik, mahremiyet gibi konularda, İslam'ın hükümlerini te'vil etmeye meyillidirler.

2.2.2.2.3. Feministlere Göre Müslüman Erkek ve Dönüşümü

Müslümanların **modern** tanımına dâhil olmak için hızlıca değiştirdikleri dış görünüşleri sebebiyle, Müslüman erkeklere **bukelamun** adını veren *Ayşe Saraçgil*; Cumhuriyetle beraber kendini modern olarak tanımlayan erkeklerdeki değişimi şöyle özetler: evde haremlik selamlık uygulamasını terk etmiş ve ailenin kadın fertleriyle beraber bir arada oturmaya başlamıştır. İslam'ın emrettiği mahremiyet sınırlarını kaldırmaya ilave olarak, ev içinde daha çok vakit geçirmeye başlamıştır.⁶⁹⁰ Ona göre Cumhuriyet ile beraber, devletin temelindeki dayanışma, karı-koca arasında değil de, baba ile kız arasında olmaya başlamış, Mustafa Kemal de buna işaret etmek için pek çok sayıda kız evlat edinmiştir. O, halkına örnek olmak için bu kızların eğitimiyle

⁶⁸⁸ **Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği Tüzüğü**, <http://www.hazarderneği.org/tuzugumuz/> erişim: 18.04.2019.

⁶⁸⁹ Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği, süresiz yoksulluk nafakası değerlendirme raporu hazırladı." (20 Şubat 2019), (çevrimiçi), <https://www.posta.com.tr/hazar-derneginden-suresiz-yoksulluk-nafakasi-degerlendirme-raporu-2098015> erişim: 18.04.2019.

⁶⁹⁰ Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 254.

yakından ilgilenir ve onların kamuda görev yapmalarını teşvik ederdi. Böylece Mustafa Kemal'den başlayarak milletin bütün babaları, her fırsatta kızlarına verdikleri önemi göstermeye çalıştılar.⁶⁹¹

Cumhuriyet'in inşa etmek istediği kadın tipini, Mustafa Kemal'in çevresindeki kadınlarla göstermek istediği açıktır. Bu yıllarda yeni devletin modernliğini, resmi bayramlarda veya bayrak törenlerinde bayrak taşıyan şortlu, okul önlüklü ya da asker üniformalı genç kızlar ya da balo salonunda dans eden tuvaetli kadınlarla gösterildi. Kızların üniversite eğitime teşvik edilmesinin yanı sıra üniversite eğitimi gören kızlara devlet kadroları açıldı. Avukat ve benzeri serbest meslek sahibi olan kadınlara tartışmasız **öncülük** rolü verildi.⁶⁹²

Bu şekilde İslam dininin hükümlerinden uzak seküler bir düzende yetişen feminist kadınlar, günümüzde Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mustafa Kemal'in değişiklik yaptığı Aile Kanununa göre görev ve sorumluluklarını belirlenen **kocadan** rahatsızlık duymaya başladılar. Çünkü bu Medeni Kanun, kocayı ailenin reisi ve evlilik birliğinin temsilcisi olarak kabul etmekteydi. Üstelik kanuna göre ikamet yerini seçen kocadır ve ailenin geçimini sağlamakla da o görevlidir. Kanun, kadının aile saadeti için kocanın yardımcısı olarak ikinci bir rol oynayacağını açıkça ifade eder. Bunun da ötesinde feministlere göre Atatürk'ün kurduğu devlet de ataerkil özelliklere sahiptir; aile, medya ve eğitim sistemi gibi diğer ataerkil kurumları onaylayıp meşrulaştırmaktadır.⁶⁹³

Feminist düşüncenin bu durumdan rahatsızlık duyduğunu söyleyen yazar *Ayşe Saraçgil*'e göre bu kanun, kadının hâkimiyet sınırlarını daraltmaktadır. Cumhuriyet/modernite ile beraber erkekler kadın dünyasına dâhil edilmiş bu da kadınların cinsiyetlerini öne çıkarmalarına da mani olmuştu. Aile reformunun kendilerine ait dünyalardan yoksun bıraktığı modern Türk kadın ve erkekleri, ev içi hayatın alışılmış cinsel sınırlarını yok sayan bu burjuva ev kültürünü derin psikolojik zorlanma duyguları ve sıkıntıyla yaşayarak geçirmek zorunda kaldılar.⁶⁹⁴

⁶⁹¹ Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s.246-247.

⁶⁹² Kandiyoti, **Modernin Cinsiyeti**, s. 112.

⁶⁹³ Yeşim Arat, "Türkiye'de Modernleşme Projesi Ve Kadınlar", s. 94.

⁶⁹⁴ Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 254.

2.2.3. Şeytanların Dostları⁶⁹⁵; Müsrifler ve Savurganlar

Postmodern kültürün eklemeli bir özellik taşıdığını söyleyen Jean-François Lyotard, **eklektizmin** çağdaş genel kültürün sıfır derecesini oluşturduğunu söyler. Şöyleki dünyanın bir yerindeki bir adet veya teknolojik gelişmeler hemen her toplumda karşılık bulmakta ve aynı şekilde kullanılmaktadır. Çünkü artık dünyanın her yerinde aynı şeyler tüketilmektedir ve aynı davranış kalıpları sergilenmektedir.⁶⁹⁶

Postmodern ölçülere göre **gösterişçi tüketim**⁶⁹⁷ yapabilenler üst kültür tabakasına mensup sayılır ve aşağı tabakalar istemsiz bir şekilde onlara derin bir saygı ve bağlılık içinde olurlar.⁶⁹⁸ İslam terbiyesiyle bağdaşmayan bu hareketler **Hümeze** suresinde tanıtılmıştır.⁶⁹⁹

Allah'ın (c.c.) en sevmediği davranışlardan biri olan israf ve savurganlık; postmodern toplumlarda itibar kazandıran bir davranış olarak teşvik edilir. Jean Baudrillard'ın ifadesiyle zamanımızda **“tüketim kahramanları”** örnek alınır. Burada ölçü; **bana fırlatıp attığın şeyi söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim** cümlesindeki manadır. Yani kim en çok harcama yapabiliyor ve en gösterişli bir hayat yaşayabiliyorsa; bunu da **hayatlarıyla ödüyorsa** postmodern toplumlarda **en büyük olmayı** o hak kazanır.⁷⁰⁰

2.2.3.1. İsrif Kültürü

Müsrif tüketime odaklanmış biri olduğundan onun için önemli olan tüketim nesnesi ile kurduğu bağıdır; din, dil, ırk, ideoloji gibi kategorilerin önemi yoktur. Bu nedenle hangi dünya görüşüne sahip olursa olsun herkes dış görüntüsü ile beğeni

⁶⁹⁵ Bu başlık İsrâ Suresi 26 ve 27. Ayetlerinden alınmıştır. “Akrobaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma! Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan da rabbine karşı çok nankördür.”

⁶⁹⁶ Jean-François Lyotard, “Postmodern nedir sorusuna cevap”, **Postmodernizm İçinde**, s.50.

⁶⁹⁷ Mübeccel B. Kiray, **Tüketim Normları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma** (editör: Nigan Bayazıt), Bağlam yayıncılık, 1. Basım, İstanbul 2005, s. 27.

⁶⁹⁸ Bu bağlılığın şiddeti sosyal medyada ‘takipçi sayısı’ ile ölçülmektedir.

⁶⁹⁹ “Servet toplamış ve onu sayıp durmuş olan herkesin vay haline! O, malının kendisini sonsuzca yaşatacağını zanneder.” Hümeze, 104/2-3.

⁷⁰⁰ James Dean ve benzerleri gibi. Bkz. Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, s. 40-45. “Bugün bir yığın şeyi çöpe attım” günümüzde çok kullanılan bir söz. Ayrıca James Dean için bkz. S. Serdar Serter, “Sinemada Yıldız İmgesi: James Dean Ve Asi Gençlik (Rebel Without A Cause-1955)”, **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, No: 1, C. IV, 2016, s. 371-391, (çevrimiçi), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/234676> erişim: 10.04.2019.

toplamak ister.⁷⁰¹ Bu durum son zamanlarda dindar sayılan Müslümanlar için de söz konusudur. Tüketici kapitalizmin dâhil olmadığı hiçbir alanın kalmamıştır. ‘Süslü Müslüman’ anlamında ‘süslüman’ kelimesinin kullanılıyor olması bunun göstergelerinden biridir.⁷⁰² Müslüman kadınlara hitap eden moda ve hayat tarzı dergileri yayınlanmakta ‘teberrüc’ Müslüman kadının örtüsü olarak tanıtılmaktadır.⁷⁰³

Erol Sungur, israf ve taklidin, günümüz Müslümanını **kulluk** ile **sekülerlik** arasında git-gel yapmasına sebep olduğu ve neticede prestij kazanmak için **azıcık ondan azıcık bundan** faydalanmaya çalışan bir dindar tipi ortaya çıkardığını belirtir. Bunun sonucunda, İslam dininin emrettiği değerler aşınmakta, dini prensipler temelli bir hayat tarzının oluşturulamamakta ve fakirlerin görmezden gelmesine sebep olmaktadır. Çünkü Müslümanlar da postmoderniteye göre **üst** olan tabakalarla aralarındaki farkı kapatmak amacıyla, estetik ve tüketimi öne almışlardır.⁷⁰⁴

Bu anlamda birkaç yıl evveline kadar moda dergilerinden fırlamışçasına giyinen, son model araçlarda gezinmeyi alışkanlık haline getiren, marka mekânlarda boş zaman harcayan **dindar mahalle** olarak adlandırılan kesim buna dâhil edilmişken, özel üniversitelerin açılmasıyla bu kesimin üniversite çağında olanlarının üniversitelere yerleşmesi sonucunda buraların kantinleri bu gençlerin zaman harcamalarına uygun tarzda dizayn edildiği görülmektedir. Artık orta kesim zengin dindarlarının **kitle insanı** tiplemesine uygun olan genç üyelerinin boş vakit harcadığı yerlerden biri de üniversitelerdir veya **üniversiteler** farklı kategorilerde ama modernliğin tezgâhında şekillenmiş bireylere uygun mekânlardır.⁷⁰⁵

⁷⁰¹ Lise dönemim öğrenci olaylarıyla tanınır. Sol görüşlü olduğunu söyleyen arkadaşlar Mark’ın ‘Kapital’ini bize de okutmaya çalışırlar ve okul idaresine karşı disiplinsiz davranışlarda bulunurlardı. Bir gün ‘boykot’ yaptıklarını söylediler. Bütün okul yemekhanede toplandı. İçlerinden birisi bize konuşma yaptı. Bu kızların hemen hepsi, uzun saçlı, saçları örgülü ama dağınık, yeşil parkalı ve kot pantolonluydular. Bize yerli malı kullanmamızı, lüks Amerikan mallarını kullanmamamızı tavsiye ediyorlardı. Bir de saçlarımızı şampuanla yıkamayıp yeşil sabun kullanmamızı, lükse ve süse önem vermememizi tavsiye ettiler. Şimdi dağa eşkiya çekmek isteyen internet siteleri bile dış görünüş itibarıyla göze hitap eden, süslü genç erkek ve kızları kullanıyor.

⁷⁰² Mehmet Ali Aydemir, “Süslü: Yenidünyanın Tematik İnsanı”, **Toplumsal Tipler İçinde** (editör: Mehmet Ali Aydemir), Açılım Kitap, 1. Basım, İstanbul 2016, s. 455.

⁷⁰³ ‘Teberrüc’ için bkz. Zeki Duman, **Kur’an-ı Kerim’de Örtünmenin Sınırları**, İstanbul 2011, s. 91, 121-123

⁷⁰⁴ Erol Sungur, “Postmodern Tüketim ve Dindarın Seçkinlik (Elitlik) Göstergeleri”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 10, No: 2, Aralık 2017, (1277-1298), s. 1294-1295.

⁷⁰⁵ Bunu görmek için üniversitelerin kantin ve bahçelerinde birkaç saat geçirmek yeterlidir.

2.2.3.2. Müsrifler ve Çalışmanın Amacı

“Süslü” tanımına karşılık gelen bireylerin hayalini kurduğu hayatı yaşaması için daha çok para kazanmaya ihtiyacı olduğundan vaktinin büyük bölümünü çalışarak para kazanmaya ayırması gerekmektedir. Çalışmaktan arta kalan vaktini tüketim etkinliği ile geçirir. Onun için 19’uncu yüzyıldaki halefi ‘aylak’ gibi tüketimden çok tükettiği nesnelere hakkında uzmanlaşan, ince zevklerin insanı değildir. O, kaba bir tüketim alışkanlığına sahip, kendisine sunulanı itirazsız kabul eden ve pop ikonlarıyla bir takım ortak özellikler kurmaya çalışan kimsedir.⁷⁰⁶

2.2.3.3. Müsrifler ve Eşya

İsraf, şahsi eşyalarda olduğu gibi ev eşyalarında da kendini göstermektedir. Geçmişte eşyaların dayanıklı olması, nesilden nesile aktarılması insanları mutlu ederken şimdi, belli sürelerde eşyaların atılıp yenilerinin alınması muteber olmaktadır. Sayısız eşya üretilmekte, bir müddet kullanılmakta ve piyasadan kaldırılarak yerine yenileri konmaktadır. Bu duruma ayak uydurmakta zorlanan insan, eskiden basit eşyaların bile medeniyetini meydana getirirken artık buna gücü yetmemektedir.⁷⁰⁷

Bir örnek vermek gerekirse eskiden bazı nesnelere yüklenen simgesel anlamlar vardır. Evliliklerin simgesel bir göstergesi olan alyanslar, yazılı bir kural olmamakla beraber, ömür boyu birlikte yaşamının simgesi olarak kabul edildiği için eşler onu evlilikleri müddetince takar ve değiştirmeyi düşünmezlerdi. Günümüzde bir tüketim aracı haline dönüşen alyanslar da değiştirilmeye başlanmıştır. ABD’de evli çiftler her yıl eski alyanslarını değiştirmeye teşvik edilmiş, neticede dünyanın hemen her yerinde böylesi bir tüketim alışkanlığı meydana gelmiştir. Bu durum, alyansa yüklenen simgesel anlamı erozyona uğrattığı halde tüketim toplumunda mutluluk, müsrif olma ile doğru ilişki oluşturduğundan kitleler daha çok tükettikçe daha çok mutlu olacaklarını düşünmektedirler. Nesnelere ihtiyaç olduğu için değil, yok edilmek için üretilirler. Nesnelere için geçerli olan eskimek ya da kullanılabilir olmak ahlaki artık geçersizdir. Eşyaların ömrünü belirleyen, kişilerin ekonomik

⁷⁰⁶ Mehmet Ali Aydemir, “Süslü”, s. 454.

⁷⁰⁷ Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, s.15-18, 40.

durumları ve modadan başka bir şey değildir.⁷⁰⁸ Modası geçmiş bir nesnenin kullanımını kişinin toplumsal kimliğini zedelemektedir.⁷⁰⁹

BM'in tuttuğu raporlarda, insan kalitesinin, yemek, eğitim, doktor ve diğer maddi olarak bedeni için harcadığı şeylerle ölçüldüğü görülür.⁷¹⁰

2.2.4. Allah'ı Unutan İnsan⁷¹¹: Nihilist ve Postmodern İnsan / Müfrit

Müfrit, Kur'an-ı Kerim'de farklı anlamlarda kullanılan önemli kavramlardan biridir.⁷¹² Bizim burada kastettiğimiz anlamı ise Kehf Suresi 28'inci ayetteki şekliyle kullanılmasıdır.

“Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, arzularının peşine düşmüş, arzu ve hırslarını kendine rehber edinmiş, işi-gücü aşırılık olan, zevk ü safanın peşine düşen, gösterişin çılgınlığını yaşayanlara kapılma, onlara uyanlardan olma!”⁷¹³

Furuta kelimesi sözlükte **aşırılık, çığırdan çıkış, saçmalık derecesinde gösteriş ve çılgınlık** olarak tanımlanır. Bu durum insana hedefsizlik, gayesizlik hissettirir ve en önemlisi ulvî hasletlerin tadını almayı engeller.⁷¹⁴

Her devirde çeşitli boyutlarda yaşanan bu çılgınlıkların günümüze temel oluşturanlarının 19. yüzyılın sonlarında Batı'da, **gösterişçi aylak** ve **gösterişçi tüketim** adı verilen hayat tarzının **burjuva sınıfı erkek ahlakı** olarak ortaya çıktığı haber verilir. Toplum bu erkeklerin saygınlığını, boş ve gereksiz harcamalarına göre

⁷⁰⁸ Mehmet Anık, “Aykırı Bir Düşünür Olarak J. Baudrillard ve Gösteriş Amaçlı Tüketim” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. IX, No: 47, Aralık 2016, s. 448.

⁷⁰⁹ Mehmet Güven Avcı, “Toplumsal Çözülme ve Parçalanma: Tüketim, Bireyselleşme Ve Şiddet Üreten Aile”, **Sosyologca Dergisi**, No: 6, 2013, s. 252.

⁷¹⁰ “İnsani Gelişim Endeksi 2018 açıklandı, Türkiye 64. Sırada”, **Haberler.com**, (çevrimiçi), <http://ingev.org/haberler/ingev-haberleri/insani-gelisime-endeksi-2018-aciklandi-turkiye-64-sirada/> erişim: 9.04.2019. İnsani Gelişim Endeksi'nin ülkeler için yaşam uzunluğu, okuryazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi doğrultusunda hazırlanan bir ölçüm olduğu; bir ülkenin gelişmiş, gelişmekte olan ya da gelişmemiş bir ülke olduğunu; bunun yanı sıra ekonomisindeki etkinin yaşam niteliğini ne düzeyde etkilediğini gösterdiği belirtilir. İnsani Gelişim Endeksi ilk olarak 1990 yılında Pakistanlı ekonomist Mahbub ul Haq tarafından geliştirilmiş ve 1993 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Gelişim Programı tarafından yıllık İnsani Gelişim Raporu'nda sunulmaktadır.

⁷¹¹ “Allah, “Evet, öyle. Âyetlerimiz sana geldi de sen onları unuttun. Aynı şekilde bugün de sen unutuluyorsun” der.”, Ta ha, 20/128.

⁷¹² Bkz. Taha, 20/45, Zümer, 39/56, En'âm, 6/61.

⁷¹³ Kehf, 18/28.

⁷¹⁴ El-Mu'cemu'l-vasit, (düzenleme: İbrahim Enîs vd.), Dâru'l-fikr, ty., 2 c., C. II, s. 683; ayrıca bkz. Elmalılı, **Hak Dini Kur'an Dili**, C. 5, s. 358; Ömer Nasûhi Bilmen, **Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri**, Bilmen yayınevi, İstanbul t.y., 8 c., C. IV, s. 1951-1952; Şerafeddin Kalay, **Örnek Nesil**, 2 c., C. I, s. 129-130.

artırırdı. Ayrıca giysi, mobilya, sanat, yarış atları ya da av köpeklerinin özelliklerine vakıf olması, onun bu sınıf içinde önemli bir yer edinmesine yardımcı olurdu. Diğer taraftan tükettikleri her şeyin kaliteli olması ve tükettikleri hakkında da en ince ayrıntısına kadar bilgili olmaları gerekirdi. Onlar için çalışmak ve üretmek, **onur kırıcı** bir durum olarak kabul edilirdi.⁷¹⁵

O dönemde bu tipe karşılık gelen kadının saygınlığı da **aşk, lüks ve kapitalizm** üçlüsü etrafında belirlenir ve gösterişçi aylak adı verilen bu erkekler hayatının merkezine **kadın ve kadın için tüketimi** yerleştirirlerdi. Ancak burada kastedilen, soylu erkeklerle metres hayatı yaşayan kadınlar ve onların tüketim alışkanlıklarıdır.⁷¹⁶

Postmodernlerin tüketim adını verdikleri israf ise herhangi bir zümreye has bir fiil değildir. Kendini israf ile mutlu olduğuna inandıran bireylerin karakteristik toplamıdır.⁷¹⁷

Bizim **müfrit** olarak nitelendirdiğimiz postmodern tüketim toplumu kişiliğine; *Mehmet Ali Aydemir*; ‘süslü’ adını vermekte ve bunu “estetik kaygılar taşıyan, güzellik arayışında olan ve güzelliği satın alınabilir kılan insan tipi” şeklinde tanımlamaktadır.⁷¹⁸

Sözlük anlamı olarak süslü; insanın **Allah vergisi** şeklinde isimlendirilen, doğuştan sahip olduklarından başka, giyim-takı gibi bir takım bu ana güzelliğe artı değer katmak için ihtiyaç duyulan şeylerdir. Ama süslenmeyi bir kavram haline getirmek, onu kapitalizmin kurgusu haline getirir ki işte bu tabii bir durum değildir. Günümüzde süslenmek bir kavram haline getirildiği için bu kavrama uygun **tip insanı** ortaya çıkmıştır. *Aydemir*’in modern tipolojisine göre **süslü** kelimesinin kapitalist kurgusuna uygun olarak kavramlaştırdığı **süslü**; kendini diğerlerinden ayıran özel bir vasfı olmayan ve tüketime kapılmış olan kendisi gibi diğer benzerleri arasında bir taşıyıcı, bir örnek, bir tiptir. O sadece “**pop kültürünün ortaya çıkardığı**, kendini özel hisseden ancak sıradan ilgilerin insanı olan, kendine

⁷¹⁵ Mehmet Ali Aydemir, “Süslü: Yenidünyanın Tematik İnsanı”, **Toplumsal Tipler** (editör: Mehmet Ali Aydemir), Açılım Kitap, 1. Basım, İstanbul 2016, s. 444-445.

⁷¹⁶ Aydemir, “Süslü”, s. 446-447.

⁷¹⁷ Aydemir, “Süslü”, s. 453.

⁷¹⁸ Aydemir, “Süslü”, s. 444-445.

sunulanlar arasında bir kombinasyon yapan, karşı durmayan itaat eden, sahip olduğu tüketim evreni içinde **nesne anlamı paylaşan insandır.**⁷¹⁹

Böylece ortaya yeni bir orta sınıf çıkmıştır. Bu sınıf; estetik, üslup, hayat tarzı ve duygusallık gibi nefse yönelik arzu ve heveslere önem verir. Bu da sanatçı sıfatıyla çalışan insanların ve aracı sanat mesleklerinin sayısını artırdığı gibi⁷²⁰ bu tip mesleklerin toplumda saygı görmesine de sebep olur. Bu hayat tarzı anlayışı ile Batı dünyasındaki sanatçılarda bulunan bohem⁷²¹ hayatı, toplum tarafından kabul edilebilir bir hale gelmiştir.⁷²² Böylelikle **sanat**, ahlakı zayıflatmış ve **konROLSÜZ benlik/müfrit** adını verdikleri özgürleşme ile nefis-i emarenin peşinde **haz ahlakını** ortaya çıkarmıştır ki bu, birinci bölümde işaret ettiğimiz burjuva sınıfı püriten ahlakının evrim geçirmiş halidir.⁷²³

Tüketim/israfın teşvik edilmesiyle birlikte kişiler her anını nefsinin istediği şekilde yaşamaya başlayınca hayat da artık bir sorumluluk olmaktan çıkarak **gösteri/furuta** haline gelmiştir. Kişiler artık kendini ne kadar görünür yaparsa o kadar **değerli** olduğunu zannettiği için bu değeri elde etmek isteyenler, bir tarz ve biçim potansiyeli olarak, **teşhirci insan - gösterişçi/müfrit (süslü)** tipolojisini üretmektedirler.⁷²⁴ Bu teşhircilik, kişinin utanma duygusuyla ters orantılıdır.

⁷¹⁹ Aydemir, “Süslü”, s. 452-453.

⁷²⁰ Araştırmacıların 1970 yılında New York’ta yapılan bir sayıma dayanarak verdikleri bilgiye göre bu sayı o senelerde 100 bin civarına yükselmiştir. Bkz. Mike Feathersone, **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü** (tercüme: Mehmet Küçük), Ayrıntı yayınları, 2. Basım, İstanbul 2005, s. 87-88

⁷²¹ “Çingenelerin göçebe ve başıboş yaşamlarına benzer biçimde günü gününe, tasasız, derbeder bir yaşayışı olan, günü gününe yaşayan sanatçı, sosyal yapıya karşı uyumsuz tavrıyla gündeme gelmektedir. Onlar gibi olmayı reddederken onları değiştirmeyi amaçlayan bohem, her şeyden önce eser üreten, var olduğu sosyal ilişkilerin ötesini görebilen kişidir. Bununla birlikte sahip olduğu umursamaz tavırla, aylak yaşama alışkanlığı çoğu zaman mensup olduğu toplum tarafından dışlanmasına yol açar. Karşılıklı reddedişin meydana getirdiği yalnızlık, bohem için vazgeçilmez bir nimet ve olumlu bir durum olarak görülmüştür. Hiçbir ahlâki kuralın olmadığı, sosyal en ufak bir kaygının taşınmadığı bu yaşam tarzı, sırf vakit geçirmek için devam ettirilen günlerle doludur ... Aslında tembellik ve iradesizlik, olaylara ve eşyaya vakıf olamama iliklerine kadar işlemiştir. Postmodern çağa ulaşmış olmak onların gerçek yüzünü gizlemek için bulunabilecek en büyük nimettir... Yaşam tarzı boşluktan ibaret olan bu gurup, sanat ve edebiyat camiası içinde kendilerini “nihilist bir değer” olarak tanımlamaktadır.” Bkz. Mehmet Yılmaz, “Şairlerin Bohem Hayatı Üzerine Gözlemler” **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No: 36, Ocak 2014, (101-114).

⁷²² Feathersone, **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**, s. 87-89.

⁷²³ Feathersone, **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**, s. 133. Püriten için bkz. Bkz. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php> erişim: 25.12.2017.

⁷²⁴ Aydemir, “Süslü”, s. 448-449.

2.2.4.1. Müfrit ve “Haz” Ahlakı: Utanmazlık ve Teşhircilik

Teşhircilik moda olunca **mahremiyet** kavramı da anlam değiştirmiştir. Şöyle ki günümüzün modern insanlarında mahremiyet; ayıpları, kusurları, kayıpları saklamak şeklinde anlaşılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla sadece kişide eksik bulunan şeyler teşhir edilmemektedir. *Aydemir*'e göre bunun sebebi modern insanın kendini ifade edebileceği bir **niteliğinin** bulunmamasıdır. Bunun için modern insana göre **görünür olmak** değerli olmaktır. O kendisini insanların **beğenisine** sunar; teşhir edilecek şeyi yoksa bile **varmış** gibi yapmalıdır.⁷²⁵

Bu **teşhircilik/göstermek** duygusu o kadar ileri gider ki postmodern toplumlarda açık-saçıklık, zina, sefihlik ve fahişeliğin yaygınlaşır ve şimdiye kadar hiçbir zaman diliminde görünmeyen en ahlaksız davranışlar artık kimseye rezalet gibi gelmediği için her şey göz önünde, açıktan yapılır.⁷²⁶ Hatta bütün bu rezilliklerin sadece açıktan yapılması değil bir de bunların muazzam bir gönül rahatlığıyla karşılanması, üstelik kurumsallaşarak Batı toplumunun resmi kültürüyle bütünleşmiş olması şaşkınlık vericidir.⁷²⁷

Jean Baudrillard, postmodern toplumlarda cinselliğin açıktan yapılmasına; utanma, edep ya da suçluluk duygularının engel olamadığını söyler. Ona göre zamanımızda bir tek abartılı cinsellik göze batıyor ki bunun da sınırlarını belirleyebilecek bir otorite yoktur. Çünkü cinsellik, bireysel bir **çıkar düşkünlüğü** haline gelmiştir.⁷²⁸

Batı'daki bu gibi söylemlerin Müslüman gençlerinde kısmen karşılık bulduğu belirtilir. Bunun yıkıcı tesirlerinin fark edilmesinin ise zaman aldığını söyleyen araştırmacılara göre gençlerin arasında yaygın olan **beni bağlamaz** sözünün Batı'daki “anything goes” ifadesinin doğrudan tercümesi olduğuna dikkat çekerler.⁷²⁹

⁷²⁵ Aydemir, “Süslü”,s. 449-450.

⁷²⁶ Bu durum artık gazetelerin köşe yazılarına da sinmiştir. Mesela; Ertuğrul Özkök, “**Kadın bedeni kaç yaşında istemez**” 18 Nisan 2015 yazısı için bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ertugrul-ozkok/kadin-bedeni-kac-yasinda-istemez-28767640> erişim: 11.04.2019.

⁷²⁷ Fredric Jameson, “Postmodernizm Ya Da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı”,s. 63.

⁷²⁸ Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, s. 185.

⁷²⁹ İbrahim Hakkı İnal, “İslami Camiada Gençliğin Ahlak Telakkisinde Postmodern Düşüncenin Etkisi”, **Sinop Üniversitesi Uluslararası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu (6-7-8 EKİM 2016)**, (editörler: Hasan Barlak vd.), İkizler matbaası, Sinop 2016, 2 c., C. I, s. 568- 578.

2.2.4.2. Müfrit Feminist Ahlak

Müslüman Türk toplumunda yaşayan feministler; İslam'ın ahlak kurallarından çok rahatsızdırlar. Çünkü burada kadın ve erkek beraberliği **nikâhla** sağlanır. Öyle olduğu için feministler bu halk içinde **cinsel özgürlük/zina** isteklerini rahatlıkla yerine getiremezler.⁷³⁰

Feministler; cinsellik hakkında yazmak ve düşünmek istemektedirler ama bunlar toplum tarafından ayıp olarak kabul edilen şeylerdendir. Müslüman ahlakının ana konusu olan **ayıp** ve **utanma** konuları, feministleri zorlamaktadır.⁷³¹

Yeşim Arat Türkiye'deki feminizmi 1980'lerde başlatır ve o dönemde feministlerin şikâyetçi oldukları konuları, dergilerde kendilerine ayrılan sayfalarda gündeme getirdiklerini söyler. Bunlardan biri olan Stella Ovidia; artık feministler için medeni kanunu değiştirmenin bir anlam ifade etmediğini anlatır. Çünkü Müslüman toplumda hala cinsel ilişkileri düzenleyen ahlak kuralları ve temeldeki kadın erkek ilişkilerini halk kendisi devam ettirmektedir. İşte bu halk, feministlerin **cinsel özgürlük** isteklerini hoşgörüle karşılamamaktadır.⁷³²

27 Mayıs 1983'de *Şule Torun Somut*, dergisinin feminist sayfasında “genel bir değerlendirme” başlığıyla feministlerin dile getiremedikleri **özgürlük** isteklerini şöyle ele almıştır:

“feministler; cinsellik hakkında yazmak ve düşünmek istemektedirler ama bunlar toplum tarafından ayıp olarak kabul edilen şeylerdendir.’ İkinci olarak feministler ‘yazar’ olmadığı için güzel yazamaz ve kendi özel düşüncelerini ya da başına gelenleri aktaramaz, çünkü bu düşünce ve deneyimler, çok özel ve bireysel olacakları için okuyucu tarafından kabul görmez.”⁷³³

⁷³⁰ Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi Ve Kadınlar”, s. 93. Hâlbuki Batı’da feministlik ilk olarak, kanun önünde kadınların erkeklerle eşit olmamasından ve demokratik haklarının verilmemesinden dolayı 1830 yılından sonra öne çıkmıştır. Bkz. Genevieve Fraisse-Michelle Perrot, “Düzenler ve Özgürlükler”, **Kadınların Tarihi: Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı**, (editörler: Georges Duby, Michelle Perrot; tercüme: Ahmet Fethi), Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul 2005, 4 c., C. IV, s. 15.

⁷³¹ Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi Ve Kadınlar”, s. 94.

⁷³² Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi Ve Kadınlar” s. 93

⁷³³ Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi Ve Kadınlar”, s. 94.

Müfrit feminist ahlak; kadının çalışıp para kazanmasıyla yetinmez; kamusal alanda çalışırken ‘cinselliğini sergilemesi’ gerektiğini söyler.⁷³⁴ Bu yüzden Müslüman modern kadının, kamu alanında rahatsız edilmeden ya da tacize uğramadan çalışabilmek için daha önce hiç görülmedik şekilde, yeni bir işaret ve kalıplar dizisi kurması, feministleri rahatsız eder. Çünkü onlara göre çarşaf, onu giyen kişiyi gizleyerek tartışmasız dişiliğini ortaya çıkardığı halde, çarşafın tersine, kadın memurun ağırbaşlı tayyörü ve açık yüzü, ancak dişiliğini silikleştirerek ve ‘cinsiyetsiz’ bir kimliği öne çıkararak cinsel olarak elde edilemez olduğu mesajını vermesi de ‘dişiliğin’ denetim altında tutulması anlamına gelir. Böylece kadınlığını öne çıkarmayan modern Müslüman kadını; **cinsel tevazu** adını verdiği bu davranışını, simgesel bir zırh olarak görülür.⁷³⁵

Bizce müfrit feministlerin ideal modeli, *Gülcan Köse* olayıyla ortaya çıkan feministlerdir. Bunlar sadece kadınlardan meydana gelmemektedir. Nitekim *Oral Çalışlar* bunu gazetede **köşesine** taşımış ve *Deniz Kandiyoti* onun bu yazısını “Gender, Sexuality and social justice (Cinsiyet, Cinsellik ve sosyal adalet)” başlıklı bir yazıyla, Batı akademik çevrelere aktarmıştır. Böylece *Gülcan Köse*; Batı medyasına; “Türkiye’de kadınlar balığa gidebilir mi? Hareket özgürlüğü var mı? İsteddiği gibi giyinebilir mi?” Sorularının tamamına **hayır** verilecek bir örnek olarak sunulmuştur. Ayrıca feministler köprü altında **Bedenlerimiz Bizimdir** pankartı açarak, medyaya basın açıklaması yapmayı da ihmal etmemişlerdir.⁷³⁶ Bu olay, müfrit feministlerin ne denli Batı ile işbirliği içinde olduklarını ve İslam coğrafyasında yaygınlık kazandırılmak istediklerinin, bunun için **hoşgörü** şemsiyesine sığındıklarının bir örneğidir.⁷³⁷

⁷³⁴ Kandiyoti, “Modernin Cinsiyeti”, s. 113.

⁷³⁵ Deniz Kandiyoti, “Modernin Cinsiyeti”, s. 113-114.

⁷³⁶ Yazının orijinal metni için bkz. <https://www.opendemocracy.net/5050/deniz-kandiyoti/tangled-web-politics-of-gender-in-turkey> erişim: 20.02.19.

⁷³⁷ Oral Çalışlar, “**Bir kadın Galata Köprüsünde balık tutunca...**” 27/06/2008 Radikal Gazetesi, (çevrimiçi), bkz. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/oral-calislilar/bir-kadin-galata-koprusunde-balik-tutunca-885483/> erişim: 18.04.2019.

2.2.4.3. Müfrit ve Fıtrata aykırı sapmalar:⁷³⁸ ‘Beden’in Tüketim Nesnesi Olması

Günümüzde cinsiyeti, statüyü, fiziksel koşulları ve özellikle de cinsel kimliğin sunumunu etkileyen en önemli faktör **beden** veya dış görünüştür. Özellikle 1980’lerden sonra moda ve güzellik endüstrisinin, kişileri daha genç göstermek için çaba gösterdiğine şahit olunur. Bunun ilk örneklerinden biri de *Jane Fonda*’dır. Nefsani hazların önem kazandığı post-modern zamanlarda model olarak öne çıkarılan bu kadın ile verilmek istenen **düşlenen bedene sahip olan kadın** imajıdır. Çünkü o, ileri yaşına rağmen yaptığı bakım ve egzersizlerle bedenini istediği şekle getirmiş, yıllara meydan okuyan bir görünüme sahip olmuştur.⁷³⁹ Bu gibi kadın modellerinin toplumda yaygınlık kazanması için **fiziksel ve cinsel özgürleşme** gibi bazılarının kulağına hoş gelen sloganların kullanıldığı reklamlar, moda, sanat ve kitle iletişim araçları kullanılarak, beden en öne çıkarılmıştır. Ve modern zamanlarda tüketilen en güzel, en pahalı ve en eşsiz olan şey **insan bedeni** olmuştur. Çünkü her yönden tüketime elverişli bir kapasiteye sahiptir.⁷⁴⁰ Güzellik, ince bir bedene sahip olmakla eş olarak kabul edilir. Özellikle kadın üzerinden yürütülen propagandalar sonucunda kadın kendini yoktan var etmeye inandırılır. Güzel olduğuna inandırıldığı şekliyle vücudunda değişiklik yapmaya yönlendirilir.⁷⁴¹ Öyle ki eskiden beden ruh ile sarılırdı şimdi ise beden ruhu sarmalamaktadır. Sarmalayan bedenin çıplak olduğu

⁷³⁸ Bu başlık Nisa Suresi 118-119. Ayetten alınmıştır. Bkz. “Allah şeytani lânetlemiştir, o da ‘Kullarından belli bir pay alacağım, onları mutlaka saptıracağım, onları boş kuruntulara kaptıracağım, kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar, emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler’ demiştir. Allah’ı bırakıp da şeytani dost edinen kimse elbette apaçık bir ziyana düşmüş olur.”

⁷³⁹ F. Dilek Himam Er, “Modanın Yaratım Nesnesi Olarak ‘Tasarı Bedenler’”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, 2009, s. 17-22.

⁷⁴⁰ Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, s. 163.

⁷⁴¹ “Dudak dolgusu yaptıran hemşire dudaklarını kaybedebilir”, www.ntv.com.tr > **Haber** > **Sağlık Haberleri**, (2 Mayıs 2017), habere göre; Adana Çukurova Üniversitesi Hastanesinde görev yapan Merve Keleş isimli bir hemşire, kendi dudaklarını beğenmediği için daha büyük bir dudaka sahip olmak ister. Bunun için kendini doktor olarak tanıtan birine dudak silikonu yaptırır. Ancak birkaç gün sonra bilinmeyen bir nedenle dudakları şişmiş, patlayacak duruma gelmiştir. Bkz., erişim: 13.10.2017. Bu haber, modernitenin kadına dayattığı dudak modelinin kişiler üzerinde ne kadar etkili olduğunu gösterir. Şöyle ki eskiden film oyuncularının yapmaya kalkıştıkları bir estetik operasyonunu artık sıradan bir hemşire bile yaptırmak istemektedir. Bedenin kilolu olması istenmemesine rağmen, cinselliği öne çıkarmak, daha kadınsı görünmek için dudaklar dolgun hale getirilmelidir. Bunu yaptırmak için yeterli parası olmayanlar, bu haberde gördüğü gibi bunu, el altından daha ucuza ama mutlaka yaptırmalıdır.

düşünülecek olursa aslında şehvetlerin ruhu sardığı söylenebilir. Bunun için **ten** bir giysi gibi kabul edilerek **sanat** adı altında sömürülmektedir.⁷⁴²

Jean Baudrillard, günümüzde kadınlara ‘bedenini tanımak’ adı altında bir yandan ‘teşhircilik’ normal birşeymiş gibi gösterilirken, diğer taraftan bedenini tanımayan ve ona bakmayanın mutlu olamayacağı telkin edilerek, bedenine bakmayanların evliliklerde/ilişkilerinde başarısız olacağı fikri aşılansarak, bütün sorumluluk kadınlara yüklenmektedir.⁷⁴³ Postmodern kültür kalıbına uymayan kilolulara, çok çocuğu olan kadınlara ve ihtiyar insanlara iğrenilerek bakılır.⁷⁴⁴

Beden/vücut öne çıkarıldıkça, zina ilişkilerinde patlama yaşanmıştır. Çünkü tüketilmesi istenen her şey cinsellikle beraber sunulurken, nefisler şişirilmiş ve zinanın/cinsellik tüketilmesi arzulanmıştır.⁷⁴⁵

2.2.4.4. Ailenin Tüketilmesi

Batıda aile tanımının genel olarak aile fertlerinin sayısı üzerinden yapıldığı görülür. Roma putperest ailesine *Gens* denmesi de yine ailenin sayıca büyüklüğünü ifade eden bir terimdir. *Fredric Jameson*, klasik kapitalizm şeklinde de adlandırılan modern dönem aile modelinin çekirdek aile modeli olduğunu söyler.⁷⁴⁶

Modern zamanların çekirdek ailesi; bireyleri maaşlı işlerde çalışan, çalışma şartları her bir bireylere göre ayarlanan ve hiçbir zaman ailenin ihtiyaçlarını dikkate alınmayan bir ailedir. Diğer taraftan şehir hayatı, bireylere yaşamayı kolaylaştırıcı imkânlar sunmasının yanında, aile hayatını zorlaştırmaktadır. Çünkü buralarda iskân giderek pahalalanmakta ve işyerinin bulunduğu yerler iskân mahallerinden ayrıldığı için, iş ile ev arasındaki mesafeler de giderek uzamaktadır. Bunun yanında yoğun trafik çocuklar için tehlikeli olduğu için, kişiler iş yerlerine vaktinde ulaşmak için veya statü sahibi olmak için özel araçlara ihtiyaç duymaktadır. Bunlar ise pahalıdır. Modern hayatta, sağlık ve yaşlılık için, çocukların himayesi yerine, sigorta

⁷⁴² Parvin Ghorbanzadeh Dizaji, **Yaratıcı Deneyimde Bedenin Gizemi** (Sanatta Yeterlilik Tezi), Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Ankara 2017.

⁷⁴³ Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, s. 165.

⁷⁴⁴ Bu konuda Semiha Yıldırım ve onun hakkında söylenenler örnek verilebilir.

<https://t24.com.tr/haber/basbakan-yildirim-esi-semiha-yankiya-actigi-hakaret-davasini-geri-cekti,354708> erişim: 15.04.2019.

⁷⁴⁵ Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, s. 185.

⁷⁴⁶ Jameson, “Postmodernizm Ya Da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı”, s. 75.

hakkından yararlanılmaktadır. Hatta çocuksuz olduğunda bu daha da kolay olmaktadır. Bunun için ailelerin dünyaya getirdiği çocukların sayısı azalmış; var olanların yaşlı ebeveynleri ile ilişkileri neredeyse kesilmiştir. Bütün bunların yanında modern toplumda uygulanan birçok politikanın ailenin ihtiyaçlarını karşılamayacak şekilde düzenlendiği için Batıda kimsenin çok çocuğa sahip olmayı arzulamadığı iddia edilmektedir.⁷⁴⁷

Postmodernitede modernitede olduğu gibi öznenin yabancılaşması değil, öznenin parçalanması vardır. Bunun için modernitede olduğu gibi merkezli bir öznenin bulunduğu çekirdek aile modeli de ortadan kalkmıştır.⁷⁴⁸

Artık bireyin kimliğini, dini, anne-babası, akrabaları, yaşadığı coğrafya gibi kişinin yakın çevresi değil, tükettiği ürünler belirlemektedir. Aile yaşamı bu açıdan tüketim mekânı ve düzeni veren ilişkilerin yeniden üretildiği temel birimlerden biri olmaktadır. Son dönemde aile, tüketim mallarının sergilendiği, özdeşleştiği, görünür hale geldiği yer olmaktadır.⁷⁴⁹

Tüketime dayalı bir toplumda yaşayan insanların, kapitalist sistem tarafından kolayca yönetilmeleri için toplumsal gerçeklikten, toplumu toplum yapan örgütlenmelerden koparılmalrı gerekir. Bunun için toplumsal ve tarihe dayalı farklılıkları ortadan kaldırmak, birbirine benzeyen bireyler ortaya getirmek hedeflenmektedir. Böylece tüm bireylerin ulaşması gereken nesnelere aynı olacaktır. Bunları da medya, moda ve reklam belirleyecektir. Bedenler ancak belirtilen biçimde olurlarsa güzel kabul edilecektir.⁷⁵⁰

2.2.4.5. Kadın'ın Tüketilmesi: "İyi Bakılan Köleler"

Bu iddialı başlık *Jean Baudrillard*'ın postmodern zamanlarda ilgi gören kadın tipi için kullandığı bir tanımlamadır. Onun ifade ettiği üzere postmodern kalıplara göre hayatını sürdüren topluluklarda/müfrit kadına da erkeğe de postmoderniteye uygun görülen rol modelleri sunulur. Buna göre erkek de kadın da kendini aşırı

⁷⁴⁷ C. Höhn, "Federal Almanya Cumhuriyeti" (tercüme: Ekrem Yıldız), **T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Avrupa Ülkeleri Topluluğunda Aile Politikaları**, (editör: W. Dumon), Ankara 1991, s. 83.

⁷⁴⁸ Jameson, "Postmodernizm Ya Da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı", s. 75.

⁷⁴⁹ Mehmet Güven Avcı, "Toplumsal Çözülme ve Parçalanma: Tüketim, Bireyselleşme Ve Şiddet Üreten Aile", **Sosyologca Dergisi**, No: 6, 2013, s. 252.

⁷⁵⁰ Avcı, "Toplumsal Çözülme ve Parçalanma", s. 254.

beğenmeli; erkekler seçici olmalıdır. Eski çağlarda aristokrat ya da burjuva erkeklerinin statüsünü koruduğu düşünülen kadın tiplerinden yukarıda bahsetmiştik. Bunların modern zamanlardaki benzerlerine gelince onlar; para harcama konusunda hiçbir çekincesi olmayan ‘erkeklerin’ yanında aylak aylak dolaşan ‘iyi bakılan köle’ statüsünde kadın tipleridir. Bunlar kendilerini kültürel etkinliklere adanmışlardır. Aslında buradaki ‘kültür’ güzel olmakla eşleştirilen, gereksiz olanın gösterilmesi için yapılan, savurgan bir harcama şeklidir. Çünkü hep işaret edildiği gibi erkek ve kadının prestij değeri, tükettiği nesnelere eş değerdedir.⁷⁵¹

Modernitede eş seçiminin en çok öne çıkarılan yönü eşin, pek çok seçenek arasından isteğe bağlı olarak seçilmesi, cinsel mahremiyet/zina ve arkadaşlık içermesidir.⁷⁵² Evlilik kavramı yerini ‘ilişki’ sözcüğüne bırakmıştır. Çünkü bu flört olarak adlandırılan dönemde cinsellikten başka pek bir şey öne çıkarılmamaktadır. Evlilik ise zamanla başlatılan bir ilişki haline gelmiştir. Flörtün uzun süre devam etmesi bıkkınlık meydana getirdiği ya da bu kadar süren yakın ilişkinin kişilere duygusal doyum sağladığı söylenerek son verilebilmektedir.⁷⁵³

Bu çağda aşk, bir bağlılık biçimidir. Bir yakın ilişki bağlamında yakın kişi en azından ortalama düzeyde riski göze almaya istekli, tek ödülün bizzat ilişkinin sağlayabileceğini kabul eden biridir. Bir dost, sadece bu yüzden bağlı biridir. Bağlılık, bir ölçüde aşkın gücüyle düzenlenebilse de aşk duyguları kendi içinde ve tek başına bağlılık üretmediği gibi ne de herhangi bir anlamda manevi bağlılığı mümkün kılar. Bir kişi, hangi nedenle olursa olsun bir başka kişiye bağlı olmaya karar verdiğinde, ona bağlıdır.⁷⁵⁴

⁷⁵¹ Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, s. 116-117. Bu duruma uygun gelen zamane ailelerinden biri İngiliz kraliyet ailesine dair haberlerdir. “Meghan Markle ve Prens Harry'nin düğününün maliyeti ve getirisi ortaya çıktı”, **haberturk**, 19.05.2018 tarihli haber için bkz. (çevrimiçi), <https://www.haberturk.com/meghan-markle-ve-prens-harry-nin-dugununun-maliyeti-428-milyon-dolar-son-dakika-haberi-1974633-ekonomi#> erişim: 13.04.2019. Veya Katar Emiri'nin karısı Şeyha haberi için bkz. (çevrimiçi) “Dünya onları konuşuyor Katar Emiri'nin eşi Sheikhha Moza kimdir”, **internethaber** (çevrimiçi), <https://www.internethaber.com/dunya-onlari-konusuyor-katar-emirinin-esi-sheikha-moza-kimdir-foto-galerisi-1782858.htm?page=17> erişim: 13.04.2019.

⁷⁵² Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik**, s. 118.

⁷⁵³ Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik**, s. 121.

⁷⁵⁴ Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik**, s. 124-125.

Giddens'e göre bireysellik arttıkça "saf ilişki/zina" adını verdiği bir ilişki ortaya çıkar. Çünkü artık kadın-erkek ilişkilerinde, iki kişi arasında akrabalık, toplumsal yükümlülük veya geleneksel zorunluluk gibi bir kriteri yoktur. İki kişinin hiçbir sabitesi olmayan bir hayatta, karşılıklı güven duygusu sadece birbirlerine kendilerini açmaya dayalı kurulur ve birbirine bağlı olmak 'güven' kabul edilir. Bu ilişkilerde mahremiyet talebi, tamamlayıcı unsur olur.⁷⁵⁵

Bağlılığı inşa etmek zordur. Zira kesinlikle saf ilişki içerisinde karşılıklı uyumu da sağlamak zordur. Sonra birbirine bağlandığını söyleyen kişilerin, diğer potansiyel seçeneklerden vazgeçmenin getireceği risklere hazır olmalıdır. Bir ilişkinin başlangıç evrelerinde iki taraf da muhtemelen diğerinin etkinliklerini dikkatlice gözden geçirir. Çünkü bir kişinin bağlılığının çok hızlı gerçekleştiği bir dönemde yeni oluşum halindeki bir ilişkiyi bitirmek fiilen öfke yaratacaktır.⁷⁵⁶

2.2.4.6. Ana'nın Tüketilmesi

Müslüman Osmanlı ailesi için *Ayşe Saraçgil*, granit gibi sağlam, ataerkil ve ataevsel bir yapıya sahip olduğunu söyler. Bu aile erkeğin hâkimiyeti altında görünmekle beraber, kadınların da güçlü olduğunu, hele annelerin çok özel bir yere sahip olduğunu belirtir. "Osmanlı kadını" olarak da tanımlanan Müslüman Türk kadını imajı, dışardan bakıldığında; güçlü, ev yaşamını hakkıyla organize eden, çocukları ve torunları üzerinde otorite sahibi, ailenin maneviyatının koruyucusu, cinselliğin ötesine geçmiş bir "ana" olarak tasvir edilir. Osmanlı kadının kıymetini belirleyen davranışların; ağırbaşlı, içe dönük, utangaç, mütevazı tavırlar olduğunu ifade eder. Ve burada *Boudhiba*'nın⁷⁵⁷ İslam dininin, bir analar hükümdarlığı oluşturduğuna dair tespitine yer verir.⁷⁵⁸

Deniz Kandiyoti günümüz Batı toplumlarında bu durumun, kadınlar için bir eksiklik ya da kimliksizlik olarak tanımlandığından hareketle, kadınların büyük ölçüde ya bir erkeğin vesayeti altında, dolayısıyla koruma altında ve saygıdeğer; ya da korumasız, dolayısıyla hafifmeşrep görüldüğü bir kültürde, kimliğini bulma

⁷⁵⁵ Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik**, s. 17.

⁷⁵⁶ Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik**, s. 125-126.

⁷⁵⁷ Abdelwahab Bouhdiba (1932), Tunuslu Sosyoloji Profesörüdür. '**Sexuality in Islam**' adında bir kitabı meşhurdur.

⁷⁵⁸ Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 61-62 ve 76.

konusunda ciddi sorunlar olur. Ona göre Batı’da evlenmemiş olmak, soylu olarak ifade ettiği uğraşlardan biri ile meşgul olmak veya bir manastıra kapatılmak, kadına saygınlık kazandıran hususlardır. Ama Osmanlı-Türk ortamında bu ‘saygın’ bağımsız kadınlık modellerinin hiç var olmamış olduğunu çünkü her kadının (dulların bile) evlidirler. Böyle kadınların her zaman bir aile çerçevesi içine alınması, özgürlük anlayışına terstir.⁷⁵⁹

Jean Baudrillard, Batı kültüründe bir kadına “ev kadını” sıfatı verildiğinde, bunun anlamı, onların ev eşyaları olduğu ve onların üzerinde söz sahibi olduklarıdır.⁷⁶⁰ Ayrıca modern Batı toplumlarında kadınların ev içi emeğinin bir kıymeti yoktur. Çünkü bu toplumlarda sadece gözle görülen ve ölçülebilen şeyler değerlidir. Maddi bir geliri veya gideri olmayan şeylerin hiçbir önemi yoktur. Ev kadınlarının emeği de ölçülemediği için “yok” hükmündedir. Ev kadınlarının ülke ekonomisinde, üretici güç sayılmamaları, onların faydasızlığının tescil edilmesidir.⁷⁶¹

2.3. BATI NİHİLİST TOPLUMUNDA “HEVA VE HEVES” TEMELLİ AİLE DÜZENLEMELERİ

2.3.1. Ahlaksızlığın Kurumsallaşması - Yaşama Amacı “Şehvet” Olan Müfrit

Allah Teâlâ insanoğlunu eşref-i mahlûk olarak yarattığı için ona pek çok özellikler vermiş ve bu özelliklerle onu hayvanlardan, nebatattan ve cansız varlıklardan ayırmıştır. Bu nimetlerden biri de güzelle çirkini, iyiyle kötüyü ayırt etme kabiliyetidir. Bu yüzden insanların dini ve ahlakı vardır; hayvanların iyi ile kötüyü güzel ile çirkini ayırt etme kabiliyeti olmadığı için dini ve ahlakı da yoktur. İnsanın böyle ahlâkî bakımdan çift kutuplu bir varlık olması, iyilik veya kötülük yollarından dilediğini seçebilecek bir kabiliyette yaratılması, onun kurtuluş veya mahvoluşunun bu seçime bağlı bulunduğunu gösterir. Bunun için din, Allah’ın en güzel bir şekilde yarattığı kulları arasında bir bağlılık kanunudur ve kulların yaptıkları işlere göre nasıl karşılık alacaklarını bildirir.⁷⁶²

⁷⁵⁹ Kandiyoti, “Modernin Cinsiyeti”,s. 113.

⁷⁶⁰ Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, s. 116.

⁷⁶¹ Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, s. 38.

⁷⁶² Şems, 91/1-15 ve Tin, 95/1-8.

Allah Teâlâ, ehli-i kitabın kalplerinin katılaştığını ve yoldan çıktıklarını haber verirken Müslümanların böyle olmamaları için şöyle uyarır ve:

“İman edenlerin, Allah’ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılmış kimseler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardır.” Buyurur.⁷⁶³

Ayette haber verilen kalp katılığının sebebi, peygamberleriyle aralarındaki süre uzayan ümmetlerin, dünyaya düşkünlük göstermeye başlamaları ve Allah’ın emirlerini yerine getirmede tembellik yapmaları veya Allah’a karşı kendilerini haklı çıkaracağını düşündükleri bir takım yanlış düşüncelere sahip olmalarıdır.⁷⁶⁴ Çünkü iman; bilgi ve sevgi gibi iki ruh halini birlikte bulundurmaya gerektirir. Böyle bir imana sahip kişiye Allah Teâlâ tarafından gelen emir ve nehiylere göre hayatını yaşaması, hayırlı işlere teşebbüs etmesi ve güzel ahlâk ile ahlaklanması zor gelmez. İşte yeni imana gelen kalplerdeki bu duygular çok kuvvetlidir ve çabuk harekete geçer. Ama uzun zaman geçtiğinde bu duygular canlılığını kaybeder, Allah’ın indirdiği hükümlere karşı duyarsızlaşır ve kalbe katılık gelir.⁷⁶⁵

Yahudi ve Hristiyanlarda görülen kalp katılığı, makam, mevki gibi dünyalık bir takım menfaatler elde etmek veya bunları korumak amacıyla Allah’ın indirdiği kitaplardaki hükümleri ya görmezden gelmek ya da tahrifata kalkışmak şeklinde görünür oldu. Onlar Allah’ın hükümleri yerine bir takım farklı görüşlere yöneldiler. Dinin aslını değiştiren bid’atçı ve iftiracıların sözüne uydular, onları taklit ettiler, papaz ve hahamları dost edindiler. Neticede kalpleri katılaştı. En kötüsü de bu duruma gelenlere öğüt vermenin faydasız olması ve Allah’ın rahmeti veya azabını hatırlatmanın kalplerini yumuşatmamasıdır.⁷⁶⁶

Gayrimüslim Batı geleneğinin geldiği son noktada **tanrıyı öldürmek** kabullenmiştir. Çünkü Batı ahlakı artık **nihilistleşmiştir**. Batılı modern insan, tahrif edilmiş Hristiyanlık ve temsil ettiği değerleri, ahlakını bırakarak, bunun yerine akıl ve bilim ile yeni değerler koyduktan sonra nihilist bir dönüşüm yaşamıştır. Bunu da

⁷⁶³ Hadid, 57/16.

⁷⁶⁴ **Kur’an yolu: Türkçe meal ve tefsir**, C. V, s. 245-246.

⁷⁶⁵ Elmalılı, **Hak Dini**, C. VII, s. 428.

⁷⁶⁶ Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, (774/1373), **Tefsirü'l-Kur’ani'l-Azim**, Dâru'l-fikr, 1981, 4 c. C. IV, s. 311-312

önce kendini tanrı ve onun emirlerine karşı sorumlu hissetmediğini, dini emirler yerine kanunlar koyarak belli etmiştir. Bu yolla kurulmaya başlanan seküler ahlak düzeni ile Batılı insan kendisini “**kanun**”a karşı sorumlu konuma getirmiştir. Böylece insan, “vatandaş/birey” haline gelmiş, günahkâr bir varlık olmaktan çıkıp “suçlu” haline dönüşmüştür. Ancak *Nietzsche*; bu yolla elde edilen değer ve bilgi gelişiminin yanlış yoldan devam ettiğini ve bu bağlamıyla gelecek yılların insanlar için parlak olmayacağını hatta yıkıcı olacağını iddia etmiş ve bu iddiasının yirminci yüzyılın ilk yarısında –dünya savaşları ile- hemen doğrulanması üzerine Batı onu kâhin yani “kutsal kişi” ilan etmiştir.⁷⁶⁷

Nietzsche’nin hocası olan *Arthur Schopenhauer* (1788-1860) modern dünyayı “estetik olarak ayyaşlarla dolu bir meyhane, entelektüel olarak tımarhane, ahlaksal olarak da bir haydut yatağı” şeklinde tanımlar.⁷⁶⁸

Kısaca yukarıda ifade ettiğimiz seküler ahlaka sahip modern Batı insanın sahip olmaya başladığı ahlak ve düşünce şekli 1900’lü yıllardan itibaren görünür olmaya başlamış ve buna “**postmodern/postmodernite**” adı verilmeye başlanmıştır.

Günlük hayattan Tanrı’yı çıkararak Batı kültüründe en çok yüceltilen şey Kur’an’ın ifadesiyle “heva ve heves”; modern batıdaki kullanımıyla “cinsellik”tir. İğneden ipliğe her şeyin reklamının cinsellik üzerinden “şehvet” satılarak yapılması “modernlik” göstergesi olarak görülür. İnsan nefsinin “fücur” ile yani böyle rezilliklerle beslenerek yoldan çıkarılması, kötülüğün alışkanlık haline getirilerek fitratın bozulması⁷⁶⁹ o kadar güçlüdür ki;

“...kapitalizm denen koca canavarın ana yemeği bile onun sayesinde çıkar. Eğer cinsellik kanca olarak kullanılmazsa, kapitalizm kısa zamanda açlıktan yok olur giderdi. Cinsellik metalaştırılınca, insanlar cinsel objeye dönüşmüş

⁷⁶⁷ Mehmet Emin Şimşek, “Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman” (Yüksek lisans tezi), **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı**, Erzurum 2014, s. 27 ve 77; Ross Poole, **Ahlak Ve Modernlik** (tercüme: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993, s. 96.

⁷⁶⁸ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi** (tercüme: Hülya Tufan), Yapı ve Kredi Bankası yayınları, İstanbul 1994, s. 125.

⁷⁶⁹ Burada kastedilen, Şems suresinde geçen “nefsin tedsiyesi” ifadesinde kastedilen manadır. Bkz. Elmalılı, **Hak Dini Kur’an Dili**, C. IX, s. 245.

ve aralarında acımasızca devam eden; arzu nesnesi olma ve arzulanan her şeye sahip olma yarışı başlamıştır.”⁷⁷⁰

Günümüzde cinselliğin metalaştırıldığı ve müfrit insanın hayatının amacı olduğu iddiamıza dair bir örnek olarak; BM çalışmalarına uygun olarak hareket eden CİSED/Cinsel Sağlık Enstitüsü Derneği'nin çalışmaları gösterilebilir. Çalışmalarını uluslararası alanda sürdüren bu derneğin 19-22 Nisan 2018 tarihlerinde Antalya'da gerçekleştirdiği 3. Ulusal Cinsel Sağlık Kongresi'nde ele alınan ana konu “Orgazm ve Farkındalıklı Cinsellik; sloganı ‘Seks varlık sebebimizdir, varlığımızı hissetmenin en keyifli yoludur!’ şeklinde ilan edilmekten çekinilmemiştir.”⁷⁷¹

2.3.1.1. Zinanın Meşrulaştırılması ve Sonuçları

Hristiyanlıktaki haniflik kalıntılarından birisi de zina fiilinin yasak kabul edilmesidir. Nitekim batıda nikâhsız birlikte yaşamalar ortaya çıkınca, bu konuda Papa X. *Leo*'nun (1474-1521) 1514 tarihli emirnamesi ve *Trent* konseyinin (1545-1563) kararı ile zinanın sadece bir günah sayılmayıp hukuken de yasaklandığı açıkça beyan edilir.⁷⁷²

Ancak bu yüzyılın başından beri nikâh önemsiz hale gelmeye başlar ve Avrupa ve Amerika'da evlenmeden birlikte yaşamak “normal” bir aile oluşumu gibi kabul edilir. Bunun sonucu olarak evlilik oranları düşerken nikâhsız birlikte yaşayanların oranı sürekli yükselir.⁷⁷³ Hukuktan “zina” kavramının ifade ettiği mana ve hükümler kaldırılır. Şayet kadın ve erkek, karşılıklı rıza ile nikâhsız olarak

⁷⁷⁰ Alıntı için bkz. Fer İnsanoğlu, “Cinsellik Ve Batının Kutsallığa Tecavüzü”, *INDIGO*, 1 Aralık 2015, (çevrimiçi), bkz. <https://indigodergisi.com/2015/12/cinsellik-ve-batinin-kutsalliga-tecavuzu-reklam-sektoru-reklamlarda-cinsellik-seks/> erişim: 7.1.2018.

⁷⁷¹ <http://www.cised.org.tr/kongre2018/> erişim: 7.1.2018; bir yıl sonra yapılan kongrenin başlığı da şöyledir: “Cinsel Tedavinin Şifreleri - Ruhunuzu ve Bedeninizi Özgürleştirmek İçin Cinsel Terapi”, CİSED 4. Ulusal Cinsel Sağlık Kongresi, (çevrimiçi), <https://www.cised.org.tr/kongre2019/> erişim: 26.04.2019.

⁷⁷² Ergun Özsunay, “Nordik Hukukta, Sosyalist Hukukta ve Anglo Amerikan Hukukunda Evlilik olmaksızın ‘Birlikte Yaşama’nın Güncel Sorunları”, *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. VIII, No: 16, İstanbul, 1979/1981, (57-75), s. 64-65.

⁷⁷³ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *Fransa’da Yaşayan Türk Kadınları İçin El Kitapçığı*, Ankara 2014, s. 6, 7 ve 25; Nazım Güvenç, Lütfullah Karaman, ‘İsveç’te Aile’ Aile Politikaları, Karşılaştırmalı Aileler Panoraması, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s. 109-114.

beraber ve evli gibi yaşıyorlarsa buna “serbest birleşme” adı verilir ve teşvik edilmeye başlanır.⁷⁷⁴

İngilizce’de bunu ifade etmek için; *cohabitation without marriage, living together, marriageless living together, non-marital cohabitation, non-marital union, de facto union, informal family* gibi adlar kullanılmaktadır. Fransızca’da *Le cohabitation sans mariage* yani “evlilik olmaksızın beraber yaşama” veya *L’union Libre* yani “serbest birleşme” deyimleriyle anılmaktadır. Bu ilişkinin tarafları da fiilî eş, anlamına gelen *de facto spouse*’ veya birlikte yaşayan anlamında *cohabitant* veya ortak anlamına gelen *partner* kelimeleriyle ifade edilmektedir.⁷⁷⁵

2.3.1.1.1. Metreslik Düzenlemesi: Evlilik Dışı Beraberlik Kategorisi/Concubinage

Batı hukukunda gayrimeşru ilişkiler için “metreslik/concubinage”⁷⁷⁶ Türkçeye “Evlilik Dışı Beraberlik Kategorisi” şeklinde tercüme edilen bir başlıkla yeni bir bölüm açıldığı görülmektedir. Bunun da uzun süreli metreslik hayatı yaşayanları, evlilik ilişkisine kıyas eden Fransız doktrinindeki bazı yazarların bu tür birlikteliklerin -birlikte yaşama veya kayıtlı birliktelik- evlilik gibi muamele görmesi gerektiği görüşünü savunmaları üzerine kullanılmaya başlandığı anlaşılır. Bu görüşe göre evlenmeden metreslik şeklinde bir ilişkinin kurulması için gerekli koşullar, esas itibarıyla evlilik için gerekli koşullara benzemektedir; sonuçları da, evliliğin sonuçlarına; sona erme şekli de gittikçe evliliğin sona erme şekline benzemektedir. Ancak evlilik dışı beraberlikleri düzenleyen Batılı yerel hukuklar, kategorik olarak bu tür beraberlikleri evlilikle denk tutmazlar. Çünkü bu beraberlikler her ne kadar evlilik beraberliklerine benzese de “amaç” bakımından benzemez; bu yüzden birlikte yaşamak, evlilikle aynı şey değildir. Diğer taraftan evlilik hâlâ kadın ve erkek olmak üzere farklı cinsiyetten kişiler arasındaki beraberlikler için tahsis edilmiş bir

⁷⁷⁴ Bu ilişki günlük olabildiği gibi daha uzun süreli olursa deneme evliliği (trial marriage) adı verilmektedir. Bkz. Ergun Özsunay, “Nordik Hukukta, Sosyalist Hukukta ve Anglo Amerikan Hukukunda Evlilik olmaksızın ‘Birlikte Yaşama’nın Güncel Sorunları”, s. 59, (2. Dipnot) ve s. 64.

⁷⁷⁵ Ergun Özsunay, “Nordik Hukukta, Sosyalist Hukukta ve Anglo Amerikan Hukukunda Evlilik olmaksızın ‘Birlikte Yaşama’nın Güncel Sorunları”, s. 59.

⁷⁷⁶ Deniz Kandiyoti “concubinage” kelimesine “cariyelik” adını vermiştir. Bkz. **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar**, kitabının İngilizce aslındaki başlık şu şekildedir: *Concubines, Sisters, Citizens: Identities and Social Transformation*. Metis Yayınları, İstanbul 1997.

müessesedir, oysa kayıtlı birlikteliğin esas itibariyle sadece hukuki sonuçları evlilikle aynıdır.⁷⁷⁷

Bu mülahazalara göre Batılı hukukçuların son zamanlarda; gayrimeşru ilişkileri, esas itibariyle evlilik dışı birlikte yaşama ve kayıtlı birliktelik olarak iki ana bölüme ayırarak; bu beraberliklere; süreklilik, tutarlılık ve farklı cinsiyetten olma durumuna göre bir takım düzenlemeler yaptıkları görülmektedir.⁷⁷⁸

Buna göre “kayıtlı birliktelik” adı verilen İslam’a göre zina olan fiiller, aşağıda izah edileceği üzere, Fransa ve İngiltere’de kabul edilmiş yeni bir “aile” oluşturma yöntemidir. Buna göre evlilikte olduğu gibi çiftler özel bir sicille, ilişkilerini tescil ettirmek suretiyle birbirlerine olan bağlılıklarını resmî şekilde açıklarlar. Bu durumda ilişkiyi kayıt altına aldirmek, evlilik akdinde olduğu gibi birlikteliğin kurulmasının şartıdır.

“Kayıtlı Birliktelik” olarak isimlendirilen ilişki biçimi şu şekilde tanımlanmaktadır: bu şekilde birlikte yaşayan çiftlerin, hukukî statü kazanmak amacıyla, yaşadıkları ilişkiyi resmî şekilde tescil ettirmek zorunda olmaları bakımından “resmî” bir ilişki olarak kabul edilir. Bunlar beraber yaşadıkları yerlerin nüfus müdürlüklerine isimlerini tescil ettirebilirler. Şayet bu kişilerin özellikleri evlenmeye müsait durumda görünüyorsa, bu kayıt esnasında da evlilikteki koşullara benzer koşullara uygunluk beklenmektedir. 31 Mayıs 2001 tarihli kararı uyarınca, Avrupa Topluluğu Adalet Divanı tamamen aynı olmasa da “kayıtlı birliktelik” ve “evlilik” kurumlarının birbirine benzer olduğunu ifade etmiştir.⁷⁷⁹

“Serbest beraberlik” ilişkisi ise yetkili memurun, evli olmayan çiftlere, onların evlilik dışı beraberliklerini onaylayan bir belge vermesi ile gerçekleşir. Bu işlem, gayrimeşru ilişkiyi kanıtlamak anlamına gelir. Şöyle ki mesela “kayıtlı birliktelik” sisteminin kabul edilmediği Macaristan’da; evlilik dışı ilişkiler, evlendirme dairesi veya bir başka devlet dairesinde kayıt altına alınmaz; ancak

⁷⁷⁷ Geniş bilgi için bkz. Alain Devers, “Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü Uygulanacak Hukuka İlişkin Fransa’daki Bazı Görüşler” (tercüme: Bilgin Tiryakioğlu-Necla Öztürk), **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C.XXXVII, No: 2, (963–994), s. 976-977.

⁷⁷⁸ Devers, “Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü”, s. 978.

⁷⁷⁹ Devers, “Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü”, s. 974.

ilişkiyi kanıtlamak için kanun; evli olmayan çiftin, ilçe belediye başkanlığına müracaat ederek yaşadıkları fiili beraberliği beyan etmeleri olanağı sağlar. Belediye başkanlığı, bu beyanı yazılı şekilde kayıt altına alır ve bir belge hazırlar. Bu belgenin amacı, yaşanan evlilik dışı beraberliğe ilişkin delil teşkil etmesidir. Yoksa birlikteliğin kurulması değildir. Ama kayıtlı birlikteliklerde yapılan kayıt/tescil işlemi, birlikteliğin kurulması için gerekli şekil koşuldur.⁷⁸⁰

Avrupa’da son otuz yıl içerisinde sürekli artış gösterdiği belirtilen “zina” beraberliklerin, ilk olarak eski Yugoslavya’ya bağlı olan devletlerde 1978 yılından itibaren kanunlaştırılmaya başlamıştır. Çünkü sayıları her geçen gün artan evlilik dışı ilişki yaşayan çiftleri hukuk dışında tutmanın ülke için pek çok sakıncası ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan ister evlilik dışı birlikte yaşama, ister kayıtlı birliktelik, ister farklı cinsiyetten, ister aynı cinsiyetten kişilerin birlikteliği olsun, birlikteliğin türünden bağımsız olarak evlilik dışı beraberlikler, başka ülkelerde de yayılmaya başladığı için bu durumun ilerleyen yıllarda Milletlerarası Özel Hukuk alanında çok sayıda ve hassas meselelere yol açması beklenmektedir.⁷⁸¹

Evlilik Dışı Birlikte Yaşama tanımı şöyle yapılmaktadır: “evlilik dışı birlikte yaşama, cinsiyetlerinin kadın ve erkek olmasına bakılmadığı gibi evli olmayan bu iki kişinin beraberliğinin, uzun süreli istikrarlı devam etmesine bakılmaz ve bu beraberlik, hiçbir şekil şartının (resmî) olmadığı birliktelik türüdür.”⁷⁸²

2.3.1.1.1.1. Fransa Metreslik Düzenlemesi Örneği: Pacte Civil De Solidarité/ Sivil Dayanışma Paktı-PACS

Code Civil evlilik anlaşmasından başka, örneğine şimdilik sadece Fransa’da rastladığımız; PACS (pacte civil de solidarité) yani ‘Sivil Dayanışma Paktı’ evlilik sözleşmesidir. Bu sözleşme, belediye nikâhı olmadan, birlikte yaşamayı hukuk altına almayı amaçlayan hukukî bir

⁷⁸⁰ Devers, “Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü”, s. 979-980.

⁷⁸¹ Bu tür aile kanunlarının kanunlaşma aşamaları için bkz. Devers, “Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü” s. 964-968.

⁷⁸² Devers, “Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü” s. 970-971.

düzenlemedir. Bu düzenlemeye göre kişiler, resmî olarak evlilerin sahip oldukları haklara sahiptirler.⁷⁸³

Devlet güvencesi sağlanan bu çeşit anlaşmalı evliliğin Fransa'da yaygın bir şekilde tercih edildiği görülür. Bu tür evliliğin tercih edilmesinin en önemli sebebi, başta kolay evlenip kolay boşanma imkânı sağlaması ve bir de daha önce evlenip boşananların kolaylıkla evlenmesini sağlayan bir düzenleme olmasıdır. Diğer taraftan, ilkesel olarak evliliğe karşı olanların ve düğünü modası geçmiş olarak görenlerin de bunu tercih ederler. Bu şekilde kayıt altına alınmasının en önemli yönü; evlenmeden de devletten bazı ortak finansal avantajlardan yararlanma imkânı bulunmasıdır. Bu paktın bir diğer avantajının da ayrılma olduğunda kişilerin birbirlerinden herhangi bir hak talep etmemeleri durumudur. Sadece ayrılmak isteyen tarafın belediyeye, evlilik anlaşmasını feshettiğine dair yazılı bir dilekçe vermesi yeterlidir. PACS işlemlerini de resmî evlilikler gibi belediyeler yerine getirir.

Fransızların genel olarak resmî evliliği tercih etmedikleri; 2016 yılındaki istatistiklere göre resmî evliliklere nazaran PACS evliliklerinin sayısının sürekli artış gösterdiği ve her 5 evlilikten 4'ünün PACS türü anlaşma evliliği olduğu ifade edilir. 2016 yılında Fransa'daki PACS evliliklerinin sayısının 192.000'e ulaştığı belirtilmektedir.⁷⁸⁴

Evlilik ve PACS sözleşmesinin dışında beraber yaşayan bireylere "Union Libre" yani "serbest beraber yaşama kararı almış çiftler" adı verilmekte ve toplum tarafından yadırganmamaktadır. Ancak şu kadar var ki bunların Fransa'da kanun önünde herhangi bir hak talep etme hakları yoktur.⁷⁸⁵

⁷⁸³ **Fransa'da Yaşayan Türk Kadınları İçin El Kitabı**, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara 2014, s. 6, 7 ve 25.

⁷⁸⁴ "Mariages, nuptialité et Pactes civils de solidarité (Pacs)" Bilan démographique 2016, **institut national de la statistique et des études**, (çevrimiçi), <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2381498> erişim: 26.07.2017; "Mariages et pacs en 2018 Données annuelles de 1990 à 2018", Bilan démographique 2017, **institut national de la statistique et des études**, (çevrimiçi), <https://www.insee.fr/fr/statistiques/3305173> erişim: 02.05.2018.

⁷⁸⁵ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Fransa'da Yaşayan Türk Kadınları İçin El Kitabı**, Ankara 2014, s. 6, 7 ve 25. PACS evliliği bazı yönleriyle uygulamalarına İslam öncesi Arap toplumlarında görülen 'mut'a' evliliğine benzetilebilir. Araştırmalara göre cahiliye döneminde mut'a

2.3.1.1.1.2. İngiltere Metreslik Düzenlemesi Örneği: Living Apart Together/Eş Yaşlanma Hakkı-LAT

İngiltere’de de gayrimeşru yaşayanlar, ister kadın erkek isterse de eşcinsel olsun, aile olarak kabul edilir.⁷⁸⁶ Diğer taraftan şu anda, Birleşik Krallık yasalarında Fransa’daki gibi PACS adı verilen ‘ortak hukuk evliliği’ bulunmamakta, devlet birlikte yaşayan çiftlere, herhangi bir hak tanınmamaktadır. Ancak böyle serbest yaşayanların birlikte yaşama hakkına dair ‘Eş Yaşlanma Hakkı/ The Cohabitation Rights bill’⁷⁸⁷ adında bir kanun tasarısının, Parlamento’dan geçmenin ilk aşamalarında olduğu belirtilmektedir.⁷⁸⁸

İngiltere’de 1996 ile 2016 yılı aile yapısı ile ilgili istatistik verilerin karşılaştırmalarına göre; 20 yıllık dönemde en hızlı büyüyen aile türü, nikâhsız birlikte yaşayanların meydana getirdiği ailelerdir ve sayıları 1996’da 1,5 milyon aile

evliliği, toplumun saygın kadınlarının tercih etmediği, toplumda yaygın olan bir evlilik türü olmasa da uzun süre devam edecek olan yolculuğa çıkanların veya savaflara katılanların bazılarının yaptığı bir evlilik olarak bilinen bir evlilik türü idi. Dolayısıyla Arapların, kendi kabilesi içinde mut’a yapmadığı ifade edilmektedir. Hakkında ihtilaflar olsa da Allah Rasulü’nün (s.a.s.) sonradan yasakladığı bildirilen bu çeşit evliliğin, buradaki PACS sözleşmesinden farklı olarak, belli bir yaş sınırı olmaksızın, veli izniyle ve şahitler huzurunda yapıldığı nakledilmektedir. Bkz. Adnan Demircan, “Cahiliyye İle İslam Nikâh Uygulamaları Arasındaki Benzerlikler Ve Farklılıklar”, Dinlerde Nikâh (Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı), **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı**, İstanbul 2012, (35-50), s. 38; Salim Ögüt, “en-Nisa 24 Ayeti Hangi Konuyu Düzenlemektedir: Müt’a Nikâhını mı? Yoksa Normal Nikâhı mı?”, **Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. I, No: 1, (49-72), 2002, s. 70-72.

⁷⁸⁶ Daha geniş bilgi için bkz. “Families and households in the UK: 2016”, **Office for National Statistics**, 4 November 2016, (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016> erişim: 1.8.2017.

⁷⁸⁷ On İngiliz çiftten biri LAT (Living Apart Together) beraberliği yaşamayı tercih ediyor. Bu yüzden kanun tasarısının İngiltere’de bu şekilde yaşayan kişilere, devletin bir takım haklar vermesini içermektedir. Bkz. “Summary of the Cohabitation Rights Bill [HL] 2015-16”, www.parliament.uk, (çevrimiçi), <http://services.parliament.uk/bills/2015-16/cohabitationrights.html> erişim: 2.8.2017; “Living together apart – why one in ten British couples lives this way”, **SOCIETY CENTRAL/ Where evidence meets policy**, 21 May 2013, (çevrimiçi), <https://societycentral.ac.uk/2013/05/21/living-together-apart-why-one-in-ten-british-couples-lives-this-way/> erişim: 3.8.2017.

⁷⁸⁸ Birleşik Krallık’taki aileleri (bağımlı çocukları olan ve olmayan), yalnız yaşayan insanları ve paylaşımlı konaklama yerlerinde, hane halkının türüne ve türüne göre bozulan yaşam eğilimleri), Tablo 1: Aileler 1996 ve 2016’da aile tipine göre yapılan istatistik için bkz. “Families and households in the UK: 2016”, **Office for National Statistics** (4 Kasım 2016, (çevrimiçi), www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016 erişim: 19.05.2019.

iken 2016'da 3,3 milyon aileye yükselerek, İngiltere'deki en yaygın ikinci aile türünü meydana getirmişlerdir.⁷⁸⁹

2.3.1.1.2. Gayrimeşru Çocuk Düzenlemeleri

İsveç'te meşru, gayrimeşru çocuk ayrımı 1910'da; evlilik içi/ evlilik dışı çocuk ayrımı da 1976'da hukuken kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra gayrimeşru/piç çocuk ile annesi arasındaki kanuni ilişki, evlilik içi çocuklarla aynı hale gelmiştir. Gayrimeşru çocuğun nesebi öncelikle baba olan şahsın kabulü ile aksi halde babalık davası açılarak sağlanabilmektedir.⁷⁹⁰

Gayrimeşru ilişkilerin 1960'lı yıllara kadar tartışıldığı ve bu ilişkilerden doğan çocukların toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmediği başta Almanya⁷⁹¹ ve diğer Avrupa ülkelerinde 1970'lere dek, bunları önlemenin yolları aranır.⁷⁹² Ancak bunun önüne geçilemeyince 1974'lerden sonra çoğu Batı ülkelerinde çıkarılan kanunlarla, evlilik dışında doğan çocukların da evlilik içinde doğan çocukların haklarına ve yetkilerine sahip olmaları için kanuni düzenlemeler yapar. Bununla beraber gayrimeşru çocuğun, ana-baba ile olan ilişkisinin, analığın veya babalığın tanınması ile ya da yargıç kararıyla belirlenmesi gerektiği ve tanınmanın, geriye etkili olarak, çocuğun doğduğu andan itibaren hüküm doğurduğu kabul edilir. Öte yandan evlenme (bu durumda erkek tecavüzcü sayılmıyor), ya da yargıç kararıyla da nesep düzeltilmesi mümkündür. Gayrimeşru çocukların neseplerinin tashihi için; 'gelip geçici bir gayrimeşru ilişki' ya da 'uzun beraberlikler' olması arasında belirli bir farklılık yoktur.⁷⁹³

⁷⁸⁹ "Families and households in the UK: 2016", **Office for National Statistics**, 4 Kasım 2016, (çevrimiçi),

<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016> erişim: 19.05.2019.

⁷⁹⁰ Ergun Özsunay, "Nordik Hukukta, Sosyalist Hukukta ve Anglo Amerikan Hukukunda Evlilik Olmaksızın 'Birlikte Yaşama'nın Güncel Sorunları", s. 62.

⁷⁹¹ **Çocuğunu Yalnız Büyütenler: Bilgi-Tavsiyeler**, Verband alleinerziehender Mütter und Vater Bundesverband (VAMV) e. V., 2013, önsöz, s. 8, pdf için bkz. <https://www.bmfsfj.de/blob/93244/cb3545047b6d9fdb2860de08313b5813/alleinerziehend-tipps-und-infos-tuerkisch-data.pdf> erişim: 17.05.2018.

⁷⁹² **Tek Ebeveynli Aileler** (editör: Ahmet Rasim Kalaycı), TC. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2011, s. 20-21.

⁷⁹³ Avusturya Viyana'da yüksek eğitimini tamamlayan Şerife S., burada bulunduğu esnada karşılaştığı bir 'nesep düzeltme' vak'asını şöyle anlattı: dediğine göre orada yaşayan bir aileye bir gün mahkemeden bir davet mektubu gelir. Mektupta, tanımadıkları bir kızın kendi oğullarına 'babalık davası' açtığı yazılmaktadır. Mahkemeye gidildiğinde, o kızın aynı iş için mahkeme aracılığıyla,

İskandinav ülkelerinde 1969 yılında yapılan bir değişiklikle, evlilik dışı bir ilişkiden meydana gelen çocuk/ların, baba olarak tanımlanan kişinin ölmesi durumunda miras almasına dair kanun yürürlüğe girmiştir. 1979 yılında yapılan araştırmalarda gayrimeşru ilişkilerin en çok yaygınlık gösterdiği yerlerden biri olarak İskandinav ülkelerine işaret edilmekte; günümüzde bu durumun Amerika ve Avrupa’da da yaygınlaştığı belirtilmektedir. Bir örnek vermek gerekirse İsveç’de Evlilik dışı meydana gelen çocukların oranı 1956 yılında % 10,2 iken ilerleyen yıllarda bu oran artmış ve daha 1979’da % 37,5’i bulmuştur.⁷⁹⁴

İngiltere resmi istatistiklerinde; 2011 yılında tüm bebeklerin yaklaşık yarısının (yüzde 47,2), evlilik dışında doğduğu belirtilir. Bu oran 2010 yılında 46,8 ve 2001 yılında ise yüzde 40,0 olarak belirlenmiştir. Rakamlar karşılaştırıldığında, geçen zaman içinde, gayrimeşru doğumların yükselişte olduğu rapor edilmiştir.⁷⁹⁵

2.3.1.1.2.1. Gayrimeşru Çocuk Aile Düzenlemeleri: Tek Ebeveynli Aile

İngilizce’de single parents; Fransızcada monoparentale kelimeleri ile ifade edilen tek bir ebeveyn ailesi, “tek veya daha fazla sayıda çocuğu olan ve bu çocuğun/çocukların da çocuğu/çocukları olmayan aile” şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁹⁶

başkalarına da davet mektubu gönderdiği anlaşılır. Neticede diğer kişilerle beraber bu ailenin oğullarının da DNA’sı alınır ve iddia sahibi kızın dünyaya getirdiği çocuğun DNA’sı ile karşılaştırılır. DNA’sı uyan kişi, çocuğun babası olarak kaydedilir ve velayeti ona verilir. (Hidiv Kasrı, 03 Mayıs 2018 Perşembe, Hayat Vakfı Kahvaltısı). Ayrıca bkz. Ergun Özsunay, “Nordik Hukukta, Sosyalist Hukukta ve Anglo Amerikan Hukukunda Evlilik olmaksızın ‘Birlikte Yaşama’nın Güncel Sorunları”, s. 68.

⁷⁹⁴ Ergun Özsunay, “Nordik Hukukta, Sosyalist Hukukta ve Anglo Amerikan Hukukunda Evlilik olmaksızın ‘Birlikte Yaşama’nın Güncel Sorunları”, s. 61-63; ayrıca bkz. Damla Uğantaş, “36 ülkede bekâr anne oranları araştırıldı; Türkiye kaçınıcı oldu?” 25 Ağustos 2014 11:59, **t24.com** haberi için bkz. (çevrimiçi), <http://t24.com.tr/haber/36-ulkede-bekar-anne-oranlari-arastirildi-turkiye-kacinci-oldu,268702> erişim: 04.05.2018.

⁷⁹⁵ İngiltere ve Galler’de Doğumlar ve Ölümler, bülteni 2011 için bkz. “2011 Births and Deaths in England and Wales”, **Statistical Bulletin Office for National Statistics**, 10 Temmuz 2012, (çevrimiçi), https://www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_270569.pdf, s. 8, erişim: 24.05.2018 ve Figure 1: Families by family type, 2016; <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016> erişim: 02.08.2017.

⁷⁹⁶ Tek ebeveynli aile veya Bekâr ebeveyn ailesi için bkz. “Famille monoparentale”, **İnstitut national de la statistique et des etudes**, 13.10.2016, (çevrimiçi), <https://www.insee.fr/fr/metadonnees/definition/c1936> erişim: 19.05.2019.

Aile kanununun Hıristiyan inancına göre şekillendiği zamanlarda Avrupa’da, kadın erkek beraber yaşamanın tek yolu evlilikti ve boşanmak mümkün değildi. Böyle olunca da çocuğunu yalnız büyütme durumu sadece eşlerden birinin ölümü halinde meydana gelen “dulluk” ile devreye giriyordu. (Avrupa’da dulluk, eşlerin birinin ölümü sonucunda gerçekleşiyor. Boşanma durumu için ‘dul’ ifadesi kullanılmıyor.) Batı toplumlarında resmî nikâha geçiş, özgürlük çağrısının herkese serbest hayat yaşama imkânı vermesi, devletlerin nikâh bağı olmaksızın dünyaya gelen çocukların anne veya babalarına sosyal destek sağlamaya başlamasıyla, aile anlayışı değişti. Böylece çocuklarını yalnız dünyaya getiren kadınlar veya yalnız büyüten ‘ana-baba aile formatı ortaya çıktı ve buna ‘tek ebeveynli aile’ adı verildi. Bundan başka; evlilik anlaşması yapılmadığı için nüfus cüzdanlarında ‘bekâr’ yazan anneler ve babalar gibi tek ebeveynliğin başka biçimleri de ortaya çıktı. Tek ebeveynlik aile tipinin yaygınlaşmasında en büyük etken olduğu belirtilen ‘serbest yaşama’ ya da gayrimeşru ilişkinin kabul edilebilir olması ve yaygınlığı, her Avrupa ülkesinde aynı şekilde olmasa da bütün Batı ülkeleri ve Amerika’da en yaygın aile tipinin ‘tek ebeveynli’ olanlar olduğu belirtilir.⁷⁹⁷ Nitekim Avrupa kıtasında yer alan ülkeler arasında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, Kuzey Avrupa ülkelerinde, nispeten daha yüksek oranda tek ebeveynli ailelerin bulunduğu ve bunun yanı sıra, birlikte yaşama ve evlilik dışı evliliklerin de bu ülkelerde daha yaygın olduğu belirtilmektedir. Doğu Avrupa’da yaşayanların ise hala ailenin geleneksel normlarına sıkı sıkıya bağlı oldukları ve Güney ve Orta Avrupa ülkelerinde ise bu ikisi arasında bir seviyede olduğu söylenmektedir.⁷⁹⁸

⁷⁹⁷ Evlilik Dışı Doğumlar Bütün Dünyada Yükselişte makalesi için bkz. Joseph Chamie, “Out-of-Wedlock Births Rise Worldwide”, **YaleGlobal Online**, 16 Mart 2017, (çevrimiçi) <https://yaleglobal.yale.edu/content/out-wedlock-births-rise-worldwide> erişim: 24.05.2018; W. Dumon, “Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları” (tercüme: M.Ruhi Esengün), **Aile ve Toplum**, C. I, No: 2, 1991, (s. 1-11); Özden Oktav Alantar, “Fransa’da Aile” **Aile Politikaları, Karşılaştırmalı Ülkeler Panoraması**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s. 35, 38-50.

⁷⁹⁸ Avrupa’daki tek ebeveynli aileler ile ilgili şu makaleye bkz. Marie-Clémence Le Pape, Bertrand Lhommeau, Émilie Raynaud, “Les familles monoparentales en Europe: de nouvelles façons de faire famille pour de nouvelles normes?”, **institut national de la statistique et des études économiques**, 16.12.2015, (çevrimiçi) <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2017504?sommaire=2017528> erişim: 02.05.2018; **Tek Ebeveynli Aileler**, T.C. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara 2011, s. 31; Ayrıca T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı’nın yaptırdığı ‘**Aile Politikaları, Karşılaştırmalı Ülkeler Panoraması**’ (Ankara 1991) bu konudaki bilgileri içermesi bakımından en önemli kaynaklardan birisidir.

Batıda ilk dönemlerde bu çeşit aile formu bir ‘sapma’ ve ‘eksiklik’ olarak ele alındığı için bu konuda yapılan ilk dönem çalışmalarında, bu formun ortaya çıkmasını önlemenin yollarının arandığı görülmüştür. Artan suç oranları, çocukların okuldaki başarısızlıkları gibi toplumda meydana gelen olumsuzlukların sebebi olarak görülen bu aile çeşidi, tarih boyu yaşanmaması gereken bir toplumsal hastalık olarak görülmüşken, özellikle 1970’li yıllardan sonraki çalışmalarda ‘farklılık’ olarak kabul edilmeye başlanmıştır.⁷⁹⁹

Almanya’da Çocuğunu Yalnız Büyüten Anne Ve Babalar Birliğinin (kısaltılmışı: VAMV) bülteninde yer aldığına göre bu dernek, 1967 yılından bu yana faaliyet göstermektedir.⁸⁰⁰ Bu birliğin Almanya’daki Türk ailelerine yönelik Türkçe olarak yayınladığı kitapçıkta; her beş aileden birinin tek ebeveynli aileden meydana geldiği Almanya’da, 2013 yılında, çocuğunu yalnız büyütenin çok yadırganır bir durum olmadığı belirtilmektedir. Çocuklarını yalnız büyüten anne ve babalar ve onların çocukları, Alman toplumunda, ister komşuluk çerçevesinde olsun, ister anaokulunda, resmi dairelerde ve özellikle siyaset alanında, başlı başına bir aile modeli olarak kendilerini kabul ettirmişlerdir. Çünkü bunların hepsi evlenip boşananların çocukları olmayıp çoğunlukla nikâhsız yaşayanların meydana getirdikleri ailelerdir. Hatta Almanya’da oturumu olan ve resmî evlilik yapan eşlerin de herhangi bir zorunluluk olmadan, tek başına yaşamaları teşvik edildiği görülmektedir. Çünkü devlet bu kişilere sosyal yardımlar yapmayı taahhüt etmektedir. Evliliğinde problem yaşayan kişilerin de doktor raporu gibi belgelerle bunu ispatlarsa, çocuğuyla tek başına bir eve yerleştirilebileceği belirtilmektedir. İstatistiklere göre Almanya’da 18 yaşın altındaki 2,2 milyon çocuk, yalnızca annesi veya babası ile beraber yaşamaktadır. 18 yaşın üzerindekiyle beraber bu sayının 3 milyonu aştığı belirtilmektedir. Son zamanlarda her yıl 300.000 kişi, tek başına çocuk yetiştirme durumuna geldiği, buna göre tek ebeveynli aile modeline eğilimin artarak devam edeceği belirtilmektedir.⁸⁰¹

⁷⁹⁹ Tek Ebeveynli Aileler, s. 19-20.

⁸⁰⁰ Çocuğunu Yalnız Büyütenler: Bilgi-Tavsiyeler, önsöz, s. 8.

⁸⁰¹ Çocuğunu Yalnız Büyütenler: Bilgi-Tavsiyeler, önsöz, s. 7-8 ve 10.

Aile Reisinin Kadın Olduğu Aileler⁸⁰² olarak da tanımlanan bu ailelerin Batı'da ortaya çıkmasının sebebi, kız veya kadınların gayrimeşru ilişkilerinden dünyaya getirdikleri çocuklara nispeten verilen isimdir.⁸⁰³ İngiltere başta olmak üzere tek ebeveyn ailelerinin bulunduğu ülkelerde yaş ortalamasının '38' olduğu söylenen bu ailelerin % 90'ında reisin, kadın olduğu bildirilmektedir. 2017 yılı itibariyle İngiltere'de en yaygın aile tipinin 12,9 milyon ile evlilik akdi yaparak evlenenlerin meydana getirdiği normal aile tipidir. Bunu takip eden en büyük ikinci aile tipi ise 3,3 milyon ailede yaşayan, serbest beraberlik yaşayan çift ailesidir. Bunu 2,8 milyon ile yalnız ebeveyn ailesi izlemektedir ki bu önemli bir rakamdır.⁸⁰⁴

2014 verilerine göre Fransa'daki tek ebeveynli hane sayısı 1759,0 dir ve bu toplamda % 22,0'ye karşılık gelmektedir. Bu çocukların 1486'1'i anneleriyle yaşamaktadır ve bunların oranı % 18,6; babalarıyla yaşayan çocukların sayısı 272,9 olup yüzdesi 3,4'dür.⁸⁰⁵ Bu ailelerin %22'sinin çocuklu evliliklerin boşanması sonucunda meydana geldiği belirtilmektedir. Buna göre geri kalanı için evlilik dışı beraberliklerden meydana geldiği düşünülebilir. Fransa'da Aile politikaları kapsamında, aile mahkemesinin çocuğun velayetini alan tarafa ödediği çocuk desteğinin aylık olarak çocuk başına ortalama 170 avro'dur.⁸⁰⁶

İngiltere'de 1996 ile 2016 yılı aile yapısı ile ilgili istatistik verilerin karşılaştırmalarına göre; 20 yıllık dönemde en hızlı büyüyen aile türü, nikâhsız birlikte yaşayanların meydana getirdiği aileler; sonra en yaygın aile tipi ise; 2,9

⁸⁰² Bu ifade için bkz. "Tek Ebeveyn Olan Anneler ile İlgili Çalışmalar", **Tek Ebeveynli Aileler**, T.C. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2011, s.21.

⁸⁰³ Chamie, "Out-of-Wedlock Births Rise Worldwide".

⁸⁰⁴ Birleşik Krallık'taki aile sayısı artmaya devam ederken, birlikte yaşayan ailelerin en hızlı şekilde çoğalmasıyla ilgili istatistiksel bülten: Aileler ve Haneler: 2017, bkz. "Number of families in the UK continues to grow, with cohabiting couple families growing the fastest/ Statistical bulletin: Families and Households: 2017, **Office for National Statistics**, (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2017> erişim: 24.05.2018.

⁸⁰⁵ 18 Yaş Altı Çocuk Sayısına Göre Aileler hakkında daha geniş bilgi için bkz. "Structure des familles avec enfants de moins de 18 ans" **Insee Institut national de la statistique et des études économiques**, 1.03.2016, (çevrimiçi), <https://www.insee.fr/fr/statistiques/1906666?sommaire=1906743#tableau-T16F034G2> erişim: 19.05.2019.

⁸⁰⁶ Fransa'da evli ve evli olmayan kişilerden meydana gelen çocuklara devlet desteği araştırması ve istatistikleri hakkındaki makale için bkz. Laurette Cretin, "Résidence et pension alimentaire des enfants de parents séparés: décisions initiales et évolutions", **Insee Institut national de la statistique et des études économiques: Couples et familles** Édition 2015, 16.12.2015, (çevrimiçi), <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2017506?sommaire=2017528> erişim: 19.12.2019.

milyon ile ‘tek ebeveynli’ aile türüdür. Bunun sebebi; evlilik dışındaki doğumların veya eşinsel evlilik yapanların değişik yollarla edindikleri çocukların, hem anne hem de baba veya ikinci ebeveyn veya yalnızca anne tarafından nüfusunun kaydedilebilir olmasıdır. Çocuğun nüfusa kaydedilmesi için ya doğumunda bulunmaları ya da çocuğun annesi ve babası olduğunu söyleyen kişilerin beraber yaşadıklarına dair verdikleri ortak adreslerinin bulunması yeterli görülmektedir. Nikâhsız beraber yaşayan ve çocukları olan kadın ve erkelere (anne-baba diyorlar) kayıtlı doğum oranlarının son yıllarda arttığı ve 2015'te doğumların % 32'sinin evli olmayan anne babalara kaydedildiği belirtilmektedir.⁸⁰⁷

İngiltere’de 2016 Yılında da yalnız yaşayan tek ebeveyn ailelerinin % 18,6 artarak istatistiksel olarak anlamlı bir artış gösterdiği belirtilmektedir. Evli çift ailelerin ise 20 yılda istatistiksel olarak herhangi bir anlam ifade etmeyen % 0,3 oranında büyüdüğü belirtilmektedir.⁸⁰⁸

Serbest beraberliğin en son olarak kanunlaştığı Yunanistan’da da tek ebeveynli ailelerin sayısında her yıl artış olduğu görülmektedir. Şöyle ki çocuğun/çocukların yalnız babasıyla yaşadığı aile sayısı: 74 bin 438; çocuğun/çocukların yalnız annesiyle yaşadığı aile sayısı: 389 bin 337 olarak tespit edilmiştir. Buna göre toplamda; 463 bin 775 ailede çocuklar anne ya da babadan birini görmeden yaşamaktadır.⁸⁰⁹

Türkiye’de 90’lı yılların sonlarına doğru araştırmalarda yer almaya başladığı belirtilen tek ebeveynli aile çalışmaları, günümüzde artık Türkiye İstatistik Kurumunun (TUİK) istatistiklerinde yer alan ve ‘aile’ kapsamına alınan yeni bir tanımlamadır.⁸¹⁰ Ancak bu aile tipinin Batı’da olduğu gibi gayrimeşrulukla bir ilgisi

⁸⁰⁷ “Families and households in the UK: 2016: 4-Married or civil partner couple families are the most common family type”, **Office for National Statistics**, (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016> erişim: 19.12.2019.

⁸⁰⁸ “Families and households in the UK: 2016: Figure 1: Families by family type, 2016”, **Office for National Statistics**, (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016> erişim: 19.12.2019.

⁸⁰⁹ “7. Nuclear families by type 2011 Population - Housing Census”, **Greece in Figures**, January - March 2016, s. 22, bkz. (çevrimiçi) http://www.statistics.gr/documents/20181/1515741/GreeceInFigures_2016Q1_EN.pdf/53b7a687-807e-4dd5-b8ff-b5ce6c9dc992?version=1.0 erişim: 03.05.2018.

⁸¹⁰ **Tek Ebeveynli Aileler**, s. 30-31.

yoktur. Tek ebeveynli olarak yaşama, Türkiye’de ekonomik gelişmişlik olarak görülmektedir. Nitekim kapitalist devletlerde bireylerin ekonomik bakımdan gelişmişliğin bir göstergesi olarak kabul edildiği için Batılı devletlerin, her geçen yıl sayısı artan bu aileler için geliştirdiği sosyal politikalar bizde de geçerli olmaya başlamıştır. Bunlar bu tip aile bütünlüğünün korunması ve iyiliği için yapıldığı iddia edilen; çocuk yardımı, aile planlaması, sosyal yardım, vergi muafiyeti ve konut politikası gibi pek çok alandaki proje, plan ve hizmetleri de kapsayan; bir anlamda tek ebeveyn ailesi tipini teşvik eden çalışmalardır.⁸¹¹

2.3.1.1.2.2. Koruyucu Aile Düzenlemesi

Batı’da koruyucu aile konusunun, önemli bir sosyal sorun olarak algılandığı görülmektedir. Bunun en önemli ve acıklı örneği; ne babası ne dedesi ve büyükannesi ne de yakın hiçbir akrabaları ve komşuları bulunmayan ve “Norveç’in en yalnız çocuğu Emma” başlığıyla yapılan ‘koruyucu aile’ aranan reklamda görülmektedir. Aynı başlıkla verilen habere göre, Emma’nın evinde problem olduğunu anlayan tek kişi, okuldaki öğretmenidir. O, Emma’nın durumunu anlayana kadar Emma ölmüş ölmüş dirilmiştir.⁸¹²

Norveç’li bir yazarın kaleme aldığı ‘Emma’ hikâyesi, Norveç’te daha çok kişinin koruyucu aile olarak başvurmasını sağlamak için yazılmış ve Norveç’in bazı şehirlerindeki alışveriş merkezlerinin meydanlarında, bir çocuk odası dekorunun önünde, kırmızı büyük bir masal kitabından müşterilere okunmuş ve “Norveç’in En Yalnız Çocuğu” başlığıyla, tam sayfa gazete ilanlarında yer almıştır. Buna rağmen Norveçlilerin çocuk konusunda oldukça hassas olduklarını, Norveç yasalarına göre çocuğa fiske vurmanın bile yasak olduğunu ve çocuğunu döven ya da kötü

⁸¹¹ **Tek Ebeveynli Aileler**, s. 31-34.

⁸¹² Emma’nın bu durumu, bize Dünya Klasiklerinden sayılan Charles Dickens’in (1812-1870) yazdığı Oliver Twist romanını hatırlatmaktadır. Romanda Oliver Twist’i düşkünler evinde dünyaya gelmiş bir yetim olarak tanıyan okuyucu, hikâyenin sonunda onun yetim değil, annesinin gayrimeşru bir ilişki sonucunda dünyaya getirdiği bir çocuk olduğunu anlar. Zaten romanda yer alan diğer kişilerin de meşru bir evlilikle dünyaya geldikleri şüphelidir. Twist’in zenginleri ikiyüzlü olarak tanımlaması, kendi yoksulluğunun kendi ruhunda açtığı derin yaraların anlatılması bir yandan da bu çocukların ne kadar yalnız ve korumasız kaldıklarının da bir ispatıdır. Ancak romanın acıdırıcı uslubu, küçük yaşta roman okuyucusunun gayrimeşru yolla meydana gelen bütün çocukların Oliver Twist kadar şanslı olamayacağını düşümesine imkân tanımaz. Diğer taraftan Oliver Twist’in hayatı ve bütün o tehlikelere maruz olarak hayatta kalması bir mucize iken, 19’uncu yüzyılda veya daha öncesinde Oliver Twist kadar şanslı olmayan gayrimeşru çocukların durumu düşünmeye değer.

davrandığı tespit edilen anne babanın çocukları ellerinden alınıp çocuk yurtlarına ya da koruyucu ailelere verildiğinin söylenmesi, Batının konuya bakışının tam bir özetidir.

Haberde yer alan diğer bilgilere göre, Norveç'te, ailesinden ayrı yaşamak zorunda olan çocukların barındığı birçok çocuk yurdu var ve her evde en fazla 4-5 tane çocuk kalmaktadır. Norveç Aile Bakanlığı bu çocukların daha sıcak bir aile ortamında büyümelerinin daha sağlıklı olacağını düşündüğü için bu çocukları gönüllü ailelerin yanlarına yerleştirmeyi amaçlamaktadır.

Evlatlık alınmak isteyen çocuklar daha ziyade Norveç'in evlatlık anlaşması yaptığı Çin, Kamboçya ve bazı Afrika ülkelerine gönderilmektedir ve Norveç'te bugün 19.000 yabancı evlatlık ve 10.000'den fazla da koruyucu aile yanında yaşayan çocuk bulunmaktadır. Koruyucu aile olmak için başvuran ailelerin, koruyucu aile olmaları kabul aldıktan sonra eğitimden geçirildikleri ve devletin her bir çocuk için aileye yıllık yaklaşık 400.000 *Kron* ödediği haber verilmektedir. Norveç'te eşcinsellerin ya da bekâr yaşayanların da koruyucu aile olmasının mümkün olduğu belirtilmektedir.⁸¹³

Türkiye'de de 'Koruyucu Aile' çalışmaları başlatılmıştır.⁸¹⁴ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının açıkladığına göre; 8 Mayıs 2017 tarihi itibarıyla Türkiye genelinde mevcut koruyucu aile sayısı 4 bin 242'dir. Koruyucu aile sayısı illere göre incelendiğinde; en fazla koruyucu aile 386 aile ile İstanbul'da, sonra 310 aile ile İzmir, 254 aile ile Ankara, 160 aile ile Kayseri ve 140 aile ile Kocaeli illerinde bulunmaktadır.⁸¹⁵

Diğer taraftan Koruyucu Aile çalışmalarına, anket ve benzeri çalışmalarla alt yapı hazırlığı yapıldığı görülmektedir. Bunlardan biri de 'Aile Yapısı Araştırması

⁸¹³ Hikâyenin tamamı için bkz. Deniz Alan Held "Norveç'in en yalnız çocuğu Emma", **INDIGO dergi**, 6 Şubat 2015, (çevrimiçi), <https://indigodergisi.com/2015/02/norvecin-en-yalniz-cocugu-emma/> erişim: 02.05.2018.

⁸¹⁴ "Koruyucu Aile", **T.C. Aile, Çalışma Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi**, (çevrimiçi), <https://koruyucu.ailevecalisma.gov.tr/illere-gore-koruyucu-aile-istatistikleri> erişim: 28.04.2019.

⁸¹⁵ "En fazla koruyucu aile İstanbul'da", **İstatistiklerle Aile 2016**, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 10 Mayıs 2017, bkz. (çevrimiçi) www.tuik.gov.tr erişim: 19.05.2019.

2016' sonuçlarıdır. Buna göre; 15 ve üzeri yaştaki bireylere koruyucu aile olmayı isteyip istemedikleri şeklinde sorular sorulmaya başlandığı görülmektedir.⁸¹⁶

2.3.1.2. Eşcinselliğin Meşrulaştırılması ve Sonuçları

Bu durum aile tanımının genişletilmesi ile mümkün olmuştur. Şöyle ki Avrupa Toplulukları Adalet Divanı⁸¹⁷, 1994 yılında ilgili bir dava hakkında verdiği kararında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesindeki aile kavramının⁸¹⁸, sadece evliliğe dayanan birlikteliklerle sınırlandırılmadığı, bu nedenle tarafların birlikte yaşadığı diğer fiili beraberliklerin de aile bağına kapsayabileceğini belirterek konuyu daha açık bir hale getirdiği belirtilmektedir. Avrupa'da değişik mahkemelerde görülen davalarda yapılan veya AB topluluğundaki içtihatlarda, farklı cinsiyetten iki kişinin birlikte yaşamasının tıpkı evlilik gibi aile hayatı olarak kabul edildiği görülmektedir.⁸¹⁹

Kelime olarak Medeni birliktelik/ortaklık anlamına gelen 'Civil Partnership' kelimesi ile Avrupa toplumlarında kastedilen şey; iki kadının veya iki erkeğin, kendi cinsiyeti ile cinsel davranışlar içinde bulunma isteğini ve bu isteğin normal bir davranış ve tabii bir insan hakkı olarak göstermek çabası içine girenlerin kullanıma soktuğu bir kavramdır.⁸²⁰ Geçmişte bizde olduğu gibi Batı toplumlarında da 'hakaret veya küfür' yerine geçtiği belirtilen bu ilişki ABD'de 'civil union' kavramı kullanılmakta; günümüz Türkçe kullanımı daha çok sivil ortaklık, medenî ortaklık şeklinde olmaktadır.⁸²¹

⁸¹⁶ "Bireylerin %53,5'i koruyucu aile olmayı istemedi", **İstatistiklerle Aile 2016**, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 10 Mayıs 2017, bkz. (çevrimiçi) www.tuik.gov.tr erişim: 19.05.2019.

⁸¹⁷ Avrupa Birliği Adalet Divanı; Avrupa Birliği'nin yargı organıdır ve Adalet Divanı, Genel Mahkeme ve uzmanlık mahkemeleri olmak üzere üçlü bir yapıdan oluşur. Bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (çevrimiçi), https://www.ab.gov.tr/_45632.html erişim: 24.04.2019.

⁸¹⁸ "Özel ve aile hayatına saygı", **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, s. 10 (çevrimiçi), bkz. <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> erişim: 24.04.2019.

⁸¹⁹ Devers, "Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü" s. 971-972.

⁸²⁰ Nurten Zeliha Şahin, "İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu", **EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler**, C.XIX, No: 62, (507-530), 2015, s. 508.

⁸²¹ Bir internet sözlüğünde "*Civil partnership* kelimesi ile evliliğin sadece kadın ve erkek arasında yaşanabileceğini ifade eden kanun metinlerine dokunmadan, o metinlere ek olarak böyle bir kavram geliştirilmiş ve herkesi mutlu etme çabasına gidilmiştir. Haklar ve sorumluluklar aynı, kavram farklıdır... evliliklerinin yasal sayıldığı ülkelerde *civil partnership*'lar evli çiftlerin sahip olduğu hakların tamamından yararlanırlar. Adlarının *partnership* olması sadece kiliseyi memnun etmek

Son olarak 26 Haziran 2015 tarihinde, ABD’de eşcinsellerin evlenmesinin anayasal bir hak olduğunun kabul edilmesiyle devam eden bu sürecin ilk olarak 1989 yılında Danimarka’nın eşcinsellere ‘beraber yaşama hakkı’ vermesi ile başladığı görülmektedir.⁸²²

Günümüzde dünyada eşcinselleri örgütleyen topluluk, LGBT şeklinde tanınmaktadır.⁸²³ Amacı bütün sapık ilişkileri bir başlık altında toplayarak dünyada kabul edilirliliğini artırmak olduğu görülen bu topluluğun dünyanın çeşitli ülkelerinde yaptığı gösterilere ‘onur yürüyüşü’ adı verilerek, kendilerini mağdur edilmiş, zulme uğramış kişiler olarak göstermek istedikleri görülmektedir. Türkiye’de ilk LGBT yürüyüşü 1993’te ‘Cinsel Özgürlük Haftası’ adı altında yapılmak istenmiş ancak izin verilmemiştir. Günümüzde panel, film gösterimleri, tiyatro, konser ve benzeri şekilde kutlandığı iddia edilen haftanın, uluslararası dokunulmazlığı olan yerlerde, mesela 2007 yılında Fransız Kültür Merkezi’nde, 2018 yılında Hollanda’nın Ankara Başkonsolosluğunda gerçekleştirildiği haber verilmektedir.⁸²⁴

Batı’da 60’lı yıllara kadar bir akıl hastalığı olarak görülen ve insan onuruna yakışmayan bir davranış olarak görülen eşcinselliğin⁸²⁵ 90’lı yıllardan itibaren bazı

içindir” şeklinde tanımlanmaktadır.Bkz. ekşi sözlük, 20.10.2008, <https://eksisozluk.com/civil-partnership--1575402> , erişim: 2.8.2017.

⁸²² “Eşcinsel evlilik ABD’de yasallaştı”, **BBC Türkçe haberler**, 26 Haziran 2015, (çevrimiçi),https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150626_abd_escinsel_evlilik erişim: 22.06.2018.

Günümüzde Batı’da kabul gören bu sapkınlığın tarihi gelişimi ile ilgili bkz. “5 Soruda AB ve Almanya’da Eşcinsel Evlilik”, **DW Haber Türkçe**, (çevrimiçi), <http://www.dw.com/tr/5-soruda-ab-ve-almanyada-escinsel-evlilik/a-39444805> erişim: 27.7.2017; “Almanya’da eşcinsel çiftlerin evlenebilmelerini öngören yasal düzenleme mecliste onaylandı.”, **DW Haber Türkçe**, 30.06.2017,(çevrimiçi),<http://www.dw.com/tr/escinsel-evlilik-alman-meclisinden-gecti/a-39484124> erişim:27.7.2017.

⁸²³ BBC Başta olmak üzere bazı haber kanallarının LGBT başlıklı sayfalarının bulunması dikkat çekicidir. Bkz. “LGBT”, **BBC News Türkçe - BBC.com**,³ Aralık 2019, (çevrimiçi),<https://www.bbc.com/turkce/topics/911f368c-e756-4ac3-9667-ec8900ceb4ce> erişim: 19.12.2019.

⁸²⁴ Ali Ayten-Evrin Anık, “LGBT Bireylerde Dinî İnanç, Din ve Tanrı Tasavvuru, Dinî ve Manevî Başa Çıkma Süreci”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. XIV, No: 2, (7-31), 2014, s. 8; haberler için bkz. “LGBT nedir?,” **süperhaber**, 10.01.2018, <https://www.superhaber.tv/lgbt-nedir-haber-88708>; “Ankara/Çankaya’daki Hollandakonsolosluğu, Avrupa Birliği bayrağını LGBT bayrağı ile değiştirdi” 17 May 2018, (çevrimiçi), https://www.reddit.com/r/Turkey/comments/8k4i2t/ankara%C3%A7ankayadaki_hollanda_konsoloslu%C4%9Fu_avrupa/ ; <https://twitter.com/ceesvanbeek/status/997334519362609152>, erişim: 22.06.18.

⁸²⁵ Nurten Zeliha Şahin, “İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu”, s. 507-530.

devlet adamlarının ve dünyaca tanınan bazı kişilerin eşcinsel olduğunu ilan ettikleri görülmektedir.⁸²⁶

2.3.1.2.1. Vatikan Ve Eşcinsellik

Hristiyanlığın fetva makamı olan Vatikan, zaman zaman aile, nikâh, çocuk aldırma gibi konularda açıklamalarda bulunur. Örneğin 26 Temmuz 2006 ‘da yapılan açıklamada nikâhsız beraberliklerin evlilik sayılmayacağı deklare edilmiştir.⁸²⁷

Eşcinselliğin yasaklanması ile ilgili böyle bir deklare bulunmamakla beraber, basında konu ile ilgili olarak yaptığı bazı açıklamalar yer almaktadır.⁸²⁸

Katolik nüfusuyla tanınan İrlanda’da eşcinsel evliliklerin kabul edilip edilemeyeceği halk oylamasına sunulduğu ve neticenin “evet” çıkması sonucunda bazı gazetelerde bu haber; ‘Vatikan, İrlanda’da düzenlenen, eşcinsel evliliğin onaylandığı referandumu sert bir dille eleştirdi ve “eşcinsel evlilik insanlık için bir yenilgidir” denildi, şeklinde verilmiştir.⁸²⁹ Slovenya’da ise sağ muhalefet ve Katolik kilisesinin önyak olduğu halkoylamasında; eşcinsel evliliklere izin veren yasa, reddedilmiştir.⁸³⁰

Protestan kiliselerinde eşcinsel evliliği, nikâhı yapacak olan papanın insiyatifine bırakıldığı iddia edilir. Papa isterse nikâh yapmayı kabul eder, istemezse de reddeder.⁸³¹

⁸²⁶ “İrlanda’nın İlk Eşcinsel Başbakanı”, **BBC Türkçe**, (çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40135175> erişim: 19.12.2019; Bunların en sonuncusu ise İsraili tarihçi ve yazar ‘Yuval Noah Harari’dir. Bkz. Mücahit Gültekin, “Batı Tarafından Hacklenmek: 2053’te Türkiye Nasıl Bir Ülke Olacak?” **İslami Analiz**, 13.05.2018, 3. Dipnot, (çevrimiçi), <http://www.islamianaliz.com/m/3626/bati-tarafindan-hacklenmek-2053te-turkiye-nasil-bir-ulke-olacak> erişim: 19.05.2019.

⁸²⁷ Asife Ünal, “**Hristiyanlıkta Evlilik Anlayışı Ve Evlenme Törenleri**”, s. 302.

⁸²⁸ “Papa’dan ‘eşcinsel birey’ Açıklaması”, **NTV Haber**, 03.10.2016, [Papa’dan "eşcinsel birey" açıklaması](http://www.ntv.com.tr/papa-dan-escinsel-birey) erişim: 2.8.2017.

⁸²⁹ “Vatikan’dan eşcinsel evliliğe sert eleştiri”, **DW Haber Türkçe**, 27.05.2015, (çevrimiçi), <http://www.dw.com/tr/vatikandan-e%C5%9Fcinsel-evlili%C4%9Fe-sert-ele%C5%9Ftiri/a-18477898> erişim: 22.06.2018.

⁸³⁰ “Slovenya’da Eşcinsel Evliliğe Ret”, **DW Haber Türkçe**, 21.12.2015, (çevrimiçi), <http://www.dw.com/tr/slovenyada-escinsel-evlilik-ret/a-18931503> erişim: 27.7.2017.

⁸³¹ “Kilisede ilk eşcinsel evlilik”, **NTV**, 27.06.2011, (çevrimiçi), <https://www.ntv.com.tr/yasam/kilisede-ilk-escinselevlilik.wYy78SXNXUuZ0r0q9atwmQ> erişim: 22.06.2018.

2.3.1.2.2. Eşcinselliğin Yaygınlaştırılmasına Yönelik Çalışmalar

Batılı araştırmacıların iddiasına göre eşcinsellik uzun yıllar boyunca gizlendi ama içinde bulunduğumuz şu zamanda teknolojik gelişmeler, toplumsal değişimler ve küreselleşen medya sayesinde alenileşti. Buna, televizyonlarda eşcinsel tiplere yer veren komediler, pembe diziler yardımcı oldu. Mesela ABD’de çok popüler olan aynı zamanda televizyon eleştirmenlerinin çok övdüğü “Friends” adlı dizi, 1996’da gösterimde bulunduğu kanalda ilk lezbiyen düğünü konsepti seçimini yaptı ve bu çok konuşuldu.

Teknolojik iletişimin, özellikle de internetin aniden yayılması, eşcinsellik hakkında yazılan kitaplar, çekilen filmler ve televizyon dizileri ve yapılan haberlerin dünya çapındaki yayılımını sağlaması, eşcinsellere yalnız olmadıklarını gösterdi. Arkalarında belli bir halk desteğinin olduğunu gören eşcinseller de, kendilerinin de normal insanlar gibi evlenebileceklerini söylemeye başladı ve bunu herkese kabul ettirmek için çalışmalara başladılar.

Sekülerliğin yükselmesi ve dinî alanın daralmasının sağladığı kolaylıklar da burada zikredilmelidir. Bütün bu çalışmaların sonuçlanması, hükümet politikaları ve kanun düzenlemeleri ile mümkün olmuştur.

Eşcinsellik politikaların geliştirilmesi; toplumlarda özellikle genç kuşaklar arasında hoşgörünün artırılarak sosyal kabulün sağlanması ve eşcinselliğin suç olmaması gerektiğine yönelik inanç sayesinde gerçekleştiği görülmektedir. Yine de bu eğilimin henüz Asya kıtasında kabul görmediği belirtilmektedir. Araştırmacılara göre, önümüzdeki yıllarda, eşcinsel evliliğe ilişkin toplumsal gerilimler yaşanacak ve bunun için yasal zorluklar giderilmeye çalışılacaktır. Özellikle göç sebebiyle kültürlerarası temas daha sık olacağı için bu sıkıntıların giderilmesi için çalışmaların daha da yoğunlaşacağı iddia edilmektedir.⁸³²

⁸³² Bu bölüm ile ilgili olarak bkz. Joseph Chamie, Barry Mirkin, “Nations Say ‘I Do’ to Marriage Equality: Homosexuals reject policies that leave their status in economic and legal limbo”, **YaleGlobal Online**, 14 Nisan 2010, (çevrimiçi), <https://yaleglobal.yale.edu/content/nations-say-i-do-marriage-equality> erişim: 22.06.2018.

Batı'da eşcinselliği yaygınlaştırmada üniversitelerin kitap ve makale türünde pek çok yayın yaptıkları görülmektedir.⁸³³ Ayrıca bu grupların toplum içine alınıp kabul görmeleri için üniversitelerin bu gibi şahısları da içine alacak şekilde düzenlemeler (kimlik kartı vs) ile sosyal faaliyetler düzenlemektedir.⁸³⁴

Eşcinsellik çalışmalarının küresel bir proje olduğunu söyleyen Mücahit Gültekin; bu projenin gerçekleştirmek için çok fazla yatırım yapan küresel aktörlerin, bu yolla insanlığa hâkim olmayı sağlayacak pek çok projeyi gerçekleştirmeyi amaçladıklarını haber veriyor ve bunları yapanları Kur'an'ın 'Ateşe çağıran önderler'⁸³⁵ şeklinde tanımladığı gruplara benzetiyor. Türkiye'de dâhil olmak üzere dünyadaki çoğu ülke; 'kadın hakları', 'çocuk hakları', 'insan hakları', 'hayvan hakları', 'cinsiyet eşitliği' gibi kavramlara dayandırdıkları yeni bir 'hukuk' ile bu projelerine uygun hale getirmek üzere hazırlanmaktadır. Gültekin'e göre Batı'nın bu planlarını uygulatmaya izin veren ülkeler, çok yakın bir gelecekte Batı tarafından heklenecektir.⁸³⁶

2.3.1.2.3. Dünyada Eşcinsel Evlilikler Ve Oranları

Danimarka, 1989 yılında yaptığı düzenlemelerle, eşcinsellere kayıtlı birliktelik hakkı tanınmaya başlamasıyla dünyada ilk olarak bu sapık ilişkiler kanunlarla desteklenmeye başlamıştır. Bundan sonra Hollanda 2001 yılında hemcinsler arası evliliği kabul eden ilk ülke olmasına rağmen ne Danimarka ne de Hollanda'nın eşcinsel evlilikleriyle tanınan bir ülke olmadıkları ifade edilir.

⁸³³ Andrew Koppelman, **Same Sex, Different States: When Same-Sex Marriages Cross State Lines** adındaki kitap, Yale Üniversitesi yayınlarından çıkmıştır. Andrew Koppelman, Northwestern Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde hukuk profesörü ve Çağdaş Amerikan Hukuku'nda Ayrımcılık Yasası ve Sosyal Eşitlik ve Eşcinsel Haklar Sorunu kanunlarının yazarıdır. Ayrıca bkz. William N. Eskridge Jr., **A History of Same Sex Marriage**, Yale Law School, Faculty Scholarship Series, 1993, s. 1419-1514, http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2503&context=fss_papers erişim: 22.06.2018; Michael R. Woodford, **Same-Sex Marriage and Beyond**, Journal of Gay & Lesbian Social Services, Volume 22, 2010 - Issue 1-2, s. (1-8), (çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10538720903332131>, erişim: 22.06.2018.

⁸³⁴ "Benefits and Services for Spouses, Same-Sex Civil Union and Domestic Partners", Yale School Drama, (çevrimiçi), <https://ysdinfo.yale.edu/benefits-and-services-spouses-same-sex-civil-union-and-domestic-partners> erişim: 22.06.2018.

⁸³⁵ Kasas, 28/41.

⁸³⁶ Gültekin, "Batı Tarafından Hacklenmek" **İslami Analiz**.

Fransa’da 2013 yılında yürürlüğe giren kanuna göre eşcinseller de sözleşmeli (PACS) ve resmî evlilik yapabilmektedirler. 2016 istatistiklerine göre evlilik anlaşması yapan eşcinsellerin evlilik oranları şu şekilde gerçekleşmiştir:⁸³⁷

PACS sözleşmesiyle beraber yaşayan eşcinseller (Pacs de personnes de même sexe): 5,1 Bin. (2014’de 6 bin)

Resmî olarak evli olan eşcinseller (Mariages de personnes de même sexe): 7,0 bin. (2014’de 11 bin)

Bu sonuçlarla ilgili olarak yayınlanan Fransa 2016 nüfus raporu haberine göre; kadın ve erkek olarak farklı cinslerden kişilerin evlilik anlaşması yapma yaşı yükselmekte; buna karşılık eşcinsel evlilik anlaşması yapanların yaşı da hafif düşmektedir. Bunun yanında resmî evliliklere nazaran PACS evliliklerinin sayısı artmakta, her 5 evlilikten 4’ü anlaşmalı (PACS) evliliği olarak sonuçlanmaktadır.⁸³⁸ Kadınlarda ilk evlilik yaşı 30,9; erkeklerde ise 32,6’dır. Evlilik hızı 2014’de binde 3,7 olarak tespit edilmiştir. Buna göre Fransızlar genel olarak resmî evliliği tercih etmemektedir. Eşcinsellerin ilk evlenme yaşı kadınlarda 39, erkeklerde ise 44’e düştüğü görülmüştür. Farklı cinsiyettekilerin ortalama evlenme yaşları da 35’in üzerinde seyretmektedir.⁸³⁹

2017 yılındaki istatistiklere göre Fransa’da; 221 bininin kadın erkek olmak üzere, farklı cinsiyetten ve 7 bininin aynı cinsiyetten olduğu 228.000 aile kurulmuştur. 2016 yılında eşcinsel evlilik anlaşması yapanların sayısı 5 bin iken bu sayının arttığı görülmektedir. Fransa’da eşcinsel evlilik anlaşması yapanlar arasında, kadınların daha fazla olduğu; eşcinsel evlilik yasasının yürürlüğe girdiği 2013 yılından beri kadın eşcinsel evliliklerinin payının düzenli olarak artış gösterdiği ve bu oranın eşcinsel evliliklerin % 42’sine karşılık geldiği belirtilmektedir.⁸⁴⁰

⁸³⁷ “Mariages et pacs en 2018: Données annuelles de 1990 à 2018”, **Insee (Institut national de la statistique et des études économiques)**, (çevrimiçi), <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2381498> erişim: 19.05.2019.

⁸³⁸ “Bilan démographique 2016,” (çevrimiçi), <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2381498> erişim: 26.7.17.

⁸³⁹ “Âge des mariés”, (çevrimiçi), <https://www.insee.fr/fr/statistiques/3305173> erişim: 22.06.2018.

⁸⁴⁰ “Quatre Pacs conclus pour cinq mariages célébrés”, **Insee (Institut national de la statistique et des études économiques)**, (çevrimiçi), <https://www.insee.fr/fr/statistiques/3305173> erişim: 22.06.2018.

2016 yılında Birleşik Krallıkta yaşayan 65.648.000 nüfusun ‘medenî’ durumuna dair başlıca noktalar şu şekildedir: İngiltere ve Galler’de 24,1 milyon kişi evlidir ve bu sayı, 16 yaş ve üzerindeki nüfusun % 50,9’unu meydana getirmektedir. Bunun yaklaşık % 0,2’si eşcinsel evliliklerdir. Bunların da büyük bir kısmı erkek (% 57,7) eşcinsel evliliklerdir. Kadın eşcinsellerin evlenme oranı ise % 42,3’dür. Buna göre 2016 yılında İngiltere ve Galler’de 16 yaş ve üzerindeki nüfusun çoğunluğu (% 61,0) bir çift olarak yaşıyordu.⁸⁴¹ Buna göre % 10’u evlenmeden beraber yaşıyor ve yine geri kalan % 39’u ise yalnız yaşamaktadır. Bunların sayısının da 7,7 milyon olduğu söylenmiştir. Yine 2017’deki eşcinsel evlilikler, bir önceki seneye göre % 2,5 arttığı 1.070 kişinin eşcinsel evlilik yaptığı belirtilir.⁸⁴² Ancak İngiltere’de yapılan bu evliliklerin hepsinin İngiliz vatandaşı olduğu söylenemez. Çünkü İngiltere, böyle evlilik yapmak isteyenleri kendi ülkesine davet etmektedir.⁸⁴³

2005 yılında yürürlüğe giren eşcinsel yasasına göre İngiltere’de eşcinseller de evlilik anlaşması yapabildikleri için onlar da aile sayılmaktadır.⁸⁴⁴ Bu durum aile tipleri ile ilgili resmi istatistiklerde şöyle yer almaktadır:

⁸⁴¹ “Marriage, cohabitation and civil partnerships”, **Office for National Statistics**, (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/marriagecohabitationandcivilpartnerships>, erişim: 19.12.2019.

⁸⁴² “Vital statistics in the UK: births, deaths and marriages - 2018 update”, **Office for National Statistics**, 15 Kasım 2018, (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/datasets/vitalstatisticspopulationandhealthreferencetables> erişim: 19.05.2019.

⁸⁴³ “Check if you can get married or form a civil partnership”, **GOV.UK**, (çevrimiçi), <https://www.gov.uk/marriages-civil-partnerships> erişim: 19.05.2019.

⁸⁴⁴ İngiltere’de eşcinsel evlilikler 2005 yılında yürürlüğe girmiş 2011 yılının sonuna kadar İngiltere’deki eşcinsel evlilik sayısı 53.417 ulaşmıştır. Geniş bilgi için bkz. “Civil Partnerships in the UK 2011”, **office of National statistics Statistical Bulletin July 2012**, (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/marriagecohabitationandcivilpartnerships/bulletins/civilpartnershipsineuropeandwales/2012-07-31> erişim: 19.12.2019. Ayrıca Londra’nın için eşcinsel evlilik yapmak için en çok tercih edilen yer olduğu açıklaması yapılmaktadır. Çünkü İngiltere’de 2014 yılında % 31, 2013’te % 26’ya kıyasla, 2015 yılında, tüm eşcinsel evliliklerin üçte birinden fazlası (% 34) Londra’da gerçekleşmiştir. İstatistiklerde bu tür evliliklerin başlama yaşı 25 olarak ilan edilmiştir. Bu konuda dikkat çeken bir diğer husus, hemen her yaş grubunda eşcinsel evliliğe rastlanmasıdır. Ayrıca 2015 yılında eşcinsel evlilik yapanların % 84’ünün daha önce devletin evlilik olarak tanımladığı bir evlilik gerçekleştirmemiş olmalarıdır. Yani ilk evlilik anlaşmasını eşcinsel evlilik olarak tescil ettirenlerin 2014’teki oranı % 87, 2013’teki oranı ise % 85’dir. Bkz. “Marriage, cohabitation and civil partnerships”, **Office for National Statistics**, (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/marriagecohabitationandcivilpartnerships> erişim: 19.05.2019.

İki ayrı cins evliliği veya eşcinsel evliliği olup bağımlı çocukları olan ailelerin sayısı: 4,8 milyon.

İki ayrı cins evliliği veya eşcinsel evliliği olup bağımlı çocukları olmayan ailelerin sayısı: 7,9 milyon.⁸⁴⁵

Yunanistan'da eşcinsel evlilikler yasal olmadığı için bu şekilde yaşayanlar istatistiklere yansıtılmamakla beraber Yunanistan'da kayıtlı olan eşcinsellerin sayısının 1573 çift olduğu belirtilmektedir.⁸⁴⁶

İngiltere'de 2016 yılındaki istatistiklere eşcinsellerin oranları da ilave edildiği İngiltere'de, gayrimeşru ilişki yaşayanların çocuklu olanlarının sayısı: 1,3 milyon; çocuksuz olanlarının sayısı: 2,0 milyon; olarak ilan edilmiştir.⁸⁴⁷

2.3.1.2.4. Eşcinsellerin Evlat Edinmesi

Yukarıda ele aldığımız Tek Ebeveynli Ailelerin bir başka tarzı da eşcinsellerin evlat edinmesi ile meydana gelen ailelerdir. Eşcinsellerin evliliklerinin kabul edilmesinden sonraki aşamada bunların da evlat edinebilecekleri konusu gündeme getirilmiş ve kendilerine böyle bir hak tanınmıştır.⁸⁴⁸ Bu tezin yazıldığı zamanlarda haber bültenlerine ABD'nin Nebraska eyaletinde 61 yaşındaki **Cecile Eledge**'nin, oğlu ve oğlunun kocası için taşıyıcı anne olarak kendi torununu doğurduğu haberi veriliyordu. Habere göre spermier oğlundan alındı, yumurta donörü de oğlunun kocasının kız kardeşiydi. Nebraska'da eşcinsel evliliğin 2015

⁸⁴⁵ "Families and households in the UK: 2016, Figure 1: Families by family type", **Office for National Statistics**, 4 Kasım 2016, (çevrimiçi),

<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016> erişim: 2.8.2017.

⁸⁴⁶ "Tablo 9. Marriages by type(1)", **Registered partnerships, 2010 – 2014, GREECE in figures**, January - March 2016, yayınlayan: HELLENIC STATISTICAL AUTHORITY, s.22-23, (çevrimiçi), http://www.statistics.gr/documents/20181/1515741/GreeceInFigures_2016Q1_EN.pdf/53b7a687-807e-4dd5-b8ff-b5ce6c9dc992?version=1.0 erişim: 3.8.2017.

⁸⁴⁷ "Births and Deaths in England and Wales 2011", **Statistical Bulletin Office for National Statistics**, 10 Temmuz 2012, (çevrimiçi), https://www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_270569.pdf, s. 8, erişim: 24.05.2018; "Families and households in the UK: 2016, Figure 1: Families by family type", **Office for National Statistics**, 4 Kasım 2016, (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016> erişim: 2.8.2017.

⁸⁴⁸ Nazife Şişman, **Birleşmiş Milletler Kadın Politikası: Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Çerçevesinde Bir Değerlendirme** (Yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji anabilim Dalı, 1997, s. 65.

yılında yasal hale geldiği ve söz konusu eyalette 2017 yılına kadar ise eşcinsel çiftlerin koruyucu ebeveyn olmalarının yasak olduğu da haberde belirtilmektedir.⁸⁴⁹

2.3.1.2.5. Eşcinseller ve Boşanma

İngiltere’de 29 Mart 2014 tarihinden itibaren resmî olarak evlenmelerine izin verilen eşcinsellerin 22 tanesinin bir yıl sonra 2015 yılında boşandıkları belirtilmektedir. Eşcinsel evliliğe izin veren Batı hukukunun, bunlara boşanma gerekçesi olarak ‘mantıksız davranış’ ifadesini ortaya çıkarmış ve eşcinsellerin % 77 oranında ‘mantıksız’ davranış fiili ile boşandıklarını haber vermiştir. Kanunlar, eşcinsellerin mantıksız davranışını; çiftin yine kendi cinsinden başka biriyle cinsel ilişki kurması, olarak belirlemiştir. Kanuna göre buna ‘zina’ denilemez çünkü zina fiili sadece farklı cinsten (kadın-erkek) olanların yapacağı bir davranıştır. Böyle olduğu için yasalar ‘zina’ kavramını, eşcinsel boşanmada geçerli görmemektedir.⁸⁵⁰

Birleşik Krallık 'ta 2015 yılında 1.300 eşcinsel boşanma gerçekleştiği, bu sayının 2016 yılında 1.415'e çıktığı belirtilmektedir.⁸⁵¹

2.3.1.2.6. Yalnızlık ve Eşcinseller

Avrupa’da aile ile ilgili yapılan araştırmalara göre 1980'lerden bu yana, İngiltere’de ve Avrupa’daki başka yerlerde yalnız yaşayan insanların sayısında bir artış olduğu ve yalnız yaşamının genç yetişkinlikte ve orta yaşta, özellikle orta yaşlı erkekler arasında giderek yaygınlaştığı haber verilir. Orta yaşta birinin niçin yalnız kaldığına dair yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlara göre ise; bunların bir kısmının daha önce eşcinsel olarak yaşayıp ayrılanlar olduğu belirtilmektedir. Hiçbir zaman evlilik yapmamış çok sayıda yalnız yaşayan insan, özellikle erkeklerin bulunduğu ve bunların çocuklarının da bulunmadığı görülmektedir. İstatistiklere göre

⁸⁴⁹ “Nebraska’da bir anne eşcinsel oğlu için taşıyıcı anne oldu, torununu doğurdu”, **Haberturk**, 03.04.2019, bkz. (çevrimiçi)<https://www.haberturk.com/nebraska-da-bir-anne-escinsel-oglu-icin-tasiyici-anne-oldu-torununu-dogurdu-2422288> erişim: 22.05.2019.

⁸⁵⁰ “Divorces in England and Wales: 2015”, **Office for National Statistics**, 21 Haziran 2017 (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/divorce/bulletins/divorcesinenglandandwales/2015> erişim: 3.8.2017.

⁸⁵¹ “Vital statistics in the UK: births, deaths and marriages - 2018 update”, **Office for National Statistics**, 15 Kasım 2018, (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/datasets/vitalstatisticspopulationandhealthreferencetables> erişim: 19.05.2019.

55-64 yaş aralığındaki erkeklerin yalnızca % 24'ünün hiçbir zaman eşi olmadığı ve çocuk sahibi olmadığı; kadınlarda ise bu oranın % 11 olduğu tespit edilmiştir. Toplumda yalnız yaşayanların sosyo-ekonomik durumunun, bir eş ile yaşayanlardan daha kötü olduğu belirtilen araştırmada, bu durumun özellikle, hiç bir evlilik yapmamış veya birlikte yaşamamış 55 ila 64 yaşındaki erkeklerde görüldüğü belirtilmiştir. Araştırma sonucuna göre ilerde İngiltere toplumunda potansiyel bir sorun olabilecek iki grup tespit edilmiştir. Birincisi orta yaşlarında, çocuk sahibi olmayan ve bir ev sahibi olmayan erkeklerdir ki bunların toplumdaki oranı % 23'ür. Diğeri hiç eşi ve çocuğu olmayan ve evi olmayan kadınlardır ki bunların oranı da % 29'dur.⁸⁵²

2.3.1.2.7. Batı Medeni Kanunlarında Geçerli Sayılmayan İlişkiler: Ensest ve Çok Eşlilik

Herhangi cezai bir müeyyidesi olmadığı görünen ensest, suç olarak kabul edilmemekle beraber, Batı medeni hukukunda geçersiz sayılan ilişkilerdendir. Şöyle ki cezası yoktur ama kanun bu tür evlenmeyi kabul etmez. Mesela Belçika hukukuna göre, kanunen birlikte yaşama hariç, kayıtlı birlikteliklere ilişkin çıkarılan tüm kanunî hükümler, ensest ilişkiyi yasaklamaktadır. Danimarka hukuku, evlilikte olduğu gibi, gelecekte kayıtlı birliktelik kuracak çiftlerin, yakın hısımlar olamayacağı yönündeki zorunluluğu getirmektedir. Norveç hukuku, alt ve üst soy ile kardeşler arasında kayıtlı birliktelik yaptırılmasını yasaklayan hükümler içermektedir. Alman hukuku ise düz çizgi hısımları (örneğin, öz veya üvey kardeşler) arasında kayıtlı birlikteliği yasaklamaktadır.⁸⁵³

Kayıtlı birlikteliği kabul eden tüm kanunî düzenlemelerde ortak olan bir başka koşul da, 'çok eşliliğin' yasaklanmasıdır. Örneğin, Alman hukukuna göre, kayıtlı birliktelik, taraflardan biri evli veya başka bir kayıtlı birlikteliği varsa

⁸⁵² Yalnız yaşayanlar hakkında bir inceleme için şu makaleye bakınız: "Who is living alone in mid-life and why does it matter?", **Society Central: Where evidence meets policy**, 9 Ocak 2014, (çevrimiçi), <https://societycentral.ac.uk/2014/01/09/who-is-living-alone-in-mid-life-and-why-does-it-matter/> erişim: 3.8.2017. Ayrıca BBC Türkçe'nin 18 Eylül 2017 verdiği bir habere göre İngiltere'deki Kent Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmaya göre, 35 yaş sadece artık "genç" olarak görülmediğimiz yaş değil, aynı zamanda erkeklerin kendilerini "en yalnız" hissettikleri, kadınların ise "en sıkıcı" olmaya başladıkları yaş olarak görülüyormuş. Bkz. Mark Johanson, "35 Yaş Neden Dönüm Noktası?", **BBC/DERGİ**, 18 Eylül 2017, (çevrimiçi), http://www.bbc.com/turkce/vert-cap-41308616?ocid=socialflow_twitter erişim: 18.9.2017.

⁸⁵³ Devers, "Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü", s. 974.

geçersizdir. Benzer şekilde Belçika hukuku da, birlikte yaşayacak taraflardan biri evliyse veya hukukî başka bir birlikte yaşam modeline dâhilse, birliktelik tescil edilemez. Norveç hukuku ise, sadece bekâr kişilerin kayıtlı birliktelik kurabileceğini düzenlemektedir. Dolayısıyla taraflardan biri evliyse veya daha önceden kurulmuş kayıtlı birliktelik varsa, yeni kayıtlı birliktelik kurmak engellenmiştir. Fransa’da yaygın görüş medenî dayanışma sözleşmesini, sıradan bir sözleşme değil, ‘resmî’ bir şahsî ilişki olarak kabul etmektedir. Bu yüzden medenî dayanışma sözleşmesi, kayıtlı birlikteliğin Fransa’daki yansımasıdır: Medenî dayanışma sözleşmesine taraf olan çift, müşterek ikametgâhlarındaki yerel mahkemede ortak bir bildiri imzalarlar. Bazı belgeler hazırlandıktan sonra, imzalanan bu bildiri, tarafların müşterek ikametgâhındaki yerel mahkemenin kayıt memuru tarafından tutulan sicile tescil edilir. Fransız doktrininde bir görüş, evlilik dışı beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukukun amacı doğrultusunda evlilik olarak vasıflandırılması gerektiğini savunmaktadır. Bizim görüşümüze göre ise, evlilik dışı birlikte yaşama hali, evliliğe indirgenemez ve bu nedenle de, şahsî statü çerçevesinde yeni bir uluslararası kategori oluşturulması ihtiyacı bulunmaktadır.⁸⁵⁴

2.3.1.3. Sosyal Devlet Uygulamalarında Gayrimeşru Çocukların Ve Tek Ebeveynli Ailelerin Küresel Sorun Olarak Algılanmaya Başlanması

Konumuz, tek ebeveynli ailelerin sorunlarını veya bunların devlete maliyetini araştırmak değildir. Buradaki amacımız, Batı devletlerinde 1978’lerden bu yana kanunlaşan ve desteklenen gayrimeşru ilişkiler⁸⁵⁵ ve bu ilişkilerden meydana gelen çocuklara karşı değişen Batı düşüncesine dikkat çekmektir.

Konuyla ilgili yapılan bazı araştırmalarda, tek ebeveynli aile ve bu ailelerdeki çocuk sayısının artmasında, devletlerin yalnız yaşayan ebeveynlere, yaptığı ‘gelir’ yardımının etkili olduğu belirtilir. Araştırmalarda nikâhsız beraberliklerden dünyaya gelen çocukların yaklaşık yarısının anne-babasının, çocukları yine kendi adreslerine kayıt ettirdikleri belirlenmiştir. Çünkü devlet meşru veya gayrimeşru olduğuna bakmaksızın, doğan her çocuk için ailelere maddi yardım vermektedir. Böyle

⁸⁵⁴ Devers, “Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü”, s. 975-976.

⁸⁵⁵ Bu tür aile kanunlarının kanunlaşma aşamaları için bkz. Alain Devers, “Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü”, s. 964-968.

gayrimeşru çocukları olanların çoğunlukla 20 yaşın altındaki bekâr annelerden meydana geldiği ve bu kadınların çocuklarının gayrimeşru babalarıyla aynı adreste yaşamadıkları belirtilmektedir. Bu genç kızların böyle küçük yaşta evlenmeden anne olmayı göze almalarının sebebi ise bu çocukların kendi ebeveynleri ile birlikte oturmaktansa, onlardan ayrı bir evde, özgürce ve devletin kesesinden kendi geçimlerine bir yol bulmaktır. Çünkü tek ebeveynli aileler, meşru ya da gayri meşru olduğuna bakılmaksızın Batı ülkelerinin genelinde, 1987 yılından bu yana hükümet politikalarının gündemine alınmaya başlanmış ve bütçeden onlara pay ayrılmıştır.⁸⁵⁶

Birleşik Krallık' ta 2015 yılında, evli olanlardan (ayrı cinsler ya da eşcinsel evlilikler) meydana gelen çocuk % 52,3 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu oranın dışında kalan % 47,7 oranındaki çocuk evlilik dışı ilişkilerden meydana gelmekte ve bunların masraflarını devlet karşılamaktadır.⁸⁵⁷

AB ülkeleri içinde en son olarak 1983 yılında 'Medenî Nikâh' uygulamasına geçen Yunanistan'da da gayrimeşru yaşayan kişilerin kanunen hak talep edememelerine karşılık; gayrimeşru yaşama yani 'zina' serbest bırakılmıştır. Bu tarihten itibaren, bu beraberliklerden meydana gelen çocuklar, diğer AB ülkelerinde olduğu gibi devlet tarafından koruma altına alınmaktadır.⁸⁵⁸

Gayrimeşru çocukların resmen tanınması ve devlet himayesine alınmalarının üzerinden geçen yaklaşık 50 yıllık bir tecrübe neticesinde, olayları sadece "maddi" bakımdan değerlendiren Batı dünyasında, söz konusu çocuklar ve tek ebeveynli ailelerin devlete yüklediği yüksek maliyet karşısında, düşünce değiştirmeye başladığı görülmektedir.

Bunun bir örneği ABD'de Ulusal Sağlık Enstitüleri tarafından yayınlanan "Aile Eşitsizliği: Evlilik, Birlikte yaşama ve Çocuk Gelişimindeki Farklılaşma

⁸⁵⁶ M. Wicks, R. Chester "Büyük Britanya (Birleşik Krallık)" (tercüme: Ahmet Beşe), **Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Avrupa Ülkeleri Topluluğunda Aile Politikaları** (derleyen: W. Dumon), Ankara 1991, s. 48-49.

⁸⁵⁷ "Figure 3: Live births by type of registration, 1986, 2005 and 2015, England and Wales", **Office for National Statistics**, (çevrimiçi), <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/livebirths/bulletins/birthsbyparentscharacteristicsinenglandandwales> erişim: 2.8.2017.

⁸⁵⁸ H. Symeonidou, "Yunanistan" (tercüme: M. Ruhi Esengün), **Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Avrupa Ülkeleri Topluluğunda Aile Politikaları** (derleyen: W. Dumon), Ankara 1991, s. 95-96.

(Diverging Patterns in Marriage, Cohabitation, and Childbearing)” başlıklı 2016 tarihinde yayınlanan makaledir. Bu makalede, daha önceki yıllardakinin aksine serbest yaşama ve bu ilişkilerden çocuk sahibi olma konusunda ‘kadınlara’ tanınan toleranslı anlayışın değiştiği görülmektedir. Şöyle ki söz konusu makalede Amerika’da son 60 yılda (1950 yılından bu yana) evlilik, boşanma, serbest yaşama ve çocuk sahibi olma konusunda yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde; serbest ilişki şeklinde isimlendirdikleri ‘gayrimeşru’ beraberlik yaşayan kadınları, bu defa ‘yüksek eğitilmiş olanlar ve olmayan kadınlar’ şeklinde sosyo-ekonomik bakımdan bir değerlendirmeye tabi tuttukları haber verilmektedir. Buna göre gayrimeşru ilişkiler ve çocuk edinmeye dair yapılan bu araştırmanın sonucuna göre üniversite eğitimi almış kadınların dünyaya getirdiği evlilik dışı çocuk doğum oranının, 1980’de % 5 olduğu; 2013 yılında % 11’e yükselse de esas olarak evlilik dışı ilişkilerden çocuk meydana getirenlerin çoğunluğunu lise diplomasına sahip kadınlar olduğu görülmüştür. Netice itibarıyla düşük seviyede eğitim gören kızlar, küçük yaşlardan itibaren serbest ilişkilere başlamakta ve çocuk sahibi olarak bu çocuklarına devletten aldıkları sosyal yardımlarla kendileri bakmakta veya dört yıllık üniversite bitirenlere nazaran daha küçük yaşlarda evlilik yapmaktadırlar. Buna mukabil, boşanma oranları da yüksek olmaktadır. Makalede yer alan bilgilere göre gayrimeşru serbest ilişkiler ve bu ilişkilerden dünyaya gelen çocuklar konusu, son zamanlarda Amerika’da önemle üzerinde durulan konulardan biridir.⁸⁵⁹

Bu konuda müracaat ettiğimiz bir başka araştırma yazısı, Amerikan Yale Üniversitesinin “**YaleGlobal**” adlı internet sitesinde yayınlanan, bir demografi uzmanı ve Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü’nün eski müdürü olarak tanıtılan; *Joseph Chamie*’nin “*Out-of-Wedlo*” başlıklı makalesidir. Gayrimeşru doğumların dünya çapında yükselmesi ve bunun küresel bir sorun haline geldiğini iddia ettiği yazısında *Chamie*, evlilik dışı çocukların, Latin Amerika’daki artışını da göz önüne alarak, bu çeşit çocuklara daha çok doğum kontrol yöntemlerinden habersiz

⁸⁵⁹ Shelly Lundberg, Robert A. Pollak , Jenna E. Stearns, “Family Inequality: Diverging Patterns in Marriage, Cohabitation, and Childbearing” (Aile Eşitsizliği: Evlilik, Birlikte yaşama ve Çocuk Edinmedeki Farklılaşma), NBER Working Paper, Mart 2016, No. 22078, (çevrimiçi), <http://www.nber.org/papers/w22078> erişim: 24.05.2018.

‘eğitimsiz’ insanların sebep olduğunu iddia eder ve yazısını bu fikir üzerine bina eder.⁸⁶⁰

Chamie yazısında, bazı Asya toplumlarından örnekler vererek buralarda gayrimeşru çocukların yok denecek kadar az olduğunu; bunun sebebinin de, bu kıtadaki toplumlarda, evlilik dışındaki doğumlara ailelerin onay vermediği gibi, bu beraberliklerden meydana gelen çocukları da kötü isimlerle damgalamaları olduğunu söyler. Müslüman ülkeleri ayrıca değerlendiren *Chamie*; bu ülkelerin evlilik dışı ‘gayrimeşru çocuklar’ şeklinde bir problemleri bulunmadığını belirtir. Brezilya, Şili, Kosta Rika, Jamaika, Meksika ve Kolombiya da dâhil olmak üzere, çoğunlukla Latin Amerika'da olmak üzere diğer 25 ülkede evlilik dışındaki doğum oranlarının yüzde 60'tan fazla olduğunu tahmin edildiğini söylediği makalede; Belçika, Danimarka, Fransa, Norveç ve İsveç gibi başka 20 ülkede doğumların çoğunluğunun evlilik dışında gerçekleştiği ve bunları dünyaya getiren kadınlara devlet yardımı sağlandığını belirtir.

Yine gelişmiş Batı ülkelerinde evlenmenin, özellikle kadınlar için bir çekiciliği kalmadığını iddia edilir. Çünkü artık kadınlar için evlilik, maddi olarak ayakta kalmak, sosyal hayatı ve kişisel refahı elde etmeleri için gerekli bir durum değildir. Bu yeni durumun tespiti ve hükümetlerin bu duruma göre politika üretmelerinin yavaş olduğundan şikâyet eden *Chamie*, evlilik dışı doğumların, dünya çapında artmaya eğilimli olduğunu ve bunun da gelecekte birçok toplum için zorluklar meydana getireceğini iddia eder. Özellikle Batı toplumlarında, giderek artan bir şekilde ortaya çıkan yalnız yaşayan kadınlar, çocuk sahibi olmayı ama onları evlilik kurumunun dışında dünyaya getirmeyi tercih edeceklerdir. Çünkü pek çok Batı ülkesinde evlilik, artık çocuk sahibi olmak ve uzun süreli samimi ilişkiler için kabul edilebilir tek kurum olarak görülmemektedir.

İstatistik verilerin ülkelerdeki evlilik dışı çocuk yetiştirmedeki önemli farklılıkları yansıtmadığını belirten *Chamie*, aslında evlilik dışı doğumların eğitimi

⁸⁶⁰ YaleGlobal internet sitesinin editörlerinden biri olan Hassan Sıddiq'in yukarıdaki makaleye dayanarak 23 Mart 2017 tarihinde Joseph Chamie'nin bu makalesine yaptığı yorumda, kendisinin de evlilik dışı doğumların, kısmen eğitim seviyesi ile alakalı olduğunu düşündüğünü ve hükümetlerin evlilik dışı doğan çocukların dezavantajlarını önlemek için düşük eğitim seviyesinde olanları bu konuda eğitmeleri gerektiğini söylemektedir.

düşük ve maddi bakımdan zayıf olan kadınların tercih ettiğini söyler. Mesela 2014 yılında ABD’de, gayrimeşru beraberlikten meydana gelen çocuk oranı ortalama % 40 iken, birlikte yaşayan beyazların evlilik dışı yaşamlarından meydana gelen çocuk oranı % yüzde 29’dur. Bu genel istatistik verileri sosyal ve ekonomik duruma göre bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda ise zencilerin evlilik dışı evliliklerinden meydana gelen çocuk oranı % yüzde 71 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sosyal devletten en çok zenciler faydalanmaktadır. Chamie’e göre devletlerin gayrimeşru ilişkiler ve bunlardan dünyaya gelen çocuklara bütçeden belli bir miktar ayırmaya başladığı yıllarda (50 yıl önce), bu tür doğumların oranları çok daha düşük olduğu için bir problem teşkil etmemekteydi ancak günümüzde devletlere büyük bir yük getirmektedir.

Araştırmalarda evlilik dışı doğan çocukların çoğunun, genellikle ‘bekâr’ anneler tarafından yönetilen tek ebeveynli ailelerde yaşadığı ve bu çocukların oranının, ülkeler arasında önemli ölçüde farklılık gösterdiğine dikkat çeken *Chamie*, tek ebeveyni ile yaşayan çocuk oranının % 10 ya da daha az olduğu ülkeleri; Çin, Hindistan, Endonezya, İsrail, Ürdün ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler şeklinde sınırlandırmaktadır.⁸⁶¹ Bu çeşit ailelerin en yüksek seviyede bulunan ülkelerin başında nüfusun % 40’ını oluşturan tek ebeveynli aile ile Latin Amerika ülkeleri gelmektedir. Sonrasında halkı Müslüman olmayan bazı Afrika ülkeleri gelmektedir. Bunlardan Mozambik’te (Müslümanlar azınlıktadır. Nüfusun yarıdan fazlası Hristiyan ve geri kalanı da animist yani ruh tapıcılarıdır) % 36, Dominik Cumhuriyetinde % 35 (% 95’i Hristiyan’dır); Liberya’da % 31 (Müslüman bir azınlık var; % 86 Hristiyan); ve Kenya’da % 30 (Müslümanlar azınlıkta, % 83 Hristiyan) seviyelerindedir.

Chamie, geçen birkaç on yıl boyunca, sanayileşmiş ülkelerde tek ebeveynli ailelerin büyük artışı gösterdiğini belirttiği makalesinde, Fransa, Japonya, İsveç,

⁸⁶¹ Türkiye ile ilgili olarak yukarıda Amerikan PEW şirketinin yaptığı araştırmanın haberine göre, 2014 yılında Türkiye’de evlilik dışı ilişkilerle çocuk edinen kadınların oranı % 3 olarak verilmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalarda ‘OECD’nin Aile Veritabanı’ adresinde, 2016 yılında yayınladığı raporda yer alan tablonun kaynak alındığı görülmekle beraber bu tablonun ilk olarak PEW şirketi tarafından yayınlandığına dikkat çekmek isteriz. Bkz. “Share Of Births Outside Of Marriage”, OECD Family Database <http://www.oecd.org/els/family/database.htm> (çevrimiçi), http://www.oecd.org/els/family/SF_2_4_Share_births_outside_marriage.pdf erişim: 24.05.2018. Bu konuda TÜİK’in herhangi bir istatistiğine rastlanılmamıştır.

Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler de dâhil olmak üzere birçok kapitalist ülkede, 1980 ve 2005 yılları arasında, tek ebeveynli hane halklarının oranının, iki katına çıktığını haber vermektedir.⁸⁶²

2.4. BATIDAKİ AİLE POLİTİKALARININ ULUSLARARASI KURULUŞLAR VASITASIYLA KADIN ÜZERİNDEN MÜSLÜMAN TOPLUMLARA TAŞINMASI

Türkiye'nin "aile" konusundaki çalışmalarını şekillendiren uluslararası kuruluşların en önemlileri Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BM), Avrupa Konseyi (AK) ve Avrupa Birliği (AB)dir.

"Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir" mecelle kaidesine göre, aile konusunda iç hukukun da düzenleyicileri olan BM, AK ve AB teşkilatlarının kendilerini nasıl tanımladıkları ve çalışmalarında neleri amaçladıkları önemlidir. Bu bakımdan öncelikle bu teşkilatların niyetlerine göz atmak uygun görülmüştür.

BM'in amacı şu şekilde ifade edilmektedir:

"Dünyaya yön veren bir kuruluş olarak "BM; dünya barışını, güvenliğini, sosyal ilerlemeyi, yaşam standartlarını yükseltmeyi, insan haklarını desteklemeyi ve dostane ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan bir kuruluştur. Savaşları ve barışa dönük tehditleri önlemek, ülkeler arasında dostane ilişkiler kurmak ve uluslararası ekonomik ve sosyal işbirliğini sağlamak temel amaçlarıdır. "Adalet, güvenlik, ekonomik kalkınma, sosyal eşitlik" haklarını tüm ülkelere eşit oranda sağlamak, temel amacıdır."⁸⁶³

BM dünyayı değiştirme iddiasında olan bir kurum olarak bunu adalet, güvenlik, ekonomik kalkınma ve sosyal eşitlik söylemleri ile gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

BM İnsan Hakları bildirgesinden ayrı olarak 1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile tanımlanan Avrupa Konseyi'nin amaçları şu şekilde özetlenmiştir.

⁸⁶² Bu makale için bkz. Joseph Chamie, "Out-of-Wedlock Births Rise Worldwide", **YaleGlobal Online**, 16 Mart 2017, (çevrimiçi), <https://yaleglobal.yale.edu/content/out-wedlock-births-rise-worldwide> erişim: 24.05.2018.

⁸⁶³ "BM Sistemi 70 Adımda BM", **BM Ankara Enformasyon Merkezi**, (çevrimiçi) <http://www.unicankara.org.tr/language/tr/bm-sistemi-70-adimda-bm/#.XfvQyEczbIU>, erişim: 19.12.2019.

“İnsan hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmek; ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma, uyuşturucu madde ve çevre konularındaki sorunlara çözüm aramak; Avrupa kültürel benliğinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmak”⁸⁶⁴

Kurulduğu 1949 yılından itibaren Avrupa'nın inşası, ortak Avrupa kimliği ve vizyonu tartışmalarının yapıldığı Avrupa Komisyonu, savunma hariç günlük hayatın hemen her alanını kapsayan konularda davranış ve bunlarla ilgili olarak kuralları belirleme, bu kuralların üye ülkelerdeki uygulamalarını denetleme ve yaptırım gücü olan kapsamlı bir yapıya sahip kuruluştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) başta olmak üzere, birçok denetim mekanizması bulunmaktadır.⁸⁶⁵

Türkiye'nin aday ülke statüsünde olduğu Avrupa Birliği, kıtada yaşayanların yüzyıllar boyunca elde ettikleri tecrübeleri “ortak hukuk” dili ile birleştikleri yapıdır ve amacı üye devletlerin ve vatandaşlarının ulusal, kültürel, dil ve din çeşitliliğini bir potada eritmek değil, bu çeşitliliğin getirdiği dinamizmi güce dönüştürebilmek olarak ifade edilmektedir.⁸⁶⁶

“...Avrupa Birliği'nin temel hedef ve politikaları arasında; güçlü ve etkili bir dış politika aktörü olmak, AB içinde ve dışında özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü değerlerini garanti altına almak ve yaymak, Her türlü ayrımcılıkla mücadele etmek; özellikle her alanda kadın-erkek eşitliği için çaba sarf etmek... Avrupa vatandaşlarının en üst düzeyde yaşam ve kalite standartlarına sahip olmasını sağlamak.”⁸⁶⁷

Yukardaki tanımlamalara göre BM, AK ve AB Batının seküler kimliğini temsil eden yapılardır. Bu kurumlar seküler bir hayat için belirlediği ideallere ulaşmak amacıyla yol haritası belirler ve bunu gerçekleştirmek için diğer devletlerin de kendilerini desteklemesini ister. Bu nedenle de siyasi tercihlerini “Batılılaşmak”

⁸⁶⁴ “Avrupa Konseyi/Council of Europe”, **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı** (çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi.tr.mfa> erişim: 16.12.2019.

⁸⁶⁵ “Avrupa Konseyi/Council of Europe”, **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı** (çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi.tr.mfa> erişim: 18.12.2019.

⁸⁶⁶ “AB Yapısı ve İşleyişi” **Bir Bakışta AB**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 02.07.2019, çevrimiçi bkz. <https://www.ab.gov.tr/3.html> erişim: 3.10.2019.

⁸⁶⁷ “AB Yapısı ve İşleyişi”, **Bir Bakışta AB**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 02.07.2019, çevrimiçi bkz. <https://www.ab.gov.tr/3.html> erişim: 3.10.2019.

yönünde kullanan üye devletler vasıtasıyla kendini güçlendirir ve aynı zamanda onların siyasetini belirler.⁸⁶⁸

2.4.1. Birleşmiş Milletler'in Kadın Politikaları ve İlgili Düzenlemeler – CEDAW

Birçok batı merkezci sosyal teoride olduğu gibi BM teşkilatı da çalışmalarında Batıyı en üst konumda, üstün ve ileri, doğuyu aşağı ve geri olarak görür ve sürekli ötekisini tayin eder ve tanımlar. BM'in merkeze koyduğu kadın da mükemmel ve eksiksiz olarak tanımladığı Batılı kadındır. Buna göre Müslüman olsun olmasın doğulu kadın; kocaları ve babaları tarafından ezilen zavallı bir tiptir.⁸⁶⁹ Bu anlayışla BM 1960'lı yıllardan itibaren üye devletlere kadınlarla ilgili genel standartlar belirlerken, kadınla ilgili meselelerde yaptığı araştırmalar ve hazırladıkları raporlarla İskandinav ülkelerindeki kadın-erkek ilişkilerini esas alarak diğer devletleri bu örneğe uygun bir dönüşüme uğratmaya çalışmaktadır.⁸⁷⁰ Çünkü Batı'da kadın örgütlenmelerinin görüldüğü ilk ülkeler sözü edilen kuzey ülkeleridir.⁸⁷¹

BM'in kadın konusuyla ilgili birimi Kadının Statüsü Komisyonununun 1948 İnsan Hakları Beyannamesinde kadınlar için talep ettiği ilk hak; kamusal alanda eşitlik talebi olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa uygun olarak 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca Batıda belli kanun değişiklikleri yapılmış; böylece kadınlara mülkiyet, çalışma, eğitim, seçme ve seçilme, evlilikte ve boşanmada erkeklerin sahip olduğu hakların aynısı verilmiştir.⁸⁷²

⁸⁶⁸ Korkut Tuna, "Küresel Mi/Yerel Mi: Neler Oluyor Bize?", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi**, C. III, No: 6 (1-11), 2003, s. 4 <http://tjs.istanbul.edu.tr/issues/sayi6/> erişim: 28.02.2018.

⁸⁶⁹ Türk kadınlarında bu algıyı oluşturmak için köşe yazarları da destek verir. Mesela bkz. "Ailemin baskısından bunaldım", **Hürriyet Gazetesi**, 10 Nisan 2019, (çevrimiçi), [Güzin Ablaguzinabla@hurriyet.com.trhttp://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/guzin-abela/ailemin-baskisindan-bunaldim-41177373](http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/guzin-abela/ailemin-baskisindan-bunaldim-41177373) erişim: 11.04.2019.

⁸⁷⁰ Nazife Şişman, "Birleşmiş Milletler Kadın Politikası", s. 26-29; Mücahit Gültekin-Meryem Şahin, **Kadın Ve Aile: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın Ve Aile (İzlanda, Finlandiya, Norveç, İsveç, Türkiye)**, Sosyal, Ekonomik Ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM), 2016.

⁸⁷¹ Gamze Yiğit Çavuşoğlu, "Türkiye'de Kadın Hareketinin Oluşumu ve Kadının Sosyal Yaşamdaki Yeri" (Yüksek lisans tezi), **T.C. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**, Karaman 2015, s. 42.

⁸⁷² Burcu Sarier, "Kadın-Erkek Eşitliği Bağlamında Bağımsız Bir Kamu Denetim Kurumu: Ombud(Sman) (Uzmanlık tezi)", **T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü**, Ankara 2010, s. 43-45

1970’li yıllardan itibaren Batıda Simone de Beauvoir’ın (Simon dö Bovua) (1908-1986) başını çektiği yeni bir kadıncılık politikasının benimsendiği görülür. Buna göre kadınların erkekle aynı statüye sahip olması yeterli değildir. Artık kadınlar kendilerinin eş ve anne olarak görülmesinden; erkeklere bağımlı olmasından ve istemedikleri gebelikleri sonlandıramamaktan son derece rahatsızdırlar. Bu görüşte olanlara göre erkekler, kadınlar için “baskı” unsurudur ve tamamen negatif bir figürdür. Bu görüşlerini değişik etkinliklerle ifade ederler ve bu kadın hareketleri, BM ve Kadının Statüsü Komisyonunda etkili olmaya başlar.⁸⁷³

BM’in 1995 tarihinde Pekin’de yaptığı Dördüncü Dünya Kadın Konferansında İngilizli Müslümanlar; bütün kadın konferanslarının gelişmiş Batı ülkelerindeki bir grup kadının, “genelde bütün kadınlar özelde de Müslüman kadınlar ve Afrikalı kadınlar adına eylem planları ve projeler hazırlamalarından ibaret” olduğuna dair bir bildirge yayınladılar. Aynı toplantıda Sudan resmî temsilcilerinin başkanı olan Meryem Osman ve Nijerya Müslüman Kadın Dernekleri; BM’in kültürel ve dini farklılıkları dikkate almadan kadınlarla ilgili kalıp standartlar oluşturmaya çalıştığını, bu yolla Batı’nın kendine göre gelişmemiş saydığı ülkelere “hocalık” yaparak, kendi doğmalarını kabul ettirmeye çalıştığını söyler.⁸⁷⁴ Aslında BM oluşturduğu “global değerler” söylemiyle⁸⁷⁵ evrensel bir duruş içinde olduğu kanaatini vermeye çalışmaktadır.⁸⁷⁶

⁸⁷³ Gamze Yiğit Çavuşoğlu, “Türkiye’de Kadın Hareketinin Oluşumu ve Kadının Sosyal Yaşamdaki Yeri” s. 43-47; Burcu Sarier, “Kadın-Erkek Eşitliği Bağlamında Bağımsız Bir Kamu Denetim Kurumu”, s. 50-56.

⁸⁷⁴ Nazife Şişman, “Birleşmiş Milletler Kadın Politikası”, s. 29-30; Feride Eroğlu, “Yakın Dönem Anayasalarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Eşitliği ile İlgili Düzenlemeler Arjantin, Güney Afrika, Kenya, Kolombiya, Paraguay, Ruanda, Uganda”, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi** (bilgi notu), Nisan 2012, s. 2-5.

⁸⁷⁵ İslam nizamının ana konularından olan “ahlak” kelimesi yerine BM’in kabul etmekte zorlanmayacağı bir anlamda “seküler” ahlak değerleri diyebileceğimiz bu “global değerler” söylemiyle ilgili olarak Türkiye’de pek çok akademik çalışma yapılmış, merkezler kurulmuştur. Mesela “Uluslararası Değerler Ve Eğitimi Sempozyumu” (26-28 Kasım 2004), **Ensar Vakfı**, İstanbul; “Değerler Eğitimi Sempozyumu” (26-28 Ekim 2011), **Osmangazi Üniversitesi**, Eskişehir; Ensar Vakfı Değerler Eğitimi Merkezi (dem), (çevrimiçi) https://ensar.org/degerler-egitimi-merkezi_K4.html erişim: 16.12.2019, bunlardan bazılarıdır.

⁸⁷⁶ Nazife Şişman, “Birleşmiş Milletler Kadın Politikası”, s. 30-36 ve 93-94; ayrıca bkz. Recep Şentürk, “Oryantalizm Ve Sosyal Teori”, **Oryantalizmi Yeniden Okumak Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu (11-12 Mayıs 2002) Adapazarı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, (43-53), s. 43, 45.

BM, 1975 yılında “Kadın On Yılı”nı ilan ederek sonraki faaliyetlerinin birçoğunu kadınlar üzerinden gerçekleştirmiştir. 1985 yılında Nairobi’de yapılan 3. Kadın Konferansı’nda kadınların isteklerinin yerine getirilmesi ile ülkelerin kalkınmaları arasında doğrudan ilişki olduğu fikri kabul edilmiş; 1995 yılında Pekin’de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansından itibaren üye devletlerin bütün devlet politikalarına ve programlarına toplumsal cinsiyet bakış açısını yerleştirmeleri kararı alınmıştır. Bu kararı uygulayacak olan hükümetlerden; kadınların başta parlamentolar olmak üzere karar alma mekanizmalarına dâhil edilmeleri istenmiş, bu uygulama özellikle Avrupa Konseyi tarafından da gündeme alınarak desteklenmiştir.⁸⁷⁷ Bu durum Nazife Şişman’ın BM’in hedeflediği küresel değişimi gerçekleştirmek için kadını bir ajan olarak kullandığı iddiasının hakikat olduğunu göstermektedir.⁸⁷⁸

Aşağıda ele alınacağı üzere BM Kadının Statüsü Komisyonunun en son şekli Kadın Konferansları sonucunda verdiği CEDAW (Convention on Elimination of all Forms of Discrimination Against Women), Batı seküler kültürünün ortaya çıkardığı kadın algısını temel alarak hazırlanmıştır. Bu sözleşme, başta İslam olmak üzere Batı modern kültürünün dışında kalan kadın-erkek ve aile algısını kabul etmeyerek karşısına almakta ve bununla mücadele etmektedir.⁸⁷⁹

2.4.1.1. Kadının Statüsü Komisyonu - KSK (Committee of Experts on the Legal Status of Women)

Birleşmiş Milletler Teşkilatı, 24 Ekim 1945’te resmen faaliyete geçtikten sonra⁸⁸⁰ batı toplumlarında görülen kadın ve erkek arasındaki cinsiyete dayalı

⁸⁷⁷ Meryem Meltem Tatlıer Baş “Avrupa Birliği’nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Plan ve Politikalara Yerleştirilmesi: Hollanda, Romanya ve Türkiye Örneklerinin İrdelenmesi” (Uzmanlık tezi), T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2011, s. 18-21.

⁸⁷⁸ Nazife Şişman, “Birleşmiş Milletler Kadın Politikası”, s. 40-41 ve 71.

⁸⁷⁹ Kübra Çayır, UN WOMEN CEDAW ‘Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme İnceleme Raporu (Mücahit Gültekin Takdim yazısı) Aile Akademisi Derneği, 2014, s. 4-5, (çevrimiçi), <http://aileakademisi.org/arastirma/cedaw-inceleme-raporu> erişim: 8.06.2019. Cinsiyete dair siyasetin politika haline gelmesi hakkında bkz. Judith Butler, **Savaş Tertipleri** (tercüme: Şeyda Öztürk), Yapı Kredi Yayınları, (2015), 99-101.

⁸⁸⁰ T.C. Dış İşleri Bakanlığının internet sitesinde haber verildiği üzere; Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne (AB) dâhil olma çalışmaları ve G-20 ülkelerine üye olmasından sonra BM Teşkilatında daha aktif çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede BM Nüfus Fonu UNFPA’nın Doğu Avrupa ve Orta Asya Bölgesel Ofisi İstanbul’a taşınmıştır. Ayrıca, BM Kalkınma Programı UNDP’nin Uluslararası Kalkınmada Özel Sektör Merkezi de İstanbul’da konuşlanmıştır. Bunlara ilave olarak UNDP Avrupa ve BDT Bölge Ofisi’nin ve BM Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi’nin (UN

eşitsizliği önlemek ve kadın-erkek eşitliği ilkesinin uygulanmasını sağlamak amacıyla 1946'da Kadının Statüsü Komisyonunu (KSK) kurmuştur. Bu komisyon devam eden yıllarda BM'in kadın politikalarını belirleyen en işlevsel bir merkez olmuştur.⁸⁸¹

45 ülkeden meydana gelen KSK, her yıl ele alınacak konuları belirlemek için New York'taki genel merkezde bir toplantı gerçekleştirirler. Bu toplantılarda belirlenen konular daha sonra her yıl Mart ayında 10 günlük bir sürede, BM Genel Merkezi'nde, dünyanın her yerinden üye devletler, BM birimleri ve Ekonomik ve Sosyal Konsey (EKOSOK) tarafından akredite olan sivil toplum örgütlerinin (STK'lar) temsilcilerinin katılımıyla genel tartışmaya açılır. Bu toplantılardan sonra, "uzlaşmış sonuçlar" olarak adlandırılan politika dokümanları/tavsiyeleri oluşturulur. Son sözü KSK'nın söylediği bu metinler; hükümetler, hükümetler arası birimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde uygulanması gereken somut tavsiyeler olarak kabul edilir ve bu yönde çalışmalar yapılır.⁸⁸²

1995 yılından bu yana KSK'nın yetkileri genişletilmiş ve bu komisyona 4'üncü Dünya Kadın Konferansı'nın (Pekin) izlenmesi ve eylem platformunda yer alan uygulamaların gerçekleştirilmesini denetlenmesi görevi de verilmiştir. KSK'nun hazırladığı belgeler, bütün üye ülkeler için, bağlayıcı politika rehberi olarak kabul

WOMEN) Avrupa ve Orta Asya'dan sorumlu bölgesel ofisinin de İstanbul'a yerleşmesinin sağlandığı haber verilmektedir. Bkz. "Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye"**T.C. Dış İşleri Bakanlığı**, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa> erişim: 19.05.2019.

⁸⁸¹ Eray Karınca, **Sorularla Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet**, Hiperlink, Ankara 2010, s. 132-133; Onur Dinçer, "Eşitlik Tahayyülünün Müşterek Kurgusu: Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonunun Çalışma Öncelikleri Ve Çıkan Politika Metinleri Üzerine Bir Analiz"(Uzmanlık tezi), **T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü**, Ankara 2014, s. 25

⁸⁸² Sunay Karamık, **Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu Rehberi Ve 60. Oturma İlişkin Notlar** (editör: Yasemin Öz), Ocak, 2017 Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER), Ocak, 2017, önsöz, (Bu kitapçık, Friedrich Ebert Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin katkılarıyla yayımlanmıştır.) KSK'nın belirlediği bazı başlıklar şöyledir: 10-21 Mart 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilen KSK toplantılarının öncelikli teması, "Kadınlar ve Kız Çocukları İçin Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinin Uygulanmasında Zorluklar ve Başarılar"; 14-24 Mart 2016 tarihinde yapılan toplantının ana teması "Kadınların Güçlendirilmesi ve Bunun Sürdürülebilir Kalkınmayla Bağlantısı" ilave tema ise "Kadınlar ve Kız Çocuklarına Yönelik Her Türlü Şiddetin Ortadan Kaldırılması ve Önlenmesi" şeklinde belirlenmiştir. Bkz. Onur Dinçer, "Eşitlik Tahayyülünün Müşterek Kurgusu: Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonunun Çalışma Öncelikleri Ve Çıkan Politika Metinleri Üzerine Bir Analiz" s. 9; "KADEM Ekibi Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu 58. Toplantısına Katıldı", (çevrimiçi)<http://kadem.org.tr/bm-kadinin-statusu-komisyonu-58-toplantisi/>erişim: 2.05.2019.

edilmektedir. KSK'nun sekreteryasını 2010 yılında kurulup 2011 yılında faaliyete geçen BM Kadın Birimi/UN Woman yapmaktadır.⁸⁸³

Türkiye BM'in kuruluşundan itibaren KSK çalışmalarına genellikle bakan düzeyinde bir temsille etkin bir katılım sağlamıştır. 1990 yılında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu bünyesinde Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM) kurulmuştur.⁸⁸⁴

2.4.1.1.1. UN WOMEN: BM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi

BM'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikasındaki en önemli tarihsel değişiklik UN Women'nın 01 Ocak 2011 tarihinde faaliyetlerine başlamasıyla yaşanmıştır. UN Women'in kurulmasının hemen arkasından uluslararası düzeyde kadın örgütlerinin sürece dâhil olması için UN Women – Küresel Sivil Toplum Danışma Kurulu kurulmuştur. Tüm dünyadaki STK temsilcileri davet edilmiş, bunlar arasında Türkiye'den de bir STK temsilcisi bulunmaktadır. Aynı şekilde UN Women bölgesel sivil toplum danışma kurulları kurmuş, Avrupa Bölgesi grubuna da Türkiye'den bir STK temsilcisi seçilmiştir.⁸⁸⁵

⁸⁸³ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Selma Acuner, "Bir Muhalif Akım Olarak Küresel Kadın Hareketi", **Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu Rehberi Ve 60. Oturuma İlişkin Notlar** (editör: Yasemin Öz), Ocak, 2017 Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER), Ocak, 2017, s. 15'de 18. Dipnot.

⁸⁸⁴ Onur Dinçer, "Eşitlik Tahayyülünün Müşterek Kurgusu: Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonunun Çalışma Öncelikleri Ve Çıkan Politika Metinleri Üzerine Bir Analiz" s. 101; **I. Aile Şurası Raporlar Görüşmeler Kararlar (17-20 Aralık 1990)**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1990, giriş, s. 4; **Pekin+5: Birleşmiş Milletler'de Kadının İnsan Hakları Ve Türkiye'nin Taahhütleri** (hazırlayanlar: Ela Anıl vd.) Kadının İnsan Hakları Projesi (KİHP) - Yeni Çözümler Vakfı İrtibat Bürosu, Aralık 2001, s. 7, (not: Bu kitapçık, Uluslararası Kadın Sağlık Örgütü (International Women's Health Coalition) ve İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Kurumu'nun (Swiss Agency for Development and Cooperation) katkılarıyla yayımlanmıştır.)

⁸⁸⁵ Onur Dinçer, **Eşitlik Tahayyülünün Müşterek Kurgusu: Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonunun Çalışma Öncelikleri Ve Çıkan Politika Metinleri Üzerine Bir Analiz** (uzmanlık tezi) T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara 2014, s. 15; ayrıca bkz. Selma Acuner, "Bir Muhalif Akım Olarak Küresel Kadın Hareketi", Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu Rehberi Ve 60. Oturuma İlişkin Notlar (editör: Yasemin Öz), Ocak 2017, Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER), (10-20), dipnot: 23, s. 17; "Kadın Güçlensin ki İnsanlık Güçlensin", **BM Türkiye Dergisi** (çevrimiçi), bkz. <http://www.bmdergi.org/tr/bm-kadin-guclensin-ki-insanlik-guclensin/> erişim: 23.12.2017.

2.4.1.2. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)

BM'in kurulduğu andan itibaren gündeme getirdiği konulardan biri nüfus fazlalığı ve doğumların kontrol altına alınmasıdır. İlki 1954 yılında Roma'da gerçekleştirilen Nüfus Konferansında bu konuya dikkat çekilerek her on yılda bir bu konferansların toplanması kararlaştırılmıştır.⁸⁸⁶

1969 yılında kurulan ve BM'in ana kurumlarından olan UNFPA; nüfus konusunda uluslararası finansmana sahip dünyadaki en büyük yardım kaynağıdır. Çalışmalarını KSK ile birlikte yürüten bu birim 150'yi aşkın ülkede faaliyet göstermektedir. Üye ülkelere doğum kontrol ve nüfus planlaması yoluyla kalkınacaklarına ikna etmeye çalışan bu kurum, Türkiye'de de kırk yıldan daha fazla süredir aile ile ilgili konularda üretilen politikaları etkilemektedir. Çünkü BM'in anlayışına göre hızlı nüfus artışı, hızlı kalkınmaya engeldir ve kadınların çok çocuk doğurmaları, annelerin sağlığını tehlikeye atar.⁸⁸⁷ **“Nüfus kontrolüne yatırılan 5 dolar, ekonomik büyüme için yatırılan 100 dolara denktir”** söylemi bu yıllarda yaygınlık kazanmıştır.⁸⁸⁸

Türkiye'de nüfus planlaması; resmi olarak, 1965 tarihinde -UNFPA'nın kuruluşundan önce- başlamış;⁸⁸⁹ “kişilere istediği zaman ve istedikleri sayıda çocuk sahibi olma özgürlüğünün tanınması” şeklinde gündeme getirilmiştir. 1971 yılından bugüne UNFPA'nın Türkiye'deki çalışmaları; üreme sağlığı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi, kalkınmayla ilgili verilerin toplanması, kullanımı ve yaygınlaştırılmasının artırılması ve insani yardım başlıklarında yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede ilk ülke programı 1988 yılından 1992'ye kadar sürmüş, şu anda ise Türkiye'deki Altıncı Ülke Programını (2016-2020) yürütmektedir.⁸⁹⁰

⁸⁸⁶ Mahmut Tokaç, “Doğum kontrolünün tarihçesi ve etiği”, **SD (Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü) Dergisi**, Aralık-Ocak-Şubat 2017- 2018, No: 45, s. 14-17 (çevrimiçi) <http://www.sdplatform.com/Yazilar/Kose-Yazilari/541/Dogum-kontrolunun-tarihcesi-ve-etigi.aspx> 2.07.2019

⁸⁸⁷ “Birleşmiş Milletler Teşkilatı Türkçe sayfa”, The United Nations Today, (çevrimiçi), <http://www.unicankara.org.tr/today/1.html> erişim: 20.04.2019.

⁸⁸⁸ Nazife Şişman, “Birleşmiş Milletler Kadın Politikası”, s. 38-40.

⁸⁸⁹ Nüfus plânlaması hakkında Kanun, No: 557, Kabul tarihi 1.4.1965, (Resmî Gazete ile yayımı: 10.4.1965 - Sayı: 11976), s. 331-335, (çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800557.pdf erişim: 18.12.2019.

⁸⁹⁰ “Birleşmiş Milletler Teşkilatı Türkçe sayfa”, **The United Nations Today**

Türkiye’de nüfus planlaması hakkında yayınların yok denecek kadar az olduğu yıllarda Dr. Asaf Ataseven ve Gülsen Ataseven 1967 tarihli makalelerinde nüfus planlamasının dünyada ve Türkiye’de en çok konuşulan konuların başında geldiğini; bu konudaki çalışmaların fazla nüfusun açlığa sebep olacağına dair *Malthus*’un Nüfus Teorisi’ne dayandırılarak yürütüldüğünü söylemişlerdir.⁸⁹¹

Aynı tarihlerde BM nüfus planlaması politikasının, Batı’nın “sömürgecilik” faaliyeti olduğunu seslendirenlerden biri de Ebu’l-Alâ el-Mevdûdî (1903-1979)’dir. Mevdûdî konunun doğudaki bir takım milletlerin nüfus artışıyla alakalı basit bir mesele olmadığını; çok daha derinlerde, nüfusları sürekli olarak artan Müslüman milletlerin nüfuslarını azaltmak ve gelecekte gelişmelerine engel olarak gayrimüslim hâkimiyetini sağlamakla ilgili olduğunu söylemiştir.⁸⁹² Nitekim Türkiye’de 1965 tarihinden itibaren yapılmaya başlanan nüfus planlaması çalışmaları meyvesini vermiş; aileler yüzde 38 oranında doğum kontrol yöntemlerini benimsemiş ve 1960’lı yıllarda yüzde 6 olan toplam doğurganlık oranı son 25 yıl içinde sürekli bir azalma göstererek 1993’de yüzde 2,6’ya düşmüştür.⁸⁹³

Aile planlaması uzun yıllar kadınların sorumluluğu olan bir alan olarak kabul edilmiştir. BM’in 1994 yılında Kahire’de gerçekleştirdiği “Nüfus ve Kalkınma” başlıklı Dünya Kadınlar Konferansında nüfus planlamasına erkek katılımının sağlanması ana konu olarak ele alınmıştır. Bu tarihten itibaren de özellikle sivil gruplar nüfus planlaması çalışmalarında erkekleri hedef alan proje çalışmaları yapmışlardır.⁸⁹⁴

Türkiye’de 1997 yılında başlatılan 8 yıllık zorunlu temel eğitim uygulaması da nüfus planlaması ile yakından ilgilidir. Çünkü bu yolla evlilik yaşının yükseltilmesi mümkün olacaktır. Bu amacı örtmek için ‘kadınların güçlendirilmesi’ söylemi öne atılmıştır.⁸⁹⁵

⁸⁹¹ Asaf Ataseven, Gülsen Ataseven, “Doğum Kontrolü ve Nüfus Plânlama”, **İslâm Medeniyeti**, C. I, No: 1, 1967, (36-37); Tayyar Altıkulaç, “İslam ve Doğum Kontrolü”, **Diyanet İlmî Dergi**, C. XXIV, No: 1, 1988, (5-36)

⁸⁹² İ. Semahaddin Cem, “İslâm Nazarında Doğum Kontrolü”, **İslâm Medeniyeti**, C. I, No: 4, 1967, s. 42-43

⁸⁹³ Tap Vakfı Tarihçe, (çevrimiçi), <http://www.tapv.org.tr/tci/10/TARİHCE> erişim: 24.05.2019.

⁸⁹⁴ Tap Vakfı Tarihçe, (çevrimiçi), <http://www.tapv.org.tr/tci/10/TARİHCE> erişim: 24.05.2019

⁸⁹⁵ Tap Vakfı Tarihçe, (çevrimiçi), <http://www.tapv.org.tr/tci/10/TARİHCE> erişim: 24.05.2019

Türkiye Aile Planlaması Vakfı (TAPV)'nin kurucu üyelerinden olan ve basında “Koç’un Nüfus Meleği (1987)”, “Türkiye'nin Nüfus Doktoru (2003)”, “Katrilyonluk Vakfa Türk Yönetici (2004)”, “23 Yıldır Kendini Kadın Sağlığına Adadı (2005)” gibi iddialı başlıklarla haberlerde yer alan aynı zamanda “Haydi Kızlar Okula” kampanyalarında etkin görev alan ‘Willows Vakfı’nın kurucusu ve yöneticisi olan Türkiz Gököl, nüfus planlaması faaliyetleri yılda 3 milyon dolar bütçe ile Türkiye’deki faaliyetlerini yürüttüğünü, aynı zamanda AB’den de ödenek aldığını ifade etmektedir.⁸⁹⁶

2000 yılı sonrasında Türkiye’deki nüfus planlaması çalışmaları, özellikle gençlere ve mültecilere yönelik olarak yapılmaya başlanmıştır.⁸⁹⁷ UNFPA 2011’den bu yana, Türkiye’de doğum kontrol çalışmaları yanı sıra ‘Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadele’ adını verdiği bir takım çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca 2011-2015 yılları arasında yürütülen bir takım projelerle -USAEP, Dance4Life, Akran Tiyatrosu, Bu Benim Dünyam adlı- çalışmalarını orta öğretim seviyesindeki kız ve erkek çocuklara kadar indirmiş; onları ‘akran eğitimi’ adını verdiği bir yöntemle cinsellikle tanıştırmıştır. Diğer taraftan ‘kadınları güçlendirme’ adı altında genç kadınların güçlendirilmesi (Nar Arıls), fahişelerin güçlendirilmesi (Kırmızı Şemsiye), mülteci kadın ve kızların güçlendirilmesi, Türk Silahlı Kuvvetlerinde genç erkeklerin güçlendirilmesi gibi proje çalışmalarının Müslüman Türk halkının dinini ve geleneklerini hedef aldığı görülmektedir.⁸⁹⁸

⁸⁹⁶ Serpil Yılmaz, “Türkiye'nin nüfus doktoru” **Milliyet gazetesi**, 28 Eylül 2003 Pazar, (çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/2003/09/28/business/bus12.html> ; Balçıçek Pamir, “Koca servet ona emanet” **Sabah gazetesi**, 29 Kasım 2004, (çevrimiçi) <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/11/29/gnd101.html> erişim: 24.05.2019; diğer Türkiz haberleri için bkz. **Milliyet**, 27.12.1984, Sayfa 7; 14.01.1987 Sayfa 2; 15.01.1987 Sayfa 2; 15.01.1987 Sayfa 13; 18.01.1987 Sayfa 21; 03.10.1992 Sayfa 7; 18.11.2004 Sayfa 1; 21.02. 2002 Sayfa 8; 14.09.2003 Sayfa 12,(çevrimiçi) <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=t%C3%BCrkiz%20g%C3%B6k%C3%B6l&iAdv=false> ; ayrıca bkz “23 yıldır kendini kadın sağlığına adadı”, **Hürriyet gazetesi Gündem sayfası**, 27.11.2005, (çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23-yildir-kendini-kadin-sagligina-adadi-3570128> erişim: 24.05.2019; “Haydi Kızlar Okula! Kampanyası Hız Kesmiyor”, **Sabah gazetesi, Aktüel Pazar sayfası**, 2 Ocak 2005 tarihli haber için bkz. (çevrimiçi), <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/01/07/cp/iyi102-20041031-102.html> erişim: 27.05.2019.

⁸⁹⁷ TAPV “Cinsel Sağlık Eğitim Programı” (CSEP), [http://www.tapv.org.tr/tci/28/CINSEL-SAGLIK-EGITIM-PROGRAMI-\(CSEP\)](http://www.tapv.org.tr/tci/28/CINSEL-SAGLIK-EGITIM-PROGRAMI-(CSEP)) erişim: 24.05.2019.

⁸⁹⁸“Hakkımızda” **UNFPA Turkey**, (çevrimiçi), <https://turkey.unfpa.org/tr/node/9295> erişim: 28.04.2019; “Koruyucu ve Önleyici Hizmetler Kapsamında Sosyal Hizmet Merkezlerinin Desteklenmesi Projesi Eğitim Programı Antalya’da başladı” **UNFPA Haberler**, 16 Nisan 2018,

2.4.1.3. Dünya Kadın Konferansları

1970'lerin başı Batı dünyasında kadın örgütlenmelerinin başladığı yıllardır.⁸⁹⁹ Bu yıllarda bazı feminist kadınlar, yeni bir kadın-erkek eşitsizliğine dikkat çekmek ve uluslararası alanda yeni bir farkındalık oluşturulması amacıyla BM'in 1975 yılını "Uluslararası Kadın Yılı" ilan etmesi için bir dilekçe verirler. Kadınların bu talebi BM Kadının Statüsü Komisyonu tarafından "Kadın erkek eşitliğini geliştirmeye yönelik faaliyetleri yoğunlaştırmak ve kadınların ulusal ve uluslararası kalkınmaya katkısını artırmak" adında yeni bir başlıkla ele alınmaya hazırlanır. 1972 yılından itibaren feminist çalışmalara destek verilerek, feminizme küresel bir nitelik kazandıracak olan 'BM Dünya Kadın Konferansları' dönemi başlatılır.⁹⁰⁰

BM Birinci Dünya Kadın Konferansı; 1975 yılında Meksika'da 'eşit haklar, kalkınma ve barış' temasıyla düzenlenmiş ve bu konferans sonrasında 1975-1985 yılları arası kadının 10 yılı ilan edilmiş bununla kadınlara yönelik çalışmalar 'eşitlik, kalkınma ve barış' başlıklarıyla devam ettirilmiştir. Eylem planına alınan çalışma başlıkları; uluslararası işbirliği ve barış; siyasal katılım; eğitim, istihdam; sağlık ve beslenme; aile; nüfus; konut ve diğer toplumsal sorunlar (göçmen ve yaşlı kadınlar, fuhuş ve kadın ticareti, vb.) şeklinde belirlenmiştir.⁹⁰¹ Bu konu başlıklarına göre kadınların problemleri; kadınların eğitimi, oy kullanmaları, devlet veya özel sektörde istihdamı, doğum kontrol, fuhuş ve kadın ticareti konusunda uluslararası işbirliği yapılması ve barışın sağlanması şeklinde ele alınmıştır.

Kadın çalışmaları için uluslararası mekanizmalar oluşturmak isteyen BM, 'Kadın İçin Kalkınma Fonu' (UNIFEM) ve 'Kadının İlerlemesi İçin Uluslararası Araştırma Ve Eğitim Enstitüsü' (INSTRAW) adları altında yeni kurumlar oluşturur.

(çevrimiçi), <https://turkey.unfpa.org/tr/news/koruyucu-ve-%C3%B6nleyici-hizmetler-kapsam%C4%B1nda-sosyal-hizmet-merkezlerinin-desteklenmesi-projesi> erişim: 16.12.2019; "Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) Türkiye'nin sözcüleri", **Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) Türkiye Ofisi**, 18 Haziran 2018, (çevrimiçi), <https://turkey.unfpa.org/tr/news/birle%C5%9Fmi-milletler-n%C3%BCfus-fonu-unfpa-t%C3%BCrkiyenin-s%C3%B6zc%C3%BCleri> erişim: 28.04.2019.

⁸⁹⁹ Batı dünyasında, insanca yaşamak isteyen kadınlar örgütlenerek 1972 yılında İngiltere'de Chiswick Kadın Dayanışma Merkezi, adı verilen sığınma evini açarlar. Bundan sonra Avrupa'da sığınma evleri hızla yaygınlık göstermeye başlar. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Seher Açıknel, "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kadın Sığınmaevi Önlemi: Türkiye Örneği" (Yüksek lisans tezi), **T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı**, Ankara, 2009, s. 4-25

⁹⁰⁰ Nazife Şişman, "Birleşmiş Milletler Kadın Politikası", giriş, s. 3.

⁹⁰¹ **Pekin+5: Birleşmiş Milletler'de Kadının İnsan Hakları**, s. 12.

Bu yolla kadını güçlendirerek, erkek ile arasındaki eşitsizliğin giderileceğini iddia eder.⁹⁰²

Uluslararası Kadın 10 Yılı'nın en önemli olaylarından bir diğerinin 1979 yılında BM genel kurulunda CEDAW'ın kabul edilmesi olduğu gösterilir. Bu sözleşme 1980 yılında Kopenhag'da yapılan Birleşmiş Milletler İkinci Dünya Kadın Konferansında 53 devlet tarafından imzalanarak yürürlüğe sokulur. Bu sözleşmenin diğer BM sözleşmelerinden en önemli farkı, CEDAW Sözleşmesini imzalayan devletlerin, BM'in iç hukuklarına dâhil olmasını kabul etmiş olmalarıdır.⁹⁰³

1985 BM'in 3'üncü Dünya Kadın Konferansı için seçtiği yer Kenya'nın başkenti Nairobi'dir. Ele alınan konu 'kadınların yoksulluğu'dur.⁹⁰⁴ Nazife Şişman Nairobi Konferansının BM'in kadın hakları ile ilgili çalışmalarında bir dönüm noktası yaşandığına işaret eder. Şöyle ki bu konferansla beraber küresel kadın hareketi ile BM kadın politikası arasındaki doğrudan etkileşim hız kazanmıştır. Bu konferans sonrasında BM Kadının Statüsü Komisyonu, kadın politikasıyla ilgili oynadığı rolün kapsamını genişletmiştir.⁹⁰⁵

1990'lı yıllarda Rio, Kahire ve Viyana'da olmak üzere 3 toplantı yapılır.

2.4.1.4. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmacılığın Önlenmesi Sözleşmesi - CEDAW (Convention on Elimination of all Forms of Discrimination Against Women)

Türkiye'de 14 Ekim 1984 yılında "Milletlerarası Sözleşme" başlığıyla resmi gazetede yayınlanan ve 1986 yılından itibaren yükümlülük aldığı⁹⁰⁶ CEDAW "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmacılığın Önlenmesi/kaldırılması Sözleşmesi" hukukçular tarafından, kadın haklarının tanınması ve korunması konusunda

⁹⁰² Pekin+5: Birleşmiş Milletler'de Kadının İnsan Hakları, s. 13.

⁹⁰³ Pekin+5: Birleşmiş Milletler'de Kadının İnsan Hakları, s. 14.

⁹⁰⁴ Pekin+5: Birleşmiş Milletler'de Kadının İnsan Hakları, s. 16.

⁹⁰⁵ Nazife Şişman, "Birleşmiş Milletler Kadın Politikası",s. 44

⁹⁰⁶ T.C. Resmi Gazete, 14 Ekim 1985, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18898.pdf> erişim: 8.06.2019. Anlaşmanın bir analizi için bkz. Gülay Arslan, "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmacılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar Ve Öngörülen Usuller)" **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXII, No: 1-2, 2004, (3-43).

uluslararası düzlemde üretilen en kapsamlı ve konuya özgülenmiş sert hukuk belgesi olarak kabul edilmektedir.⁹⁰⁷

Bu sözleşmenin diğerlerinden farkı; alınan kararlarda imzalayan devletleri bağlayıcı özelliği olmasıdır. Böylece Batılı kadınların problemlerine yönelik yapılan çalışmalar ve uygulamalarının çerçevesi daha da genişlemiştir. 1995 yılında en geniş katılımı yapılan Pekin “Kadın Konferansında” sözleşmeyi imzalayan devlet sayısı arttığı gibi hükümet temsilcileri de takibi BM Kadının Statüsü Komisyonu’na verilen CEDAW programını uygulamak için ulusal eylem planları hazırlayacaklarını taahhüt etmişlerdir.⁹⁰⁸

Sözleşme’nin 17. maddesi gereğince, sözleşmenin uygulanmasında kaydedilen ilerlemenin denetlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla ‘Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi’ kurulmuştur.⁹⁰⁹ Sözleşme tarafı devletlerin sözleşmeyle ortaya çıkan yükümlülüklerinin yerine getirilmesini denetlemek bu komitenin temel görevlerinden biridir. Bu denetlemeyi, rapor, bireysel şikâyet ve soruşturma şeklinde yapabilmektedir.⁹¹⁰

Modern kültürün kadın algısı temel alınarak hazırlanan CEDAW sözleşmesi, başta İslam olmak üzere modern kültürlerin dışında kalan kadın-erkek ve aile algısını ötekileştirmekte; modern kültürün kadın-erkek ve aile algısını küresel bir tanımlama

⁹⁰⁷ Mehmet Semih Gemalmaz, “30. Yaşında BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi: (1982- 2012)”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. LXXI, No: 1, 2013, (409-510), s. 409-417.

⁹⁰⁸ Dorothea Gaudart, “CEDAW nasıl ortaya çıkmıştır?” **CEDAW nedir? Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Kadınların İnsan Hakları ve Önemi** (editör: Sylvia Kölbl), **Federal Başbakanlık – Federal Kadın, Medya ve Kamu Hizmeti Bakanlığı, Druckerei Friedrich VDV**, Viyana 2007, (13-17), s. 15-16.

⁹⁰⁹ BM’e bağlı bu komitenin aldığı kararlar için bkz. “**Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Genel Tavsiye Kararları 1986 – 2013**” (çevrimiçi), [https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_\(1-29\).pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_(1-29).pdf) erişim: 8.06.2019.

⁹¹⁰ Fatmagül Kale Özçelik, “Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’nin Usule Ve Esasa İlişkin Düzenlemeleri Ve Türk Anayasa Hukuku’na Yansımaları”, *Uyumsuzluk Mahkemesi Dergisi*, No: 8, 2016, (317-340), s. 320, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/download/article-file/271261> erişim: 8.06.2019; Mehmet Semih Gemalmaz, “30. Yaşında BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi: (1982- 2012)”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. LXXI, No: 1, 2013, (409-510), s. 409-417.

ve yaptırım ölçütü olarak almaktadır. Türkiye’de de bu tarihten itibaren Batı’da olduğu gibi “Cinsiyetçilik”e dayalı politikalar başlatılmıştır.⁹¹¹

BM’in CEDAW sözleşmesini imzalayan devletlere “çekince” koyma hakkını vermesi; sözleşmeyi imzalayan Müslüman devletlere görünürde olumlu bir etki yapmış olsa da söz konusu devletlerin “çekinceleri” sözleşmenin amacına aykırı bulunduğu için reddedilmiş ve imzalarını çekmeleri istenmiştir. Ancak devletlerin “küreselleşme politikaları” buna izin vermediği için sözleşme bir tür baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Suudi Arabistan devleti bunun en önemli örneğidir.⁹¹² Bu da Batı’nın BM eliyle, kadınlar üzerinden kendine göre gelişmemiş saydığı ülkelere “hocalık” yaparak, kendi doğmalarını kabul ettirmeye çalıştığı iddiasına kesinlik kazandırıcı niteliktedir.⁹¹³

CEDAW sözleşmesinin ilk metninde sadece eşitlik konusu ele alınırken BM’in 1992 yılından itibaren yaptığı çalışmalarda; CEDAW anlaşmasına “kadına yönelik şiddetin cinsiyete dayalı” bir ayrımcılığın sonucu olduğu açıklaması ilave edildi. Böylece 1995 Pekin Deklarasyonundaki eşitsizliğin “cinsiyet temelli” olduğu fikri kabul edilmiş oldu. İşte bu ilave ile ailenin işleyişini ve düzenini kökten değiştirecek olan tartışmalı konu “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” söylemi devletlerin gündemine sokulmuş oldu. Çünkü kadına sadece kadın olduğu için şiddet uygulandığını iddia eden bu teorinin; bütün devlet yöneticilerine benimsetme çalışmalarının yapılması ve hükümetler tarafından uygulanması için kadına yönelik şiddet konusunda uluslararası kuralları belirlenerek buna yönelik raporlar hazırlanmış; devamında yapılan çalışmalar titizlikle takip edilmektedir.⁹¹⁴ Sözleşmenin uygulanmasını izlemek amacıyla 23 üyeli bir Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi kurulmuştur. Belgede imzası bulunan devletler,

⁹¹¹ Çayır, UN WOMEN CEDAW ‘Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme İnceleme Raporu (Mücahit Gültekin Takdim yazısı) Aile Akademisi Derneği, 2014, s. 4-5, bkz. (çevrimiçi), <http://aileakademisi.org/arastirma/cedaw-inceleme-raporu> erişim: 8.06.2019. Cinsiyete dair siyasetin politika haline gelmesi hakkında bkz. Judith Butler, *Savaş Tertipleri* (tercüme: Şeyda Öztürk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, s. 99-101.

⁹¹² İsmail Yalçın, “Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) Müslüman Ülke Kanunlarına Etkileri”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C. VI, No: 3, 2017, s. 980-1009.

⁹¹³ Nazife Şişman, “Birleşmiş Milletler Kadın Politikası”, s. 29-30.

⁹¹⁴ *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)*, T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2016, s. 14-16.

sözleşmeyi onayladıktan sonraki bir yıl içinde ve ondan sonra her dört yılda bir bu komiteye rapor vermek zorundadırlar.⁹¹⁵

Pekin Deklarasyonu⁹¹⁶ adı verilen anlaşmadan sonra, Türkiye Pekin Eylem Platformu ilkelerini hiç çekince koymadan kabul ederek taahhütlerde bulunmuş bu taahhütleri yerine getirmek için 1997 yılından itibaren “sekiz yıllık zorunlu ve kesintisiz eğitimi” getirmiştir. Bu toplantıdan sonraki Pekin + 5 özel oturumuna Türkiye' den ilk kez kadın kuruluşları temsilcileri de katılarak, Türkiye hükümetinin süreci yürütmesi hakkındaki görüşlerini sunmaya başlamışlardır. Bu toplantının sonuç belgesinde Türkiye hükümeti; “evlilik içi tecavüzün kadına yönelik şiddet türleri arasında sayılması” şeklindeki bir maddenin sonuç bildirgesinde olmasını sağlayarak bunun iç hukukta da düzenlemesini gerçekleştirmiştir. Erken ve zorla evlendirmeler ve namus cinayetlerinin kadına karşı şiddet kapsamında yer alması daha sonraki gündemlere bırakılmıştır.⁹¹⁷

2.4.1.4.1. Bazı Müslüman Üyelerin CEDAW Sözleşmesine İtiraz Yönleri

Türkiye CEDAW'a 1985 yılında katılmıştır. Türkiye BM'e üye olan diğer Müslüman ülkelerden farklı olarak; zaten anayasal olarak dini özgürlükleri tanımakla beraber yasal düzenlemelerinde dini referans almayarak laikliği tercih eden bir ülkedir. Buna rağmen; 1999 yılında CEDAW sözleşmesini uygulamaya koymak istediğinde, Medeni kanunun; evlilik yaşı, boşanma veya ölüm halinde bekleme süresi, zina, namus cinayeti, aile reisliği gibi bazı konularda kadın erkek arasında eşitsizlik olduğu iddia edildi. Bunun üzerine Türkiye 2001 yılında yeni bir Medeni Kanun hazırlayarak CEDAW'a göre “eşitsizlik” olarak algılanan Anayasa maddelerini değiştirdi.⁹¹⁸ Bunun anlamı; Türkiye BM'in CEDAW ile gerçekleştirmek istediği değişim için 1985 yılından itibaren başladığı çalışmaları, kimi iniş çıkışlarla

⁹¹⁵ Pekin+5: Birleşmiş Milletler'de Kadının İnsan Hakları Ve Türkiye'nin Taahhütleri, s. 8.

⁹¹⁶ Tam metin için bkz. “Dördüncü Dünya Kadın Konferansı-Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu” (çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf> erişim: 1.05.2019.

⁹¹⁷ Eray Karınca, *Sorularla Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet*, Hiperlink, Ankara 2010, s.140-141.

⁹¹⁸ İsmail Yalçın, “Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) Müslüman Ülke Kanunlarına Etkileri”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C. 6, No: 3, 2017, (980-1009), s. 1002-1003.

2001 yılına kadar çeşitli kurum ve derneklerle de destekleyerek 2001 yılında tamamlamıştır.

Genel bir bakış yapıldığında çeşitli İslam ülkelerinde CEDAW'a aykırılığı ile ön plana çıkan ve birçoğu ile ilgili süreç içinde değişiklikler gözlenen hususlar şöyle sıralanabilir. 1- Siyasal alanda kadınlara oy hakkı verilmemesi, kadınların seçimlerde her kademeye aday olamaması, krallıkların erkek soyu takip etmesi. 2- Aile hukuku alanında, kadının evliliğinde velisinin rızasının bulunması şartı, evlenince kocasının soyadını alması, kocasının seçtiği meskende oturması, kocasına itaatinin yasal yükümlülük olması, boşamada kocasıyla eşit hakka sahip olmaması ve çocuklar üzerinde eşit velayet hakkına sahip olmaması; ailede kocanın reis olması, çocukların kocanın soyadını alması. 3- Mirasta kadınların erkeklerle eşit pay alamaması. 4- Kadınların şahitliklerinin erkeklere denk kabul edilmemesi. 5- Namus cinayetleri, aile içi şiddet ve kız çocuklarının sünneti gibi bazı ülkelerde yasal dayanağı da olabilen geleneksel uygulamalar. 6- Kadınların kocaları veya velilerinden izin olmadan seyahat edememesi, pasaport alamaması başlıca konulardır.⁹¹⁹

Kanunlarında İslam dinini referans alan ve CEDAW'a çekince koyan bazı Müslüman ülkelerde ise söz konusu sözleşme; fert, aile, miras gibi kanunlarında kadına karşı ayrımcılık içeren maddeler bulunduğu iddiasıyla eleştirilmiştir. CEDAW'a hiç katılmamış olan Sudan Başkanlık hukuk danışmanı Farida İbrahim; CEDAW'ın İslam hukukuna aykırı olduğunu, İslam aile değerlerini yıktığını, İslam'da kesinlikle yasak olan ve ağır cezaları bulunan lezbiyenliği ve fuhşu meşrulaştırdığını, evli kadınla fahişeyi eşit saydığını söyleyerek bu sözleşmenin insanlık için felaket olduğunu söylemiştir. Bazı İslam hukukçuları ve siyasetçiler CEDAW prensiplerinin aileyi zayıflattığını, cinsiyet ayrımcılığını teşvik ettiğini, geleneksel cinsiyet rollerini reddettiğini, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları yok sayarak mutlak eşitliği savunduğunu dile getirmişlerdir.⁹²⁰

⁹¹⁹ İsmail Yalçın, "Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) Müslüman Ülke Kanunlarına Etkileri", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C. 6, No: 3, (980-1009), 2017, s. 994.

⁹²⁰ İsmail Yalçın, "Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) Müslüman Ülke Kanunlarına Etkileri", s. 1000, 1006.

2.4.2. Avrupa Konseyi-Avrupa Birliği Kadın Politikaları ve İlgili Düzenlemeler – İstanbul Sözleşmesi

Avrupa konseyinin temsilcisi olarak 2 sene boyunca İstanbul Sözleşmesinin hazırlanma aşamasında Türkiye’den tek delege olarak temsil eden *Feride Acar*, “Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet” gibi kavramların hukukçular nezdinde çok yabancı kavramlar olduğunu ifade etti. Acar konuşmasında İstanbul Sözleşmesinin devrimci bir nitelik taşıdığını bunda da küresel gelişmelerin rolünün büyük olduğunu söyledi. Şöyle ki BM kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmeyi CEDAW ile başlatmış ve buna bağılı olarak geliştirdiği CEDAW ihtiyari komisyonu ve CEDAW Genel Tavsiye 19 ve 35 ile yerleştirmiş; İstanbul Sözleşmesi de bu çalışmalara göre hazırlanmıştır.

Acar’ın ifade ettiğine göre CEDAW sözleşmesi, küresel insan hakları sözleşmesi olduğu için kadınların insan haklarını genel olarak ele alıyor. Amacı kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yok etmek olan bu anlaşma, çok yönlü ve ilke odaklı olup İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve İnsan Hakları sözleşmelerine dayalıdır. İstanbul Sözleşmesi ise bölgesel insan hakları sözleşmesidir. Özellikle kadınlara yönelik şiddete yöneliktir. Bu yüzden sadece dışarıdaki değil “ev içi şiddetle” mücadele eder. Özgül ve somut sorunlara odaklıdır. Temel olarak CEDAW’a ve AIHM kararlarına dayalı bir yapısı vardır.

GREVİO (Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddete karşı eylem uzman grubu)⁹²¹ belli aralıklarla Avrupa Konseyine ülke raporlarını sunar. Eksik yapılan

⁹²¹ “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi” 11. 5. 2011 İstanbul, (1-30), s. 22-23, (çevrimiçi),<https://rm.coe.int/1680462545> erişim: 6.06.2019. 2019 yılında yapılan seçimlerde Türkiye’den Aşkın Asan Grevio Türkiye üyesi olarak seçildi, haberi için bkz. (çevrimiçi), <http://kadem.org.tr/prof-dr-askin-asan-grevio-turkiye-uyesi-secildi/> erişim: 8.06.2019. Aşkın Asan, İstanbul Sözleşmesi imzalandıktan dört ay sonra Fatma Şahin’e bakan yardımcısı olarak atanmış; Avrasya üniversitesindeki rektörlüğü sırasında ilk olarak Kadın Araştırma ve Uygulama Merkezi kurmuştur. Aynı merkez, İstanbul Ticaret Üniversitesinde de kendisi tarafından kurulmuştur. Kezban Hatemi’nin başkanlığını yaptığı Türkiye Demokrasi Platformu adlı oluşumda başkan yardımcısıdır. Aile içi şiddet yerine ev içi şiddet ifadesini kullanması dikkat çekicidir. Bkz. Pınar Yılmaz Yüksel, “Prof. Dr. Aşkın Asan şimdi tüm dünyada kadına yönelik şiddete dur diyecek!” **Pazar Sabah Haberleri**, 24.02.2019, (çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/pazar/2019/02/24/simdi-tum-dunyada-kadina-yonelik-siddete-dur-diyecek> erişim: 8.06.2019.

şeylerin nasıl giderileceğini söyler bu açıdan GREVİO raporlarını reçeteye benzeten Acar, bu raporların devletlerin ne yapacağına dair çözümler sunduğunu ifade eder.⁹²²

Kadına yönelik şiddet konusunu erken dönem ve şimdiki dönem olarak ikiye ayıran Acar, kadına şiddet konusunun erken dönem uluslararası düzenlemelerde tek başına ayrı bir konu olarak ele alınmadığını, kadına korumacı ve insani yaklaşımın hâkim olduğunu ifade eder. Geçtiğimiz 50 yılda bu konuda önemli mesafe kaydedilmiştir. Şöyle ki kadına şiddet artık “özel hayat konusu olmaktan çıkıp “kamu alanı” konusu olmuştur. Kadına “insani” yaklaşım değil “haklar temelli” yaklaşıma dönülmüştür. Kadına şiddet “ceza hukuku” konusu olmaktan çıkıp “insan hakları” sorunu haline getirilmiştir.

CEDAW Sözleşmesi’nde doğrudan kadına yönelik şiddetle ilgili hüküm olmadığına işaret eden Acar bunun sebebinin de İngiltere başta olmak üzere batılı devletlerin böyle bir kavramı gerçekçi bulmamalarından kaynaklandığını belirtir. Ancak bunun imkânı BM’in 1992 yılındaki toplantısında alınan 19 no’lu genel tavsiye kararı ile “esnek hukuk” işletilmesi tavsiyesiyle bulunmuştur. Buna göre CEDAW kadına yönelik şiddeti; “kadınlara kadın oldukları için yöneltilen ve/veya kadınları orantısız olarak etkileyen şiddet”, “kadınlara yönelik ayrımcılık”, “kadınların hak ve özgürlüklerini kısıtladığı için insan hakları ihlali” şeklindeki başlıklarla ele alarak tanımlama yoluna gitmiştir.

Yukarıdaki başlıklara göre şekillendirilen “kadınlara yönelik şiddet ve ev-içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleye dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi” kısaca İstanbul Sözleşmesini Türkiye’nin 2012 yılında çekincesiz imzalamasından sonra Avrupa Konseyine üye olan 47 devlet arasından 34 tanesi onaylamış; günümüzde Rusya Federasyonu ve Azerbaycan dışında onaylamayan devlet kalmamıştır.

İstanbul Sözleşmesinin İnsan Hakları Sözleşmesinden farklı kılan özgün niteliğine gelince bunun temelinde, kadınlar ve erkekler arasında yaratılıştan var olan

⁹²² Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı GREVİO (İlk) Değerlendirme Raporu, (çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/media/3825/grevio-rapor-turkce-5bd99d7dbb799.pdf> erişim: 8.06.2019; “Grevio Raporuna İlişkin Türkiye’nin Yanıtları”, **İstanbul Sözleşmesi İlk Değerlendirme Prosedürü**, bkz. (çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/media/3826/grevio-raporu-na-iliskin-turkiye-nin-yanitlari.pdf> erişim: 8.06.2019.

güç eşitsizliğinin kadınlara karşı ayrımcılığa yol açtığı ve bu ayrımcılığın da erkeğin kadına yönelik şiddet uygulamasına sebep olduğu iddiası yatmaktadır.

Kadına Yönelik Şiddet ile Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği arasında yapısal ilişki şöyle kuruldu; “*gender*”e yani toplumsal cinsiyet eşitsizliği teorisine karşı çıkanlar, hukuku bağlayıcılığı olan hiçbir belgede cinsiyete dayalı şiddet tanımı olmadığını söylüyorlardı. İşte İstanbul sözleşmesi ile bu kavram hukuka girmiş oldu. Buna göre İstanbul Sözleşmesi 3. Maddeye göre “toplumsal cinsiyet kavramı” kadınlar ve erkekler için (belli bir) toplum tarafından uygun görülen ve sosyal olarak inşa edilen roller, davranışlar, eylemler ve nitelikler anlamına gelir.

İstanbul Sözleşmesi’ne göre fiziki şiddet, psikolojik şiddet, ısrarlı takip, cinsel şiddet ve tecavüz, zorla evlendirme, FGM (kadınların genital sakatlanması), gebeliği zorla sonlandırma veya zorla kısırlaştırma, cinsel taciz şiddet vakalarını oluşturmaktadır.

İstanbul sözleşmesi Kadına Yönelik Şiddet türlerini belirliyor ve ev-içi şiddetin orantısız biçimde kadınlara yönelik olduğunu kabul ediyor. Dava sürecinin bütününde “mağdur odaklı davranma” zorunluğu getiriyor. “Kültür, adet, din, gelenek veya namus” adına yapıldığı söylenen eylemlerin, Kadına Yönelik Şiddeti hafifletmek için haklı gerekçe kabul edilemeyeceği; mağdurun kültürel, dini, toplumsal ya da geleneksel kural ve adetlere uygun davranmadığı iddiası gerekçe oluşturmayacağını tekit ediyor.

İstanbul Sözleşmesi Kadına Yönelik Şiddet ile mücadelede devletin “4p” stratejisi geliştirmesini istiyor. Bunlar sırasıyla; Önleme (*Prevention*), Koruma (*Protection*), Soruşturma/Kovuşturma (*Prosecution*), Bütüncül politikalarla hareket etme (*Policy*) yöntemleridir.⁹²³

2.4.3. Feministliğin Devlet Politikası Haline Getirilmesi

“Kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören doktrin” olarak tanımlanan feminizm kavramı yalnız öğretiyi değil, eylemleri de

⁹²³ Feride Acar, “İstanbul Sözleşmesi ve Türkiye”, **Kadına Yönelik “Erk”ek Şiddetiyle Mücadele Sorunlar ve Çareler Sempozyumu, 7-8 Aralık 2019**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, (çevrimiçi), <https://www.bilgi.edu.tr/tr/etkinlik/9438/sempozyum-kadina-yonelik-erkek-siddetiyle-mucadele/> erişim: 18.1.2019.

içine alır.⁹²⁴ Bu tanıma uygun olarak kadın hakları ve kadına karşı şiddetin önlenmesi ile ilgili görülen ve kadınların sadece “kadın oldukları için öldürüldüklerini kabul eden “töre, namus” cinayetleri yanında “kadın cinayetleri” kavramı da Türk Ceza Kanunu literatürüne girmiştir.⁹²⁵

Nazife Şişman, Türkçede cins ve ırk anlamına gelen *gender* kelimesi ile Batı’da yapılan pek çok tarih araştırmasında “kadın”ın kastedildiğini söyler ve böyle sadece gramatik bir terimken 1950’lerde başlayan bir hareketlenme ile 1980’lerde kadıncılık/feminizm hareketi tarafından en üst seviyeye taşınarak bugün kullanılan “**toplumsal cinsiyet**” anlamına evrildiğini ifade eder. Günümüzde bu kavram toplumları değiştirmek için kadıncıların/feministlerin kullandığı siyasi bir araç haline dönüşür. Çünkü bir cinsellik siyaseti olarak feminizm, hem teorik olarak dünyayı ve toplumu açıklama iddiasında olup hem de toplumsal bir hareketin ideolojisi olma özelliklerini taşımaktadır. Bu kavramın 20’inci yüzyılın başlarında oryantalistlerin sonra Müslüman reformistlerin Müslüman kadınlar için başlattıkları “ezilmişlik” iddiası ile paralellik taşımasına dikkat çeken Şişman; bugün Müslüman kadınların kendilerini ezilmişlik üzerinden tanımlamaya başladıklarına işaret eder. Ezilmişlik; kadınların tarih boyunca erkek gücü ile ezildiği ve hala ezilmeye devam ettiğine dair bir anlayış olabildiği gibi bazen de Batı’da Müslüman kadının örtüsünün onu ikinci sınıf insan yaptığı iddiası ya da Müslüman ülkede kadına uygulanan had cezaları üzerinden tanımlanmaktadır. Bazı Avrupa ülkelerinde vatandaşlık anketi dolduran Müslümanlara kocaya itaat hakkındaki düşüncelerine göre modernlik testi yapılarak Müslüman kadınların ezildiği fikri ispat edilmeye çalışılmaktadır.⁹²⁶

Müslüman feministler kadının ezilmesi iddiasını yüzyıllardır İslam’ın yanlış anlaşıldığı ve bunun da sebebinin İslam’ın şimdiye kadar erkekler tarafından yorumlanması olduğu düşüncesi üzerinden dile getirmektedirler. Dolayısıyla

⁹²⁴ Nazife Şişman, “Birleşmiş Milletler Kadın Politikası”, s. 51.

⁹²⁵ “Türkiye’de Kadın Hakları Alanında Kaydedilen Gelişmeler”, **T. C. Dışişleri Bakanlığı**, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-de-kadin-haklari-alaninda-kaydedilen-gelistmeler.tr.mfa> erişim: 19.12.2019; Elif Gazioğlu, “Kadın Cinayetleri: Kavramsallaştırma ve Sorunlu Yaklaşımlar”, **Sosyal Politika Çalışmaları**, C. VII, No: 30, 2013, (89-100); Erdal Özer-Halil İlhan Aydoğdu-Güven Seçkin Kırçıl-Gülsüm Önal Kav, “Editöre Mektup: Kadın Cinayetleri – Femisid Kavramı”, **Adli Tıp Bülteni**, C. XXI, No:2, 2016, (çevrimiçi), <https://www.adlitipbulteni.com/atb/article/view/1032/1309> erişim: 19.12.2019.

⁹²⁶ Bu anket Hollanda Göçmenlik Ve Yurttaşlığa Kabul Bürosunun internet sitesinde bulunmaktadır. Bkz. Judith Butler, **Savaş Tertipleri**, s. 101.

Müslüman feministlere göre bu din hakiki İslam değildir. İslam'a ve toplumsal hayata, kadın bakış açısı kazandırılmalıdır.⁹²⁷

Gender kavramının günümüzde biyolojik değil artık sosyal bir kavram olarak kullanıldığına işaret eden Av. *Fatma Benli*; toplumda kadın ve erkekten beklenen davranışların farklı olduğuna işaret eden “*gender*”in toplum tarafından inşa edilen bir kimlik olduğunu kabul eder. Benli bu kavramın Kadın Ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığına bağlı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğünün yaptığı çalışmalarda; “kadın ve erkeğin, kamusal ve özel alanın her düzeyinde eşit fırsatlar, haklar ve sorumluluklara sahip olması, kadın ve erkeğin eşit oranda görünür, güçlü ve eşit katılımında olmasının sağlanması” şeklinde tanımlandığını belirtir. Fatma Benli, Müslüman kadınların “ezilmişliğine veya ezikliğine” inanmış bir entelektüel olarak karşımıza çıkar. Şöyle ki o, Müslüman toplumlarda kadının temelde erkeklere hizmet etmek için yaratıldıkları anlayışına dayanan bastırıcı gelenek altında kişiliklerini şekillendirdiklerini iddia eder. Bunun için günümüzde de Müslüman kadınlara “anne ve eş” olmaktan başka bir toplumsal rol verilmemektedir. Müslüman toplumlar bu şekildeki anlayışlarına devam ettikleri takdirde, hep başkalarına muhtaç kalmaya devam edeceğinden korktuğunu ifade eden Benli; bu durumun, Türkiye'nin 1985 yılında imzaladığı CEDAW sözleşmesine aykırı olduğuna işaret eder.⁹²⁸

Feminist söylemin yayılma aracı olan “Kadına Yönelik Şiddet” konusunun İstanbul sözleşmesiyle resmi politika olarak uygulamaya geçilmesiyle birlikte aile kamuya açılmıştır. Bu durum aileye devlet denetimini getirmiştir. Günümüzde kadına şiddet hakkında yapılacak çalışmaları çoğunlukla BM ve onun ilgili kurumları belirlemektedir. Bunlar “Kadına Yönelik Şiddetle Uluslararası Mücadele Günü” olarak ilan edilen 25 Kasım'da en üst seviyeden temsille açıklanmaktadır.⁹²⁹

⁹²⁷ Nazife Şişman, “müzakere”, **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet Tartışmalı İlimi İhtisas Toplantı** (21-22 Mayıs 2011), Ensar yayınları, İstanbul 2012, (341-350), 2 c., C. I, s. 341-349.

⁹²⁸ Fatma Benli, “Toplumsal Cinsiyete İlişkin Toplumsal Sorumluluğumuz”, **Dini Ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet Tartışmalı İlimi İhtisas Toplantı** (21-22 Mayıs 2011), Ensar yayınları, 2012, (355-374), 2 c., C. I, s. 357.

⁹²⁹ Emine Erdoğan: “Kadına yönelik şiddet sadece fiziksel yönüyle değil, ekonomik ve psikolojik yönleriyle de ele alınmalıdır”, **Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü Programı**, 25 Kasım 2019, (çevrimiçi) <https://tccb.gov.tr/haberler/410/113654/emine-erdogan-kadina-yonelik-siddet-sadece-fiziksel-yonuyle-degil-ekonomik-ve-psikolojik-yonleriyle-de-ele-alinmalidir>- erişim: 19.12.2019.

2.4.3.1. Kadına Yönelik Şiddet Kavramı

Kadına karşı şiddet mesela ne zaman feminist gündem olmaktan çıkıp devlet politikası haline geldi? Bu soruyu soran Nükhet Sirman'a göre erkek egemenliğini alt etmenin tek bir yolu yoktur çünkü erkek egemenliğinin biçimleri sürekli değişmektedir.⁹³⁰

Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda birlikte çalışmaktadır.⁹³¹

Türkiye'de kadına yönelik şiddet konusu 1980'lerin başında kadın hareketlerinin çalışmalarıyla gündeme gelmeye başlamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren bu konuda kurumsallaşma başlamıştır. Bu çerçevede başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü kurulmuş, çeşitli üniversitelerde kadın araştırma merkezleri açılmaya başlanmış ve kadına yönelik faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayısı giderek artmıştır. Böylece konunun gündemde kalması sağlanmıştır.⁹³²

Kadına şiddet konusunun devlet eliyle araştırma konusu yapılması ise 1997'den itibaren başlar. "Aile İçinde Ve Toplumsal Alanda Şiddet" başlığıyla yapılan bu ilk çalışmada, şiddet ve aile içi şiddet; "kendini aile olarak tanımlamış bir grup içerisinde zorlamak, aşağılamak, cezalandırmak, güç göstermek, öfke, gerginlik boşaltmak amacıyla bir bireyden diğerine yönelen her türlü davranış" olarak tanımlanır. Aile içerisinde bir yetişkin bireyden diğerine (karşı cinsler veya aynı cinsler arasında) yetişkinden çocuğa, çocuktan yetişkine ve çocuktan diğer çocuğa/çocuklara yönelik olarak ortaya çıkabileceği sonucuna ulaşıldığı belirtilen

⁹³⁰ Nükhet Sirman'ın "Kadına Karşı Şiddet ve Devlet Politikası" başlıklı yazısından alınmıştır. Bkz. bianet bağımsız iletişim ağı, 17 Mayıs 2007 Perşembe (çevrimiçi), <http://bianet.org/bianet/kadin/96186-kadina-karsi-siddet-ve-devlet-politikasi> erişim: 18.12.2019.

⁹³¹ Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu 61. Oturumu Kadın Ve Demokrasi Derneği Gözlem Raporu (14-24 Mart 2016 NEW YORK-ABD), (editör: Zelal Günel vd.), KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği, s. 7.

⁹³² Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara 2009, s. 13; Necmeddin Turinay, "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet", T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara 2009, önsöz.

araştırmada aynı zamanda çalışmadan elde edilen verilere göre tavsiye ve görüşlere yer verilmiştir.⁹³³

2007-2008 Yılları arasında Kadın Statüsü Genel Müdürlüğünün yaptırdığı araştırmada şiddet konusunun aileye has kılınmaya başladığı görülmektedir. “**Aile İçi Şiddet**” başlığıyla yapılmakla beraber burada sadece “**kadınlar**” muhatap alınmıştır Çünkü araştırma, 15-59 yaş arasındaki kadınları hedef almıştır.⁹³⁴

2007-2008 yıllarında ICON Institut Public Sector GmbH, BNB İtm. Şirketi ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri konsorsiyomu tarafından yapılan ve kadına yönelik şiddet konusunda dünyada yürütülmüş en kapsamlı çalışma özelliğine sahip⁹³⁵ diğer araştırmanın neticesinde “ailenin kadınlar için güvenli bir yer olmadığı” sonucuna varıldığı ilan edilmiştir.⁹³⁶

2.4.3.2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi Çalışmaları

UN Women ve UNDP, 2011 yılından beri, “Türkiye’de Cinsiyet Eşitliği’ne Yönelik Elverişli Ortamın Teşvik Edilmesi Ortak Programı”nı yürütmektedir. UN Women tarafından yürütülen programın temel bileşenlerinden biri de, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu’nu (KEFEK) desteklemektir. Bu çalışmaların amacı Toplumsal Cinsiyeti “ana akım” haline getirmektir.⁹³⁷

BM’in 1995 yılında Pekin’de düzenlediği Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nda Pekin Eylem Platformu’nu bu amacını gerçekleştirmede ilk adım olarak hazırlamıştır. Bunu imzalayan devletlerin hükümetleri, toplumsal cinsiyet

⁹³³ **Aile İçinde Ve Toplumsal Alanda Şiddet**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1998, s. 19 ve 243-270

⁹³⁴ Bu araştırmada aile içi şiddete dair BM’in tanımının “özel yaşamda, genellikle cinsel ilişki ya da kan bağı ile bağlı bulunan bireyler arasındaki şiddet türü” olduğu aktarılmaktadır. Bkz. Banu Akatlı Ergöçmen, Sunday Üner, Elif Kurtuluş Yiğit, “Giriş”, **Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara 2009, (19-26), s. 19.

⁹³⁵ Nimet Çubukçu, “Sunuş”, **Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet**, Ankara 2009, s. 11.

⁹³⁶ **Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet**, Ankara 2009, s.189-190, çevrimiçi bkz. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/turkiye-de-kadina-yonelik-aile-ici-siddet-arastirmasi-ana-rapor.pdf> erişim: 7.10.2019.

⁹³⁷ Kevin Devaux, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mevzuatının Uygulanmasının İzlenmesi”, **United Nations Joint Programme Fostering an Enabling Environment for Gender Equality in Turkey**, 2014, s. 4-5, çevrimiçi bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/TCE%20Mevzuat%C4%B1n%C4%B1n%20Uygulanmas%C4%B1n%C4%B1n%20%C4%B0zlenmesi.pdf> erişim: 16.12.2019.

eşitliği projesini yürütmek için kadın haklarında kusur olarak belirlenen 12 konu hakkında ülkelerinin dönüşümünü sağlayıcı çalışmalar yapmayı taahhüt etmişlerdir.⁹³⁸

İkinci olarak BM 2000 yılında “**Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi**” düzenleyerek gelecek yıllarda uygulamaya koymak üzere yeni hedefler belirlemiş ve bunları tüm üye devletlerin başkanları kabul etmiştir. Yine 2016 yılında “**cesur ve dönüştürücü**” olarak nitelendirilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi’nin resmî tanıtımına başlamış⁹³⁹ ve bu toplantılarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi ve kadının güçlenmesi projesinin uygulanmasına karar verilmiştir. BM devletlerin bu hedefi gerçekleştirmeleri konusunda; ilk, orta ve yükseköğretimdeki kız çocuklarının erkek çocuklarına oranı, tarım dışı sektörde ücretli işlerde çalışan kadınların oranı ve mecliste bulunan kadın milletvekili oranına bakarak; o devletin toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırmalarının seviyesini ölçebilecektir.⁹⁴⁰

BM’in toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma hedefi, UN Women’in çalışmalarının ana unsurudur. İddiası kadınların ve erkeklerin tecrübelerinden bütün politika ve programların tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirme faaliyetlerinde eşit olarak temsil edilmesini sağlamak; barış, kalkınma ve insan hakları alanında bütün faaliyetlerde her iki gruptan da etki yaratması, katılması ve yararlanmasını sağlamaktır.⁹⁴¹

Bugün gelinen noktada toplumsal cinsiyet, kadın-erkek eşitliği alanında akademik alandan uluslararası örgütlere kadar her alanda genel kabul gören bir kavram olarak karşımıza çıkmakta ve farklı şekillerde ifade edilse de aynı anlamı taşıyan biçimde tanımlanmaktadır.⁹⁴²

Toplumsal cinsiyet eşitliği; bireylerin cinsiyetlerine bakılmaksızın, hayatın tüm alanlarında eşit fırsat ve haklardan yararlanması ve eşit muamele görmesi,

⁹³⁸ Kevin Devaux, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mevzuatının Uygulanmasının İzlenmesi”, s. 4

⁹³⁹ **News on Millennium Development Goals/Milenyum Gelişim Hedefleri Haberleri**, çevrimiçi bkz. <https://www.un.org/millenniumgoals/> Erişim: 16.12.2019.

⁹⁴⁰ Kevin Devaux, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mevzuatının Uygulanmasının İzlenmesi”, s. 4-5.

⁹⁴¹ “Gender Mainstreaming/Genderin Yaygınlaştırılması”, **UN WOMEN**, çevrimiçi bkz. <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/un-system-coordination/gender-mainstreaming> erişim: 16.12.2019.

⁹⁴² Handan Sayer, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı” (Uzmanlık Tezi), **T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü**, 2011, Ankara, s. 11.

diledikleri tüm alanlarda kişisel bilgi ve becerilerini geliştirebilmesi ve tercihler yapabilmesi anlamına geldiği iddia edilmektedir.⁹⁴³ Üçüncü bölümde bu konu üzerinde tekrar durulacaktır.

⁹⁴³ **Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İletişim Rehberi İletişimi Yeniden Düşünmek**, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Türkiye, Haziran 2019, s. 7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜRESELLEŞEN DÜNYADA MODERNİTENİN AİLE YAPISINA OLUMSUZ ETKİLERİ ÜZERİNE İSLAM'IN ÖNGÖRDÜĞÜ ÖNERİLER VE TEDBİRLER

3.1. KÜRESELLEŞTİRME VE MODERNİTENİN AİLE YAPISINA OLUMSUZ ETKİLERİ

Hucurat suresindeki şu ayet Müslümanların dünya görüşlerini ve değer ölçütlerini dayandırdıkları âyetlerden biridir:

“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.” [Hucurat, 13]

Bu ayet, insanın şeref ve değerini kendi iradesi ile elde etmediğini, ırkına bağlı olmadığını beyan etmenin yanında, insanın tek başına yaşamak için yaratılmadığını söyler ve birlikte yaşamamanın yolunun da “takva” ile vasıflanmakla mümkün olduğuna işaret eder. Takva ile vasıflanmak günahlardan sakınmak, Allah'ın emirlerine ve yasaklarına riayet ederek dîni ahlakı korumaya çalışmaktır. Bu da İslam'a göre kadın ve erkeği Allah katında olduğu kadar insanların gözünde de değerli kılar ve Ahirette Allah'ın azabından da kurtarır. Yoksa nesep, mal ve mevki ile üstünlük sağlamaya çalışmak doğru olmadığı gibi erkek ya da kadın olmakla iftihar etmek veya bu yaratılışı diğerine karşı bir baskı aracı olarak kullanmak da doğru değildir.⁹⁴⁴ Çünkü bu gibi davranışlar insanları birbirinden uzaklaştıran hatta çatışmalara sürükleyen nedenlerdendir.

İslam'da “kutsal” olarak öne çıkarılan bir aile yoktur. Peygamber olan Hz.Muhammed, “yetim”dir. Ebu Bekir, Ömer, Osman başta olmak üzere onun en

⁹⁴⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, **Kur'anı Kerimin Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri**, Bilmen basım ve yayınevi, istanbul ty., 8 c., C. VII, s. 3456; **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, C. V, s. 97-98.

başından beri yakınında bulunan sahabeler, aileleriyle değil kendi şahsiyetleri ile öne çıkarılırlar. Allah Rasulü'nün (s.a.v.) “ehl-i beyt” olarak tanımladığı kendi soyundan gelenlere dair bazı emir ve yasaklar onların kutsallığı ile alakalı olmayıp şahsi konularıyla ilgilidir.

Türkiye’de kalkınmak ve ilerlemek amacıyla başlatılan batılılaşma çalışmalarında 1990’lardan bu yana aileye yönelik olarak yapılan değişikliklerden olumlu sonuçlar alınması beklentisi içine girilmiştir. Bu bölümde gayrimüslim Batı aile anlayışına göre şekillenen gelenek ve bunlardan süzülüp gelen hükümlerin Müslüman ailesine uydurilmaya çalışılmasının ortaya çıkardığı yozlaşmaya dikkat çekilecektir. Ayrıca yapılan bu değişikliklerin İslam’ın temel hükümlerine zıt olduğu göz ardı edilerek aile birliğinin muhafaza edilemeyeceği üzerinde durulacaktır. Çünkü Batı medeniyetinin çekirdeğini her ne kadar değişse de putperestlik dini ve tahrif edilmiş Hristiyanlık oluşturur.⁹⁴⁵ Daha önceki bölümlerde izah edildiği üzere batının günümüze dek tesis ettiği aile nizamının başarısız olması gibi günümüzdeki düzenlemelerin de aile birliğini muhafaza edemediği görülmüştür.

Biz de burada Batılılaşmanın bizi kalkındıracağı iddiasının, entelektüellerin madden ilerlemiş Batı toplumlarını gördükçe ortaya çıkan aşağılık duygusunu bertaraf etmek için kullandıkları bir “hayal” olduğuna; bu söylemin hiçbir yerde gerçekleşmemiş, sadece bir bireyci aydın “ütopyası” olduğuna dair inancımızı belirtmek isteriz.⁹⁴⁶

Bu tutum bir bakıma kendi kitaplarını da tasdik edici bir peygamber gelince, inatlarına yenik düşen ehli kitaptan bir takım insanların Allah’ın kitabını arkalarına atıp, sanki hiçbir şey bilmiyorlarmış gibi yapıp ardından da şeytanların uydurdukları şeyin peşine düşmelerini hatırlatmaktadır.⁹⁴⁷

3.1.1. Ailenin “Kurum” İle Eşleştirilmesi

Türk Dil Kurumu sosyolojik açıdan aile tanımını “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum

⁹⁴⁵ Niyazi Berkes, **Batıcılık, Ulusçuluk Ve Toplumsal Devrimler**, Kaynak yayınları, 2. Basım, İstanbul 2002, s. 124, 161.

⁹⁴⁶ Berkes, **Batıcılık, Ulusçuluk**, s. 161.

⁹⁴⁷ Bakara, 2/101-102.

içindeki en küçük birlik” olarak yapar. Ancak halk ağzında kimi zaman erkekler tarafından “karı/eş” veya “çocuklarının anası” olarak da kullanıldığı belirtilir. Halkın böyle kullanması kelimenin Arapça manasına uygunluk taşımaktadır. Çünkü aile kelimesi Arapça “عول” kökünden gelir ve “adamın geçimi/nafakası kendi üzerine düşen kişiler, çocukları ve onunla beraber yaşayan yakın akrabaları” manasına kullanılır.⁹⁴⁸ Günümüzde Arapçada halk dilinde hâlihazırda bu şekilde kullanılmaktadır.

Şemsettin Sami, Arapça olan “aile” kelimesinin zamanın Türkçesinde kullanılan bir kelime olmadığına dikkat çeker. O vakitler “aile” yerine ecnebi kökenli “familya” kelimesinin kullanımının yaygın olduğuna ama onun da “zevce” manasında kullanıldığına dikkat çektiği kitabında “aile” kelimesinden esasen şu mananın anlaşılması gerektiğini söyler:

“Aile; birlikte yaşayıp, maişetleri müşterek olan ve beynlerinde karabet bulunan birkaç kişinin heyet-i mecmuasıdır. Asıl aile; hasbe't-tabia beynlerinde akd-i izdivaç etmiş bir erkekle bir kadın ve onların dünyaya gelmiş çocuklarından ibarettir. Ailenin en sade ve basiti de budur. Ancak beynlerinde akd-i izdivaç etmiş kadın ve erkek her vakit yalnız bulunmayıp, her biri ayrı ayrı bir aileye mensup bulunduğundan, bazı defa bunlardan birinin veyahut ikisinin de mensup buldukları aile efradı bil'ictima' cümlesi birlikte bir aile teşkil ederler.”⁹⁴⁹

Görüldüğü gibi *Şemseddin Sami* “aile” kelimesini Türkçe literatüre sokan ve Batı sosyolojisine göre çekirdek ve geniş ailenin tanımını veren kişidir. Çünkü İslam literatüründe “aile olmak veya aile kurmak” yerine “evlenmek/nikâhlanmak” kelimesi kullanılır ve bu birbirine mahrem olmayan kadın ve erkeğin meşru olarak beraberliklerinin ilanı ve bu iki insandan yeni bir kuşağın biyolojik yeniden üretiminin başlamasına işaret eder. Elbette beraber yaşamının getireceği görev ve sorumluluklar vardır ama temel değişikliklerden olan mülkiyet hakkında bir değişiklik olmaz. Kadının bütün mülkü kocasının hâkimiyeti altına girmez; soyadını kullanmaya devam eder, kendi anne-babası ve akrabalarıyla ilişkisi kesilmez. Aileyi

⁹⁴⁸ Mevlüt Sarı, **Arapça-Türkçe Lügat**, Bahar yayınları, İstanbul 1982, s. 1067; **El-mu'cemu'l-vasit**, C. II, s. 641.

⁹⁴⁹ Şemseddin Sami, **Bir Elde İğne Bir Elde Kitap**, s. 81-82.

devam ettirme şartı olmadığı için –kişilerin özel istekleri hariç- erkek çocuk dünyaya getirme şartı da yoktur. Esasen Müslüman ailesinde Batı ailesine benzer bir değişime sebep olan şey evlilikten ziyade ölümdür. Çünkü miras hakkı sebebiyle mülkiyette değişiklikler meydana gelecektir.⁹⁵⁰

19. Yüzyıldan itibaren sosyolojinin konusu olmaya başlayan seküler Batı ailesi; tarihten gelen sosyal bir kurum olarak tanımlanır.⁹⁵¹ Bundan sonra sürekli şekil değiştiren ailenin, toplumsal işlevleri, yapısal ve kurumsal işleyişi bakımından araştırılmaya ve var olan tipleri belirlenmeye çalışılır.

Aile sosyolojisinde öncü isimlerden biri olarak kabul edilen G. P. Murdock 1940’larda Kuzey ve Güney Amerika, Afrika, Okyanusya ve Avrasya’da çoğu ilkel “250” toplumda yaptığı araştırma sonucunda ailelerin; cinsellik, üreme, ekonomi ve çocukların eğitimi olmak üzere dört konuda ortak işlev yürüttüğü kanaatine varır.⁹⁵²

Daha sonra “endüstri” toplumunda ailenin işlevini araştıran Talcott Parsons’a göre ailenin iki temel işlevi vardır; ilki çocuklar bakımından aile, çocukların ilk sosyalleşme mekânı, ikinci olarak ebeveynler bakımından “**eş ve ebeveyn olmak**” gibi yetişkin hayatında önemli yer tutan kimliklerin gelişmesini sağlamasıdır.⁹⁵³ Modern toplumda aile, toplumun ekonomik işlevlerini yerine getiren bir alt birimi olarak görüldüğünden bunun anlamı; iyi ve sosyal çocuklar yetiştirmek; iktidara itaatkâr vatandaşlar ve kapitalizme iyi tüketiciler yetiştirmek anlamına gelmektedir.

Sosyologlar arasında “aile” kavramının tanımı, çeşitleri konusunda çok fazla görüş ayrılığı vardır. Bu da konuyu iyice içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir.⁹⁵⁴ Dolayısıyla Batı’da ilk başta “dini bir kurum” olan ailenin modernitenin getirdiği sekülerleşmeyle birlikte “sosyal bir kurum” olarak tanımlanması, toplumdaki “**seküler**” ahlaka göre şekil almasını getirmektedir. Nitekim günümüzde bütün sapık

⁹⁵⁰ Alan Duben, **Kent, Aile, Tarih** (tercüme: Leyla Şimşek), İletişim yayınları, 2002, s. 116-117.

⁹⁵¹ Ümit Yazan, “İleri Endüstri Toplumlarında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, 1989, C. III, No: 1, (147-174), s. 147.

⁹⁵² Aygen Erdentuğ, **Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri**, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1985, s. 159-170, 206-209 çevrimiçi bkz. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/71/1899/19941.pdf> erişim: 20.10.2019; Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, **Aile Sosyolojisi**, Açılım Kitap, 2011, s. 75-78.

⁹⁵³ Ümit Yazan, “İleri Endüstri Toplumlarında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma”, s. 147-174; **Tek Ebeveynli Aileler** (editör: Ahmet Rasim Kalaycı), T.C. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara 2011, s. 19.

⁹⁵⁴ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

ilişkilerin “aile” kapsamına alınarak meşru gösterilmeye başlanması sonucunda seküler toplumlarda “**lütülik**” bile meşru bir “aile” olarak kabul edilmektedir.⁹⁵⁵

Türkiye’de “**aile**” kelimesinin sosyal bir kurum olarak tanımlanması ise gayet yenidir. İlk sosyologlar “hane/ev” kelimesini sosyal bir kurum olarak görmeyi uygun görmüşlerdir.⁹⁵⁶ Osmanlı yönetimi de kendine muhatap olarak haneyi görmüştür. Geçmişte aile yerine kullanılan “hane” kelimesi, üretim ve tüketim birimi sayılmış ve bu bakımdan günümüz sosyolojisinde yer alan ailenin “**ekonomik bir birlik**” olarak kabul edilmesi durumuna, geçmişteki “hane” kavramı elverişlidir. Her ne kadar günümüzde bazı dinî yayınlarda da batı sosyolojisinden etkilenerek, aileden ekonomik bir birim gibi söz edilse de Türkçede “**aile**” ekonomik bir birim olmayıp yukarıda ifade edildiği üzere toplumun biyolojik yeniden üretim birimidir.⁹⁵⁷

Osmanlıda Batı anlayışına uygun bir şekilde ailenin öne çıkarılması Tanzimat’la beraber siyasi sebeplerle yani toplumu değiştirmek isteyenlerce başlamıştır. Çünkü devlete karşı çıkmak isteyenler bunu aile üzerinden dile getirmişler; bunun için ailenin, toplum ve siyasetin ilerlemesini engelleyen ve geriliği simgeleyen başlıca etken olduğu iddiasını öne sürmüşlerdir. Bu yüzden aile “istikbal” olarak görülmüştür.⁹⁵⁸

Hristiyanlıkla beraber belli bir değişim süreci yaşayan Batı ailesindeki “**kutsallık**” ve “**kadının ikinci sınıflığı**” anlayışının Roma patriyarkal ailesine göre hiç değişmediği görülür. Ancak kilisenin otoritesinin sarsılmasıyla birlikte eşitlik,

⁹⁵⁵ Filiz Karakuş-Gülfer Akkaya, “‘8 Mart’ Amargi Feminizm Tartışmaları 4”, **Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları 2011** (yayına hazırlayanlar: Esen Özdemir, Sevi Bayraktar), Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2011, s.57-84; Nükhet Sirman, “‘Kadınların Milliyeti’ Amargi Feminizm Tartışmaları 5”, **Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları 2011**, s.87-100; Marie Victoire Louise, “‘Hak Talebi’ Amargi Feminizm Tartışmaları”, **Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları 2011**, s. 24; **Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü? 09–10 Kasım 2013** (düzenleyen: Heinrich Böll Stiftung Derneği), Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul 2014. Not: Bu kaynaklarda; lezbiyen, trans ve lgbt gibi sapkınlıklar teşvik edilmekte, “fahişelik” bir meslek gibi görülmektedir.

⁹⁵⁶ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Doğuş ltd. şti. Matbaası, 1980, s. 20; İbrahim Yasa, **Hasanoğlan Köyünün İctimâî İktisâdî Yapısı**, Doğuş ltd. şti. Matbaası, 1953, 145-147; Niyazi Berkes, **Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma**, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Neşriyatı, 1942, s. 117.

⁹⁵⁷ Alan Duben, **Kent, Aile, Tarih**, (tercüme: Leyla Şimşek), İletişim yayınları, 2002. s. 110-111; **Hadislerle Aile** (editör: Huriye Martı), Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018, S. 21; İbrahim Yasa, **Hasanoğlan Köyünün İctimâî İktisâdî Yapısı**, 145-146; Berkes, **Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma**, s. 117

⁹⁵⁸ Duben, **Kent, Aile, Tarih**, s. 154-155.

özgürlük ve kardeşlik itikadını yerleştirmeye çalışan entelektüeller, bunun yolunun Hristiyanlığı günlük hayattan dışlamakla mümkün olacağını görmüşler, böylece “**geleneksellikten modernliğe**” doğru evrilen toplumda bir “**kurum**” olarak görülen aile de değişimin kalbinde yer almıştır.

Bu ve benzeri aktarımlardan sonra Müslüman kesimde ailenin “**kutsal**” olduğuna dair bir kanı uyanmıştır. Hâlbuki evlilik ve aile konusu İslamiyet’te de dini kaygılar taşır ama bu onun kutsal olduğu anlamına gelmez.⁹⁵⁹

Ailenin bir kurum gibi görülmesinin bir neticesi olarak, yapısında değişiklikler yapılabildiği gibi işlevinde de artma veya eksiltme kabul edebilmektedir. Mesela geçmişte aileye ekonomik, eğitim ve sağlık, yaşlılara bakım, yemek ve barınma, temizlik ve yıkama gibi görev yükleyenler, bugün bu görevleri başka kurumlar da yüklendiği için ailenin değiştiğini söylerler.⁹⁶⁰

Bizde ailenin kurum olarak sosyolojinin ilgi alanına girmesi 26. 09. 1990 yılında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumunun kurulmasıyla başlamıştır. Kurumun düzenlediği Aile Şurası’nda alınan karara göre “aile konusunda araştırma, öğretim ve yayın yapmak üzere sosyal bilimlerde yetiştirilmiş olan; sosyolog, sosyo-antropog, sosyo-psikolog, psikolog, eğitim bilimcisi, ev ekonomisti, sosyal çalışmacı, halk bilimcilerin aileye yönelik kamu kuruluşlarında istihdamı sağlanmalı ve sayıları artırılmalıdır.”⁹⁶¹ Bu kurumun düzenlediği 1. Aile Kurultayında Murdock ve Parsons’un elde ettiği sonuçlara atıfta bulunan Çiğdem Kağıtçıbaşı, batı toplumlarında aile çalışmalarını sosyolog ve antropologların yaptığına işaretler,

⁹⁵⁹ Kadın ve Demokrasi Derneği KADEM’in 24 Kasım 2018 tarihinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile birlikte düzenlediği **III. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi**, “**Ailenin Güçlendirilmesi**” ana teması ile “Ailenin Birleştirici Gücü olarak Din” başlığıyla yapılan oturumda konuşan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Şule Albayrak “Nesiller Arası Aile Değerlerinin Korunmasında Dinin Etkisi” başlıklı bir konuşma yapmış ve konuşmasını İslam dininin aileye kutsallık verdiğini iddia etmiştir. Aynı oturumda Albayrak’a benzer bir konuşma yapan Lia Galici, Katolik Hristiyanlıktaki aile anlayışına göre ailenin bir küçük kilise kabul edildiğini buna binaen evliliğin göğe uzanan bir yolculuk olduğunu ve İsa’ya bağlılık ifade ettiğini söyledi. **KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği**, (çevrimiçi), <http://kadem.org.tr/dini-degerler-aile-yasaminda-cok-onemli/> erişim: 2.01.2019.

⁹⁶⁰ M. Zeki Duman, “Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi Ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 2012, C. I, No: 4, (19-51), s. 41.

⁹⁶¹ Sosyo-kültürel Değişme ve Gelişme Kararları, **I. Aile Şurası Kararları 17-20 Aralık** (18. Madde), (çevrimiçi), <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/aile-suralari/aile1.pdf> erişim: 27.10.2019.

Müslüman aile araştırmalarında bu yönde çalışma yapılmasının önemli olduğunu iddia eder.⁹⁶²

2013 yılında Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye’de “Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?” başlıklı bir konferans düzenler. Derneğin Türkiye Temsilcisi Ulrike Dufner’insunumuyla bu konferansın hedefi, cinsiyet rollerinde bir değişime gidilerek Batı’da aile olarak kabul edilen sapkınlıkların, serbest hayat veya eşcinsel beraberliklerin Türkiye’de de “aile” olarak kabul edilmesine yönelik niyetler taşır.⁹⁶³

Feministlerin toplumsal cinsiyet eşitliği teorisine muhalif olarak gördükleri yapılardan biri “**devlet**” diğerisi ise “**aile**”dir. Aileyi devletin bir kurumu olarak gören bu anlayışa göre günümüzde de öne çıkarılan “ideal aile” tanımlamalarında erkek ailenin başı olarak kabul edildiği için gelenekseldir ve rahatsız edicidir; bu anlayış değiştirilmelidir.⁹⁶⁴ Ancak şimdilerde yine Batı’da kadınların genelde ileri yaşta çocuk doğurması ve kentlerde giderek artan sayıda evlilik dışı çocuğun dünyaya gelmesi bir sorun olarak algılanmaya başlandığı için bu konuda en iyi çözümin yine eski geleneksel aile modelinde olduğuna dair bir takım fikirlerin gündeme taşındığı görölmektedir. Mesela Macaristan’da kadınlar üzerine yapılan son araştırmalarda kadınların kendilerini “Bakire Meryem” teması üzerinden ifade ettikleri görölmektedir. Bu sonuçtan günümüzde bazı kadınların kendilerini bir erkeğin egemenliği altına girerek hem annelik yapmak hem de siyaset görevleri arasında uyum kurabileceklerine dair geleneksel anlayışa tekrar geri dönmek istedikleri anlaşılmış olup bazı ölkelerde bu yönde alt yapı çalışmaları yapılmaktadır. Bu da Batı’daki feminist kadınları rahatsız etmektedir.⁹⁶⁵

Bu kültürün meydana getirdiği bir teşkilat olan BM de toplumun merkezine aileyi koyar. T.C. Anayasasında da “**Aile Türk Toplumunun Ana Birimidir**” ibaresi bulunur. Medeni Hukuk evlenmeyi doğrudan doğruya devleti ilgilendiren

⁹⁶² Çiğdem Kağıtçıbaşı, “Aileye Yaklaşımda Bir Kuramsal Çerçeve Ve aile Değişim Modeli”, **Aile Kurultayı: Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal Katılım Ve Demokratik Değerler (16-18 Kasım 1994)**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1995, C. I, s. 52-68.

⁹⁶³ Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü? 09–10 Kasım 2013 (düzenleyen: Heinrich Böll Stiftung Derneği), **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği**, İstanbul 2014, s. 7-8.

⁹⁶⁴ Milen-Gülkan, “Emma Goldman’Amargi Feminizm Tartışmaları 6”, s. 118.

⁹⁶⁵ Andrea Petö, “İdeal Aile: Algı ve Feminist Tartışmalar”, **Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü? 09–10 Kasım 2013** (düzenleyen: Heinrich Böll Stiftung Derneği), Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul 2014, (26-32), s. 28-30.

“sosyal bir müessese/kurum” olarak ele alır. Ailenin “kurum” olarak görülmesinin neticesinde Medeni Hukuk; evlenme ehliyeti, evlenmenin akdi, hüküm ve neticeleri bakımından, İslâm hukukundan çok değişik esaslar getirmiştir.⁹⁶⁶

Yine ailenin bir “**kurum**” olarak görülmesinin neticesi olarak, tıpkı eğitim sisteminde olduğu gibi aile de zaman içinde değiştirilebilir, yenilenebilir hatta ilga edilebilir gözüyle bakılan bir birlik olarak anlaşılmaya başlandı. Bu yüzden uluslararası anlaşmaların dışında kalamadı, “kadına şiddet”, “toplumsal cinsiyet eşitliği” projelerinin kapsamı içine alındı. Kamu denetimine bile açıldı.⁹⁶⁷

Ahzab suresi 5. ayette beyan edildiği üzere herkes nesebiyle tanınmalı, bunun için meşru kimlik korunmalıdır. Ancak nesep bağı tek bağ değildir. Bunun da üzerinde bütün Müslümanlar –herkes kendi yaptığından sorumlu olduğu halde- kardeştir ve birbirinden sorumludur. Bu yüzden putperest Roma ve Hristiyanlıkta olduğu gibi ailenin çözülmesiyle İslam sona ermeyecektir. Çünkü kişi ailesinden önce Allah’a karşı sorumludur.⁹⁶⁸ Bunun için İslam’da aile değil “insan” kutsaldır. Çünkü o, Allah’ın yarattıkları içinde en şerefli olandır. Melekler de dâhil kâinatta her şey insana boyun eğdirilmiştir. Ancak insan Allah’ın Bu bölümde ifade edildiği gibi medeni tabiatlı yaratılmış olan insan için tek başına yaşamak ideal değildir. Allah bu beraberliğin usul ve şartlarını bildirmiştir. Bundan sapmak, anarşi doğuracaktır. Aşağıda bu sapmalardan bazılarına işaret edilecektir.

3.1.2. Mahremiyet Kavramının Değerini Kaybetmesi ve Cinsellikle Eşitlenmesi

Allah Teâlâ; insanların kulak, göz ve kalp ile yaptıklarından ve kimsenin kendini Allah’ın murakabesinden kurtaramayacağını haber verir ve muttaki kullar ister.⁹⁶⁹

⁹⁶⁶ Halil Cin, **İslam Ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974, s. 311-312.

⁹⁶⁷ Panik butonu ve elektronik kelepçe hakkında bkz. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-17220s.pdf>;

https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=135737 Erişim: 3.12.2019.

⁹⁶⁸ Geniş bilgi için bkz. Hammude Abd el-Ati, **Nasıl Bir Aile: İslamî Bakışın İmkânları** (tercüme: Mesut Karışahan), Pınar yayınları, İstanbul 2000, s. 39-57.

⁹⁶⁹ Bkz. İsra, 17/36; Mü’min, 40/19.

İşte bu sorumluluk duygusu ile kul, gözlerinden başlayarak bütün duyularını Allah'ın haram kıldığı şeye bakmaktan, bir şeyi iştikten, bir şeye dokunmaktan, bir düşüncenin gönlüne düşmesinden kendini korur.

İslamiyet'te mahremiyet, mahrem olanın namahreminden bakışından saklanması, ötekinin bakışına kapalı tutulmasıdır. Bir anlamda Müslüman olmak, öncelikle bakışlarını kontrol etmesini bilmek demektir. Sonra kılık kıyafet ve örtünme, sonra ev/aile mahremiyeti gelir. Hâlbuki Batı seküler kültüründe mahremiyetin konusunu “dokunulmazlık” oluşturmaktadır.⁹⁷⁰

“**Mahremiyet**” kavramı İslam Hukukunda genel ve özel mahremiyet alanı olmak üzere iki kısımda ele alınır. Bizim konumuzu ilgilendiren bölümü ise sadece özel hukuk alanına giren ve kişinin kendisine evlenmesi helal olan ve olmayan kişilere karşı başta giyim olmak üzere, onlarla konuşma, görüşme, yolculuk yapma hususlarında, davranış sınırlarını belirlemenin ele alındığı aile hukukunun bir parçası olan mahremiyettir.⁹⁷¹

Müslüman toplumlarda, kadın ve erkek ilişkilerinin en önemli belirleyicisi olan namus ve şeref kavramları; “**mahrem ve namahrem**” ile eş anlamlı kelimelerdir. Şöyle ki bir kimsenin mahremi namusu, namusun korunması da iffettir.⁹⁷² Bu bakımdan evlilik dışı bütün ilişkiler yasak olduğu için bekâret önemlidir. Evlilik öncesi bekâretin korunması sadece kadınlar için değil erkekler için de dini bir mükellefiyettir.⁹⁷³

Diğer taraftan mahremiyet; iffet ve utanma duygularının beslediği bir kavramdır. Bunun için İslam ahlakının en veciz şekilde ifadesi Allah Rasulü'nün;

⁹⁷⁰ Huriye Martı, “Hz. Peygamber'in Hadislerinde Bir Değer Simgesi Olarak Beden Ve Mahremiyeti”, **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi**, No: 2, 2009, s. 9-23.

⁹⁷¹ Abdullah Kahraman, “Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı”, **Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu 27-29 Mart 2015** (editör: Yavuz Ünal vd.), Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun 2016, C. I, (29-52).

⁹⁷² Selahattin Fettahoğlu, “Mahrem, Nâ-Mahrem, İffet ve Namus Kavramlarının Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Semantiği ve Kur'an'da Kullanılış Biçimleri”, **Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015)**, C. I, (117-128), s. 128.

⁹⁷³ Selahattin Polat, “Hz. Peygamber'in Hadisleri Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Meselesine İlişkin Çözüm Önerileri”, **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II (tartışmalı ilmi ihtisas toplantısı 26-27 Mayıs 2012)** (editör: İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz), Ensar yayınları, İstanbul 2012, (139-210), s. 196.

“**Utanmadıktan sonra dilediğini yap**”⁹⁷⁴ sözüyle temsil edilir. Utanmanın en üst mertebesi ise Allah’tan utanmaktır ve İslam ahlak anlayışına göre, insanoğlu bu duyguyu besleyebildiği ve koruyabildiği oranda kendini korunmuş, iç âleminde huzurlu ve rahat hissedecektir. Bu duyguyu koruyan Müslüman kadın ve erkekler; İslam hukukunun mahremiyetle alakalı koyduğu hükümlere riayet ederek aile dışında varlıklarını korumalarını kolaylaştıracaktır.⁹⁷⁵

Müslümanları diğer milletlerden ayıran en önemli özelliklerden birisinin özel hukuk alanına giren mahremiyet anlayışı olduğu söylenebilir. Çünkü diğer dinlerde Müslümanlarda olduğu gibi birbirleriyle olan ilişkilerini, bütün hayatlarını ve günlük yaşantılarını “**mahrem olanlar**” ya da “**mahrem olmayanlar**” ayrımı üzerinden inşa etmek mecburiyeti yoktur. Nitekim önceki bölümlerde ifade edildiği üzere, Osmanlı Devlet yönetimi; şehirdeki yaşantıyı, insanların toplum içindeki bütün faaliyetlerini helal ve haram ilkesini gözeterek şekilde düzenler; şehirleri, helal ve haram mefhumlarına göre Müslümanların ve gayrimüslimlerin yerleşim yerleri başta olmak üzere her konuyu içine alacak şekilde planlardı. Ve bu durum, şimdikininkin tersine olarak, en çok da şehir hayatında belirgin bir halde idi. Çünkü şehir yaşantısında temel alınan esas; mahremiyetin muhafazasıydı. Bunu sağlamakla yükümlü olan kurum ise devletin şeriatın uygulanmasından sorumlu tuttuğu “**kadılık**” müessesesiydi.⁹⁷⁶

Mahremiyetin merkezi olan Müslüman ailesinde; nikâhla bir araya gelen eşler, dış etkilere karşı birbirlerinin elbisesidir ki bununla her birisi diğerini koruyup kollar, sarıp sarmalar, aile mahremiyetlerini dışarıya sızdırmazlar. Bu elbise; Allah’ın emir ve yasaklarına samimiyetle uyduğu müddetçe sağlam kalır ve nefsin zaafına karşı sert bir direnç gücü kazandırır.⁹⁷⁷

Kişinin mahremiyetini ilk sağlayan şey giysisidir ve insanı hayvanlık halinden insanlık şerefine eriştiren ilahi bir nimettir. Kur’an’da şeytanın insanı saptırmak için kullandığı ilk tuzaklarından birinin türlü bahanelerle onu elbisesinden

⁹⁷⁴ Buhârî, **Kitâbu’l-enbiya**, 7; Müslim, **İman**, 71, 72; Tirmizi, **Kıyamet**, 59.

⁹⁷⁵ Abdurrahman Kahraman, “Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı”, s. 55-61.

⁹⁷⁶ Halil İnalçık, “İstanbul: Bir İslam Şehri” (tercüme: İbrahim Kalın), **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi**, C. IV, No: 2, 2004, (318-319).

⁹⁷⁷ Bakara, 2/187; ayrıca bkz. Saffet Köse, “Misyâr Nikâhı”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, No: 13, 2009, (13-34), s. 15-16.

soyundurmak olacağı haber verilmiş; bu tuzağa düşmemek için “**takva**” elbisesinin önemine dikkat çekilmiştir.⁹⁷⁸ Takva giysisi ise elbisenin utanma duygusu ve Allah korkusu ile giyilmesiyle mümkün olur. İnsan “takva” elbisesi ile içinden dışından giyinmiş bulunursa, şeytan ona görmediği tarafından veya gördüğü halde bile etki edip aldatamaz. Bu yüzden soyunmaya teşvik edenler şeytan ve onun yardımcılarıdır.⁹⁷⁹ Mahremiyetin ve örtünmenin sınırlarını din belirler ve İslamiyet’in koyduğu mahremiyet sınırları yalnızca kadın için konmuş ve erkek iffet ile iffetsizlik arasında dilediği gibi seçim yapma yetkisi ile donatılmış değildir. Tam aksine, iffet kadın ve erkek için şarttır. İslami hukukta yer alan kurallara uygun olan bir örtünmenin kadın ve erkek için öğütlenmiş olmasının sebebi, toplumda erkek hâkimiyetini pekiştirmek değil, neslin fesadını önlemek yani zinayı önlemek olduğu bilinmelidir.⁹⁸⁰ Osmanlı’da Müslüman kadınların saygı değerliliğini; “takva” örtüsüne uygun olarak giydiği dış kıyafetler ile dışa yansıttıkları -ağırbaşlı, içe dönük utangaç ve mütevazı- tavırlar üst seviyeye çekmekte idi.⁹⁸¹

Tanzimat dönemi Avrupa’ında yaşamış olan Fransız yazar Thomas Felix (Tomas Feliks) (1815-1875) zamanın Fransa’ında dini duyguların zayıflamasıyla evliliğe bakış arasında irtibat olduğundan bahsederken; flörtün yaygınlığından ve özellikle kızların bütün vaktini flörtle geçirdiğinden yakınır. Çünkü çoğunun birden fazla flörtü vardır ve bu herkes tarafından bildiği halde hiç kimse bu durumdan rahatsız olmamaktadır. Salonlar, sokaklar, üniversiteler hep flört etme yerleri olmuştur. Bunların “masum” denecek davranışlar olmadığına işaretle durumun ne derece vahim bir hal aldığı göz önüne sermektedir. Ayrıca böyle bir hayat yaşayan genç kız ve erkeklerin bencilleştiğini, ne anne-baba ne öğretmen olsun hayatta hiç kimseyi önemsememeye başladıklarını haber vermektedir. 19. Yüzyıla kadar çok ciddi bir iş olarak kabul edilen evlilik artık mecburiyetten öte bir şey ifade etmemektedir. Çünkü evlilik sadece gençlere daha özgür, istediği gibi daha hoş bir

⁹⁷⁸ A’raf, 7/27-30.

⁹⁷⁹ A’raf, 7/26, 27; Elmalılı, **Hak Dini**, C. IV, s. 29-30; **Kur’an Yolu Tefsiri**, C. II, s. 513-514.

⁹⁸⁰ Nur, 24/27-31. Ayetler. Ayrıca bkz. Faruk Beşer, “Fıkıh Açısından Avret ve Örtünme”, **İslam’da Kılık-Kıyafet ve Örtünme**, İslamî İlimler Araştırma Vakfı, 1991, 3. Baskı, (93-122); Hakkı Ş. Yadsıman, “Hıristiyanlığın Mimarı Pavlus’un Kadınların Örtünmesiyle İlgili Sözleri Üzerine bir Değerlendirme”, **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi**, 2002, C. II, No: 2, s. 7-17; Hüseyin Hatemi “Modern Mahrem” ve İslâm’ın Kadına Bakışı”, **İslâmî Araştırmalar**, 1997, C. X, No: 4, (311-314).

⁹⁸¹ Ayşe Saraçgil, **Bukalemun Erkek: Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Ataerkil Yapılar Ve Modern Edebiyat** (tercüme: Sevim Aktaş), İletişim Yay., İstanbul 2005, s. 76.

hayat sürmek ve bütün istediği şeyleri yaparken aynı zamanda daha rahat olmasını sağlayacağı için tercih edilmektedir. Üstelik artık kanunen sona erdirmesi de mümkün bir iştir. Eğer evlilik hayatı can sıkıcı ve eziyet verici bir hale döneirse bundan kurtulmak kolay olacaktır.⁹⁸² Bu tespitlere göre Osmanlıda ailenin en kuvvetli olduğu dönemlerde Fransa'da zayıflayan dini duygular sebebiyle aile bağları zayıflamış olup özgürlüğe davet adı altında şehvi arzular tatmin ediliyordu.

Küreselleşme ile beraber toplumların birbirlerine açılması, Müslümanların eğitim, medya, iş ve benzeri yollardan başka resmi olarak da Batı toplumlarıyla temasları; bu toplumların yayılcı siyasetleriyle birleşince; Müslüman ahlakı bu toplumların ahlakına ve İslami kavramlar yerini Batıda üretilen kavramlara bırakmıştır. Nitekim günümüzde mahrem ve mahremiyet kavramlarına; kadın ve erkek ilişkilerindeki özel bir kullanım kazandırılarak tıpkı Batı'da olduğu gibi sadece cinsel dokunulmazlık alanı ile sınırlandırıldığı görülmektedir.⁹⁸³ Buna mukabil Müslüman toplumun teberüce yönelen kadınlardan rahatsızlık duymamasını ve bu davranışlarının iffetsizlik sayılmamasını talep etmektedirler.⁹⁸⁴

Böylece insan ve şehvetlerinin merkeze alındığı, Tanrı'nın kiliseye hapsedildiği, mahremiyet ve örtü alanının iyice küçüldüğü batılı giyim biçimi ile İslami giyim biçiminin, birbirinden çok farklı iki ayrı kültür, iki ayrı inanç ve iki ayrı anlayış çerçevesinde ancak açıklanabilecek; hatta bu iki kültür ve giyim biçiminin arasındaki uzaklığın gökle yer arasındaki uzaklıktan daha fazla olduğu halde günümüz Müslümanlarından Batılı giyim tarzını ve ahlakını hiç tereddüt etmeden benimsemeleri talep edilmektedir.⁹⁸⁵

⁹⁸² Thomas Felix, **Aile İçinde Terbiye Ebeveynin Günahları Kızlarımız** (tercüme: Hüseyin Cahit), Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931, s. 197-198.

⁹⁸³ Ramazan Diler, "Mahremiyet Eğitimi ve Önemi", **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, C. II, No: 1, (69-98), s. 72; Huriye Martı, "Hz. Peygamber'in Hadislerinde Bir Değer Simgesi Olarak Beden ve Mahremiyeti", **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi**, 2009, C. IX, No: 2, (9-23).

⁹⁸⁴ Orhan Çalışlar, "Bir Kadın Galata Köprüsünde Balık Tutunca" **Radikal gazetesi**, 27.06.2008 tarihli yazısı için bkz. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/oral-calislar/bir-kadin-galata-koprusunde-balik-tutunca-885483/> erişim: 16.10.2019; Bu konuda Nevzat Tarhan'ın "Cinsellik ve Toplumsal Hayat" adlı makalesi tarafımızdan oldukça faydalı görülmüştür. Bkz. **IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (12-16 Ekim 2009) Ankara**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2009, 2 c., C. I, (505-549).

⁹⁸⁵ Ümid Meriç, "Sosyolojik Açıdan Kılık-Kıyafet ve İslam'da Örtünme", **İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme**, İslamî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1991, s. 29-33.

İslam'ın mahremiyet algısının, Tanzimat döneminde ilk olarak kadının örtüsü üzerinden eleştiriye açıldığını belirtmiştik. Mahremiyet ihlalinin daha derinden ve görünmeyen kısmı ise Cumhuriyet dönemine rastlar. Mahremi olsun veya olmasın kadın-erkek karışık, aynı mekânı paylaşmak modernlik göstergesi sayıldığı için modern Müslüman erkek, Batılı burjuva erkekleri gibi vaktinin çoğunluğunu evlerde ve kadınlarla sohbete ayırmaya başladı. Böylece ihtilat normal bir durum haline gelmeye başladı. Osmanlı'da devletin temelindeki dayanışma karı koca arasında iken Cumhuriyetle beraber, baba ile kız arasına taşındı. Cumhuriyetin kadrolarına yerleştirilmek üzere kızların eğitime önem verilmeye başlandı. Bunun öncülüğünü yapan Mustafa Kemal, pek çok sayıda kız evlat edindi. Böylece Cumhuriyetin kadrosunu modern görünümüleriyle kızlar doldurmaya başladı. Bunun sonucunda onlarla beraber kamusal alanı paylaşan erkekler, vakitlerini evlerinden daha çok mahremi olmayan kadınlarla geçirmeye başladı.⁹⁸⁶

Erken Cumhuriyet döneminde İslam'daki kuvvetli mahremiyet anlayışının, örtünme ve halvet üzerinden değiştirilirken, son yirmi yılda bu değişim Müslüman erkeklerin üzerine baskı yaparak yürütülmektedir. Şöyle ki feministler Müslüman kadınların önüne bakarak yürümesi, örtünmesi, mahremi olmayan erkeklerden kaçarak mahrem alanda yaşamasının, İslam'ın bir hükmü olduğunu gözden kaçırıp; bunun "Müslüman kadının erkeğe bağımlı konumda" tutulmak istenmesi sonucunda baskı altında tutmaktan kaynaklandığını; Müslümanların namus anlayışını sadece erkeklere mal ederek bunun erkeklerin kadın bedenine hükmetmek istemelerinden kaynaklandığını iddia ederler. Kadının zinasını, Hristiyanlık inancında olduğu gibi evli olan kadının "özel anlaşmayı çiğnenmesi" olarak anlarlar.⁹⁸⁷

İslam'da sadece karı ve koca arasında yaşanmasına izin verilen cinsel ilişki "özgürlük" kapsamında değerlendirilir ve karşı tarafın izni ve rızası olduğu

⁹⁸⁶ Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 246-246, 254; Mustafa Aydın, "Mahremiyet ve Örtünmenin Dönüşümü", **Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi**, 2009, No: 12, s. 61-67; Osman Yüksel Serdengeçti, **Bir Nesli Nasıl Mahvettiler**, İstanbul ty.; Tuncer Baykara, **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı**, Akademi Kitabevi, İzmir 1992, s. 104-105.

⁹⁸⁷ Fatmagül Berktaş, "Kuzenler Cumhuriyetinin Yaralı Kadın Ve Erkekleri: Harem Ve Kuzenler" **Toplumsal Tarih Dergisi**, No: 169, 2008, s. 88-91; ayrıca bkz. Germaine Tillion, **Harem Ve Kuzenler** (tercüme: Şirin Tekeli), Metis yayınları, İstanbul 2006; Nükhet Sirman, "Namusun Arka Planı", **Harem ve Kuzenler**, önsöz. Önceki bölümlerde işaret ettiğimiz üzere bu "eşitleme" politikası postmodernitenin bir özelliğidir ve Hristiyanlık inancına göre kuzenler kendileriyle evlenmesi yasak olan yakın akraba grubuna girer.

müddetçe istediği gibi giderme hakkı vardır. Batı’da kanunlar bunların yaşayışına uygun hale getirildiği gibi Müslüman toplumların da bu sapkınlıkları yasal hale getirmesi istenmektedir.⁹⁸⁸

İslam’da cinsellik; Allah’ın koyduğu kurallara uygun bir şekilde giderildiği sürece gayrimeşru veya günah değildir. Hatta cinsel arzusunu meşru yoldan giderenler sevap alırlar.⁹⁸⁹ Vücut da Hristiyanlıkta olduğu gibi bir günah aracı değildir.⁹⁹⁰

Hristiyan Batı kültüründe tanrı sevgisi, dinsel kendinden geçiş, ilahi aşk veya tanrı aşkı anlamı taşıyan “**tutku veya aşk**” kelimeleri laikleşmiş ve artık sadece “**şehvî**” olanla sınırlandırılmıştır. Bu anlayışa göre cinsellik; üreme yani çocuk dünyaya getirmek anlamı taşımaz. Cinselliğin manası seks yani cinsellik “**deneyimi**” şeklinde ifade edilen “**bekâr**” zinasıdır.⁹⁹¹ Türkçede buluşma ermiş erkek çocukları için kullanılan “hovardalık” bu anlama gelir. Biriyle aşk yaşamak ifadesi; “zina” yerine kullanılan bir kinayedir. Sekülerlere göre utanma, mahremiyet gibi kavramlar, toplumsal baskının bir sonucudur ve bu yüzden kişilere geleneksel ataerkil gerilim ve gelgitler yaşatır.⁹⁹²

Müslümanların mahremiyet kavramı ile son imtihanı doksanlı yıllardan itibaren üniversitelerde eğitim görmek isteyen dindar genç kızların başörtülü oldukları gerekçesiyle eğitim haklarının engellenmesi ile başlar. Üniversite diplomasına sahip olmak, devlet kadrolarında görev alma hakkını getireceği için

⁹⁸⁸ Bu konuda şu makalemize bakılabilir: Fatma Çetin, “Batı Nihilist Toplumlarında Ortaya Çıkan Yeni Aile Düzenlemeleri”, **Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2019, C. V, s. 79-104.

⁹⁸⁹ Müslim, **Kitabu’z-zekât**, 53.

⁹⁹⁰ Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 42.

⁹⁹¹ Anthony Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik** (tercüme: Ümit Tatlıcan), Say yayınları, ikinci baskı, İstanbul 2014, s. 207-208; ayrıca bkz. Werner Sombart (1863-1941), **Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki Ve Entelektüel Tarihine Katkı** (tercüme: Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011, s. 212; Aşk kelimesinin Osmanlıda Tanzimat döneminden itibaren toplumda yapılacak değişimler için nasıl kullanıldığına dair bkz. Nükhet Sirman, “Aile Yoluyla Vatandaşlığın Kuruluşu” **Küreselleşme, Avrupalılaştırma ve Türkiye’de vatandaşlık = Citizenship in a global World** (tercüme: Bahar Ulukan, derleyenler: E. Fuat Keyman, Ahmet İçduygu), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 184.

⁹⁹² Hale Borak Boratay, Güler Okman Fişek, Hande Eslen Ziya, **Erkeklığın Türkiye Halleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018, s. 211-218 ve s. 260-262.

siyasetin gündemine oturur.⁹⁹³ Daha önce ifade edildiği üzere kadınların çalışması Osmanlıda gündeme gelmiş ancak devlet dairelerinde örtünme, ihtilat, halvet gibi mahremiyetin ana hususlarının ihlali söz konusu olacağı için dindar aileler tarafından reddedilmişti. Çünkü İslam şeriatında harama sebep olan her şeyin hükmü de haramdır.⁹⁹⁴

Doksanlı yıllardan itibaren örtünme ve mahremiyet konusu “entelektüeller” tarafından dini bir emir olmaktan ziyade, Batı düşünce tarzını yansıtan sosyolojik değerlendirmelere tabi tutulmaya başladı. Böylece Müslüman kadın ve erkeklerin mahremiyet anlayışında “seküler” bir alan açılarak dindarların “kamuya uygun” hale getirilme çalışmaları başlatıldı.⁹⁹⁵

Mahremiyetin değerinin azaltılması ve Batı’nın “seküler cinsellik” anlayışının Türkiye’ye aktarılması ve “utanma” duygusunun kaldırılması yoluyla mahremiyetin değerinin azaltılmasında “feminist bilinç yükseltme hareketi” olarak tanımlanan çalışmalar büyük rol oynamışlardır.⁹⁹⁶ Şöyle ki doksanlı yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye’de kendini “feminist yayın” olarak tanımlayan basında; “cinsel özgürlük” vurgusu yapılarak; Müslüman halkın “utanma” duygusunun kendilerini ifade etmeye engel olduğu yazılıp çizilmeye başlanır. Çünkü onlar “cinsellik” hakkında yazmak ve düşünmek istedikleri halde yazacakları şeyler Müslüman toplum tarafından ayıp olarak kabul edilen şeylerdendir. Bu yüzden Müslüman ahlakının ana konusu olan “ayıp” ve “utanma” konularının kendilerini zorladığını; laik devletin hoşlanmamasına ve yasak koymasına rağmen Türkiye’de

⁹⁹³ Alev Erkilet, “Mahremiyetin Dönüşümü: Değer, Taklit ve Gösteriş Tüketimi Bağlamında “İslami” Moda Dergileri”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, C. II, No: 4, s. 27-39

⁹⁹⁴ İbn Kesir (ö. 774/1373), *Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azim*, C. I, s. 328. Not: Benim on veya on beş yaş büyük yengelerim arasında okuması ve yazması olmayan hanımlar vardı. Bunun sebebi, kızları buluş yaşını geçtikten sonra atanan öğretmenin erkek olması yüzünden okula gönderilmemeleridir.

⁹⁹⁵ Bkz. Aynur İlyasoğlu, *Örtülü Kimlik: İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Ögeleri*, Metis Yayınları, 1994; Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, *Moda ve Zihniyet*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995; Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Yıldız Ramazanoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü*, Pinar Yayınları, İstanbul 2000; Nazife Şişman, *Kamusal Alanda Başörtülüler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2004, Alev Erkilet, *Eleştirellikten Uyuma: Müslümanların Kamusal Alan Serüveni*, Hece Yayınları, Ankara 2004, Cihan Aktaş, *Tanzimat’tan 12 Mart’a Kılık Kıyafet ve İktidar*, Kapı Yayınları, İstanbul 2006.

⁹⁹⁶ Naomi Braun Rosenthal, “Bilinç Yükseltme: Devrimden Yeniden Değerlendirmeye” (tercüme:Deniz Saltukoğlu), *Sosyalist feminist kolektif*, 2009, (çevrimiçi), <https://www.sosyalistfeministkolektif.org/web-yazilari/feminizm/bilinc-yukseltme-devrimden-yeniden-degerlendirme/> erişim: 18.11.2019.

halâ cinsel ilişkileri düzenleyen ahlak kurallarını ve temeldeki kadın-erkek ilişkilerini Müslüman halkın kendisinin devam ettirdiğinden bahisle; feministlerin “cinsel özgürlük” isteklerinin hoşgörüyü karşılanmamasından şikâyetçidirler.⁹⁹⁷

Ayrıca kadınlar çarşafly veya eve kapatılmış olmasalar da kamusal alanda “cinselliğın” sergilenmesinin yasak olmasından rahatsızdırlar. Feministlere göre kamuda çalışmaya başlayan modern kadın; iş yerinde rahatsız edilmeden ya da tacize uğramadan çalışmasını sağlayacak şekilde; dişiliğini silikleştiren, cinselliğini gizleyen kıyafetler ve davranışlar içinde, dişiliğinin denetim altında tutan “erkek gibi kadın” sıfatıyla anılan kadın anlamına geliyordu. Ancak bu durum modern kadının halâ geleneklere ve ahlaki sınırlara karşı çıkamadığının göstergesiydi.⁹⁹⁸ Postmodern zamanlara gelindiğinde, kadınların cinsel kimliği ile öne çıkmaları, cinselliğini öne çıkaran kıyafetler ve davranışlar içinde, başta televizyon haber spikerleri⁹⁹⁹, önde gelen Müslüman entelektüellerin davet edildiği özel programlar¹⁰⁰⁰, iş kadınları veya belediye başkanlarının karıları¹⁰⁰¹ yoluyla yadırganmayacak şekle geldi.

Geçmişte kadının cinsel kimliğini örterek şahsiyeti ile öne çıkması takdir edilirken, cinsel kimliği ile öne çıkan kadınlar yadırganırdı. Günümüzde televizyonlarda haber sunan¹⁰⁰², özel program hazırlayan kadınlar¹⁰⁰³, cinselliklerini

⁹⁹⁷ Yeşim Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi Ve Kadınlar” **Türkiye’de Modernleşme Ve Ulusal Kimlik** (editör: Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba; çeviren: Nurettin Elhüseyni; yayına hazırlayan: Aysen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, (82- 98), s. 93-94; Refik Halid Karay (1888-1965), “Kırk yıl evvel kırk yıl sonra” başlığıyla yazdığı seyahatname türünde yazdığı yazıların 4’üncüsünde Bursa’yı anlatırken; o dönemde Bursa’da kadınların değişmediğini, kırk yıl evvelki gibi siyah çarşafly ve çekingen olduklarını belirtiyor. Ayrıca “yerli erkek” olarak tanımladığı Bursa’nın yerleşik ailelerinin erkeklerinin de erkek erkeğe eğlenmeye devam ettiklerini, kadınıyla beraber gezmediklerini sokağa çıkmadıklarını da teessüfle beraber anlatıyor. Bkz. **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3 Mayıs 1950 Çarşamba, (çevrimiçi) <http://gazeteler.ankara.edu.tr/dergiler/65/1632/23912.pdf> erişim: 18.04.2018

⁹⁹⁸ Deniz Kandiyoti, “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, s. 113-114.

⁹⁹⁹ “Türkiye’nin güzel yüzlü spikerleri”, **en son haber, Foto Galeri**, (çevrimiçi), <https://www.ensonhaber.com/galeri/turkiyenin-guzel-yuzlu-spikerleri#2> erişim: 19.08.2019.

¹⁰⁰⁰ Asma Saeb Afandi, “Kedili Kütüphane”, **TRT Haber**, 18 Mart 2015-31 Aralık 2015, (çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=HqoDQqjS7LA> erişim: 19.08.2019; Aslı Şafak, “Aslı Şafak’la İşin Aslı - Cemalnur Sargut”, **Haber Türk**, 24.05.2019, çevrimiçi bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=Tpc8yr0P2v0> erişim: 19.08.2019.

¹⁰⁰¹ Dilek İmamoğlu’nun De Figaro Dergisine kapak olduğu haberi için bkz. **Haberturk**, 16.10.2019, (çevrimiçi), <https://www.haberturk.com/dilek-imamoglu-unlu-dergi-madame-figaro-nun-kapaginda-2531367> erişim: 18.11.2019.

¹⁰⁰² “Türkiye’nin güzel yüzlü spikerleri” **En Son Haber Foto Galeri**, (çevrimiçi), <https://www.ensonhaber.com/galeri/turkiyenin-guzel-yuzlu-spikerleri#2> erişim: 19.08.2019

öne çıkarmaktan kaçınmamaktadırlar. Çünkü eğitilmiş bir cinsellik “ciddiyet” kabul edilmektedir.

Yaratıcıyla arasındaki bütün bağları kopararak kendine tapan insanlar; kendilerini birer cinsel objeye dönüştürmüş olup ömrünü sadece heva ve heves/cinsellik satın alarak geçirmek zorunda kalmaktadır.¹⁰⁰⁴ Günümüzde Müslüman erkeklerin kendilerini cinsel obje haline getiren kadınlara ilgi göstermesi; Müslüman kadınların da **teberrüce** yönelmesini ortaya çıkardığı söylenebilir. Bu durum Allah Rasulü'nün (s.a.v.) “giyinik ama çıplak kadınlar” hadisinde haber verdiği üzere kadının örtüsünü, dişiliğini/cinselliğini öne çıkaran bir araç gibi kullanması şeklinde tecelli etmiştir. “Bunlar cennete giremeyecek, kokusunu dahi alamayacaklardır”¹⁰⁰⁵ şeklindeki peygamber uyarısına rağmen Müslüman kadınlar; kollarını, bacaklarını açıkta bırakan, fitne ve fesada yol açacak, dar, şeffaf giysilerle dışarı çıktıkları gibi yürürken erkeklerin bakışlarını çekmek için kısıtarak yürümekte; onlarla rahat tavırlarla oturup kalmaktadırlar.

İslamcı kadın¹⁰⁰⁶ olarak tanımlanan edebiyatçılardan bazıları da İslam terbiyesinin bir gereği olan mahremiyet ve utanma duygusunun kadınları baskılamasını ve duygularını dile dökmekten alıkoymasını esefle karşılar. Buna dair bir örnek vermek gerekirse; Cihan Aktaş'ın, “Günümüz Türk Öyküsünde Kadının Sesine Dair Bir Çerçeve” başlıklı bir sempozyumun “şiir ve kadın” temalı yaptığı sunuma atıf yapmak konuyu aydınlatıcı olacaktır.¹⁰⁰⁷

“Kadın şiir yazamaz, şiir yazma sebebi olur, diye bir yargı açık örtük dolaşır edebiyat kulislerinde. Bir de mütedeyyin kadını düşünün... Kadın şair söz konusu olduğunda, kendisini şiir evinden kovan şair telakkisi engelini

¹⁰⁰³ Asma Saeb Afandi, “Kedili Kütüphane”, **TRT Haber**; çevrimiçi bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=HqoDQqjS7LA> erişim: 19.08.2019; ayrıca Aslı Şafak, “Aslı Şafak'la İştin Aslı - Cemalnur Sargut”, **Haber Türk**, 24.05.2019, (çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=Tpc8yr0P2v0> erişim: 19.08.2019.

¹⁰⁰⁴ Fer İnsanoğlu, “Cinsellik Ve Batının Kutsallığa Tecavüzü” **INDIGO**.

¹⁰⁰⁵ Müslim, **Libas**, 34 (2128); ayrıca hadisin şerhi için bkz. Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevi (676/1277), **Riyazü's-Salihin Peygamberimizden Hayat Ölçüleri** (tercüme ve şerh: Yaşar Kandemir, İsmail L. Çakan, Raşit Küçük), Erkam Yayınları, İstanbul 1997, 8 c., C. VII, s. 98-102.

¹⁰⁰⁶ Mustafa Tekin, “İslamcılığın cinsiyeti: Değişim Sürecinde İslâmıcı Kadınlar”, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri** (editörler: Mustafa Kara-Asım Öz), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 550-567.

¹⁰⁰⁷ Şerif Esgin, “Günümüz Türk Öyküsünde Kadının Sesi Sempozyumu (7-8 Mart 2013)”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi**, No: 2, (433-436), s. 434.

aşmadan önce, üstesinden gelmesi gereken kadınlık yargıları var. 1863 Çankırı, Atkaracalar köyü doğumlu Cevriye Banu Hanım, duygularını sergilemek anlamına gelebilir diye ölmeden önce bir divan oluşturacak sayıya ulaşan şiirlerini yakmış. Mütedeyyin kadının şiirini hicap duyulması gereken ifşa olarak anlamakta ısrarlı bir okuma biçimi, bu yargılardan sadece biri. Dini anlayışı başörtüsünde görünürlük kazanan şairi edebi kamuda görünmez kılmakta yarışan politbüro usulü çalışan müfettişlikler, cabası...”¹⁰⁰⁸

Aktaş, kadının şiir yazmasının önündeki engellerden birinin evlenmek ve çocuk sahibi olmak olduğunu; ikincisinin ise kadınların mahrem gördükleri aileyi şiir yoluyla dışarı vurmaktan çekinmelerine sebep olan gelenek olduğundan şikâyetle sözlerine şöyle devam ediyor:¹⁰⁰⁹

“Şiir için ne kadar inat etmek, nasıl sabırlı olmak gerekir... Kızkardeşim Aynur Aktaş, şiir otoritelerinin nüfuz alanlarından uzakta bir yerde yıllarca ve yıllarca mısralarına kulak verdikten sonra ilk kitabını yayımladı önceki sene. Çoğu şair kadın için evliliğinin şartları, ertelenirken kaybedilen şiir mısraları anlamına da geliyor. Dışa vurulduğu söylenen duygu sadece kadına ait değil, aileye de ait sesler, sırlar, mahrem bilgiler içerebilir, açık örtük. Öykü ve roman da daha farklı değil, biliyorum. Mutfakla salon arasında bir masada çocuk sesleri arasında hangi öykülerini yitirdi, hangilerini yenilemek gerektiğini düşündü İrem Ertuğrul.”¹⁰¹⁰

Hâlbuki **Cevriye Banu** hanımın bu davranışının altındaki hayâ duygusu “Allah halîmdir, hayâ sahibidir, kusurları örter. Hayâyı ve örtünmeyi sever”¹⁰¹¹ hadisinde haber verildiği üzere imanî bir durumdur ve Yaratıcı’dan beslenmektedir. Yüz elli küsur yıl sonra bu vesileyle adının anılması, Allah’ın onun bu davranışından memnuniyetinin bir göstergesi olduğu söylenebilir.

¹⁰⁰⁸ Cihan Aktaş, “Kadına şiiri bağışlayan kim...” **Dünya Bülteni**, 12 Mart 2013, (çevrimiçi) <https://www.dunyabulteni.net/yazar/cihan-aktas/18941/kadina-siiri-bagislayan-kim> erişim: 4.05.2019.

¹⁰⁰⁹ Aslında Müslüman kadınlara bu utanma duygusunu veren, İslam dininin meydana getirdiği gelenektir. Nevevi, **Riyazü’s Salihin Peygamberimizden Hayat Ölçüleri**, C. I, s. 578; Nasiruddin Mazhari, “Afganistan’da Mahremiyet Algısının Sosyal Yaşamda Yansımaları”, **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015)**, (editör: Yavuz Ünal vd.), Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun 2016, 2 c., C. I, s. 361-373.

¹⁰¹⁰ Cihan Aktaş, “Kadına şiiri bağışlayan kim...”

¹⁰¹¹ Buhârî, İman, 16; Müslim, İman, 59. 47; Nesâî, Gusül ve Teyemmüm, 7; Ebû Dâvûd, Hammâm, 1.

İslam medeniyetinin uzun yıllar yoğurduğu Müslümanların kimi zaman mahremiyeti muhafaza konusunda aşırıya giden davranışlarının olması; Kur'an'da ahlaksızlık ve cinsel sapkınlıkların insanların topluca helak olduğuna sebep olduğu kavimlerin varlığını unutturmamalıdır. Batı kültürüne vakıf olanların da Fransa'da Eski rejim/*Ancien Regime*'inin sonu getiren etkenlerin başında, cinselliğin bireysel dürtü ve toplumsal bir hava olarak kabul görerek yayılması olduğunu gözden kaçırmamaları gerekir.¹⁰¹²

Nitekim Müslümanların mahremiyet algısını değiştirmesi, Batı seküler modern kültürün ortaya çıkardığı ahlaksızlıkların değişik yollarla aktararak taklit edilmesi sonucunda Müslümanlara has mahremiyet algısının değersizleştirilmesi ve mahremiyeti göz ardı etmenin sebep olduğu davranışların, insanların akıl sağlıklarını bozduğu bizzat ruh sağlığı profesyonelleri tarafından haber verilmekte, konu ile ilgili olarak araştırma yapılması istenmekle beraber¹⁰¹³ Batı'da "cinsel özgürlük" söylemlerinin sonrasında, zina ilişkilerinin ortaya çıkardığı cinsel sapmalarına bir çare olarak ürettiği "cinsel eğitim" dersinin Türkiye'de eğitim müfredatına konması gündeme gelmektedir.¹⁰¹⁴ Mahrem bir konu olan cinsel eğitim, okullarda toplu olarak; çocuklara ve ergenlere kadın ya da erkek olma, kadın ya da erkek olmakla ilgili algılar, cinsiyete ilişkin rolleri kabul etme, kendi ve karşı cinsin özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca bu eğitim kimilerince mahremiyet eğitimi olarak kabul isimlendirilmektedir.¹⁰¹⁵ 1984 yılından buna lise kitaplarında bazı konularına yer verilen cinsellik eğitimi, evlilik ve aile planlaması, Değişim, Genç Kızlığa İlk Adım, Erkekler İçin Ergenlik Dönem Değişimi gibi belli aralıklarla uygulanan proje çalışmalarıyla sistemli bir şekilde kapsamı

¹⁰¹² Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, s. 185; ayrıca bkz. Alexis De Tocqueville (1805-1859), **Eski Rejim Ve Devrim** (tercüme: Turhan Ilgaz), Kesit Yayıncılık, İstanbul 1995.

¹⁰¹³ Batıda antidepresan hapları kullanan ülkelerin çokluğu, bu halkların mutsuzluğunu gösteren bir ölçüdür. Erol Göka, "Tamam, bizde aile güçlü ama..." **Yeni Şafak gazetesi** yazarlar 05 Eki 2017 Perşembe, (çevrimiçi), <https://www.yenisafak.com/yazarlar/erolgoka/tamam-bizde-aile-guclu-ama-2040461> erişim: 30.09.2019.

¹⁰¹⁴ Ali Murat Yel, "Okullarda Cinsel Eğitim Cinayettir" **Akit internet gazetesi** Aktüel sayfası 6.12.2018, (çevrimiçi), <https://www.yeniakit.com.tr/haber/okullarda-cinsel-egitim-cinayettir-558842.html> erişim: 18.11.2019.

¹⁰¹⁵ Duygu Çalışır, **Cinsel Eğitim Çocukluktan Ergenliğe**, Profil yayınları, İstanbul 2011, s. 17; Diler, "Mahremiyet Eğitimi ve Önemi", s. 69-98; Erdoğan Fırat, "Bir Eğitim Problemi Olarak Cinsiyet Eğitimi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1986, No: 3, s. 19-28.

genişletilmektedir. Diğer taraftan gelecekte bu eğitimi verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi Milli Eğitim Bakanlığı Ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı/İKGV işbirliği ile sağlanmaktadır.¹⁰¹⁶

3.1.3. Medeni Kanun Nikâhının İslam Nikâhı İle Eşitlenmesi

Türk Medeni Kanununda 2001 yılında yapılan değişikliklerle söz konusu kanunun BM'in CEDAW anlaşmasına uygunluğu sağlanmıştır.¹⁰¹⁷ Medeni Kanuna son düzeltme ise BM'e ilave olarak AB'ne uyum çerçevesinde; Avrupa devletlerinde uygulanan aile kanunlarını Türkiye Devletinin de uygulaması için 2011 yılında imzalanan İstanbul Sözleşmesine binaen anayasaya ilave edilen 6284 numaralı "Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun"¹⁰¹⁸ ile gerçekleşmiştir.¹⁰¹⁹ Böylelikle Türkiye'de aile hukukunda BM'in hazırladığı CEDAW ve AB'nin hazırladığı kanunlar dönemi başlamış olmaktadır.

Aile hukukunda yaşanan değişim; 17 Şubat 1926 tarihinde İsviçre medeni hukukunun kabul edilmesiyle başlamıştı. Böylece 600 yıllık İslam Hukuku uygulamaları tamamen ortadan kaldırıldığında tıpkı Napolyon'un *Code Civil* ile amaçladığı gibi evlenmek tamamen laik bir davranış kabul edilmişti. Bu yüzden daha sonra imam nikâhı veya dini nikâh adını alan İslamî usullere göre nikâh akdi yaptırmak resmi nikâh akdinin aksine din temelli olduğu için cezalandırılması gerektiği özellikle vurgulandı.¹⁰²⁰

Hukukçuların deyimiyle; Medenî Kanunun aileyi tanzim tarzı ile İslam hukukunun tanzim tarzı arasında tam bir zıddiyet vardır. Şöyle ki İslam hukukunda aile erkeğin "kavvamlığı" üzerine inşa edildiği için evin geçimini karşılamak,

¹⁰¹⁶ Türkiye'de Ve Dünyada Cinsel Sağlık Eğitimi, Acıbadem Hemşirelik, **makale E-dergi**, (çevrimiçi), <http://www.acibademhemsirelik.com/e-dergi/84/makale1.asp> erişim: 18.11.2019; aynı sayfada Türkiye'de Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Üzerine Görev Yapan Kurum ve Kuruluşların çalışmalarına yer verilmektedir. Ayrıca bkz. <http://www.ikgv.org/index1.html> erişim: 18.11.2019.

¹⁰¹⁷ Aile Hukuku (madde 118-425), Türk Medenî Kanunu Kanun no: 4721.

¹⁰¹⁸ Kanun için bkz. (çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf> erişim: 24.09.2019

¹⁰¹⁹ Sözleşme Avrupa toplumu için yapılmıştır. Bkz. Kadriye Bakırcı, "İstanbul Sözleşmesi", **Ankara Barosu Dergisi**, 2015, C. IV, (133-204), s. 133, (çevrimiçi), http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/222_1.pdf erişim: 24.09.2019; Sema Maraşlı, Manevi Darbe 1 (Aileye Darbe), 18 Ağustos 2016, (çevrimiçi), <http://www.cocukaile.net/manevi-darbe-1-aileye-darbe/> erişim: 24.09.2019.

¹⁰²⁰ H. Yunus Apaydın, "Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikâhı Uygulaması", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2000, sayı: 9, s. 371-38.

ihtiyaçlarını gidermekten evin erkekleri sorumludur. Bu laik medeni hukukta, karı-koca eşitsizliği olarak kabul edilir. Ayrıca boşanmada genel olarak kocanın sözü geçerlidir. Ayrıca teaddüdzevcat caizdir. Medeni kanun hukukçularına göre İslam'daki evlilik akdi, İslam'ın borçlar hukukunda tanzim edilen akitlerden pek farklı değildir. Medeni Hukukun ise İslami aile hukukundan pek çok yönden farklılıkları vardır. Medeni hukuk da çok eşlilik yasak olduğu gibi karı-koca eşitliği vardır¹⁰²¹ ve eşlerden her biri diğerini boşayabilir ancak bu sadece mahkeme kararıyla olabilir. Medeni hukuk evlenmeyi doğrudan doğruya devleti ilgilendiren “sosyal bir müessese/kurum” olarak ele almıştır. Aile hukukunun bütün kaidelerinde bu ruh hâkimdir. Evlenme ehliyeti, evlenmenin akdi, hüküm ve neticeleri bakımından, İslâm hukukundan çok değişik esaslar getirmiştir.¹⁰²²

Yetmişli yıllarda Medenî Kanun ve İslâm Aile hukuku nikâh akdi uygulamalarının birbiriyle kıyaslaması yapılmaya başlanır. Bu yıllarda bazı medeni hukukçuların (Halil Cin) ilahiyat hocalarının (Hayrettin Karaman) İslam nikâhının da medeni nikâh gibi laik olduğu, dini bir mahiyeti olmadığı konusunda fikir beyan ettikleri görülür. Buna göre resmen nikâh kıyan bir Müslüman, şer'an da evli sayılır. Çünkü İslâm hukuku evlenmede herhangi bir dua okunması veya imam huzurunda evlenilmesi gibi bir mecburiyet koymamıştır. Nikâhta hutbe ve dua okunması sonradan halk arasında yerleşmiş olan ve İslâm'ın mendup saydığı bir teamülden ibarettir.¹⁰²³

2000'li yıllara gelindiğinde ilahiyat çevrelerinde resmi otoritelerce tanınmayan nikâhların dinen de geçersiz sayılması gerektiği, çünkü böyle bir nikâhın, tarafların haklarını koruyamayacağı, dolayısıyla maslahat gereği, resmi

¹⁰²¹ Seyyid Kutup; Batı ülkelerinde evli kadının erkek ile eşitliğinin olmadığını; kadının evlendiğinde kocasının soyadını alıp artık “filancanın karısı” şeklinde anılmasının basit bir gelenek şeklinde anlaşılması gerektiğine işaret eder. (Biz bu duruma Roma ailesi bölümünde işaret etmiştik.) Çünkü evlenince değiştirilen soyadı; birçok kısıtlamalar ile birlikte evli kadının hukukî kişiliğini yitirerek kocasının hukukî kişiliği içinde eritildiğini sembolize eden bir uygulamadır. İslam'a göre ise kadın evlenmekle ne evlilik öncesi soyadını ne hukukî kişiliğini ne sözleşme yapabilme yetkisini ne de mülkiyet hakkını yitirmez. Tersine evlendikten sonra adını ve kızlık soyadını değiştirmedeği gibi erkeklerin yapabildiği her türlü mal-mülk edinme işlemlerini yapabilir. Bkz. Seyyid Kutup, **Fi Zilali'l-Kur'an**, Dâru'ş-şurûk, 10. Baskı, 1982, 6 c., C. II, s. 643-645.

¹⁰²² Halil Cin, **İslam Ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, s. 311-312.

¹⁰²³ Halil Cin, **İslam Ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, s. 312-313; Ahmed Davudoğlu, **Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri**, Sağlam Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 1980, 197-200; H. Yunus Apaydın, “Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikâhı Uygulaması”, s. 371-38.

otorite tarafından tanınmayan bir nikâh akdinin geçersiz olması gerektiği yolunda tartışmaların başladığı görülmektedir.¹⁰²⁴

Bu tartışmaların odak noktasını İslam hukukunda evlilik akdinin muamelat bölümüne ait işlerden olmasına binaen, nikâh akdinin yapılış şekli meydana getirir. Şöyle ki bu konuyu masaya yatıran ilahiyatçılar, İslam'daki evlilik akdinin, Katolik veya Ortodoks Hristiyanlıktaki gibi bir kutsallığı olmadığı için camide veya bir din görevlisi tarafından herhangi bir yerde akdedilme şartı bulunmadığını; bu bakımdan İslam'daki nikâh akdinin, kilise nikâhı gibi kabul edilen 'dini' nikâhtan ziyade, resmi nikâh ile eşleştirilmesinin daha doğru olduğunu söylerler.¹⁰²⁵ Bu tartışmaların neticesinde resmi nikâhın devlet memuru olan müftüler tarafından da kıyılabilceği, bunun da insanlarımızı hem dini ve hem de resmi nikâh yaptırma külfetinden kurtaracağı düşüncesiyle yeni bir düzenlemeye gidilmiştir.¹⁰²⁶ Bu düzenleme ile Tanzimat'ın ilanıyla başlayan laik uygulamalara¹⁰²⁷ şeriatı Medeni Kanun ile kıran tek Müslüman ülkesi olarak tanınan Türkiye Devletinde¹⁰²⁸ nikâha “postmodern” bir görünüm kazandırılarak Medeni nikâh uygulaması güçlendirilmiştir.¹⁰²⁹

¹⁰²⁴ Ekrem Keleş, “Dini Nikâh’ Adı Altında Yapılan Gayr-i Resmi Nikâh Akdinin Tahkim Yoluyla Sona Erdirilmesi”, **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2004, No: 3, s. 193-209.

¹⁰²⁵ Hayrettin Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, İz yayıncılık, İstanbul 2001, 3 c., C. I, s. 292, 294, 320; Nuri Kahveci, **İslâm Aile Hukuku**, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2014, s. 52; Saffet Köse, **Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar Ve aile Medeniyetinin Sonu**, Mehir vakfi yayınları, 7. Baskı, 2017, s. 101-102.

¹⁰²⁶ Saffet Köse, **Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar**, s. 102; “Müftülere nikâh kıyımaya yetkisi TBMM'den geçti”, **Yeni akit gazetesi**, 18 Ekim 2017 Çarşamba, (çevrimiçi), <http://www.yeniakit.com.tr/haber/muftulere-nikah-kiyima-yetkisi-tbmm-den-gecti-386604.html> erişim: 19.09.2019.

¹⁰²⁷ Ebru Kayabaş, **Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde Cemiyetler Hukukunun Gelişimi Hukuk-ı aile Kararnamesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2009, s. 20.

¹⁰²⁸ Deniz Kandiyoti, “Karışık bir ağ: Türkiye'de cinsiyet politikası” **Gender, Sexuality and social justice** (Cinsiyet, Cinsellik ve sosyal adalet) 5 Ocak 2011, orijinal metin için bkz. <https://www.opendemocracy.net/5050/deniz-kandiyoti/tangled-web-politics-of-gender-in-turkey> erişim: 20.02.2019.

¹⁰²⁹ Basında yer alan haberlere göre bu nikâhların ilki, Bismil müftüsü Ahmet Durmuş tarafından yapılmıştır. Durmuş nikâhtan sonra yaptığı açıklamada; küçük yaşta çocukların evliliklerin artmaması için kendilerinin de artık evlendirme memurları gibi yasaların kendilerine izin verdiği şekilde nikâh kıyacaklarını belirtmiştir. Bkz. “Türkiye'de ilk müftü nikâhı Diyarbakır'da kıyıldı” NTV haber internet sayfası, 16.11.2017, (çevrimiçi), <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/turkiyede-ilk-muftu-nikahi-diyarbakirda-kiyildi.LAT0qfnEiUKHtlbpxZIX4Q/g4zFUI2GtkaoMGIWT2diCw> erişim: 25.09.2019; “İstanbul müftüsü ilk resmi nikâhını kıydı”, **Yeni Şafak gazetesi**, 17 Mart 2018, (çevrimiçi), <https://www.yenisafak.com/gundem/istanbul-muftusu-ilk-resmi-nikahini-kiydi-3178738> erişim: 25.09.2019.

3.1.4. İslam'daki Kavram Erkek Kavramının Batı Kültüründeki Ataerkil Kavramı İle Eşitlenmesi

Sosyal bilimlerde ataerkillik kavramı; temel anlamı itibarıyla “baba yönetimi” anlamına gelir. Batı’da feminist kuramcıların kendilerini ifade etmede kullandıkları bu kavram; para ve iktidarın; yine erkek egemen kurumlar olan aile, cinsiyet, devlet, ekonomi, kültür ve dil gibi sosyal kurumlar vasıtasıyla kadın ve erkekler arasında eşit olmayan biçimde dağıtıldığı iddiasına dayanır. Ataerkilliğin işleyiş tarzına ilişkin tek bir analiz bulunmamakla birlikte erkek egemenliğinin biyolojiyle bağlantısı ilk tartışılan konulardandı.¹⁰³⁰

Feministlerin bu iddiaya sahip olmalarında Batıdaki patriyarkal aile kültürünün büyük etkisi olduğu görülmektedir. Çünkü Batıda kadınlar onları dışlayan çok köklü bir aile geleneğiyle sınırlandırılmışlar, bunlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Kadınların eğitim hakkını, oy hakkını kazanmaları kolay olmamıştır. Çünkü Antik Çağdan itibaren “insan hakları” dendiğinde Batıda sadece erkek hakları anlaşılmıştır.¹⁰³¹ Bu yüzden 1948 yılında BM’in insan hakları beyannamesinde kabul edilen hakların “kadın hakları” olarak da sayılması için özel not düşülmesi gerekmişti.

Bu tarihten itibaren Batılı kadınların hak arayışı hep “ataerkillik” üzerinden olduğu görülür. Mesela kadınların 70’lerin feminizminin bakış açısında erkek egemen/patriyarkal sistem eleştirisinde kamusal alan ile özel alanın ayrışması vardır. Başörtüsünün Müslüman kadına erkeği tarafından mecbur tutulduğu iddiası vardır.¹⁰³²

İslamiyet’te kadın ve erkek Allah huzurunda, insanlık değeri açısından¹⁰³³, kâmil insan olma¹⁰³⁴; ahiret hayatı ve nimetlerini elde etme¹⁰³⁵ ve kâmil insan olma

¹⁰³⁰ “Ataerkillik”, **Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar** (editör: Andrew Edgar-Peter Sedgwick, tercüme: Mesut Kardeşhan), açılım kitap, 2007, s. 255-256.

¹⁰³¹ Serpil Çakır, “Kadın Tarih Yazımı’ Amargi Feminizm Tartışmaları 13”, **Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları, 2011**, (253-276), s. 258, 260.

¹⁰³² İnci Kerestecioğlu, “Modernitenin İkilikleri’ Amargi Feminizm Tartışmaları 8”, **Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları, 2011**, (157-174).

¹⁰³³ A’raf, 7/172.

¹⁰³⁴ Tîn, 95/5.

¹⁰³⁵ Âl-i İmrân, 3/190-195.

imkânları bakımından¹⁰³⁶ eşittirler, kimsenin kimseye bir üstünlüğü yoktur. Allah önünde insanların birbirlerine üstünlüğü “takva”ya bağlıdır; bu bakımdan İslam’ın genel hükümleri kadın ve erkek ikisini de içine alması bakımından günümüz tabiriyle cinsiyetsizdir.

Ancak Allah’ın rahmetinin bir tecellisi olarak fiziki yaratılış bakımından kadın ve erkeğin farklı yaratılmasına binaen farklı görev ve sorumluluklarla yüklenmişlerdir. Bu bakımdan görev ve sorumlulukların eşitliğinden söz edilmesi anlamsızdır. Ayrıca “eşitlik” bir hukuk kavramıdır ve yaratılış bakımından farklı olan kadın ve erkeğin haklar ve görevler bakımından eşitlenmesi, akli bozar ve doğru sonuca ulaştırmaz. Bu yüzden İslam’da kadın-erkek arasındaki yaratılış farklılığını dikkate alan Özel Hukuk konuları “cinsiyet ayrımına” vurgu yapar. Özel Hukuk bağlamında erkeğin “kavvam” bir başka ifadeyle ev reisi oluşu, erkeği “imtiyazlı” duruma getirmek bakımından değil; sadece eşitler arasında erkeği “önde” (*Primus inter pares*) konumuna getirir ve bu konum erkeğe imtiyaz sağlamayıp, aksine, ödevler yükler. Bu bakımdan İslamiyet’te babanın aile reisi olması durumu; ne Yahudilik, ne Hristiyanlık ve ne de Roma dinindeki sınırsız yetki sahibi *Pater Familias* erkeğinde olduğu gibi her şartta kayıtsız şartsız aileye hâkimiyeti anlamına gelmez. Aksine “kavvamlık” ailede kocanın yüklendiği sorumluluğun ve aile içinde birlik ve beraberliğin sağlanması için karısıyla yaptığı iş bölümünün adıdır. Çünkü eşyanın tabiatı gereği bir arada yaşayan insanların arasında –hatta hayvanların- belli bir rol dağılımını gerektirmektedir. Kadından da kocasının yönetimine teslim olup rıza göstermesi, yöneticinin de görevini kararınca yerine getirebilmesi, nikâh akdi ile Allah’ın kendisine verdiği yetkiyi kötüye kullanmaması için; kavvamlığın ne manaya geldiğini, sınırlarını ve ne amaçla böyle bir sorumluluk verildiğinin farkında olması istenir.¹⁰³⁷

¹⁰³⁶ Hucürât, 49/13.

¹⁰³⁷ “Kavvamlık” hakkında geniş bilgi için bkz. Mahmud Mecid Suud el-Kubeysi, “Kıyametu’r-raculi alâ zevcetihi ve’l-âsâr el-müterattibeti aleyha”, **Mecelletu’l-mecmeu’l-fikhi el-islami/The Islamic Fiqh Council Journals**, No: 19, 2004/1425H, (325-382), çevrimiçi bkz. http://isamveri.org/pdfdrq/D01704/2004_19/2004_19_KUBEYSIM.pdf erişim: 27.07.2019; Salim Ögüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun iki Temeli: İnfak ve İltaat”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, No: 11, 2008, s.39-58; ayrıca bkz. Hatemi, “Modern Mahrem”, s. 311-314.

Bu durum Veda hutbesinde de “kadınlarınızın sizler üzerinde hakları, sizin kadınlarınız üzerinde haklarınız vardır” şeklinde açıkça beyan edilir. Karıların işlerini yürütmeleri ve ihtiyaçlarını yerine getirmeleri durumunda kocaların da karılarından; namuslu olmaları, meşru isteklerinde kocalarına karşı çıkmamaları, hoşlanmadığı kişileri izni olmadan eve sokmamaları, kötü söz söylememeleri, kötü fiil ve davranışta bulunmamalarını isteme hakları vardır.¹⁰³⁸

20. yüzyılın başına kadar Batıda Osmanlı ailesi ve kadını üzerine dair yapılan akademik çalışmalarda Osmanlı toplumundaki evlilik geleneğinden söz edilirken, Tanzimat döneminde yazılan bazı romanlardan yola çıkarak Osmanlıda da Batının patriyarkal aile özelliği olan geniş aile düzenine sahip olduğu sonucu çıkarılmıştır.¹⁰³⁹ Yine bu tarihlerde Batıda merkeze evli çifti ve çocukları koyan çekirdek ailesi, ataerkil ailenin zıddı olarak kabul edilmekteydi.¹⁰⁴⁰

Geçmişte Türkiye’deki akademik çalışmalarda da Müslüman Türk ailesinin “ataerkil” olduğu sıklıkla iddia edilirdi. Ancak bu araştırmalarda söz konusu edilen ataerkil özelliklerin Alan Duben’in tespitleriyle pek alakası yoktur. Şöyle ki bazı araştırmalarda Müslüman ailesindeki ataerkilliğin bazen “boşanma” yetkisinin sadece erkekte olmasından kaynaklandığı ve bunun Medeni Kanun ile giderildiği söylenir.¹⁰⁴¹ Bazen bu ataerkilliğin karı-koca münasebetleriyle belirlendiği; şayet evde koca hâkim ise aile idaresinin patriyarkal olduğu ve böyle bir ailede kadın kocasının bütün arzu ve emirlerini yerine getirmek mecburiyetinde olduğu; ebeveyn ile evlat arasındaki münasebetlerin normal ve disiplinli olduğu; evde uygulanan patriyarkal an’anenin model olduğu “erkeklik üstünlüğü” fikri yüzünden baba otoritesi ekseriya ihtiyarlığında da devam etse de oğlan çocukları büyüdükçe anaya fazla ehemmiyet vermemeye başladıkları gibi iddialar dile getirilmişlerdir. Bu iddia

¹⁰³⁸ Sünen Tirmizi, Kitabu’-tefsir, hadis no: 3087. Hutbenin tamamı için bkz. <http://www.sonpeygamber.info/veda-hutbesi-tam-metin> erişim: 18.04.2019.

¹⁰³⁹ Bu patriyarkal özelliklerin en öne çıkarılması; genç yaşta evlilik ve evlenen gencin yeni bir eve geçmeyip baba evinde hayatına devam etmesi olduğunu söyleyen Alan Duben, Türkçeye tercüme edilen **Kent, Aile ve Toplum** adlı kitabında, kendi yaptığı araştırmalara göre Osmanlı aile düzeninin patriyarkal olmadığını açıklamaktadır. Bkz. Duben, **Kent, Aile, Tarih**, s. 143.

¹⁰⁴⁰ Sirman, “Aile Yoluyla Vatandaşlığın Kuruluşu”, s. 180.

¹⁰⁴¹ Nebhan Atav, “Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin Ve Ailedeki Gerginliğin Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. X, No: 4, 1955, s. 134-149; . “Eskiden Türk ailesinin de patriyarkal olduğu inancı vardı. Ama bugün gerçekleştirilen sosyolojik çalışmalar, aile içinde kadın erkek ilişkilerinin ne kadar çetrefilli olduğunu gösteriyor”, bkz. Duben, **Kent, Aile Ve Tarih**, s. 150.

sahiplerine göre bu hakimiyetin sebebi Roma patriyarkal ailesinde olduğu gibi ekonomiktir ve oğul da dahil ailedeki her fert babaya tabidir.¹⁰⁴² Yine bazı araştırmalarda “otorite” kelimesiyle ifade edilen ataerkilliğin; aileyi ilgilendiren önemli sorunlar hakkında kararlar alınırken aile reislerinin gençlere ve bu arada eşlerinin düşüncelerine ne dereceye kadar danışıp danışmadıkları veya aile ile ilgili önemli kararlarda, aile reisi olan erkeğin verdiği karar sayısı, karısına veya çocuklarına göre daha fazla ise bu durum, o ailenin ataerkil olduğunu gösteren bir ölçü olarak tanıtılır.¹⁰⁴³

Günümüzde yapılan sosyolojik çalışmalarda ise Osmanlı ailesinin çekirdek aile özelliğine sahip, aile içinde karı ve koca arasındaki güç dengesinin bulunduğuyla işaretlenilen “ataerkillik” iddiasının yanlış olduğu görülmüştür. Çünkü 1885 ve 1907 tarihleri arasında yapılan resmi sayımlara göre, İstanbul’da ailenin erkeğin etrafında dönmediği anlaşılmıştır.¹⁰⁴⁴

Batı ülkelerinde yapılan son aile hukuku düzenlemelerine kadar kadının aile içinde bağımsız ve özerk bir kişiliği bulunmamaktaydı.¹⁰⁴⁵ Müslüman bir kadın evlendiğinde kendi aile adını değiştirmez, ailesi ile irtibatını kesmez ve mal sahibi olabilir ve sahip olduğu malın idaresinin sorumluluğu kendine aittir. Bununla beraber, İslam’ın kocaya yüklediği “kavamlık” vazifesini, layığıyla yerine getiren erkek, kendisini ve aile efradını cehennem ateşinden korumak hassasiyeti ile hareket ediyor, her zaman gönüllü olarak eşi ve çocuklarının hizmetinde bulunmayı ihmal etmiyordu. Böylece aile içi güven ve fedakârlık tam olarak tesis ediliyordu. Bu haklara ve eşit muameleye hiçbir zaman sahip olamayan Batılı kadın, her zaman kocası karşısında ikinci derecede diyebileceğimiz düşük seviyede bir muameleye maruz kalmıştır. Yine batıdaki aksine İslam kültüründe erkeğin birinci derecedeki akrabalarına karşı görev ve sorumluluğu olmakla beraber anne ve babasına karşı daha fazla sorumluluk sahibidir. Bunun için Müslüman Türk ailesinde kadın, özellikle

¹⁰⁴² Berkes, **Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Üzerine Bir Araştırma**, s. 128-129.

¹⁰⁴³ İbrahim Yasa, **Yirmi beş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü: Karşılaştırmalı Bir Toplum Bilimsel Araştırma**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969, s. 80, 87, 90. Aterkilliğin Batı toplumlarının sorunu olduğuna dair bir değerlendirme için bkz. H. Symeonidoi, “Yunanistan”, s. 96, 99.

¹⁰⁴⁴ Duben, **Kent, Aile ve Toplum**, s. 150.

¹⁰⁴⁵ H. Symeonidoi, “Yunanistan”, s. 99.

yaşlı anne, büyük bir saygı değerliliğine sahiptir. İslam tarihi nice böyle güçlü, ev hayatını hakkıyla organize eden, çocukları ve torunları üzerinde otorite sahibi, ailenin maneviyatının koruyucusu, cinselliğin ötesine geçmiş ‘ana’ olmayı halen büyük ölçüde sürdüren kadınlar vardır. Boudhiba’nın yazdığı gibi İslam dini uygulamada bir analar hükümdarlığı oluşturmuştur.¹⁰⁴⁶ Aynı şeyi ataerkil aile yapısına sahip bir geçmişe sahip batı için söylemek mümkün değildir. Diğer taraftan kırsal kesimlerdeki bir takım adet ve gelenekleri İslam’a mal etmek de büyük hatadır.

3.1.5. Hristiyanlıktaki Sadakat ve İffet Anlayışının Kabulü

“Sıdk” kavramı Kur'an'ın övme ifade eden kavramlarından biridir. Sözlükte; doğru sözlü olmak, doğruyu söylemek, sözünü tutmak, samimi ve dürüst olmak anlamına gelir. İstılahta ise kişinin imanda, niyette, sözde, sözleşmelerde, adak ve yeminlerde, ticarete sadık olması demektir. Böyle kişiler “sâdik” sıfatı ile sıfatlanır. Sıdk kelimesiyle aynı kökten gelen “sadakat” kelimesi ise sözlükte arkadaşlar arasında olan meveddet ve muhabbet ilişkisini ifade eder.¹⁰⁴⁷ Bu dostluğu muhafaza etmemek anlamına gelen “sadakatsizlik” kavramı ise vefasızlık, sözünde durmamak, ahde vefasızlık etmek, dostluğun hukukunu unutmak anlamındadır.¹⁰⁴⁸

Allah Rasulü (s.a.v.) evlilikteki vefa ve sadakat duygusunun önemini; “en hayırlınız, aileniz için hayırlı olandır. Bana gelince ben, aileme karşı en hayırlı olanınızım”¹⁰⁴⁹ şeklinde ifade etmiştir.¹⁰⁵⁰

Allah rasulü’nün (s.a.v.) eşi Hz. Hatice’ye olan sadakati ve dostluğunu “herkese bana inanmadığı zaman, o bana inandı. Herkes müşrik iken o İslamiyet’i kabul etti. Benim hiçbir yardımcım yokken o bana yardım etti” diyerek göstermiştir.¹⁰⁵¹ Ayrıca evde koyun kesildiği zaman Hz. Hatice'nin eski dostlarına ondan birer parça göndermeyi; zaman zaman kabrini ziyaret ederek dua etmeyi de

¹⁰⁴⁶ Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 61-62.

¹⁰⁴⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, Bilmen yayınevi, ty., s. 465; ayrıca bkz. **el-Mu’cemu’l-vasît**, C. I, s. 511; İsmail Karagöz, “Kur’an’da Sıdk Kavramı ve Sâdik İnsan”, **Diyanet İlmî Dergi**, 2001, C. XXXVII, No: 1, (103-117); Mustafa Çağrı, “Sıdk”, **DİA**, 2009, C. XXXVII, s. (98-100).

¹⁰⁴⁸ Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, s. 492; **el-Mu’cemu’l-vasît**, C. II, s. 1047.

¹⁰⁴⁹ Tirmizi, Menakıb 63.

¹⁰⁵⁰ Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, s. 465; ayrıca bkz. **el-Mu’cemu’l-vasît**, C. I, s. 511; Mustafa Çağrı, Sıdk”.

¹⁰⁵¹ Sahih-i Buhari, X, 33; Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi: Hayatı Ve Faaliyeti** (tercüme: Salih Tuğ), İrfan Yayınevi, 1980, (I-II), C. I, s. 65.

ihmal etmemiştir. “Kadınların en hayırlısı Hatice binti Huveylid ve Meryem binti İmran’dır” buyurarak, Hz. Hatice’nin hayatından ibret almayı tavsiye etmiş çünkü Hz. Hatice’nin bu davranışlarıyla Allah’ın hoşnutluğunu kazandığını haber vermiştir.¹⁰⁵²

Günümüzde insanlarda güven duygusunun azalmasıyla birlikte “**ailede sadakatsizlik**” adı verilen ve eşlerden birinin diğerini “**zina**” yoluyla diğerini aldatması manasına gelen davranışlar ortaya çıkmıştır. Bu ifade ile genellikle İslam hukukuna göre “**recm**” ile cezalandırılması gereken evli insanların zinası kastedilmektedir. İffetsizlik olan bu davranışı ifade etmek için Arapçada “**hıyanet**” kelimesi kullanılır.¹⁰⁵³ Diğer taraftan teaddüd-i zevcât da bu manada bir sadakatsizliğin konusu olabilmektedir. Çünkü medeni hukuk çok evliliği yasaklamıştır.

Katolik inancında, karı ve kocanın evlenirken kiliseyi şahit tutarak birbirlerine vermiş oldukları ömür boyu bağlılık sözü gereğince sadakat; eşlerin birbirlerini aldatmamaları yani ahlaksızlık ve zina yapmamalarıdır. Şöyle ki kilisenin öğretilerine göre evlilikteki aşk, dokunulmazlık meydana getirir ve bunun gereği sadakattir. Sadakat, eşlerin birbirlerine karşı daha çok fedakâr olmaları ve çocukların iyiliği için gereklidir. Tek eşli olarak bir ömür boyu yaşamının derin anlamı; Mesih’in kilise için kendisini feda etmesine benzer. Çünkü kişiler evlilikle aslında bir çeşit kilise meydana getirmişlerdir ve bunu korumak ancak bu şekilde mümkün olur. Karı ve kocaya bu güç evlilik sakramentiyle verilir.¹⁰⁵⁴

Söz konusu sakramentin bir bölümünde papaz, birbirleriyle evlenmeyi kabul eden kadın ve erkeğe; hayatları boyunca birbirlerini seveceklerine, hürmet edeceklerine, zenginlikte ve fakirlikte, sağlıkta ve hastalıkta, iyi ve kötü günlerde sadık kalacaklarına dair söz aldıktan sonra kadın kocası olacak erkeğe ve erkek karısı olacak kadına “sevgimin ve sadakatimin simgesi olarak, bu yüzüğü sana takıyorum” diyerek bir yüzük takarlar. İşte bu yüzük her ikisinin hayatları boyunca başka hiçbir şekilde başka birini sevmemeleri ve başka biriyle evlilik ilişkisi gibi bir ilişki

¹⁰⁵² Zebîdî, **Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi**, (Mütercim ve Şarih: Kamil Miras), DİB Yayınları, Ankara 1985, 10 c., C. X, s. 30.

¹⁰⁵³ Tahrîm, 66/10. Ayet; ayrıca bkz. Elmalılı, **Hak Dini**, C. VIII, s. 167-168.

¹⁰⁵⁴ **Katolik Kilisesi Din Ve Ahlak İlkeleri**, s. 535-537, 396.

yaşamamaları için kadın ve erkeğe gerekli gücü vermesi ve onları “**sadakatsizlik**”ten korunması için papaz tarafından kutsanır.¹⁰⁵⁵ Bu yüzüğe alyans denir. Çünkü Fransızca olan alyans/alliance kelimesi sigorta, güvence anlamına gelir.

Günümüz Müslüman ailesinin korunmasına dair yapılan çalışmalarda da buna benzer bir “**sadakat**” kavramının öne çıkarıldığı görülmektedir ki bu sadece “gerçeğe uygun hüküm ifade eden söz, yalanın karşıtı, söz ve davranışların birbirine uyumlu ve gerçeğe uygun olmasınanında olmayıp; yukarıda ifade ettiğimiz üzere nikâh akdi esnasında karşılıklı verilen sözlere sadık olmak anlamında ve evlilik ilişkisinin tek koruyucusu ve eşleri birbirine bağlayan manevi bağ olarak tanıtılmaktadır.¹⁰⁵⁶

Bu konudaki ilk çalışmalardan biri 2017 yılında BM Dünya Aile Günleri etkinlikleriyle ilişkili olarak bazı müftülükler tarafından da yapılmıştır. Mesela İstanbul Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Bürosunun düzenlediği “**Farklı Disiplinlerde Ailede Sadakat**” temalı seminer çalışması da bunlardan biridir ve “sadakat” kavramının nasıl kullanıldığına dair görüş sunar. Bu seminerde; İstanbul Müftüsü Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz, Prof. Dr. Nevzat Tarhan, Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın, Prof. Dr. Raşit Küçük, Prof. Dr. F. Beylü Dikeçligil, Yrd. Doç. Dr. Hediyeullah Aydeniz, Sibel Eraslan ve Sedide Akbulut “ailede sadakatli olmak” konusunda konuşmalar yaparak, “**ailede sadakat**” kavramı hakkında görüş bildirmişlerdir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanı Sedide Akbulut yaptığı açılış konuşmasında 2017 yılında boşanmaların, aile içindeki güven ve sadakat kaybı üzerine yoğunlaştığının görülmesi üzerine ülke genelinde düzenledikleri programlarda “**Farklı Disiplinlerde Ailede Sadakat**” konusunu işlemeye karar verdiklerini şu sözlerle ifade etmiştir:

¹⁰⁵⁵ Bkz. Evlilik Merasimi, Sent Antuan Bazilikası internet sitesi, 2017, (çevrimiçi), <http://www.sentantuan.com/evlilik-merasimi/> erişim: 14.11.2019; ayrıca bkz. Mustafa Ceceli, “Hastalıkta, sağlıkta” şarkısı, 2009.

¹⁰⁵⁶ Mehmet Demirtaş, “Sadakat Felsefesi Açısından Ailede Sadakat”, **İlahiyat: Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihi, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler** (editör: Emine Ögük), Ankara 2018, (169-187); Halil İbrahim Acar, “Ailede Sadakat ve Güven (Kur’an ve Sünnet Bağlamında)”, **Türkoloji Araştırmaları**, 2017, C. XII, No: 29, (1-16).

“Biz bu etkinlikle bir farkındalık oluşturmak istiyoruz. Sadakat nedir? Ailedeki sadakatsizliklere yol açan etkenler nedir? Sadakatsizlik sadece fiziksel sadakatsizlik mi, yoksa duygusal sadakatsizlik mi? Bunların konuşularak paylaşılmasını istiyoruz. Ailedeki sadakatsizliğe götüren etkenlere nasıl çözüm bulabiliriz? Diyanet İşleri Başkanlığı olarak aile noktasında ailemizi güçlendirecek her türlü adım ve çalışmada biz varız diyerek yola çıktık...”

“... Sadakat ihlali, sadakat kaybı için bir eğitim süreci gerekiyor. Sadakat sadece doğruluk demek değil. Sadakat evlilikle verilen söze sadık kalmaktır. Hani nikâhta diyoruz ya; iyilikte, kötülükte, varlıkta, yoklukta diye. Aslında bu verdiğimiz söze sadık kalmak demektir. Verdiğimiz sözün bilincini oluşturmak istiyoruz. Aileler de bir söz vermiş olmanın bilincine sahip çıksınlar. Bu söz, akittir, anlaşmadır. Bu anlaşmanın bozulmasına birtakım dış etkenler sebebiyet veriyor mu? Veriyor. Mahremiyet ihlalleri dediğimiz, bir kadınla bir erkeğin sınırları aşması ailede evli tarafların birbirlerini aldatmasına gidiyor.”

Aynı toplantıda İstanbul Müftüsü *Hasan Kamil Yılmaz* da sadakatin en önemli problem olduğunu vurgulayarak, sadakatsizliğin modern çağın problemi olduğunu söyledi.¹⁰⁵⁷ Toplantıda yapılan diğer konuşmalarda da Müslümanlarda da Hristiyanlıktakine benzer hatta aynı şekilde diyebileceğimiz bir “**sadakat**” anlayışının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır ki bu Medeni Kanundaki “**zina**” tanımına uygun olup şeraitteki zina tanımı ile ilgisi yoktur.¹⁰⁵⁸

Dolayısıyla bu şekilde bir sadakat anlayışı İslam’daki “zina” fiilinin manasını tahrif etmesi açısından tehlikelidir. Zira İslam’da erkek olsun kadın olsun bekâret

¹⁰⁵⁷ **Farklı Disiplinlerde Ailede Sadakat Çalıştayı** (düzenleyen: TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Bürosu) Moderatör: Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz, (çevrimiçi), <https://istanbul.diyamet.gov.tr/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&contentid=581> erişim: 20.10.2019; ayrıca aynı program Samsun Müftülüğünde de düzenlenmiş ve Sedide Akbulut buradaki yaptığı konuşmada yine iffet ve sadakati evlilik ile alakalandırarak, kadın ve erkek her iki cinse yüklenmiş bir sorumluluk olduğunu söylemiştir. Bkz. “Güven ve Sadakat Bağlamında Aile”, **Samsun İl Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Bürosu**, 9 Mayıs 2017, (çevrimiçi), <https://samsun.diyamet.gov.tr/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&contentid=483> erişim: 23.10.2019.

¹⁰⁵⁸ Tanımlama için bkz. Begüm Gürel, “Ceza Kanunu Kapsamında Zina Yeniden Suç Olmalı Mıdır?”, **Hukuki Haber internet sitesi**, 6 Kasım 2017, (çevrimiçi), <https://www.hukukihaber.net/ceza-kanunu-kapsaminda-zina-yeniden-suc-olmali-midir-makale.5511.html> erişim: 23.10.2019.

önemlidir çünkü Müslüman iffetli olan kişidir. Sözlükte “haramdan uzak durmak, helâl ve güzel olmayan söz ve davranışlardan sakınmak” anlamında kullanılan bu kelime İslam ahlakında namus, nefsi hayvani arzulardan men etmek manasına gelir. Bunun zıt anlamı “**fuhuş**”tur. Bu bakımdan zinaya götüren davranışlardan sakınmak iffetli olmakla alakalıdır ve İslam hukukuna göre ister evli olsun veya olmasın bir kişi, ömründe bir kere zina etmişse, o kişi iffet vasfını ömür boyu kaybetmiş demektir. Peygamber (s.a.v.)’in kendisinde olmasını istediği güzel huylardan birisi de “**iffet**”tir.¹⁰⁵⁹

3.1.6. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Teorisi ve Sapkınlıklara Alan Açma

Günümüzde toplumsal cinsiyet konusunun kadın ve erkek konularının konuşulduğu hemen her mecliste gündeme gelen bir konu haline geldiği görülmektedir. Ancak körlerin fili tarif etmesi örneğinde olduğu gibi herkes farklı bir yönden konuyu ele aldığı için ne anlama geldiği üzerinde ittifak sağlanamamaktadır.

Batı’da bu kavramı tanımlayan sözlüklerden birinde; toplumsal cinsiyet eşitliğinin, kadın ve erkek davranışlarının “toplumsal kabuller, toplumsal, kültürel roller ve değerler” üzerine inşa edildiğini savunan ikinci dalga feminizmin bir teorisi olduğu söylenir. Bu teorinin iddiası kısaca; insanlar cinsiyet olarak iki çeşit yani kadın ve erkek olarak dünyaya gelmekle beraber, toplumda nasıl davranacaklarını sonradan öğrenirler ve bu öğrenme işi toplumların yaşattıkları kültür ve geleneklerle belirlendiği için bunun değiştirilebilir olduğu üzerine kuruludur. Yani kadınlık veya erkeklik davranışına dair kabuller, doğuştan değildir. Çünkü çağdaş batı kültüründe kadınlara, daha fazla duygusal ifade; erkeklere şiddet ve saldırganlığa daha büyük eğilim olduğuna dair klişeleşmiş özellikler verilir. İşte bunlar, kadının ve erkeğin toplumsal cinsiyeti olarak görülür ve değişebileceği anlamına gelir. Toplumsal cinsiyetin sadece kadın ve erkeğin yaratılış özelliği yani biyolojik olarak kabul edilmesi, ataerkilliğin ideolojik meşrulaştırılmasıdır.¹⁰⁶⁰

Bu akımın anahtar kelimesi “**kadın doğulmaz kadın olunur**” cümlesi ile meşhur olsa da üzerinde durduğu esas konu “**kadının özgürlüğü**” meselesidir. Bu

¹⁰⁵⁹ Nur, 33, 60; Müslim, Zikir 72; Kâsânî, *Bedaiü’s-sanai’ fi tertibi’ş-şerai’*, Dâru’l-kitabi’l-arabi, Beyrut, 1982, 7 c., C. VII, s. 41; Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 487; ; ayrıca bkz. *el-Mu’cemu’l-vasîf*, C. II, s. 611.

¹⁰⁶⁰ “Toplumsal Cinsiyet”, *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar*, s. 151-152.

anlayışa göre kadının özgürlüğü için önemli olan iki şey vardır. Birincisi ekonomik bir özgürlüğünün olması, ikincisi de cinsel hayatını özgürce deneyimleyebilmesidir. Bu tezinin sahipleri kadınlara; evlenmekten ve çocuk doğurmaktan kaçınmaları uyarısında bulunur. Kadının evlenme konusunda toplumun sürekli baskısı olduğuna dair bir söylem geliştirmişlerdir. Çünkü geleneksel batı kültüründe kadın ancak evlendiği ve anne olduğu zaman toplumda var olabiliyordu.¹⁰⁶¹

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin savunucusu olan feministler, kürtajın engellenmesini, kadınların evinin kadını olmasını, kendi adıyla değil de birisinin kızı, birisinin karısı ya da birisinin annesi olarak anılmasını “tutsaklık” olarak kabul eder ve buna “ataerkil zihniyet” adını verirler. İddialarına göre her gün daha fazla kadın “ölüm” pahasına bile olsa bunu kabul etmiyor; “başka bir aile”, “başka bir hayat” arayışına çıkıyor. Kadınları aradıkları bu şeye ulaştırmayan; toplumdaki kadın ve erkek temelli okumalardır ve bu cinsiyet temelli ayırım kadınlara zarar vermektedir.¹⁰⁶²

Feministlerin gerçekleştirmek istedikleri şeylerden biri de “cins” ayırımının görünmezliğinin sağlanmasıdır. Bu kadınların dış görünüş olarak erkeklere benzemesi yanında, kadın ve erkeğin rollerinin aynı olmasıyla mümkün olacaktır. Şöyle ki toplum tarafından kadın işi olarak görülen işleri erkekler de yapacak ve tersi de böyle olacak ama siz karşınızda gördüğünüz birisinin kadın mı erkek mi olduğunu ilk bakışta çok fark etmeyeceksiniz. Böylelikle cinsel yönelim de cinsiyetle birlikte ortadan kalkacak bir şeydir.¹⁰⁶³

Batı kaynaklı bütün akımlarda olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitliği fikri de esas şeklini akademik çalışmalarda kendini gösterir. Bu fikrin Türk akademisindeki

¹⁰⁶¹ Beril Eyüboğlu-Ayşegül Taşıman, ‘Kate Millett-Simone De Beauvoir’ Amargi Feminizm Tartışmaları 10’, **Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları, 2011**, (195-214), s. 198-199; Handan Sayer, **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı** (Uzmanlık tezi), T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2011, Ankara, s. 9-10. Daha önceki bölümlerde sözünü ettiğimiz üzere evlenemeyen kadınlar “cadı” olarak kabul ediliyor ve yakılıyordu.

¹⁰⁶² İnci Özkan Kerestecioğlu, “Mahremiyetin Fethi: İdeal Aile Kurgularından İdeal Aile Politikalarına”, **Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü? 09-10 Kasım 2013** (düzenleyen: Heinrich Böll Stiftung Derneği), Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul 2014, s. 10-21.

¹⁰⁶³ Ayşe Düzkan, “İkinci Dalga Feminizm’ Amargi Feminizm Tartışmaları 9”, **Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları, 2011**, (177-192), s. 183; ayrıca Hale Borak Boratay’ın diğer arkadaşlarıyla beraber hazırladığı, **Erkeğin Türkiye Halleri** adlı kitap, Türkiye’de ataerkil gelenek veya erkeklik adını verdiği davranış şekillerini araştırmak için yapılmıştır. Bkz. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018, s. 393-399.

ana ayağı, bilimsel bilginin egemenliğinin erkeklerde olduğu, kadınların akademiden dışlandığı fikri üzerine kurulur. Buna göre patriyarkanın kendine özgü birtakım aygıtları vardır ve bilim bu aygıtların en önemlilerinden biridir. Bu yüzden bilimin üretilme biçimi kadınların ezilmesine neden olmaktadır. Şöyle ki bilim, erkeksi, eril ideolojinin yeniden üretim mekanizmasıdır. Erkeklerin çıkarları üzerine temellenmiş, onların çıkarlarını destekleyen, onların iktidarını kurumsallaştıran ve bu iktidarı aynı zamanda söylem düzeyine yerleştiren bir yeniden üretim mekanizmasıdır.¹⁰⁶⁴ Buna benzer bir söylem İslam literatürü için de söylenmeye başlanmıştır. Buna göre İslam tarihi boyunca erkeklerin kadınlara karşı olumsuz tutumları sebebiyle onların bilimsel faaliyetleri engellenmesi bir yana fıkıh “erkek egemen” olduğu için hep kadınların aleyhine hükümler içerdiği kimi akademisyenlerce de dile getirilmektedir.¹⁰⁶⁵

Aslında bu iddia feministlerin kendi çalışmalarında güttükleri bir hedeftir ve onların kendi ahlaklarının bir tezahürüdür. Çünkü feministler kendilerince ezilmiş kabul ettikleri kadınları öne sürerek, teorilerini güçlendirmek ve kendi lehlerine bir dönüşümü sağlamak için “tarafli” bilgi üretirler.¹⁰⁶⁶ Bu yüzden kadın araştırmacılar, salt bilgiye ulaşmak için çalışmaz, o bilgiyi feminist eyleme dönüştürmek için kullanırlar.¹⁰⁶⁷ Aynı şekilde siyaset, feministlerin cinsiyet eşitsizliği olarak kabul ettikleri bir alandır ve daha çok kadının TBMM’ye sokulması ve bu yolla kanunları etkileme çalışmaları yapılması amaçlanmaktadır.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁴ **Amargi Feminizm Tartışmaları 4**, İstanbul 2011, önsöz; Serpil Çakır, “Kadın Tarih Yazımı”, **Amargi Feminizm Tartışmaları 13**, İstanbul 2011, s. 257; ayrıca Türkiye’deki sosyalist feministlerin hareket noktalarını görmek açısından Şirin Tekeli’nin “**Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**” adlı kitabı önemlidir.

¹⁰⁶⁵ Mustafa Öztürk, “Klasik Tefsir Kaynaklarında Kadın İmgesi”, **Türkiye V. Dini Yayınlar Kongresi-Kadın Konulu Dini Yayınlar -Tebliğler-Müzakereler (02-04 Aralık 2011-Ankara)**, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012, (45-91); Cahiliyeden İslamiyet’e Kadın, Ankara Okulu, 2012; Caner-Feryal Taslamam, İslam ve Kadın, İstanbul yayınevi, 2019.

¹⁰⁶⁶ Bkz. Erhan Öztürk, “Eşi hapse girince kahrından öldü”, **Sabah gazetesi**, 30.6.2015, (çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/yasam/2015/06/30/esi-hapse-girince-kahrindan-oldu> Erişim: 27.11.2019; ayrıca bkz. Mücahit Gültekin, “Erken Evlilik Mağdurları Neyi İfşa Ediyor: Emine Karakaya’yı Hatırlayan Var mı?”, **İslami Analiz**, 01 Eylül, 2018, (çevrimiçi), <http://www.islamianaliz.com/m/3653/erken-evlilik-magdurlari-neyi-ifsa-ediyor-emine-karakayayi-hatirlayan-var-mi> erişim: 27.11.2019.

¹⁰⁶⁷ Serpil Çakır, “Kadın Tarih Yazımı”, s. 258, 260, 261

¹⁰⁶⁸ Bunlardan biri “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadınların Milliyeti Üzerinde Oluşturduğu Baskılara Örnekler” adlı çalışmadır. ‘Geleneksel Evlilikler’ başlığıyla yapılan çalışmada, doğudaki kırsal bölgelerdeki halkın geleneklerinden; erken evlilik, başlık parası ve erkek çocuk tercihi gibi bazı

TBMM kaynaklı verilere göre toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların istihdam edilmesi anlamına gelmektedir. TBMM'nin uluslararası anlaşmaların bir gereği olarak, toplumsal cinsiyete duyarlı bir ulusal mevzuat hazırlama görevi vardır. Bu amaçla 2009 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) adıyla bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun çalışmalarını BM kalkınma programı (UNDP) ve BM Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi (UN WOMEN) yönlendirmektedir.¹⁰⁶⁹ Çalışmaların amacı Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınların statülerinin güçlendirilmesi, kadın istihdamının artırılması, karar alma mekanizmalarında daha fazla kadının yer almasının sağlanması amacıyla ulusal ve uluslararası kurumlarla işbirliği içerisinde projeleri yürütmektir.¹⁰⁷⁰

“Kadına şiddet” TBMM toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarının önemli bir başlığıdır. Türkiye'de feminist hareketin gelişme dönemine -1970'lerin sonu ve 1980'lerin başı- uzanan kadına şiddet konusu 2000'lerden itibaren devletin ilgi alanına sokularak toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis edecek yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için baskı unsuru haline getirilmiştir.¹⁰⁷¹

KADEM'in söylemi olan Toplumsal Cinsiyet Adaleti ise Genç Osmanlıların ve Jön Türklerin Fransız Devriminden bu yana modern toplum olmanın bir gereği olarak kullandıkları üç kavramın yani eşitlik, özgürlük ve kardeşliğin biraz değiştirilmiş haliyle topluma kabul ettirmesine benziyor. Çünkü eşitlik ve kardeşlik kavramlarının İslam medeniyetinde bir karşılığı vardır. Ancak özgürlük kavramı

uygulamalar hakkında çalışmalar yapmışlar ve bunu TBMM fırsat eşitliği komisyonuna sunmuşlardır. Burada amaç, bu uygulamaları Türkiye'nin genel problemi gibi lanse ederek siyasete yön vermektir. Konu ile ilgili olarak bkz. Nüket Sirman, “Kadınların Milliyeti’ Amargi Feminizm Tartışmaları 5”, **Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları**, 2011, s. 94, 96-97.

¹⁰⁶⁹ Ve bu birimlerin amacı; toplumsal cinsiyet konularının TBMM'nin tüm faaliyetlerine yön vermesini sağlamaktır. Bkz. Kevin Deveaux, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mevzuatının Uygulanmasının İzlenmesi”, 2014, s. 1-24, (çevrimiçi),

<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/TCE%20Mevzuat%C4%B1n%C4%B1n%20Uygulanmas%C4%B1n%C4%B1n%20%C4%B0zlenmesi.pdf> erişim: 27.11.2019.

¹⁰⁷⁰ “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için Elverişli Ortamın Geliştirilmesi Ortak Programı Raporu” **Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu**, 2014, (çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/Ortak%20Program%20Raporu_Temmuz%202014.pdf erişim: 27.11.2019.

¹⁰⁷¹ Feride Acar vd., **Türkiye’de Cinsiyet Eşitliğine Elverişli Ortamın Oluşturulması BM Ortak Programı Taslak Rapor Mayıs 2013**, s. 99-100, (çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/Bilim%20Kurulu%20Raporu_May%C4%B1s%202013.pdf erişim: 27.11.2019.

Müslümanlar için sorunlu bir kavramdır. Müslümanlara özgürlüğün Batıda anlaşıldığı şekliyle “istediğini yapmak” anlamına geldiği söylendiğinde tepki alacağı için İttihat ve Terakki, özgürlük yerine adaleti koyuyor. Adalet kavramındaki özgürlük, belirli bir filtreden geçerek anlaşılan bir özgürlük kavramıdır. ‘Özgürlük istediğini yapmak demek değil; Tanrı seni özgür bırakıyor ki sen O’nun yolunu bulasın.’¹⁰⁷²

Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği kavramını “Toplumsal Cinsiyet Adaleti” şeklinde değiştirerek farklı bir kullanımı geliştirmeye çalışmaktadır.¹⁰⁷³ Ancak Feride Acar, Gülsüm Sav, Nazan Moroğlu gibi akademisyenler, uluslararası metinlerde yer alan ifadelerin (eşitliği) geçerli olduğunu özellikle belirtmektedirler.¹⁰⁷⁴

Toplumsal cinsiyet eşitliği veya diğer Batı kaynaklı söylemler ve bu söylem üzerinden yürütülen faaliyetler, bizim dinimiz ve geleneğimizle bağdaşmayan bir takım istekler üzerine kuruludur. Diğer taraftan toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında TBMM bünyesinde yapılan faaliyetlerin gerekçeleri olarak sadece istihdam ve aile içi veya kadına şiddet gösterilmektedir.

Muharref dinlerde -doğuda ve batıda- kimi zaman acıma duygusuyla kimi zaman aşağılama duygusuyla insanlar; kadın ve erkek, hür ve köle bakımından ayırt edilmişlerdir. Ve kadınları kimi zaman acıdıklarından kimi zaman aşağılık gördüklerinden, dini yükümlülüklerden uzaklaştırdıkları gibi kız çocuğunun kölelik ya da yoksulluk korkusuyla babası tarafından diri diri toprağa gömmesini caiz

¹⁰⁷² Nükhet Sirman, “Kadınların Milliyeti”, s. 89.

¹⁰⁷³“Uluslararası Kadın Ve Adalet Zirvesi Türkiye Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın Açılış Konuşması”, **KADEM/Kadın ve Demokrasi Derneği**, 24 Kasım 2014, (çevrimiçi), <https://kadem.org.tr/turkiye-cumhurbaskani-sayin-recep-tayyip-erdoganin-acilis-konusmasi-tr/> erişim: 20.11.2019; ayrıca bkz. “Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi” 7 Mart 2019 ve 5 Mart 2020, (çevrimiçi), <https://kadem.org.tr/search/toplumsal+cinsiyet+adaleti/> erişim: 20.02.2020. Toplumsal cinsiyet eşitliğini (Gender Equality) yerine Toplumsal Cinsiyet Hakkaniyeti (Gender Equity) kavramı ile ifade etmenin kadın ve erkek arasında var olan eşitsizliğin korunacağını ilk söyleyen Gülsen Ataseven olmalıdır. Bkz. “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Sivil Toplum Kuruluşları”, **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet I, Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantı, (21-22 Mayıs 2011)**, (editör: M. Faruk Bayraktar), İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 2012, (317-322).

¹⁰⁷⁴ “Kadına Yönelik ‘Erk’ek Şiddetiyle Mücadele Sorunlar ve Çareler” sempozyumu, (7-8 Aralık 2019), **Bilgi Üniversitesi Seyfi Arkan Mahkeme Salonu**, (çevrimiçi), <https://www.bilgi.edu.tr/tr/etkinlik/9438/sempozyum-kadina-yonelik-erkek-siddetiyle-mucadele/> erişim: 20.02.2010.

görmüşler, erkeklerle eşit görmemişlerdir.¹⁰⁷⁵ Allah Teâlâ İslam dinini gönderdiğinde bu ayrımcılığa izin vermediğini, kadınlara da erkeklere de aynı emir ve yasaklarla muhatap alındıklarını haber vermiştir.¹⁰⁷⁶

Kur'an'da kadın ve erkeklerle ilgili hükümlerde var olan farklılıklar ise Allah'ın rahmetinin tecellisi olarak; kadın ve erkek arasında yaratılıştan gelen bir takım farklılıkların gözetilmesi sebebiyledir yoksa dinî hükümlere muhatap olma bakımından değildir. İslam'da fikhî hükümler genel duruma göre belirlenir. Nadirattan olan hususlar mesela erkeksi kadınlar ve kadınsı erkekler' İslam hukukunun genel hükümlerini belirlemede dikkate alınmaz.¹⁰⁷⁷

Toplumsal cinsiyet eşitliği adı altında kadın ve erkeğin bütün rollerini eşitlemek iddiasına bir karşılık olarak, buna kafa karışıklığının sahabe hanımları yaşadıklarında Nisa Suresi 32. Ayeti nazil olmuş ve bu ayet onları ikna etmiş ve itirazlarını sonlandırmışlardır. Rivayete göre miras ayetlerinden dolayı Ümmü Seleme (r.anh)'nin de içinde bulunduğu bazı sahabe hanımları; erkekler gibi savaşa katılmak ve onlar gibi mirastan tam pay almak gibi bir temenniye dile getirirler. Bu sözlerine karşılık kadın ve erkekler arasında birbirlerinin malına, makamına ve sahip olduğu Allah tarafından verilmiş veya çalışmakla elde edilmiş nimetlere gözlerini dikmemeleri hususunda bütün mü'min kadınlara önemli bir ahlak kaidesi öğretilmiştir. Çünkü verdiği nimet veya kabiliyetten dolayı kimse Allah'ı hesaba çekemez. Dünya hayatında insanlar bu kabiliyetlerini kullanarak diğerlerinden daha fazla nimet elde edebilirler. Bu durum onlara verilen bu nimetlerin aynısını kendileri için istemeyi veya onların mal ve makamına göz dikmeyi gerektirmez. Bu gibi düşünceler, kadın ve erkek insanlar arasında haset, kin ve düşmanlık uyandıran

¹⁰⁷⁵ En'âm, 6/139-140.

¹⁰⁷⁶ Âl-i İmran, 3/195; Ahzab, 33/35-36 ve 73; Tevbe, 9/71; Nahl, 16/97.

¹⁰⁷⁷ Muhammed Tahir b. Muhammed Tahir Tunisi İbn Aşur, (1879/1973), **Usulü'n-nizami'l-ictimai fi'l-İslâm**, Amman, Dârü'n-Nefâis, 2001/1421, s. 161-162; Seyyid Kutup bu konuda şu değerlendirmede bulunur: "Yüce Allah, kadına cihad etmeyi, savaşa katılmayı farz kılmadı. Fakat eğer bu konuda kadına ihtiyaç olur da bu ihtiyacı erkekler karşılayamazsa onun savaşa katılmasını yasaklamış ve haram saymış da değildir. Nitekim tek-tük de olsa İslâm tarihi boyunca savaşa katılan, hem de hemşire ve cephane taşıyıcısı olarak değil, doğrudan doğruya savaşçı olarak cepheye yer alan bazı kadınlar görülmüştür. Yalnız bu katılım ihtiyaçlarla ve zorunluluklar ile kayıtlanarak sınırlanmıştır. Normal işleyen bir genel kural değildir. Kısacası yüce Allah cihad etmeyi, yani savaşmayı erkekler gibi kadınlara farz kılmış değildir." Bkz. Seyyid Kutup, **Fi Zilali'l-Kur'an**, C. II, s. 644. Mesela bugünlerde Gülnur Aybet hanımın yaptığı işi erkekler bile yapamamıştır. Ancak bütün kadınlardan bunu beklemek kadınlara haksızlıktır ve gerçekçi de değildir.

düşüncelerdendir. Ayrıca Allah'ın takdir ve taksiminden memnun olunmadığı anlamına gelir. Neticede Allah'ın kendi hakkında takdir etmediği bir şeyi isteyip durmak; kaderdeki hikmete karşı gelmek ve hiçbir faydası olmayacak boş bir ıstıraptır. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi insanlık tarihi boyunca kadınların kabiliyetlerini kullanma imkânları değişik gerekçelerle çoğu zaman kısıtlanmıştır. Fakat insanlar bilmelidir ki Allah bu dünyada hiç kimsenin çalışmasını boşa gidermez. Allah'ın vergisi olan özellikler, başlı başına Allah'ın iradesinin eseri olan bir ihsandır ki, bunda kimsenin etkisi ve müdahale hakkı yoktur.¹⁰⁷⁸

Kölelik de Allah'ın değil, insanların kendilerinin ortaya çıkardıkları, benimsedikleri, hatta medeniyetlerine yerleştirdikleri bir durumdur ama fitri değildir. Çünkü köleler de yaratılış itibarıyla akıl ve his, ahlak, anlayış ve güç bakımından hürlerle aynıdır. Ama kölelerle ilgili olarak zihinlere yerleştirilen kavramlar, onların yeteneklerini ortaya çıkarmasına engel olmuştur. Köleler de hürler gibi bütün hükümlerle yükümlüdür. Ancak efendilerine yönelik görevleri olması dolayısıyla, bazı konulardan muaf tutulmuşlardır.¹⁰⁷⁹

Toplum düzeninin sağlanması için, kölelerde olduğu gibi fitri olan yani yaratılıştan gelen eşitsizliklerin dikkate alınması gerekir. Kadının erkeğe eşitsizliği konusu, yaratılış gereği eşit olmanın imkânsız olduğu bir durumdur. Bu yüzden kadınların ordu komutanı veya halife olmakla yükümlü tutulmadıkları gibi erkekler de küçük çocukların yetiştirilmesinde kadınlar gibi sorumlu tutulmamışlardır.¹⁰⁸⁰

Bir sonraki bölümde ifade edileceği üzere “farklı şeyleri eşitlemek ve eşit şeyleri farklı yapmak” bir akıl tutulmasıdır. Kadın ve erkek olarak farklı yaratılmış her iki cinsin eşit ve farklı yönlerini, tabii özelliklerini tanımak ve bunları ortadan kaldırmaya çalışmamak aile ve toplumla ilgili meselelerde doğru stratejiler geliştirme açısından önemlidir.¹⁰⁸¹ Ancak Batı kültürünün kadın ve erkek kabulünün bir sonucu olarak BM'in hazırladığı ve Türkiye'nin 1985 yılında çekincesiz imzaladığı; 2000'li yıllarda medeni kanunun değiştirilmesine neden olan “Kadınlara Karşı Her Türlü

¹⁰⁷⁸ Nisa 32. Ayetin tefsiri için bkz. çevrimiçi: <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/525/32-ayet-tefsiri> erişim: 24.10.2019; Elmalılı, **Hak Dini**, C. II, s. 555-556.

¹⁰⁷⁹ İbn Aşur, **Usulü'n-nizami'l-ictimai fi'l-İslâm**, s. 163-165.

¹⁰⁸⁰ İbn Aşur, (1879/1973), **Usulü'n-nizami'l-ictimai fi'l-İslâm**, s. 247-248.

¹⁰⁸¹ **Kur'an Yolu Tefsiri**, C. II, s. 54-57.

Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi/ (CEDAW)” İslam’daki bu yaklaşımla bağdaşmamaktadır.¹⁰⁸²

Ahlaksızlığın kurumsallaşması diyebileceğimiz bu proje, ailenin tanım ve bileşenlerini de değiştirmektedir. Serbest beraberlikler, eşcinsel evlilikler, *pedofili*, *enses* gündeme gelmekte, robot, hayvan vs ile farklı aile formlarını kabul ettirmek kolaylaşmaktadır. Böylelikle gayrimeşru çocukların dünyaya gelmesi artacağı gibi aynı şekilde çocuk yapılması mümkün olmayan aile formlarının çoğalmasıyla, çocuğun evlatlık yoluyla dışarıdan bir otorite tarafından ve kontrollü bir şekilde bu modern kabul edilen ailelere verilmesi gündeme gelmektedir. Yine yeni bir cinsel sapma olarak yakın gelecekte insan tenine duyarlı robotlar ile evlilik veya *partner* ilişkisi kurulabileceği, kimi büyük sermaye gruplarının bu alana yatırım yaptıkları haber veriliyor.¹⁰⁸³ Bütün bu formlar ve daha fazlası, toplumsal cinsiyet eşitliği projesini uygulayan ülkelerde normal görülmektedir. Bu yıl içinde (2019) bir roman vesilesiyle bizim toplumumuza da *pedofili* sapıklığının kabul ettirilme çalışmalarının başlatıldığı görülmektedir. LGBT türü sapık ilişkiler ise açıkça savunulmaktadır.¹⁰⁸⁴

3.1.7. Querr/Kuir Teori ve “Adam/Erkek” Sıfatına Düşmanlık

Yakın bir tarihte (22 Kasım 2019) internetteki ünlü feminist sayfalardan birinde kendisi çok da meşhur olmayan Ayça Damgacı adındaki bir oyuncuyla yapılan bir mülakat yayımlandı. Bu şahısın açıklamaları toplumsal cinsiyet eşitliği projesinin herkes tarafından görülemeyen veya söylenemeyen bazı sapsmalarına işaret ettiği için önemlidir. Damgacı; biyolojik cinsiyete inanmadığını söyledikten sonra lafı toplumsal cinsiyete getirip “erkeklik ve kadınlığın doğuştan geldiğine” inanmadığını, her ikisinin de tamamen toplumsal normlara göre şekillendiğini iddia ettiği konuşmasında, insanların aslında muhalif kadın kimliğinden hoşlanmadığını,

¹⁰⁸² Bu durum Mücahit Gültekin’in bir köşe yazısında değindiği Macid Hadduri’nin *çifte sadakat* şeklindeki tanımlamasına uymaktadır. Bkz. “2023 Eğitim Vizyonu: Çift Kanatlı mı, Çifte Sadakatli mi?” **İslami Analiz**, (9 Ekim 2019), (çevrimiçi), <http://www.islamianaliz.com/m/3765/2023-egitim-vizyonu-cift-kanatli-mi-cifte-sadakatli-mi> erişim: 20.11.2019.

¹⁰⁸³ Ümit Morsünbül, “Robotlarla Bağlanma ve Cinsellik: Ruh Sağlığı Bakış Açısından Bir Değerlendirme”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 2018, C. X, No: 4, (427-439).

¹⁰⁸⁴ “Pedofili Partisine İzin”, **Hürriyet**, 17.07.2006, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/pedofili-partisine-izin-4768478> erişim: 25.11.2019; ayrıca bkz. Mücahit Gültekin, “‘Zümrüt Apartmanı’ Müstakil Bir Apartman mı”, **İslami Analiz**, 31 Mayıs 2019, (çevrimiçi), <http://www.islamianaliz.com/m/3726/zumrut-apartmani-mustakil-bir-apartman-mi> erişim: 25.11.2019.

buna mukabil toplumsal cinsiyet projesinde “erkek” kimliğine yer olmamasının kendisini sevindirdiğini söyledi.¹⁰⁸⁵

Kadınların kendi aralarında veya erkeklerin kendi aralarında bile eşitlik-aynılık söz konusu olmadığı herkes tarafından bilinen bir şey olduğu halde feministlerin toplumsal cinsiyet eşitliği ile oluşturmak istedikleri kategorinin iyice anlaşılması gerekmektedir.¹⁰⁸⁶ Yoksa bütün dünyada uygulatılmaya çalışılan toplumsal cinsiyet eşitliği projesinin bilhassa İslamî kesimde anlaşıldığı gibi sadece kadınların toplumsal statülerine dair çalışmalarla sınırlı olduğu gibi bir sonuç çıkarmak Damgacı’nın açıklamalarında da görüldüğü gibi gerçeğe uygun değildir.¹⁰⁸⁷ Çünkü geçmişteki feminist/kadıncılık çalışmalarından farklı olarak günümüz toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir toplum oluşturmak isteyen feministlerin/kadıncıların hedeflediği kitle artık kadınlar değil “erkeklerdir.” Şöyle ki feminist/kadıncı söylem şimdi erkeklerden geleneksel (veya fitrî) erkeklik kimliklerini gözden geçirmelerini yeni davranış biçimleri geliştirmelerini ve kadınlarla olan ilişkilerini yeniden şekillendirmelerini istemektedir.¹⁰⁸⁸

Buna karşılık toplumsal cinsiyetçiler kadınlık ve erkeklik konusunda çerçeve tanımlara karşı durduklarını iddia ederlerken kadınlara “toplumun sana ne olman gerektiğini söylemesine izin verme, sen ne olmak istiyorsan o olabilirsin” der.¹⁰⁸⁹ Bu anlayış günümüz feminist teorisyeni *Judith Butler*’ın 1990 yılında **Cinsiyet Belası**’nı yazmasıyla, toplumsal cinsiyet çalışmalarının “*queer*” teori adı verilen, *lezbiyen*, *gey*, *biseksüel*, *travesti* gibi isimlerle anılan cinsel sapkınlıklara feministler eliyle olumlu bir anlam kazandırma gayretlerine dönüştü.¹⁰⁹⁰ Ancak bu defa lgbt harfleriyle bir araya getirilen “*trans*” kimlikli erkeklerin tanımında anlaşma sağlanamadı. İşte tam

¹⁰⁸⁵ Evrim Kepenek, “Ayça Damgacı: Biyolojik Cinsiyete İnanmıyorum”, **Bianet**, 22.11.2019, (çevrimiçi), <https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/216144-ayca-damgaci-biyolojik-cinsiyete-inanmiyorum> erişim: 25.11.2019. Buna benzer bir lafi, eşcinselliğin bir hastalık olarak görmediğini söyleyen Egemen Bağış ortaya atmıştır.

¹⁰⁸⁶ Karakuş-Akkaya, “‘8 Mart’ Amargi Feminizm Tartışmaları 4”, s. 83.

¹⁰⁸⁷ Mustafa Öztürk, **Cahiliyeden İslamiyet’e Kadın**, Ankara Okulu, 2012, s. 158-159.

¹⁰⁸⁸ Sayer, **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı**, s. 22.

¹⁰⁸⁹ Merin Sever, “Queer teori ekseninde LGBTİ hareketi ve feminizm”, **Birikim dergisi**, No: 308, 2015, (çevrimiçi) <https://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/6599/queer-teori-ekseninde-lgbti-hareketi-ve-feminizm#.XbBeUkYzblU> erişim: 23.10.2019.

¹⁰⁹⁰ Judith Butler, **Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi** (çeviren: Başak Ertür), Metis yayınları, 2008, s. 11; Düzkan, “İkinci Dalga Feminizm”, s. 192; Milen-Gülkan, “Emma Goldman pratik anarşizmi ve dalgalar ötesi feminizmi”, s. 120.

burada toplumsal cinsiyet eşitliği projesi ne erkeklik ve ne de kadınlık tanımına girmeyen *Queer*/ibnecilik feminizmi ya da trans feminizmi diye adlandırılan kesimin kendini korumaya aldığı şemşiye oldu.¹⁰⁹¹

Nitekim bu sapkınlıkları normal gösterme ve olumlu davranışlarla eşitleme çalışmalarına bir örnek olarak 8 Mart kadınlar günü yürüyüşlerinde; trans, *queer*, *transseksüellerin* de katılması ve bunlara kimsenin erkek olduğunu söyleyememesi delil gösterilebilir. Çünkü *queer* teoriye göre herkes kendini nasıl tanımlıyorsa öyledir ve kimsenin bunu sorgulama hakkına sahip değildir. Artık feministliğin bunu kabul etmesi ve bütün insanların bu yeni duruma alışması gerekmektedir. Kadın feministlerin de bu erkekleri “kadın” olarak görmeleri gerekmektedir.¹⁰⁹²

Feminizm teorisyenleri geçmişte yaratılış bakımından insanlar arasındaki en açık farkın, erkek-kadın farkı olduğunun kabulü üzerinden çalışmalarını yürüttükleri için bu çalışmalar erkeğin hâkimiyetini/patriarki sonlandırmak ve ona üstünlük kurmanın imkânını aramak üzerine yoğunlaştırılıyordu. Ancak günümüzdeki feminist çalışmaları **toplumsal cinsiyet eşitliği** bağlamında yeni bir değişikliğe giderek erkekleri bir bütün olarak değil de “erkeklik davranışı” olarak kodladıkları ve adına “hegemonik erkeklik” dedikleri yeni bir söylem üzerinden devam ettirmektedirler. Şöyle ki toplumsal cinsiyet eşitliği teorisine binaen “erkeklik” olarak kabul edilen özellikler de tıpkı geçmişte Simone de Beauvoir’ın “kadın doğulmaz kadın olunur” sözü şimdi “erkek doğulmaz erkek olunur” şekline evrilmiş ve erkekliğin her toplumda farklı olan cinsiyet pratiklerinin yapılanışı ile belirlendiği iddiası öne sürülmüştür. Bu iddiadan yola çıkarak; “hegemonik erkek” teorisinde erkeklerin sahip oldukları iktidarı nasıl sürdürdükleri ve nasıl yeniden ürettiklerine ilişkin sorulara cevap aranır.¹⁰⁹³ Bu vesileyle sadece “kadınlığı” konu edinen feminizm çalışmaları toplumsal cinsiyet eşitliği ile yeni bir yükseliş kazanacak ve

¹⁰⁹¹ Karakuş-Akkaya, “‘8 Mart’ Amargi Feminizm Tartışmaları 4”, s. 83.

¹⁰⁹² Feminist Ayşe Düzkan’ın 8 Mart kadınlar günü yürüyüşünde yaşadığı problemin aslı da budur. Bkz. “Feminist yazar Düzkan’a transfobi suçlaması” **Demokrat haber internet gazetesi kadın sayfası**, 09 Mart 2013 Cumartesi, (çevrimiçi), <https://www.demokrathaber.org/kadin/feminist-yazar-duzkana-transfobi-suclamasi-h16446.html> erişim: 23.10.2019.

¹⁰⁹³ Sayer, **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı**, s. 16.

“erkeklik” sosyal bilimlerin görüş alanına bir “sorun” olarak girecek, akademik çalışmaların konusu olacaktır.¹⁰⁹⁴

Geçtiğimiz yıllarda Türkiye’de “hegemonik erkeklik” fikrinin alt yapı çalışmalarında erkekliğin pek de makbul bir şey olmadığı fikri açıkça ortaya atılmasa da askerliğin zorluklarından söz edilerek, erkekliğin öğrenildiği en önemli geçiş yerlerinden birinin mecburi askerlik olduğu iddia edilerek **askerlik** küçük düşürülmeye çalışılmıştı.¹⁰⁹⁵ Bu ve benzeri çalışmalardan sonra ilki 2014’de yapılan bir sempozyumda da bu defa “aile” erkeklik rollerinin öğretildiği ve üretildiği yer olarak toplumsal cinsiyet eşitliği projesinin önündeki engellerden biri olarak görüldüğü için eleştirilmişti. Nitekim söz konusu organizasyonun ikincisi İstanbul Özyeğin Üniversitesi, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM), Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisyatifi, *Stony Brook* Üniversitesi Erkek ve Erkeklik Araştırmaları Merkezi ve İzmir Üniversitesi Kadın Araştırma ve Uygulama Merkezi işbirliğiyle ile yapılan 2. Uluslararası Erkekler ve Erkeklikler adlı sempozyumda¹⁰⁹⁶ günümüz toplumsal cinsiyet ve *queer* teorisyenlerinden biri sayılan Prof. Dr. **Jeff Hearn**’ın “Uluslar ötesi 'Erkekler'

¹⁰⁹⁴ Bu konuda Batı’daki ilk çalışma R.W. Connell tarafından yapılmıştır. 1995 yılında yayımlanan **Masculinities** adlı kitap 2019 yılında Türkçeye **Erkeklikler** adıyla çevrilmiş (çeviren: Nagihan Konukçu) ve Phoenix yayınevi tarafından basılmıştır. Ayrıca bkz. Hegemonik Erkeklik, sinikmen blogspot, 18 Ekim 2011, (çevrimiçi) http://sinikmen.blogspot.com/2011/10/hegemonik-erkeklik_18.html erişim: 20.02.2020.

¹⁰⁹⁵ Bu konuda bkz. Pınar Selek, **Sürüne Sürüne Erkek Olmak**, İletişim yayınları, İstanbul 2008; Serpil Sancar, **Erkeklik İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada Ve Sokakta Erkekler**, Metis yayıncılık, İstanbul 2016; **Erkek Millet Asker Millet Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler**, İletişim yayınları, İstanbul 2013; Nadire Mater, **Mehmedin Kitabı (Güneydoğu’da Savaşmış Askerler Anlatıyor)**, Metis yayıncılık, İstanbul 2012.

¹⁰⁹⁶ Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisyatifi, *Stony Brook* Üniversitesi Erkek ve Erkeklik Araştırmaları Merkezi, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM), İzmir Üniversitesi Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Siyah Pembe Üçgen Derneği ve Açık Toplum Vakfı’nın işbirliğiyle Türkiye’de erkeklik üzerine yapılan ilk uluslararası bilimsel sempozyumun ***1st International Symposium on Men and Masculinities***’ı (1. Uluslararası Erkeklik Çalışmaları Sempozyumu) 11-13 Eylül 2014 tarihleri arasında İzmir’de Tepekule Kongre Merkezi’nde gerçekleştirdiği haber verilmiştir. Bu sempozyumda hem Türkiye’den hem de diğer coğrafyalardan erkeklik çalışmaları alanında çalışan akademisyenler, araştırmacılar, lisansüstü öğrenciler ve aktivistlerden oluşan 26 farklı ülkeden 155 kişi ile sunum, panel ve/ya atölyeler gerçekleştirilmiştir. Geniş bilgi için bkz. (çevrimiçi), <http://masculinitiesjournal.org/tr/sayfa/1-uluslarasi-erkekler-ve-erkeklikler-sempozyumu/69/26> erişim: 24.11.2019.

Politikasını Konumlandırma: Aktivizm, Politika, Kuramlaştırma” başlıklı konuşmasında bu konuya açıklık getirmiştir.¹⁰⁹⁷

Hearn konuşmasında feminist kuramın en eski kavramlarından olan “**hegemonik/baskıcı, üstün**” erkeklığın ortadan “kaldırılması” gerektiğini iddia etti. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitliği projesine göre bu tip erkekler, *queer* teorinin koruduğu **transeksüel** vs tiplerin dışında ve karşısındadırlar. Bu yüzden “toplumsal, kültürel ve siyasi gündemde, tek cinsiyetçi kategorinin erkeklik özelliğini taşıyan bu erkeklerin erkeklik özelliklerinin yok edilmesi gerekir. Bu görüşünü silah ticaretine bağlayan *Hearn*’a göre erkeklik kavramı son 40 yıl boyunca pek çok değişiklik yaşamıştır. Şimdilerde ise dünyada askeri güç, silah ticareti gibi faaliyetleri erkeklerin gerçekleştirmektedir ve toplumlara zarar veren tipler bunlardır.¹⁰⁹⁸

Hearn’ın “**uluslar ötesi alanlar**” olarak nitelediği alanlar ise ataerkillik üreten aile ve hane halkıdır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği ile beraber yürütülen *queer* teori, LGBTT cinslerin desteklenmesini lüzumlu görürken buna geçit vermeyen (Müslüman) ailesinin ve bunlara karşı açık bir tehdit olan “erkeklik (peygamber)” rolünün sonlandırılması gerektiğini savundu.¹⁰⁹⁹ Nitekim *queer* teoriyi destekleyen akademik çalışmalarda aile; kadına soyun devamlılığını sağlama ve milli değerleri aktarmak için sadece annelik rolü verdiği; kadının bedeni ve cinselliğini kontrol altına almaya çalıştığı için namus ve bekâret kavramlarına sıkı sıkı sarıldığı; devlet, baba, koca, erkek merkezli ideolojik telkin merkezi görüldüğü için reddedilir.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁷ “Erkeklikler: Zor Zamanlarda Güçlükler ve İmkânlar” 2. Uluslararası Erkekler ve Erkeklikler Sempozyumu, **Özyeğin Üniversitesi basın bülteni**, çevrimiçi bkz.

<https://www.ozyegin.edu.tr/sites/default/files/upload/Basin/erkekler-ve-erkeklikler-sempozyumu.pdf> erişim: 23.10.2019; Jeff Hearn, **Hegemonik Erkeklik: Formülasyon Yeniden Formülasyon ve Genişleme** (tercüme: Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi; editör: Çimen-Günay-Erkol), Özyeğin Üniversitesi Yayınları, Eylül 2019.

¹⁰⁹⁸ Bu söylem Av. Kezban Hatemi’nin katıldığı bir TV programında; “Efendim, sorunu çıkaran da erkek, savaşı çıkaran da erkek. Her türlü musibeti başımıza getiren de erkek. Dolayısıyla kadınlar bu dünyayı düzelterek. Bu kadar basit” ifadesi ile uyum sağlaması dikkat çekici, bkz. (çevrimiçi), <https://twitter.com/mgultekin11/status/1166976812506910720> erişim: 24.11.2019.

¹⁰⁹⁹ “Yeni cinsiyet ürettik, erkeklığı yok edeceğiz!”, **Haber vakti**, 19 Eylül 2019 Perşembe, (çevrimiçi), <https://www.habervakti.com/gundem/yeni-cinsiyet-urettik-erkekligi-yok-edecegiz-h80902.html> erişim: 23.10.2019. Prof. Hearn bu konuşmasında “Müslüman” ya da “peygamber” lafızlarını kullanmadı. Ancak sözün tamamı “ahmak”a söylenir.

¹¹⁰⁰ Burcu Şenel, “Heteronormatif Aile: ‘Sıcak Aile Yuvası’ Hiç de Sıcak Değil”, **Kaos GL Dergi**, No: 139, 2014, (35- 39).

“*Queer*” aslında bizdeki “**ibne**” kelimesi gibi bir hakaret barındıran bir ifadedir. Ancak cinsiyetçilik üzerinden politikaları yönlendiren feminizm/kadıncılık çalışmalarının geldiği son noktada bütün çeşitleriyle cinsel sapıklıkların güzel gösterilmesi için kullanılan **süslü** bir kavram haline dönüştürülmüştür.¹¹⁰¹ Bu teoride kadınlara kadın, erkeklere erkek rolünün yüklenmesi reddedilir. Çünkü bu durumda kendilerinin kadın ve erkeleri “cinsiyetleri” üzerinden okuma imkânları ortadan kalkar. Çünkü *queer*’in temel hedefi; “heteroseksüelliğin zorunlu olduğu toplum düzeninde, sapıkların kısıtlanan özgürlüğünün önündeki engeli kaldırmak”tır.¹¹⁰²

Bizdeki çalışmalara göre “**hegemonik erkek**” tipi ile kastedilen manayı filmlere konu edildiği ve sonrasında akademik çalışmalarda ele alındığı şekliyle özetlemeyi uygun gördük.

Filmlerde ele alınan “**hegemonik erkek tipi**” bir işte çalışıp helal para kazanan, vatan topraklarını korumak için askerlik yapan ve namus algısı olduğu için de evlenip bir aile sahibi olmayı hedefleyen muhafazakâr milliyetçi erkeklerdir. Bu tip erkekler, ailelerine olduğu kadar vatana ve millete hizmet etmeyi de görev bilirler. İşte böyle normal bir erkek rolü toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı olduğu için bu erkekler, sosyal hayatlarında genel olarak baskıcı ve kendinden yaş veya makam itibarıyla aşağı olan erkeklere karşı saldırgan ve aile içinde de şiddet uygulayan kaba, haşin kişiler olarak tanıtılırlar.¹¹⁰³

Akademide yapılan çalışmalarda, ev içinde karılarının kendilerine bakım yapmasını isteyen erkekler ve kocalarının bakım ve hizmet istemesini tabii gören kadınların “toplumsal cinsiyet eşitliği projesine” karşı çıktıkları söylenir. Hâlbuki toplumsal cinsiyet eşitliği projesiyle birlikte artık karıların kocalarına ev içinde

¹¹⁰¹ Enâm, 6/122.

¹¹⁰² Judith Butler, **Cinsiyet Belası**, s. 11-20; Muhittin Şahin, “Yalnızlık Adlı Şarkının Queer Yabancılaşma Bağlamında İncelenmesi”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. CLXXII, No: 172, Ocak 2013 , (33-48); Burcu Şenel, **Cinsel Yönelim Ayrımcılığının Gündelik Hayat Yansımaları**, Hacettepe Üniversitesi SosyalBilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Bölümü, Ankara 2014, ayrıca bkz. Atilla Barutçu, “Queer Teori: Bir Giriş (Queer Theory: An Introduction) by Annamarie Jagose”, **Erkeklikler: Kimlik ve Kültür Dergisi**, No:8, Ocak 2017, (60-66). Not: “İnsan sonrası” bir dönem inşasına başlayan teorisyenler, hegemonik erkekliğin Batıda; beyaz, Avrupalı, yakışıklı, güçlü kuvvetli bir erkek olarak tanımlanan “erkek insan” tipiyle karşılaştırır ve gelecekte bu insan tipini hedef alırlar. Bkz. Rosi Braidotti, **İnsan Sonrası** (tercüme: Öznur Karakaş), kolektif kitap, 2014, s. 40-45.

¹¹⁰³ Eren Yüksel, “Babalar Ve Oğullar: 2000’ler Türkiye Sinemasında Erkeklik Krizi”, **sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi**, Nisan 2019, C. IV, No: 2, (41-67).

hizmet ve bakım vermeleri ortadan kalkacaktır. Aynı şekilde kadınların ev işlerini yaratılışlarının bir gereği olarak gören zihniyet, erkeklerin fitraten daha güçlü yaratıldığına ve yaratılış bakımından erkeklerle kadınların eşit olmadığına inandıkları için toplumsal cinsiyet eşitliğine ilgi göstermezler. Bu fikirler değiştirilmelidir.¹¹⁰⁴

Buna göre toplumsal cinsiyet eşitliği projesinin ön gördüğü yeni “**erkeklik**” özellikleri; namus kavramını dışlayan, evlenmeyen, vatan kaygısı taşımayan, kadın ve erkek rollerini farklı algılamayan erkek tipidir. Bunun dışında kalanlar kadınlara şiddet uygulayan “**hegemonik erkeklik**” özelliğine sahiptirler.¹¹⁰⁵ Çünkü babalık veya dedelik tipindeki erkek rolleri, eli ekmek tutan, çocukların bakımını ve duygusal ihtiyaçlarının giderilmesini anneye bırakan, daha çok erkek çocuğuyla haşır neşir olan, sert mizaçlı ama yufka yürekli olan bu tipler, aile içinde otoriteyi sağlarlar. Bunlar toplumsal cinsiyetçi projeye göre “hegemonik erkeklik” tipine karşılık gelir. Bunları besleyen ve yeniden inşa edenler ise namuslu kadın tipini temsil eden kadınlardır.¹¹⁰⁶

BM’in Türkiye için hazırladığı “toplumsal cinsiyete duyarlı iletişim” adlı kitapçıkta “**adamlık/erkeklik**” özelliklerini ifade eden kelime ve kavramlar hedef alınarak bunların sözlükten çıkarılması istenir. Söz konusu yayında 2015 yılından bu yana Türkiye’nin kalkınmasının hız kazanması için toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akım haline getirilmesi ve bunun için de Türkiye’deki erkeklik tanımı kabullerinin değiştirilmesi gerektiği ifade edilir. Bunun gerçekleşmesi için en elverişli yolun “dil”

¹¹⁰⁴ Sayer, **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı**, s. 77. Son zamanlarda bu fikri oluşturmak ve yerleştirmek için reklamlar yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bkz. “Türkiye Reklam Verenler Derneği: Reklamlarda cinsiyet ayrımcılığı bitecek!”, T24, 11 Eylül 2018, (çevrimiçi), <https://t24.com.tr/haber/turkiye-reklamverenler-dernegi-reklamlarda-cinsiyet-ayrimciligi-bitecek.697394> erişim: 4.02.2020. “Reklam, algıları değiştirmek ve cinsiyet eşitsizliğini dönüştürmek adına en güçlü kaynaktır. Yeni kampanyamız ‘Reklam Değişir Toplum Değişir’ sloganı ile İstanbul, Ankara, İzmir Açık hava’da.” Reklam Verenler Derneği için bkz. <http://www.rvd.org.tr/haberler> erişim: 4.02.2020.

¹¹⁰⁵ Sayer, **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı**, s. 16-78; Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, “Giriş: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik Ve Erkek(lik)lere Dair Bir Çerçeve”, **Erkek Millet Asker Millet Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler** (derleyen: Nurseli Yeşim Sünbuloğlu), İletişim yayınları, İstanbul 2013, s. 15-17; Güven Gürkan Öztan, “Türkiye’de Milli Kimlik İnşası sürecinde Militarist Eğilimler Ve Tesirleri”, **Erkek Millet Asker Millet Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler** (derleyen: Nurseli Yeşim Sünbuloğlu), İletişim yayınları, İstanbul 2013, s. 96-106; Barış Çoban, Gösteri İktidarı Ve Militarist Erkeklik, **Erkek Millet Asker Millet Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler** (derleyen: Nurseli Yeşim Sünbuloğlu), İletişim yayınları, İstanbul 2013, s. 192.

¹¹⁰⁶ Tebessüm Öztan, “Bir ‘Aşkınlık’ Anlatısı Olarak Şimal Yıldızı”, **Erkek Millet Asker Millet Türkiye’de Militarizm**, s. 127-128, 134-136.

değişimi olduğu ifade edilir. Buna binaen insanları toplumsal cinsiyete duyarlı dil kullanımını konusunda bilinçlendirmek ve cinsiyetçi kalıp yargılarını kırmak için çalışmalar yapan BM'in hedef aldığı kelime Türkçedeki **“adam”** kelimesi ve bu kelimenin atasözleri ve deyimlerde yer alan mecaz manalarıdır. Mertliği, doğruluğu, güveni, korkusuzluğu, cesurluğu, yiğitliği, delikanlığı ifade eden ve sadece erkeklere değil kadınlara da değer katan bu sıfatı; “kadını görünmez kılan, büyüklük taslayan, değersizleştiren, önemsizleştiren bir ifade olmakla suçlayarak bunun yerine insan” kelimesinin kullanılmasını tavsiye eder.¹¹⁰⁷

Bizim medeniyetimizin en temel taşlarından biri olan, kadın ve erkek davranışlarında “fazilete” işaret eden bu kelimeyi “insan” kelimesi ile değiştirerek tesirsiz hale getirme çalışmalarının 2018 yılı 8 Mart kadınlar gününde bir reklam kampanyasıyla **“kırmızıçizgi ile dilde değişim başlıyor”** şeklindeki bir slogan ile başlatıldığı görülür. **“Cinsiyetçi”** olduğu gerekçesi ile reddedilmek istenen bu kelimenin ifade ettiği anlama göre kadınların geç saatlerde sokakta açık saçık kıyafetlerle dolaşmaları yadırganmakta, kendileri gibi ahlaksız erkekler tarafından taciz edilmeleri normal görülmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitlikçi projenin taraftarlarına göre **“erkek”** veya **“adam”** bunlar ve benzeri kelimeler vasıtasıyla erkekler yüceltilmekte, kadınlar değersizleştirilmektedir.¹¹⁰⁸

Dolayısıyla mert, delikanlı, özü sözü bir güvenilir olmak, utanmak, dindar olmak, evlenmek, evin geçimini sağlamak, kendisinin ve çocukların ev bakımlarını karısına bırakmak, namusuna düşkün olmak, karısını kıskanmak, çocuklarını biyolojik cinsiyetlerine uygun davranışlara göre yetiştirmek, askerlik yapmak, kısaca lgbt adı verilen bütün sapkınlıkların karşısında olmak, bunlara karşı mücadele vermek, “erkeklik” özelliği olduğu için toplumsal cinsiyet ve *queer* teorileri

¹¹⁰⁷ **Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İletişim Rehberi İletişimi Yeniden Düşünmek**, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Türkiye, Haziran 2019, s. 5-12.

¹¹⁰⁸ Cinsiyetçi Dile “Kırmızı Çizgi” Vodafone Ve Hürriyet Yapay Zekâ İle Cinsiyetçi Dil Kullanımına Karşı Çıkacak, **Hürriyet gazetesi**, 08.03.2018, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/cinsiyetci-dile-kirmizi-cizgi-40764819> erişim: 22.11.2019; Ayşe Arman, 8 Mart'ta Hürriyet'ten yeni bir devrim: Kadın düşmanı kelimeleri dilimizden kovuyoruz!!!, **Hürriyet gazetesi**, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ayse-arman/8-martta-hurriyettten-yeni-bir-devrim-40764694> erişim: 22.11.2019. Bu hareket sadece tek bir kişinin Murat Bardakçı'nın anlamlı bir çıkış yaptığı dikkate alındığında, Türkçeye kırmızıçizgi çekenlerin başarılı olduğu söylenebilir. Bkz. Murat Bardakçı, “Ertuğrul Özkök'ün Savunduğu O “Kırmızı Çizgi” Türkçe'nin Kanıdır!” **Habertürk gazetesi**, 18.07.2018, (çevrimiçi), <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2063080-ertugrul-ozkokun-savundugu-o-kirmizi-cizgi-turkcenin-kanidir> erişim: 22.11.2019.

tarafından reddedilir. *Queer* teoride buna “**hegemonik erkeklik**” özellikleri adı verilerek Kur’an’da yine kendileri gibi “oğlancı” olan Lut kavminin erkeklerinin Hz. Lut ve onun gibi namuslu ve ahlaklı olan erkeklere dediği şu söz tekrarlanır:

“Lût ailesini memleketinizden çıkarın; baksanıza onlar (bizim yaptıklarımızdan) temiz kalmak isteyen insanlarmış!”¹¹⁰⁹

Böylece oğlancılar, lgbt harfleri altında topladıkları sapkın grupların birbirlerine uyguladıkları şiddeti gözden kaçırmakta, bu özellikleri taşıyan bazı kişilerin sadece insancıl taraflarını öne çıkararak bunlar yoluyla hepsinin kibar, saygılı ve makul gösterirken, namuslu erkek ve kadınların ise şiddet uygulayan kaba saba insanlar olduklarına herkesi ikna etmeye çalışmaktadırlar. Neticede neredeyse başarmaktadırlar. İddialarına istatistiklerle delil getirmekte, bütün şiddet olaylarının bu gibi erkekler tarafından işlendiğine dair yanlış yönlendirmelere her kesimi inandırmakta, erkekleri açık hedef haline getirmektedirler.

3.1.8. Ailede Şiddet Söylemi ve Babanın Yok Edilmesi

Toplumsal cinsiyet eşitliği projesinde şiddeti üreten tek kaynak kayıtsız şartsız erkektir. Çünkü yukarıda ifade ettiğimiz gibi toplumsal cinsiyet eşitliği projesinin koruduğu *Queer* teoriye göre “**hegemonik**” erkekliğin en önemli özelliği, sözünü geçirmek için şiddet kullanmasıdır. Bunların iddialarına göre geleneklerin yanında devlet düzeni, yasalar, ticari şirketler, sendikalar, aile, ordu gibi kurumlar aracılığıyla ekonomik ve kamusal faaliyetler yoluyla hegemonik erkeklik üretilir. Erkekler her ne kadar bütün baskın erkeklik özelliklerini ömür boyu gösteremese de hemen her toplumda görülen geleneksel hegemonik erkeklik özelliklerinden olduğu iddia edilen fiziksel güç, cinsel açıdan yeterlilik, risk almaktan kaçınmamak, karar verici olmak ve kendilerini eşleriyle çocuklarının geçiminden sorumlu hissetmeleri başlıca erkeklik özellikleridir.¹¹¹⁰

Modern kültürün kadın algısı temel alınarak hazırlanan CEDAW sözleşmesi, başta İslam olmak üzere modern kültürlerin dışında kalan kadın-erkek ve aile algısını ötekileştirirken, modern kültürün kadın-erkek ve aile algısını küresel bir tanımlama

¹¹⁰⁹ Neml, 27/56.

¹¹¹⁰ Sayer, **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı**, s. 17-18 ve 82.

ve yaptırım ölçütü olarak almaktadır. “Cinsiyetçiliğe” dayalı politikaları başlatan bu anlaşma ile beraber¹¹¹¹ Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) tarafından 2007-2010 yıllarını kapsayan “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı” ve 2008-2013 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı çalışmalarında “hegemonik erkeklik” teorisine göre hareket ettiği görülür.¹¹¹² Üstelik bu çalışmalarda “**hegemonik erkeklik**” ürettiği iddia edilen başta Emniyet ve sağlık personeli, aile mahkemesi yargıçları ve savcılar, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çalışanlarının destekleri istenmektedir.¹¹¹³

Babayı “**şiddet**” ile eşitleyen ve bu konudaki diğer bütün çalışmalara kaynaklık eden ilk çalışma 2009 yılında Aile Bakanlığının yaptırdığı “**aile kadınlar için güvenli değildir**” şeklinde babayı şiddet ile eşitleyen bir tespit cümlesiyle başlatıldı ve bundan sonra devletin bütün kurumları bu şiddetin varlığına göre harekete geçirildi.¹¹¹⁴

Erkeklerin genel olarak “**şiddet uygulayan**” taraf olarak görülmesini isteyen toplumsal cinsiyet eşitliği projesini yaygınlaştırmada Diyanet İşleri Başkanlığı aktif rol almakta, yukarıda işaret edilen feminizmin/kadıncıların istediği erkek tipi oluşturmada inandırıcılığı kuvvetlendirmek için camilerde kadına şiddeti “**kocanın veya babanın**” uyguladığına dair zihniyet dönüşümünü sağlayacak vaazlar verilmektedir. Bu kapsamda yapılan ilk çalışmalardan biri Ocak-Haziran 2006 döneminde Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı** (UNDP) işbirliğiyle bölgedeki dokuz ilde toplum liderleri olarak rol oynayan imam ve muhtarlara yönelik olarak hazırlanan toplumsal cinsiyet eğitim programlarıdır.¹¹¹⁵

¹¹¹¹ Çayır, “UN WOMEN CEDAW ‘Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmacılığın Önlenmesine’ Dair Sözleşme İnceleme Raporu”s. 4-5, Cinsiyete dair siyasetin politika haline gelmesi hakkında bkz. Judith Butler, **Savaş Tertipleri**, s. 99-101.

¹¹¹² Sayer, **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı**, s. 109.

¹¹¹³ “Kadın Güçlensin ki İnsanlık Güçlensin”**BM Genel Sekreterinin 8 Mart 2015 Dünya Kadınlar Günü** Mesajından, (çevrimiçi), <http://www.bmdergi.org/tr/bm-kadin-guclensin-ki-insanlik-guclensin/> erişim: 23.12.2017.

¹¹¹⁴ **Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet**, s. 185-189.

¹¹¹⁵ Sayer, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı”, s. 110-116; “Grevio Raporuna İlişkin Türkiye’nin Yanıtları”,**İstanbul Sözleşmesi İlk Değerlendirme Prosedürü**, bkz. (çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/media/3826/grevio-raporu-na-iliskin-turkiye-nin-yanitlari.pdf> erişim:

Feminizmin/kadıncıların istediği erkeklik tipini tanıtmak ve zihinsel dönüşümü sağlamak amacıyla hazırlanan reklamlarda da ana tema “ailede şiddet vardır ve bu şiddet erkekten kadına yöneliktir” şeklinde bir ön kabulü taşır. Bu inancı yerleştirecek billboard, poster ve broşürlerin 81 ilde kamuoyunun dikkatini çekebilecek mekânlarda sergilenmesi ve dağıtılması sağlanır. BM’in 1999 yılında ilan ettiği 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele günü ile ilgili Türkiye’de resmi ve sivil kurumların hazırladığı reklam kampanyalarında genel olarak genç erkeklerin hedef alındığı görülür. Örnek vermek gerekirse “**önce adam ol, cins var cins var**” reklam spotları şiddetin erkek işi olduğunu; “**evdeki şiddet, hapiste biter**” adlı kamu spotu ise ailenin devletin müdahil olduğu bir kurum olduğu için bunun cezasız kalmayacağını vurgular.¹¹¹⁶

Toplumsal cinsiyet eşitliği projesinin en önemli adımlarının atıldığı yer olan TBMM’inde “**Kadına şiddet veya aile içi şiddet**” başlıklı yapılacak çalışmalar için yol gösterici raporlar hazırlanır. Kapsamı oldukça geniş tutulan bu raporlarda, kadına şiddetin boyutlarının BM’nin müdahale etmesini gerektirecek kadar büyük çapta bir problem olduğu iddia edilir.¹¹¹⁷ Söz konusu çalışmada toplumsal cinsiyete dayalı kadınlara yönelik şiddet konusunda ulusal ölçekte güvenilir veri bulmanın zor olduğu beyan edildiği halde aile içi şiddete sebep olarak ilk sırada “erken” evlilikler gösterilir. Buna sebep olarak şiddet gösterilse de aslında erken evlilik, toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun kadın ve erkek rollerini desteklemediği için reddedilir. Söz konusu çalışmada bu niyet, erken yaşta evliliğin “**ataerkil cinsiyet rollerini pekiştirdiği, kadınların eve kapatılıp bakım işlerini yürütmekle yükümlü kıldığı**” şeklinde ifade edilir.¹¹¹⁸ Bazı İslamcı feministler de toplumsal cinsiyet eşitlikçileri gibi erken yaşta evliliğe karşı çıkarlar. Onlara göre Müslümanlar

8.06.2019; Emniyet Genel Müdürlüğü toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmaları için bkz. “Aile İçi Şiddete Son UNFPA-Emniyet Genel Müdürlüğü işbirliği kadına karşı şiddeti önleyecek” **BM Türkiye Dergisi** (editörler: Ahmet Parla vd.), (çevrimiçi), http://www.unicankara.org.tr/2007_july/ erişim: 23.12.2017.

¹¹¹⁶ <https://kadem.org.tr/category/kamu-spotu/> erişim: 30.11.2019; <https://youtu.be/uCdvFyWhzcQ> erişim: 30.11.2019.

¹¹¹⁷ Feride Acar vd., “Türkiye’de Kadınlara Yönelik Şiddet”, s. 99-102.

¹¹¹⁸ Feride Acar vd., **Türkiye’de Cinsiyet Eşitliğine Elverişli Ortamın Oluşturulması**, s. 102-103. Bu bilgiye kaynaklık yapan “Uçan Süpürge (2011) Erken Evlilikler/Çocuk Gelinler Politika Notu. 20 Mayıs 2012 tarihinde Uçan Süpürge adresinden alındığı belirtilmekte, yaptığımız araştırmada bu kaynağın kaldırıldığı görülmüştür. Bkz. <http://ucansupurge.org.tr/hakkimizda.html> erişim: 2.12.2019.

kadınları döven zorba kişiliğe sahip kocalarıdır. Bunlar Müslüman toplumda erkek hegemonyası olduğunu iddia ederler ve İslam tarihinde erken evlilik uygulamasının Müslüman kadınları kamusal alandan tecrit etmenin yöntemi olarak kullanıldığını söylerler. Onlara göre bunun sebebi Müslümanların karılarını kıskanmalarıdır. Çünkü Müslüman erkekler kendi kendine yetebilen, ekonomik özgürlüğü olan kadınlardan hoşlanmazlar.¹¹¹⁹

Kadınları “çalışma özgürlüğü” adı altında ev dışına çeken feministler, bu defa kadınların her gün, her yerde erkekler tarafından aşağılanmaya maruz kaldıklarını iddia ederler. Onlara göre sokakta, televizyonda, kitaplarda, kadınlara her yerde baskı uygulanmakta, her yerde inkâr edilip aşağılanmakta bu yüzden itilip kalkılmaktadırlar.¹¹²⁰ Feministler bunu ifade etmek için net, radikal ve sivri dilli ifadeler kullanarak başarılı olacaklarını düşündükleri için “erkek şiddeti” ifadesi istedikleri sonucu elde etmeleri için uygun bir kullanımdır. Çünkü bu iki kelime, hep kullanılagelen “koca dayaağı” ya da “aile içi şiddet”ten daha fazlasını ifade eder.¹¹²¹

Aile içi şiddetin mahiyetini ele alan raporlarda, bu konuda güvenilir veri bulmanın zor olduğu belirtilir. Buna rağmen zorla evlendirme, eşler ve eski eşlerce uygulanan şiddet, namus cinayetleri, intihara zorlama, enstest ilişkilerle ilgili raporlara kaynaklık eden çoğu veriler, yukarıda işaret ettiğimiz KGSM tarafından

¹¹¹⁹ Fatma Bostan Ünsal, “Müslüman Kadınlar İdeal Aile’yi Nasıl Tanımlıyor, Nasıl Sorguluyor? AK Parti’de Aile Anlayışı”, Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü? 09–10 Kasım 2013 (düzenleyen: Heinrich Böll Stiftung Derneği), **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği**, İstanbul 2014, (22-25).

¹¹²⁰ Hazal Halavut-Marie Victoire Louise, “‘Hak Talebi’ Amargi Feminizm Tartışmaları”, İstanbul 2011, s. 23.

¹¹²¹ Savran, “‘8 Mart’ Amargi Feminizm Tartışmaları”, İstanbul 2011, s. 77; Emine Özcan, “Neden Erkek Şiddetinin Çetelesini Tutuyoruz?”, “bianet Şiddet, Taciz, Tecavüz Çetelesi Tutuyor” **BİA Haber Merkezi İstanbul**, 1 Ekim 2009, (çevrimiçi), <http://m.bianet.org/kadin/bianet/133354-bianet-siddet-taciz-tecavuz-cetelesi-tutuyor> erişim: 22.10.2019; ayrıca Avukat Kezban Hatemi de bir TV programında “Sorunu çıkartan da erkek, savaşı çıkartan da erkek, her türlü musibeti başımıza getiren de erkek! Dolayısıyla kadınlar bu dünyayı düzelterek. Bu kadar basit. Melih’e söyleyelim. Savaşta mı ölmüş, erkekler erkekleri öldürmüş” şeklinde bir konuşma yapmıştı. Bkz. Melih Altınok, “Erkeklerle Ölüm” **Sabah gazetesi** 8 Ağustos 2019, Çarşamba, (çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/melihaltinok/2019/08/28/erkeklerle-olum> erişim: 22.10.2019; ayrıca gazetelerin güya dert dinleme sayfalarında babaların kızlarını dövdüğü ve böyle bir çocuğun neler yapabileceğine dair akıl verilmektedir. Bkz. Güzin Abla, “Babamdan şiddet görüyorum” **Hürriyet gazetesi yazarlar sayfası**, 14 Kasım 2019, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/guzin-abla/babamdan-siddet-goruyorum-41373516> erişim: 14.11.2019.

2009 yılında yaptırılan ve gerek yöntem ve gerekse sonuçları bakımından eleştirilen Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırmasına dayandırılır.¹¹²² Adalet Bakanlığının açıklamalarına göre 2000’li yıllardan önce Türkiye’de hukuk literatüründe “kadın cinayetleri” adında bir literatürün oluşmamasına rağmen 2003-2010 arasında kadın cinayetleri adı verilen suçlarda %1400 artış kaydedildiği söylenir.¹¹²³ “Kadın cinayetleri” gibi tehlikeli bir kavramın hukukçular tarafından da benimsenmesi neticesinde Polis tarafından da bu kavramın kullanılmaya başlandığı görülür.¹¹²⁴ Nitekim polis kaynaklarına göre 2016, 2017 ve 2018 yıllarında toplam 932 kadın cinayeti işlendiği belirtilmektedir.¹¹²⁵

Feministlerin/kadıncıların *femicide* olarak tanımladıkları¹¹²⁶ ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının engelleyeceğine inanılan bu cinayetlerin her geçen gün artması karşısında suçu ya iktidara¹¹²⁷ ya geleneklere ya iç hukuka¹¹²⁸ en başta da İslam dininin kadınlara dair hükümlerini güncelleştiremeyen hocalara bağlamaktadırlar.

¹¹²² Feride Acar vd., **Türkiye’de Cinsiyet Eşitliğine Elverişli Ortamın Oluşturulması**, s. 102-112; ayrıca bkz. Mücahit Gültekin, Meryem Şahin, **Türkiye’de Ve Dünyada Kadına Şiddet**, Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM), İstanbul 2015, s. 97-116.

¹¹²³ Tevfik Erdem, “Kadın Cinayetleri”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, 02 Eylül 2019, (çevrimiçi) <https://www.sde.org.tr/tevfik-erdem/genel/kadin-cinayetleri-kose-yazisi-11166> erişim: 4.10.2019.

¹¹²⁴ Kadın Cinayetleri kavramı 8 Mart 2012 yılında kabul edilen 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ayşegül Dalkır Kahveci, “6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddeti Önlemedeki Rolü”, **II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu** (8-9 Mart 2019) (editörler: Necdet Basa vd.), Ankara 2019, C. I, s. 32-34. Kavramın tarihçesi için bkz. Elif Gazioğlu, “Kadın Cinayetleri: Kavramsallaştırma ve Sorunlu Yaklaşımlar”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, C. VII, No: 30, 2013, s. 89-100.

¹¹²⁵ Coşkun Taştan-Aslıhan Küçük Yıldız, **Dünyada ve Türkiye’de Kadın Cinayetleri: 2016-2017-2018 Verileri ve Analizler**, Polis Akademisi Yayınları, Şubat 2019, s. 3.

¹¹²⁶ ‘Femicide kavramına göre; embriyodan cenine, bebekten çocuğa, erişkinden yaşlıya kadar tüm kadın cinsiyetteki bireylerin sadece cinsiyetlerinden dolayı ya da toplumsal cinsiyet kimliği algısına aykırı eylemleri bahane edilerek bir erkek tarafından öldürülmesi ya da intihara zorlanmasıdır. Femisidler salt kadın cinsiyetteki insanların öldürüldüğü cinayetler olarak algılanmamalıdır. Nefretle işlenen bu cinayetlerde, saldırıya uğrayan şey kadın kimliğidir.’ Bkz. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2019 Raporu, (*)’lı dipnot, 31.12.2019, (çevrimiçi), <http://kadincinayetleriniidurduracagiz.net/veriler/2889/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2019-raporu> erişim: 20.02.2020.

¹¹²⁷ Fatih Pınar, “İktidarın söylemleri kadına şiddeti nasıl etkiliyor? Türkiye’de 2019’un ilk 9 ayında 305 kadının öldürülmesine, siyasilerin kadınlara yönelik benimsediği ayrımcı dil, saldırgan erkeklere cesaret veriyor.” **Deutsche Welle Türkçe**, 3.10.2019, (çevrimiçi), <https://p.dw.com/p/3QecD> erişim: 3.10.2019.

¹¹²⁸ Burcu Karakaş, “İstanbul Sözleşmesi’nin beş yılı”, **Deutsche Welle Türkçe**, 01.08.2019, (çevrimiçi), <https://p.dw.com/p/3N5Mh> erişim: 3.10.2019.

Yukarıdan bu yana işaret edildiği üzere “hegemonik erkeklik” söylemi, feminizmin/kadıncılık çalışmalarının günümüzdeki son aşaması olan toplumsal cinsiyet eşitliği ve feminizm projelerinin hedeflerine ulaşmalarını engelleyecek olanları ya da daha açık bir ifadeyle özelde “Müslüman” erkekleri genelde bütün müslümanları özelliklerini taşıyanları ortadan kaldırmayı hedefledikleri söylenebilir. Bunların kadın ya da erkek olması fark etmemektedir. “Aile içi şiddet” konusu ele alınırken bu hususun dikkatlerden kaçırılmaması gerekir.

3.2. İSLAM’IN AİLEYİ MUHAFAZA TEDBİRLERİ

Tezin birinci ve ikinci bölümlerinde, Batı toplumlarında yaşanan aile tecrübelerinin genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve kimi zaman modernite kimi zaman postmodernite kimi zaman küreselleşme olarak adlandırılan ve Batı yayılmacılığını ifade eden dönemsel değişikliklerin İslam âlemine taşınması sonucunda yaşanan zihinsel değişimin Müslüman ailesine etkileri ve meydana getirdiği değişiklikler tartışılmıştır. Bu tartışmalar Osmanlı toplumuna Tanzimat’tan sonra girmiş ve günümüzde olduğu gibi 19. yüzyıl boyunca evlilik, aile ve uygun cinsiyet rolleri hakkında bir söylem patlamasına neden olmuştu.¹¹²⁹

1839’da Tanzimat’ın ilanı ile resmen başlayan modernleşme süreci, tabiatına uygun olarak dinî olanı dışladığı için o zamana kadar Osmanlıda hâkim olan bütün esasların tartışmaya açılmasıyla başlamıştı.¹¹³⁰ Bu esnada medreselerin tesiri zayıflamış, modernleşme tartışmasının merkezine **aile** oturtulmuştu. İddiaya göre İslam’ın pratiğinin yaşandığı merkez olan Müslüman ailesi, moderniteye göre toplum ve siyasetin ilerlemesini engelleyen ve geriliği simgeleyen başlıca etkendi.¹¹³¹ Bundan sonra başta mahremiyet, örtü, giyim, yeme içme, nikâh gibi İslam’da şiar sayılan hususlar tartışmaya açıldı. Bu konulara destek vermek için kızların “medrese” dışında eğitim görmesine önem verildi, karma eğitime başlandı. Aynı dönemlerde batılı bir edebiyat türü olan “**roman**” devreye girdi. Müslümanların ilk defa tanıdıkları bu edebiyat türünde gerçek olmayan hayatlar üzerinden flört ve aşk öğretiliyor, görücü usulü evlilik yeriliyor, İslamî aile hayatı küçümseniyordu.

¹¹²⁹ Kandiyoti, “Modernin Cinsiyeti”, s. 101

¹¹³⁰ Ayşe Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 9-13.

¹¹³¹ Duben, **Kent, Aile, Tarih**, s. 154-155

Böylece günümüzdeki filmler gibi geçmişte de romanlar “modern” hayat tarzının benimsetilmesinde bir araç olarak kullanılıyordu.¹¹³² Böylece çok yönlü değişimler ve batı kültürünün aktarımı kademe kademe sağlanırken, İslam dininin günlük hayattaki temsil alanının daraltılması hedefleniyordu.¹¹³³ Neticede dinî yaşantının kişilerin kendi özel alanlarına çekilmesi sağlanarak din bir vicdan, şahsi bir tercih meselesi haline getirildi. Bu süreçte, İslamiyet’i olması gerektiği gibi yaşayan ve uygulayanların iğrenç bir şey yaptıklarına dair kamuoyu oluşturularak modernleşme bütün yönleriyle topluma dâhil edildi.

21. Yüzyılda küreselcilerin İslam dünyasını “postmodern” kavramıyla hedef olarak kuşattıklarında ilgi yine aileye yöneldi. Bu son dönem sömürgecilik projesine uygun değişimi sağlamak isteyenlerin karşısında bu defa aile ve devlet kalmıştı. Devlet engeli uluslararası anlaşmalar yoluyla kaldırılınca değişimin önündeki tek engel “meşru aile” görünüyordu ve her değişim zamanında diğerlerinden değil sadece bu aileden sesler yükseliyordu. Değişim isteyenler medya aracılığıyla harekete geçti ve İslam’ın kadın ve erkek ilişkilerini düzenleyen helal-haram kavramlarına duyarsız Batılı bir takım kavramları kullanarak haramları güzel göstermeye başladı.¹¹³⁴ Mahremiyet, halvet, namus gibi kavramlar ve İslam ailesinin temeli olan nikâh, zina, gibi hükümler tartışmaya açıldı, içi boşaltılıp sığlaştırıldı. Neticede bu durum, İslam’ın bazı ahkâmlarının tasfiyesini gündeme getirdi ki böylece İslam’ın protestanlaştırma sürecinin başlatıldığı söylenebilir.¹¹³⁵

¹¹³² Nükhet Sirman, “Aile Yoluyla Vatandaşlığın Kuruluşu”, s. 184; Alan Duben-Cem Behar, **İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile Ve Doğurganlık 1880-1940**, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 101-118.

¹¹³³ 1870 yılında yazılan ilk piyeste yazarın, kadınla erkeği yan yana getirebilmek için yabancı isimleri kullandığı haber verilmektedir. Bkz. Sibel Işık, “Edebiyatçı Yönüyle Şemseddin Sami”, (Yüksek lisans tezi), **T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, İstanbul 2006, s. 5-6.

¹¹³⁴ Saffet Köse, **Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar Ve Aile Medeniyetinin Sonu**, Mehir vakfı, Konya 2014.

¹¹³⁵ Nevin Meriç, **Modernleşme, Sekülerleşme ve Protestanlaşma Sürecinde Değişen Kentte Dini Hayat ve Fetva Soruları**, Kapı Yayınları, 2005, s. 40-41. Nitekim bu tezin yazıldığı günlerde, kadınların kendi arabalarıyla da olsa 90 km’yi aşmaları durumunda günah işlemiş olacaklarına dair fetva tartışılmaktadır. Bkz. Nureddin Yıldız: Kadınların “yanlarında mahremleri olmadan 90 kilometreden fazla araba kullanmaları dinen yasak” 18.09.2019 haberi için bkz. çevrimiçi: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201909181040207222-nurettin-yildiz-kadinlarin-yaninda-mahremi-olmadan-90-kmden-fazla-arac-kullanmalari-dinen-yasak/> erişim: 27.09.2019.

Bugünün Müslüman ailesi kendi değerleri olan “**iffet ve mahremiyet**”, “**meveddet ve rahmet**” kavramlarıyla değil; batı kültür ve medeniyetinin aileye ilişkin ürettiği “**toplumsal cinsiyet eşitliği**” ve “**toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları**”, “**şiddet**”, “**kadına şiddet**”, “**cinsel yönelim**” gibi kavram, teori ve modeller, yapılar ve bulunan çözümlerle anılmaya başladı.

Batının insanı merkeze alan “haz” odaklı düşünce sistemi son zamanlarda Müslüman dünyasına **aile** aracılığıyla aktarılmaya ve Müslümanın da bu dünyadaki yaşama amacının “**mutlu aile**” kurmak olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kur’an ve sünnet malzemesi “**mutlu aile**” algısı oluşturmaya yarayacak örneklerle derlenmekte, sanki İslam mutlu aileyi simgeleyen, Hz. Peygamber de (s.a.v.) bütün ömrünü eşlerine adayan bir erkek olarak canlandırılmaktadır.

İslâm’ın korunmasını emrettiği beş değer olan din, can, nesil, mal ve aklın aynı zamanda Müslümanlar için bir imtihan aracı olduğuna, “eşlerden ve çocuklardan düşman olanların bulunabileceğine”, erişilmesi için çaba harcanmak gereken gerçek mutluluğun Allah’a kul olma bilincini sürekli korumak, dinin bildirimlerini dikkate almak ve onlara uymayı ilke edinmek olduğuna dair uyarılar ihmal edilmektedir.¹¹³⁶

İnsan haklarına dair üretilen onca teze rağmen insanlar öldürülmekte, aileler çözülmekte, çocuklar ve kadınlara gereken önemin verilmediğinden şikâyet edilmektedir.

Bu bölümde genel olarak insan haklarına, aile ve kadına dair söylemlerin Batıda üretilip, çerçevesinin Batı kültürünün verilerine göre belirlendiği dikkate alınarak; önceki bölümlerde konu edinilen BM ve AB kadın aile politikaları ve Türkiye’nin bu bağlamdaki düzenlemelerine *Makasid’ül-Kur’an* (dinin gayeleri) çerçevesinde bir bakış geliştirilmesi uygun görülmüştür.¹¹³⁷ Konunun buraya yönlendirilmesinin sebebi, sömürgeci Batılı fikirlerin¹¹³⁸ istilası altında bozulan düşünce sistemimizi/metodumuzu düzeltmek ve aklımızı, sağlıklı düşünmeye sevk edecek prensipleri, yaşanmış tecrübeleri de dikkate alarak yeniden gözden geçirmek,

¹¹³⁶ Bkz. Al-i İmran, 3/14; Enfal, 8/28; Teğabun, 64/14; ayrıca bkz. **Kur’an Yolu Tefsiri**, C. II, s. 682-683.

¹¹³⁷ Ertuğrul Boynuakalın, “Makasidü’ş-Şerîa” **DİA**, 2003, C. XXVII, (423-427).

¹¹³⁸ Bu araştırmada kastımızın anlaşılması için bu “sömürgeci” kelimesine dikkat çekmek istedik.

Kur'an'ın maksatları ve dinin gayeleri muvacehesinde, günümüzdeki aile ile ilgili problemlere İslami bir bakış açısı ve çözüm önerileri takdim etmektedir.

Bu bölümün çalışmalarına, son dönemde Kur'an'ın ve İslam şeriatının gayeleri üzerine çalışmalar yapan Ahmed er-Raysuni'nin (d. 1953) *Makasid el-Makasid* adlı kitabı rehberlik etmiştir. Bu rehberlik ışığında Şâtıbi'nin (ö. 790/1388) *el-Muvafakat*, Muhammed Tahir b. Âşûr'un (ö. 1973) *Et-Tahrîr ve't-Tenvîr* adlı tefsirinin mukaddimesindeki 4. bölüm başta olmak üzere *Makasidü's-şeriatî'l-İslâmiyye ve Usulü'n-nizami'l-ictimai fi'l-İslâm* isimli kitaplarından ve Reşid Rıza'nın (ö. 1935) Yunus suresinin tefsirinin başında *makasida* ayırdığı bölümlerden faydalanılmıştır.

3.2.1. İslam'ın Ana Hedefleri ve Ailenin İşlevi

Madde ve mâna boyutlarıyla çok güzel yeteneklerle donatılmış olan insanın bu yeteneklerinin belki de en özeli; Muhammed b. Âşûr'un ifadesiyle; **temeddun** yani medeniyet kurabilmesi ve bunun için Allah'ın gönderdiği kuralları/şeriatî kabul edebilmesidir. Kur'an ve sünnetteki hükümler incelendiğinde de anlaşılmıştır ki; İslam nizamındaki bütün hükümlerin konuluş amacı kulların dünya ve ahiretteki maslahatını sağlamak ve onları gerçek saadete erdirmektir. Bunun için ulema beş zorunlu umde (**zaruriyyat-ı hamse**) adı verilen; din, can, ırz/nesil, akıl ve mal emniyetinin her bir fert için sağlanmasının şart olduğu, İslam'ın bütün hükümlerinde bu temel esaslara riayetin gözetildiğini haber verir. Öyle ki **zaruriyyat** denilen bu beş maddeden bir tanesinin bile yerine getirilmemesi dünyanın düzeninin bozulmasına, fitne ve fesadın yayılmasına, hayatların sönmesine sebep olduğu gibi kişilerin ahiret hayatlarını da kaybetmelerine sebep olur.¹¹³⁹

Allah'ın din göndermesinin nihai gayesi, maddi ve manevi açıdan düzgün, sağlıklı, hür ve sorumluluk sahibi kâmil bir insan ve bu nitelikleri haiz bireylerin

¹¹³⁹ Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnatî Şâtıbî (ö. 790/1388), **El-Muvafakat fi usuli'l-ahkâm**, Daru'l-fıkr, 4 c., C. II, s. 8 vd.; Muhammed Tahir b. Muhammed Tahir et-Tunisi İbn Âşûr, (1879/1973), **Makasidü's-şeriatî'l-İslâmiyye**, Dâru'l-kitabî'l-Mısrî-Lübnan, 2010, s. 15-17, bkz. file:///C:/Users/fcetin/Downloads/ar_maqed_alshareaa_alislamia.pdf erişim: 1.10.2019; İbrahim Kâfi Dönmez, "Maslahat", **DİA**, 2003, C. XXVIII, (79-94), s. 79; Ali Pekcan, "Hanefî Ekolünde Makasid Düşüncesi", **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2007, No: 9, (313-335), s. 333; Cahit Baltacı, "İslâm ve Medeniyet", **İslâm Medeniyeti Dergisi**, 1973, C. III, No: 27, s. 3-5; H. Mehmet Günay, "Dinin Ana Gayelerini Gerçekleştirmede Bir Risk Unsuru Olarak Yoksulluk Kültürü", **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2008, No: 11, (303-316), s. 30.

meydana getirdiği düzenli, istikrarlı, ahenkli bir toplum oluşturmaktır. Kur'an'da bu özellikleri taşıyan toplum, şu şekilde tanıtılır:

“Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoysunuz ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.”¹¹⁴⁰

Biz burada İslam'ın bütün insanlar için temel hak kabul ettiği ve güvenliği aile ile sağlanan nesil emniyeti konusunu, nikâh ve amacı bakımından ele alacağız.

3.2.1.1. Nesli Koruma ve Aile

Allah Teâlâ insanları erkek ve dişi olarak yarattıktan başka bir de onların içine öyle çeşitli irade dışı duygular koymuştur ki insanoğlu nev'ini devam ettirmeyi ve neslini devam ettirmekle kendini zorunlu hissetmiştir. Bunun içindir ki ilk medeniyetlerden beri evlilik, herhangi bir zorlama ile değil bilakis erkek ile kadın arasındaki mücerret içgüdü, birbirine arzu duyma ve her iki tarafın karşılıklı rızasıyla meydana gelir ve bir toplumun medeniyeti, birlik ve beraberliğinin dışı akseden yüzünü gösteren aileleri meydana getirir.¹¹⁴¹

Evliliğin önemine dikkat çekmek isteyen ulema; nikâh konusunu fıkıh kitaplarının **Muamelat** bölümünün ilk başında ele almıştır. Böylelikle nikâhın ve evliliğin ibadete yakın muamelelerden olduğunu ima etmek istemişlerdir. Çünkü Kur'an ve sünnette evliliğe dair yapılan teşvikler dikkate alındığında, kulların Allah'a yakınlaşmak için kendilerini nafîle ibadete verip evlenmeyi terk etmektense evlenip evlilik galesiyle uğraşmasının daha faziletli olduğunda ittifak vardır. Hatta evlilik, Müslümanların varlığını ve İslam'ın varlığını koruması bakımından en üstün bir ibadet kabul edilen **cihat** ile eş tutulur.¹¹⁴²

¹¹⁴⁰ Âl-i İmran, 3/110.

¹¹⁴¹ Bu bakımdan ülkelerin evlilik ve boşanma istatistikleri önem taşır. Diğer taraftan boşanma oranları çok yüksek olan ülkelerde insanların yine de evlenmekten vazgeçmemesi, bu içgüdüye dair önemli bir işarettir. Bkz. Oktay Güvemli “Rakamlarla Amerika Birleşik Devletleri”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No: 27, Ocak 2005, (203-207), s. 204; Esin Kırıl, “Avrupa Birliği Ülkelerinin Boşanma Oranı Analizi”, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, C. IV, No: 1, 2018, 19-38.

¹¹⁴² Kemalüddin İbnü'l-Hümmam (ö. 861/1457), **Fethu'l-Kadir**, Daru'l-fikr, 3. baskı, 1977, 10 c., C. III, s. 184

Diğer taraftan insanoğlu tek başına yaşamak için yaratılmadığı gibi fitraten ırzını korumaya meyillidir. Bu yüzden ilk insandan bu yana Allah insanlara evlenip *aile* inşasını ilham etmiş ve bu yolla nesebini korunmaya almasını sağlamıştır. Bunun içindir ki **nikâh** ulema tarafından bütün ahlak ve faziletlerin esasları olarak öne çıkarılmıştır. Çünkü Hucurât suresinde “**Sadece müminler kardeşler.**” şeklinde ifade edilen İslam kardeşlik bağının ortaya çıkması, aile düzeninin esasları olan nikâh ile mümkün olur.¹¹⁴³ Şöyle ki annelik, babalık, evlatlık ve diğer bütün akrabalık bağlarının esasları nikâha bağlıdır. Bu bakımdan İslam’ın aile hükümleri ile ilgili olarak yerine getirilmesini amaçladığı üç temel esas olduğunu belirten Muhammed b. Âşur bunları şöyle sıralamaktadır: Birincisi nikâh bağını güçlendirerek bu yolla kan bağıyla olan akrabalık bağını güçlendirmek; evlilik yoluyla olan akrabalık bağını güçlendirmek; sonra da bu üç bağdan çözümlenmesi mümkün/caiz olanların nasıl çözülebileceğini öğretmektir.¹¹⁴⁴

İmam Serahsî (ö. 483/1090), ailenin başlangıcını gösteren nikâh akdine dikkat çekerek onun sadece bir akit olarak görülmemesi gerektiğini; çünkü bu akit yolu ile kadınların korunması, nafakalarının sağlanması, fertlerin kendilerini zinadan koruması, Müslümanların sayılarının artması, neslin korunması başta olmak üzere dînî ve dünyevî olarak sayılabilecek pek çok fayda barındırır. Kısacası evlilik, sadece nikâh akdini yapan fert ile sınırlı olan bir akit değildir. Ayrıca sadece şehveti gidermek amaçlı da değildir. Ancak Allah Teâla hem itaatkâr kulların hem de isyankâr kulların evliliğe rağbet etmesini sağlamak için şehveti gidermeyi nikâh akdine bağlı kılarak, zinayı yasaklamış ve şehveti gidermek için sadece evliliği meşru kılmıştır.¹¹⁴⁵

Nikâh akdi Kur’an’da **misak** olarak geçer¹¹⁴⁶ ve Kur’an’ın temel kavramlarından biri olarak misak; ‘Allah’ın kullarıyla yaptığı ilahî sözleşme’

¹¹⁴³ Hucurât, 49/10.

¹¹⁴⁴ İbn Âşûr, **Makasidü’ş-Şeriatî’l-İslâmiyye**, s. 271-272.

¹¹⁴⁵ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, **el-Mebcut**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982-83/1403, 10 c., C. IV, s. 192-194; Ali Pekcan, “Hanefî Ekolünde Makasid Düşüncesi”, s. 315-316.

¹¹⁴⁶ Nisa, 4/21.

anlamına gelir.¹¹⁴⁷ Misak kavramının nikâh ile beraber kullanılması dikkat çekicidir ve bununla nikâhın hem ahit, hem akit, hem de misak olduğuna dikkat çekilmek istendiği şeklinde yorumlanmıştır. Ahit olması itibariyle ahlaki ilişkileri, akit olması itibariyle hukuki ilişkileri, misak olması yönüyle de Allah ile kul arasındaki ilişkiyi tanzim ettiği belirtilmiştir ki¹¹⁴⁸ bu hususa dikkat çekmek isteyen İmam Nevevi:

“Kişiye, hanımını neden dövdüğü sorulmaz!”¹¹⁴⁹ hadisini Riyazussalihin’in “Murakabe” bölümünde nakletmiştir.¹¹⁵⁰

İslam’daki nikâh akdi; ailenin selameti bakımından en önemli husus olan nesepte şüpheye mahal vermemek bakımından, diğer nikâh akitlerinde bulunmayan şu üç hususun mutlaka yerine getirilmesini emretmiştir:

İlk olarak nikâhı yapılacak kadının varsa kendisinin yakını olan birinin veya yoksa devletin görevlendirdiği birinin nikâhı kıyması; ikinci olarak nikâh akdinin, erkeğin, hanımına vereceği bir mehirle olması üçüncü olarak da nikâhın açıktan yapılması, süre tahdidinin olmamasıdır.¹¹⁵¹

Nikâhı velî veya devlet görevlisinin kıyması, öncelikle meşru nikâhla, zina, dost edinme ve fuhuş ilişkilerini birbirinden ayıran en önemli husustur. Yine velinin bulunması, kadının korunup gözetilmesini sağlar. Hanefi mezhebi hariç bütün mezheplerde her şartta velinin hazır bulunma şartı vardır.

Mehir ise nikâhın alametidir. Zina ile dost edinmeyi birbirinden ayırır. Mehir bulunmayan **şiğar nikâhı** haramdır. Yoksa mehir, erkeğin kadından elde ettiği menfaatin bir karşılığı değildir. Sırf bir hediyedir.

Günümüzde kişilerin kendi aralarında sadece iki şahitle evliliklerini ilan etmelerinin yeterli olacağı söylenerek evlilik akdinin kolaylaştırılması, nikâhın şart, sünnet ve müstehaplardan tecrit edilmesi de kurulacak ailede ilave bir sarsıntıya yol

¹¹⁴⁷ Fikret Karaman vd., **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2009, s. 392; Hacı Mehmet Soysaldı, “Kur’ân Ayetleri Perspektifinde İlahî Mîsak”, **Bilimname: Düşünce Platformu**, 2019, C. I, No: 37, (431-452).

¹¹⁴⁸ Mehmet Görmez, “Mûsa Cârullah Bigiyef ve “Kur’ân-ı Kerim Ayet-i Kerimeleri’nin Nurları Huzûrunda Hâtun” Kitabı”, **İslâmî Araştırmalar**, 1992, C. VI, No: 4, (293-298), s. 298.

¹¹⁴⁹ Ebu Dâvûd, Nikâh 42, İbn Mâce, Nikâh 51; ayrıca hadisin şerhi için bkz. Nevevi, **Riyazü’s-Salihin: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri**, C. I, s. 319-320.

¹¹⁵⁰ Nevevi, **Riyazü’s-Salihin: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri**, C. I, s. 319-320 (hadis no: 69)

¹¹⁵¹ İbn Âşûr, **Makasidü’ş-Şeriatü’l-İslâmiyye**, s. 278-283.

açmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Mâlikî ve Şafîî mezhebine göre nikâhın bir rûknü, Hanbelî mezhebine göre nikâhın bir şartı olan velinin izninin dikkate alınmadan yapılan evliliklerdir. Hâlbuki evlilikte kadının rızasının şart olması yanında –Hanefî mezhebi hariç- kadının ailesinin de rızasının şart olması, evlenecek erkeğin karısıyla devamlı yaşama kastına ve ona olan muhabbetinde samimi olduğuna dair iyi niyetinin gerçekleşmesi bakımından çok önemli bir husustur. Dolayısıyla her ne kadar şekil olarak diğer nikâhlara benzer gibi görünse de gaye bakımından çok farklıdır.

Nikâhın gizli yapılması onu zinaya yaklaştırır ve diğer insanların bu evliliğe saygı duymalarını engeller, kadını rahatsız ederler ki bu da neslin karışmasına sebep olabilir. Ayrıca nikâhın aleniliği, kocayı karısının üzerinde titremesine, ona önem vermesine zorlar ve kadına yönelebilecek her türlü şaibeden korur. Bu durum diğer insanların da o kadına saygı duymalarını sağlar.

Müt'a nikâhında olduğu gibi belli bir süre tahdidinin olmaması konusu ise bu akdin kira akdine benzememesi içindir. Çünkü böyle bir durumda kadın ve erkeğin evliliğinden bekledikleri manevi bereketi sağlamaz ve eşler süre bitene kadar elde edecekleri menfaatten başkasını düşünmezler.¹¹⁵²

Aileyi korumak ve devamlılığını sağlamak meşru bir nesil meydana getirecek beraberlikler kurmaya yarayacak kanunlarla mümkündür. Neslin korunmasının güvene dayalı uzun süren beraberliklerle daha mümkün olabileceğine binaen İslam Aile Hukuku evlilik konusunda bu güveni sağlayacak hükümler vazetmiştir. İslam nikâh akdinden başka şekillerde yapılan akitler, nesepte şüphe oluşmasına sebep olduğu için yasaklanmıştır.¹¹⁵³

Günümüzde medeni kanunun yasakladığı ancak İslam'da helal olan kadın-erkek ilişkilerinden birisi de nikâh ile erkeğin nesli devam ettirme şekli olarak bir veya dörde kadar kadınla evlenebilmesidir. Batı kültüründe metreslik tutma olarak anlaşılan bu durum İslam'da meşrudur. Erkeğin metresi yoluyla dünyaya gelen çocukların baba ile nesep bağları oluşmadığı halde birden fazla eşi olan erkeklerin doğacak çocuklarının nesli kendilerine bağlanır. Bu bakımdan nesep bağı güvenli ve

¹¹⁵² Bkz. İbn Âşûr, **Makasidü's-Şeriatî'l-İslâmiyye**, s.278-283.

¹¹⁵³ İbn Âşûr, **Makasidü's-Şeriatî'l-İslâmiyye**, s. 283-284.

sağlamdır. Ayrıca metreslikten farklı olarak kadın kocası tarafından nesebin karışmasına sebep olacak diğer durumlara düşmeye engel olacak şekilde korumaya alınmıştır. Ancak bunun kadının kendi terbiyesi ve dînî hassasiyeti sayesinde ve barındığı yerin kocası tarafından korunması ile gerçekleşebileceği unutulmamalıdır.¹¹⁵⁴

İslam hukukunda nesle kastedenlere en ağır cezalar verilmiştir. Neslin muhafazası; nesillerin ruh beden, zihin, din ve ahlak yönlerinden iyi yetiştirilmeleri anlamına gelir. Zina yolu ile dünyaya gelen çocukların sahipsiz, korumasız, her türlü suistimale açık, anne baba sevgisinden yoksun büyümeleri ve bu gibi çocukların çoğalması, toplumda maddi ve manevi büyük yarlar açar ve toplumu temelden sarsar.¹¹⁵⁵ Bizim kanaatimizce bunu Müslümanlardan başkası idrak edemez. Daha önceki bölümlerde ele aldığımız üzere Batı âlemi sadece bu çocukların sebep olduğu maddi zararlar üzerinde durmakta veya kürtaj gibi insanlık dışı yollarla bu çocuklardan kurtulmayı planlamakta, zinanın önünü kesmeyi düşünmemektedir.

3.2.1.1.1. Zinanın ve Zinaya Götüren Davranışların Yasaklanması

Günümüz aile araştırmalarında, aileleri zayıflatan etkenlerin en başında ekonomik sebepler arandığı görülmektedir. Kadınların çalışma hayatında daha etkin ve aktif olmaları, kadınların toplumdaki konumlarının güçlendireceği için kadınların madden güçlü olduğu bir toplumda ailenin de güçlü olacağı iddia edilmektedir.¹¹⁵⁶

Hâlbuki İslam'ın aileyi korumayı temin edeceğini haber verdiği yolların en etkilişi zinaya son vermektir. Zinanın sona ermesi de zinaya sebep olan fiillerin engellenmesi ile mümkündür. Bu, sadece İslam nizamına has bir yöntemdir.

¹¹⁵⁴ İbn Âşûr, **Makasidü's-Şeriatî'l-İslâmiyye**, s. 276-277.

¹¹⁵⁵ Maddi zararları üzerine ufuk açıcı bir çalışma için bkz. Talip Yiğit, “Boşanma ve Zina İlişkisi: Türkiye ve Avrupa Birliği Üye Ülkelerin Yasa Uygulama Örnekleri”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. V, No: 46, Mayıs 2017, (201-222).

¹¹⁵⁶ Dildar Baykan, “Güçlü kadın, güçlü Türkiye hedefiyle çalışmalarımıza devam ediyoruz”, **Anadolu Ajansı**, 11.03.2019, (çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/guclu-kadin-guclu-turkiye-hedefiyle-calismalarimiza-devam-ediyoruz/1415217>, erişim: 5.11.2019; TYAP Türkiye’de Toplumsal Yapı Ve Değişim adlı oluşum 27.10.2019 tarihli tweet dizisinde aileyi etkileyen temel unsurun değerlerle ilişkili olmayıp ekonomi ile bağının bulunduğunu iddia etmektedir. Bkz. @toplumsalyapi; bu aynı zamanda Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu’nun (UNFPA) uzun zamandır dillendirdiği bir sloganıdır. Bkz. “Güçlü Kadın, Güçlü Aile, Güçlü Toplum”, **UNFPA Turkey News sayfası**, 7 Kasım 2018, çevrimiçi bkz. <https://turkey.unfpa.org/tr/news/guclu-kadin-guclu-aile-guclu-toplum> erişim: 5.11.2019.

Ailenin temelinde neslin bekasını temin için **şehvet duygusu**/cinsellik olmakla beraber bu insanı diğer varlıklardan ayırt edici bir özellik değildir. Çünkü bu diğer varlıklarda da vardır. İnsanı insan yapan özelliklerin başında zinadan uzak durmak vardır. Çünkü Allah Teâlâ zinayı yasaklamıştır ve merhametinin bir tecellisi olarak zinayı, insanın temiz fitratına ve akl-ı selimine aykırı bir davranış olarak kabul edecek bir duygu ile yaratmıştır.

“Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o, hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.”¹¹⁵⁷

O halde zina, temiz fitrattan sapmanın ve yozlaşmanın bir işaretidir. Çünkü insanın üremesi ve neslini devam ettirmesi, diğer canlılardan farklı olarak belli bir disipline bağlanmıştır.

Ancak İslam’da zinanın önü, sadece zina fiilinin yasak olması ve ona en ağır cezanın verilmesi ile değil, zinaya götürecek yollar da men edilerek kesilmiştir. Bu konuda pek çok nas vardır. Bunlardan biri de İbn Abbas’tan (r.a.) rivayet edilen şu hadistir ki Allah Rasulü (s.a.v) şöyle söyler:

“Allah insana zinadan nasibini takdir etmiştir. Hiç şüphesiz insan, ezelde takdir edilmiş olan bu sonuca erişecektir. Göz zinası, mahrem olmayan kadına şehvetle bakmaktır. Dil zinası, zevkle görüşmektir. Nefsin de zina temenni ve iştihası vardır. (Bu arzu da nefsin zinasıdır.) Tenasül uzvu ise, bu uzuvların hepsinin arzularını ya gerçekleştirir (fiiliyata döker) yahut bırakarak yalanlar.”¹¹⁵⁸

Zinaya götüren davranışların tamamının “**mahremiyet**” ve ona yakın olan “**iffet**” kavramları çerçevesinde özetlenebileceğini düşünüyoruz. Günümüzde en çok ihmal eden konuların başında da **mahremiyet ve iffet** konularının olduğunu iddia ediyoruz.

İslam’da mahremiyet sınırı, mahrem olanın namahrem bakışından saklanması, ötekinin bakışına kapalı tutulmasıyla başlar. Müslümanı zinadan ilk koruyacak şey, öncelikle bakışlarını kontrol etmektir. Sonra kılık kıyafet ve örtünme, sonra ev/aile mahremiyeti gelir. Bir anlamda İslam’da zinadan çok zinaya yol açan sebepleri engellemek daha çok önemlidir. Nur suresi 21. âyette ilk başta zinaya

¹¹⁵⁷ İsra, 17/32.

¹¹⁵⁸ Buhârî, **Kader** 9, **İsti’zan** 12; Müslim, **Kader** 20, 21; Ebu Davûd, **Nikâh** 43.

götürecek iki organdan söz edilirken erkeklere, gözlerin kapatılması ve ferçlerin uygun bir giysi ile örtülmesi şeklinde iki konuya dikkat çekilirken kadınlara hitapta buna “zinetlerini örtsünler” emri ilave edilerek kadınların avreti *zinet* kelimesiyle ifade edilir. Zinet ise ferç hariç kadının bedeninin tamamı olarak tanımlanır.¹¹⁵⁹ Müslüman kadınlar bu şekilde tepeden tırnağa örtündüklerinde, kendilerini başkalarının görmelerine imkân vermedikleri gibi zinadan da korunmuş olurlar. Bu toplumsal ahlak için gerekli bir davranıştır. Buna **iffet** adı verilir. İslam ahlak sisteminde temel bir kavram olan iffet; imanın şubelerinden biri olan **hayâ/utanma** duygusunun kaynağıdır.¹¹⁶⁰

Halvet de zinaya götüren yollardan veya kolaylaştırıcılarından olduğu için yasaklanmıştır. Bunun için İslam’da evli olmayan ve aralarında devamlı bir evlenme engeli de bulunmayan bir erkekle bir kadının nişanlı dahi olsalar, başkalarının giriş ve görüşüne açık olmayan kapalı bir mekânda baş başa kalması/halvet yasaktır. Aynı şekilde ihtilat da yasaktır. Temasta bulunmaları da yasaktır. Birbirine mahrem olmayan kadın ve erkeğin el sıkışmaları, birbirlerine sarılmaları haramdır.¹¹⁶¹

Batı seküler kültüründe mahremiyetin konusunu **dokunulmazlık** oluşturduğu için¹¹⁶² zinaya götüren yolların hiç birisi yasak olmadığı gibi İslam’da bunların yasak olması abartılı gelir ve en ağır bir şekilde eleştirilir.

Zinaya götüren bütün bu davranışlar yasak olmasına rağmen bu çeşit davranışlara İslam hukukunda dünyada verilecek bir ceza yoktur.¹¹⁶³ Bunların ihlali

¹¹⁵⁹ Zeki Duman, **Kur’an-ı Kerim’de Örtünmenin Sınırları**, İpek Yayın Dağıtım Paz. A.Ş., İstanbul 2011, s. 55-76; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubî (ö.671/1272), **el-Cami’ li ahkâmî’l-Kur’ani’l-Azim**, Kahire, ty., 10 c., C. XII, s. 229.

¹¹⁶⁰ Zekerîya Güler, “Hz. Peygamber’in Hadislerinde İffet Kavramı”, **Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi**, 2013, No: 19, (18-21).

¹¹⁶¹ Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes’ud b. Ahmed el-Hanefî el-Kâsânî (587/1191), **Bedaiü’s-sanai’ fi tertibi’ş-şerai’**, Daru’l-kitab el-arabi, 2. basım, Lübnan 1982, 7 c., C. V, s. 301; Abdullah b. Abdu’l-Muhsin b. Mansur et-Tarikî, **El-halvetu ve ahkamuhâ fi’l-fikhi’l-islamî**, Müessesetü’l-harisî li’t-tevzi’, 1997, 7 c., s. 8-17; Müsâid b. Kâsım Falih, **Ahkâmü’l-avre ve’n-nazar bi-delili’n-nassi ve’n-nazar**, Mektebetü’l-Maârif, Riyad 1993, s. 89; Recep Özdemir, “Sahih Halvetin Nikâh Akdinin Hükümlerine Etkisi”, **Adıyaman Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi**, 2017, C. I, No: 1, s. 81-104.

¹¹⁶² Huriye Martı, “Hz. Peygamber’in Hadislerinde Bir Değer Simgesi Olarak Beden ve Mahremiyeti”, s. 9-23.

¹¹⁶³ Bu dünyada cezasız olması ahirette cezasız kalacağını göstermez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) Miraç’a yükseltildiğinde, dünyada bu günahları işleyenlere verilecek cezalar o gece kendisine gösterilmişti. Ancak şu var ki Allah’ın emrine her muhalefet manevi bir günah kıvılcımı oluşturur ve dünya atmosferine yayılır ve bu günahın etkisi yaygınlaşır. Bkz. Celal Yeniçeri, **H. Muhammed**

karşısında **emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-nehyi ani'l-münker** yapılarak önüne geçilmesine çalışılır.¹¹⁶⁴ Bütün bunlar aşılar ve yine de zina suçu işlenirse bunun İslam'da en ağır cezalardan biri olan **had** cezası vardır ve bu ceza, ırzın ve neslin korunmasının önemine işaret eden en önemli delildir.¹¹⁶⁵ İslam ceza verirken **recm** cezasını insanları bu çirkin fiilden sakındırmak için vermiştir.¹¹⁶⁶ Çünkü İslam hukukunda cezalar, fertlerin ıslahı/suçluyu terbiye, kendine karşı suç işlenmiş kişiyi memnun etme ve bu suçu işlemeye kalkışacakları uyarmak yoluyla toplumun muhafazası ve düzeninin korunması için konulmuştur ve hepsi insanların menfaati içindir. Yoksa önce suç işlettirip sonra da onu amansızca cezalandırmak için değildir.¹¹⁶⁷

Günümüzde yaşanan kadın cinayetlerinin pek çoğunun, İslam'ın emrettiği mahremiyet ve şiddetle yapmaktan sakındırdığı fiilleri dikkate almamalarının neticesinde gerçekleştiği görülecektir. *Münevver Karabulut* ve *Özgecan Aslan* cinayetleri bunun bir örneğidir.

Kadınların mahremiyetin ihlal edildiği iş yerlerinde çalışmaları da bu gibi kalbinde hastalık olanları cesaretlendirmektedir. Yine günümüzde basından tanıdığımız *Şule Çet* ve *Ceren Damar* gibi kadınlar, çalıştıkları yerlerde öldürüldüler. *Emine Bulut* adlı kadın boşandığı eşi tarafından insanların gözü önünde öldürüldü. *Nevin Yıldırım* adındaki bir kadının, gayrimeşru yaşadığı bir adamın başını kopararak öldürdüğünü duyduk. Ardı arkası kesilmeyen bu olaylar mahremiyete riayet açısından ele alınıp değerlendirilse, gelecek yıllarda bu tür cinayetlerin azaldığı görülecektir. Ancak kadın-erkek ilişkilerinde Allah'ın koyduğu hükümlerin tartışma konusu yapılması ve çağa uymadığı iddiasıyla göz ardı edilmesi bunu artıracaktır.¹¹⁶⁸

Yaşadığı ve Yön Verdiği Hayat: Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007, 2. Basım, s. 494; Elmalılı, **Hak Dini**, C. 1, s. 488

¹¹⁶⁴ İkinci bölümün başında ele aldığımız üzere bunu ilk olarak yerine getirmesi gereken devlettir. Bu yüzden Osmanlı Devleti zamanında mahremiyet ihlaline karşı zamanın kadısı veya müftüsü, doğru olan davranışı yapmaları ve yanlış olanı terk etmeleri hususunda Müslümanları uyarıyordu.

¹¹⁶⁵ Nur, 24/1-3; İsrâ, 17/32; Furkan, 25/68, 69, 70; Ahzab, 33/30; Talak, 65/1; Nisa, 4/25.

¹¹⁶⁶ İbnü'l-Hümmam, **Fethu'l-Kadir**, C. V, s. 211, 278 vd.; ayrıca bkz. Ömer Menekşe, "Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm", **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi**, 2003, C. III, No: 2, (7-18).

¹¹⁶⁷ İbn Âşûr, **Makasidü's-Şeriatü'l-İslâmiyye**, s. 357-361; İbrahim Çalışkan, "İslam Hukukunda Ceza Kavramı Ve Hadd Cezaları", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1989, C. XXXI, (367-397), s. 368.

¹¹⁶⁸ Kadınlara şiddet konusunda medyada hâkim olan dile bir örnek olması açısından bkz. Kanat Atkaya, "Taşı bağlayıp köpeği salmak" 28 Şubat 2013 tarihli köşe yazısı, **Hürriyet gazetesi yazarlar**

Hadislerde zinadan korunmanın büyük ölçüde evlenmeyle mümkün olacağı belirtilmekle beraber¹¹⁶⁹ mahremiyetin tamamen görünmez bir hale geldiği günümüzde, başarısızlıkla sonuçlanan evliliklerin çoğunun sebebinin zina olduğu görülür.

Osmanlı ailesinde ve 90'lara kadar Müslüman ailesinin boşanmalar, gayrimeşru ilişkiler ve tek ebeveynli aileler gibi kırılğan vasfa sahip özelliklerle anılmaması, onların güven temelli, granit gibi sağlam aile birlikleri oluşturduklarının ispatıdır. Böyle sağlam aile kurmaları da ulemanın rehberliğinde yaşanan o devrin sosyal hayatında, hem kadınları hem de erkekleri zinaya götürecek olan mahremiyet ihlallerine fırsat verilmemesidir.

3.2.2. Ferdin Islahı Yoluyla Kadın ve Erkek İlişkilerinin Düzenlenmesi

Toplumun düzelmesi tek tek fertlerin düzelmesi ile mümkündür. Çünkü toplum fertlerden meydana gelir. Buna ilave olarak, toplumdaki her ferdin değerini, şehvetlerin hücumundan ve nefesine uymaktan korumak için dizginlemesi gerekir. Bu ise İslam hukukunda *ibadetler* dışında kalan ve günümüz laik hukukunda medenî hukuk veya özel hukuk olarak adlandırılan *ilmu'l-muamalat* yani kamu düzenini sağlamaya yarayan hükümlerin yerine getirilmesi ile mümkün olur ki eskiler bunu *es-siyase el-medeniyye* şeklinde isimlendirirler. Ayrıca Müslümanlar bütün insanların faydasına olarak yeryüzünde düzgünlük olması, anarşi olmaması için İslam nizamını muhafaza etmek ve İslam dışında kalan diğer cemaat ve toplulukların ıslahını sağlamakla vazifelidirler.¹¹⁷⁰

Muhammed Tahir b. Âşur; et-Tahrir ve't-Tenvir adlı meşhur tefsirinde Allah Teâlâ'nın Kur'an'ı insanların bütün işlerinin düzgün olması için indirdiğine dikkat çeker ve O'nun rahmetinin bir gereği olarak indirdiği Kur'an'ın muhtelif âyetlerinde

sayfası çevrimiçi bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/tasi-baglayip-kopegi-salmak-22702769> erişim: 11.10.2019.

¹¹⁶⁹ “Ey Gençler! Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlilik gözü harama bakmaktan korur. Tenasül uzvunu zinadan alıkoyar. Evlenmeye gücü yetmeyen de oruç tutsun. Çünkü orucun şehveti kıran bir gücü vardır.” Ebu Davud, **Nikâh**,1; İbn Mâce, **Nikâh**, 1.

¹¹⁷⁰ İbn Âşûr, **Et-Tahrir ve't-Tenvir**, es-Seddat et-Tunisiyye li'n-neşr, Tunus 1984, 30 c., C. I, s. 38, (çevrimiçi), <https://ia600506.us.archive.org/9/items/FP3667/thtn01.pdf> erişim: 3.09.2019; ayrıca bkz. Ahmet Raysuni, **Makasid el-makasid: el-ğâyât el-ilmiiyye ve'l-ameliyye li makasid eş-şeria, eş-şebeke el-arabiyye li'l-ebhasi ve'n-neşr**, Lübnan 2013, s. 18-19, (çevrimiçi), <https://bsr.onl/34716> erişim: 2.08.2019; ayrıca bkz. Bilal Aybakan, “Muamelât”, **DİA**, 2005, C. XXX, (318-319).

buna işaret edildiğine dair bazı âyetleri misal olarak zikreder.¹¹⁷¹ Mesela Nahl Suresinde şöyle buyrulur:

“Bu Kitap’ı da sana her şeyi açıklayan ve Müslümanlara doğruyu gösteren bir rehber, bir rahmet kaynağı ve bir müjdeleyici olarak indirdik.”¹¹⁷²

Sâd suresi 29. âyette Allah Teâlâ’nın, mübarek Kur’an-ı Kerim’i, peygamberine:

“Okuyup dinleyerek âyetleri üzerinde düşünsünler; bir şeyin mahiyetini kavrama gücüne sahip olanlar (elbâb), doğru inanca ulaşmanın, faziletli ve müspet işlerle meşgul olmanın nihai anlamda kurtuluş vesilesi olduğunu anlasınlar; böylece ümmetin durumu iyileşsin; yeryüzünde Allah’ın istediği düzenin kurulması ve korunması mümkün olsun.”¹¹⁷³ maksadıyla indirdiğini beyan etmektedir.

Buna göre Kur’ân’ın en başta gelen amacı, önce ferdi sonra cemiyeti ıslah etmek ve bir medeniyet inşa etmektir. Çünkü toplum fertlerden meydana gelir.

3.2.2.1. İtikadın Islahı

İnsanların ıslahı için ilk önce itikatlarının düzgün olması gerekir. İtikat düzgünlüğü ise hiçbir ortağı ve benzeri olmayan Yüce Allah’a inanmakla mümkündür. Allah Teâlâ böyle bir imanın keyfiyetini peygamberler yolu ile insanlara öğretmiştir. İtikadı düzgün olan kimse delilsiz hiçbir şeye inanılmaması gerektiğini bilir. Bu ise kalbi vesveselerden korur. İnsan bu şekilde Allah’a şirk koştuktan veya agnostisizm, deizm gibi kalbe gelen vesvese ve şüphelerin sebep olduğu inançsızlıklara meyiletmez. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Nuh peygamberden (a.s.) günümüze, pek çok kavmin içine düştükleri itikad bozuklukları veya inançsızlıklarından söz edilir ki neticede bunların hepsi helak olmuş, Allah’ı bırakıp da taptıkları tanrıları onlara hiçbir şey sağlamadığı gibi ziyanlarını artırmaktan başka bir işe de yaramamıştı.¹¹⁷⁴

¹¹⁷¹ İbn Âşûr, **Et-Tahrir ve’t-Tenvir**, C. I, s. 38-42.

¹¹⁷² Nahl, 16/89.

¹¹⁷³ Sâd, 38/29; İbn Âşûr, **Et-Tahrir ve’t-Tenvir**, C. I, s. 39

¹¹⁷⁴ Hûd, 11/26-101.

Birinci bölümde ifade ettiğimiz üzere Hristiyanlıktaki “asli günah” inancı, bekârlığın ve aynı zamanda ailenin kutsanması, evliliğin günah mı yoksa sevap mı olduğuna dair net bir inancın olmaması, boşanmanın yasak olması, zinanın büyük günah kabul edilmesine rağmen herhangi bir cezasının olmaması gibi hususlar, zaman içinde aile ilişkilerinin bozulmasına, kadınların ezilmesine ve hor görülmesine sebep oldu. İslamiyet’i kabul etmeyen Avrupa devletleri, özellikle kadınlarla ilgili olan bu bozuk inançlarını düzeltmeye de imkân bulamayınca ortaya çıkan düzen bozukluğunu “aydınlanma” yani tahrif edilmiş Hristiyan inancı yerine “aklı” koyarak çıkış bulacağını düşündü.

Burada “muharref Tevrat ya da muharref İncil” ifadesi önem kazanmaktadır. Çünkü Batı’nın terk ettiği Hristiyan inancı, zaten özgün bir inanç değildi. Aksine Hristiyanlık tarihinde tanınmış bir kısım şahsiyetlerin, Allah Teâlâ’nın belli bir zaman ve belli bir kavim için indirdiği Tevrat ve İncil’den geri kalan bazı bilgileri nakillerinden ibaretti. Bu muharref bilgiler Avrupa’da pek çok zulme, kan ve gözyaşı dökülmesine sebep olmuştu.

Kur’an-ı Kerim ise kıyamete kadar devam edecek son dini ve Allah’ın istediği son toplum düzenini temsil eder. Ve bu Kitap’ın Allah’tan geldiğine asla şüphe duymadan inanan, muttakiler için bir rehberdir.¹¹⁷⁵ Bu rehberlik hayatın her yönünü kaplayan bir özellik taşır ve bir kısmını yapıp bir kısmını terk veya ihmale gelmez.¹¹⁷⁶

İslamiyet’te iman; Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “Allah’tandır.” diye getirip haber verdiği şeylerin hepsini kalbiyle tasdik ve kabul etmektir. Peygamber Efendimizin “Allah’tandır.” diye haber verdiği şeyler Kur’an-ı Kerim’in âyetleri ve sureleridir. Binaenaleyh her Müslümanın, mushafların iki kapağı arasında yazılı bulunan bütün âyet ve surelerin Allah kelamı olduğuna zerre kadar şüphe etmeden bütün kalbiyle inanması icap eder. Binaenaleyh, Müslüman olmak için sadece Allah’a inanmak kâfi değildir. Dinden olduğu bizzarure bilinen, yani Kur’an-ı Kerim

¹¹⁷⁵ Bakara, 2/1-3.

¹¹⁷⁶ Bakara, 2/85-86. Burada Yahudiler, kendilerine indirilen hükümlerin bir kısmını uygulayıp diğer bazılarını yerine getirmediikleri ve bu gibi yorumları sebebiyle Tevrat’ı tahrif ettikleri anlatılarak kınanmakta ve bu tutumları yüzünden Yahudilerin dünyada perişan olacakları, ahirette de azap görecekları haber verilmektedir. Bkz. çevrimiçi: <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/92/85-ayet-tefsiri> erişim: 3.09.2019.

ve Hz. Peygamber vasıtasıyla bize bildirilen neler varsa, hepsini kabul ve tasdik etmek, Müslüman olmak için zaruridir.¹¹⁷⁷

3.2.2.1.1. İtikat ve Ahlak İlişkisi

İslâm inancı, amelî ve ahlaki bir imandır. Bunun amacı, ahlaklı ve temiz bireylerden kurulu temiz bir toplum yaratmaktır. İman etmiş biri, işlediği salih amellerle İslam'ın insanlara hayat veren nimetlerinden yararlanabilir.¹¹⁷⁸

Allah Teâlâ, insanlardan ahlaklarını Kur'an-ı Kerim'de yer alan emir ve nehiylere göre düzenlemeleri gerektiğini beyan eder ve son peygamber olan Hz. Muhammed Mustafa'ya şöyle hitap eder:

“Sen elbette üstün bir ahlâka sahıpsin.”¹¹⁷⁹

Hz. Peygamber'in sahip olduğu ahlakın, Kur'an ahlâkı olduğunu Ayşe validemiz kendisine sorulan bir soru münasebetiyle belirtmiş ve Hz. Peygamber (s.a.s.) de kendisinin güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiğini ifade buyurmuşlardır.¹¹⁸⁰

Allah Rasulü (s.a.v.)'den rivayet edilen bir başka hadiste Kur'an'daki şer'i hükümlerin yüklediği görev ve sorumlulukları yerine getirmenin kişiyi güzel ahlaka yani söz, fiil ve niyetlerin övülenlerine, güzel görünenlerine iletceği haber verilir:

“Bu Kur'an Allah'ın me'dubesidir. (Allah'ın ziyafet sofrasıdır.) İstifade edebildiğiniz kadar bu ziyafetten faydalanın (yiyebildiğiniz kadar yiyin). Şüphesiz ki bu Kur'an, Allah'ın ipidir, apaçık nurdur ve faydalı şifadır. Kur'an kendisine sarılananın koruyucusu kendisine uyanların kurtarıcısıdır. Kur'an'a uyan doğru yoldan sapmaz ki, kınansın. Eğrilmez ki doğrultulsun. Kur'an'ın bambaşka bir üstünlüğü vardır, kaybolmaz, çok okumakla eskimez. Onu çokça okuyunuz. Çünkü Allah, okunduğu zaman Kur'an'ın

¹¹⁷⁷ Ahmed Davudoğlu, “İman Bir Bütündür”, *İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*, 1964, No: 2, (1-12), s. 4-6.

¹¹⁷⁸ Süleyman Hayri Bolay, “İslam Medeniyete Hangi Değerleri Katabilir”, s. 241-242

¹¹⁷⁹ Kalem, 68/4.

¹¹⁸⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Portalı, Kalem suresi tefsiri, çevrimiçi bkz. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kalem-suresi/5272/1-7-ayet-tefsiri> erişim: 4.09.2019.

her harfine on ecir verir. Dikkat edin! Elif lam mim bir harftir demiyorum, fakat elif tek başına bir harftir, lam bir harf, mim bir harftir.”¹¹⁸¹

Müslüman güzel ahlaklı olmak zorundadır. Hem niyetinde hem sözlerinde hem de davranışlarında bunu göstermelidir.

Salih amel işlemenin kişilere aile huzuru sağladığına dair hadisler mevcuttur. Bunlardan birinde Allah Rasulü (s.a.v.), ashabına, namazların bazılarını evlerinde eda etmelerini tavsiye etmiş ve “Şüphesiz ki Allah, evinde kıldığı namaz sebebiyle bir hayır yaratır.” buyurmuştur. Bu hayır, orada kılınan namaz ve okunan Kur’an sebebiyle meleklerin bu evi ziyaret etmesi, şeytanların oradan kovulması, Allah Teâlâ’nın orayı bereketli kılması, böylece evde yaşayanların kendilerini huzurlu ve mutlu hissetmeleri şeklinde anlaşılmalıdır ki bunun sebebi, namaz ile ortaya çıkacağı haber verilen ahlak güzelliğidir. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), içinde Allah’ın adının anıldığı ev ile anılmayan evin arasında **diri** ile **ölü** kadar büyük bir fark olduğunu haber vererek, konunun önemine işaret etmiştir.¹¹⁸²

İslam inancının gereği olarak salih amel ile ahlakını güzelleştiren insanlardan teşekkül eden toplumlarda huzur olur. Çünkü Allah’a inanan insan, aynı zamanda ahirete de inandığı için hayatına ona göre çekidüzen verir. İnsanlarla iyi geçinir, daima iyilik yapar, kötülük yapmaz. Onun elinden ve dilinden hiç kimse zarar görmez. Sever, sevilir. Yetimi, yoksulu, dulu korur, gözetir. Fakirin, âcizin, yoksulun yardımına koşar. Dolayısıyla inananlardan meydana gelen toplumda birlik, beraberlik, dayanışma, yardımlaşma ve huzur olur. Şayet bu günkü çok sayıda İslam devleti veya çoğunluğunu inananların teşkil ettiği toplumlarda çeşitli olumsuzluklar, meşru olmayan davranışlar ve dolayısıyla huzursuzluk ve ıstırap varsa, bütün bunlar **iman zayıflığının** sebep olduğu İslam’ın tam manasıyla yaşanmamasındandır. O halde imanı kemale ulaştırmanın önemi ve lüzumu açık bir şekilde ortadadır.

3.2.2.1.2. *İtikadın Hayata yansması*

İslam dini, sadece bir iman meselesi olmayıp, iman ve amellerin toplamıdır. Müslüman iman ettiği için amel edecektir. Müslümanın imanı sadece bir vicdan işi

¹¹⁸¹Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed Hâkim en-Nisâbü'rî (405/1014), **el-Müstedrek ale's-sahihayn**, Daru'l-bâz, Mekke, ty., 4 c., C. I, s. 555

¹¹⁸²Müslim, Müsâfirîn, 210-211; ayrıca bkz. Riyazu's-sâlihîn, Hadis no: 1437.

de değildir. İman, kişiyi salih amel işlemeye sevk ediyorsa **doğru/gerçek** imandır. Çünkü iman ile amel farklı olmakla beraber aralarındaki ilişki, et ile tırnak gibi çok yakın bir ilişkidir. İman asıldır; amel ise imanın gereğidir. Bakara Suresi 27. âyette geçen ve kâfirlerin “Allah’ın birleşmesini emrettiği şeyi keserler.” cümlesinde; Allah’ın kendilerine “**fasık**” sıfatıyla hitap ettiği bu kişilerin; kendilerine yapmasını emrettiği güzel amelleri işlemedikleri ve dünya-ahiret kurtuluşlarına vesile olacak emirlerin tersine hareket ettiklerine dikkat çekilmiştir. İman ve amel beraberliği hakkında akli ve nakli deliller bulunmaktadır.¹¹⁸³

Allah Rasulü’nün (s.a.v.) Müslümanların dikkatini çektiği ve sakınmalarını tembihlediği “dünyaya bağlılık ve çok kazanma hırsı”nın günümüzde Müslümanların imanlarında ve İslam’ın emirlerine bağlanışta zaaf meydana getirmesi sonucunda, Allah’a bağlılığındaki samimiyetin yerini sahteliğe bıraktığı görülmektedir. Bu sahtelik, dünya şartlarının değişmesi ve Müslümanların dünyaya olan bağlılığı arttıkça, İslam’ın değerlerini terk etme veya küçümseme ortaya çıkmış, salih ameller küçümsenmiş ve bu da Müslümanlara olan itimadı sarsmıştır.¹¹⁸⁴

Müslümanı harekete geçiren şey imanıdır. Ancak 17. Yüzyıldan sonra Müslümanların dini emirlere karşı hassasiyetin azalmaya başlaması, dine olan aşk ve şevklerinin sönmesi sonucunda onları harekete geçiren bu iman kuvvetinde zayıflık ortaya çıkarmıştır. Bu da İslam ümmetinin gerilemeye başlamasına sebep olmuştur.¹¹⁸⁵

İkinci bölümde ele alındığı üzere İslam’ın emirlerine karşı hassasiyetsizliğin aile boyutunda ortaya çıkması, Müslüman hanımların örtülerinde ve kadın-erkek mahremiyet sınırlarına riayetsizlikle başlamış, sonra İslam’ın şiarından sayılan yeme-içme adabını bırakarak Batı toplumlarının adet ve geleneklerini taklitle devam etmişti. Bu ve benzeri küçük değişiklikler, ilk zamanlarda olduğu gibi sadece imanı donuklaştırmakla kalmamış, günümüzde görüldüğü gibi vahye uygun bir imanı ve

¹¹⁸³ Elmalılı, **Hak Dini**, C. I, s. 174-175 ve 245-246; Ahmet Ak, “Ebu’l-Müîn en-Nesefî’ye Göre İman-Amel İlişkisi”, **Dinî Araştırmalar**, 2006, C. VIII, No: 24, (245-252), s. 248.

¹¹⁸⁴ Süleyman Hayri Bolay, “İslam Medeniyete Hangi Değerleri Katabilir”, **Medeniyet ve Değerler: Açık Medeniyet-İstanbul Yaklaşımı**, (Editör: Recep Şentürk), İstanbul 2013, (209-252), s. 244

¹¹⁸⁵ Süleyman Hayri Bolay, “Bir Filozof Müfessir: M. Hamdi Yazır”, **Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, 4-6 Eylül 1991**, 1993, (125-139), s. 129-130; ayrıca bkz. İskilipli Mehmet Âtîf Efendi, **Frenk Mukallitliği ve Şapka**, Milli Gazete, ty., s. 10-11

amel prensiplerini de redde sürüklemiştir. Çünkü günümüzde inanılan tanrı, kâinat ve insan ile hiçbir ilişkisi olmayan, her şeye karşı ilgisiz, hiçbir şeye karışmayan bir tanrıdır. Bu ise deist ve pozitivist bir imandır.¹¹⁸⁶

3.2.2.1.3. Kur'an Kıssaları ve İbret

Kur'an'da geçmişte yaşamış olan ümmetlerden haberler vardır. Bunların amacı, onların yaptıkları iyi şeyleri ve kötü şeyleri göstererek bu yolla onların yaptığı iyilikleri artırmayı, kötülüklerden de uzaklaşmayı tavsiye eder. Sonra Kur'an her asırda muhataplara uygun gelecek şeyleri öğretir. Böylece muhatapları şeriati anlayacak ve yayacak şekle getirir.¹¹⁸⁷

Tecrübe edilmiş olanı dile getiren bu kıssaların, ahlaki olgunlaşma sürecinde büyük faydaları vardır. Çünkü bunlar zihinde daima canlı olarak tutulur ve insanın kalbindeki katılığı gidererek ahlaki olgunlaşma sürecinde etkili olurlar.¹¹⁸⁸

Tahsin Görgün, ilim ve düşünce alanında Müslümanların tekrar eskisi gibi etkili olmalarının önemli esaslarından birisinin Kur'an'ın büyük bir bölümünü meydana getiren kıssaların mahiyetlerinin keşfi ile mümkün olacağını, çünkü bundan hareketle oluşturulacak “bize has ilim anlayışları, kavrayış ve davranışın genel genel geçer usullerinin” teşkil edeceğini ifade eder.¹¹⁸⁹

Kur'an'da peygamberlerden Âdem, Nuh, İbrahim, Lût, Yakub ve Yusuf, Eyyub, Musa ve Harun, Lokman, Zekeriyya, Yahya, İsa ve son peygamber kâinatın efendisi Muhammed (s.a.v) ailesinden örnekler verilmektedir.¹¹⁹⁰ Bu kıssalarda dünya hayatındaki mücadelelerin, ahiret boyutuna kuvvetli bir işaret vardır. Misal olarak Tahrir Suresi 10., 11. ve 12. âyetler örnek verilebilir:

¹¹⁸⁶ Hüseyin Aydın, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tanrı Tasavvurunda Yaşanan Değişmeler ve Deist İman”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, C. VIII, No: 8, (1-28), s. 21

¹¹⁸⁷ İbn Âşûr, *Et-Tahrir ve't-Tenvir*, s. 41.

¹¹⁸⁸ Faruk Özdemir, “Gençliğin Ahlâkî Olgunlaşmasında Kur'an Kıssalarının Rolü”, *Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu Bildiriler*, 6-7-8 Ekim 2016, 2016, C. I, (318-340), s. 337.

¹¹⁸⁹ Tahsin Görgün, “Kur'an Kıssaları'nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine”, *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri (IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu)*, 17-18 Ocak 1998, 1998, (19-40), s. 40

¹¹⁹⁰ Fatma Çetin, *Kur'an-ı Kerim'de Peygamber Eşleri*, (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 2000; Yaşar Kurt, “Kur'an Kıssalarında Âile”, *Kur'an'ın Nüzûlünün 1400. Yılı Münasebetiyle Kur'an'da Aile Sempozyumu*, (editör: Hüseyin Yaşar), 2011, (56-67).

“Allah, inkâr edenlere Nûh’un karısı ile Lût’un karısını misal vermektedir: Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama kocalarının davasına hıyanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah’tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine, “Haydi, diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!” dendi.

Allah iman edenlere de Firavun’un karısını misal vermektedir: “O, ‘Rabbim!’ demişti, Yüce katında, cennette benim için bir ev yap; beni Firavun’dan ve yaptıklarından kurtar ve beni bu zalimler topluluğundan da selâmete çıkar!”

İmrân kızı Meryem’i de (misal vermiştir): “O iffetini çok iyi korumuştur, biz de ona ruhumuzdan üfledik; o, Rabbinin sözlerini ve kitaplarını hep tasdik etti ve o içtenlikle itaat edenlerdendi.”¹¹⁹¹

3.2.2.1.4. Müslümanın Toplumu Islah Görevi

Süleyman Hayri Bolay, değerler zinciri olmaksızın yaşaması mümkün olmayan insanın, önce medenileşmenin ve değerlerle yaşamanın şuuruna ermesi, sonra bunun yüksek imanının bir icabı olduğuna derinden inanması, iman ettiği esasların hepsinin günlük hayatta yaşanması gereğine gönülden bağlanması gerektiğini söyler. Bu şuura eren insan, **medeniyü-t-tab**, tabiatıyla medenî yani Müslüman toplumun bir üyesi olma vasfını kazanır. Çünkü İslamiyet’te iman, sadece dilde ve kalpte gizlenen bir şey değildir. Müslümanın imanı, onu günlük hayatta harekete geçmeye, önce kendisinin sonra toplumun ve hatta dünyanın iyiye gidişini teminat altına almakla yükümlü kılar. Bu da **emr-i bi’l-ma’rûf ve’n-neh-yi an’il-münker** ile yapılır. İslam’ın ma’rûf ve münker kavramları, ferdî ve toplumsal ahlakının temelidir.¹¹⁹²

¹¹⁹¹ Tahrîm, 66/10, 11, 12.

¹¹⁹² Süleyman Hayri Bolay, “İslam Medeniyete Hangi Değerleri Katabilir”, s. 210.

3.2.2.1.5. İmanın İslam Şeriatını Uygulamayı Gerekli Kılması

Allah Teâlâ şeriatı kulların maslahatları için koyduğunu belirtmiştir. Kulların maslahatlarını gerçek manada sadece Allah bilir. Kulların da buldukları çözümler olmakla beraber hep eksiktir. Belli açılardan görebilir, her açıdan göremezler.¹¹⁹³

“İnsanlar arasında Allah’ın sana gösterdiğine göre hükmedesin diye hakkı içeren kitabı sana indirdik, hainlerden taraf olma!”¹¹⁹⁴

“(Rasulüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları koruyucu olarak bu kitabı hak ile indirdik. Artık aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet.”¹¹⁹⁵

Âlimler Kur’an-ı Kerim’in hacminin küçüklüğüne rağmen bütün hükümleri içine aldığını ve şeriatın böylece tamamlandığını ifade ederler.¹¹⁹⁶

3.2.2.1.6. İmanın İslam Ümmetini Yönetmeye Sevk Etmesi

Bu husus Kur’an-ı Kerim’de yer alan konuların en önemlilerindedir. Bundan maksat ümmetin huzur içinde yaşaması ve İslam nizamını koruyacak gücü elde etmesidir. Bunun için de ümmet birlik ve beraberliğe davet edilir:

“Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirine düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O’nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.”¹¹⁹⁷

3.2.2.2. Aklın Korunması

Akıl, insanı insan yapan en temel ve biricik hassasıdır. Aklın olmaması insanı anlamsız kılar. İnsana insan vasfının verilmesi; yeryüzünde Allah’a halife tayin edilmesi; göklerin, yerin ve dağların kabul etmedikleri emanetin ona tevdi edilmesi yaptıklarından sorumlu kılınması gibi insana verilen bütün yükümlülükler ondaki akıl sebebiyledir. Allah’ı akıl ile tanır, akıl ile kendini öfke ve şehvetin elinden

¹¹⁹³ Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnatî-Şatbî, **El-Muvafakat: İslami İlimler Metodolojisi** (tercüme: Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 1993, 4 c., C. I, s. 86-87.

¹¹⁹⁴ Nisa, 4/105.

¹¹⁹⁵ Mâide, 5/48.

¹¹⁹⁶ İbn Âşûr, **Et-Tahrir ve’t-Tenvir**, s. 40.

¹¹⁹⁷ Âl-i İmran, 3/103; ayrıca bkz. En’am, 6/159, Enfal, 8/46.

kurtarır. Akıl ile yeryüzündeki her şey insanın emrine girer. Akıllı olmayanın dini de, sorumluluğu da olmaz. *İmam Gazalî* (ö. 505/1111), “İnsanın hakikati akıldır; insanın diğer özellikleri yabancı ve emanettir, hepsi akla hizmetçi olarak gönderilmiştir.” der.¹¹⁹⁸

Ancak akıl, hem sınırlıdır hem de yanılma ya da yanıltılma özelliğine sahiptir. Aklın iki önemli zafiyetinden söz edilir. Bunlardan birincisi, şahsın kapıldığı bir takım evham ve hayal perdeleriyle devre dışı bırakılabilme özelliği, ikincisi idrak kapasitesinin fizikî âlemle sınırlı olmasıdır. O hâlde, aklın tam kapasite ile işletilebilmesi için mutlaka haricî ve ilâhî bir desteğe ve korumaya ihtiyacı vardır. O destek ise peygamber ve onun vasıtasıyla gelecek olan ilâhî kitaptır.¹¹⁹⁹

Recep Şentürk'ün bir makalesinde belirttiği üzere, İslam medeniyeti naklî ilimlere dayanması itibariyle bütün medeniyetlerden farklıdır. Aklî ilimler ise bütün medeniyetlerde aynıdır.¹²⁰⁰

Şâtibî'nin (ö. 790/1388) ifade ettiğine göre; İslamiyet'te şer'î meselelerde nakil ve aklın birbirini desteklemesi durumunda, nakil öne alınır; akıl ise geri alınır. İnceleme ve neticeye varma sırasında akıl ancak naklin müsaadesi ölçüsünde katkıda bulunur.¹²⁰¹

Raysunî, aklın sadece içki gibi bir takım müskiratla devre dışı kalmasından başka bir diğer önemli konuya daha dikkat çekmektedir. Buna göre Kur'an-ı Kerim'de selim akıllı bozan ve Allah'ın emirlerine karşı gelmeye sebep olan afetlere dikkat çekilmektedir.¹²⁰² Biz burada bu afetleri ve aileyi ilgilendiren yönlerine işaret edeceğiz.

¹¹⁹⁸ İmam-ı Gazalî, **Kimya-yı Saadet: Mutluluğun Formülü** (tercüme: Ali Arslan), Yeni Şafak Gazetesi, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2004, 2 c., C. I, s. 41-43.

¹¹⁹⁹ M. Zeki Duman, “Nur Suresi'nin 35. Âyetinin Tefsir ve Te'vili Bağlamında Allah'ın İnsana Dört Hidayeti: Fitri Din, Akıl, Peygamber ve Kitap”, **Usûl: İslâm Araştırmaları**, 2005, No: 3, (7-42), s. 29-30.

¹²⁰⁰ Recep Şentürk, “Medeniyetler Sosyolojisi: Neden Çok Medeniyetli Bir Dünya Düzeni İçin Yeniden İbn Haldûn?”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, 2006, No: 16, (89-122), s. 110.

¹²⁰¹ Şâtibî, **El-Muvafakat**, C. I, s. 78.

¹²⁰² Raysunî, **Makasid el-makasid**, s. 20 vd.

3.2.2.2.1. *Taklitten Tahkike*

Kur'an-ı Kerim'de ferdi gerçeği görmekten alıkoyan, aklını donduran şeylerden biri olarak körü körüne takip ve taklit gösterilmiştir. Bu davranışın, insanların doğru ve yanlış ayırt etme kabiliyetlerini yok ettiği, düşünmeksizin diğer insanlara köle yaptığı şu şekilde açıklanmıştır:

“Onlara; Allah'ın indirdiğine uyun, denildiğinde; hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız, dediler. Ya atalarının akli bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa!”¹²⁰³

Elmalılı bu âyetin tefsirinde; dini konularda, delile dayanmayan, bilgisizce veya şüphe içeren taklit yasaklanmıştır. Çünkü bu Allah'a iftira atmak anlamına gelir.¹²⁰⁴

Batıl inançları taklit edenlerin, samimi Müslümanlara zarar vermeyeceği şu şekilde ifade edilir:

“Ey iman edenler! Siz kendinizden sorumlusunuz. Siz hidayet üzere olduğunuz takdirde, dalalet yoluna sapmış olanlar size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah'adır ve yapmakta olduğunuz her şeyi o zaman Allah size bildirecektir.”¹²⁰⁵

Bu âyete göre her fert kendinden sorumludur. Mü'minler Allah'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda azimli oldukları sürece, Allah dalalet ehlinin küfür ve isyana yönelik saptırmalarına izin vermeyecektir.

Bu âyet Hak Dini Kur'an Dili tefsirinde şöyle tefsir edilir:

“... kurtuluşun başlangıcı ve hidayeti de ferdîdir. Fertler doğrulunca toplum da doğrulmuş olur. Toplumu ıslah ve tazim etmek isteyen kişiler ilk önce kendilerini düzeltmeli, iyiliği emir ve kötülükten menetmeye önce kendi şahıslarından başlamalıdır. Her fert, hak yolunu tutup kendini bizzat düzeltince, başkasına örnek olması, kurtuluş ve hidayetinin diğerlerine bulaşması nispeten kolay olur. Ferdî nefis böyle olduğu gibi, sosyal nefis de böyledir. Kendisi hasta; kurtuluş ve hidayete muhtaç olan bir toplum da

¹²⁰³ Bakara, 2/170.

¹²⁰⁴ Elmalılı, **Hak Dini**, C. I, s. 483.

¹²⁰⁵ Mâide, 5/104 ve 105.

diğer bir toplumu düzeltemez, başkalarını ıslah etmek veya onların zararlarından kendilerini korumak isteyen bir millet ilk önce kendi iç işlerini düzeltmeli ve nizama sokmalı, kendi yolunu doğrultmalıdır. Bunun için müminler de başkalarından önce kendilerini düzeltmeli ve kendi iç işlerini ıslaha dikkat etmelidirler. Bunu yaptılar mı, diğer bozuk olan bireylerin ve toplumların sapıklıklarından rahatsız ve sorumlu olmazlar. Onların zarar ve sorumlulukları sırf kendilerine ait kalır. Bundan dolayı sapıklara bakmayın da önce kendinize dikkat ediniz. Zira her kim, hangi birey veya hangi toplum olursa olsun. Sonunda hepinizin dönüş yeri ancak Allah'adır. Mümin ve kâfir, salih, fâsık, doğru ve eğri hepiniz sonuçta Allah'a gidecek, Allah'ın huzuruna varacaksınız ve O'ndan başka bir dönüş yeri bulamayacaksınız. O da, o zaman size her ne yaptınızsa hepsini haber verecek, ona göre muamele edecektir; kâr mı, zarar mı ettiniz, o zaman anlaşılacaktır. Şu halde doğru yol ancak Allah'ın yolu, Allah'ın rızası yoludur. Akıllı olan, önce ve sonra, bundan ayrılmaması gerekir. Her kim olursa olsun ölümden, ahiretten, Allah'tan kurtuluşa imkân yoktur.”¹²⁰⁶

Yukarıda ifade edildiği üzere akidesi bozuk olanın ahlak ve âdetinin düzgün olması imkânsızdır. Bunun için Müslümanlar, ahlak ve adetleri hususunda kâfirleri taklitten kesin bir şekilde menedilmişlerdir. Meşhur “Frenk Mukallitliği ve Şapka” isimli küçük risalesinde *İskilipli Âtîf Efendi* kâfirlerin âdet/gelenek ve göreneklerinin taklit edilemeyeceği hususunda İslam hukukunun çizgisini şu şekilde ifade eder:

“İslam dininde küfür ve isyan/günah işlemek yasak olduğu gibi, küfür erbabı ve isyankârların adetleri de yasaktır. Küfür ehlinin ve isyankârların yaşayış ve adetlerinde onlara benzemek, onlar gibi hareket etmek, ya küfre ya isyankârlığa, ya da her ikisine birden götürdüğü için İslâm'da yasaklanıp haram kılınmıştır.”¹²⁰⁷

Çünkü Allah Rasulü (s.a.v.): “Bir kavme benzemeye çalışanlar (özenenler), o kavimdendir.” buyurmuştur.¹²⁰⁸

Buna göre: bir millete benzemeye özenenler, benzemek istenen ortak değerde onlardandır. O ortak değer *küfür* ise küfürde, *ma'siyet* ise ma'siyette, bunların *âdeti*

¹²⁰⁶ Elmalılı, **Hak Dini**, C. III, s. 351.

¹²⁰⁷ İskilipli Âtîf Efendi, **FrenkMukallitliği ve Şapka**, s. 5

¹²⁰⁸ Ebû Dâvûd, **Libâs**, 5.

ise o adette o milletin hükmüne tabi olurlar. Buradaki kastedilen husus; “Her kim bizim bu dinimizde, ondan olmayan bir şey icat ederse ortaya çıkardığı şey reddedilir, kabul edilmez.” hadisinde belirtildiği üzere dini konulardadır.¹²⁰⁹

İbn Haldun, kılık kıyafette, yeme-içmede, selamlaşma gibi konularda başka milletlere benzemenin, sosyal varlığı tehlikeye atan hususlardan biri olarak tespit etmiş ve açıkça bunun sömürge/istila belirtisi olduğunu belirtmiştir. Yine bu değişim, Endülüs Müslümanlarının yok olmalarının en başta gelen sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir.¹²¹⁰

3.2.2.2. *Yalandan ve Zandan Sakınmak*

Kişiyi doğru düşünmekten alıkoyan bir diğer afet, bir takım zan, vesvese veya hayallerin peşine takılıp, onların doğruluğuna herhangi bir delil olmaksızın inanmaktır. Âyet-i kerimede:

“Onların çoğu sadece zanna uyuyor. Oysa zan hiçbir şekilde gerçek ve kesin bilginin yerini tutamaz. Allah yaptıklarımızı çok iyi bilmektedir!” buyrulmaktadır.¹²¹¹

Bu, iman konusunda da böyledir. Bir Müslüman kendisinin kesin şekilde Müslüman olduğunu bilip, gerektiğinde de itiraf etmekle mükelleftir. Müşrikler, Allah’ın varlığı veya Hz. Muhammed’in peygamberliği hakkında zanna ve duyduklarına göre hareket ederler. Bunun için “*Zan hiçbir şekilde hakkın yerini tutamaz.*” cümlesi, genel bir ilmî kuralı ifade etmektedir. Bu ifadeyle dolaylı olarak Kur’an yolundan gidenlerden inanç, düşünce, bilgi ve hayatlarını her türlü safsatadan, hurafeden vb. temelsiz anlayışlardan arındırarak gerçekler üzerine kurmaları istenmektedir.¹²¹²

Bir diğer âyet-i kerimede Allah Teâlâ:

¹²⁰⁹ İskilipli Âtîf Efendi, **Frenk Mukallitliği ve Şapka**, s. 4

¹²¹⁰ Faruk Beşer, “Fıkıh Açısından Avret ve Örtünme”, **İslam’da Kılık-Kıyafet ve Örtünme**, 1991, (93-122), s. 121 (113. Dipnot).

¹²¹¹ Yunus, 10/36.

¹²¹² Ömer Nasuhi Bilmen, **Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri**, C. III, s. 1389; **Kur’an Yolu Tefsiri** C. III, s. 101.

“Eğer yeryüzündekilerin çoğunluğuna uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar. Çünkü onlar sadece ‘zann’a uyarlar ve saçmalarlar.” buyurur.¹²¹³

Bu âyetin tefsirinde Elmalılı Hamdi Yazır kâfirlerle istişare ve onların fikirlerine meyletmenin tehlikelerini şu şekilde açıklamıştır:

“Eğer sen yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna itaat edecek, uyacak, onlardan hakem yapacak olursan, seni Allah’ın yolundan, şeriatından saptırırlar. Çünkü onlar hükümlerinde ilme, hak delile değil, ancak zan ve vehme tâbi olurlar. Ne inançlarında kesinlik, ne kanunlarında, ölçülerinde haklılık, ne de hükümlerinde isabet bulunur. Ve onlar başka değil, ancak kendi mızraklarıyla ölçer; kişisel, nefsânî ölçü ve tahminleriyle keyiflerine göre hüküm verir, yalan söylerler. Mesela “Allah, beşere bir şey indirmedir.” derler, Allah’a ortak ve çocuk isnat ederler, putları ve heykelleri yakınlaşma aracı sayarlar. Haklıyı haksız, haksızı haklı, çıkarırlar, helale haram, harama helal derler. Leşi helal sayarlar, deveyi ve benzerlerini haram ederler. Gerçekte yalnız Rabb’ındır ki, en çok bilen O’dur. Yolundan sapmanı bilir. Doğru yolda gidenleri en iyi bilen de O’dur.”¹²¹⁴

Batı’dan aldığımız nikâh uygulaması başta olmak üzere, günümüzde BM ve AB ile yapılan anlaşmalar neticesinde uygulamaya konan aile düzenlemelerinin bu konuda zikredilmesi uygundur. Çünkü bu anlaşmaları hazırlayan devletlerin başta inançları olmak üzere haram ve helal tanımları, Müslümanlardan çok farklıdır. Bizim dinimizde yasak olan ve en ağır cezanın verildiği zina, onlarda serbesttir. Bu yüzden onların kanunlarında “metreslik” ve “gayrimeşru çocuk” düzenlemeleri bulunduğu, ikinci bölümde işaret edilmişti.

3.2.2.2.3. Farklılıkları Fark Etmek

Farklı şeyleri ayırt etmek ve benzer şeyleri bir araya getirmek, Allah’ın bu kâinattaki sünneti olduğu gibi adaleti de bu şekilde tecelli eder. Çünkü ancak bu şekilde her hak sahibine hakkını vermek mümkün olur. Bunun için Allah Teâlâ aşağıdaki ayetlerde görüleceği üzere, farklı şeyleri ayırt etmeyen ve benzer şeyleri farklılaştıranları şiddetle uyarılmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ:

¹²¹³ En’âm, 6/116.

¹²¹⁴ Elmalılı, **Hak Dini**, C. III, s. 503.

“Riba (faiz) yiyen kimseler, şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa ancak öyle kalkarlar. Bu ceza onlara, “Alışveriş de faiz gibidir.” demeleri yüzündendir. Oysa Allah, alışverişi helal, faizi de haram kılmıştır. Bundan böyle her kim, Rabbinden kendisine gelen bir öğüt üzerine faizciliğe son verirse, geçmişte olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm de Allah’a kalmıştır. Her kim de yeniden faize dönerse işte onlar cehennem ehlidirler ve orada süresiz kalacaklardır. Allah faizi mahveder, oysa sadakaları bereketlendirir. Allah günahta ve inkârda direnen hiç kimseyi sevmez.”buyurmuştur.¹²¹⁵

Ribâ (faiz) bir muamelede, hem karşılık maksadıyla, hem de karşılıksız suretinde kendini gösteren bir yalancılık, bir çelişkidir. Böyle büyük bir cezaya çarptırılmalarının sebebi, ikisinin mahiyeti çok farklı olmasına rağmen bir mantık oyunu ile alışverişin de ribâ benzeri bir muamele hatta ribânın asıl, alışverişin ise onun bir bölümü olduğuna inanmaları ve ribâyı helal saymalarındır.¹²¹⁶

“Siz hacılara su dağıtma ve Mescid-i Haram’ı imar etme işiyle Allah’a ve ahiret gününe iman edip, Allah yolunda cihat edenlerin yaptığı işi bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah katında eşit olamazlar. Allah zalimler topluluğuna hidayet ihsan etmez. İman edip de hicret edip, mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihat edenler, Allah katında en büyük dereceye sahiptirler. İşte bunlar murada ermiş olan mutlu kullardır.”¹²¹⁷

Bu ayetin nüzûlüne sebep olan olaylardan birisinin rivayeti şöyledir: *Sahih-i Müslim*’de rivayet olunduğu üzere Numan b. Beşir demiştir ki, “Rasulullah’ın minberi yanında idim, bir adam, ben hacılara sakalık etsem de başka hiçbir amel işlesem gam yemem, dedi. Bir başkası da ben Mescid-i Haram’ı imar etsem de başka hiçbir amel işlesem kendime dert etmem, dedi. Bir diğeri de “Allah yolunda cihat etmek bu sizin söylediklerinizden daha efdaldir.” dedi. Bu bir cuma günü idi. Derken Ömer (r.a.) bunlara, susun, Rasulullah’ın minberinin dibinde böyle sesinizi yükseltmeyin. Maamafih namazı kıldıktan sonra bu ihtilaf ettiğiniz meseleyi

¹²¹⁵ Bakara, 2/275, 276.

¹²¹⁶ Elmalılı, **Hak Dini**, C. II, s. 236, 242, 244.

¹²¹⁷ Tevbe, 9/19, 20.

Rasulullah'dan sorup öğreneyim, dedi. Daha sonra Allah Rasulü'nden meseleyi sordu, Allah Teâlâ da bu âyeti inzal buyurdu.”¹²¹⁸

Yine Kalem suresi 35. âyetten itibaren, insanların aralarında eşit tuttukları ama Allah'ın eşit tutmadığı başka bir hususa; nefislerine uysa da uymasa da emirlerine uyanlarla uymayanları bir tutmayacağını, “Emrimize boyun eğenleri o günahkârlarla bir mi tutacağız?” şekilde haber vermektedir. Burada, insanların Allah'ın insanların keyfine göre hüküm indirmeyeceği, O'nun emirleri karşısında seçme hakları olmadığını, hakikati kendine uydurmak anlamına gelen “bana göre” zihniyetinin kişiyi helak edeceği beyan edilmektedir.¹²¹⁹

Muharref dinlerde -doğuda ve batıda- kimi zaman acıma duygusuyla kimi zaman aşağılama duygusuyla insanlar, kadın ve erkek, hür ve köle bakımından ayırt edilmişlerdir. Ve kadınları kimi zaman acıdıklarından kimi zaman aşağılık gördüklerinden, dini yükümlülüklerden uzaklaştırdıkları gibi kız çocuğunu babasının kölelik ya da yoksulluk korkusuyla diri diri toprağa gömmesini caiz görmüşlerdir.¹²²⁰ Allah İslam dinini gönderdiğinde bu ayrımcılığa izin vermediğini, kadınları da erkekleri de aynı emirlerle ve yasaklarla muhatap aldığını haber vermiştir.¹²²¹

Bütün insanlar; kadın-erkek yaratılış itibarıyla bir takım fiziksel farklılıkları olsa da “**insanlık**” bakımından hepsi aynıdır. Ama insanları birbirinden ayırt eden bir takım özellikleri de vardır. Yaratılış bakımından insanlar arasındaki en açık fark erkek-kadın farkıdır. İnsanların geliştirdiği ve yerleştirdiği en belirgin fark ise insanları, hür ve köle olarak ayırmalarıdır. Diğer dinlerden farklı olarak İslam; cinsiyet, sınıf, kültür, soy, ülke ayrımı yapmayarak, bütün insanlar için eşit bir din getirmiştir.¹²²²

Toplumda ahlak dışı davranışları da yasaklayan Hz. Peygamber, kadınlaşan erkeklere ve erkekleşen kadınlara da lanet etmiştir.¹²²³ İslam toplum ahlakına göre her iki insan türünün fazileti, asıl fitratlarını muhafaza etmekte olduğundan fitrat ve

¹²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, hadis no: 17995; Hadisin tercümesi için bkz.Elmalılı, **Hak Dini**, C. IV, s. 296.

¹²¹⁹ Kalem, 68/35; Elmalılı, **Hak Dini**, C. VIII, s. 281-282.

¹²²⁰ En'âm, 6/139-140.

¹²²¹ Âl-i İmran, 3/195; Ahzab, 33/35-36 ve 73; Tevbe, 9/71; Nahl, 16/97.

¹²²² İbn Âşûr, **Usulü'n-nizami'l-ictimai fi'l-İslâm**, s. 155-156.

¹²²³ Buhârî, Hudûd, 28.

tabiatlarının aksine hareket edenler de şeytan gibi Allah'ın rahmetinden uzak kalacaklardan olacaklardır. Giyim konusunda her beldenin örf ve âdeti birbirinden farklı olacağından, erkek ve kadın giyimlerinin benzemesindeki hüküm, her beldenin örf ve âdetine göre verilecektir.¹²²⁴

¹²²⁴ Zeki Duman, **Kur'an-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları**, s. 32-35.

SONUÇ

Aile ile ilgili yapılan çok sayıda akademik çalışmada, Müslüman aile yapısını horlama, onun “ataerkil/patriyarkal” özelliklere sahip olduğu iddiasıyla yapılmaktadır. Ancak kökeni Latince olan *patriyarkal* kelimesinin İslamî kaynaklarda karşılığı olan bir kelime bulunmamaktadır. Batı aile geleneğinde *patriyarkal* özellikleriyle tanınan putperest Roma ailesini tanımak önem taşımaktadır. Bu konuda İslami İlimler perspektifiyle araştırmalar yapılması uygundur.

Kur’an-ı Kerim’de sözü edilen “atalar” dinini yaşatan Roma putperest ailesi, aynı zamanda Batı anlayışına göre inanç temelli bir müessesedir. Her kabilenin bir dini temsil ettiği büyük aileler şeklinde yaşayan Romalılar, *patriyarka* adı verilen ve geçmiş atalardan itibaren egemenliğin babadan oğula nakledildiği bir yönetim şekli geliştirmiştir. Günümüzde İslam toplumlarına atfedilen kadınların evlere kapatılması, erkek çocuk dünyaya getirdiğinde itibar görmesi, erkek çocuklara kız çocuklarından daha çok önem verilmesi gibi sosyal pratikler, Batı ailesinin temellerini oluşturan putperest Roma geleneğinin görüntüleridir. Onlar bu konularda cahiliye Araplarında görülen taassuptan daha ileridirler.

Bu *patriyarka* sisteminde evlenmemek dinsizlik kabul edildiği için bir şekilde evlenemeyen kızlar toplum tarafından değersizleştirilmiş, hatta fahişelerle aynı seviyede görülmüşlerdir. Romalılar, günümüz Batı dünyasında olduğu gibi İslam’daki teaddüd-i zevcâta karşı olmakla beraber metres/zina ilişkisine karşı değillerdir. Roma putperest dini geleneğinde bulunan erkeklerin kadınlardan üstün olduğu inancı Hristiyanlıkla da devam etmiş; hatta bu, kadınlara baskı aracı olarak kullanılmıştır.

Putperest Roma ailesinde olduğu gibi Hristiyan aile anlayışında da aile, dinin en küçük birimi olan bir “kurum” mahiyetindedir. *Code Civil* seküler düzenlemesinde ise aile yine bir “kurum” olarak, kilisenin denetiminden kurtarılarak devlet denetimine geçmiştir. Ama gerek putperest Roma ve gerekse Hristiyan aile

kabullerinde olduğu gibi kocanın aile hâkimiyeti devam ettirilmiştir. Zira evliliğin devamı müddetince koca bütün malların sahibidir, aynı zamanda aile şerefini korumakla görevlidir ve karının kaderi kocanın elindedir. Bu kanunda kadınların da kocalarını boşamaları mümkün değildir.

Bu zeminde Batı ailesi yozlaşmış, feminizm/kadıncılık politikaları ortaya çıkmıştır. Zina ve sapık ilişkiler, aile kapsamına alınarak meşrulaştırılmıştır. Kadınlar, kadın-erkek eşitliği ve kadın hakları söylemleri ile akademik çalışmaların gündemine alınmıştır. Günümüzde feminizm, toplumsal cinsiyet eşitliği teorisi başlığı altındaki çalışmalarla sadece kadınları değil, bütün dünyayı değiştirmeyi hedefleyen politikaların konusu haline gelmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de bildirildiğine göre insan kendi hayatına ya vahye göre ya da arzu ve heveslerine göre yön verir. Bu ikisi arasında belirleyici olan husus "ahiret inancı"dır. Bu yüzden İslam'da bütün hükümlere kaynaklık eden kavramlar vahye dayanır ve ahiret inancına riayet edecek şekilde düzenlenmiştir.

Allah, insanlara rehberlik yapacak son dinin İslam olduğunu bildirmiş, buna tabi olan Müslümanları ise dengeli, uyumlu, hayırlı bir ümmet kılmıştır.

Hz. Peygamber'i (s.a.v.) güzel ahlâkı tamamlamak için göndermiş, onun ümmetini de bu ahlaki seviyeye yaşayarak ulaşmak ve insanlığa öğretmek için görevlendirmiştir. Ayrıca Müslümanlardan da bu şerefli görevin sorumluluğunun bilincinde olmalarını ve öncekilerin düştükleri hatalara düşmemelerini istemiştir. Aksi halde insan tabiatı bozulur, insan tabiatı bozulunca da toplum bozulur.

Allah'ın yarattığı temiz fitrattan sapmanın ve insanın yozlaşmasının işareti olan zina, İslam'daki manevi temele dayalı kardeşlik bağının oluşmasını engeller. Bu yüzden İslam hukukunda nesli bozmak anlamına gelen zinaya en ağır cezalar öngörülmüştür. Diğer taraftan bu yolla dünyaya gelen çocuklar, sahipsiz, korumasız, her türlü suiistimale açıktır. Böyle çocukların sayısının artması, maddi ve manevi pek çok yaralar açacağı için toplumu temelden sarsar.

İslam'da iffet ve mahremiyet kavramları ile ifade edilen davranışlar, zinanın önünü kesmeyi amaçlayan davranışlardır. Bunların en çok öne çıkanları, harama bakmamak ve haram bakışlara sebep olmamak için İslam'ın emrettiği tesettüre ve

mahremiyete riayet etmek, meskenleri tecavüzden ve her türlü edepsizlikten korumak amaçlanmaktadır. Kadınların bu konuda başarısı, erkeklerin iffetli olmalarına bağlıdır. Toplumdaki yozlaşma ve bozulma kadınlardan önce, etkileri daha fazla olan erkeklerin kusur ve hatalarındandır.

Bu yüzden aile hayatını ve sosyal düzeni sağlamak için, mahremiyet kavramı, helal ve haramlara riayet, emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-nehyi ani'l-münker görevi, erkeğin kavvam olması, kadının kocasına itaat etmesi, boşanma ve buna bağlı hükümlerin tamamı bir bütün olarak muhafaza edildiği takdirde fayda verecektir. Yoksa bunların biri veya birkaçının değişmesi ya da ortadan kalkması, İslam'ın hedeflediği aile ve toplum nizamının yozlaşması anlamına gelecektir.

İslam'da karı-koca ilişkileri ve aile tamamen mahremiyet çerçevesinde özel alan olarak kabul edilir. Günümüzde ailenin kamuya açılması, onun bu mahremiyetini ortadan kaldırdığı gibi, sorunlarını da kendi kendine çözme kabiliyetinden uzaklaştırmıştır.

Aile, devlet idaresinde olduğu gibi kanun zoruyla değil, manevi bağlarla, terbiye ve güzel ahlak ile idare edilmeye müsaittir. Aile içi ilişkilerin Allah'ın murakabe ve denetimi altında olduğu bildirilmiştir. Kadın veya erkek Müslüman bir şahsın aile hayatı, onların "takva" şuurunun bir göstergesidir. Bu yüzden aile içinde yapılacak haksızlıklara karşı hesap vermek ahirete bırakılmıştır ki, bu Müslüman karı ve kocayı korumak, kollamak ve korkutmak için yeterlidir.

İnsanın sığınağı kendi evidir. Aile hayatı sevgi, şefkat, hoşgörü, cömertlik ve affetme gibi üstün ahlak sayılan davranışlarla yürütülmelidir. İslam, aile hayatında erkekten "kavvam", kadından "saliha" olmasını ister. Kavvam erkek, genel olarak ailenin bütün mali yükümlülükleri yerine getirmekle beraber, sevgi ve saygı çerçevesinde düzeni sağlar. Saliha kadın, Allah'a, O'nun Peygamberine ve aile reisi olan kocasına itaat eder.

İslam'da ailede huzursuzluk "nüşûz" kelimesiyle ifade edilir ve bu, bazen kadının bazen de erkeğin görevlerini yerine getirmemesi anlamına gelir. Bu durumda yapılacaklar İslam hukukunda belirtilmiştir.

“Namus cinayeti” ifadesiyle meşhur olan bazı uygulamaların İslam’ın herhangi bir hükmü ile kesinlikle alakası yoktur. Çünkü İslam’daki hiçbir “hadd” cezası fertlere bırakılmamıştır. Buna kendinden başka hiçbir şahidi olmadığı halde karısını zina ile suçlayan koca da dâhildir.

Asrımızda milletlerarası savaşlar sadece silahlarla yapılmaz. Düşman vasilik yapmak, kentleştirmek ve medenileştirmek adına birtakım -gizli ve açık- sözleşmelerle ülkeleri ve halkları sömürür. Günümüzde dünyaya yön vermeyi hedefleyen uluslararası kuruluşlar, başta Türkiye olmak üzere Müslüman ülkelerin politikalarını adalet, güvenlik, ekonomik kalkınma ve eşitlik gibi söylemlerle etkisi altına almaktadır.

Türk-İslam ailesi, 1926 yılında Medenî Kanun’un kabul edilmesiyle beraber, Batı kültür dünyasının düşünce sistemiyle karşı karşıya gelmiştir. 1970’li yıllardan itibaren Batı’daki kadın politikaları BM eliyle belirlenmeye başlayınca, “kadın” konusu da küreselleş(tir)me çalışmalarının bir bölümü haline getirilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalar, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW) sözleşmesi ile zirveye ulaşmıştır. Bu sözleşme ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği söylemi devletlerin gündemine sokulmuştur. Türkiye, 2001 yılından itibaren Türk Medenî Kanunu’nu, feminizme/kadıncılık politikalarına uygun hale getirmiştir.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları 2012 yılında imzalanan Avrupa Konseyi’nin CEDAW’a dayandırarak hazırladığı İstanbul Sözleşmesi ile uygulanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Türk-İslam ailesi “cinsellik siyaseti” çalışmalarının baş hedefi haline gelmiştir. Çünkü meşru ilişkiler ile gayrimeşru ilişkiler kanunlar önünde eşitlenmiş ve devlet korumasına alınmıştır. Bütün bu değişiklikler kadın-erkek eşitliği, kadınları şiddetten koruma, kadınların ötekileştirilmemesi ve güçlü kadın gibi söylemlerle yürütülmüştür.

Batı ile İslam her noktada, histe ve ahlakta birbirlerinin tümünden karşıtıdır. Geçmişte Batıcıların anladığı anlamda Batılılaşma fikrinin İslam’ın bütün prensiplerinden vazgeçmek demek olduğu gayet net anlaşılmıştır. Ancak günümüzde postmodern durum olarak ifade edilen yeni hayat anlayışı Kureyş suresinde, müşriklerin “bir gün senin ilahına bir gün de bizim ilahlarımıza tapalım; böylece

ortada bir yerlerde buluşur, anlaşırız” şeklindeki taleplerini hatırlatmaktadır. Şöyle ki modern durum İslam’ın hiçbir görüntüsüne tahammül edemezken postmodern durum tahrif edilmiş haliyle buna izin vermektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği teorisi ile oluşturulmaya çalışılan kadın ve erkek kimliği, seküler bir kimlik olduğu için Müslüman kadın ve erkek kimliği ile çatışmaktadır. Ailenin sosyolojik araştırmalara konu edilmesi daha ziyade karı veya koca ya da erkeklik veya kadınlık olgusunu sorun haline getirmek ile mümkün olmaktadır. Özellikle “hayat hikâyesi” adı verilen, hangi ölçüye göre belirlendiği meçhul, sınırlı sayıda kadın ve erkeğe ait düşüncelerin derlendiği anket çalışmaları yoluyla, erkek ve kadın kimlikleri sorgulanmakta; bu sayede aileyi sürekli tartışma konusu yapmanın yolu açılmaktadır. Böylece bu bilgiler üzerinden politikalar belirlenmekte, lobiler oluşturulmakta, bu yolla kanun düzenlemeleri yapılması amaçlanmaktadır. Bu da küreselleş(tir)me politikalarına uygun zemin hazırlamaktadır.

Her sistemin kendine özgü bir dili ve en önemli temel kurum ve kurallarını anlatmakta kullandığı kilit terimleri vardır. Bu sistemleri inceleyenlerin, bunların niteliklerini kavrayabilmeleri için bu terimleri bilmesi, kullandıkları çerçeve içinde yaşayanlar için bunların ne anlam taşıdıklarını kavraması gerekir. Bu sistemlerdeki terimlerin ifade ettiği anlamların ve tanımladıkları kurum ya da kuralların, sistemlerin tesis edildiği dönemlere denk gelen bir karşılığı vardır. Fakat toplumsal değişme süreçlerinde bu karşılıklık bozulur.

Günümüzde Müslümanların içinde oldukları durum, bütün temel parçaları değiştirildikten ve artık orijinal hiçbir parçası kalmamasına rağmen yine “Thezeusz’un gemisi” olarak adlandırılmaya devam edilen efsanevî gemiyi hatırlatmaktadır. Çünkü Tanzimat’tan bu yana başta Aile Hukuku olmak üzere Müslümanların hayatlarını düzenleyen bütün kurallar, seküler sisteme aittir. Böyle olduğu halde hâlâ “Müslüman ailesi” olarak anılmaya devam etmektedir.

Bugün yaşananlar peygamberleriyle aralarında uzun zaman geçince iman şuuruyla hareket etme duyguları zayıfladığı için ölümü unutan ve ardı arkası kesilmeyen arzular peşine düşerek kalpleri katılaştıran Ehl-i Kitap’ın durumunu

hatırlatmaktadır. Hâlbuki Müslümanlara gereken o iman neşesi ve heyecanını korumaktır. Bu ise iman ile salih amel ilişkisini sağlam tutmak ve akl-ı selimi korumakla mümkün olur.

KAYNAKÇA

1. TEMEL KAYNAKLAR

KUR'ÂN-I KERİM

Ali el-Kari, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed. (2006). *Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler* (tahkik: Abdülfettah Ebu Gudde, tercüme: Halil İbrahim Kutlay), İnkılab Yayınları.

Bilmen, Ömer Nasuhi, (t. y.). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Basım Yayınevi, 8 c.

Bilmen, Ömer Nasuhi. (t. y.). *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Yayınevi.

El-mu'cemu'l-vasît. (t. y.). (düzenleme: İbrahim Enîs vd.), Dâru'l-fikr, 2 c.

Gazalî, Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed. (2004). *Kimya-yı Saadet: Mutluluğun Formülü* (tercüme: Ali Arslan), Yeni Şafak Gazetesi, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2 c.

Gümüş, Sadreddin vd., (2003). *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003, 5 c.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi' Muhammed. (t. y.). *El-Müstedrek ale's-sahihayn*, Daru'l-bâz, Mekke, 4 c.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed Tahir et-Tunisî. (1984). *Et-Tahrir ve't-Tenvir*, es-Seddad et-Tunisiyye li'n-neşr, Tunus, 30 c.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed Tahir et-Tunisî. (2001). *Usulü'n-nizami'l-ictimai fî'l-İslâm*, Dâru'n-Nefâis, Amman.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed Tahir et-Tunisî. (2010). *Makasidü's-şeriatil-İslâmiyye*, Dâru'l-kitabi'l-Mısırî, -Lübnan., 2010.

İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. (1981). *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, Dâru'l-fikr, 4 c.

İbnü'l-Hümmam, Kemalüddin. (1977). *Fethu'l-Kadir*, Daru'l-fikr, 3.b., 10 c.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. (1982). *Bedaiü's-sanai' fi tertibi's-şerai'*, Dâru'l-kitabi'l-arabi, Beyrut, 7 c.

Kutup, Seyyid., (1982). *Fi Zilali'l-Kur'an*, Dâru's-şurûk, 10.b., 6 c.

- Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevi.** (1997). *Riyazü's-Salihin Peygamberimizden Hayat Ölçüleri* (tercüme ve şerh: Yaşar Kandemir, İsmail L. Çakan, Raşit Küçük), Erkam Yayınları, İstanbul.
- Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât fî Garîbî'l-Kur'ân.** (t. y.). (tahkik: Safvan Adnan ed-Dâvûdî), Dâru'l-kalem, Beyrut.
- Sarı, Mevlüt.**, (1982). Arapça-Türkçe Lügat, Bahar Yayınları.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, el-Mebcut.**, (1982-83/1403). *El-Mebcut*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 10 c.
- Suyuti, Ebu'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr.** (t. y.). ed-Dürrü'l-mensur fi't-tefsiri bi'l-me'sur, Beyrut, 8 c.
- Şatıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnatî.** (1993). *El-Muvafakat: İslami İlimler Metodolojisi* (tercüme: Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul, 4 c.
- Şatıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnatî.** (1997/1417). *El-Muvafakat fî usulî'l-ahkâm*, Daru'l-fıkr, 4 c.
- Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid.** (1984). Câmîü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 30 c.
- Tahhan, Mustafa Muhammed.** (1996). *Müslüman Gençliğin El Kitabı* (tercüme: Halil İbrahim Kutlay), Risale yayınları.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi.** (2017/1438). *Eel-Câmîü'l-kebir Sünenü't-Tirmizî* (i'tena bihi Takiyyüddin en-Nedvi), Ervika li'd-Dirasat ve'n-Neşr; Muzafferfur: Merkezi eş-Şeyh Ebü'l-Hasan en-Nedvi, Amman.
- Yazır, Elmalılı Hamdi.** (t. y.). *Hak Dini Kur'an Dili* (sadeleştirenler: İsmail Karaçam vd.), Azim Dağıtım, Zehraveyn, 10 c.
- Zebidi, Ahmed b. Ahmed.**, (1985). *Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi*, (Mütercim ve Şarih: Kamil Miras), DİB Yayınları, Ankara, 10 c.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman** (1987). *el-Kebâir: Kitâbü'l-kebâir ve tebyinü'l-meharim* (tahkik: Muhyiddin Müstu), Dâru İbn Kesir, Beyrut, 3.b.
- Zuhaylî, Vehbe.** (1991/1411). *Et-tefsirü'l-münir fî'l-akideti ve's-şeriatı ve'l-menhec*, Dâru'l-Fikri'l-Muasır/Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 30 c.
- Zuhaylî, Vehbe.** (1995). *Fert Ve Topluma Kur'an'ın Mesajı* (tercüme: Halil İbrahim Kutlay), Risale yayınları.

2. KİTAPLAR

- Acar, Mustafa & Demir, Ömer.** (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Adres Yayınları.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali & Köker, Levent.** (2017). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitabevi, 8. b.
- Ahmet Mithat Efendi.** (2014). *Felatun Bey ile Rakım Efendi* (haz. Ahmet Aydemir), Dergâh Yayınları.
- Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet.** (1998). *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu*, Ankara.
- Akbar, S. Ahmed.** (1995). *Postmodernizm Ve İslam* (tercüme: Osman Ç. Deniztekin), Cep Kitapları, 1. b.
- Akın, Haydar.** (2001). *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Alathı, Alev.** (2010). *Batıya Yön Veren Metinler*, Melisa Matbaacılık.
- Aliye, Fatma.** (1996). *Muhadarat* (editör: H. Emel Aşa), Enderun Kitabevi.
- Aliye, Fatma.** (2002). *Hayattan sahneler* (Levayih-i hayat) (tercüme: Tülay Gençtürk Demircioğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Aliye, Fatma.** (2009). *İslam Hanımları/Nisvan İslam* (sadeleştirenler: Ayhan ve Âmine Pekin), İnkılâb Basım Yayım.
- Aliye, Fatma.** (2009). *İslam Kadınları* (sadeleştirenler: Ayhan ve Âmine Pekin), İnkilab Yayınları.
- Aliye, Fatma.** (2012). *Refet* (editör: Şahika Karaca), Kesit Yayınları, İstanbul.
- Aliye, Fatma.** (2012). *Udi* (editör: Şahika Karaca), Kesit Yayınları, İstanbul.
- Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları 2011.** (2011). (Yayına hazırlayanlar: Esen Özdemir, Sevi Bayraktar), Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Ariès P. & Duby G.** (2002). *Özel Hayatın Tarihi 1, Roma İmparatorluğu'ndan 1000 Yılına* (çeviren: Turhan İlgaz), İstanbul.
- Arslan, Ahmet Turan.** (1999). *Son Devir Osmanlı Alimlerinden Mehmed Zihni Efendi: Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV).
- Ayiter, Kudret.** (1958). *Klasik Roma Hukukunda "Dos"un Tesisi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Ayiter, Kudret.** (1963). *Roma Hukuku Dersleri Aile Hukuku*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. b.
- Barrow, Reginald H.** (1965). *Romalılar* (tercüme: Ender Gürol), İz Yayıncılık, 2. b.

- Basık, Celalettin.** (2013). *Hiç Bizans Olmadı: Romulus'tan Fatih'e Roma Devleti I*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?.** (2014). (Düzenleyen: Heinrich Böll Stiftung Derneği), Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul.
- Batı'ya Yön Veren Metinler: Kökler/Ortaçağlar (-1350).** (2010). (derleyen: Alev Alatlı; tercüme: Kapadokya MYO çeviri ve Redaksiyon Heyeti), Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, Jean.** (2010). *Tüketim Toplumu: Söylenceleri Yapıları* (tercüme: Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt.** (2010). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları* (tercüme: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları.
- Baykara, Tuncer.** (1992). *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı*, Akademi Kitabevi.
- Bebel, August.** (1980). *Kadın ve Sosyalizm* (tercüme: Sabiha Zekeriya Sertel), Toplum Yayınevi, Ankara.
- Berkes, Niyazi.** (1942). *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Neşriyatı.
- Berkes, Niyazi.** (2002). *Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Kaynak Yayınları, 2. b.
- Berkes, Niyazi.** (2007). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (editör: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, Niyazi.** (t. y.). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul.
- Birdal, Mehmet Sinan.** (2017). *Kutsal Roma İmparatorluğu ve Osmanlı: küresel emperyal iktidardan mutlakiyetçi devletlere* (tercüme: Barış Özkul), İletişim Yayınları.
- Blaut, J. M.** (2012). *Sömürgeciliğin Dünya Modeli Coğrafi Yayılmacılık ve Avrupa-Merkezci Tarih* (tercüme: Serbun Behçet), Dergâh Yayınları.
- Borak Boratay, Hale & Okman Fişek, Güler & Eslen Ziya, Hande.** (2018). *Erkekliğin Türkiye Halleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. b.
- Braidotti, Rosi.** (2014). *İnsan Sonrası* (tercüme: Öznur Karakaş), Kolektif Kitap.
- Butler, Judith.** (2008). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (tercüme: Başak Ertür), Metis Yayınları.
- Butler, Judith.** (2015). *Savaş Tertipleri* (tercüme: Şeyda Öztürk), Yapı Kredi Yayınları.
- Canatan, Kadir & Yıldırım, Ergün.** (2011). *Aile Sosyolojisi*, Açılım Kitap.

- Cebesoy, Ali Fuat.** (2001). *Bilinmeyen Hatıralar* (hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul.
- Cündioğlu, Düccane.** (1998). *Başörtü Risalesi*, Kitabevi Yayınları, 2. b.
- Çakır, Serpil.** (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları.
- Çalışır, Duygu.** (2011). *Cinsel Eğitim Çocukluktan Ergenliğe*, Profil Yayınları, İstanbul.
- Çayır, Kübra.** (2014). *UN WOMEN CEDAW Kadınlara Karşı Her Türli Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme İnceleme Raporu*, Aile Akademisi Derneği.
- Çeker, Orhan.** (t. y.). *Aile Hukuku Kararnamesi*, Ebru Yayınları.
- Çelebican, Özcan Karadeniz.** (1976). *Iustianus Zamanına Kadar Roma'da İş İlişkileri*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Çelebican, Özcan Karadeniz.** (1986). *Roma Hukuku: Tarihi Giriş – Kaynaklar - Genel Kavramlar - Şahsın Hukuku - Hakların Korunması*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Çiçek, Dursun.** (1997). *Postmodernliğin İslamcılar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği*, Rey Yayınları.
- Çocuğunu Yalnız Büyütenler: Bilgi-Tavsiyeler.** (2013). VAMV Verband alleinerziehender Mütter und Vater Bundesverband e. V.
- Davudoğlu, Ahmed.** (1980). *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 4. b.
- Dawson, Christopher.** (1976). *Batı'nın Oluşumu* (tercüme: Dinç Tayanç), Dergâh Yayınları.
- De Tocqueville, Alexis.** (1995). *Eski Rejim ve Devrim* (tercüme: Turhan Ilgaz), Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Demircioğlu, Halil.** (1987). *Roma Tarihi: Cumhuriyet: I. Kısım: Menşe'lerden Akdeniz Havzasında hâkimiyet kurulmasına kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. b.
- Demircioğlu, Halil.** (2011). *Roma Tarihi: I. Cilt Cumhuriyet*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Demirel, Serdar.** (2010). *Din Algımız: Farklı Perspektiflerden Düşülmüş Notlar*, Pınar Yayınları.
- Demirel, Serdar.** (2016). *Postmodern Çağda Müslüman Bilincin İnşası*, Rihle Kitap, 2 c.

- Devellioğlu, Ferit.** (1980). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûğat*, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası.
- Di Marzo, Salvatore.** (1954). *Roma Hukuku* (tercüme: Ziya Umur), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Diler, Tamer.** (2007). *Augustus Çağında Cinsel Suçlar ve Lex Iulia De Adulteriis Coercendis*, Homer Kitabevi.
- Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu 27-29 Mart 2015.** (2016). (Editör: Yavuz Ünal vd.), Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Dini ve toplumsal boyutlarıyla Cinsiyet II Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı 26-27 Mayıs 2012.** (2012). (Editör: İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz), Ensar Yayınları, İstanbul.
- Doğu Avrupa Devrimleri: totaliter toplumlardan sivil toplumlara.** (1995). (Editör: Ömer Çendeoğlu, tercüme: Tarık Demirkan), Yapı Kredi Yayınları.
- Duben, Alan & Behar, Cem.** (1996). *İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Duben, Alan.** (2002). *Kent Aile Toplum* (tercüme: Leyla Şimşek), İletişim Yayınları.
- Duman, Zeki.** (2011). *Kur'an-ı Kerim 'de Örtünmenin Sınırları*, İpek Yayın Dağıtım Paz. A.Ő., İstanbul.
- Ebu Zehre, Muhammed.** (1978). *Hristiyanlık üzerine Konferanslar* (tercüme: Akif Nuri), Fikir Yayınları, İstanbul.
- Engels, Friedrich.** (2017). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (tercüme: Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara.
- Erbaş, Ali.** (1998). *Hristiyan Ayinleri: Sakramentler*, Nun Yayıncılık.
- Erbaş, Ali.** (2004). *Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, İnsan Yayınları.
- Erkal, Mustafa E.** (1999). *Sosyoloji (Toplumbilim)*, Der Yayınları, İstanbul, 10. b.
- Erkek Millet Asker Millet Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler.** (2013). (derleyen: Nurseli Yeşim Sünbuloğlu), İletişim Yayınları.
- Ertop, Kıvanç& Yetkin, Çetin.** (1985). *Siyasal Düşünceler Tarihi 1*, Say Yayınları, İstanbul.
- Eskridge Jr., William N.** (1993). *A History of Same Sex Marriage*, Yale Law School, Faculty Scholarship Series.
- Falih, Müsaid b. Kâsım.** (1993). *Ahkâmü'l-avre ve'n-nazar bi-delili'n-nassi ve'n-nazar*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad.

- Falk, Richard.** (2005). *Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri* (tercüme: Ali Çaksu), Küre Yayınları.
- Featherstone, Mike.** (2005). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (tercüme: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, 2. b.
- Felix, Thomas.** (1924). *Aile içinde terbiye: Ebeveynin Günahları: Oğullarımız* (tercüme: Hüseyin Cahit), İstanbul: Tanin Matbaası.
- Felix, Thomas.** (1931). *Aile İçinde Terbiye: Ebeveynin Günahları Kızlarımız* (tercüme: Hüseyin Cahit), Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Friedman, Thomas L.** (2006). *21. Yüzyılın Kısa Tarihi: Dünya Düzdür*, Boyner Yayınları, İstanbul, 2. b.
- Fustel de Coulanges, Numa Denis.** (2011). *Antik Site: Yunan'dan Roma'ya kadar Tapınma, Hukuk ve Kurumlar* (tercüme: İsmail Kılınç), Epos Yayınları, Ankara.
- Giddens, Anthony.** (1998). *Modernliğin Sonuçları* (tercüme: Ersin Kuşdili), Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, Anthony.** (2014). *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum* (tercüme: Ümit Tatlıcan), Say Yayınları, 2. b.
- Gültekin, Mücahit & Şahin, Meryem.** (2016). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile (İzlanda, Finlandiya, Norveç, İsveç, Türkiye)*, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM).
- Gültekin, Mücahit-Şahin, Meryem.** (2015). *Türkiye'de ve Dünyada Kadına Şiddet*, Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM), İstanbul.
- Günaltay, M. Şemsettin.** (2006). *İslam Öncesi Arap Tarihi* (sadeleştiren: Mehmet Mahfuz Söylemez), Ankara Okulu.
- Güvenç, Nazım & Karaman, Lütfullah.** (1991). *"İsveç'te Aile" Aile Politikaları, Karşılaştırmalı Aileler Panoraması*, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- Hadislerle Aile.** (2018). (editör: Huriye Martı), Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Halebi, İbrahim.** (1983). *Mevkufat: Mülteka tercümesi/Mülteka'l-ebhur*, (şerheden: Mevküfâfi Mehmed Efendi; sadeleştiren: Ahmed Davudoğlu; yayına hazırlayan: Zülkarneyn Tatlılı, Şevket Gürel), Sağlam Kitabevi, İstanbul.
- Hamidullah, Muhammed & Bousquet, G. H. & Nallino, C. A.** (1964). *İslam Fıkhi ve Roma Hukuku*, (tercüme: Kemal Kuşçu), Yağmur Yayınevi, İstanbul.

- Hamidullah, Muhammed.** (1980). *İslam Peygamberi: Hayatı ve Faaliyeti* (tercüme: Salih Tuğ), İrfan Yayınevi, 2 c.
- Hammude, Abd el-Ati.** (2000). *Nasıl Bir Aile: İslamî Bakışın İmkânları* (tercüme: Mesut Karaşahan), Pınar Yayınları.
- Hançerlioğlu, Orhan.** (2007). *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 4. b.
- Hanioğlu, Şükrü.** (t. y.). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Harvey, David.** (1997). *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları.
- Hearn, Jeff.** (2019). *Hegemonik Erkeklik: Formülasyon Yeniden Formülasyon ve Genişleme* (tercüme: Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi; editör: Çimen-Günay-Erkol), Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Irmak, Sadi.** (1981). *Atatürk Devrimleri Tarihi*, Yapı Kredi Bankası Yayınları.
- IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (12-16 Ekim 2009).** (2009). Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2 c.
- İskilipli Atıf Efendi.** (t. y.). *Frenk Mukallitliği ve İslam*, Milsan Basım.
- Kadın ve Demokrasi Derneği KADEM.** (2016). *Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu 61. Oturumu Kadın ve Demokrasi Derneği Gözlem Raporu* (editör: Zelal Günel vd.).
- Kadınların Tarihi: Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı.** (2005). (Editör: Georges Duby, Michelle Perrot; tercüme: Ahmet Fethi), Türkiye İş Bankası, C. IV.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem.** (2012). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kalay, Şerafeddin.** (2016). *Peygamber Dostları Örnek Nesil: İslam'ı Nasıl Anladılar, Nasıl Yaşadılar*, Erkam yayınları, 2 c.
- Kahveci, Nuri.** (2014). *İslâm Aile Hukuku*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul.
- Kandiyoti, Deniz.** (2011). “Kadın, İslam ve Devlet”, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler* (editörler: Aksu Bora, Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay), Metis Yayınları.
- Karal, Enver Ziya.** (1988). *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Karaman, Fikret vd.** (2009). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Karaman, Hayrettin.** (2001). *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul. 3 c.

- Karınca, Eray.** (2010). *Sorularla Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet*, Hiperlink, Ankara.
- Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri.** (2000). (tercüme: Dominik Pamir), Yaylacık Matbaası.
- Kayabaş, Ebru.** (2009). *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde Cemiyetler Hukukunun Gelişimi Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Kevseri, Muhammed Zahid.** (2015). *Makalatü'l-Kevseri* (tercüme ve notlar Ebubekir Sifil), Rihle Kitap, 2. b.
- Kılıç, Abdurrahman.** (2010). *“İstanbul İtfaiyesi”, Ateşi Tutan Eller: Ateş Kahramanları*, Teknik Yayıncılık Grubu.
- Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe İsmail E. Erünsal'a Armağan.** (2014). (editör: Hatice Aynur vd.), Ülke Armağan Yayınevi.
- Koschaker, Paul.** (1977). *Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, (tercüme: Kudret Ayiter), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Köse, Saffet.** (2017). *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar Ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Mehir Vakfı Yayınları, 7.b.
- Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensarî.** (t.y.). *el-Cami' li ahkâmi'l-Kur'ani'l-Azim*, Kahire, 10 c.
- Kutay, Cemal.** (1998). *Sahte Derviş*, Aksoy Yayıncılık, 3. b.
- Kutlay, Halil İbrahim.** (2006). *“İmandan İhlasa, Aileden Toplumla-Nebevi Mesaj*, Mavi Yayıncılık, 2. b.
- Küçükalp, Kasım & Cevizci, Ahmet.** (2009). *Batı Düşüncesi Felsefi Temeller*, İSAM Yayınları.
- Küçüktiryaki, Ahmet Yasin.** (2017). *“Osmanlı Aile Hukuku: Gelenek ve Modern Arasında Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri”*, İz Yayıncılık.
- Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar.** (2007). (editör: Andrew Edgar-Peter Sedgwick, tercüme: Mesut Kardeşhan), Açılım Kitap.
- Lewis, Bernard.** (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (tercüme: Metin Kıratlı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5.b.
- Mater, Nadire.** (2012). *Mehmedin Kitabı (Güneydoğu'da Savaşmış Askerler Anlatıyor)*, Metis Yayıncılık.
- Mazaheri, Ali.** (1972). *Orta Çağ Müslümanlarının Yaşayışları* (tercüme: Bahriye Üçok), İstanbul.
- Meriç, Nevin.** (2005). *Modernleşme, Sekülerleşme ve Protestanlaşma Sürecinde Değişen Kentte Dini Hayat ve Fetva Soruları*, Kapı Yayınları.

- Michel, Thomas.** (2012). *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş Dinler Tarihine Katkı*, Sak Ofset, İstanbul.
- Nayan, Chanda.** (2009). *Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü: Tacirler, Vaizler, Maceraperestler ve Savaşçılar Globalizmi Nasıl Şekillendirir?* (tercüme: Dilek Cenkçiler), ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Okandan, Recai G.** (1944). *Roma Amme Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Kenan Matbaası, İstanbul.
- Oktav Alantar, Özden.** (1991). *“Fransa’da Aile” Aile Politikaları, Karşılaştırmalı Ülkeler Panoraması*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- Olgun, Hakan.** (2006). *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, İz Yayıncılık.
- Öndeş, Osman-Erol, Makzume.** (2003). *Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro*, Yapı Kredi Yayınları.
- Öz, Mehmet.** (1997). *Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları: XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Özenç, Berke.** (2014). *Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özkul, Osman.** (2005). *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema*, Bir Harf Yayınları.
- Öztürk, Mustafa.** (2012). *Cahiliyeden İslamiyet’e Kadın*, Ankara Okulu.
- Pekin+5: Birleşmiş Milletler’de Kadının İnsan Hakları Ve Türkiye’nin Taahhütleri.** (2001). (hazırlayanlar: Ela Anıl vd.,) Kadının İnsan Hakları Projesi (KİHP) - Yeni Çözümler Vakfı İrtibat Bürosu, Aralık.
- Polat, Kemal.** (2008). *Katolik Hristiyanlık’ta Azizilik ve Azizler*, Salkımsöğüt Yayınevi, Ankara.
- Poole, Ross.** (1993). *Ahlak Ve Modernlik* (tercüme: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları.
- Postman, Neil.** (1995). *Çocukluğun Yok Oluşu ve Televizyon* (tercüme: Kemal İnal), İmge Kitabevi.
- Postman, Neil.** (2006). *Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni* (tercüme: Mustafa Emre Yılmaz), Paradigma Yayınları.
- Raysuni, Ahmet.** (2013). *Makasid el-Makasid: el-ğâyât el-ilmiiye ve’l-ameliyye li makasid eş-şeria, eş-şebeke el-arabiyye li’l-ebhasi ve’n-neşr*, Lübnan.
- Redhouse Sözlüğü.** (1972). Redhouse Yayınevi, 9.b.
- Robinson, Dave.** (2000). *Nietzsche ve Postmodernizm*, (tercüme: Kaan H. Ökten), Everest Yayınları.

- Sami, Şemseddin.** (1990). *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Sami, Şemseddin.** (1996). *Kadınlar, Cep Kitapları Serisi*, (hazırlayan: İsmail Doğan), Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Sami, Şemseddin.** (2008). *Bir Elde İğne Bir Elde Kitap* (tercüme: İrfan Karakoç), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Sancar, Serpil.** (2016). *Erkeklik İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada Ve Sokakta Erkekler*, Metis Yayıncılık.
- Saraçgil, Ayşe.** (2005). *Bukalemun Erkek: Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ataerkil Yapılar Ve Modern Edebiyat* (tercüme: Sevim Aktaş), İletişim Yayınları.
- Schmitt, Carl.** (2009). *Tarih ve Siyaset Üzerine İki Deneme* (tercüme: Gültekin Yıldız), Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Selek, Pınar.** (2008). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İletişim Yayınları.
- Serdengeçti, Osman Yüksel.** (t.y.). *Bir Nesli Nasıl Mahvettiler?*, Şamil Yayınevi.
- Sifil, Ebubekir.** (1999). *Çağdaş Dünyada İslami Duruş*, Rihle Kitap.
- Sifil, Ebubekir.** (2004). *İslam Ve Modern Çağ*, Kayıhan yayınları.
- Sifil, Ebubekir.** (2015). *İhya ve İnşa*, Rihle Kitap, 2.b.
- Sifil, Ebubekir.** (2019). *Modern İslam Düşüncesinin Tenkidi*, Rihle Kitap, 7. b.
- Sombart, Werner.** (2011). *Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki Ve Entelektüel Tarihine Katkı* (tercüme: Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz.** (2001). *Bedevilikten Hadariliğe Kufe*, Ankara Okulu.
- Şarkavi, Cemaletdin.** (2012). *Kilise ve Yedi Sakrament* (tercüme: Eldar Hasanov), Ocak Yayıncılık, İstanbul.
- Şarkavi, Cemaletdin.** (2008). *Hıristiyanlıkta Pavlus Gerçeği* (tercüme: Selami Çaylı), Ocak Yayıncılık.
- Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı.** (2015). (editör: Hasan Bahar) Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Şenel, Burcu.** (2014). *Cinsel Yönelim Ayrımcılığının Gündelik Hayat Yansımaları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Bölümü, Ankara.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Fransa'da Yaşayan Türk Kadınları İçin El Kitabı.** (2014). Ankara.

- Tarakçı, Muhammet.** (2012). *Protestanlıkta Sakramentler*, Emin Yayınları, Bursa.
- Tarikî, Abdullah b. Abdu'l-Muhsin b. Mansur.** (1997). *El-halvetu ve ahkamuhâ fi'l-fikhi'l-islamî*, Müessesetü'l-harîsî li't-tevzi'.
- Taslaman, Caner-Feryal.** (2019). *İslam ve Kadın*, İstanbul Yayınevi.
- Taştan, Coşkun-Küçük Yıldız.** (2019). *Aslıhan, Dünyada ve Türkiye'de Kadın Cinayetleri: 2016-2017-2018 Verileri ve Analizler*, Polis Akademisi Yayınları.
- Tek Ebeveynli Aileler.** (2011). (editör: Ahmet Rasim Kalaycı), T.C. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Tillion, Germaine.** (2006). *Harem Ve Kuzenler* (tercüme: Şirin Tekeli), Metis Yayınları, İstanbul.
- Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İletişim Rehberi İletişimi Yeniden Düşünmek.** (2019). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Türkiye.
- Toprak, Zafer.** (2015). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü Ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tosun, Nihat.** (2019). *Asr-ı Saâdetten Günümüze Aile Hukuku*, Safa Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Touraine, Alain.** (2014). *Modernliğin Eleştirisi* (tercüme: Hülya Tufan), Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.
- Tranquillus, Gaius Suetonius.** (2008). *On İki Caesar'ın Yaşamı* (tercüme edenler: F. Gül Özaktürk-Ü. Fafo Telatar), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli.** (2012). Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri, OTTO, 2.b.
- Turgenyev, İvan Sergeyeviç.** (2015). *Babalar ve Oğullar* (tercüme: Ergin Altay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. b.
- Turhan, Mümtaz.** (1987). *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Turner, Bryan S., (2002). Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm (tercüme: İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yayınları.**
- Turner, Bryan S.** (2002). Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm (tercüme: İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yayınları.
- Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri.** (2013). (editörler: Mustafa Kara-Asım Öz), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

- Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet.** (2009). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Türkiye’de Modernleşme Ve Ulusal Kimlik.** (1998). (editör: Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba; tercüme: Nurettin Elhüseyni; yayına hazırlayan: Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı.** (1988). *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ülken, Hilmi Ziya.** (1991). “Aile”, *Aile Yazıları-1, Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.
- Ünal, Asife.** (2002). “Hıristiyanlık’ta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-III*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları 3, Ankara.
- Villey, Michel,** (2003). *Roma Hukuku Güncelliği* (tercüme: Bülent Tahiroğlu), Der Yayınları, İstanbul.
- Wood, Ellen Meiksins.** (2013). *Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağlardan Ortaçağlara Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi* (tercüme: Oya Köymen), Yordam Kitap.
- Yasa, İbrahim.** (1953). *Hasanoğlan Köyünün İctimâî İktisâdî Yapısı*, Doğuş ltd. şti. Matbaası.
- Yasa, İbrahim.** (1969). *Yirmi Beş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü: Karşılaştırmalı Bir Toplumbilimsel Araştırma*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yemani, Muhammed Abduh.** (2016). *Çocuklarımıza Peygamber Sevgisini Nasıl Öğretebiliriz* (tercüme: Halil İbrahim Kutlay), Ensar Neşriyat.
- Yeniçeri, Celal.** (2007). *Hz. Muhammed Yaşadığı ve Yön Verdiği Hayat: Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2.b.
- Yılmaz, Aytekin.** (1996). *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar* (yayına hazırlayan: M. Mahfuz Söylemez), Vadi Yayınları, Ankara.
- Yiğit, İsmail.** (2004). *Peygamberler Tarihi: Kur’an-ı Kerim ve Hadis Kaynakları Işığında*, Kayıhan yayınları.
- Yüksek, Muhammed İsa.** (2018). *Kur’an’ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi: Referansları Ve Sınırları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2. b.

1. MAKALE VE TEZLER

- “Aile İçi Şiddete Son UNFPA-Emniyet Genel Müdürlüğü işbirliği kadına karşı şiddeti önleyecek”. (erişim: 23.12.2017). BM Türkiye Dergisi (editörler: Ahmet Parla vd.), çevrimiçi bkz.http://www.unicankara.org.tr/2007_july/.
- “Grevio Raporuna İlişkin Türkiye'nin Yanıtları”. (erişim: 8.06.2019).İstanbul Sözleşmesi İlk Değerlendirme Prosedürü, (çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/media/3826/grevio-raporu-na-iliskin-turkiye-nin-yanitlari.pdf>
- “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için Elverişli Ortamın Geliştirilmesi Ortak Programı Raporu”. (erişim: 27.11.2019). Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, 2014, (çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/Ortak%20Program%20Raporu_Temmuz%202014.pdf.
- Abaydın, Huriye.** (2017). “Lutherci Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü”, (Yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
- Acar, Feride vd.,** (erişim: 27.11.2019). *Türkiye’de Cinsiyet Eşitliğine Elverişli Ortamın Oluşturulması BM Ortak Programı Taslak Rapor Mayıs 2013*, (çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/Bilim%20Kurulu%20Raporu_May%202013.pdf.
- Acar, Halil İbrahim.** (2017). “Ailede Sadakat ve Güven (Kur’an ve Sünnet Bağlamında)”, Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, , C. XII, No: 29, (1-16).
- Açikel, Seher.** (2009). “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kadın Sığınmaevi Önlemi: Türkiye Örneği” (Yüksek lisans tezi), T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Ankara.
- Adıbelli, Ramazan.** (2011). “Katolik-Laik Tartışması Bağlamında Ortaya Çıkan Bir Disiplin Olarak Fransa’da Dinler Tarihinin Oluşum Süreci”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, C. XI, No: 2, (149-192).
- Ahışhalı, Recep.** (1999). “Divân-ı Hümâyûn Teşkilatı”, Osmanlı-Teşkilat (editör: Güler Eren, Kemal Çiçek, Cem Oğuz) Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, (24-33).
- Ak, Ahmet.** (2006). “Ebu’l-Müîn en-Nesefî’ye Göre İman-Amel İlişkisi”, Dinî Araştırmalar, C. VIII, No: 24, (245-252).
- Akdağ, Çilem Tuğba.** (2016). “Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kadınlarının Eğitimiyle İlgili Basında Yer Alan Tartışmalar”, Humanities Sciences (NWSAHS), 4C0202, C. 11, No: 2, (55-68).

- Akman, Mehmet.** (2006). “*Türkiye’de Hukuk Alanında Yapılan İlk Doktora Tezi*”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, (Bahar), (68-69).
- Akman, Şefik Taylan.** (2012). “*Roma Antikitesinde Sosyal - Politik - Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu Düzeni Üzerindeki Etkileri*”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C. II, No: 2, 2012, (89–107).
- Akpınar, Turgut.** (2012). “*Vámbéry, Arminius*”, DİA, C. 42, (501-502).
- Akyıldız, Ali.** (2011). “*Tanzimat*”, DİA, C. XL, (1-10).
- Alıcı, Mustafa.** (2015). “*Ortodoks ve Protestan Kiliselerinde Dinî Otorite*”, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, C. II, No: 6, (41-56).
- Altıkulaç, Tayyar.** (1988). “*İslam ve Doğum Kontrolü*”, Diyanet İlmî Dergi, C. XXIV, No: 1.
- Apaydın, H. Yunus.** (2000). “*Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikâhı Uygulaması*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, No: 9, (371-38).
- Arat, Yeşim.** (1998). “*Türkiye’de Modernleşme Projesi Ve Kadınlar*”, *Türkiye’de Modernleşme Ve Ulusal Kimlik* (editör: Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba; çeviren: Nurettin Elhüseyni; yayına hazırlayan: Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, (82- 98).
- Arıkan, Zeki.** (2003). “*Sir Paul Rycaut: Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir*”, Osmanlı Araştırmaları, No: 22, (109-139), İstanbul.
- Arıkan, Zeki.** (2013). “*Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi*”, DİA, C. 43, (551-552).
- Aslan, Seyfettin.** (2010). “*Sivil Toplum ve Demokrasi*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. XV, No: 2, (357-374).
- Aşa, H. Emel.** (1995). “*Fatma Aliye Hanım*”, DİA, , C. XII, (261-262).
- Atalay, İrfan.** (2015). “*XVI. ve XVII. Yüzyıl Fransız Yazınında Din Savaşları ve Agrippa D’aubigne’nin Les Tragiques Örneği*”, Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, C. III, No: 6, (31-50).
- Ataseven, Asaf-Ataseven, Gülsen.** (1967). “*Doğum Kontrolü ve Nüfus Plânlama*”, İslâm Medeniyeti, C. I, No: 1.
- Ataseven, Gülsen.** (2012). “*Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Sivil Toplum Kuruluşları*”, Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet I, Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantı, (21-22 Mayıs 2011), (editör: M. Faruk Bayraktar), İslami İlimler Araştırma Vakfı, (317-322).

- Atav, Nebhan.** (1955). “*Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin Ve Ailedeki Gerginliğin Etkileri*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. X, No: 4, (134-149).
- Atik, Kayhan.** (2000). “*XVII. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmiye Teşkilatındaki Çözülmeye İlişkin Tespit ve Teklifler*”, Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, No: 14, (31-33).
- Avcı, Özlem Haskan.** (2013). *Evliliğe Hazırlık Programının Çift İlişkileri Ve İlişki İstikrarı Üzerindeki Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı (Doktora tezi).
- Aycan, İrfan.** (1994). “*Ebû Süfyân*”, DİA, C: X, (s. 231-232).
- Aydeniz, Tuğba.** (2011). “*İki Dergi Üzerinden Kadın ve Aile Hayatına Yansıyan Batılılaşma: “Avrupalılar Gibi Bir Kabul Günü Tesis Edersek”*”, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, No: 13, (96-99).
- Aydın, Hüseyin.** (1999). “*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tanrı Tasavvurunda Yaşanan Değişmeler ve Deist İman*”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. VIII, No: 8, (1-28).
- Aydın, Hüseyin.** (1986). “*Nihilizmin Tarihçesi*”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. I, No: 1, (1-8).
- Aydın, Mehmed Akif.** (1989). “*Aile*”, DİA, C. II, (s. 197).
- Aydın, Mehmet.** (1985). “*Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1985, C. XXVII (123-148).
- Aydın, Mehmet.** (1998). “*Hristiyanlık*”, DİA, C. VIII, (340-345).
- Aydın, Mehmet.** (2002). “*Kilise*”, DİA, C. XXVI, s. 13.
- Aydın, Mustafa.** (2009). “*Mahremiyet ve Örtünmenin Dönüşümü*”, Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi, No: 12, (61-67).
- Aydınör, Figen.** (2006). “*Tanzimat Döneminde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme*”, (Yüksek lisans tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayten, Ali – Anık, Evrim.** (2014). “*LGBT Bireylerde Dinî İnanç, Din ve Tanrı Tasavvuru, Dinî ve Manevî Başa Çıkma Süreci*”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. XIV, No: 2, (7-31).
- Bahçekapılı, Nedim.** (2008). “*İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik*”, Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları, C. I, No: 1, (29-38).
- Bakırcı, Kadriye.** (2015). “*İstanbul Sözleşmesi*”, Ankara Barosu Dergisi, C. 4, (133-204).

- Bal, Metin.** (2015). “*Postmodernizmin Düşünce ve Sanat Dünyasında Tanımı*”, Mavi Atlas, No: 4, (120-135).
- Baltacı, Cahit.** (1973). “*İslâm ve Medeniyet*”, İslâm Medeniyeti Dergisi, C. III, No: 27, s. 3-5;
- Barutçu, Atilla.** (2017). “*Queer Teori: Bir Giriş (Queer Theory: An Introduction) by Annamarie Jagose*”, Erkeklikler: Kimlik ve Kültür Dergisi, No:8, (60-66).
- Baykan, Fehmi.** (1996). “*Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar*”, Türkiye Diyanet Vakfı, s. IX-X.
- Belge, Murat.** (2003). “*Sivil Toplum Nedir?*” (editör: Nurhan Yentürk ve Arzu Karamani), Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No: 1, (çevrimiçi)
https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/belge_std_1.pdf erişim: 08.06.2018.
- Benli, Fatma.** (2012). “*Toplumsal Cinsiyete İlişkin Toplumsal Sorumluluğumuz*”, Dini Ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantı (21-22 Mayıs 2011), Ensar yayınları, 2 c., (355-374).
- Berki, Şakir.** (1963). “*Roma’da Aile Hukuku*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIV, No: 1, (111-121).
- Berktaş, Fatmagül.** (2008). “*Kuzenler Cumhuriyetinin Yaralı Kadın Ve Erkekleri: Harem Ve Kuzenler*” Toplumsal Tarih Dergisi, No: 169, (88-91).
- Beşer, Faruk.** (1991). “*Fıkıh Açısından Avret ve Örtünme*”, İslam’da Kılık-Kıyafet ve Örtünme, (93-122).
- Beydilli, Kemal.** (1999). “*Şehzâde Elçisi Safiyesultanzâde İshâk Bey*”, İslâm Araştırmaları Dergisi, No: 3, İstanbul (73-81).
- Beydilli, Kemal.** (2000). “*İshak Bey*”, DİA, C. XXII, (525-527).
- Birsel, Haktan.** (2014). “*Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması (Papaz J. Baptist Piolet’inin Mektubu)*”, Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C. IX, No: 4, (207-223).
- Bolay, S. Hayri.** (1996). “*Endülüs’te Gelişen Düşünce Hayatı ve Batıya Tesirleri*”, Endülüs’ten İspanya’ya, Türkiye Diyanet Vakfı, (49-61).
- Bolay, S. Hayri.** (1993). “*Bir Filozof Müfessir: M. Hamdi Yazır*”, Elmalı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, 4-6 Eylül 1991, (125-139).
- Bolay, S. Hayri.** (2013). “*İslam Medeniyete Hangi Değerleri Katabilir*”, Medeniyet ve Değerler: Açık Medeniyet-İstanbul Yaklaşımı, (Editör: Recep Şentürk), (209-252).

- Bostan Ünsal, Fatma.** (2014). “*Müslüman Kadınlar ‘İdeal Aile’yi Nasıl Tanımlıyor, Nasıl Sorguluyor? AK Parti’de Aile Anlayışı*”, *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?* 09–10 Kasım 2013 (düzenleyen: Heinrich Böll Stiftung Derneği), Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, (22-25).
- Boyacıoğlu, Fuat.** (2013). “*Ernest Renan’ın Hristiyanlığın Kökenleri 3: Aziz Paul/Pavlus İsimli Kitabında Lystra/Hatunsaray*”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2013, C. VI, No: 6, (263-275).
- Boynukahn, Ertuğrul.** (2003). “*Makasidü’ş-Şerîa*” *DİA*, C. XXVII, (423-427).
- Cem, İ. Semahaddin.** (1967). “*İslâm Nazarında Doğum Kontrolü*”, *İslâm Medeniyeti*, C. I, No: 4.
- Coşkun, İsmail.** (2013). “*Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme*”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, C. III, No: 6, (45-69).
- Çağrı, Mustafa.** (2009). “*Sıdk*”, *DİA*, C. XXXVII, s. (98-100).
- Çakır, Serpil.** (2011). “*‘Kadın Tarih Yazımı’ Amargi Feminizm Tartışmaları 13*”, *Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları*, , (253-276).
- Çakmak, Banu.** (2013). “*Tanzimattan Cumhuriyet’e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili Ve Kadın Sorunu*”, *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, , No:18, (44-80).
- Çakmak, Biray.** (2004). “*Adnan Şişman, Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876), Türk Tarih Kurumu Yayınları*”, *Ankara, Sosyal Bilimler Dergisi*, (265-271).
- Çalışkan, İbrahim.** (1989). “*İslam Hukukunda Ceza Kavramı Ve Hadd Cezaları*”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , C. XXXI, (367-397).
- Çatalbaş, Resul.** (2011). “*Anglikan (İngiliz) Kilisesi Misyonerliği ve Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkileri*”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVI, No: 25, (167-180).
- Çayır, Kübra.** (2014). UN WOMEN CEDAW ‘Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme İnceleme Raporu (Mücahit Gültekin Takdim yazısı) *Aile Akademisi Derneği*, (4-5).
- Çelik, Yüksel.** (2008). “*Nizam-ı Cedid’in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askeri Reformlarına Dair Tespitler*”, *III. Selim ve Dönemi* (editör: Seyfi Kenan), *Türkiye Diyanet Vakfı*, (565-590).
- Çetin, Fatma.** (2000). “*Kur’ân-ı Kerîm’de Peygamber Eşleri*”, (Yüksek lisans tezi), *Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı*.

- Çetin, Fatma.** (2019). “*Batı Nihilist Topluluklarında Ortaya Çıkan Yeni Aile Düzenlemeleri*”, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. V, (79-104).
- Çetinkaya, Bayram Ali.** (2008). “*Meşrutiyet Dönemi (1876-1909) Aydın ve Devlet Adamının/ Bürokratinin Kimlik Yapısı*”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XII, sayı: 2, (75-120).
- Çevikbaş, Sebahattin.** (2011). “*Nietzsche ve Nihilizm Tarihsel Bir Yazgı Olarak Nihilizm: Avrupa Nihilizminin Tarihi, Kökeni ve Egemen Olma Aşamaları*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 15, No: 2, (69-82).
- Davudoğlu, Ahmed.** (1964). “*İman Bir Bütündür*”, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi, No: 2, (1-12).
- Davutoğlu, Ahmet.** (2001). “*Modernleşme Sürecinde Entelektüel Dönüşüm ve Zihniyet Parametreleri*”, Modernleşme İslam Dünyası ve Türkiye: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, 17-19 Kasım 2000, (361-392).
- Delikgöz, Ömer.** (2010). “*Tanzimat Tiyatrosunda Kadın*” (yüksek lisans tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Demircan, Adnan.** (2012). “*Cahiliyye İle İslam Nikâh Uygulamaları Arasındaki Benzerlikler Ve Farklılıklar*”, Dinlerde Nikâh (Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı), İstanbul: Dokuz Eylül üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, (35-50).
- Demirci, Kürşat.** (1998). “*Hıristiyanlık*”, DİA, C. XVII, (328-340).
- Demirtaş, Mehmet.** (2018). “*Sadakat Felsefesi Açısından Ailede Sadakat*”, İlahiyat: Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihî, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler (editör: Emine Ögük).
- Deveaux, Kevin.** (2014). “*Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mevzuatının Uygulanmasının İzlenmesi*”, United Nations Joint Programme Fostering an Enabling Environment for Gender Equality in Turkey, 2014, (çevrimiçi), bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/TCE%20Mevzuat%C4%B1n%C4%B1n%20Uygulanmas%C4%B1n%C4%B1n%20%C4%B0zlenmesi.pdf> erişim: 16.12.2019.
- Devers, Alain.** (2017). “*Evlilik Dışı Beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü Uygulanacak Hukuka İlişkin Fransa’daki Bazı Görüşler*” (tercüme: Bilgin Tiryakioğlu-Necla Öztürk), MHB/ Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.XXXVII, No: 2, (963–994).
- Dilbaz, Mahmut.** (2011). “*II. Mahmud’un Askerî Islahatlarına Dair Tercüme Bir Müdafaa-nâme: el-Kevkebü’l-Mes’ûd fî Kevkebeti’l-Cünûd*”, Dîvân”, Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, C. XVI, No: 31, 2011/2, (175-200).

- Diler, Ramazan.** (2014). “*Mahremiyet Eğitimi ve Önemi*”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. II, No: 1, (69-98).
- Dinçer, Onur.** (2014). “*Eşitlik Tahayyülünün Müşterek Kurgusu: Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonunun Çalışma Öncelikleri Ve Çıkan Politika Metinleri Üzerine Bir Analiz*” (Uzmanlık tezi), T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Doğan, Recai.** (1997). “*Osmanlı Eğitim Kurumları Ve eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXXVII, No: 1, (407-442).
- Doğancı, Kamil & Altın, Recep.** (2018). “*Roma İmparatorluğunda ‘Asker Evlilikleri’ Yasağı*”, TAD (Türk Arkeoloji Dergisi), C. XXXVII, No: 64, (71-96).
- Doğancı, Kamil & Kocakuşak, Fulya.** (2014). “*Eski Roma Ailesinde ‘Pater Familias’ ve ‘Patria Potestas’ Kavramları*”, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 16, No: 27, (233-250).
- Dönmez, Burcu.** (2007). “*TCK’da Çocuk Düşürtme Suçu Mukayeseli Hukuk ve AİHM’nin Bakış Açısıyla Ceninin Yaşama Hakkının Sınırlandırılması*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. IX, No: 2, (99-141).
- Dönmez, İbrahim Kâfi.** (2003). “*Maslahat*”, DİA, C. XXVIII, (79-94).
- Duben, Alan.** (2012). “*Geçmişte Türk Ailesi: Mitos ve ‘Gerçekler’*”, Kadın Araştırmaları Dergisi, No:1, (36).
- Duman, Fatih.** (2006). “*Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. LXI, No: 1 (117-152).
- Duman, M. Zeki.** (2012). “*Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi Ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı*”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. I, No: 4, (19-51).
- Duman, M. Zeki.** (2005). “*Nur Suresi’nin 35. Âyetinin Tefsir ve Te’vili Bağlamında Allah’ın İnsana Dört Hidayeti: Fitri Din, Akıl, Peygamber ve Kitap*”, Usûl: İslâm Araştırmaları, No: 3, (7-42).
- Dumon, W.** (1991). “*Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları*” (tercüme: M. Ruhi Esengün), Aile ve Toplum, C. I, No: 2, (1-11).
- Düzkan, Ayşe.** (2011). “*‘İkinci Dalga feminizm’ Amargi Femiznizm Tartışmaları 9*”, Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları, (177-192).
- Efe, Ahmet.** (2016). “*Yenilikçi Paradigmalar Işığında Türkiye’de Bölgesel Kalkınmacılık Krizi*”, Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, C. II, No: 2, (157-180).

- Ekinci, Ekrem Buğra.** (2005). “*Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü*”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. III, No: 5.
- Engin, Nihat.** (1994). “*Davudoğlu, Ahmet*”, DİA, C. IX, (52-53).
- Erbaş, Ali,** (2002). “*Protestan Reformu ve Martin Luther*”, Dinler Tarihi Araştırmaları III: 2000. Yılında Hıristiyanlık (Dünü Bugünü ve Geleceği), (197-245).
- Ergöçmen, Akatlı vd.** (2009). “*Giriş*”, Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Erdem, Tefvik.** (2019). “*Kadın Cinayetleri*”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 02 Eylül 2019, çevrimiçi bkz. <https://www.sde.org.tr/tevfik-erdem/genel/kadin-cinayetleri-kose-yazisi-11166> erişim: 4.10.2019.
- Ergin, Koray.** (2016). “*Osmanlı Devleti’nde Kanunnamelerden Nizamnamelere Geçiş*”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, No: 39, (1-26).
- Erkilet, Alev.** (2012). “*Mahremiyetin Dönüşümü: Değer, Taklit ve Gösteriş Tüketimi Bağlamında “İslami” Moda Dergileri*”, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, No: 4, (27-39).
- Eroğlu, Ahmet Hikmet.** (2000). “*Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XLI, (309-325).
- Eroğlu, Feride.** (2012). “*Yakın Dönem Anayasalarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Eşitliği ile İlgili Düzenlemeler Arjantin, Güney Afrika, Kenya, Kolombiya, Paraguay, Ruanda, Uganda*”, Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi (bilgi notu).
- Ertan, Veli.** (1969). “*Meşihat-ı İslâmiye ve İlmiye Sınıfı*”, İslam Düşüncesi, C. II, No: 8, (513-527).
- Esgin, Mehmet.** (1998). “*Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri*”, (Doktora Tezi), T.C. Selçuk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı.
- Esgin, Şerif.** (2013). “*Günümüz Türk Öyküsünde Kadının Sesi Sempozyumu (7-8 Mart 2013)*”, FSM İlmî Araştırmalar İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi (433-436), (çevrimiçi), http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/134/Eski_n.pdf?sequence=1&isAllowed=y erişim: 4.05.2019.
- Esirgen Örsten, Seda.** (2011). “*Osmanlı Devletinde Medeni Kanun Tartışmaları: Mecelle mi; Fransız Medenî Kanunu mu?*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, No: 29, (31-48).

- Eyüboğlu, Beril-Taşıtman, Ayşegöl.** (2011). “*Kate Millett-Simone De Beauvoir’ Amargi Feminizm Tartışmaları 10*”, Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları, (195-214).
- Fayda, Mustafa.** (2013). “*Yermük Savaşı*”, DİA, C. XLIII, (s. 485-486).
- Feher, Ferenc-Heller, Agnes.** (1995). “*‘Orta ve Doğu Avrupa’da Güneşin Altında Yeni Bir şey Var mı?’ Doğu Avrupa Devrimleri: totaliter toplumlardan sivil toplumlara*” (editör: Ömer Çendeoğlu, tercüme: Tarık Demirkan), Yapı Kredi Yayınları.
- Fettahoğlu, Selahattin.** (2016). “*Mahrem, Nâ-Mahrem, İffet ve Namus Kavramlarının Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Semantiği ve Kur’an’da Kullanılış Biçimleri*”, Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015), (editörler: Yavuz Ünal vd.), Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2 c., C. I, (117-128).
- Fırat, Erdoğan.** (1986). “*Bir Eğitim Problemi Olarak Cinsiyet Eğitimi*”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No: 3, (19-28).
- Gaudemet, Eugene.** (1944). “*1804’ten beri Fransız Medeni Kanununun Fransa’da yorumlanması (I)*” (tercüme: Kemal Gürsoy), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. II, No: 1, (287-305).
- Gaudemet, Jean.** (1972). “*Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu*” (tercüme: Bülent Tahiroğlu), Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. VI, No: 9, (205-230).
- Gazioğlu, Elif.** (2013). “*Kadın Cinayetleri: Kavramsallaştırma ve Sorunlu Yaklaşımlar*”, Sosyal Politika Çalışmaları, C. VII, No: 30, (89-100).
- Genç, Özlem.** (2016). “*Çocukların Orta Çağ Avrupası’ndaki Yeri*”, Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, C. I, No: 1, (241-261).
- Gezer Baylı, Gülnaz.** (2013). “*Türkiye’de İstihdam Edilen Fransız Uzmanlar ve Türk Modernleşmesine Katkıları*” (Yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Ghorbanzadeh Dizaji, Parvin.** (2017). “*Yaratıcı Deneyimde Bedenin Gizemi*” (Sanatta yeterlilik tezi), Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Ankara.
- Gökçimen, Semra.** (2008). “*Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi*”, Yasama Dergisi, No:10, (1-55).
- Görgün, Tahsin.** (2010). “*Kapitalizm ve Protestan Ahlakı*”, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, No: 10, (60-64).

- Görgün, Tahsin.** (1998). “*Kur’an Kıssaları’nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine*”, Kur’an Kıssalarının Anlam ve Değeri (IV. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu), (19-40).
- Görmez, Mehmet.** (1992). “*Mûsa Cârullah Bigiyef ve “Kur’ân-ı Kerim Ayet-i Kerimleri’nin Nurları Huzûrunda Hâtun” Kitabı*”, İslâmî Araştırmalar, C. VI, No: 4, (293-298).
- Gül, Durali.** (2002). “*Hıristiyanlıkta Asli Günah Doktrini*”, (Yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı.
- Gülcü, Erdinç-Tunç, Samiye.** (2012). “*Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi*” Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi 3, No:2, (155-176).
- Güler, Zekeriya.** (2013). “*Hz. Peygamber’in Hadislerinde İffet Kavramı*”, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, No: 19, (18-21).
- Günay, H. Mehmet.** (2008). “*Dinin Ana Gayelerini Gerçekleştirmede Bir Risk Unsuru Olarak Yoksulluk Kültürü*”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, No: 11, (303-316).
- Günay, Nasuh.** (1994). “*Dr. Abdullah Cevdet ve Görüşleri*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.I, No:1, (213-223).
- Gündüz, Şinasi.** (2015). “*Hristiyanlık*”, İSAM Yayınları, İstanbul, (s.155-171).
- Güriz, Adnan.** (1957). “*Avrupa’da Reform Hareketi ve Mülkiyet Sorunu*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXV, No: 1, (237-271).
- Güveloğlu, Ali.** (2014). “*İmparator Sofraları*”, Mediterranean Journal of Humanities, C. IV, No: 2, (131-140).
- Güvemli, Oktay.** (2005). “*Rakamlarla Amerika Birleşik Devletleri*”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, No: 27, (203-207).
- Harman, Ömer Faruk.** (2002). “*Katoliklik*”, DİA, C: XXV, (55-58).
- Harman, Ömer Faruk.** (2013). “*Hıristiyanlık’ta Kadın Algısı*”, Kur’an ve Kadın Sempozyumu (4-5 Haziran 2010 Ankara), Türkiye Diyanet Vakfı, (56-70).
- Hatemi, Hüseyin.** (1997). “*‘Modern Mahrem’ ve İslâm’ın Kadına Bakışı*”, İslâmî Araştırmalar, C. X, No: 4, (311-314).
- Hıdır, Özcan.** (2007). “*Tarihte Bir “Anti-İslamist” Olarak Martin Luther*”, Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm, (ed. Yrd. Doç. Dr. Kadir Canatan, Yrd. Doç. Dr. Özcan Hıdır), Ankara, (145-178).

- Işık, Mustafa.** (2013). “*Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an Çerçevesinde Hayânın Evrenselliği: Utanmadıktan Sonra İsteddiğini Yap!*”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XVII, No: 1, (261-288).
- Işık, Sibel.** (2006). “*Edebiyatçı Yönüyle Şemseddin Sami*”, (Yüksek lisans tezi), T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin.** (1993). “*Dârülfünun*”, DİA, C. VIII, (521-525).
- İmamoğlu, Tuncay.** (2001). “*Orta Çağ Batı Dünyasında Din-Siyaset İlişkisi ve Sekülerleşme Seyrine Genel Bir Bakış*”, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi, C. I, No: 2, (99-106).
- İnal, İbrahim Hakkı-Alagöz, Muhammed Nurullah.** (2016). “*1970’ler Türkiye’sinde Dinde Reform Tartışmaları: Nesil Dergisi Çevresi Örneği*”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 21, No:35, (28-52).
- İnalçık, Halil.** (2004). “*İstanbul: Bir İslam Şehri*” (tercüme: İbrahim Kalın), Marife: Dini Araştırmalar Dergisi, C. 4, No: 2, (318-319).
- İpek, Nurcan.** (2017). “*Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi*”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. XXIII, 23, No: 2, (295 – 360).
- İpek, Nurcan.** (2013). “*Roma Hukukunda Yardım Nafakası Yükümlülüğü*”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi-Hukuk Araştırmaları Dergisi(MÜHF-HAD)**, C. XIX, No: 3, (277-290), s. 283.
- Jacobs, Annalize.** (2009). “*Carvilius Ruga V Uxor: A Famous Roman Divorce*”, C. XV, No. 2, Fundamina: A Journal of Legal History, (92-111), (çevrimiçi), <https://www.ingentaconnect.com/content/sabinet/funda/2009/00000015/00000002/art00004> erişim: 2.01.2020.
- Jameson, Fredric.** (1994). “*Postmodernizm Ya Da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*” (tercüme: Deniz Erksan), Postmodernizm (editör: Necmi Zekâ), Kıyı Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem.** (1995). “*Aileye Yaklaşımda Bir Kuramsal Çerçeve Ve Aile Değişim Modeli*”, Aile Kurultayı: Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal Katılım Ve Demokratik Değerler (16-18 Kasım 1994), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 2 c., C. I, (52-68).
- Kahraman, Abdullah.** (2016). “*Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı*”, Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015) (editör: Yavuz Ünal vd.), Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, C. I, (29-52).
- Kahraman, Ali.** (2006). “*Müftüoğlu Ahmed Hikmet*”, DİA, C. 31, (508-509).

- Kalaycıoğulları, Serap.** (2016). “*Roma Yazınında Emzirme: Anne Sütünün Bebeğin Bedensel ve Zihinsel Gelişimine Etkisi*”, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Dergisi, C. LVI, No: 2, (319-331).
- Kandiyoti, Deniz.** (2011). “*A tangled web: the politics of gender in Turkey=Karışık bir ağ: Türkiye’de cinsiyet politikası*”, **Gender, Sexuality and social justice=Cinsiyet, Cinsellik ve sosyal adalet**, 5 Ocak 2011, (çevrimiçi), <https://www.opendemocracy.net/5050/deniz-kandiyoti/tangled-web-politics-of-gender-in-turkey> erişim: 20.02.2019.
- Kandiyoti, Deniz.** (1998). “*Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar*”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik (editör: Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba; tercüme: Nurettin Elhüseyni; hazırlayan: Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, (99- 117).
- Kar, Sait.** (2014). “*Din, Aydınlanma ve Eleştirisi*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No: 42, Erzurum.
- Karagöz, İsmail.** (2001). “*Kur’an’da Sıdk Kavramı ve Sâdik İnsan*”, Diyanet İlmi Dergi, C. XXXVII, No: 1, (103-117).
- Karagöz, Mehmet.** (1995). “*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)*”, OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, No: 6, (173-194).
- Karakuş, Filiz-Akkaya, Gülfer.** (2011). Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları İçinde Esen Özdemir & Sevi Bayraktar (Editör), “*‘8 Mart’ Amargi Feminizm Tartışmaları 4*”, (57-84).
- Karamık, Sunay.** (2017). “*Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu Rehberi ve 60. Oturuma İlişkin Notlar*” (editör: Yasemin Öz), Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER).
- Karatosun, Musa Osman.** (2016). “*Din ve Ahlak İlkeleri Çerçevesinde Katolik Kilisesinin Mahremiyet Algısı*”, Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015), (ed. Yavuz Ünal vd.) Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun, 2 c., C: II, (389-408).
- Kaval, Musa.** (2016). “*İlahi Dinlerde Kadın’ın Kıymet Problemi*”, Akademik Bakış Dergisi: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, No: 55, (306-324).
- Kaymaz, Yunus.** (2014). “*Büyük Constantinus’un Hıristiyanlığı Meselesi*”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XVI, No: 29, (213-235).
- Keleş, Ekrem.** (2004). “*Dini Nikâh’ Adı Altında Yapılan Gayr-i Resmi Nikâh Akdinin Tahkim Yoluyla Sona Erdirilmesi*”, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, No: 3, (193-209).

- Kerestecioğlu, İnci.** (2011). Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları İçinde Esen Özdemir & Sevi Bayraktar (Editör), “‘Modernitenin İkilikleri’ Amargi Feminizm Tartışmaları 8”, (157-174).
- Keskiner, Emine.** (2004). “Osmanlı Döneminde Robert Kolej ve Mekteb-i Sultani’deki (Galatasaray Lisesi) Din Eğitime Karşılaştırmalı Bir Bakış”, Değerler Eğitimi Dergisi, C. II, No: 5, (57-80).
- Kılıç, Ahmet Faruk-Ağçoban, Sıddık.** (2013). “Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XV, No: 28, (223-242).
- Kılhoğlu, İsmail.** (2011). “Aydınlanma Sorununa Giriş Denemesi”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi] [MÜİFD], C. II, No: 41, (167-188).
- Kıral, Esin.** (2018). “Avrupa Birliği Ülkelerinin Boşanma Oranı Analizi”, Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, C. IV, No: 1, (19-38).
- Kızılçelik, Sezgin.** (2003). “Küreselleşme, Beden Ve Şizofreni”, 8. Halk Sağlığı Günleri, Halk Sağlığı Ve Sosyal Bilimler, 23 - 25 Haziran 2003 Sivas C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, C. XXV, No: 4.
- Kocaman, Tuğba.** (2017). “Kadınlar Hakkında ‘Aklın ve Dinin Noksanlığı’ Nitelemesini İçeren Hadisin Tahrîci Tenkîdi ve Değerlendirilmesi” (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı.
- Koçak, Ahmet.** (2016). “Osmanlı Türk Toplumunun Modernleşmesinde Yeni Bir Model: Avrupalı Mürebbiyeler”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, No: 40, (59-71).
- Koştaş, Münir.** (1995). “Auguste Comte’un Din Sosyolojisi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXXIV, No: 1, (67-73).
- Köse, Saffet.** (2019). “Misyâr Nikâhı”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, No: 13, (13-34)
- Kurt, Yaşar.** (2011). “Kur’ân Kıssalarında Âile”, Kur’an’ın Nüzûlünün 1400. Yılı Münasebetiyle Kur’an’da Aile Sempozyumu, (editör: Hüseyin Yaşar), (56-67).
- Kurtaran, Uğur.** (2016). “Karlofça Antlaşması’nda Venedik, Lehistan ve Rusya’ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açıdan Değerlendirilmesi”, TAD, C. XXXV, No: 60, (97-139).
- M. Wicks, R. Chester.** (1991). “Büyük Britanya (Birleşik Krallık)” (tercüme: Ahmet Beşe), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Avrupa Ülkeleri Topluluğunda Aile Politikaları (derleyen: W. Dumon), Ankara.

- Martı, Huriye.** (2009). “*Hz. Peygamber'in Hadislerinde Bir Değer Simgesi Olarak Beden ve Mahremiyeti*”, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi, C. IX, No: 2, (9-23).
- Mazhari, Nasiruddin.** (2016). “*Afganistan'da Mahremiyet Algısının Sosyal Yaşamda Yansımaları*”, Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (27-29 Mart 2015), (editör: Yavuz Ünal vd.), Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2 c., C. I, (361-373).
- Menekşe, Ömer.** (2003). “*Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm*”, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi, C. III, No: 2, (7-18).
- Meriç, Nevin.** (2014). “*Değişen İstanbul'da Değişen Adab-ı Muaşeret*”, 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi, No: 20, (26-30).
- Meriç, Ümit.** (1991). “*Sosyolojik Açıdan Kılık- Kıyafet ve İslam'da Örtünme*”, İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İlmi Neşriyat İç ve Dış Ticaret A.Ş., 3. b., (29-37).
- Morandiere, Julliot.** (1950). “*Fransız Medenî Kanununun Tadili*” (tercüme: Kemal Tahir Gürsoy), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. VII, No: 3, (414-425).
- Morsünbül, Ümit.** (2018). “*Robotlarla Bağlanma ve Cinsellik: Ruh Sağlığı Bakış Açısından Bir Değerlendirme*”, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, C. X, No: 4, (427-439).
- Mumcu, Ahmet.** (1994). “*Dîvân-ı Hümayun*”, DİA, C. IX, (430-432).
- Murzaraimoğlu, Bakıt.** (2003). “*Baptizm ve Kırgızistan'da Baptist Faaliyetler*” (Doktora tezi), T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Mustafa Sabri Efendi.** (H. 1324). “*Din-i İslam'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesailden Taaddüd-i Zevcan*”, **Beyanülhak Dergisi**, Neşreden: Cem'iyet-i İlmiye-i İslamiye, 1 Kanun-ı evvel 1324, C. I, No: 11, (226-231), (çevrimiçi), <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleosm/findrecords.php> erişim: 14.11.2017.
- Okay, M. Orhan.** (1989). “*Ahmed Midhat Efendi*”, DİA, C. II, (100-103).
- Öcal Apaydın, Bahar.** (2015). “*Son Yargı Kararları Işığında Kadının Soyadı Meselesi Çözüme Kavuşturulmuş Mudur?*”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. VI, No: 2, (425-458).
- Öğüt, Salim.** (2002). “*en-Nisa 24 Ayeti Hangi Konuyu Düzenlemektedir: Müt'a Nikâhını mı? Yoksa Normal Nikâhı mı?*”, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. I, No: 1, (49-72).

- Öğüt, Salim.** (2008). “*Nisâ Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli: İnfak ve İtaat*”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, No: 11, (39-58).
- Öz, Nedim.** (2019). “*Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi*”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019, C. VI, No: 11, (795-835).
- Özdemir, Faruk.** (2016). “*Gençliğin Ahlâkî Olgunlaşmasında Kur’ân Kıssalarının Rolü*”, Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Ekim 2016), C. I, (318-340).
- Özdemir, Recep.** (2017). “*Sahih Halvetin Nikâh Akdinin Hükümlerine Etkisi*”, Adıyaman Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi, C. I, No: 1, (81-104).
- Özden, Mustafa.** (2005). “*Müslüman Kelamında Sekülerleşme Süreci*” (Doktora tezi), T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Kelam) Anabilim Dalı, Ankara.
- Özer, Erdal & Aydoğdu, Halil İlhan & Kırıcı, Güven Seçkin & Önal Kav, Gülsüm.** (2016). “*Editöre Mektup: Kadın Cinayetleri – Femisid Kavramı*”, Adli Tıp Bülteni, C. XXI, No:2, (çevrimiçi), <https://www.adlitipbulteni.com/atb/article/view/1032/1309> erişim: 19.12.2019.
- Özkan Kerestecioğlu, İnci.** (2014). “*Mahremiyetin Fethi: İdeal Aile Kurgularından İdeal Aile Politikalarına*”, Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü? (09–10 Kasım 2013), (düzenleyen: Heinrich Böll Stiftung Derneği), Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul.
- Özkeraz, Ahmet-İşçi Baş, Gül.** (2016). “*Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma*”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 18, No:30, (91).
- Özsunay, Ergun.** (1979/1981). “*Nordik Hukukta, Sosyalist Hukukta ve Anglo Amerikan Hukukunda Evlilik olmaksızın ‘Birlikte Yaşama’nın Güncel Sorunları*”, Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. VIII, No: 16, (57-75), İstanbul.
- Öztan, Güven Gürkan.** (2013). “*Türkiye’de Milli Kimlik İnşası Sürecinde Militarist Eğilimler ve Tesirleri*”, Erkek Millet Asker Millet Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler (derleyen: Nurseli Yeşim Sünbüloğlu), İletişim Yayınları, (96-106).
- Öztürk, Emine.** (2008). “*Türkiye’de Aile İçi Şiddet, Kadın Sığınma Evleri Ve Din*”, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi İlahiyat Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı.
- Özdemir, Hacı.** (2019). “*İslami Feminist Konca Kuriş Üzerine*”, International Social Sciences Studies Journal, C. V, No: 31, (1569-1581).

- Öztürk, Mustafa.** (2012). “*Klasik Tefsir Kaynaklarında Kadın İmgesi*”, Türkiye V. Dini Yayınlar Kongresi-Kadın Konulu Dini Yayınlar -Tebliğler-Müzakereler (02-04 Aralık 2011-Ankara), Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Öztürk, Sedef.** (1998). “*Eleştiriye bir yanıt*”, Kaktüs Dergisi, No 4.
- Palaz Erdemir, Hatice.** (2016). “*Roma Vatandaş Hukukunun Konusu Olarak Kadın*”, Tarih Dergisi, İstanbul, No: 63, (1-26).
- Pekcan, Ali.** (2007). “*Hanefti Ekolünde Makasid Düşüncesi*”, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, No: 9, (313-335).
- Pichonnaz, Pascal.** (2014). “*İsviçre ve Roma Hukuku Özet Halinde Bir Görünüş*” (tercüme: Nilgün Dinçer), Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (özel sayı), C. XVI, (3149-3174).
- Polat, Selahattin.** (2012). “*Hz. Peygamber’in Hadisleri Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Meselesine İlişkin Çözüm Önerileri*”, Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II (tartışmalı ilmi ihtisas toplantısı) (26-27 Mayıs 2012) (editör: İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz), Ensar Yayınları, İstanbul, (139-210).
- Polatçı, Türkan.** (2011). “*Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris Sefaretnamesi'nin Önemi*”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. II, No:2, (249-263).
- Pugliese, Giovanni.** (1957). “*Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış*” (tercüme: Ziya Umur), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. XXII, No: 1-4, (339-349).
- Rado Türkan-Basman.** (1942). “*Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri*”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. VIII, No: 3-4, (531).
- Rosenthal, Naomi Braun.** (2009). “*Bilinç Yükseltme: Devrimden Yeniden Değerlendirmeye*” (tercüme: Deniz Saltukoğlu), **Sosyalist feminist kolektif**, (çevrimiçi), <https://www.sosyalistfeministkolektif.org/webyazilari/feminizm/bilinc-yukseltme-devrimden-yeniden-degerlendirmeye/> erişim: 18.11.2019.
- Sakaoğlu, Necdet.** (1987). “*Osmanlı Giyim Kuşamı ve “Elbise-i Osmaniyye”*”, Tarih ve Toplum, No: 7, (38).
- Sarıbay, Ali Yaşar.** (1996). “*Protestanlık ve Sekülerizasyon: Sosyolojik Bir Bakış*”, Din-Devlet İlişkileri Sempozyumu, (71-82).
- Sarıbay, Ali Yaşar.** (1997). “*Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum*”, Liberal Düşünce, C. II, No: 6, (32-43).
- Sarıer, Burcu.** (2010). “*Kadın-Erkek Eşitliği Bağlamında Bağımsız Bir Kamu Denetim Kurumu: Ombud(Sman) (Uzmanlık tezi)*”, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

- Sarıkaya, Yaşar.** (2008). “*II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi*” Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, C. XIII, No: 25, (37-73).
- Sayer, Handan.** (2011). “*Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı*” (Uzmanlık Tezi), T. C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Scobie, Charles H. H.** (2005). “*Hıristiyan Kilisesinin Evrensel Misyonunun Kökeni İsa mı? Paulus mu?*” (tercüme: Süleyman Turan), Bilimname: Düşünce Platformu, C. III, No: 7, (123-135).
- Serin, Ufuk.** (2019). “*Erken Hıristiyanlıkta Ritüel, Simge ve Kimlik: Mekânsal Bir Çerçeve Olarak ‘Katakomb’lar, Topoğrafya, Mimari ve İkonografya Üzerine Bazı Değerlendirmeler*”, Arkeoloji’de Ritüel ve Toplum TAS (Tematik Arkeoloji Serisi) C. V, (285-318).
- Sever, Merin.** (2015). “*Queer teori ekseninde LGBTİ hareketi ve feminizm*”, Birikim dergisi, No: 308, (çevrimiçi), <https://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/6599/queer-teori-ekseninde-lgbti-hareketi-ve-feminizm#.XbBeUkYzbIU> erişim: 23.10.2019.
- Sezer, Ayten.** (1999). “*Osmanlı’dan Cumhuriyet’e; Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (özel sayı), Ankara, (169-183).
- Sinanoğlu, A. Faruk.** (2011). “*Kültür ve Uygarlık*”, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. II, No: 1, (71-82).
- Sirman, Nükhet.** (2011). “*‘Kadınların Milliyeti’ Amargi Feminizm Tartışmaları 5*”, Amargi İstanbul Feminizm Tartışmaları, (85-100).
- Sirman, Nükhet.** (2009). “*Aile Yoluyla Vatandaşlığın Kuruluşu, Küreselleşme, Avrupalılaştırma ve Türkiye’de vatandaşlık = Citizenship in a global World*” (tercüme: Bahar Ulukan, derleyenler: E. Fuat Keyman, Ahmet İçduygu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sirman, Nükhet.** (2017). “*Kadına Karşı Şiddet ve Devlet Politikası*”, bianet bağımsız iletişim ağı, 17 Mayıs 2007 Perşembe (çevrimiçi) <http://bianet.org/bianet/kadin/96186-kadina-karsi-siddet-ve-devlet-politikasi> erişim: 18.12.2019.
- Soyucak, Rabia.** (2002). “*Russell’da Özgürlük Sorunu ve Ahlak Felsefesi*” (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı.
- Soysaldı, Hacı Mehmet.** (2019). “*Kur’ân Ayetleri Perspektifinde İlahî Misak*”, Bilimname: Düşünce Platformu, C. I, No: 37, (431-452).

- Söğütlü Erişgin, Özlem.** (2013). “*Roma Toplumunda Kadın*”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. IV, No: 2, (1-31).
- Söylemez, Mehmet Mahfuz.** (2015). “*Asr-ı Saadet’ten Günümüze Aile*”, Aile Sempozyumu Tebliğler (17-18 Mayıs 2014) İçinde, Medeniyet Vakfı Yayınları, Ankara, (133-143).
- Söylemez, Mehmet Mahfuz.** (2018). “*Mahfuzat: Batı’nın İnsanlığa Bağışı Irkçılık Mağduru Ruanda*”, İslâmî İlimler Dergisi, C. XIII, No: 1, (129-139).
- Söylemez, Mehmet Mahfuz.** (2018). “*Mahfuzât: Nepal Müslümanları Üzerine Notlar*”, Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi, C. IV, No: 1, (227-244).
- Symeonidoi, H..** (1991). “*Yunanistan*” (tercüme: M. Ruhi Esengün), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Avrupa Ülkeleri Topluluğunda Aile Politikaları (derleyen: W. Dumon), Ankara.
- Şahin, Mehmet.** (2014). “*Anglikanizm Öncesi İngiltere ve Anglikanizm’in Doğuşu*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, No: 18, (137-154).
- Şahin, Muhittin.** (2013). “*Yalnızlık Adlı Şarkının Queer Yabancılaşma Bağlamında İncelenmesi*”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. CLXXII, No: 172, (33-48).
- Şahin, Nadide.** (2008). “*Hristiyanlık’ta Ruhbanlık Anlayışı*” (Yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı.
- Şahin, Nurten Zeliha.** (2015). “*İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu*”, EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler, C.XIX, No: 62, (507-530).
- Şahsuvaroğlu, Lütfi.** (1995). “*Kırsal Kesimde Aile (Tarım Ve Aile İşletmeciliğine Yeni Yaklaşımlar)*”, Aile Kurultayı Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal Katılım Ve Demokratik Değerler, 16-18 Kasım 1994, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- Şeker, Cihat.** (2015). “*Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı/Ahlakı*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED), No: 44, (247-271).
- Şen, Zeynep.** (2006). “*Din Eğitim ve Öğretimi Açısından Batılılaşma Sürecinde Mürebbiyeler*” (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı.
- Şenel, Burcu.** (2014). “*Heteronormatif Aile: ‘Sıcak Aile Yuvası’ Hiç de Sıcak Değil*”, Kaos GL Dergi, No: 139, (35- 39).

- Şentürk, Recep.** (2006). “*Medeniyetler Sosyolojisi: Neden Çok Medeniyetli Bir Dünya Düzeni İçin Yeniden İbn Haldûn?*”, İslâm Araştırmaları Dergisi, No: 16 [İbn Haldun Özel Sayısı II], (89-122).
- Şentürk, Recep.** (2003). “*Oryantalizm Ve Sosyal Teori*”, Oryantalizmi Yeniden Okumak Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu (11-12 Mayıs 2002) Adapazarı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, (43-53).
- Şimşek, Mehmet Emin.** (2014). “*Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman*” (Yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Erzurum, (27 ve 77).
- Şişman, Nazife.** (1997). “*Birleşmiş Milletler Kadın Politikası: Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Çerçevesinde Bir Değerlendirme*” (Yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Şişman, Nazife.** (2012). “*Müzakere*” Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantı (21-22 Mayıs 2011), Ensar Yayınları, 2 c., (341-350).
- Tarhan, Nevzat.** (2009). “*Cinsellik ve Toplumsal Hayat*”, IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (12-16 Ekim 2009) Ankara, C. I, (505-549).
- Taş, Kemalettin.** (2002). “*Tanzimat Ve Batılılaşma hareketlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım*”, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.7, (87-94).
- Taş, Merve.** (2016). “*İmparator Neron ve Hakkında Bilinmeyenler*”(Bitirme Tezi), T.C. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Tatlıer Baş, Meryem Meltem.** (2011). “*Avrupa Birliği’nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Plan ve Politikalara Yerleştirilmesi: Hollanda, Romanya ve Türkiye Örneklerinin İrdelenmesi*” (Uzmanlık tezi), T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Tekin, Mustafa.** (2013). “*İslamcılığın cinsiyeti: Değişim Sürecinde İslamcı Kadınlar*”, Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri (editörler: Mustafa Kara-Asım Öz), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, (550-567).
- Tekritî, Selim Taha.** (1968). “*Avrupalılar İlim Almak İçin Endülü’s’e Heyetler Göndermişlerdi*” (tercüme: İsmail Cerrahoğlu), Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi], C. VII, No: 75-76, (184-188).
- Tellioğlu, Ozan.** (2015). “*1989 Sonrası Dönemde Polonya’da Katolik Kilisesinin Siyaset ve Toplum Üzerindeki Etkin Rolü*” (Yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı.

- Tokaç, Mahmut.** (2017-2018). “Doğum kontrolünün tarihçesi ve etiği”, SD (Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü) Dergisi, No: 45, (14-17).
- Topçuğlu, Ali Aslan.** (2010). “Yahudilik- Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku’na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. X, No: 2, (79-120).
- Toueir, Kassem.** (2010). “Kuran’ın Bakış Açısıyla Şehirlerin Planlanması Şam-ı Şerif’in İnşasında Fıkah ve Sünnet’in Tesiri” (tercüme: Nurettin Gemici), Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, No: 5, (323-342).
- Tuna, Korkut.** (2003). “Küresel Mi/Yerel Mi: Neler Oluyor Bize?”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, C. III, No: 6, (1-11).
- Türkdoğan, Orhan.** (2007). “Türk Burjuvazisi Üzerine Bazı Yaklaşımlar”, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, No: 170, (7-28).
- Tüzer, Abdüllatif.** (2015). “Postmodernizm ve Tanrı’nın Ölümü: Öznenin Arkeolojisi Üzerine Bir Deneme”, Milet ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, C. XII, No: 2, (73-124).
- Uçar, Ramazan.** (2012). “Abdullah Cevdet’in Din Anlayışı”, Toplum Bilimleri Dergisi, (205-218).
- Uslu, Özlem.** (2015). “Cumhuriyet Dönemi İlk Yıllarında Türk Kadınının Değişen Sosyal Konumu ve Modaya Yön Veren Etmenler” Türkiye’de Ve Dünyada Kadın Araştırmaları, (editör: Prof. Dr. Gülseren Ağrıdağ), Adana.
- Ünal, Asife.** (2012). “Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı (6-8 Nisan 2012-İzmir), İSAV İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul, (279-307).
- Vazquez Ruiz, Jose.** (2000). “Kristof Kolomb’un Coğrafi Kanaatlerinde Müslüman Kültürünün Etkisi” (tercüme: Mehmet Özdemir), İslâmî Araştırmalar, C. XIII, No: 1, (43-46).
- Waardenburg, Jacques.** (2007). “Protestanlık”, DİA, C. XXXIV, (351-354).
- Wenz, Gunther.** (2006). “Kanonik Bir Kitap Olarak Kutsal Kitap ve Hıristiyanlığın Kutsal Yazı’sı Teolojik Amaçlı Tarihsel Notlar”, İnsan Onuru: İslam ve Hıristiyanlıktaki Temelleri Çalıştayı (2005-Ankara), (haz. Mualla Selçuk vd.), Ankara Üniversitesi, (3-9).
- Woodford, Michael R..** (2010). “Same-Sex Marriage and Beyond”, Journal of Gay & Lesbian Social Services, Volume 22, 2010, (çevrimiçi), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10538720903332131> , erişim: 22.06.2018.

- Yadsıman, Hakkı Ş..** (2002). “*Hıristiyanlığın Mimarı Pavlus’un Kadınların Örtünmesiyle İlgili Sözleri Üzerine bir Değerlendirme*”, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi, C. II, No: 2, (7-17).
- Yalçın, İsmail.** (2017). “*Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) Müslüman Ülke Kanunlarına Etkileri*”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, C.VI, No: 3, (980-1009).
- Yamı, Vedat Şafak.** (2007). “*Çağdaş Anglikan Kilisesinin İdari ve Dini Yapısı*” (Doktora tezi), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı.
- Yardım, Ali.** (1994). “*Dihiye b. Halife b. Ferve el-Kelbi*”, DİA, C: IX, (294).
- Yazan, Ümit.** (1989). “*İleri Endüstri Toplumlarında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma*”, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, C. III, No: 1, (147-174).
- Yazıcı, Nesimi.** (1999). “*Osmanlı Sosyal Hayatından Bir Kesit: Tanzimat Döneminde Mesire*”, İslâmî Araştırmalar, C. VII, No: 3-4, (253-258).
- Yıldız, Aysel.** (2013). “*Şehzadeye Öğütler: Ebûbekir Ratıb Efendi’nin Şehzade Selim’e (III) Bir Mektubu*”, Osmanlı Araştırmaları, C. XLII, (234, 242).
- Yıldız, Şevket.** (2009). “*Endülüs Yahudileri ve İslam Kültür ve Biliminin Avrupa’ya Geçişinde Oynadıkları Rol*”, İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi, C. VII, No: 13, (51-68).
- Yıldız, Talha.** (2017). “*Kanunlaştırma Hareketlerini Tetikleyen Sebepler Açısından Mecelle ile Code Civil’in Mukayesesi*”, Uluslararası Mecelle Sempozyumu Türkçe Tebliğleri Elektronik Kitabı, Türkiye Adalet Akademisi, Bursa, (651-664).
- Yiğit Çavuşoğlu, Gamze.** (2015). “*Türkiye’de Kadın Hareketinin Oluşumu ve Kadının Sosyal Yaşamındaki Yeri*” T.C. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Karaman.
- Yiğit, Talip.** (2017). “*Boşanma ve Zina İlişkisi: Türkiye ve Avrupa Birliği Üye Ülkelerin Yasa Uygulama Örnekleri*”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. V, No: 46, (201-222).
- Yinilmez Akagündüz, Seval.** (2010). “*Darülfünun’da Batı Algısına Bakış: Usûl-i Hikmet-i Tabiiye Örneği*”, CIEPO 19 Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Uluslararası Osmanlı Dönemi ve Öncesi Araştırmaları Sempozyumu, Van, (1-8).
- Yüksek, Muhammed İsa.** (2016). “*Zekeriya-Yahya Kıssasında İşkâle Sebep Olan İfadelerin Tahlili*”, Usûl: İslam Araştırmaları, No: 25, (231-264).

Yüksel, Eren. (2019). “*Babalar Ve Oğullar: 2000’ler Türkiye Sinemasında Erkeklik Krizi*”, Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi, C. IV, No: 2, (41-67).

Yüksel, Sera Reyhani. (2014). “*Türk Medenî Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği*”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XVIII, No: 2, (175-200).

4. GAZETE, DERGİ VE DİĞER BAĞLANTILAR

Url-1 <<http://masculinitiesjournal.org/tr-tr/sayfa/1-uluslararasi-erkekler-ve-erkeklikler-sempozyumu/69/26>>, erişim 24.11.2019.

Url-2 <<https://www.ozyegin.edu.tr/sites/default/files/upload/Basin/erkekler-ve-erkeklikler-sempozyumu.pdf>>, erişim 23.10.2019.

Url-3 <<https://www.bilgi.edu.tr/tr/etkinlik/9438/sempozyum-kadina-yonelik-erkek-siddetiyle-mucadele/>>, erişim 18.1.2019.

Url-4 <<http://www.acibademhemsirelik.com/e-dergi/84/makale1.asp>>, erişim 18.11.2019.

Url-5 <<https://www.dunyabulteni.net/yazar/cihan-aktas/18941/kadina-siiri-bagislayan-kim>>, erişim 4.05.2019.

Url-6 <<https://indigodergisi.com/2015/02/norvecin-en-yalniz-cocugu-emma/>>, erişim 02.05.2018.

Url-7 <<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/melihaltinok/2019/08/28/erkeklerle-olum>>, erişim 22.10.2019.

Url-8 <<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ayse-arman/8-martta-hurriyetten-yeni-bir-devrim-40764694>>, erişim 22.11.2019.

Url-9 <<http://www.hurriyet.com.tr/tasi-baglayip-kopeg-i-salmak-22702769>>, erişim 11.10.2019.

Url-10 <<http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>>, erişim 24.04.2019.

Url-11 <<https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2063080-ertugrul-ozkokun-savundugu-o-kirmizi-cizgi-turkcenin-kanidir>>, erişim 22.11.2019.

Url-12 <<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/guclu-kadin-guclu-turkiye-hedefiyle-calismalarimiza-devam-ediyoruz/1415217>>, erişim 5.11.2019.

Url-13 <<https://youtu.be/jXK3hI0Wqyg>>, erişim 20.09.2018.

Url-14 <<https://www.bbc.com/turkce/topics/911f368c-e756-4ac3-9667-ec8900ceb4ce>>, erişim 19.12.2019.

Url-15 <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40135175>>, erişim 19.12.2019.

- Url-16 <<http://www.unicankara.org.tr/today/1.html>>, erişim 20.04.2019.
- Url-17 <<http://www.unicankara.org.tr/language/tr/bm-sistemi-70-adimda-bm/#.XfvQyEczbIU>>, erişim 19.12.2019.
- Url-18 <http://www.unicankara.org.tr/2007_july/>, erişim 23.12.2017.
- Url-19 <<http://www.bmdergi.org/tr/bm-kadin-guclensin-ki-insanlik-guclensin/>>, erişim 23.12.2017.
- Url-20 <<https://yaleglobal.yale.edu/content/nations-say-i-do-marriage-equality>>, erişim 22.06.2018.
- Url-21 <<https://yaleglobal.yale.edu/content/out-wedlock-births-rise-worldwide>>, erişim 24.05.2018.
- Url-22 <<http://www.cised.org.tr/kongre2018/>>, erişim 7.1.2018.
- Url-23 <<https://www.cised.org.tr/kongre2019/>>, erişim 26.04.2019.
- Url-24 <<https://www.insee.fr/fr/statistiques/2017506?sommaire=2017528>>, erişim 19.12.2019.
- Url-25 <<https://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/4509/sayfa/1987/6/14/6.xhtml>>, erişim 3.01.2020.
- Url-26 <<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/oral-calislar/bir-kadin-galata-koprusunde-balik-tutunca-885483/>>, erişim 16.10.2019.
- Url-27 <<http://www.daimatiyatiro.com/2015/03/curuk-temel-ibb-sehir-tiyatrolari.html>>, erişim 14.11.2017.
- Url-28 <<https://societycentral.ac.uk/2014/01/09/who-is-living-alone-in-mid-life-and-why-does-it-matter/>>, erişim tarihi 4.01.2020.
- Url-29 <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41075300>>, erişim 11.11.2019.
- Url-30 <<https://www.demokrathaber.org/kadin/feminist-yazar-duzkana-transfobi-suclamasi-h16446.html>>, erişim 23.10.2019.
- Url-31 <<http://www.dw.com/tr/5-soruda-ab-ve-almanyada-escinsel-evlilik/a-39444805>>, erişim 27.7.2017.
- Url-32 <<http://www.dw.com/tr/escinsel-evlilik-alman-meclisinden-geçti/a-39484124>>, erişim 27.7.2017.
- Url-33 <<https://eksisozluk.com/civil-partnership--1575402>>, erişim 2.8.2017.
- Url-34 <<https://www.ensonhaber.com/galeri/turkiyenin-guzel-yuzlu-spikerleri#2>>, erişim 3.01.2020.
- Url-35 <<https://www.gov.uk/marriages-civil-partnerships>>, erişim 19.05.2019.

- Url-36 <<https://www.yenisafak.com/yazarlar/erolgoka/tamam-bizde-aile-guclu-ama-2040461>>, erişim 30.09.2019.
- Url-37 <<https://ailevecalisma.gov.tr/media/3826/grevio-raporu-na-iliskin-turkiyenin-yanitlari.pdf>>, erişim 8.06.2019.
- Url-38 <<https://ailevecalisma.gov.tr/media/3825/grevio-rapor-turkce-5bd99d7dbb799.pdf>>, erişim 3.01.2020.
- Url-39 <<http://www.islamianaliz.com/m/3726/zumrut-apartmani-mustakil-bir-apartman-mi>>, erişim 25.11.2019.
- Url-40 <<http://www.islamianaliz.com/m/3765/2023-egitim-vizyonu-cift-kanatli-mi-cifte-sadakatli-mi>>, erişim 20.11.2019.
- Url-41 <<http://www.islamianaliz.com/m/3626/bati-terafından-hacklenmek-2053te-turkiye-nasil-bir-ulke-olacak>>, erişim 19.05.2019.
- Url-42 <<http://www.islamianaliz.com/m/3653/erken-evlilik-magdurlari-neyi-ifsayediyor-emine-karakayayi-hatirlayan-var-mi>>, erişim 27.11.2019.
- Url-43 <<http://www.islamianaliz.com/yazi/hayvana-siddet-haberleri-ne-anlamageliyor-yukselen-hayvan-sevgimizin-psiko-politik-bir-analizi-3636#sthash.ttLdO9U7.dpbs>>, erişim 10.11.2018.
- Url-44 <<https://www.hukukihaber.net/ceza-kanunu-kapsamında-zina-yeniden-suc-olmalı-midir-makale.5511.html>>, erişim 23.10.2019.
- Url-45 <<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/guzin-abla/babamdan-siddet-goruyorum-41373516>>, erişim 14.11.2019.
- Url-46 <<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/guzin-abla/ailemin-baskisindan-bunaldim-41177373>>, erişim 11.04.2019.
- Url-47 <<https://www.habervakti.com/gundem/yeni-cinsiyet-urettik-erkekligi-yok-edecegiz-h80902.html>>, erişim 23.10.2019.
- Url-48 <<https://www.haberturk.com/cumhurbaskani-erdogan-dan-dunya-kadınlar-gunu-programında-aciklamalar-1868148>>, erişim 3.10.2019.
- Url-49 <<https://www.haberturk.com/dilek-imamoglu-unlu-dergi-madame-figaro-nun-kapagında-2531367>>, erişim 18.11.2019.
- Url-50 <<https://www.haberturk.com/nebraska-da-bir-anne-escinsel-oglu-icin-tasiyici-anne-oldu-torununu-dogurdu-2422288>>, erişim 22.05.2019.
- Url-51 <<https://societycentral.ac.uk/2014/01/09/who-is-living-alone-in-mid-life-and-why-does-it-matter/>>, erişim 3.8.2017.
- Url-52 <<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/pedofili-partisine-izin-4768478>>, erişim 25.11.2019.

- Url-53 <<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23-yildir-kendini-kadin-sagligina-adadi-3570128>>, erişim 24.05.2019.
- Url-54 <<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ataturkun-esi-latife-hanim-kimdir-40742911>>, erişim 3.04.2019.
- Url-55 <<http://www.hurriyet.com.tr/cinsiyetci-dile-kirmizi-cizgi-40764819>>, erişim 22.11.2019.
- Url-56 <<https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/aile-suralari/aile1.pdf>>, erişim 27.10.2019.
- Url-57 <<https://kadem.org.tr/dini-degerler-aile-yasaminda-cok-onemli/>>, erişim 20.12.2019.
- Url-58 <<https://www.insee.fr/fr/statistiques/3138828?sommaire=3138843>>, erişim 4.01.20.
- Url-59 <<http://www.ikgv.org/index1.html>>, erişim 18.11.2019.
- Url-60 <<https://indigodergisi.com/2015/12/cinsellik-ve-batinin-kutsalliga-tecavuzu-reklam-sektoru-reklamlarda-cinsellik-seks/>>, erişim 7.1.2018.
- Url-61 <<https://www.insee.fr/fr/statistiques/series/103042635>>, erişim 4.01.2020.
- Url-62 <<https://www.insee.fr/fr/statistiques/2381498>>, erişim 4.01.2020.
- Url-63 <<https://www.insee.fr/fr/metadonnees/definition/c1936>>, erişim 19.05.2019.
- Url-64 <<https://rm.coe.int/1680462545>>, erişim 6.06.2019.
- Url-65 <<http://kadem.org.tr/bm-kadinin-statusu-komisyonu-58-toplantisi/>>, erişim 2.05.2019.
- Url-66 <<https://p.dw.com/p/3N5Mh>>, erişim tarihi 3.10.2019.
- Url-67 <<http://gazeteler.ankara.edu.tr/dergiler/65/1632/23912.pdf>>, erişim 18.04.2018.
- Url-68 <<http://www.nber.org/papers/w22078>>, erişim 24.05.2018.
- Url-69 <<https://www.insee.fr/fr/statistiques/2017504?sommaire=2017528>>, erişim 02.05.2018.
- Url-70
<<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=t%C3%BCrkiz%20g%C3%B6k%C3%B6l&isAdv=false>>, erişim 19.12.2019.
- Url-71 <<https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/turkiyede-ilk-muftu-nikahi-diyarbakirda-kiyildi,LAT0qfnEiUKHtlbpxZIX4Q/g4zFUI2GtkaomGIWT2diCw>>, erişim 25.09.2019.

- Url-72 <https://www.oecd.org/els/family/SF_2_4_Share_births_outside_marriage.pdf>, erişim 2.01.2020.
- Url-73 <<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2017>>, erişim 24.05.2018.
- Url-74 <<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016>>, erişim 2.8.2017.
- Url-75 <<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016>> erişim 19.05.2019.
- Url-76 <www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016>, erişim 19.05.2019.
- Url-77 <<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016>>, erişim 1.8.2017.
- Url-78 <<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016>>, erişim 19.12.2019.
- Url-79 <<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/marriagecohabitationandcivilpartnerships>>, erişim 19.05.2019.
- Url-80 <<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/marriagecohabitationandcivilpartnerships>>, erişim 19.12.2019.
- Url-81 <<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/datasets/vitalstatisticspopulationandhealthreferencetables>>, erişim 19.05.2019.
- Url-82 <<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/datasets/vitalstatisticspopulationandhealthreferencetables>>, erişim 19.05.2019.
- Url-83 <<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2016>>, erişim 19.12.2019.
- Url-84 <<http://m.bianet.org/kadin/bianet/133354-bianet-siddet-taciz-tecavuz-cetelesitutuyor>>, erişim 22.10.2019.

- Url-85 <<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ertugrul-ozkok/kadin-bedeni-kac-yasinda-istemez-28767640>>, erişim 11.04.2019.
- Url-86 <<https://www.sabah.com.tr/yasam/2015/06/30/esi-hapse-girince-kahrindan-odu>>, erişim 27.11.2019.
- Url-87 <<http://arsiv.sabah.com.tr/2004/11/29/gnd101.html>>, erişim 24.05.2019.
- Url-88 <<http://services.parliament.uk/bills/2015-16/cohabitationrights.html>>, erişim 2.8.2017.
- Url-89 <<https://p.dw.com/p/3QecD>>, erişim 3.10.2019.
- Url-90
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800557.pdf>, erişim 18.12.2019.
- Url-91 <<http://arsiv.sabah.com.tr/2005/01/07/cp/iyi102-20041031-102.html>>, erişim 27.05.2019.
- Url-92
<<https://samsun.diyaret.gov.tr/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&contentid=483>>, erişim 23.10.2019.
- Url-93
<<http://askerihukuk.net/?pnum=272&pt=Galileo%27nun+Yarg%C4%B1lanmas%C4%B1>>, erişim 2.01.2020.
- Url-94 <<https://societycentral.ac.uk/2013/05/21/living-together-apart-why-one-in-ten-british-couples-lives-this-way/>>, erişim 3.8.2017.
- Url-95 <https://www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_270569.pdf>, erişim 24.05.2018.
- Url-96 <<https://www.youtube.com/watch?v=Tpc8yr0P2v0>>, erişim 19.08.2019.
- Url-97 <<https://tccb.gov.tr/haberler/410/113654/emine-erdogan-kadina-yonelik-siddet-sadece-fiziksel-yonuyle-degil-ekonomik-ve-psikolojik-yonleriyle-de-ele-alinmalidir->>, erişim 19.12.2019.
- Url-98
<<https://istanbul.diyaret.gov.tr/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&contentid=581>>, erişim 20.10.2019.
- Url-99 <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa>, erişim 16.12.2019.
- Url-100 <http://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-kadin-haklari-alaninda-kaydedilen-gelismeler.tr.mfa>, erişim 19.12.2019.
- Url-101 <<https://koruyucu.ailevecalisma.gov.tr/illere-gore-koruyucu-aile-istatistikleri>>, erişim 28.04.2019.

- Url-102 <<http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa>>, erişim 19.05.2019.
- Url-103 <<https://www.ab.gov.tr/3.html>>, erişim 3.10.2019.
- Url-104 <[http://www.tapv.org.tr/tci/28/CINSEL-SAGLIK-EGITIM-PROGRAMI-\(CSEP\)](http://www.tapv.org.tr/tci/28/CINSEL-SAGLIK-EGITIM-PROGRAMI-(CSEP))>, erişim 24.05.2019.
- Url-105 <<http://www.tapv.org.tr/tci/10/TARİHCE>>, erişim 24.05.2019.
- Url-106 <<https://www.youtube.com/watch?v=HqoDQqjS7LA>>, erişim 19.08.2019.
- Url-107 <www.tuik.gov.tr>, erişim 19.05.2019.
- Url-108 <www.tuik.gov.tr>, erişim 19.05.2019.
- Url-109 <<https://www.tukenmezhaber.com/guncel/tartisma-hiv-pozitif-birey-statusunu-partnerine-aciklamak-zo>>, erişim 6.12.2019.
- Url-110 <<http://t24.com.tr/haber/36-ulkede-bekar-anne-oranlari-arastirildi-turkiye-kacinci-oldu,268702>>, erişim 04.05.2018.
- Url-111 <<https://www.unwomen.org/en/how-we-work/un-system-coordination/gender-mainstreaming>>, erişim 16.12.2019.
- Url-112 <<https://turkey.unfpa.org/tr/news/guclu-kadin-guclu-aile-guclu-toplum>>, erişim 5.11.2019.
- Url-113 <<https://turkey.unfpa.org/tr/node/9295>>, erişim 28.04.2019.
- Url-114 <<https://turkey.unfpa.org/tr/news/birle%C5%9Fmi%C5%9F-milletler-n%C3%BCfus-fonu-unfpa-t%C3%BCrkiyenin-s%C3%B6z%C3%BCcleri>>, erişim 28.04.2019.
- Url-115 <<http://londra.be.mfa.gov.tr/Mission/Message>>, erişim 24.01.2019.
- Url-116 <<https://ysdinfo.yale.edu/benefits-and-services-spouses-same-sex-civil-union-and-domestic-partners>>, erişim 22.06.2018.
- Url-117 <<https://www.yeniakit.com.tr/haber/okullarda-cinsel-egitim-cinayettir-558842.html>>, erişim 18.11.2019.
- Url-118 <<http://www.yeniakit.com.tr/haber/muftulere-nikah-kiyma-yetkisi-tbmnden-gecti-386604.html>>, erişim 19.09.2019.
- Url-119 <<https://www.yenisafak.com/gundem/istanbul-muftusu-ilk-resmi-nikahini-kiydi-3178738>>, erişim 25.09.2019.
- Url-120 <<https://www.sabah.com.tr/pazar/2019/02/24/simdi-tum-dunyada-kadina-yonelik-siddete-dur-diyecek>>, erişim 8.06.2019.

Url-121 <<http://www.milliyet.com.tr/2003/09/28/business/bus12.html>>, erişim 19.12.2019.

Url-122 <http://www.statistics.gr/documents/20181/1515741/GreeceInFigures_2016Q1_EN.pdf/53b7a687-807e-4dd5-b8ff-b5ce6c9dc992?version=1.0>, erişim 3.8.2017.

Url-123 <http://www.statistics.gr/documents/20181/1515741/GreeceInFigures_2016Q1_EN.pdf/53b7a687-807e-4dd5-b8ff-b5ce6c9dc992?version=1.0>, erişim 03.05.2018.

Url-124 <https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150626_abd_escinsel_evlilik>, erişim 22.06.2018.

Url-125 <<https://www.arabnews.com/node/1632571/sport>>, erişim 1.03.2020.